Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

+ *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.

+ *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.

+ *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.

+ *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter `http://books.google.com` durchsuchen.

B 1,177,877

Digitized by Google

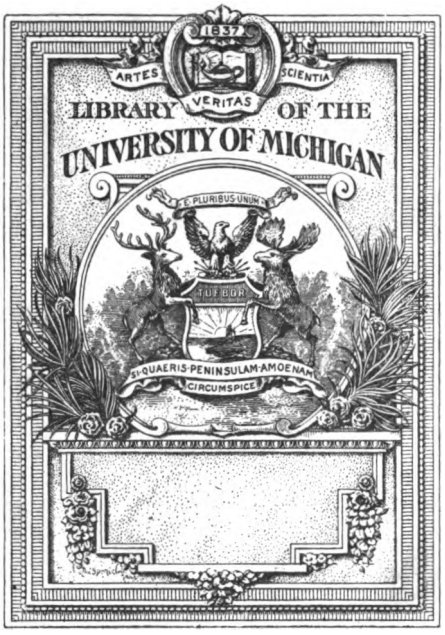

Digitized by Google

805
M68

Digitized by Google

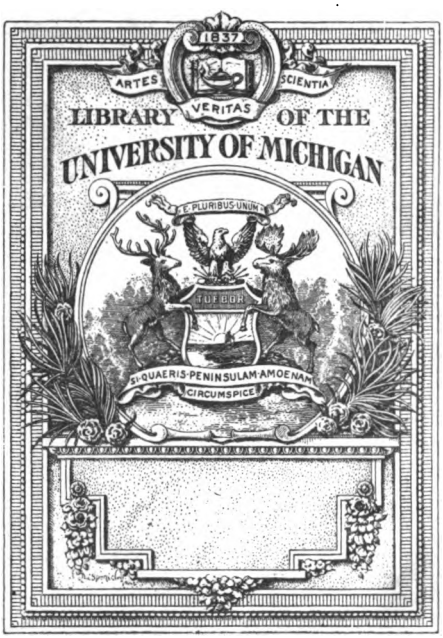

Digitized by Google

805
M68

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

S. A. NABER, J. VAN LEEUWEN J.F., J. J. HARTMAN.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. Holwerda, H. T. Karsten, J. C. Naber,
M. C. Valeton, J. Woltjer.

NOVA SERIES.
VOLUMEN QUADRAGESIMUM.

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1912.

Digitized by Google

EX OFFIC INA TYPOGRAPHICA ET BIBLIOPOLIO QUAE ANTEHAC E. J. BRILLII FUERUNT.

Digitized by Google

INDEX.

	Pag.
Sexagenaria maior, scripserunt J. v. L. et J. J. H.	I—II.
Parentalia, scripsit J. J. HARTMAN	III—IV.
De Iliadis fontibus et compositione, scripsit MATTHAEUS VALETON	1—41.
Quae fratris memoriae dedicavit.	
Acquiescere in aliqua re, scripsit J. J. H.	41.
Observatiunculae ad Phaedrum (*contin. e Vol. XXXIX pag. 67*), scripsit L. RANK	42—62.
Ad Euripidem, scripsit J. v. L.	62.
Homerica (*contin. e Vol. XXXIX pag. 440*), scripsit J. VAN LEEUWEN J.F.	63—128.
De Eupolidis Demorum fragmentis nuper repertis, scripsit J. VAN LEEUWEN J. F.	129—136.
Johannis Jacobi Reiskii Animadversiones ad Arriani Indicam edidit A. G. Roos.	137—144.
Emendatur Xen. Anab. IV, 5, 27, scripsit J. J. H.	144.
Ad P. Annii Flori fragmentum de Vergilio oratore an poeta, scripsit P. H. DAMSTÉ	145—146.
Cerdo sive de nominibus propriis Latinis appellativorum loco adhibitis, scripsit I. VAN WAGENINGEN	147—172.
In Taciti Dialogum adnotationes, scripsit H. WAGENVOORT H.F.	173—178.
Notulae criticae ad Silium Italicum (*contin. e Vol. XXXIX pag. 134*), scripsit P. H. DAMSTÉ	179—207.
Ad Eupolidis fragmenta nova, scripsit J. v. L..	207—208.
Ad Plutarchi Vitam Artaxerxis, scripsit ALB. POUTSMA . .	209—212.
Ad Xenophontis Libellum de Re Equestri, scripsit S. A. NABER.	213—221.
Ad Virgilii Eclogam X, scripsit J. J. HARTMAN	222—228.
Ad Cic. Verr. II, § 83 (ed. Peterson Ox. MCMVII), scripsit J. J. H.	228.
Epistula critica ad Iacobum Ioannem Hartman de Tibullo Poeta, scripsit P. H. DAMSTÉ	229—236.

253201 Digitized by Google

Pag.

Ad Plutarchi Moralia annotationes criticae, scripsit J. J. HARTMAN . . . . . 237—250.

Ad Cic. Verr. II, § 84, scripsit J. J. H.. . . . . 250.

Ad Sexti Aurelii Victoris librum de Caesaribus ceterosque libros sub eius nomine traditos, scripsit W. A. BAEHRENS. 251—257.

Aberratur ab uno ad universa et contrarie, scripsit ALB^{S}. POUTSMA . . . . . 258.

Ad scriptores Historiae Augustae (*contin. e Vol. XXXIX pag. 241*), scripsit P. H. DAMSTÉ . . . . . 259—276.

ΣΚΕΛΛΙΑΣ — ΣΚΕΛΙΑΣ, scripsit J. v. L.. . . . . 276.

Observatiunculae ad P. Vergilii Maronis eclogae quartae interpretationem et versionem Graecam, scripsit ALPHONSUS KURFESS . . . . . 277—284.

De Iliadis fontibus et compositione (*contin. ex huius vol. pag. 41*), scripsit MATTHAEUS VALETON . . . . . 285—328.

Hor. Epl. I, 11, 1, scripsit J. J. H. . . . . 328.

Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (*contin. ex huius Vol. pag. 250*), scripsit J. J. HARTMAN . . . . . 329—346.

Spicilegium criticum ad Flori Epitomas, scripsit P. H. DAMSTÉ. 347—363.

De invectivis quae tamquam Sallustii et Ciceronis traditae sunt, scripsit ALPHONSUS KURFESS . . . . . 364—380.

Ad Ciceronis Verr. L. III § 118, scripsit J. J. H. . . . . 380.

De propositione vicesima septima Libri Archimedis de Lineis Spiralibus, scripsit J. A. VOLLGRAFF. . . . . 381—386.

Ad Ciceronis Verrinarum L. III § 86 et 89, scripsit J. J. H. 386.

Ad Timaei glossarium, scripsit I. E. KALITSUNAKIS . . . . 387—388.

Ad Ciceronis Verr. L. III § 122, scripsit J. J. H. . . . . 388.

Observatiunculae de iure Romano (*contin. ex Vol. XXXVIII pag. 431*), scripsit J. C. NABER S. A. FIL. . . . . 389—399.

Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (*contin. ex huius Vol. pag. 346*), scripsit J. J. HARTMAN . . . . . 400—450.

Ad Cic. Verr. L. III § 3, scripsit J. J. H. . . . . 450.

Digitized by Google

SEXAGENARIA MAIOR.

Sexaginta anni sunt ex quo in Brillii aedes perlatae sunt paginae e quibus primus huiusce Bibliothecae conficeretur fasciculus. Tres illas collegerant strenui iuvenes: Naberus, Mehlerus, Kiehlius. Et felicissimo eorum usum est successu consilium: mox enim ipse Cobetus accessit socius, cuius ea de Mnemosyne nostra fuerunt merita ut Cobeti vulgo diceretur Mnemosyne. Sed neque post Cobeti excessum prorsus indignam se, ut nos quidem opinamur, ea praestitit laude gloriaque qua per multos floruerat annos. Nunc vero ... ipsae illae aedes, in aliam translatae urbis partem, Brillii nil nisi nomen servant, successores quoque eius iam duo obierunt. Obiit Cobetus, insigne illud patriae nostrae ornamentum, obierunt Kiehlius Mehlerusque, illi quoque egregie pro sua uterque parte de philologia et de iuventute patria meriti, unus superest Naberus. Superestne autem? Immo vero praeest omnibus quotquot in nostra patria bonas colunt artes. Omnibus ille doctrinae suae acuminisque facem praefert, omnibus exemplum dat industriae indefessae atque miri cuiusdam ardoris, quem non imminuit aetas, nedum exstinxerit. Mnemosyne vero nostra nunquam ei magis cordi fuit quam nunc est; huic prospicit, haec ne maculas contrahat minores maioresve anxie curat, haec ut vivat floreatque operam dare pergit ... et ut sibi sit superstes. Haec ei cura praecipua, quae

Digitized by Google

tamen non angit eum sollicitumve reddit, sed ad novum semper incitat laborem. At nos, longam illam voluminum seriem cum contemplamur „ipse gloriae suae supervixit Naberus noster" exclamamus, non hercle hanc illis sententiam praebentes verbis quam plerumque nunc in vernaculo habent sermone, sed eam qua de magno illo iis usus est Virginio Rufo Plinius, quem eundem *posteritati suae interfuisse* testatur. Posteritati suae interest Naberus, huic monstrare titulos illos suos potest in quovis volumine obvios clamantesque quantum uni illi viro universa debeat philologia; dumque nihildum in labore remittit, latum illum perlustrat campum oculis, qui ipso arante et serente tantam frugum ubertatem tulerit.

Sed nolumus virum gravem et ab omni vana iactatione alienissimum palam in os laudare: ut primus qui post sexaginta annos illos proditurus esset fasciculus *grati* prae se ferret animi testimonium, hoc erat huiusce paginae consilium. Gratias enim Nabero agere et habere, sine quo neque nata esset haec Bibliotheca neque tamdiu vitam degere honestam multisque profuturam potuisset, et nos aequum est, quos in illa adornanda strenue adiuvare pergit, et assiduos eius lectores et omnes quibus cum ipsa Graecorum Romanorumque scripta tum avitae illae Batavorum laudes philologicae cordi sunt.

J. van Leeuwen J. f.
J. J. Hartman.

Digitized by Google

PARENTALIA

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Quid, Vahlene, tibi iam comprecer, omnia vita
Cui dederit, tanto quae cupienda viro?
Non tibi, sed cunctis nostrae cultoribus artis
Comprecor exemplum perstet ut usque tuum.

En „epistolium" quod instante die XXVII m. Sept. anni proximi Berolinum misi. Eo enim die octogesimum aetatis annum expleturus erat praeclarus ille vir, cui vix quisquam nostrum est qui non aliquid saltem referat acceptum. Senem ea aetate, quem praesertim scirem infirma laborare valetudine, aliquot etiam annos additurum esse vitae spatio quod iam percucurrerat sperare non audebam. Unum etiam addidit et paucos menses, et ne extremo quidem curriculo mente defecit; pristinum illud acumen pristinamque industriam agnoscis etiam in altera illa libri *de sublimitate* editione, quam paucis ante obitum mensibus adornavit. Hoc est „laborare quamdiu dies est"!

Nunc nobis ademptum lugemus, sed habet luctus noster suavitatis haud paulum. Ut Seneca ille imaginem vitae suae nobis reliquit, quo tenderemus omnes. Sed *imitari* eum quotusquisque nostrum poterit? Ut tantam tibi, tam solidam variamque, compares doctrinam non satis est adhibere industriam, nisi tibi natura dedit acumen singulare. Quo quid perfecerit Vahlenus ut digne describas, ne totum quidem huius bibliothecae sufficit volumen. Sed neque describi opus est. Vahlenus enim quis fuerit ignorat nemo. Ut de multis aliis eius taceam operibus, nullam esse antiquae philologiae partem, de qua non bene meruerit ille, omnibus disertius testantur libri illi, in quos opuscula eius colligenda curaverunt discipuli. Non est unquam ulli viro docto exstructum

Digitized by Google

monumentum, quod eodem quo illud iure aere possis dicere perennius!

Pauca tantummodo dicere hic consentaneum videtur, e quibus saltem aliquatenus inquirendi ratio, qua praecipue delectatus est Vahlenus, cognoscatur.

Quintiliani illud „interpretationem praecedere debet emendata lectio" in ore habent omnes. Periculum esse ne ea sententia abutantur homines ad resecandum, commutandum, damnandum propensiores nemo Vahleno sentiebat magis. Igitur identidem clamare solebat: „etiam emendationem praecedere debet recta vocabulorum traditorum interpretatio: frustra sudabis, si corrigere tentabis ea, quae ideo tibi corrupta videntur, quia non bene intelligis". Sinistra igitur quam dextra uti maluit. Et quam felici saepe usus est successu in repellendis temerariis nimis audacium criticorum in locos sanos incursionibus! Miram eius sagacitatem nihil magis intendere solebat quam praeposterum et perversum aliorum acumen.

Sed nolo hic de vera rectaque philologiae ratione disputare. Neque meum est illud et hoc me praesertim Vahleni docuit exemplum tum optime arti nostrae consuli si ad verum inveniendum inter se certant qui tradita conservare et qui nova proferre student .... dummodo una res accedat, quae nescio an inter Vahleni virtutes ceteris omnibus maiorem moverit admirationem.

Saepe ei impugnanda erant aliorum conamina, saepe aliorum corrigendi errores. Sed nunquam ex ore eius excidit verbum asperius superbiusve. Semper lenis erat, clemens, vere humanus.

Talemne virum non suspiciamus veneremurque? Nunquam ille nobis mortuus videbitur, sed quidquid tentabimus investigabimusque vivus inter vivos versabitur;

οὗτοι λείψανα τῶν ἀγαθῶν
ἀνδρῶν ἀφαιρεῖται χρόνος,
ἃ δ'ἀρετὰ
καὶ θανοῦσι λάμπει.

Digitized by Google

DE ILIADIS FONTIBUS ET COMPOSITIONE.

SCRIPSIT

MATTHAEUS VALETON.

QUAE FRATRIS MEMORIAE DEDICAVIT.

Primum post obitum fratris optimi coniunctissimi aliquid operis mei destinans bibliothecae huic, iam eius curis cariturae doctrinaeque fructibus quos praestantissimos percepit, non me contineo quin animi tristitiam significem. Quanto ingenio ille, quanta eruditione, quanta fuerit in bonis litteris industria, iure ac merito alii pronuntiaverunt; quanta fide atque pietate, inter paucos ego cognovi.

Scriptio haec, pars iam confecta pars eius materies in scriniis collata erat, cum in hac bibliotheca prodiit commentatio de Iliadis compositione auctore Leeuwenio nostro [1]). Praemonendum hoc censui, ne viro clarissimo mihique amico, quem in hac provincia unice habitare nemo negat, viderer obloqui voluisse, cum vix aut nondum tacuisset. Nam quamvis libens et gaudens confitear, multa e dissertatione eius me didicisse, de summa rerum tamen nonnihil ab eo dissentio. Sed Bethii, Bruechnerii, Gruppii, Vuerthemii aliorum virorum doctorum studia, postremis his annis in lucem edita, quibus multa ad fontes et compositionem Iliadis pertinentia debentur altius inquisita quam ante eos haec habebamus, me induxerunt ut tentarem in uno conspectu ponere, quid in toto de eis rebus sciri posse videretur, simul ut quae ipse antea de eis vel in hac bibliotheca vel alibi edideram,

1) Mnemosyne 1910, p. 354 sqq.

Digitized by Google

auctius et, si quid video, emendatius denuo proferrem. Librum D. Muelderi v. cl. cui titulus „die Ilias und ihre Quellen", anno proximo superiore datum, apte et composite scriptum, ita vero ut quae acute argumentetur auctor saepius contrarium probare videantur atque ipse voluit, serius cognovi quam vellem, in perorando tamen et in annotationibus respexi. De scriptis autem quae A. Lang, C. Rothe alii viri docti et ante et nuper ediderunt, quo probarent unius poëtae ingenium in Iliade et Odyssea conspicuum esse, hic quid sentiam paucis complectar. Permulta monuerunt quae non sine detrimento tuo neglexeris, haud dubie ostenderunt multas discrepantias, quas in utroque poëmate longo temporis decursu multi viri docti investigaverunt, non eius modi esse, quae in unius auctoris opere ferri nequeant; sed illud reprehendo, quod in disputando hoc fere principio usi esse videntur, a magni poëtae opere — plurima autem apud omnes constat in Iliade et Odyssea inveniri, quae summi poëtae manum prodant — artem criticam, quae dicitur, arcendam esse. Hac ratione id quod demonstrandum erat, Iliadem, ut Odysseam iam mittam, unius poëtae opus esse, praeceperunt. Qua in re longe differunt et a Leeuwenio et a Mueldero, quorum ille nullus negat repugnantiis non tolerandis laborare Iliadem quas interpolatoribus tribuendas censet, hic eam repugnantiis etiam scatere perhibet ita tantummodo tolerandas, si sumis, id quod ipse primus dispexisse sibi videtur, poëtam eos qui sua carmina audirent vel legerent, ludibrio habuisse. Contra Rothe c. s. toti sunt in admirando, et multa mihi videntur admirari, de quibus numquam poëta cogitaverit.

I. De Iliadis fontibus.

a. *Quae prima fuerint de bello Troiano carmina.*

Septem annos abhinc E. Bethe v. cl. primus censuit [1]) antiquissimis carminibus, quae non dubitavit quin veras Locrensium res referrent, Troiam tradi expugnatam ab illo Aiace quem solum commemorarent, qui postea a poëtis quasi divisus esset

1) Cf. die Troj. Ausgr. u. d. Hom. Krit. Neue Jhrb. 1904 p. 1—11.

Digitized by Google

in Telamonium et Oileï filium. Anno post O. Crusius v. cl. argumenta quaedam Bethii minus valida insectans, contemptim eius sententiam reiecit [1]). Postremo O. Gruppe v. d. nulla huius controversiae mentione facta, quasi res integra esset, statuit [2]) fabulam de bello Troiano originem ducere a proeliis, quae coloni Locrenses et Thessali oriundi e Maliaco et Pagasaeo sinibus in Troade gessissent cum habitatoribus Graecis iam multo ante eo profectis e Boeotia. In carminibus ad haec proelia pertinentibus primas quidem partes egisse putat Gruppe Aiacem illum πρωτότυπον, praeterea tamen in eis iam prodisse èt Achillem, heroëm Phthiotam, èt Helenam, Clytaemnestram, Agamemnonem, Menelaum qui e stemmatis Aetolicis in ea invecti essent, quippe cum Aetolia tum temporis Locrensium esset [3]). Gruppii sententia satis infirmis nititur fundamentis. De Troianorum Boeotica, quam ille vult, origine post agam. Sed propterea quod domus regia, cuius auctor Peleus esset, hunc filium fingeret Aeaci „herois proprie Locrensis" [4]), quodque Patroclus Opunte in urbe Locrensi natus esset, Achillem iam in antiquissimis Locrensium carminibus extitisse censet; Agamemnonem autem, ceteros, quos utrum recte necne Aetolos faciat hic non quaero, eo ipso quod Aetoli sint Locrensibus tribuendos esse putat, nullam aliam ob causam, nisi quod Aeolus, per filiam suam Perimeden princeps generis regii Aetolorum, oriundus sit Orchomeno ex urbe Boeotiae „a qua urbe non amplius tria milia passuum absit Opus" Locrensium caput [5]), Aeolique avus Deucalion cum patre Prometheo eiusque fratre Menoetio, qui, a deo in hominem conversus pater factus sit Patrocli Opuntii, locum obtineant in mythologiis Locrensium. Testimonia haec vinculi quo coniuncti fuerint Locrenses cum Aetolis et Thessalis, satis levia puto, sed fac gravissima esse, nequaquam constat eius vinculi coniunctionem aetate antecedere antiquissima carmina de bello Troiano. Ab altera parte, quaecunque horum vestigia sive ex Homero, sive aliunde indagare licet, omnia alia probant. Utrum revera necne

1) Sitz. Ber. der K. Bair. Akad. d. Wiss. München 1905.
2) Gr. Myth u. Rel. Gesch. 1906 pp. 309, 612 sqq.
3) l.l. p. 618.
4) l.l. p. 112.
5) l.l. p. 96.

Digitized by Google

Graeca aliqua gens urbem Troiam expugnaverit mitto, id enim sciri non posse iudico; illud vix dubitandum est, quin poëtae, qui primi proelia inter Graecos et Troianos cecinerint, hoc apud animum sibi proposuerint, Troiam captam esse ab Aiace quodam cum suis militibus nullo alio summo duce. Primum videamus, quid de ea re ex Iliade efficere liceat.

Graecis, qui Troiam peterent, classem appellentibus in Asiae litus, Protesilaum primum omnium, cum e nave in terram desiliret, interfectum esse legimus B 697 sqq., qui locus invenitur in Catalogo navium, quem dicunt; in pugna autem apud naves quam Ilias habet, quae, si totam spectas, incipitur initio libri N et perducitur usque ad Π 305, navem Protesilai, qui ibi quoque iam antea interfectus esse memoratur (O 706), primam agressum esse Hectorem discimus N 681. O 704, eandemque primam Patroclum eripuisse Troianis invenimus Π 286 sqq. Adventus in Troiae litus a pugna apud naves illa plus novem annorum spatio, ut nunc Ilias legitur, aut, si Leeuwenio credis [1]), paucis quibusdam Iliadis versibus sublatis, quadraginta fere dierum intervallo separatus est, causam autem probabilem cur de Protesilai nave congruant, nullam aliam inveniri posse patet, nisi quod Graecorum adventus iam ante Homerum celebratus sit carmine, unde èt locus Catalogi modo laudatus èt pugnae illius apud naves descriptio originem duxerint [2]). Catalogi ratio ad locum quem in Iliade obtinet minus apte quadrat, ibi enim militum cum ducibus in aciem consistentium, non navium et urbium unde profecti sint, recensionem iure expectes, quae ne satis quidem intellegi potest, nisi sumis initio eam pertinuisse ad profectionem e patria. At vero idem carmen vel carminum κύκλον egisse de profectione e patria deque adventu in litus hostile veri simillimum est, unde concludere licet universum Catalogum, qualis quidem a principio fuerit, nam minime constat iam ab initio eum complexum esse omnes nationes Graecas quae apud Homerum in eo recensentur, nedum Troianos eorumque socios, ad illud pertinuisse carmen, sive fuit carminum κύκλος,

1) Mnem. 1907 p. 45—54.

2) Haec sententia cum iam multos annos mihi constaret, gaudens vidi in eandem disputare Leeuwenium Mnem. 1905 p. 305, 1911 p. 358, Muelderum l.l. p. 176 sqq.

Digitized by Google

unde pugna apud naves Homerica est hausta. Iamvero illo Catalogi loco B 697 sqq. ubi de Protesilai morte agitur, Podarces Iphicli filius eius frater fuisse eumque in regnum successisse traditur, in pugna autem apud naves N 693 Podarces Iphicli filius, simul cum Medonte Aiacis Oïlidae fratre, imperare dicitur Phthiis; itaque, quamvis Catalogus Homericus in recensendis Podarcis et Medontis copiis (B 695—710 716—728) Phthiorum nomen taceat [1]), neque ab altera parte usquam in Iliade nisi in Catalogo Podarces Protesilai frater esse dicitur — omnino nisi l.l. neque Phthii neque Podarces usquam in Iliade commemorantur, Medon recurrit tantum O 332 sqq. — non dubitamus credere a Catalogi principalis auctore Podarcem et Medontem Phthiorum duces habitos esse. Et facile quidem intellegitur cur in Catalogo Homerico Phthiorum nomen omissum sit [2]), omitti enim debebat nisi in lucem prodiret repugnantia quae inde oritur, quod, cum in Iliade in belli Troiani parte Phthii sint, Achilles Phthius iis non imperat. Eam autem repugnantiam deberi fontium discrepantiae non vero adfuisse in uno eodemque fonte nemo negabit. Nihil igitur dubii, quin in fonte nostro res ita proposita sit ut in eo Achillis nulla mentio sit facta. Neque enim mihi obieceris, cum in Iliade Achillis milites Myrmidones, non vero Phthii, audiant, et simul cum rege bello absistant, neque eorum principes sint Podarces et Medon, sed Menesthius, Eudorus, Pisander, Alcimedon (Π 168 sqq.), fieri posse ut in fonte nostro res eodem modo se habuerit, ut enim Phthiorum *parti* tantum cui Myrmidonibus nomen, praefuerit Achilles, ceterae *parti* Podarces et Medon; revera etiam urbes, quae ab his habitatae tradantur B 695—710, 716—728, cunctas sitas esse in Phthiotidis, quae postea dicebatur, parte septentrionali. Omitto quod, si res ita se haberet, Achilles aut in fonte nostro pugnae adfuisset in Iliade remotus esset, aut

1) Eatenus etiam discrepant N 686 sqq. et B 695—710, 716—725 quod cum illic Phylace Medontis sedes dicatur, hic Podarces solus ibi habitat, eaque urbs distinguitur ab iis quibus Medon imperat, isque Philocteti in imperium successisse traditur. Philoctetem non ex fonte nostro sed ex alio fonte arcessitum puto, quod post nobis apparebit; quod autem Medon ei successisse refertur incuria factum censeo cum Catalogus Homericus componeretur.

2) Nam casui deberi posse, quod Podarces, ubi in pugna apud naves comparet, tacetur Protesilai frater esse, in expedito est.

Digitized by Google

iam in fonte iratus destitisset, quorum neutrum credibile. Sed Phthia ipsa aut fuit urbs, id quod incertum est, aut regio. Si fuit urbs, Phthii huius urbis cives erant, sive potius, ne obstet N 696, ubi Medon Phylacae habitare dicitur, et huius urbis cives et simul oppidorum cum ea in unam civitatem coniunctorum; si vero regio, prorsus nescimus fuerintne eius regionis fines iidem atque Phthiotidis posterioris, sed hoc constat Achillem dici imperasse (B 683) „iis qui Phthiam habebant," non vero „iis qui in ea regione" — fortasse cum aliis — „habitarent". At, inquis, Phthiorum gentem Ilias interpolatori debet. Ne alia afferam, quam veri simile est, cum quisque in Homero suo legere posset Achillem Phthium imperasse Myrmidonibus, inculcari potuisse inventum quo Phthii fingerentur ducibus aliis in partem belli Troiani venisse! Permanendum ergo in sententia, nullum in fonte nostro locum fuisse Achilli. In pugna autem apud naves praeter Achillem desiderantur Agamemnon, Diomedes, Ulixes, Eurypylus. Hi iam ante vulnerati erant, teste libri Λ parte priore, cum in planitie procul a navibus certaretur. Sed ad id certamen non pertinet fons noster, quippe in quo de adventu classis Graeca ageretur. Aut igitur hic fons ab initio iis carebat, aut cum in Iliadem adhibitus est hi omissi sunt propter praecedentem vulnerationem; utrum vero credibilius sit, cum praesertim tamen Achilles illi fonti defuerit, unusquisque videt. Iam vero satis multi Graecorum duces reliqui sunt, qui in pugna apud naves commemorentur, Menelaus, Nestor cum filiis Antilocho et Thrasymede, Idomeneus, Meriones, Aiaces, Teucer. Sed in summo discrimine (O 674—746, Π 101—123) omnes evanuerunt praeter Telamonium. Nimirum cunctos Graecorum milites recessisse totidem verbis poëta auctor est (O 655 sqq. 675). Neque hoc habet quod magnopere offendat, quamquam iure expectaveris de singulis principibus paululo explicatius cur quisque cessisset rationem fore redditam. Sed illud permirum neque credibile in tanta navium multitudine Aiacem solum etiam per brevissimum temporis spatium valuisse ab omnibus ignem prohibere, neque Hectori contigisse ut unam aliquam inflammaret priusquam Aiacem fugasset. Quis non perspicit propterea tantum poëtam cunctorum militum recessum finxisse ut duces quoque removeret, et abuti posset imagine pugnae quae in fontibus

Digitized by Google

praesto esset, quae Aiacem non tam solum propugnatorem quam solum propugnatorum ducem haberet. Neque igitur si res se hoc modo habet, fons noster ita accipiendus est, quasi nulli principes minorum gentium, ut ita dicam, in eo prodierint, quos tamen non opus erat in describendo summo discrimine nominatim efferre, cum Aiax longe omnibus in defendendo periculo praestaret. Inter quos supra iam offendimus Medontem et Podarcem. Ceterum ea quae attulimus non obstare quominus etiam Oileï filius credatur in fonte nostro ducis munere functus esse, infra videbimus.

Iamvero ex fonte antiquo quem deprehendisse nobis videmur, etiam plura quam deprompta iam invenimus, elicere nobis licebit. Nam in pugna apud naves coniuncte Phthiorum et Boeotorum populi in scenam prodeunt (N 685 sqq.), ex singulis autem Boeotis — universa enim gens nusquam memoratur nisi l.l. et in Catalogo — sed ex singulis Boeotis, decem numero, quorum in Iliade mentio fit [1]), septem in ea pugna offenduntur, Peneleus N 92, Ξ 487 sqq. Leïtus N 91, Ascalaphus N 478, 518, O 112, Prothoënor Ξ 450 sqq., Promachus Ξ 476—503, Arcesilaus O 329, Clonius O 340, eidemque praeter Promachum in Catalogo extant (B 494 sq., 511 sqq.), sed nemo eorum in cetera Iliade occurrit nisi Leïtus Z 35, P 601, Ascalaphus I 82, Peneleus Π 335, P 597 sqq., qua in re ne hoc quidem negligendum est, ad libros Π P, quamquam abinde Π 306 iam pugna apud naves non agitur, tamen, id quod mox ostendam, fontem de quo agimus pertinere. Atqui neque per se veri simile est, temere et de nihilo confictos Boeotos etiam multo plures quam per ceteram Iliadem totam [2]) in una prodire pugna apud naves, èt id ipsum quod a Phthiis separari nequeunt, eo tendit ut credamus eos ex eodem fonte atque illos receptos esse. Accedit, quod Telamonii patria,

1) Boetis commodi causa Minyas, Aspledonis et Orchomeni cives, adnumero, quamquam in Catalogo ab eis separantur B 511 sqq.

2) Boeoti, quos cetera Ilias habet, si discedis ab iis qui etiam in pugna apud naves commemorantur, sunt Oresbius Hylensis E 707, ubi additur „et alii Boeoti", Menesthius H 8 sqq., Ialmenus I 62 qui in catalogo quoque invenitur (B 512). Propter nomen patris Creontis Lycomedes I 84, M 36, P 344, T 240, cum comite Leocrito P 344, et propter suum ipsius nomen Melanippus T 240 e carminibus Thebanis transsumti esse videntur. Neque tamen apud Homerum patria traditur, neque in Catalogo commemorantur.

Digitized by Google

cum duobus Iliadis locis Salamis esse dicatur (B 557 sq. H 199) alio tamen loco haud obscure significatur Boeotia esse. Nam H 219 sqq. Telamonii scutum ingens, quo apud Homerum insignis est, confecisse ei dicitur Tychius Hylensis ex urbe Boeotiae, cuius nomen ipsum ex eius arte inventum docet, non cogitandum hic esse de artifice, quem fama tulerit olim in Boeotia vixisse, sed de persona ficta. Cur ergo Boeotus, nisi quod unde heroës oriundi essent, inde quisque sua arma sibi comparasse crederetur? Versus H 197—199 insertos puto ab aliquo, qui versus praecedentis sensum non caperet, nam vox δέδριμεν vs. 196, si ad Aiacem solum refertur, inanis iactantiae est heroïbus Homericis alienae [1]). Sed fac genuinum, et poëtam diversis fontibus usum esse, quorum repugnantiam aut non perspexit aut non curavit, utique concludendum est fontem de quo hic agimus, èt Telamonium Boeotiae adscripsisse èt tot Boeotos apud naves pugnantes habuisse, quippe quarum rerum concursus unice sic facile intellegatur. Praeterea hoc vide. Ad Catalogum navium supra demonstravimus fontem nostrum pertinere, simul dantes vix eum ab initio omnes nationes Graecas complexum esse, quae apud Homerum in eo recenseantur. Sed principali Catalogo Boëotos non defuisse veri simile est, quia in Homerico Catalogo primum eumque permagnum locum obtinent, isque ab his altero nomine Βοιωτία est appellatus. Itaque sic quoque confirmatur sententia nostra, quamvis simul sequatur Telamonium, cum Catalogus in Iliadem reciperetur, e proprio loco quem in eo obtineret remotum et in alienum locum (B 557) transportatum esse, addita patria Salamine ex eodem fonte atque H 199. Postremo hoc notandum, fieri non posse ut apte explicetur, cur Aulide e Boeotiae portu classem universam Graecorum solvisse Homerus nobis auctor sit, nisi sumas hoc derivatum esse e carminibus quae agerent de Boeotorum expeditione transmarina. Veram aliquam memoriam ea carmina servasse perquam credibile est.

Quemadmodum Boeoti sic Athenienses èt in pugna apud naves cum Phthiis coniuncti proponuntur (N 685 sqq.) èt in Iliade

1) Verba ἐπεὶ οὔ τινα δέδριμεν ἔμπης sic explicanda censeo: «cum nos Graeci minime metuamus, ne hostes sive precibus contrariis, sive incantamentis, nostras valeant preces irritas reddere". Cf. Mnemos. 1908 p. 28.

Digitized by Google

paene nusquam commemorantur, nisi in illa et in Catalogo. Eorum dux Menestheus nobis etiam occurrit in *Ἀγαμέμνονος ἐπιπωλήσει* (Δ 326 sqq.) et partes aliquas agit in *Τειχομαχίᾳ* (M 333 sqq.) ubi eius praeco quoque memoratur, Thootes nomine, et praeterea Pandionis cuiusdam mentio fit (M 372) quem, etiamsi patria non additur, èt nomen ipsum èt contextus narrationis prodit Atheniensem esse, ceteroquin nulli usquam extant Athenienses in Iliade nisi idem Menestheus B 546 sqq. N 195, 690, Stichius N 195, 691, Phidas N 691, Bias N 691 [1]), Iasus O 332. Itaque in eisdem carminibus quibus celebraretur Phthiorum et Boeotorum expeditio, mentionem etiam sociorum Atheniensium puto factam esse [2]). Tum Locrenses una cum Phthiis, Boeotis, Atheniensibus comparent in pugna apud naves, neque horum quidem praeterquam ibi (N 686, 712) et in Catalogo (B 527—535) usquam in Iliade mentio fit, si discedis ab eorum duce Aiace Oileï filio et a Patroclo, qui, quamquam apud Homerum coniunctus cum Achille proponitur, quod vinculum non antiquissimum esse videtur, explicatur enim Patrocli fuga e patria, origine Locrensis est, quippe oriundus Opunte ex urbe Locridis. Aiax praeterquam in pugna apud naves et in rebus Patrocli satis raro apud Homerum prodit [3]), Patrocli autem res quae in Iliade narrantur, pars saltem, eiusmodi sunt ut si recte eum Locrensibus adnumeravimus, magnum momentum habeant ad probandam Locrensium societatem expeditionis Phthiorum cett., quo accedit quod Locrenses et Phthios artissime coniunctos fingi eo quoque apparet, quod Medon frater Aiacis Locrensis simul cum Podarce Phthiis imperare narratur. Patroclus Protesilai navem Troianis eripit (Π 236), et in proeliis quae, postquam eos fugavit, committuntur in planitie, rursus comparent Peneleus

1) Sic libri, Nauck v. cl. pro *Βίας τ' ἐὺσ: καὶ Ἴασος*.

2) N 685 Athenienses vocantur *Ἰάονες ἑλκεχίτωνες*, quam appellationem in promptu est suspicari repetitam esse ex hymno in Apollinem 147. Nam ibi cum de festo et pompa agatur optime se habet, nostro vero loco minus apte adhibetur militibus in acie versantibus. Fortasse versum N 685^{b} interpolaverunt rhapsodi Ionii studiosi inserendi in Iliadem nomen gentis suae et memores Iones Asiaticos credi esse colonos Atticos et ipsos Atticos natione Iones. Genuina lectio potest fuisse: *Ἀθηναῖοι μενέχαρμαι (μεγάθυμοι? ἀγέρωχοι?)*.

3) His locis K 53, 175, 110 M 356, 366 Ψ 473 sqq. et simul cum Aiace Telamonio (*Αἴαντε δύω*") B 406 Δ 273 sqq. E 519 Z 436 Θ 79 K 228 M 343 sqq.

Digitized by Google

(Π 335, P 597) et Leïtus (P 601) Boeoti; tum, Patroclo occiso in defendendo eius corpore Aiax uterque insignis est; denique eo quod non unius Hectoris sed, ut Apollinem mittam, etiam iuvenis Euphorbi ope Patroclus interficitur, apparet iam ante Homerum eius mortem celebratam esse. Nam qui primus Patroclum ab Hectore interfici fecit, credibile non est Euphorbi huius rei socium adsciturum fuisse nisi eum in fontibus suis invenisset, nec magis credibile Euphorbum a recentiore esse additum, sed sic unice veri similiter res explicatur, si sumimus poëtam qui Patrocli exitu uti vellet ut Achillem in aciem reduceret, pro Euphorbo substituisse fortissimum Troianorum propugnatorem — ita sane ut illum non prorsus negligeret — ne se indignum adversarium haberet Graecorum fortissimus heros, utque simul sic Graeci liberarentur malo quod Achillis ira eis contraxisset. Omnibus quae attuli computatis non frustra conieceris Patrocli res, quae traduntur libris Π, P, Σ, quamvis in Iliade sint aucta ac amplificata — nonne de Aiacibus quoque nonnulla [1]), de Hectore permulta habet Ilias, de quibus ante Homerum nullus poëta cogitavit? — ex eodem fonte atque pugnam apud naves et Catalogum originem suam ducere. Ceterum, quo plura quoque magis diversa ea sunt quae ex hoc fonte derivanda esse apparet, eo magis adducimur ut non unum carmen, sed, id quod supra iam suspicati sumus, carminum κύκλον eum fontem fuisse persuadeamus nobis, de qua re, sicubi perspexerimus, quod nunc nobis indagandum est, quae ratio in eo fonte inter Aiacem utrumque intercesserit, etiam confirmabimur. Ambos Aiaces a poëtis ex uno derivatos esse, ipsa ostendit ὁμωνυμία [2]) et confirmat, id quod sagaciter demonstravit Vuertheim v. d. [3]), utriusque ingenium, ut non ab omni parte aequale ita eiusmodi proprietatibus quibusdam insigne, ut appareat eun-

1) Praeterquam in Catalogo et in libris N—Σ Telamonii fit mentio T 225 sqq. Δ 473 sqq. E 610 sqq. Z 5 H 179 sqq. Θ 267 sqq. I 169 sqq. Λ 463 sqq., 526, 542, 544 sqq. M 349 Ψ 708 sqq. Sed locus H 179 sqq. satis certo (vide infra p. 15) loci E 610 sqq. Z 6 (vide infra pp. 37, 41) fortasse e fonte nostro derivati sunt. De Aiace Oilei filio deque Aiacibus coniunctis vide p. 9 in ann. 3.

2) Non ita res se haberet si hic ageretur de nomine qualia hominibus e plebe tribuuntur cf. ex. gr. Λ 305 sqq., vel omnino qualia quid significent statim perspicis, ut sunt Medon vel Creon.

3) De Aiacis origine, cultu, patria pp. 26 sqq., 42 sqq., 82 sqq.

Digitized by Google

dem daemonem in utrumque mortalem abisse; tum ira Minervae in utrumque apud Homerum conspicua, cuius causam non intellegis, nisi eam refers ad inimicitias numinum quae mutuo sibi infesta homines crederent. Sed *πρωτότυπον* illum Aiacem, quem forsitan aliae quoque gentes coluerint, at coluisse et Boeotos et Locrenses perspicuum est, consentaneum erat, sicubi cantores illi extiterunt, qui horum expeditionem Asiaticam, Aiacemque in mortalem conversum, eius ducem celebrarent, ab aliis, qui e Boeotis orerentur, natione Boeotum fingi, ab aliis, Locrensibus, Locrensem; cumque ab illis appellaretur Telamonius, ab his Oileï filius — de qua re infra accuratius agam — atque fortia facta quae utrique tribuerentur pro parte saltem diversa essent, ita quidem, quod ex ipsa Iliade apparet, ut quae Telamonio adscriberentur insigniora essent et digniora viro ingenti statura, sequebatur ut procedente tempore ab eisdem iam poëtis non aut solus Telamonius aut solus Oileï filius laudaretur, sed in easdem quoque scenas producerentur *Αἴαντε δύω*, alter *μέγας Τελαμώνιος Αἴας* (I 169 Ξ 409), alter *μείων οὔ τι τόσσογε* (B 528), attamen, ne sua quoque careret laude, *Ὀιλῆος ταχὺς υἱός*; neque mirum est ipsam appellationem „*Αἴαντε δύω*" ansam dedisse eos coniungendi, quemadmodum in Iliade compluribus locis fieri videmus, ut heroüm par inde existeret [1]). Hoc vero, utrum iam ante Homerum factum sit, an tum demum cum in Iliadem inducerentur, perspicuum est sciri non posse, quamquam

1) Auctor loci N 712 significat sibi notatu dignum i. e. mirum videri, quod Aiax Locrensis a suis discedat et Telamonio se applicet. Apparet igitur hunc poëtam quodammodo invitum eos coniungere, at tamen coniungere, sive quod iam invenit coniunctos in fontibus, sive quod appellatione *Αἴαντε δύω* quam in fontibus inveniret, colligeret eos coniungendos esse. Vuertheim l.l. p. 13—17 ita ratiocinatur, quasi coniunctione significetur eos ab initio unum fuisse. Hoc, quid sibi velit non teneo. An huius rei conscii erant, qui eos coniungerent? Si fuissent, negassent duos esse. Censet tamen ita viri doctus. Nam cum duo Aiaces comparentur cum duobus leonibus una unam capellam rapientibus iudicat poëtam „idcirco ea imagine abusum esse" „quia Aiaces divellere neque vellet neque posset". Neque ei assentior illam imaginem ineptissimam esse; quid enim impedit quominus alter leo capellae caput, alter pedem dentibus teneat, et sic ambo eam absportent? Scholiasta annotans „*οὐ συμμαχοῦσι λέοντες ἀλλήλοισ*" egregie fallitur. Cf. Brehm (Illustr. Thierleb. Leipzig u. Wien, Biograph. Instit. I die Saügethiere p. 114) „Haüfig kommt es vor, dass sich zu grösseren Jagdzügen mehrere Löwen vereinigen: die Paare gehen regelmässig in gemeiuschaft auf die Jagd aus".

Digitized by Google

patet illum Iliadis locum, ubi Telamonius solus naves defendit, fluxisse e carmine quo hic solus laudaretur.

Nondum ad finem perduximus recensionem earum gentium, quas Boeotorum cett. expeditionis arbitramur socios fuisse. Nam Phocenses, quamquam non ita cum Boeotis, ceteris, de quibus egimus, coniuncti proponuntur, ut ab eis salvo contextu versuum separari nequeant, tamen ut huc referas, induceris quoniam Ilias nusquam eos habet nisi in Catalogo (B 517—526), in pugna apud naves (O 516), in pugna de Patrocli corpore (P 307); quo accedit quod necessitudo aliqua iis cum Boeotis fuisse significatur, quoniam, quemadmodum Phthii (N 699 sqq.), sic hi quoque (B 523 sqq.) proxime illis in acie stare narrantur. Praeterea Epei nostris adnumerandi videntur, neque tamen ubicunque in Iliade occurrunt nostro fonti debentur. N 686 commemorantur coniuncte cum Boeotis, Atheniensibus, Locrensibus, Phthiis, ibique eorum principes sunt Meges, Amphion, Dracius, quorum Meges solus recurrit, nam memoratur etiam B 627, E 69 sqq., K 110, 175, O 302, 520 sqq., Π 313, T 289. Tum Epei cum principibus Amphimacho et Thalpio, qui sunt Actorionum Cteati et Euryti filii [1]), Diore Amaryncei filio, Polyxeno Agasthenis Augiadae filio, inveniuntur B 615 sqq., e quibus soli Diores et Amphimachus recurrunt, ille Δ 317, hic N 185 sqq., Amarynceus Ψ 360. Praeterea Nestor res in iuventute gestas repetens Epeiorum principes memorat Itymoneum (Λ 671), Actoriones (Λ 709, 750), Mulium generum regis Augiae (Λ 739), regem Augiam ipsum (Λ 701). Diversis fontibus haec deberi, ea autem quae de certaminibus Epeiorum et Pyliorum narret Nestor non hausta esse e carminibus, quae pertinerent ad expeditionem transmarinam, per se perspicuum est. Sed hoc notatu dignum, Epeiorum principes qui in Catalogo (B 615 sqq.) commemorentur, alios esse atque eos qui in pugna apud naves occurrunt, filios vero eorum quos Nestor inter aequales suos numerat, nam etiam Amarynceus Dioris pater, quamquam Λ 671 desideratur, tamen a Nestore memoratur (Ψ 630); in Catalogo autem (B 627) Megetem prin-

1) Ipsi Amphimachus et Thalpius hoc loco dicuntur Actoriones, sed hoc nomen hic valere „Actoris *nepotes*" apparet e patrum nominibus additis. Congruit locus N 135, ubi Amphimachus dicitur filius Cteati Actorionis. Actorem alio nomine Neptunum esse apparet N 206.

Digitized by Google

cipem esse non Epeiorum sed Dulichiorum. Apparet igitur nomina principum Epeiorum, quae Catalogus habet, aut ex eisdem carminibus atque Nestorea illa hausta esse, aut excogitata tum cum Catalogus Homericus conficeretur, eo consilio ut vinculo aliquo coniungeretur illorum carminum materies et fabula de bello Troiano, aut deprompta esse e stemmatis iam ante Homerum ad illa carmina applicatis; Megetem vero, quem etiam propriis carminibus iam laudatum fuisse inde efficias quod saepe numero apud Homerum recurrit, et imprimis inde quod eius loricae ἱστορία copiose narratur (O 629), cum eius persona et genealogia vulgata ad Nestorea illa non quadraret, ne tamen in Catalogo desideraretur, ibi Dulichiorum principem esse fictum sive e suis carminibus, sive de nihilo. Quoquo modo hoc se habet, Epei, qui in pugna apud naves cum ducibus Megete, Amphione, Dracio prodeunt, quin e nostro fonte deprompti sint haud dubium videtur, unde sequitur ut in Catalogo principali hi, non vero Amphimachus, Thalpius, Diores, Polyxenus eorum fuerint duces. Postremo Thoas Aetolus cum militibus suis nescio an nostro fonte adiudicandus sit. Nullus sane fons ex Iliade elici posse videtur ad quem referatur aptius. Nam cum Oeneo et Meleagro ei ab initio nulla videtur intercessisse ratio. Quippe enim in Catalogo (B 642) nullos Oeneo filios superstites fuisse ideoque ei successisse Thoantem legimus; et recentiores Thoantem Oenei generum finxerunt, nullo nimirum alio consilio, nisi ut aliquod vinculum inter utrumque constituerent. Bis Thoas in pugna apud naves appellatur, N 216 ubi eius specie Neptunus Graecos cohortatur, et O 281, ubi miratur Thoas Hectorem ab Aiace Telamonio prostratum mox surrexisse; praeterea commemoratur Thoas Δ 527 sqq., H 168, Τ 329.

Ex eis, quae demonstravimus sequitur, ut ab initio in Catalogo extiterint Boeoti, Phocenses, Locrenses, Athenienses, Epei, Aetoli, Phthii, non extiterint Achilles, Agamemnon, Menelaus, Diomedes, Nestor cum filiis, Ulixes, Idomeneus ac Meriones, Tlepolemus, Podalirius atque Machaon, Philoctetes, Eurypylus, Polypoetes atque Leonteus, Elephenor horumque omnium milites, ut qui omnes, ne in Catalogo desiderarentur ei qui in bello Troiano, quem admodum eius fabulam longa dies auxerat et mutaverat, primarium locum obtinebant vix dubium sit quin,

Digitized by Google

tum additi sint cum Catalogus in Iliadem adhiberetur. Neque ullo modo mirum est Catalogi principalis rationem, qua navium, quibus milites transportati essent numeri et urbium e quibus profecti essent nomina ederentur, etiam in iis quae adderentur, observatam esse, quamvis ad contextum rerum cui Catalogus applicaretur minus conveniret. Iam vero supersunt in Catalogo Graecorum Homerico — ut mittam Catalogum Troianorum eorumque sociorum, quem, quamvis nonnullos horum in sequentibus nobis apparebit ex antiquo nostro fonte derivatos esse, res ipsa tamen docet quo tempore, vel etiam postquam Graecorum Catalogus Homericus conficeretur esse additum collectis undique ex Iliade populorum nominibus qui in illa a partibus Troianorum starent [1]), — nonnulla nomina populorum, urbium, ducum, quae nusquam in Iliade nisi ibi inveniuntur, neque igitur propter eandem causam atque illa de quibus modo vidimus, inserta esse possunt, Arcades, Eniani, Perrhaebi, Magnetes, Dodonaei atque insulae Symae incolae. Quid ergo? Suntne haec deprompta e Catalogo principali? Noli credere antiqua carmina, quae praesertim veram aliquam memoriam redderent, Enianes, Perrhaebos, Dodonaeos diversissimas terras incolentes ducem eundem sequi, quemadmodum fit B 748 sqq., vel ab eis, simul cum Arcadibus ex intima Peloponneso cumque insulanis litori Asiae propinquis, eandem expeditionem consociari fecisse. Sed cum multitudo nationum, quae in cetera Iliade aliquas partes agerent, unicuique rem non accuratissime consideranti speciem praeberet, universam Graeciam contra Troianos bellavisse, in promptu erat, si quis cantor vel rhapsodus casu quodam aliquam notionem haberet, sive claram sive obscuram et perplexam, gentium Graecarum quae in ea multitudine desiderarentur, eas Catalogo inserere, inprimis si aliqua fama extaret, eas expeditionum maritimarum non expertes fuisse, aut si ipse nobilem aliquam domum vellet honore afficere. Quod autem supra monui, quam veri simile sit Aulide, e portu Boeotiae, solvisse naves Boeotorum et Phthiorum ad mare Aegaeum traiciendum, attendendum est eundem locum aptissimum esse quo illum ad finem convenerint homines

1) In his desiderantur Cilices, Leleges, Caucones, fortasse propterea quod cum Catalogus Troianus conficeretur, nondum in Iliadem recepti essent.

Digitized by Google

ex ceteris gentibus quas ab initio Catalogus recensuerit, contra parum idoneum, si quaeratur statio unde universae Graeciae classis in litus Troianum transmiserit [1]).

Carminum quibus expeditio Boeotorum cett. celebraretur auctores, quamvis apud Homerum cedat etiam Telamonius, cadat Patroclus, fieri non potest ut hostes victoriam reportavisse narraverint, sed sine ullo dubio est statuendum illos rem ita proposuisse, ut post multa discrimina rerum populares sui superaverint, idque sine Achille, cuius nullam rationem habuisse supra ostendimus. Atque illos cantores non credibile tantum, sed prorsus verisimile est, hostium etiam ducem interfici fecisse, idque manu Aiacis, sive eum Telamonium sive Oilei filium appellaverint. Nam in Iliade cur id ita mutatum sit ut Hector Achillis telo succumbat, supra vidimus [2]), sicubi vero hic in aciem prodit, uterque Aiax e conspectu abiit, per cunctos libros T—X desideratur. Fieri potest ut aliud carmen antiquum Telamonium, aliud Oileï filium habuerit Hectorem obtruncantem, sed de Telamonio solo huius rei nobis Ilias vestigia servasse videtur. Nam H 268 sqq. is Hectorem in certamine singulari lapidis coniectu leviter vulnerat, quod certamen ex antiquo nostro fonte derivatum esse inde collgere licet quod Aiax ibi natione Boeotus proponitur [3]). Iamvero Ξ 401 sqq. eiusdem certaminis aliam imaginem vetustiorem ex eodem fonte repetitam habemus; nam hic quoque Hector ab Aiace lapide percutitur, sed, cum altero illo loco certamen eiusmodi sit quod paene ludicrum voces, quae forma originem recentiorem prodit, hic ad extremas incitas Troianus deducitur; lapidis ictu circumagitur in turbinis modum, et corruit veluti arbor icta fulmine magni Iovis, neque tamen occiditur, sed mox Apollinis opere recreatus in pugnam redit. Quis non animadvertit rem gravem a poëta gravissime tractatam similem eventum non habere? Sponte mentem subit, ab Aiace

1) Muelder l.l. p. 114 vocem „αὖλις" censet significare „locus quo convenitur" et portum Aulidem, unde Graeci Troiam profecti sint, merum poëtarum esse φάντασμα, quo recentiores demum respici portum δμώννμον Boeotiae opinati sint. Sed vox αὖλις significare videtur „cubile" (cf. I 69 αὖλιν θέσθαι) et portum Boeotiae inde suum nomen habere, quod ibi revera Boeoti cett. in mare Aegaeum soluturi consederint.

2) Cf. p. 10.

3) Supra p. 8.

Digitized by Google

olim Hectori, non ab Achille necem paratam esse traditam, idque nos hic habere incohatum, sed ab Homero a proposito deflexum. Eodem spectat, quod Hector in planitie pugnans certamen cum Aiace evitasse dicitur (Λ 542), cuius pugnae pictura non sine respectu κύκλου nostri instituta esse videtur. Nam Agamemnon in ea vulneratus exclamat (vs. 275) „defendite naves, commilitones cum Iuppiter me non sinat diutius pugnare." Illud „defendite naves" non optime se habet, nam pugnatur etiamnunc *procul a* navibus, et superiores fuerunt Graeci, neque fortuna commutatur nisi postquam Agamemnon discessit, cur igitur Agamemnon adhortaretur ut naves defenderent? Sed poëtae ob animum versabatur pugna apud naves sine Agamemnone commissa, quam ex antiquis carminibus cognitam haberet [1]). Tum eodem tendunt Telamonii minae in Hectorem iactae (N 810 sqq.) [2]). Ibi autem non modo Hectori necem minatur, verum etiam Troianae urbis exitium poetae verbis portendere videtur, neque sane credibile est cantores, qui hostes ex urbe sua profectos ad Graecos navibus adventantes et in litus egredientes repellendos, sed ab his victos fingerent, non hoc quoque apud animum sibi proposuisse, urbem ipsam a victoribus, ab Aiace volo eiusque militibus, expugnatam esse, quem belli finem etiamsi non narraturi essent, variis modis tamen significare potuerunt in fatis esse. Quo etiam spectare videtur fabula de equo ligneo quo urbs capta sit, quam fabulam, in Odyssea primum nobis obviam (θ 493), errore vocis ortam esse, principio equum marinum i. e. navem designantis [3]), iam diu viderunt Fick [4]) et v. Leeuwen [5]) vv. cll. Equi lignei

---

1) Minus offensionis habent loci Λ 309 sqq. ubi Graeci dicuntur se in naves proiecturos fuisse nisi Ulixes Diomedem allocutus esset „pudendum sit si Hector naves capiat", et 557 ubi Aiax dicitur „valde metuere navibus", nam paulo ante (299 sqq.) Hector coeperat stragem edere. Sed comparato vs. 275 hic quoque pugna apud naves spectari videtur.

2) Diomedes quoque (Λ 349) Hectorem galea telo percussa afflixisse et evertisse narratur, eique minatus esse (262 sqq.) Nimirum poëtae qui Diomedem in bellum Troianum induxissent, verentes ne Aiaci cederet laude bellica, huius cum Hectore certamen suo heroï assumserunt. Minatur Hectori Achilles quoque Υ 444 sqq. idque eiusdem verbis atque Diomedes.

3) Cf. δ 108 νηῶν ὠκυπόρων ..... αἵ θ' ἅλὸσ ἵπποι ἀνδράσι γίγνονται.

4) Die Hom. Il. 1886 p. 571.

5) Mnem. 1901 p. 121—140.

Digitized by Google

fabricator in Odyssea vocatur Epeius eiusque patrem audisse Panopeum apparet ex Iliadis loco ψ 665, siquidem non est cur credamus Epeum illum qui in Ἄθλοισ ἐπὶ Πατρόκλῳ caestibus contendit cum Euryalo Mecistei filio, aliam ob causam ibi induci, nisi quod omnibus notus esset propter opus artificiosum. Atqui nominibus Epeio et Panopeo remittimur ad Epeios et Phocenses inter quorum urbes Panope erat, et ipsa fabula significare videtur eas gentes, quarum utramque offendimus inter socios expeditionis Aulide emissae, insignes fuisse in aedificandis navibus quibus transvecti essent Troiae expugnatores [1]).

Cum eis, quae ex Iliade adhuc probare tentavimus, ea iam conferemus quae aliunde de eadem re sciscitari licet. Apud Homerum cum agatur de *Troïbus* deque urbe *Troia*, dubitare non licet, quin spectentur incolae eius regionis, quae postero tempore Troas appellabatur, et urbs in ea sita. Tractum collis Asar-lyk non procul ab Hellesponto siti, prope locum ubi amnes Mendere et Dumbrek Tschar confluunt, e quo colle vv. dd. Schliemann, Doerpfeld, alii, novem, vel potius decem sedes hominum, aliam super aliam positam, eruerunt, apte quadrare ad Homeri descriptionem situs urbis Troianae in cuius vicinia flumina Scamander et Simois suas undas conferrent, praeterea e sedibus illis sextam ab imo, quam arcem fuisse apparet ingentibus moenibus munitam, vi et incendio semirutam, multa etiam hodie signa servasse, quibus rite consideratis neminem Iliadem perlegentem fugere possit Homerum ipsam respexisse, luculenter ostendit Doerpfeld [2]). Quid? Urbis quidem, arci subiectae, quae suis muris circumdata esset, nulla vestigia superesse, neque verisimile esse talem extitisse, sed ne Homerum quidem moenia urbis et arcis distinguere, Hector autem cum ter circum urbis

1) Doctius Gruppe l.l. p. 614 inde quod equus ille ligneus Minervae sacer esset, in cuius aede Metapontina Epei instrumenta servarentur, fabulam e cultu deae coniuncto cum Neptuni vel Martis Equestris ortam esse putat, ipsumque equum ligneum eiusdem generis atque Pegasum vel Arionem. „Eine isolirt stehende Legende" vir doctus ait „liess, scheint es, aus dem Verderbenschwangeren Leib des gefürchteten Dämonischen Wesens, bewaffnete Männer, auch unheilvolle Dämonen, hervorgehen, welche niedermetzelnd durch die Städte gehen". Parum hoc credibile puto.

2) Troia und Ilion p. 604 sqq.

Digitized by Google

moenia fugiens fingatur, de urbe cuius circuitus maior fuerit quam arcis erutae, nequaquam cogitari posse, idem Doerpfeld acute demonstravit [1]). Sane, nullo modo multitudinem sociorum, qui in Iliade Troianis adscribuntur, arx capere potuit, sed ut iam in antiquissimis carminibus, quibus de bello Troiano ageretur, non pauci Troianorum socii enumerati fuerint, tamen minime constat *huius* rei memoriam *veram* in his carminibus esse relatam neque cantores ea Troianorum auxilia confinxisse, praeterea autem, quid est cur credamus eos, nisi obsidionem per aliquos menses, nedum annos, perductam esse sibi proposuerint, quod parum credibile est, voluisse socios in ipsa urbe neque in campo consedisse prope urbem? Etiam Homerum tuum ubicunque evolvis, paucis aut versibus, ut vLeeuwen ostendere conatus est, aut, quod malim, partibus exiguis exceptis, narrari vides res non anno obsidionis decimo sed primo gestas, neque ullus invenitur locus ubi totidem verbis legas socios in ipsa urbe collocatos esse [2]). Tamen incrementum, quod semper crescente numero carminum, quae de bello Troiano conderentur èt copiarum Graecarum èt sociorum Troianorum cepit numerus, necesse erat efficere ut, etiam antequam quisquam poëta pronuntiasset tempus obsidionis decennale, sponte hominibus cogitatio incederet bellum ingens, tantis copiis gestum, non paucis diebus vel etiam mensibus confici potuisse; unde rursus sequebatur ut non possent, quin èt sibi proponerent socios Troianorum in urbem receptos esse èt urbem satis amplam fuisse quae eos reciperet [3]), quemadmodum apud Homerum saepius et magna et latis viis in-

---

1) l.l.

2) Nam minime id denuntiat locus Θ 5 sqq. cuius auctor, cum dicit Troianos se in urbe armare et ex omnibus portis effundi, de eorum sociis non cogitat, addit enim eos pauciores numero fuisse Graecis, sed tamen pro *uxoribus et liberis* certamen obisse.

3) Cum hac sententia convenit quod E 788 poëta Iunonem ita loquentem facit: ὄφρα μὲν εἶσ πόλεμον ἐπωλέσκετο δῖοσ Ἀχιλλεύσ, οὐδέ ποτε Τρῶεσ τρὸ πυλάων Δαρδανιδάων ὤχνεσκον. Si metus Achillis Troianos in urbe inclusit, idem socios deterruerit ne in campo commorarentur. Eodem faciunt Aeneae verba P 335 sqq. Ἕκτορ τ' ἠδ' ἄλλοι Τρώων ἀγοὶ ἠδ' ἐπικούρων, αἰδὼσ μὲν νῦν ἥδε Ἄρηι φίλων ὑπ' Ἀχαιῶν Fίλιον εἰσαναβήμεν' ἀναλκίηφι δαμέντασ; cf. Z 73 sq. (P 319 sq.) ἔνθα κεν αὖτε Τρῶεσ Ἄρηι φίλων ὑπ' Ἀχαιῶν Fίλιον εἰσανέβησαν cett. Θ 131 καὶ νυ κ' ἐσήκασθεν κατὰ Fίλιον ἦυτε κάρνεσ; cf. etiam E 202, Σ 288 sqq.

Digitized by Google

structa dicitur, et a cetera urbe distinguitur πόλισ ἄκρη, quamvis propriis muris non munita. Sed perspicuum est hac re nullo modo imminui ea, quae placuerunt viris doctis Doerpfeldio cett., ab altera parte Hectoris fugam, ab Achille circa urbem acti, deberi carmini antiquo cuius auctor urbis oppugnatae circuitum nondum magnum sed satis exiguum sibi finxerit. Quem nihil vetat inter eos habere qui carminum κύκλον nostrum condiderint, modo Aiacem substituas pro Achille.

Verum enim vero ex omnibus, quae attuli neque sequitur, si rem per se spectas, ut in omnibus carminibus, quibus Homerus argumenti sui materiem debeat, scenae in quas personae prodierint eaedem fuerint atque in Iliade, neque ut in eis carminibus quae pro nucleo fuerint Catalogo, pugnae apud naves, Patrocli virtuti et exitio, Hectoris neci, res ita se habeat; ut in iis quoque in *Troadis* litus Graeci classem appulerint, *Troiani* vocati sint hostes, qui eos arcere conarentur, et quorum dux Hector esset, *Ilium* eorum urbs audierit. Hoc tamen revera ita esse ex eis quae praeeuntibus A. Brueckner [1]), Bethio [2]), Gruppio [3]), Vuerthemio [4]) nunc afferam perspicere licebit, quae simul apparebit mire cum eis, quae adhuc ex Iliade eruimus, congruere. Proxime supra arcem, de qua modo egimus, collocatum fuisse vicum — cuius sedem Doerpfeld designavit numeris VII[1] — quem minime vetare domuum reliquias et vasa ibi reperta, habitatum credere ab hominibus natione Graecis, monuerunt Doerpfeld [5]) et Brueckner [6]), quorum hic copiose demonstravit id adeo veri simillimum esse. Ex eis autem quae disputavit Brueckner sequitur ut in eorum Graecorum numero Locrenses fuerint. Nam ad oppidum Novum Ilium, cuius rudera implent alteram a summo sedem in colle Asar-lyk detectam, virgines nobiles quae Minervae Iliensis ἱερόδουλοι fierent, mitti e Locride solitas esse, ita ut semel duabus missis, deinceps, singulis mor-

1) Troja u. Il. 1902 p. 540—572.
2) Die Troj. Ausgr. u. d. Hom. Kr. p. 4 sq.
3) l.l. p. 90, 309, 609, 613.
4) Troja u. Il. pp. 200, 646.
5) l.l. p. 604 sqq.
6) l.l. p. 555 sqq.

Digitized by Google

tuis semper singulae aliae succederent [1]), testantur Timaeus [2]), Lycophron [3]), Plutarchus [4]), e quibus hic addit, usque ad sua prope tempora hunc usum permansisse. Causam mittendi scriptores illi aiunt fuisse pestem paulo post Troiam expugnatam Locrensium agro a Minerva inmissam et oraculum hac de re invocatum, quod enuntiasset deam, iratam propter vim Cassandrae, sacerdoti suae ab Aiace Oileï filio in aede sua, cum urbs caperetur, illatam, nonnisi sic placari posse. Quodsi rem per se spectas minime absurdum videtur Locrenses pestem ingruentem in religionem vertisse, oraculum autem, propter veterem memoriam sacrilegii, quod aliquis dux eorum in expeditione transmarina commisisset, urbe hostium vastata, quam propter famam belli Troiani facile crederent homines ipsam Troiam fuisse, enuntiasse ut ad Troiae sedem virgines in Minervae servitium mitterentur. Sed considerato ritu, qui hac in re observabatur, quo Ilienses virginibus specie insidiabantur velut eos interfecturi, eaeque per devia a comitibus suis clam introducebantur in urbem [5]), mox intellegis veram causam mittendi fuisse humanitatis progressum, quo virgines, quae more antiquo deae immolarentur,

---

1) Ridiculas nugas addunt Schol. ad Lyc. Alex. 1141, Serv. ad Aen. I 141, *quot annis* missum esse, Ep. Vat. Wagner II 20 p. 222 primum virgines, postea *infantes* missas, Tzetzes ad Lyc. Alex. 1141 infantes *unum annum natas* mitti solitas. De universa re vide Vuerth. l.l. p. 104 sq. Sed scholiastarum ineptias noli imputare Callimacho. Nam quod Schol. ad Lyc. Alex. 1141 tota re de virginibus narrata addit „ταύτης δὲ τῆς ἱστορίας καὶ Καλλίμαχος μέμνηται", minime inde sequitur ut is dixerit missionem *annuam*, vel perhibuerit *infantes* mitti.

2) Apud Schol. ad Lyc. Alex. 1155, cf. etiam Polyb. XII. 50, Strabo XIII p. 600 sq., Schol. ad N 66, Ael. infr. adv. ποίνη.

3) Alex. 1151 sqq.

4) De sera num. vind. 557 D.

5) Tam Schol. ad Lyc. Alex. 1141, quam Tzetzes l.l. significare videtur, *plerumque* virgines ab Iliensibus trucidatas esse, *raro* effugisse eorum insidias. Quod absurdum est. At videntur id collegisse ex eo quod legitur in schol. ad Lyc. Alex. 1159, unam aliquando e virginibus infelici casu interfectam esse in Trarone, Troadis colle prope urbem Ilium novum sito, quod ipsum, quamquam fieri potest ut revera acciderit, ut simile quid accidisse in Agrioneis auctor est Plut. Qu. gr. 38, tamen nescio an perperam derivatum sit e Lyc. Alex. 2126 sq. „φυτοῖσ ἀκαρποῖσ γυῖα συμφλέξασ ὅταν Ἥφαιστοσ εἰσ θάλατταν ἐκβράσῃ σπόδον τῆσ ἐκ λόφων Τράρωνοσ ἐφθιτωμένησ", quos versus unice recte interpretatus est Vuertheim (l.l. p. 115) ostendens nihil aliud voluisse poetam nisi hoc, quotiens e virginibus aliqua morte absumta esset corpus mortuum in Trarone crematum, cineres in mare deiectos esse.

Digitized by Google

hominum ingeniis mitigatis satius videbatur ei adiudicare in servitutem externam [1]), neque iam credis scriptoribus, qui huius rei auctores sunt, peste Locrenses inductos esse ad mittendum. Atqui simul cum peste etiam causa pestis, quam tradunt, tollitur et integrum manet rogare, quid Locridis incolas permovere potuerit, ut ex omnibus in orbe terrarum locis oppidum in Troade situm eligerent, quo virgines suas Minervae sacras, ne necare cogeret religio, relegarent; quid oppidi cives adduxerit ut illas reciperent et ad deae ministerium admitterent. Ad quae aliud responsum non dari potest, nisi hoc, eas missas esse ad populares et patrium cultum. Itaque luculenter apparet Ilienses, quo tempore missio fieri coepta est, pro parte saltem e Locride oriundos fuisse. Atqui fabula de Aiacis flagitio, quoniam èt in poëmate iam, quod inscribitur Ἰλίου Πέρσις, narrabatur [2]), èt in cista, quae dicitur Cypseli, eius argumentum insculptum erat [3]), veram mittendi causam iam medio saeculo ante Chr. n. VII in oblivionem venisse apparet. Fieri igitur nullo modo potest ut virginum missio tum demum initium ceperit, cum collem

---

1) Auctor est Athenaeus (p. 516) Locrenses Epizephyrios virginum suarum sacrificasse pudicitiam, additque èt Epizephyriis èt omnibus, qui hunc morem colerent, causam eius fuisse παλαιᾶσ τινὸσ ὕβρεωσ memoriam. Vuertheim ad hunc locum animadvertit (l.l. p. 194) „ἡ παλαιὰ ὕβρισ nulla alia videtur fuisse quam ἡ τοῦ Αἴαντοσ." Velle videtur v. d. Athenaeum cum moris causam omnibus, qui eum colerent, flagitii alicuius memoriam esse diceret, non dubitavisse quin Epizephyrii memoria tenerent Aiacis flagitium. Utrum Athenaeus ita iudicaverit necne, mitto. Sed quod Vuerth. suspicatur morem sacrificandi virginitatem Locrensibus Italicis ortum esse *ex eadem origine* atque morem relegandi virgines Locrensibus Graecis, minus verisimile puto. Id enim si ita est, sequitur, ut virgines relegari coeptae sint post demum saeculum VIII a chr. n., quo exeunte colonia in Italiam est deducta. At hoc longe aliter se habere infra ostendam. Praeterea per se parum credibile, morem sacrificandi omnium virginum pudicitiam ortum esse e more sacrificandi binarum virginum vitam. Itaque aut morem suum Epizephyrii deprompserant a populis finitimis Italiae aut, si eum e patria repetiverunt, ibi extabat etiam postquam mos immolandi binas vigines ibi mutatus est in relegationem. Affert quoque Vuertheim locum Lycophr. Alex. 1128, ubi legimus Cassandram vaticinari virgines Daunias παρθένιον ζύγον — i. e. quod recte monuit Vuertheim, sacrificium pudicitiae — effugere conatas suam statuam amplexaturas esse. Itaque Lycophron aliquam deam a Dauniis cultam Cassandrae assimilavit, neque mirum erat illam pudicitiae tutelam fingi. Sed quid inde lucis aut Locrensium Graecorum aut Epizephyriorum mos accipi possit non video.

2) In Procli excerptis, Mythograph. Gr. I p. 245, 273.

3) Troja u. Ilion p. 554 sq.

Digitized by Google

Asar-lyk, postquam eum aliquod tempus habuerunt barbari e regionibus circa Istrum Tanaïnque sitis oriundi, quibus Doerpfeld, Brueckner cett., sedem proxime supra priorem Graecorum vicum sitam (VII²) tribuerunt, iterum Graeci occupassent [1]); fuisse enim barbaros illos e numero Trerum et Cimmeriorum, qui ex eisdem regionibus profecti, inde a saeculo VIII a Chr. n. exeunte, fere per quinquaginta annos partem Asiae minoris obtinerent, propter similitudinem originis apparet [2]); sed omnia eo tendunt ut credamus Locrenses ad quos primae virgines mitterentur, aut ipsos aut eorum patres aut avos inter eos Graecos fuisse, qui primi considerent supra rudera arcis de qua supra egimus [3]). Hanc, quamvis fieri possit ut ipsi deleverint, aeque tamen credibile est, iam ante ab indigenis hostibus vastatam esse. Sed fac hoc verius, nihilominus in promptu erat cantores, si qui inter illos colonos extitissent quo tempore, quid in illa re verum, quid minus verum esset, animis iam excidere coepisset, proeliorum vero, quae haud dubie Graeci adventantes cum indigenis commisissent, teneret memoria, persuasisse sibi, arcem quoque cuius sedem inhabitarent a suis maioribus captam esse. Omnino monumentis coloniae Locrensis ad Hellespontum deductae, insignite confirmari ea quae ex Homero collegimus de expeditione a Locrensibus, coniuncte cum Boeotis cett. emissa, neminem poterit latere, neque ullo modo dubium esse potest, cum apud Homerum illius arcis vel urbis cives Troes, Troiani, appellentur, et ipsa urbs Troia i. e. Troiana dicatur, quin carmina quibus haec expeditio celebraretur, idem habuerint. Alia vero

---

1) Hoc contendit Strabo (XII p. 600) auctore non addito, qui tamen quin sit Demetrius Scepsius, ex iis, quae praecedunt, dubitari non potest. Sed non melius id se habet quam quae attulit Demetrius ad probandum Troiam Homericam non quo loco postea Ilium novum conditum est, sed XXX stadios abinde positam fuisse, ubi vicus situs erat cui nomen Forum Iliensium. De qua re post Schliemannium ne verbo quidem opus est.

2) Huc etiam spectat quod collis in quo virgines mortuae cremabantur *Traron* audiebat.

3) Mittendi morem, semel constitutum, ne intermissum quidem esse cum barbari locum occupassent, non est quod miremur, hos enim religione adductos abstinuisse fano eiusque antistitibus et ministris, et sic missionem perdurare potuisse dum rursus coloni Graeci eum habitarent, quos etiamsi Locrenses non essent, tamen Minervam Iliensem coluisse constat.

Digitized by Google

res est credere cantorum temporibus eius nominis *memoriam* extitisse, vel idcirco eos urbem Troianis adscripsisse, quod suis auribus audirent incolas regionis in qua sita fuerat ita vocari. Contra supersunt aliqua indicia, quae alio tendant. E Strabone (XIII p. 604) certiores fimus inter demos Atticos eius aetate nomen Xypeteoni fuisse ei demo, qui antea — id autem non potest fuisse nisi ante Clisthenem, qui a vicis et heroïbus nomina posuit demis Atticis [1]) — Troum demus nuncuparetur. Rei huius notionem Phanodemo deberi apparet, quia apud Dionysium Halicarnassensem (I 61) legimus eundem Atthidographum perhibuisse Teucrum, *Ξυπετεῶνος ἄρχοντα*, Teucrorum nationis auctorem, ex Attica in Asiam profectum esse, quae nugae recurrunt apud Strabonem. At priscum nomen demi Xypeteonis non potest esse Phanodemi somnium, id enim de nihilo fingere non potuit [2]). Accedit, quod in genealogia regum Troianorum, quae traditur Υ 213 sqq. Tros est filius Erichthonii, quod nomen aliam esse formam nominis Erechthei, daemonis vel heroïs Attici, nemo negat. Mero casu deberi duplicem *ὁμωνυμίαν* Troum Atticorum et Asiaticorum et heroïs Attici et Troiani non est credibile. Vuertheim censet (l.l. pp. 60, 61, 63) nomen Troës inter ea nomina habenda esse „quae gentes, nomadum more vagantes in utraque ora maris Aegaei disperserint", „ita ut poëtae quibus Troum demus haud esset ignotus in maiorem Atheniensium gloriam Erichthonium Xypeteonum vicinum Trois patrem fecerint." Iam vero supra vidimus inter Boeotorum socios in expeditione Asiatica etiam Athenienses fuisse. Nihil igitur vetat credere inter hos Athenienses fuisse etiam qui e demo Troum Attico profecti essent, et ab his quoque heroëm Erechtheum cultum esse. Ab altera parte saepe

---

1) Aristoteles Ἀθ. Πολ. 21. 5 *προσηγόρευσε δὲ* (Κλεισθένης) *τοὺς μὲν* (δήμους) *ἀπὸ τῶν τόπων, τοὺς δὲ ἀπὸ τῶν κτισάντων* cf. Busolt Griech. Gesch. II² p. 405 sqq.

2) Crusius l.l. p. 117 allatis Procli verbis (ad Tim. p. 30 C. 97) *„τοὺς δὲ Ἀθηναίους Καλλισθένης καὶ Φαινόδημος πατέρας τῶν Σαϊτῶν ἱστοροῦσι γενέσθαι"* „die Troer" inquit „haben in Attika nichts mehr zu suchen, als die Männer von Saïs". Perperam; nam illud de Saïtis Phanodemus *coniecit*, et inepte coniecit, ineptiarum autem originem veri similiter suspicatus est Vuertheim (ll. p. 63) hanc esse, quod Herodotus (II 28, 59, 169, 170, 175) commemorat *ἱρὸν τῆς Ἀθηναίης* in Saïtarum urbe constitutum; hoc de Troïbus non coniecit Phanodemus, sed suis auribus audivit.

Digitized by Google

numero fors tulit ut a nationis particula aliqua ad nationem totam, vel etiam latius, nomen se extenderet, ut Italia tota nomen accepit ab exigua sua parte meridionali, ut Libya nuncupata est nomine gentis ignobilis Syrtidem maiorem accolentis, ut multa alia eiusmodi. Minime igitur absurdum videtur nomen Troës casu quodam universis coloniae civibus, quorum Troës Attici exigua pars essent a finitimis inditum esse, inde autem veteres poëtas id simul cum eorum heroë Erechtheo sive Erichthonio transtulisse in cives urbis pristinae, in quam eodem modo mox demonstrabimus nomen Ilium a coloniae nomine translatum esse. Quoquo modo hoc se habet, minime constare mihi videtur unquam extitisse in ea regione, quae postea Troas audiret, gentem indigenam quae ipsa se Troes vocaret. Veros autem Troadis incolas tempore cantorum nostrorum Dardanos fuisse alio loco ostendere conabor. Quocum convenit, quod duobus Iliadis locis ita Dardani appellantur ut cum Troianis unum populum efficere videantur, nam Γ 456 Agamemnon, Θ 497 Hector utitur appellatione „Τρῶες καὶ Δάρδανοι ἠδ' ἐπίκουροι, qua discernuntur Dardani a sociis. Atque M 87 sqq. ubi copiae, quibus Hector imperat in quinque partes dividi dicuntur, quorum pars quinta e sociis consistit, Aeneas, Archelochus, Acamas, qui in Catalogo (B 819—823) Dardanorum duces dicuntur, non quintae parti praesunt, sed quartae. Praeterea in illa genealogia regum Troianorum Dardanus et Tros ita coniunguntur ut ille huius avus sit, et urbem Dardaniam condidisse fingatur, quo tempore Ilium nondum extaret (Υ 216, 230). Tamen censenti Troianos et Dardanos apud Homerum ita distinguendos esse, ut illi sint cives urbis Troiae, hi ceterae Troadis incolae, non hoc quidem obstat, quod Troiani in Iliade saepissime ita usurpantur, ut simul et Dardani et socii intellegendi sint, vel quod socii iis adiunguntur Dardanorum nulla mentione facta; sed repugnant Iliadis loci (B 826, E 211) quibus Pandari milites, qui in urbe Zelea (Δ 103, 121) apud flumen Aesepum (Δ 91) in confiniis Troadis et Phrygiae minoris habitant, totidem verbis Troiani dicuntur, et locus M 96 ubi Asius Hyrtaci filius, qui imperat Arisbae et aliis oppidis Troiae finitimis (B 835—839) tertiae ex partibus in quas Hectoris copias dividi moniumus, non quartae vel quintae praeest. Forsitan Pandarus et Asius cum in Iliadem inducerentur, propterea

Digitized by Google

inter socios habiti non sint, hic, quod in vicinia urbis Ilii habitaret, ille, ne eius patria, cum Lycia audiret (E 105, 173) [1]), pro eadem haberetur atque Glauci et Sarpedonis; neque tamen Dardanis adnumerati, quod horum principes alii ex antiquis carminibus cogniti essent; ideoque Troiani latiore sensu nuncupati. Ceterum, cum duo sint Iliadis loci (H 414, Θ154) ubi ita coniunguntur Τρῶες καὶ Δαρδανιῶνες, et item duo (Σ 122, 339) ubi ita Τρωιάδες καὶ Δαρδανίδες ut nihil inde efficere liceat, ex cunctis locis, ubi una cum Troianis commemorentur Dardani, sex restant (Θ 172, Λ 285, N 150, O 425, 486, P 184) quibus sic hi compellantur ut tertio loco ponantur, interpositis Lyciis, hoc modo „Τρῶες καὶ Λύκιοι καὶ Δάρδανοι ἀγχιμάχηται", cum tamen e contextu rerum narratarum minime appareat, eos Lycios potius esse Pandari milites, quam incolas notissimae illius regionis, e qua Glaucus et Sarpedon profecti erant, qui se ipsi socios vocant (E 476). Neque tamen illud urguendum puto, quia eius ordinis minus apti èt metri necessitates èt aliqua poëtarum incuria causa esse potest [2]). Lycios autem Glauci et Sarpedonis in Iliade praecipuum locum inter socios obtinere, ita ut saepius Τρῶες καὶ Λύκιοι appellentur, quasi Lycii socii soli sint, satis explicatur insignibus illorum principum in ea partibus. Ager Troianus, Troas, cum ante Herodotum hoc nomen apud scriptores non inveniatur, primum sic appellatus esse videtur a Graecis qui, ea regione saeculo VII a. Chr. n. occupata, Homero suo crederent, eam olim cum oppidis suis, sub urbis Troiae dicione fuisse. Teucrorum populum, qui forsitan Homeri temporibus iam dudum partem Troadis in orientem spectantem incoluerit, cum Ilias taceat, ne in fontibus quidem Iliadis extitisse puto, sive adventu

1) Hoc patriae suae nomen Pandarus debere videtur errori nominis Λυκηγενής. Nam cum haud dubie initio Pandarus fuerit aliquod numen luciferum, quod Apollini assimilabatur, consentaneum erat eum, quemadmodum hunc, appellari Λυκηγενῆ ad significandam originem e luce, sed, numine in mortalem converso, nomen ipsum Λυκηγενής iam reservabatur Apollini, sed simul inde efficiebatur terram unde Pandarus oriundus esset, Lyciam audire.

2) Duae hae res, et quod patria Pandari, qui tamen inter Troianos habebatur, Lycia erat, èt quod flumen Troianum Scamander alio nomine Xanthus appellabatur, quo eodem Sarpedonis patrium flumen, efficere potuerunt illum appellandi ordinem, quasi omnes Lycii cum Troianis et Dardanis in unum populum coaluissent. Is autem ordo semel institutus inconsulto repetebatur.

Digitized by Google

Graecorum Teucri in illa sede nondum comparuerant, sive, quod verius videtur, iam comparuerant sed Graecis hostiles non fuerant. Nam inde quod Teucer Aiacis Telamonii frater fingitur, haud absurde suspicatur Ed. Meyer v. cl., Teucros cum Graecis foedus inisse [1]), idque eo credibilius est quia antiquissima carmina Aiacem adventantium Graecorum ducem habuisse vidimus [2]). Simul autem sic via monstratur explicandi cur Aiaci Telamonio tributa sit patria Salamis. Nam collatis Herodoto (V 122, VII 43), qui Gergithes, quorum urbem Gergithen in Troade sitam memorat Xenophon (Hell. III 1. 5), Teucrorum tradit gentem fuisse, et Athenaeo (VI 256 B) qui Gerginos, e Cypro oriundos, urbem in Troade condidisse auctor est, Kretschmer v. d. Gergithes et Gerginos pro eisdem habens veri similiter coniecit Teucros, qui Troadem incolerent, eo profectos esse ex insula Cypro [3]). Graeci qui in hac insula Teucros offenderent, proponere sibi poterant Teucrum, gentis auctorem, habitasse Salamine in urbe Cypri, quem Teucrum in expedito erat sequentem aetatem assimilare illi Teucro, quem poëtae fecerant fratrem Aiacis Telamonii, unde rursus sequebatur ut Teucer quoque Salaminius origine Graecus esset; hunc vero propter *ὁμωνυμίαν* facile fingebant profectum ex insula Salamine [4]). Atqui si haec illius patria esset, etiam eius fratris patriam esse necesse erat. Haec non mirum est si rhapsodorum Atticorum opera vetustiorem patriam Hylen e memoria hominum exturbaverit, illis enim insula Salamis, sicubi ab Atheniensibus est expugnata, ansam dabat Aiacem Telamonium vindicandi suis

1) Gesch. des Altert. I[3] 2 p. 659. Sed minus recte Meyer putat ad foedus Teucrorum cum Graecis pertinere fabulam recentiorem („die spätere Sage") qua Teucer fingebatur natus Hesione regis Laomedontis filia. Contra, cum posteriore tempore Teucri habiti sunt Graecorom hostes, ipsique Troiani, Teucer Aiacis frater origine materna Troianus est factus.

2) Teucrum in iis carminibus memoratum esse, quamquam in libris N—Σ nonnisi raro invenitur (N 91, 170 sqq. 313 Ξ 515 O 436 sqq.) nihil vetat credere. In cetera Iliade Teucri fit mentio Z 31, Θ 366 sqq., M 362 sqq., Ψ 859 sqq.

3) Einleitung Griech. Spr. p. 189.

4) Postremo Phanodemus, postquam Salamis Atheniensium est facta et Teucer origine Troianus est habitus, omnia ridicule conturbans, Atticam pro Salamine, demum Xypeteona i. e. Troes Atticos pro Troianis Homericis substituens, has nugas protulit (Dion. Hal. I Strab. XIII p. 604) „*τοῦτον* (*τὸν Τεῦκρον*) ... *ἐκ τῆς Ἀττικῆς μετοικῆσαι ... εἰς τὴν Ἀσίαν δήμου Ξυπετεῶνος ἄρχοντα*".

Digitized by Google

popularibus. Illis igitur vix erraveris si tribueris locum H 197 —199 et Catalogi interpolationem, de qua supra egimus. Ceterum, Teucrum a poëtis propter nomen suum sagittarium esse factum, non contra Teucrum esse vocatum, quod sagittarius esset, ex iis quae disputavimus sequitur.

Tum vero a cantoribus iam antiquis, qui maiorum suorum celebrarent expeditionem Asiaticam, urbem, quam illos expugnasse fingerent, Ilium vocatam esse, hinc efficere licet. Pater Aiacis Locrensis apud Hesiodum, Stesichorum, Pindarum, Euripidem, alios, pro Oileo vocatur Ileus, Ϝιλεύς, quae eiusdem nominis nonnisi alia forma esse videtur [1]), quod Zenodotus attendens, pro Oileo apud Homerum Ileum substitui volebat [2]). Ileus autem, cuius vocis propriam vim esse „Propitius" vidit Vuertheim [3]), cum apud Hesiodum Apollinis filius sit [4]), antea haud dubie Apollo ipse fuit eo cognomine appellatus a Locrensibus, idque eo nonnihil confirmatur quod Physci in oppido Locridis, colebatur Minerva Ilias [5]); sponte enim hinc colligis, nominibus Ileo et Iliade a Locrensibus eandem naturam divinam designatam esse, altero masculine et mox coniunctam cum Apolline, altero feminine et coniunctam cum Minerva [6]). Itaque quod in Iliade urbs Troiana Ilium, Ϝίλιος, audit, sic explicandum videtur ut sumatur èt Locrensium opera, qui inter conditores essent vici arci dirutae superpositi, cum colerent Apollinem Ileum et Minervam Iliadem nomen Ilium coloniae datum esse èt deinde cantores, qui inter eos existerent, id nomen transtulisse in urbem antiquam, quae olim stetisset eodem loco. Quod autem Apollo in Iliade èt apud Graecos in summo honore habetur èt tamen praecipua Ilii tutela est èt (cum Neptuno) urbis moenia aedificasse narratur (H 453) inde factum videtur, quod Apollinis Ilei cultus, quamvis genuini Graecorum dei, ita a nomine Ilio seiungi non posse videbatur, ut simul cum hoc adscriberetur

1) Cf. Rzach op. Hesiod.[a] fr. 116 et Vuerth. l.l. p. 83.
2) Schol. Townl. O 353 Schol. N 303.
3) l.l. p. 131 sqq.
4) Vide ann. 1 in hanc pag.
5) Troja und Ilion p. 572. C. I. G. Sept. VII. 1. 349 sqq. Wilh. Anz. d. phil. hist. Klasse d. Wien. Akad. 1897 XXVI p. 9.
6) Cf. Usener Götternamen p. 216 sqq.

Digitized by Google

urbi barbarae [1]). Ut Minervam quoque, quae ob alias causas, manifesto ad fontem Iliadis de quo adhuc egimus non pertinentes, sed alii alicui fonti eius debitas, apud Homerum Troianis infestissima fingitur, tamen legimus (Z 88 sqq., 269 sqq.) cultu in urbe non caruisse et ῥυσίπτολιν audisse, etiamsi propter illam inimicitiam matronarum Troianarum preces supplices repudiaret [2]). Ab altera parte Aiax Locrensis ut Apollinis Ilei filius haberetur nullam aliam ob causam ei contigisse videtur, nisi quod coloni Locrenses volebant suum ducem esse natum deo coloniae praeside [3]). Utrum Ileus vel Oïleus iam ante Homerum in mortalem sit conversus an tum demum cum Ilias conderetur, quamquam illud verisimilius videtur, sciri non potest. Sed quoquomodo hoc se habet, apparet colonos Locrenses cum satis auctoritate valuissent ut coloniae constitutae ab ipsorum deo nomen Ilio daretur, parum valuisse ad cantores e Boeotis qui secum coloniam collocassent permovendos ut, suum exemplum secuti prisco Aiacis cognomine Telamonio dimisso, eum eadem ratione Oilèi filium appellarent. Deum marinum Telamonium nomine non frustra demonstravit Vuertheim [4]) antiquis temporibus cultum esse in diversis Graeciae regionibus cumque hoc Aiacem coniunctum esse quo tempore hic nondum pro heroë verum pro daemone haberetur, neque enim tantummodo terrestrem sed marinum quoque daemonem habitum esse [5]). Vuertheim censet Τελαμώνιος a Τελάμων derivatum esse ad significandum „Telamoni dedicatus" [6]). Hoc non optime in numina quadrare videtur ut di-

1) Postea cum huic urbi conditor mortalis quaereretur hic Ilæus non Ileus vocatus est (T 232), quoniam Ileus mortalis factus, tamen natione Graecus manebat et pater quidem heroïs quo duce urbs fingeretur capta esse. Cognomen satis mirabile πολίπορθος quo Oileus appellatur B 728, ortum esse potest quo tempore Apollo Ileus nondum praeses urbis dirutae a poëtis factus esset quae eius ope credebatur capta esse.

2) Quemadmodum Apollo deseruit Hectorem postquam Iuppiter declaravit eius exitium in fatis esse (X 213).

3) Apud Lyc. Alex. 1150 pater Ilei est Hododocus i. e. Orcus (vide Usener der Stoff des Griech. Ep. p. 25 sqq.). Fortasse Hododocus initio fuit ipsius Aiacis pater, quod optime convenit ad naturam daemonis qualis Aiax initio fuisse videtur, Gigantum naturae consimilem (cf. Vuerth. l.l. pp. 26 sqq., 82 sqq.), Ileusque in mortalem conversus a mythologis insertus est inter Hododocum et Aiacem.

4) l.l. p. 68 sqq.

5) l.l. p. 90.

6) l.l. p. 73.

Digitized by Google

cantur aliis numinibus dedicata [1]), cur potius credas, Τελαμώνιος origine aliam formam esse nominis Τελάμων [2]) „Feretrius", et cum nomine Αἴας in unam appellationem coniunctam esse quemadmodum Φοῖβος et Ἀπόλλων, alia. Antiquam eam coniunctionem ne Locrensibus quidem alienam fuisse Gruppe, nescio an recte, inde efficit, quod èt matri Aiacis Telamonii èt uni e virginibus, quae primae e gente Aiacis Locrensis Ilium missae dicebantur, Periboeae nomen a mythologis dabatur, quae res indicare videtur aliquod vinculum inter hunc Aiacem et Telamonem. Sed in Asiae litore Locrensium cantores pristinum cognomen dimisisse, Boetorum vindicasse et appellationem „Oilei filius" repudiasse perspicuum est, neque enim si utrique Aiaci utramque appellationem adhibuissent eidem poëtae, fieri ullo modo potuisset ut Aiaces pro duobus diversis heroïbus habiti essent, quemadmodum Aiax Boeotius et Aiax Salaminius semper pro eodem est habitus, uterque enim audiebat Telamonius. Vox Τελαμώνιος, quam apud Homerum patronymicum esse nemo nescit, ita ut saepius Τελαμωνιάδης pro eo substituatur et commemoretur Telamon Aiacis Boeotii vel Salaminii pater, haud dubium est quin tum cum Aiax Telamonius in mortalem converteretur a propria sua sententia deflexa sit.

Illos autem Troadis incolas, qui Graecos adventantes suo litore arcere conarentur, sive eidem contra eos defenderunt arcem supra cuius rudera victores mox suam sedem collocarent, sive illa tunc temporis iam diu vastata iacebat, quod sciri non posse arbitrabamini, non dubitavimus passim *indigenas* vocare qua voce eos a natione Graeca distinguere voluimus. Verum Gruppe, id quod initio huius scriptionis monui, Troianos, quos Homerus dicit, ipsos quoque Graecos fuisse putat, eosque Boeotos, qui multo ante bellum Troianum eo migrassent [3]). Tamen Gruppium, quamvis non totidem verbis significet arcem quam pro Troia Homerica habent Doerpfeld c. s., se quoque habere, non est cur credamus de ea re dissentire. At vero, ut mittam quod Dörpfeld

---

1) Aliud quid est, quod Proteus dicitur Ποσειδάωνος ὑπόδμως δ 384.

2) Cf. Usener Göttern. p. 9 „Durch io entstehen Adjectivische Formen, welche die Sprache gleichwertig den Grundworten gebraucht ..... den Argonauten Παλαίμων (Apollod. I. 9. 16) nennt Apollonius u. a. Παλαιμώνιος.

3) l.l. pp. 303, 621.

Digitized by Google

animadvertit, prorsus aliam esse aedificationis rationem quam arx prodit, aliam, quam reliquiae domuum Graeci vici supra eam positi, tamen, cum vv. dd. eius rei periti vulgo contendant arcis originem adscribendam esse fere saeculo XV a. Chr. n. parum credibile videtur iam tum, sive potius aliquanto ante, Graecorum manus in Asiam traiecisse. Quae autem pro sua sententia affert Gruppe non satis valida sunt. Nam primo quidem loco Hectorem inter Boeotorum habet heroës, quoniam eius sepulchrum ostendebatur Thebis. Hoc vero argumentum, quod primus protulit Duemmler [1]) repetiverunt Bethe [2]) et P. Cauer [3]) vv. dd. eis eripuit O. Crusius v. cl. [4]) rite demonstrans non esse cur spernamus, quod tradunt Lycophron [5]), Aristodemus [6]) pseudo-Aristoteles [7]), Pausanias [8]), Strabo [9]), Thebanos Hectoris ossa Ilio arcessita sepulchro condidisse permotos oraculo quodam; saepius enim, imprimis abinde saeculo VI a. Chr. n. civitates arcessivisse heroum reliquias [10]), quo praesidio bellum grave sustinerent vel pestem defenderent ingruentem, quam ipsam Hectoris ossa transferendi causam fuisse auctores sunt Lycophron Aristodemus, Strabo; neque mirum esse quod praecipue Hectoris ossa petere oraculum iussisset, quoniam ex Homero omnes scirent, ex omnibus fere Graecis solos Thebanos belli Troiani expertes fuisse; ab altera autem parte satis nobis cognitas esse Thebanorum mythologias ut statuere liceat in eis Hectorem nullas agere partes. Cetera autem quae Gruppe affert non minus valent ad nostram, quam ad ipsius sententiam confirmandam. Monet enim v. d. narrari bovem indicasse locum condendae Troiae non aliter ac Thebarum [11]), Apollinem et Neptunum

1) In Epilogo ad opus Studnickzcae „Kyrene".
2) Hom. u. d. Heldens. p. 15.
3) Grundfr. der Hom. krit.[2] p. 195.
4) Sagenverschiebungen, Sitz. Ber. der K. Bair. Akad. v. Wissensch. 1905 p. 760 sqq.
5) Alex. 1189 sqq.
6) Schol. N 1 sqq.
7) Pseudepigr. ed. Rose p. 575.
8) IX 18. 5 p. 405.
9) XIII p. 545.
10) Exempla attulerunt vv. dd. Lobeck (Aglaoph. 281[k]) Welcker (Götterlehre III 250) Rohde (Psyche I[2] 161. 1).
11) l.l. p. 303.

Digitized by Google

aedificasse moenia ut Troiae sic Eutresiae, Boeotiae oppidi [1]), Arisben non modo oppidi prope Troiam siti, sed etiam Boeotiae oppidi nomen esse [2]), Melanippum, heroëm Thebanorum, in Iliade esse Troianum, Hectoris comitem [3]). Sed etim sic haec optime explicantur, Boeotos èt nomina èt fabulas non modo in novam patriam, sed etiam in hostes, quibus eam ademissent, transtulisse, quod de Melanippo Thebano, si forte Boeoti qui in Asiam transissent Thebanis hostiles erant, eo facilius creditur. De Melanippo etiam egerunt Duemmler [4]) et Bethe [5]), praeterea autem hi monuerunt inter duo de triginta hostes, quos nominatim in Iliade appellatos, sua manu caedat Hector, quatuor Boeotos esse [6]), quinque — duplicem Schedium Phocensem [7]), Autonorem heroëm Delphicum [8]), Orestem cuius nomen a Phocide separari non possit [9]), Trechum, Aetolum ab Homero dictum, sed *ἐπώνυμον* Trachidis [10]) — e Boeotiae vicinia oriundos. Horum nominum utique partem deberi carminibus in Asiae litore a poëtis Boeotis conditis, supra demonstravimus; fieri potest ut cuncta inde oriunda sint, quod non minus est veri simile quam ut cogitandum sit de proeliis Boetorum inter se et cum finitimis.

Duemmler [11]) et Bethe [12]), cum Hectorem inter Boeotorum heroës fuisse putent, non tamen, ut Gruppe, idcirco Troianos Homericos e Boeotia oriundos censent [13]), sed existimant Hectorem tum demum coeptum esse Troianis adiudicari, cum illae gentes Graecorum, quae eum in patria inter hostes habuissent, partem belli Troiani sibi arrogare coepissent; in antiquissimis de eo bello carminibus nullum de eo sermonem fuisse. Sed si nobiscum feceris, nullum iam esse causam cur Hector antiquissimis illis carminibus abiudicetur, perspexeris. Gruppe, cum a Stesi-

---

1) l.l. 2) l.l.

3) l.l. Tres Melanippos inter Troianos habet Ilias unum Θ 276, alterum O 547, hic est Hectoris comes, tertium Π 695.

4) l.l.

5) Hom. u. d. Heldens. p. 15.

6) Oresbius E 507, Ascalaphus O 112, Arcesilaus O 329, Leïtus P 601.

7) O 515 P 305. 8) Λ 301. 9) E 705.

10) E 706. 11) l.l.

12) Hom. u. d. Heldens. p. 18, die Troj. Ausgrab. u. d. Hom. kr. p. 11.

13) Bethe credere videtur Troianos Homericos revera ex Attica oriundos fuisse. Cf. Hom. u. d. Heldens. p. 17.

Digitized by Google

choro [1]) et Ibyco [2]), Hector Apollinis filius dicatur [3]), principio eum fuisse Apollinem ipsum censet, in Boeotia eo cognomine appellatum. De cognomine non refragor, centiens enim apud Graecos deorum cognomina in filios abisse notissimum est. Sed quod addit v. d. de Boeotia, ex eo pendet, quod de Hectoris patria iudicat. Tamen si Hector fuit priscum Apollinis cognomen, sequitur ut e Graecis, qui sedem Troiae Homericae occupaverunt, quidam fuerint, sive de Boeotis cogitare iuvat, sive de Phocensibus sive de aliis, qui èt in patria antiqua hoc cognomine eum appellaverint, et in novis sedibus pro indigenae ducis nomine acceperint, neque mirum si, Apollinem habentes pro antiquae urbis praesidio — id quod supra demonstravimus — ei illo nomine filium tribuerunt, qui ingenti robore praeditus arcis propugnatoribus praefuisset. Huic autem in promptu erat mox, divina origine neglecta, ne patre mortali careret, patrem „Priamum" addere, quandoquidem „Priamus" derivatus est a „Pergamus" et valet „arcis dominus".

Praeter Hectorem in carminum κύκλῳ nostro etiam Euphorbum inter Troianos laudatum esse, supra ostendere conatus sum [4]). E ceteris Panthoï filiis Hyperenor interfici narratur in pugna apud naves (Ξ 516), nonnulla vero eo pertinentia, quae non memorata erant, tanguntur ubi de Euphorbi exitu sermo est (P 24 sqq.). Videntur haec, praeter quae de neutro fratre ne verbum quidem apud Homerum legitur, eidem fonti adscribenda esse, sed quod Menelaus utrumque occidisse fingitur perspicuum est in eo fonte aliter se habuisse. At ei fonti tertium quoque fratrem Polydramantem deberi èt quodammodo iam propter consanguineitatem credibile est èt confirmatur quia Boeotorum vulnerat principes Prothoenorem (Ξ 450 sqq.) ac Peneleum (P 599) et, postquam Hector cecidit Schedium Phocensem (O 515 sqq.), continuo interficit Otum Cyllenium, comitem Megetis Epeiorum ducis (O 518 sqq.), quos omnes in Iliadem e fonte nostro trans-

1) fr. 69 Bergk.

2) fr. 34 Bergk.

3) Quod Hector a Neptuno dicitur gloriari (N 75) se Iovis filium esse, accipiendum puto εἰρωνικῶς dictum, poëtam enim significare Neptuni iudicio tantos Hectorem spiritus sumere, quasi Iove natus esset. Conferatur ipsius Hectoris votum N 825 sqq.

4) p. 10.

Digitized by Google

sumtos esse demonstravimus. Praeter has res gestas nullae aliae ei in Iliade tribuuntur, sed quater Hectoris consiliarius prodit [1]), idque ita ut bis eius consilium placeat (M 60 sqq., N 725 sqq.) bis displiceat (M 210 sqq., Σ 254 sqq.). E quatuor eius consiliis postremum narraturus poëta praemisit nonnulla (Σ 249 sqq.) de eius ingenio unice apto ad consilia impertienda — „ὃ γὰρ οἷος ὅρα πρόσσω καὶ ὀπίσσω" — quod confert cum Hectoris indole bellicosa magis quam sagaci. Haec qui excogitavit, non praemisit ubi postremum sed ubi primum Polydamantem monitoris munere fungi fecit. Ab altera parte sic Hector nostro loco ei respondens infit (Σ 258) „Πολύδαμαν σὺ μὲν οὐκέτ' ἐμοὶ φίλα ταῦτ' ἀγορεύεις," ita ut appareat eum respicere priora aliqua gratiora a Polydamante dicta, quo prohibemur credere huius personam excogitatam esse ab huius loci auctore, et trium reliquorum auctores sua inde derivasse. Cunctis igitur pro fundamento fuit carmen aliquod ante Homerum conditum, quo èt Polydamantis indoles èt Hector sive semel sive saepius ab eo monitus traderetur. Atque eo ipso quod sic quoque ad antiquum reicimur fontem, nonnihil commendatur Polydamas illi fonti nostro.

Iuxta Panthoï prolem etiam ex Antenoris filiis, quorum decem numero memorantur in Iliade genuini, spurius Pedaeus, nonnullos saltem ad eundem fontem referendos censeo. In Catalogo Dardanis praeesse dicuntur (B 819 sqq.), praeter Aeneam Anchisae filium, duo filii Antenoris, Archelochus et Acamas, quam notitiam haustam esse e duobus diversis fontibus inde iam sequitur, quod nullum consanguinitatis vinculum Anchisae intercedit eum Antenore quo factum sit ut eorum filii una Dardanis imperent. Iam vero Aeneam non e nostro fonte sed ex alio in Iliadem inductum esse suo loco demonstrare conabimur, Archelochum contra et Acamantem nostro deberi fonti propterea veri simile est, quod èt Archelochus ab Aiace Oileï filio occiditur (Ξ 462) èt in eius corpore defendendo frater Acamas interficit Promachum Boeotorum principem (Ξ 476) èt quo loco haec narrantur, qui locus pertinet ad pugnam apud naves, etiam Polydamas in scenam prodit, in eum enim hastam torquens, ulturus

1) Ceteri Iliadis loci ubi Polydamas commemoratur sunt Λ 57, N 790, O 433 sqq. Π 535, X 100 sqq. quibus obiter mentio eius fit.

Digitized by Google

Prothoenorem Boeotum ab eo interfectum [1]), Aiax Archelochum percutit. Videtur totius ἐπεισοδίου huius materies deprompta esse e carminibus κύκλου nostri. Praeterea forsitan indidem tertius quoque et quartus frater, Agenor et Laodamas, quamvis in Catalogo neuter extet, arcessiti sunt, nam ille caedit Boeotum Clonium (O 340), inque contextu eiusdem loci offendimus Arcesilaum Boeotum (O 329), Medontem Locrensem (O 332 sqq.), Menestheum, Stichium, Iasum Athenienses (O 329, 331, 332) [2]); Laodamas ab Aiace Telamonio trucidari narratur (O 516 sqq.) quo loco Schedius Phocensis ab Hectore et Otus Cyllenius a Polydamante. Ceteros Antenoris filios mitto, quippe qui neque coniuncte cum aliis personis quae fonti nostro tribuendae sint, neque in pugna apud naves quaeque ad eam pertinent, neque in Catalogo memorentur. Sed excipiendus est Pedaeus, hic enim èt interficitur a Megete Epeiorum duce èt educatus esse narratur a Theano Antenoris uxore (E 69 sqq.), quam alio loco legimus (Z 297 sqq) a Troianis factam esse sacerdotem Minervae. Atqui huius deae cultum Troianum in Iliade traditum supra demonstravimus [3]) e solo fonte nostro originem ducere. Itaque Pedaeus nostro fonti vindicandus videtur, una autem cum privigno Antenoris uxor Theano.

Sed ex ingenti numero Hectoris fratrum de Deïphobo solo idem conicere licet. Hic interficit Martis filium Ascalaphum (N 518), cuius ipsa caelestis origo ostendit eius nomen ex antiquo fonte ad Martis cultum pertinenti, haustum esse. Quod Ascalaphus hic a Troiano occidi narratur, vix in eam cogitationem incidisse puto poëtam qui aut fingeret, aut e vetustioribus carminibus cognovisset, eius patrem a partibus Troianorum stare

1) Acamas quidam, cuius pater non additur, quem igitur utrum Antenoris filius fingatur necue sciri nequit, occiditur a Merione (Π 342), quem fonti nostro abiudicandum censuimus.

2) Agenor quidam, patre non addito, caedere narratur Elephenorem Abantum ducem (Δ 467), et Echeclus quidam, dictus Agenoris filius ab Achille interficitur (Υ 474); haec ad nostrum fontem pertinere, non est cur credamus. Agenor, Antenoris filius, cum fratribus Acamante et Polybo iuxta Hectorem et Aeneam Troianis praeesse dicitur Λ 59, et cum fratribus Archelocho et Acamante M 93, 100; praeterea obiter commemoratur una cum Polydamante Π 525; eius speciem indutus Apollo Achillem a persequendo Hectore abstrahit Φ 544 sqq. Aliis locis nullis inveniuntur illi Antenoris filii, quos fonti nostro tribuimus.

3) p. 28.

Digitized by Google

quemadmodum in Iliade, si discedis a pugna apud naves quaeque cum ea cohaerent, Mars semper fingitur [1]). Hoc mitto, sed cum Ascalaphus in Catalogo (B 511 sqq.) recenseatur inter Boeotorum principes, eius mortem et victorem in aliquo carmine, quo de Boetorum nostra ageretur expeditione suspicamur laudatum esse. Tamen certamen elaborate depictum (N 155—538) quocum eius mors cohaeret, quod Ἰδομενῆος ἀριστείαν iure vocaveris, in quo de parte Troianorum Deïphobus unus omnium excellit, unde tandem vulneratus a Merione discedit, ad hunc fontem nihil pertinere, ex eis quae in superioribus demonstravimus, sequitur [2]). Vix erraveris ratus id tum inventum esse cum pugna apud naves Homerica componeretur, aut ei esse insertum. Atque reliqui Priami filii, quorum in ea pugna ceterisque ad quae idem fons pertinet nonnisi Paris, Polites, Helenus, Cebriones commemorantur, nemo autem nisi exiguas partes agit, cur potius ex aliis quibusdam fontibus recepti esse censendi sint, in eis fontibus perscrutandis exponemus.

Superest ex infinita multitudine Graecorum et Troianorum, quae in Iliade quodammodo ante oculos nostros decurrit, si eos eximis quos fonti quem adhuc investigavimus aut abiudicavimus aut attribuimus, tamen longe maxima pars. Sed hi, non multis exceptis, numerus sunt, quorum etiam permulti in scenam non prodeunt, nisi ut statim evanescant. Ex iis negare non licet, fieri posse ut nonnulli, quamvis id dispicere nequeamus in fonte nostro non defuerint; ab altera vero parte èt his omissis èt praeterea eis, quos ad alios fontes referendos esse posthac ostendere conabimur, vel qui, quamvis id nos lateat

1) Duo Iliadis loci extant quibus, etiamsi Mars Troianorum sociis fingitur, tamen aliqua memoria retenta esse videtur in antiquis carminibus rem aliter se habuisse. Nam E 568 sqq. Menelaum suscitare legitur ad mortem Crethonis et Orsilochi, quos Aeneas interfecerat ulciscendam. Id hoc consilio Martem fecisse ibi additur ut Menelaus quoque manibus Aeneae caderet, sed minus veri simile est hoc sibi proposuisse eum, qui primus illud excogitaret. Quod tamen ex hoc loco collegit Robert v. cl. (Studien zur Ilias p. 192) principio in Iliade („in die Ur-Ilias") Martem aut Graecis aut neutris favisse inde non sequitur. Altero loco (E 832) Minerva Marti exprobrat mobilitatem, quod Troianis adsit pollicitus se Graecos adiuturum.

2) Praeter locos tractatos Deiphobus in Iliade non occurrit nisi ubi Hector a Paride quaerit (N 770) et certior fit (N 781), quid de eo in pugna factum sit; tum X 227, ubi Minerva eius speciem inducit ut Hectorem fallat, et X 251 ubi pater eum cum ceteris filiis suis superstitibus increpat.

Digitized by Google

ad alios fontes pertinent, haud dubie complures relinquuntur, qui ante Homerum in nullo carmine extiterint, sed tum demum sint inventi, cum Ilias componeretur. E Troianorum sociis vix dubium est quin Cilices, qui nusquam in Iliade inveniuntur, nisi in Ἕκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλίᾳ (Z 397, 415) huius ἐπεισοδίου auctor e nullo fonte protulerit, quippe quem fere constet [1]) Thebas Hypoplacias, quam sedem iis attribuit, temere transtulisse e Thessalia in Troadem vel eius regionis viciniam [2]), cum tamen neque hic neque illic Cilicum vestigia quisquam unquam invenerit. Atque eadem ratione veri simillimum est Paphlagones cum rege Pylaemene, qui nusquam in Iliade comparent nisi in Catalogo (B 851) et E 576 et N 658, aut loci E 576 aut N 658 auctorem suo Marte evocasse in lucem poëticam [3]). Tamen non omnia φῦλα περικτιόνων ἐπικούρων in simili causa esse videntur. Nam Lycios, Leleges, Caucones, Cares, Paeones, Thraces, quibus imperat Rhesus, arcessitos esse e fontibus, qui ad bellum Troianum non pertinerent, posthac ostendere conabor. Supersunt Cicones, Halizones, Pelasgi, Maeones, Mysi, Phryges Ascanii, Thraces illi quibus praesunt Acamas et Pirous, quos distinguendos esse a Rhesi populo apparet, non

---

1) De ea re alio loco accuratius agendum erit.

2) Nam e veris Cilicibus extremam Asiae minoris partem incolentibus nemo censebit Hectorem uxorem duxisse; neque inde in castra ad Troiam Achillem absportavisse reginam et deinde eo remisisse pretio redemptam.

3) Loci E 576 et N 658 inter se pugnant, nam hic Harpalionem Pylaemenis filium a Merione occisum dum comites Ilium transportant, pater lacrimans corpus prosequitur, qui E 576 ipse Menelai manu cadere narrabatur. Sed animadvertendum est ab eodem Merione a quo N 656 Harpalionem, alio loco (E 59) interfici Phereclum quemdam eodem vulnere satis singulari; nam utroque loco legimus βεβλήκει γλουτὸν κατὰ δέξιον; hoc tantum interest, quod altero loco hasta, altero sagitta vulnus infligitur, cur hic ita pergit poëta ἡ δὲ διὰ πρὸ ἄντικρυς κατὰ κύστιν ὑπ' ὀστεον ἦλυθ' ἀκωκή, ibi αὐτὰρ ὀιστος ἄντικρυς κατὰ κύστιν ὑπ' ὀστεον ἐξεπέρησε. Quo accedit quod utrique loco praecedit mentio Menelai facta in quem uterque et Harpalio et Phereclus impetum fecerant cum a Merione vulnerarentur. Nullum dubium igitur quin alter locus ad exemplar alterius informatus sit, neque mirum, praesertim quo tempore carmina nondum scripto mandabantur, eiusdem ἐπεισοδίου duplicem extitisse formam. Itaque suspicor initio vss. N 643—672 non aliter ac E 58—68 destinatos fuisse ei loco, quem nunc hi obtinent, eo ipso autem quod hi eum locum sibi vindicaverunt, factum esse ut illi alio loco insererentur. Atque locus quidem ubi nunc extant aptus videbatur inserenti, quoniam ibi quoque de Menelao sermo fuerat, sed patuisset eum ineptissimum esse, dumne neglexisset sic Pylaemonem ab inferis revocari.

Digitized by Google

tantum quod hic desideratur in Catalogo, sed inprimis quod Rhesi milites *νεηλύδεσ* dicuntur (K 434), qua voce, si confers K 471 „*οἱ δ' ηὗδον κραιπάτῳ τεταδηκότεσ*" apparet significasse poetam eos exeunte demum proximo die superiore advenisse, itinere enim defatigatos alto somno oppressos esse, Pirous contra illo die iam in proelio occisus est (Λ 527). Thracum horum, quos Acamas et Pirous ducunt, praeterquam in Catalogo nonnisi bis mentio fit, altero loco ubi Pirous occiditur, altero ubi Acamas (Z 5 sqq.). Sed notatu dignum est Piroum occidi a Thoante Aetolo postquam ipse trucidavit Diorem Epeiorum ducem, quorum utrumque fonti nostro de expeditione Boeotorum cett. censuimus vindicandum esse, Acamantem autem interfici ab Aiace Telamonio. Cicones, qui inveniuntur tantum in Catalogo (B 846) et P 73, hoc loco ducit Mentes, in Catalogo Euphemus, quem igitur Catalogi Troiani auctorem nisi eum invenit in carmine ante Homerum condito, ipsum excogitasse necesse est. Sed hoc minus veri simile, nam cur non utebatur nomine Mente, quod praesto erat e loco P 73? Neque aliter se habet Halizonum causa, quibus in Catalogo (B 856) praesunt Odius et Epistrophus e quibus Odius solus recurrit, nam interficitur (E 38 sqq.) ab Agamemnone. Videamus nunc de Pelasgis, Maeonibus, Mysis, Phrygibus Ascaniis. Hector copias in acie versantes hortaturus adit decem principes quorum mera ibi nomina eduntur (P 216 sqq.), Mesthlen, Glaucum, Medontem, Thersilochum, Asteropaeum, Disenorem, Hippothoum, Phorcyn, Chromium, Ennomum, quos tamen, etiamsi discedis a ceteris Iliadis locis ubi inveniuntur, ex ipsis Hectoris verbis intellegis omnes in sociorum numero esse, sic enim infit: „audite frequentissimae gentes sociorum circa habitantum", quaeque deinde profert, tantummodo ad socios pertinent. Glaucum Lyciorum, Asteropaeum Paeonum ducem in vetustioribus carminibus iam celebratos esse supra monuimus, de iis igitur non opus est verbum addere; Thersilochus inter Paeones est quos Achilles in *Μάχῃ παραποταμίᾳ* occidit (Φ 209), cuius sitne iam facta mentio in antiquo fonte in quo Asteropaei, non quaero nam nullius momenti est. Una cum Thersilocho interficitur e Paeonibus Mydon quidam („*Θερσίλοχον τε Μυδῶνα*") nostro autem loco quoque cum Thersilocho coniungitur Medon („*Μέδοντά τε Θερσίλοχον τε*"), qua propter

Digitized by Google

suspicio in promtu est — neuter enim alio loco invenitur — diversitatem nominum deberi incuriae poetarum vel librariorum. Hippothous est dux Pelasgorum. Eum interemit Aiax Telamonius (P 287) in defendendo Patrocli corpore; alter dux Pelasgorum Pylaeus appellatur in solo Catalogo (B 840 sqq.). Praeterea Pelasgi inveniuntur in Δολωνείᾳ (K 429). Mesthles in Catalogo (B 864) est dux Maeonum una cum Antipho, qui nonnisi ibi offenditur. Sed Maeones praeterquam quod extant in Δολωνείᾳ (K 430), cum duce Phaesto memorantur E 44. Phaestum depromptum esse ex antiquo carmine, at in eo non fuisse Maeonem, sed Cretensem, eius enim nomine reddi urbem Cretensium Phaestum, ipsumque interfici ab Idomeneo Cretensi, vidit Bethe [1]); itaque tum demum cum in Iliadem reciperetur a Cretensi Maeon est factus. Chromius sive potius Chromis, quam discrepantiam non moramur, et Ennomus in Catalogo sunt duces Mysorum (B 858), qui praeterea non inveniuntur nisi in Δολωνείᾳ (K 430) et Ξ 512, ubi eorum princeps Hyrtius necatur ab Aiace Telamonio. Phorcys in Catalogo (B 862 sqq.) una cum Ascanio dux Phrygum Ascaniorum est, e quibus Phorcys — si idem est nam natio non additur — obtruncatur ab Aiace Telamonio (P 312 sqq.). Sed alio loco (N 792) Phrygibus praesunt Ascanius, Palmys (quod nomen sponte suspiceris errore aliquo irrepsisse pro „Phorcys") Hippotion, Morys, e quibus Hippotion et Morys (Ξ 514) occiduntur a Merione. Tum Phryges extant in Δολωνείᾳ (K 431). Postremo Disenor nusquam apud Homerum occurrit nisi nostro loco. Nunc sic ratiocinandum videtur. Rem si per se spectas, satis credibile est auctorem loci nostri decem enumerantem principes, quos universe significaret sociorum Troianorum principes esse, nonnullos horum petivisse sive ex antiquis fontibus sive ex Iliade ipsa, alios ipsum excogitavisse, hos autem quarumnam nationum principes vellet esse ipsum se non interrogavisse, neque enim de ea re cogitasse omnino, sed eos sive omnes a Catalogi Troiani auctore, sive nonnullas ab aliorum Iliadis locorum nostro loco recentiorum, singulis nationibus distributos esse, sive nationum nomina quas scirent habitare in Asia vel Europa ipsi temere arripuissent, sive id primum factum

1) Hom. u. d. Heldens. p. 13.

Digitized by Google

esset a Δολωνείαϲ auctore et ex hac ea repetivissent. Verum si Pelasgi et Maeones e nullo antiquo carmine sunt derivata eorum duces Pylaeum et Antiphum auctor Catalogi Troiani excogitavit, id autem supra arbitrabamur minus veri simile esse eum nomina ducum aliqua sine ulla necessitate addidisse eis quae Ilias ei offerret. Accedit quod Hippothoum alterum Pelasgorum ducem et Phorcyn, qui in Catalogo Phrygum dux est, caedit Aiax Telamonius idque in defendendo Patrocli corpore, quo loco Hector interficit Schedium Phocensem, quos omnes in superioribus fonte nostro attribuendos esse censuimus, qua propter totius ἐπειϲοδίου (Π 288—318) materiem fere dicas e carmine aliquo κύκλου nostri depromptam esse. Omnia si computantur, quae attulimus suspicio nascitur, nam confirmare nihil licet, Thraces cum ducibus Acamante et Piroo, Cicones, Halizones, Pelasgos [1]), Maeones, Mysos, Phryges Ascanios, cum ducibus, quorum nomina nobis tradidit Ilias [2]), in illo iam carminum κύκλῳ quibus celebraretur Boeotorum Locrensium cett. expeditio ad Hellespontum emissa, commemoratos esse. Unde minime sequi ut, quemadmodum ipsius eius expeditionis, sic quoque sociorum urbis expugnatae, ducumque eorum nominum vera aliqua extiterit

1) Ed. Meyer v. cl. (Forsch. z. Alt. Gesch. I p. 34 sqq.) cum in Catalogo et quo loco Hippothoi exitus narratur (Π 288 sqq.) Pelasgorum sedes appelletur Λαρίϲη ἐριβῶλαξ, nullam censet respici e tribus urbibus Larisis nomine quae ab antiquis traduntur in Asia sitae, quippe quae omnes collocatae fuerint in regionibus parum fertilibus, sed Pelasgos *Thessalicos* propterea apud Homerum inter Troianorum socios esse receptos, quoniam Hellenes Thessalici, qui in Catalogo sub Achillis dicione esse dicuntur, iis hostiles essent. Quae si vera sunt concedendum est vix in antiquis carminibus quae neque Achillem neque Hellenes haberent, Pelasgos inter Troianorum socios enumeratos esse, cum praesertim regionem habitarent a Troianis remotissimam. Sed quamvis ea quae attulit v. cl. satis speciosa sint, non habent tamen eam vim ut nos a sententia nostra avertant. Minime enim contendimus urbis Larisae, nedum Λαρίϲηϲ ἐριβώλακοϲ in nostris carminibus mentionem esse factam; sed cum Larisa Thessalica Homeri aetate urbs esset nobilissima, fieri potuit ut cum Ilias conderetur Pelasgis, ex antiquo fonte inter Troianorum socios receptis, ea urbs adscripta sit. Quid, si primus Catalogi Troiani auctor eam urbem in Iliadem induxerit et vss. Π 301—303 manu recentiore inserti sint? Ab altera parte Pelasgos, quos minime constat Graeca fuisse origine, non tantum in Thessalia sed etiam in Troade vel in eius regionis vicinia habitasse quid vetat credere?

2) Nisi forte Morys et Hippotio qui occiduntur a Cretensi Merione Ξ 514 et nusquam nisi eo loco et Ν 792 in Iliade comparent, ab initio Cretenses fuerint, quemadmodum vidimus de Phaesto, e carminibus Cretensibus petiti.

Digitized by Google

memoria supra iam monuimus, nam perquam credibile est, cantores ultro collegisse nomina populorum in urbis eius vicinia vel etiam remotius habitantium, ne propterea maiorum suorum laus imminueretur, quod bellavissent cum hostibus suae multitudini imparibus. Nomina ducum excogitare nihil negotii erat et revera excogitasse ea cantores Graecos inde efficias quod tantum non omnia origine Graeca sunt.

Pauca verba addam de Asio Hyrtaci filio deque Merope Percosio cum filiis Adresto et Amphio, quippe de quibus in Iliade inconcinna referantur. Asium supra vidimus numerari M 96 inter dnces Trioanos qui a sociis distinguantur, Meropis autem urbes ubi in Catalogo recensentur (B 828—839), quae sint nomina vel populi qui eas habitet, vel regionis in qua sitae sint non editur. Sed haec non quadrant quod inter urbes, quibus Asius imperat, etiam est *Percote*, Merops autem *Percosius* cum filius non Percotae, sed in aliis urbibus dominatur. Asium qui in Τειχομαχίᾳ aliquas partes agit (M 96, 108 sqq., 139) et in pugna apud naves ab Idomeno occiditur (N 348) [1]) nulla est causa cur credamus e vetustiore fonte petitum esse, nam locus ubi eius mors narratur, qui non recentior esse potest quam Τειχομαχία, ibi enim tangitur (M 113 sqq.), est pars Ἰδομενῆος ἀριστείας quam supra suspicati sumus non ante inventam esse, quam componeretur pugna apud naves Homerica. Neque Adrestus et Amphius ad antiqua carmina referenda esse videntur, nam haud dubie quidem eorum nomina poëta arripuit e carminibus de bello Thebano quae cognita haberet [2]), sed manifesto nihil nisi nomina [3]). Quod in Catalogo Percote oriundi tamen non ibi sed in aliis urbibus dominantur, sic explicare licet, alium fuisse qui Asium, alium qui eos Catalogo inseruerit, hunc autem cum Percoten ibi iam inveniret inter Asii urbes, eam omisisse ex illorum. Sed eos in Catalogum transsumsit ex Λ 328, qui locus non repugnat iis, quae in Catalogo de Asio

1) Una cum Asio nostro bis mentio fit (M 140 N 771) Adamantis cuiusdam Asii filii, qui a Merione interficitur (N 560), sed utrum is Adamas Asii nostri filius sit necne non apparet. Alius Hectoris avunculus commemoratur Π 715 sqq.

2) Amphium idem nomen esse atque Amphiaraum ostendit Usener (der Stoff des Gr. Ep. Sitz. Ber. d. Wien. Akad. 1897 p. 37).

3) Alter Adrestes ab Agamemnone trucidatur (Z 37 sqq.), tertius a Patroclo (P 694).

Digitized by Google

traduntur, nam dum illo loco uterque Meropis filius a Diomede obtruncari narratur [1]), patria Percote additur quidem, non vero additur Meropem cum filiis ei urbi *imperare*, nullo modo igitur hic locus prohibebat Percoten Asii imperio adiudicare. Ceterum, cum in Catalogo inter eorum urbes etiam Apaesus numeretur, alio loco E 612 Amphius *Selagi* filius Apaesi habitare dicitur. Hic cum a Telamonio perimatur, fieri potest ut e fonte nostro haustus sit; utique nihil vetat credere eum qui Adrestum et Amphium in Catalogum adhiberet, propterea eis inter alias urbes Apaesum tribuisse, quod memoria teneret Apaesum Amphii cuiusdam sedem esse, oblitus huius Amphii patrem esse Selagum non Meropem.

(*Continuabuntur*).

1) Nomina propria filiorum ibi excidisse vidit vWilamowitz-Moellendorf (Isyllos p. 52 A 20), qui idem monuit nomen Meropis deberi memoriae bellorum, quae cum Meropibus gessissent Graeci in insula Coo occupanda.

ACQUIESCERE IN ALIQUA RE.

Proprium et peculiare Neerlandicorum philologorum vitium esse videtur *acquiescere in aliqua re* scribere ubi *aequi bonique consulere* vel eiusmodi aliquid requiritur. Haud raro enim apud nostros viros doctos legis: *in codicis A lectione acquiesco* hoc sensu: „haud improbanda mihi ea lectio videtur" simm. Neerlandicum autem illud esse vitium inde efficio quod in ANTIBARBARO non castigatur. Sed quam ridiculum sit et absurdum hi Ciceronis loci docere possunt:

ad Att. 13, 13 *in tuis literis acquiesco;*
ad Fam. 4, 6 *in Reipublicae bonis acquiesco;*
ib. 9, 3 *nulla in alia re (quam in artibus) acquiesco;*
pro Diot. § 5 *in tuis oculis, in ore tuo vultuque acquiesco.*

Desinamus ergo censeo *acquiescere* velle in ea re quae nullum solacium praebere malorum possit.

J. J. H.

Digitized by Google

OBSERVATIUNCULAE AD PHAEDRUM.

SCRIPSIT

L. RANK.

(*Continuantur e Vol. XXXIX pag.* 67).

Lib. IV 16. 6. Hircis indignantibus, quod ius barbae capellis tributum est a summo numine, Jupiter:

„Sinite", inquit „illas gloria vana frui
Et usurpare vestri ornatum muneris
Pares dum non *sint* vestrae fortitudini."

Immo: pares dum non *sunt*. Nam hircorum quidem haec esse ratiocinatio potest: sinamus illas gloria vana frui, dummodo nobis sint impares, Iovem contra, ni fallor, consentaneum est hircos solari et monere in hunc modum: sinite capellas gloriam vanam acquirere, dum re vera, sicut et vos probe scitis, hircis impares sunt et manebunt [1]).

---

1) Possis etiam *cum* non *sunt* vel *cum* non *sint*. Iam olim Berger optime correxit I 16. 10 ubi segnis asinus:

„Ergo quid refert mea,
Cui serviam, clitellas *dum* portem meas."

olim dicebat sat inepte. Immo asinus non curat, cui serviat, *cum* portet (vel dum *portat*) sarcinas suas.

Sed adhuc editores Phaedrum nostrum in quarti libri prologo ita ad Particulonem patronum loquentem inducunt:

Quartum libellum cum vacabit perleges.
Hunc obtrectare si volet malignitas,
Imitari *dum non possit*, obtrectet licet.
Mihi parta laus est e. q. s.

Certo certius morosus atque arrogans admodum fuit plebeius noster. Num insuper tam pusilli animi eum fuisse credendum est nobis, ut dixerit: obtrectent dummodo

Digitized by Google

Lib. IV 18. Frustra in hac fabula emendanda sudarunt viri docti. Nam ut de singulis locis corruptis atque desperatis taceam, totius narratiunculae dispositio misere est depravata. Inepta et inconcinna sunt, quae libri manuscripti tradunt, post varias variorum curas sat inepta, sat inconcinna manserunt omnia.

Fabulae argumentum nisi omnia me fallunt hoc est: Canes mittunt legatos ad Iovem, qui coeli Palatium conspurcant atque cum ignominia expelluntur. Novi mox legati suave olentes iter carpunt, sed pari infortunio conflictati, gravius plectuntur atque redire vetantur, quos adhuc odororans posteritas indagat. Hunc plebeium iocum quin Phaedrus simpliciter et lepide olim senariis suis enarraverit, nullus dubito. De criticorum commentis hic disputare opus sit et inutile et infinitum. Ut unum afferam exemplum: Lucianus Mueller ultimos senarios:

Ita nunc legatos exspectantes posteri
Novum venire qui videt, culum olfacit

uncinis inclusit. Quare? Num Phaedro indigna talia putat? Quid deletis his versibus lucramur? Nonne collata fabula Aesopica: Ὄνοι πρὸς τὸν Δία [1]) sat apparet, deletis his versibus ioco nostro vulgivago vitam eripi?

Lib. IV 24. 10 sqq. Prudens formica muscae impudenter „laudes" proprias iactanti ita respondet:

Est gloriosus sane convictus deum,
Sed illi, qui invitatus, non qui invisus est.
Aras frequentas: nempe abigeris, cum venis.
Reges commemoras et matronarum oscula:
Super etiam iactas, tegere quod debet pudor.
Nihil laboras: ideo cum opus est, nil habes.

---

non possint imitari? Quid si et hoc loco pro *dum* non *possit* legamus *cum* non *possit*? Nonne superbiae atque arrogantiae satis est in his verbis: En quartus liber carminum meorum. Huic obtrectare si quis invidus velit, cum imitari talia non possit, non offendar. Obtrectet licet. Mihi enim parta laus est.

De voculis *cum* et *dum* confusis vide praeterea I 4. 2. III 10. 13. IV Prol. 14. V 10. 2. Cf. etiam Lateinische Grammatik von Stolz-Schmalz. p. 390 sqq. (Schmalzio v. d. auctor sim, ut in nova editione vel Quintiliano invito Catullo (62, 45) tribuat: dum *intacta* manet, dum cara suis est: dieweilen sie *unberührt* ist, dieweilen gefällt sie.)

1) Halm 319.

Digitized by Google

Versuum ordo in libris manuscriptis misere est perturbatus. Rigaltii transpositionem sequor. Verum quocumque modo versuum ordinem constitueris [1]), molestissimus manebit versiculus quartus decimus. *Iactas* sine sensu esse suo iure observat Havet. Ideo edit: *iacta*. Ecquid nunc minus molestus est versus? Non opinor. Audaciore medela hic opus esse sensit Halbertsma, qui ad hunc locum annotavit [2]): Qui alteri obiicit, quod iactet, quod pudor tegere debeat, non solet ipse id commemorare. Delendus igitur versus:

Reges commemoras et matronarum oscula,

in quo praeterea *commemoras* mirum quantum languet. Vult ergo criticus sagax sed, ut vereor, hic nimis verecundus et pudicus, formicae pudorem iam raptis matronarum osculis commemoratis laesum esse. Tale quid vix crediderim. Hoc gravius, si quid sentio, accedit, quod versu tertio decimo deleto, durior et parum aptus fit transitus: *aras frequentas ..... super etiam iactas.*

Verum enim vero nullus hic delendus est versus, sed ne iam multis ante saeculis versus aliquis deletus sit magnopere vereor. Nimirum deletis aliquot Phaedri verbis magistelli cuiusdam vel librarii pudor importunus *texit* ea, quae volucris bestiolae gloriantis impudentia *super iactaverat* [3]).

Ubi primum igitur mihi persuasi, ita se rem habere [4]), Lucianum inspexi, fuse, ut omnibus notum est, de muscarum laude edisserentem, atque mox admodum gaudens legi: *μίξεως δὲ καὶ ἀφροδισίων καὶ γάμων πολλὴ αὐταῖς ἡ ἐλευθερία, καὶ ὁ ἄρρην οὐ κατὰ τοὺς ἀλεκτρυόνας ἐπιβὰς εὐθὺς ἀπεπήδησεν, ἀλλ' ἐποχεῖται τῇ θηλείᾳ ἐπὶ πολὺ, κἀκείνη φέρει τὸν νυμφίον, καὶ*

1) Varia variorum in hac re commenta vide apud Havetum.

2) Adversaria Critica p. 161. Serius quam par est in id sagacissimi philologi opus postumum incidi. Serius ergo vidi v. d. ad I 22. 12 pro *imprudentibus* conicientem *impudentiā*, serius quoque hanc ad coniecturam deprendi notulam: „an *impudentius*". J. v. d. V(liet). Lectionem traditam nuperrime defendit A. Tacke in „Phaedrianis" (Diss. Berol. 1911) dum iterum Kunkelii loci interpretationem allegat. Mihi persuadere non potuit.

3) Num mero casui est tribuenda lacuna, quae in libro quarto exstat inter fab. XIV et fab. XV? Non credo.

4) Plane eandem hac in re habeo opinionem, quam iam olim protulit Hartman (Comment. p. 119).

Digitized by Google

συμπέτονται τὴν ἐναέριον ἐκείνην μίξιν τῇ πτήσει μὴ διαφθείρουσαι [1]). Mox et in haec incidi: κἀκεῖνο θαυμάζειν ἄξιον, ὅτι ἀμφότερα, καὶ τὰ θηλειῶν καὶ τὰ ἀρρένων δρῶσι· βαίνουσι γοῦν καὶ βαίνονται ἐν τῷ μέρει κατὰ τὸν Ἑρμοῦ καὶ Ἀφροδίτης παῖδα e. q. s. [2]). Tale quid „improbum" Phaedrum scripsisse, magistellum contra pudicum id legi noluisse, haud nimis audacter suspicari possis.

Mox formica ad adversariam:

Ego granum in hiemem cum studiose congero,
Te *circa murum* pasci video stercore.

„Murus" ille nonnullis philologis obstitit. Iam Burmannus proposuit *circa trivium*, Bentley in textum recepit *circum rura*. Sed breviter et recte Havet explicavit: „ego intellego oppidi moenia." Cui explicationi ne quis, sicut ipse primo feci, temere obtrectet, animum attendat ad muscae stolidam iactationem:

Moror inter *aras*, *templa* perlustro omnia

atque ad eiusdem interrogationem:

Quid horum simile tibi contingit *rustica*?

Facile inde mecum agnoscat, Phaedrum animalculas suas prope ab oppidi cuiusdam moenibus confabulantes inducere voluisse [3]).

Lib. IV 25. Simonides in honorem vani atque perfidi insuper pyctae hymnum conscribit:

Usus poeta moris est licentia
Atque interposuit gemina Ledae sidera,
Auctoritatem simi*lis* referens glori*ae*.
Opus approbavit; sed mercedis tertiam
Accepit partem.

In corrupto versu decimo pro *auctoritatem* Perottus: *auctores apte*. Cetera criticorum commenta vide in apparatu critico Haveti. Non opus est hic Ciceronis et Quintiliani verbis allatis inde demum efficere, quidnam versu suo a librariis corrupto enuntiare voluerit noster. Miror a nullo, quod sciam, adhuc propositum esse:

---

1) Luc. Musc. Encom. 6.

2) Ibid. 12.

3) Optime et eleganter id ipsum exposuit v. cl. Georg Thiele in splendido suo libro, qui inscribitur: der lateinische Aesop des Romulus. (p. XXXIX, p. CXLIV).

Digitized by Google

Auctores artis [1]) simili referens gloria [2]).

An ideo quod re bene perpensa Castor equitum, pyctarum Pollux est patronus? Num nimia haec est poetae licentia? Vocabulorum inepte contaminatorum vel divulsorum exempla in codicibus Phaedrianis non desunt. Vocabulis *auctores artis* in *auctoritatis* et *auctoritatem* conglutinatis ablativus *simili gloria* stare non potuit.

Deceptus poeta ad coenam tamen promittit:

20 *Splendebat* hilare poculis convivium:
Magno apparatu *laeta resonabat* domus.

Post *hilare* admodum languet *laeta*. In promptu est correctio: *lauta*, quam dedit olim Heinsius. Praeterea mihi hilare poculis convivium *resonare* potius quam *splendere*, domus magno apparatu lauta *splendere* potius quam *resonare* videtur. Sed sic fortasse ipsum poetam corrigere studemus [3]).

Lib. V 1. Lepidissima est narratiuncula de Demetrio et Menandro, cuius vel optimi sunt versiculi:

In quīs Menander, nobilis comoediis,
Unguento delibutus, vestitu fluens,
Veniebat gressu delicato et languido.

Hominem videre mihi videor. Pulcherrimam imaginem corrupit stolida interpolatio, quae simul totius narratiunculae lepori mirum quantum nocet. Nam post *nobilis comoediis* haec ferre cogimur:

Quas ipsum ignorans legerat Demetrius
Et admiratus fuerat ingenium viri.

Nonne ex verbis: „quisnam cinaedus ille" sat apparet Menandri personam Demetrio ignotam fuisse, nonne ex ultimo versu perspicuum fit, tyrannum poetae ingenium admiratum esse? Quid

1) Voculae *apte* et *arte* quoties non in libr. manuscr. confunduntur?

2) Cum locutione *simili referens gloria* conferenda sunt Ciceronis verba (De Or. II 252) *quos aeque laudasset.*

3) Versus vicesimus primus in duobus codicibus abest. Equidem si liceret, poetam sic corrigerem:

21 Magno apparatu lauta splendebat domus
20 Resonabat hilare poculis convivium.

Quam apte nunc sequuntur illa:

22 Repente cum duo iuvenes e. q. s.

Digitized by Google

porro in insulso additamento non displicet? Ecce nomen proprium illud importunum, ecce languidum istud *viri*, ecce sententiae constructio, quam dicunt, elumbis! Sed unde haec omnia? Suspicari ausim interpolatorem Phaedrum Phaedro inquinasse. Nam quis Phaedri lector non mente tenet hos versus:

Hic literarum quidam studio deditus,
Simonidis qui saepe versus legerat
Eratque absentis admirator maximus e. q. s.

Ex illis opinor versibus, suo loco et necessariis et sat lepidis importunum nostrum additamentum conflavit sciolus [1]).

Lib. V 5. Fusius paulo et fortasse iusto audacius de duobus locis huius narratiunculae agere mihi liceat. Scurra in fabula mirum se spectaculum populo esse exhibiturum profitetur:

10 Quod in theatro nunquam prolatum foret.

Ut exspectari poterat:

Dispersus rumor civitatem concitat.
Paulo ante vacua(m) turbam deficiunt loca.

„Quid haec" opinor quivis lector paulo accuratior secum cogitabit. Verti haec verba possunt, verterunt ergo Siebelis-Eckstein-Polle: „Kurz vorher noch leer fehlen (jetzt) der Menge die Plätze". Num re vera nobis credendum est, istiusmodi fatuo atque inani contraposito Phaedrum gaudere potuisse? Ego credere nolo. Iam olim Hartman [2]) locum obelo notavit optimo iure, hisce breviter additis verbis: „Requiritur hic fere sensus: diu ante spectaculi tempus iam loca deficiunt". Hic a viro sagacissimo prorsus dissentire ausim. Longe aliud voluisse Phaedrum mihi persuasum est. Agedum perpendamus versus subsequentes:

13 In scena *vero* postquam solus constitit,
Silentium ipsa fecit exspectatio.

Ecquid nimis audax fuerit criticus ille, qui inde effecerit, in proxime praecedentibus sermonem esse factum de vulgi rumore,

1) Philologum, quod sciam, in hac re suffragatorem nondum habeo, „historicum" habeo eumque celeberrimum. Nam summus Droysenus, ubi de Demetrii Phalerei moribus atque ingenio fuse edisserit, Phaedri nostri narratiunculam integram allegat, putidum emblema digno pressit silentio. (Gesch. d. Hellen. II 2 p. 107 sq.).

2) Comment. p. 120.

Digitized by Google

clamore, tumultu? Non opinor. Huc insuper afferamus locum simillimum, e fabula de Principe tibicine desumptum: Ubi primum ludorum dies primus advenit,

rumor de tibicine
Fremit in theatro.

Haec sufficiunt opinor. Quam vere atque apte iam ante duo saecula Gude ad nostrum locum annotavit: Videtur expressisse illud Terentianum: Hecyr. Prolog: Cum interea rumor venit, datum iri gladiatores, populus convolat, *tumultuantur, clamant,* pugnant de loco. Utrum Terentium imitari voluerit Phaedrus necne, id diiudicare non ausim. At quin rem prorsus eandem sua arte depingere conatus sit poeta uterque, nullus equidem dubito.

Hucusque secure procedere licuit cautae ratiocinationi. Daturne ultra? Phaedri manum hic se restituturum esse, quis confidat? In corruptelae autem originem investigare, proponere deinde, quod maxime veritatis specie moveat, dum et poeta dignum et loco aptum sit, id non conari non possum. Πρῶτον ψεῦδος ergo ante omnia quaeramus. Latet autem nisi omnia me fallunt in voce ineptissima *vacua.* Suspicari ausim Phaedrum non *vacua* sed *cavea* scripsisse. Voce *cavea,* ut omnibus notum est, theatrum et spectatores iuxta significantur. In praepositione *ante* participii praesentis cuiusdam terminationem: *ante* vel *antẽ* superesse suspicor. Proinde etsi valde dubia manent omnia, locum fatuum sic fere sanare possis:

Resonante cavea turbam deficiunt loca.

vel:

Clamantem in cavea turbam deficiunt loca.

Tale quid certe quin poeta dederit, vix dubito.

Ad alterum iam locum, quem volo, huius fabulae veniamus: Rusticus quidam promittit, se multo etiam melius, quam scurra fecerit, porci vocem imitaturum esse. Quo modo id fecerit et quomodo a populo acceptus sit, id omnes novimus. Audiamus nunc poetam:

Uterque prodit. Scurra degrunnit prior
Movetque plausus et clamores suscitat.
Tunc simulans sese vestimentis rusticus
Porcellum obtegere — quod faciebat scilicet,

Digitized by Google

Sed in priore quia nil compererant, latens —
Pervellit aurem vero, quem celaverat,
Et cum dolore vocem naturae exprimit.

Locus sanari non potest [1]). Sed numquam adducar ut credam istiusmodi ineptias a Phaedro profectas esse. Perfectum fuisse poetam nostrum, quis contendere ausit? At aliud est hic illic in vocula errare, aliud tribus deinceps versibus ineptire. Nam quid obsecro *simulat* rusticus ille? Nihil opinor. „Non *obtegere* se simulabat sed *simulare* se simulabat, *atque eiusmodi aliquid Phaedrus dicere voluit sed non potuit*" [2]). Ita Hartman ad locum. At mihi sagacis viri verbis res implicari potius quam explicari videtur. Rem sobrie perpendamus necesse est. Num praestigiatoris gloriam appetit rusticus? Minime. Quales sint iudices inepti illi scurrae fautores, id solum demonstrare vult Ofellus noster, id solum ut demonstret operam dat Phaedrus, id solum ut demonstretur postulat fabellae ratio. Ergo prodit in scenam rusticus porcum vestimento obtectum secum habens [3]), neque quidquam simulat aut simulare se simulat. Imitatur tantummodo scurrae gestus sedulo. Sed plura addere debeo. Nam inepto illo vocabulo *similans* paulo, si fieri potest, ineptius est istud imperfectum *faciebat* in sequentibus:

quod *faciebat* scilicet.

Nam sive cum lectione tradita fingis rusticum re vera simulantem se porcum obtegere, sive cum Hartmani explicatione inducis hominem simulantem se id simulare, re vera animal obtegere non potest, nisi cui fortasse credere placet, meris caecis spectaculum illud exhibitum esse. Tertius denique versiculus:

Sed in priore quia nil compererant latens

auctoris sui mentem prodit. Scribi enim non potuit nisi ab eo, cui persuasum fuit, rustico nostro licuisse temere spectatores videntes eludere, proptereaquod in scurra nulla fraus comperta esset.

Haec iam sat superque sunt. Verba, quae nunc in textu tradito leguntur profecta sunt ab eo, cui simplex narratio non

1) Iam olim id sensit Hartman. (Comment. p. 98).

2) Ultima typis cursivis exaranda curavi ego.

3) Ita simpliciter Plutarch. Quaest. Conv. V 674c: *ἵνα λαβόντα δελφάκιον ὑπὸ μάλης προελθεῖν.*

Digitized by Google

satisfecit. Exornare voluit, quibus cultu nullo opus erat. Ideo factum est, ut non lepidus quidam Ofellus prodiret cives praeiudicata mente ductos ad sanitatem revocans, sed ut nobis induceretur praestigiator nescioquis et imprudens et impudens, spectatores prope occaecatos forte potius quam astu eludens. Phaedrum ipsum tale quid vitare non potuisse vix crediderim. Ceterum locum corruptum ad arbitrium refingere nolo [1]).

Lib. V 8. Prosopographiam lepidam sic equidem ediderim:

Cursu volucri pendens in novacula
Calvus comosa fronte, nudo corpore,
Quem si occuparis teneas, elapsum semel
Non ipse possit Iuppiter reprehendere .....
[*Occasionem rerum significat brevem*
Effectus impediret ne segnis mora]
Finxere antiqui talem effigiem Temporis.

Mihi non displicet in agili descriptione audax anacoluthon. Velociter currentis imago vocabulorum serie imperfecta haud invenuste ob oculos depingitur. Versus, quos inclusi, neque inter se neque cum praecedentibus sequentibusque cohaerent, novi nihil addunt. Si servantur versus, languidum atque subobscurum finem descriptioni imponit senarius quintus, sequentia vero sunt prorsus supervacua atque inelegantissime conglutinata. Versus quintus, si quis alius, glossema in senarii formam redactum sapit. Sed de his omnibus me acutiores iudicent [2]).

Lib. V 10. 6. Canis venaticus senex cum venatore domino apro fit obviam. Solita audacia feram aggreditur:

Adripuit aurem sed cariosis dentibus
Praedam dimisit. *Hic tunc* venator dolens
Canem obiurgabat. Cui senex contra Lacon:
„Non te destituit animus sed vires meae."

Voculae *hĭc tunc* suspectae videntur. Iam Rigaltius proposuit *hĭc tum*. Et sane loquendi formula *hĭc tum* vel apud Ciceronem

---

1) Memini me olim locum istum, quem tractavi, discipulis »explicare". Omnes »rem intellegebant". Quin ipse paene contentus eram. Non iterum committam.

2) Nauck (apud Siebelis-Eckstein-Polle) delet versus 6 sq.

Digitized by Google

est obvia [1]). Mueller: *hoc tunc*, quasi quis roget, quid demum venator doleret. Novissime Havet:

Praedam dimisit *hietans*. Venator dolens e. q. s.

Ad commendandam emendationem suam, quam suo more statim in textum recepit, affert vir doctus Francogallus Verg. Aen. XII 754. Sed frustra, nam illic aptissime quidem *hians* inducitur canis *morsurus*, nostro contra loco canis pertinaci morsu se liberat fera bestia.

Dubitanter [2]) equidem aliam correctionem sane lenissimam hic propositam velim. Quid si legamus:

Praedam dimisit. „*Heu!*" tunc venator dolens
Canem obiurgabat.

App. IV 11. Prometheus, postquam Veritatis statuam, omnibus numeris absolutam, perfecit, subito ad Iovem accersitur. Magistro absente, Dolus artis figulinae discipulus recens adscitus, novum simulacrum vafre imitatur.

10 Quod *prope* iam totum mire cum positum foret,
quidnam putas lector accidit? Vel pueri sentiant id opinor.
12 Redit magister, quo festinanter Dolus
Metu turbatus in suo sedit loco.

Signis in fornace percoctis et spiritu infuso:

Modesto gressu sancta incessit Veritas;
At *trunca* species haesit in vestigio.

Ecquis tam hebes umquam exstitit Phaedri lector, quin intellexerit statuae, a Dolo fictae, pedes imperfectos mansisse? Non opinor. Finis iam breviter narratiunculae imponitur:

Tunc falsa imago atque operis furtivi labor
Mendacium appellatum est, quod negantibus
Pedes habere, facilis est consensio.

Nonne aptissime ipsa illa *pedum* vox in ultimo tandem auditur senario? Deleatur igitur scioli additamentum, qui nunc dicitur versus undecimus:

Lutum ad faciendos illi defecit pedes.

1) Vide Burmannum et alios ad Phaedr. I 14. 5.

2) Nam fieri potest, ut et hoc loco voculae illae πρὸς τὸ κεχηνὸς τοῦ ῥυθμοῦ sat neglegenter ab ipso Phaedro sint scriptae. (Vide Hartmanum in Commentatione p. 98 sq.).

Digitized by Google

Verba importunissima non solum versum duodecimum a decimo misere divellunt, sed totam narratiunculam insulsam reddunt. Vel sic mihi fabella in deteriorum numero habetur.

App. VIII 29. Pompeii miles „cinaedus habitu sed Mars viribus" certamine singulari feliciter depugnat. Hosti caput abscidit:

Victorque rediit. *His* tum Pompeius *super*:
„Corona, miles, equidem te dono libens.

Voculae *his super* admodum languent, nec multum proficimus Burmanni correctione *hic tunc*. Melius loco consulueris opinor legendo:

Tum Pompeius *desuper*:

Illud ἄνωθεν non modo optime convenit cum versibus undevicesimo et vicesimo:

Tandem cinaedus habitu, sed Mars viribus
Adit *sedentem pro tribunali* ducem,

sed etiam hilarem Magni illius cavillationem nescio quomodo gratius illustrat.

App. XI 8. Aesopus athletam inepte gloriantem increpat:

„Quod", inquit, „ergo stulte, meruisti decus,
Minus valentem si vicisti fortior?
Ferendus esses, *forte* si te diceres
Superasse, melior qui fuisset viribus."

Pro *forte*, quod ineptissimum est, *arte* dedit Halbertsma [1]). En simplex et praeclara emendatio! Nihil addidit vir praestantissimus correctioni suae, nunc vulgo acceptae. Liceat mihi huc allegare Valerium Maximum (II 3. 2): ..... doctoribus gladiatorum arcessitis, vitandi atque inserendi ictus subtiliorem rationem legibus ingeneravit, *virtutemque arti* et rursus *artem virtuti* miscuit, ut illa impetu huius fortior, haec illius scientia cautior fieret. Meliora etiam dabit Pausanias (I 39. 3): ..... Θησεὺς δὲ κατεπάλαισεν αὐτὸν σοφίᾳ τὸ πλέον· παλαιστικὴν γὰρ εὗρε Θησεὺς πρῶτος ..... πρότερον δὲ ἐχρῶντο μεγέθει μόνον καὶ ῥώμῃ πρὸς τὰς πάλας. Sed cur γλαῦκ' Ἀθήναζε? Ceteroquin in

1) Mnemos. 1878 p. 107.

Digitized by Google

malam partem quadamtenus accipiendum esse illud *arte* censeo ob verba *ferendus esses* [1]).

App. XIII 5. Milesiae huius vel potius Ephesiae fabellae hoc dat exordium noster:

Per [2]) aliquot annos quaedam dilectum virum
Amisit et sarcophago corpus condidit;
Abs quo revelli nullo cum posset modo
Et in sepulchro lugens vitam degeret,
Claram assecuta est famam *castae virginis.*

Ultima et mihi suspecta sunt. Virgo sane audit Pasiphae apud Vergilium, quin etiam de Medea virgine adultera locutus est Ovidius. Num illis exemplis defendi et stare potest virgo nostra Ephesia? Vix crediderim. In promptu ergo est pro *virginis* legere *mulieris*, quod fecit Mueller. At cur tandem usitatissimum illud *mulieris* in *virginis* abierit haud facile dixeris. Gravius vitium senarii exitum contraxisse suspicor. Nam quam obsecro aliam famam nisi famam castae mulieris assequeretur matrona nostra? Hic Havet coniecit atque in textum recepit:

Claram assecuta est famam *casto viduvio.*

Vulgaris sermonis esse vocem *viduvium* opinatur vir doctus [3]). Non obloquar, sed alia exempla deesse videntur, quapropter medicinam oblatam periculosam admodum existimo. Quadamtenus tamen recta via progressus esse videtur mihi vir sagax Francogallus, nam viduitatis notionem aegre hic requiri et mihi persuasum est. Quae cum ita sint, nonne Phaedro dignissimus est hic senarius:

Claram assecuta est famam *casta viduitas?*

Vix melius, opinor, res enuntiari potuit a poeta, qui et graculi repulsi *calamitatem*, canis *deceptam aviditatem*, leonis *improbitatem*,

---

1) Sic Belgice: met een kneep. — Hunc dum sensum loco nostro restituere conor, ego olim corrigebam: *docte.* Hac vocula saepius Plautum usum esse sensu τοῦ *astute, dolose*, quis nescit? Nunc nimis docta mihi videtur correctio.

2) Mueller: *post.* Correctio non displicet neque tamen arridet. Speyer audacter: *Ephesi* aliquot annis edidit. Sane rem Ephesi factam esse aut Petronius de nihilo finxit, aut omnibus notum fuit, qui scire cuperent. Phaedrum igitur urbis nomen non omisisse et mihi quam maxime videtur verisimile. *Ceteroquin ἀκέφαλον hanc narratiunculam ad nos pervenisse suspicari malim*

3) § 166. p. 261.

Digitized by Google

gruis *colli longitudinem*, corvi *deceptum stuporem*, matrem filii *adultam aetatem* servantem, vespae *religionem*, humani generis *audaciam*, propriam suam *brevitatem* in scenam induxit [1]).

Haud inepte adhibueris ad locum nostrum haec verba Valerii Maximi scripta de Antonia minore: ..... amorem mariti egregia fide pensavit: quae post eius excessum, forma et aetate florens, cubiculum socrus pro coniugio habuit: in eodemque toro alterius adolescentiae vigor extinctus est, alterius *viduitatis experientia consenuit* [2]).

Virginitatis viduitatisque et notiones et voces plus semel coniunctas et confusas invenimus. De *virginibus viduis* loquitur Seneca [3]) *viduam virginem* dicit Apuleius Psychen suam [4]).

Proinde ad Phaedri *castam viduitatem* glossema *virginis castae* adscripsisse sciolum quendam haud nimis temere suspicari possis.

App. XIV 27. Vitae pleni sunt versus, quibus noster depingit, quomodo pauper iuvenis, quam iam sibi perditam putaret sponsam recuperet deorum favore nec non asello adiuvante:

Asellus notum proximum tectum subit
Et voce magna sese venisse indicat.
Procurrunt pueri, pulchram aspiciunt virginem
Et admirantur: deinde domino nuntiant.
Inter sodales ille paucos accubans
Amorem crebris avocabat poculis.
Ubi nuntiatum est, *rēcreatus* gaudiis,
Hortante Baccho et Venere, dulces perficit
Aequalitatis inter plausus nuptias.

In vivida descriptione languet mihi illud *recreatus*, quod sane

---

1) Notissima est haec Phaedriani sermonis consuetudo. Exempla haec sunt: I 2. 2; 3. 16; 4. 5, 5. 11; 8. 8; 11. 10; 13. 12; 22. 11; 28. 2; 29. 11; II Prol. 4; 1. 8; 4 23; 5. 23; 7. 13; Epil. 1; III Prol. 34; 5. 9; 10. 23, 33; 10. 56; 13. 8; 18. 15; Epil. 8. 17; IV Prol. 20; 5. 44; 6. 12; 7. 4; 9. 9; 20, 21; 25. 31; V 7. 3; Append. 2. 11; 3. 16; 4. 20; 13. 19; 14. 28; 17. 7. Luculentissima exempla invenimus in *primi libri parte priore*, in *secundi* libri *decem* fabulis exempla *sex* deprendo, e *quinti* libri fabulis *undecim* vix *unum* extundo equidem. *Ecquid Phaedro nostro „senio debili" minus haec placuere?*

2) Val. Max. IV 3. 3.

3) Sen. Agam. 195.

4) Apul. Metam. IV 32 (cf. Apul. de Mag. Cap. 76).

Digitized by Google

verti et intellegi potest. Parum apta mihi videtur vox illa ad illustrandum animi statum illius, qui ex omnium rerum desperatione necopinato voti compos factus, laetitia quasi inebriatur. Exspectaveris verbum in tali re unum omnium aptissimum: *onerare*, quo ad depingendum gaudium inexspectatum sedulo usi sunt et Plautus et Terentius. Possis igitur suspicari nostrum dedisse:

Ubi nuntiatum est, *ecce oneratus* gaudiis

et versum sive librariorum socordia sive scioli interpretatione corruptum esse. Vide quam apte nunc et quasi uno tenore cohaereant illa: ecce oneratus gaudiis, hortante Baccho et Venere, dulces perficit nuptias.

Accedit quod *rēcreatus* producta prima syllaba sine exemplo esse videtur [1]).

App. XVI. Stolidus gallus felium cervicibus aliquantisper vehitur superbus atque gaudens. Sed mox fortuna mutatur. Nam:

Postquam esurire coepit societas fera,
Discerpsit dominum et fecit partes *facinoris*.

Ultima vox ineptissima est et molestissima. Confidenter nihilominus pueris explicant Siebelis-Eckstein-Polle: „teilte sich in die Schandthat", dh. in den schändlich zerrissenen Hahn. Pueri credant, vel potius credere recusent. Videamus virorum doctorum correctiones. Dubitanter Havet: *iocinoris*. Di boni! Finge tibi lector feles illas esurientes et saevas unius miselli galli iecur religiose dividentes! Prudenter Bothe: *facinore* sed quid demum hacce correctione lucramur? Chauvin denique: *sarcinae*, quod sane intellegi vertique potest. Sed omnis, si quid sentio, genetivus hic supervacuus et molestus est. Locutio *partes facere* in se est teres atque rotunda:

Sic est locutus *partibus factis* leo. (I 5)

In utrovis loco ecquis quaerat, cuiusnam rei „partes fiant"? Non opinor. Quid porro? Aegre, si quid sentio, nostro loco desideratur vocabulum, quo ferae societatis illustretur impudentia. Ferro igitur excidamus, quod nullo medicamento sanari potest. Legamus confidenter:

---

1) Teste Quicherat apud Havetum p. 212.

Digitized by Google

Discerpsit dominum et fecit partes *impudens*.

En fabulae finis Phaedro dignus. Importunum istud glossema *facinoris* magistello suo reddamus.

App. XVII. Scrofae parturientis gemitu audito, lupus accurrit, obstetricis promittens operam. Quam repudiat scrofa

Et „satis est", inquit, „si recedes longius".
Quodsi perfidiae se commisisset lupi
Pari dolore fata d⟨eflesset⟩ sua.

Variis audacissimisque correctionibus sanare versum ultimum conati sunt viri docti. Exempli instar sit Haveti illud:

Raptos dolose feta deflesset *suos*.

Eiusmodi emendandi ratio egregie mihi displicet, sed doctiores viderint. Vocula *pari* excepta, mihi perplacet versiculus. *Scrofam fetam* vel *scrofae fetus* equidem hic non desidero. Quid enim factum esset prole porcina lupo obstetrice vix dubium videtur. Suspicari haud nimis temere possis vocula *pari* contineri scioli importunum et male sanum „responsum" ad hunc versiculum Phaedro non indignum:

Quanto dolore fata deflesset sua!

vel

Quali dolore fata deflesset sua! [1])

App. XXI.

Quidam per agros devium carpens iter
„Ave" exaudivit et moratus paululum,
Adesse ut vidit neminem, *cepit* gradum.

Pro inepto vocabulo *cepit* varia proposuerunt viri docti. Nimis festinanter Nauck: *carpit viam*. Cautius Mueller *celerat*, simplicius sed metro invito v. d. Mey *cĕtat*. Utraque correctio verum loci sensum restituit. Celerius enim post moram progrediens inducitur viator, ut ex narratiunculae fine sat apparet:

„At male tibi sit", inquit, „ales pessime,
Qui *festinantis* sic detinuisti pedes".

Paulo etiam, ni fallor, probabilius correxeris legendo *rapuit gradum*, quod miror a nullo adhuc esse propositum. *Rapere*

1) Poetam ipsum id voluisse, quod ego sciolo cuidam dubitanter tribuerim, sat persuasum est Speyero v. cl.

Digitized by Google

gressus bis saltem apud Lucanum est nec non aptissime conferri potest notissimum illud Horatii:

Semotique prius tarda necessitas
Leti *corripuit gradum.*

Capere et *rapere* haud raro prorsus synonyma sunt [1]). Denique ob praecedens *exaudivit* et subsequens *restitit* aliquanto gratius mihi sonat perfectum.

App. XXIII.

Serpens lacertam forte *adversam* prenderat;
Quam *devorare patula* cum vellet gula,
Arripuit illa prope iacentem surculum,
Et pertinaci morsu transversum tenens,
Avidum sollerti *rictum frenavit* mora.
Praedam dimisit ore serpens irritam.

Simplici et felici emendatione *aversam* pro *adversam* dedit Hartman [2]). Iusto cautior fuit Speyer dum correctionem necessariam recipere non vult, haec annotans: „at si aversam devorare parat, quis usus surculi non ante obsaepturi quam ore tenus devorato lacertae corpore?" Ad v. cl. gravamen hoc responsum velim: integram vel prope integram more serpentium devorare praedam vult raptor, praedam devoratam paene [3]) *sed minime laceratam* ore dimittere cogitur. Lacertam vel sic morsu interimere utrum potuerit serpens necne, quis serio disputaverit? Quid Phaedrus voluerit, quid nos cogitare noluerit, sat apparet e vocabulis *patula* et *rictum*. Sed de fabellula sat fatua iam satis [4]).

App. XXVI. „*Nutare* capitis, *adnuere* narium vel labiorum, *nictare* oculorum significantiam esse veteres decreverunt." Ita sua Latinitate prolocutus est Nonius Marcellus [5]). Fidesne ho-

1) Vide Burmannum ad Propert. I 1. 1.

2) Comment. p. 124.

3) Cf. Os *devoratum* fauce cum haereret lupi (I 8. 4).

4) Liceat hic animi potius quam argumenti causa exscribere, quae Plinius (N. H. VIII 36) narrat de mirifica pugna ichneumonis cum aspide: ..... <Ichneumon> mergit se limo saepius siccatque sole. Mox ubi pluribus eodem modo se coriis loricavit in dimicationem pergit. In ea caudam attollens, ictus irritos *aversus* excipit, donec obliquo capite speculatus invadat in fauces.

5) Non. Marc. 5. 71.

Digitized by Google

mini est habenda? Ex parte procul dubio credamus ei oportet. Nam quid intersit inter *nutare* et *nictare*, spretis omnibus Noniis, discat quisque e locis Plautinis, quos indicare [1]) hic satis est, explicare supervacuum. Nam pro se quisque horum loquitur. *Nutamus* ergo nec non *nuimus* capite, oculis *nictamus*. *Nutu* porro capitis, oculorum *nictu* indicamus quidquid voce significare, monstrare digitis aut nolumus aut non possumus. Libenter porro Festo fidem habemus haec docenti [2]): „*nictare* et oculorum et aliorum membrorum nisu saepe aliquid conari dictum est ab antiquis."

Tribus locis Ovidianis pro *nutus* in uno codice *nictus* traditur. Iusta ceteroquin causa non est, cur Burmannum Heinsiumque secuti vel uno horum locorum a lectione tradita recedamus [3]). Equidem in tali re diudicanda elegantiae pulchritudinisque arcana ratione potius quam manuscriptorum librorum „auctoritate" ducor. Sic loco Ovidiano laudato infelicissime Burmannus, me iudice Narcissum *nictantem* inducit. Quam apte contra *nictandi* verbo illustretur hilarium procaciumque puellarum petulantia vel ex uno loco Plautino (As. 4. 1. 39) satis discas.

Hisce praemissis ad fabellam Phaedrianam, quam indicavi, animum attendamus:

Lupus [4]) venatorem fugiens vepremque irrepens bubulcum orat, ne se prodat. Promittit bubulcus perfidus iamque venator adest. Quid nunc, lector, facere lupum nostrum consentaneum est? Utrum ille oculos claudet an omni cura speculabitur, quantum tute poterit, quid nunc sit futurum? Hoc opinor. Quid faciet bubulcus? Nonne id aget perfidus ille, ut omni proditionis specie evitata, proditoris partes quam accuratissime impleat? Opinor. Proinde admodum mihi displicet Babrius, qui δρυτόμον suum *digito* monstrantem inducit:

„οὐκ εἶδον" εἶπε, τῷ δὲ δακτύλῳ νεύων
τὸν τόπον ἐδείκνυ' οὗ πανοῦργος ἐκρύφθη.

---

1) Asin. 4. 1. 39. Men. 4. 2. 54 (614). Merc. 2. 3. 71.

2) Fest. p. 177 (ed. Muell.).

3) Ars. Am. I 138. Fast. I 418. Metam. III 460.

4) Cum Haveto lupum praefero lepori Perottino. Utrumque animal tamen huic fabulae minus aptum videtur. Egregie contra placet vulpes Babriana, quae re peracta e frutriceto ἐξέκυπτε σεσηρὸς αἰκάλλουσα. En artifex lepidus!

Digitized by Google

Ita iusto stultiores fiunt et proditor et venator. Quanto accuratius et subtilius rem enarrat Phaedrus:

„Quaeso, bubulce, numquid huc venit lupus?"
„Venit, sed abiit hac ad laevam", et dexteram
Demonstrat *nutu* partem.

Legamus modo:

et dexteram
Demonstrat *nictu* partem

atque omnia recte se habebunt. Video equidem proditorem adstantem, laeva manu sinistrorsum extenta, oculos quantum potest dextrorsum παραβάλλοντα. Verisimiliora aliquanto iam sunt verba sequentia:

Venator citus
Non intellexit seque e conspectu abstulit.

Atque ut gravissimum argumentum in fine proferam: nunc demum intellego lupum in hunc modum gratias agentem:

Linguae prorsus non nego
Habere atque agere maximas me gratias,
Verum *oculis ut priveris* opto *perfidis.*

Vocabulum Plautinum atque insolentius quin Phaedro unice aptum, librariis contra sciolisve „emendandum" visum fuerit, equidem vix dubito.

App. XXVIII. Quam pervulgata apud veteres fuerit olim narratiuncula de fibro callido, quis nescit? Nusquam tamen atque nunquam defecit popellus, qui lippis tonsoribusque nota „explicare" avet. Audiamus modo, ut in hac quoque fabella notissima enarranda Phaedro nostro subvenerit doctus „ardelio".

Canes effugere cum iam non possit fiber,
Abripere morsu fertur testiculos sibi,
Quia propter illos sentiat sese peti.
Venator namque simul invenit *remedium,*
Omittit ipsum persequi et ⟨re⟩vocat canes.

Apage magistellum cum suo *remedio,* Phaedroque restituamus venatorem praedae cupidum, laboris *praemii* [1]) appetentem. Legamus:

1) De *praemio* pro *praeda,* si tanti est, conferatur Ov. Fast. V 204.

Digitized by Google

Verba importunissima non solum versum duodecimum a decimo misere divellunt, sed totam narratiunculam insulsam reddunt. Vel sic mihi fabella in deteriorum numero habetur.

App. VIII 29. Pompeii miles „cinaedus habitu sed Mars viribus" certamine singulari feliciter depugnat. Hosti caput abscidit:

Victorque rediit. *His* tum Pompeius *super*:
„Corona, miles, equidem te dono libens.

Voculae *his super* admodum languent, nec multum proficimus Burmanni correctione *hic tunc*. Melius loco consulueris opinor legendo:

Tum Pompeius *desuper*:

Illud ἄνωθεν non modo optime convenit cum versibus undevicesimo et vicesimo:

Tandem cinaedus habitu, sed Mars viribus
Adit *sedentem pro tribunali* ducem,

sed etiam hilarem Magni illius cavillationem nescio quomodo gratius illustrat.

App. XI 8. Aesopus athletam inepte gloriantem increpat:

„Quod", inquit, „ergo stulte, meruisti decus,
Minus valentem si vicisti fortior?
Ferendus esses, *forte* si te diceres
Superasse, melior qui fuisset viribus."

Pro *forte*, quod ineptissimum est, *arte* dedit Halbertsma [1]). En simplex et praeclara emendatio! Nihil addidit vir praestantissimus correctioni suae, nunc vulgo acceptae. Liceat mihi huc allegare Valerium Maximum (II 3. 2): ..... doctoribus gladiatorum arcessitis, vitandi atque inserendi ictus subtiliorem rationem legibus ingeneravit, *virtutemque arti* et rursus *artem virtuti* miscuit, ut illa impetu huius fortior, haec illius scientia cautior fieret. Meliora etiam dabit Pausanias (I 39. 3): ..... Θησεὺς δὲ κατεπάλαισεν αὐτὸν σοφίᾳ τὸ πλέον· παλαιστικὴν γὰρ εὗρε Θησεὺς πρῶτος ..... πρότερον δὲ ἐχρῶντο μεγέθει μόνον καὶ ῥώμῃ πρὸς τὰς πάλας. Sed cur γλαῦκ' Ἀθήναζε? Ceteroquin in

1) Mnemos. 1878 p. 107.

Digitized by Google

malam partem quadamtenus accipiendum esse illud *arte* censeo ob verba *ferendus esses* [1]).

App. XIII 5. Milesiae huius vel potius Ephesiae fabellae hoc dat exordium noster:

Per [2]) aliquot annos quaedam dilectum virum
Amisit et sarcophago corpus condidit;
Abs quo revelli nullo cum posset modo
Et in sepulchro lugens vitam degeret,
Claram assecuta est famam *castae virginis.*

Ultima et mihi suspecta sunt. Virgo sane audit Pasiphae apud Vergilium, quin etiam de Medea virgine adultera locutus est Ovidius. Num illis exemplis defendi et stare potest virgo nostra Ephesia? Vix crediderim. In promptu ergo est pro *virginis* legere *mulieris,* quod fecit Mueller. At cur tandem usitatissimum illud *mulieris* in *virginis* abierit haud facile dixeris. Gravius vitium senarii exitum contraxisse suspicor. Nam quam obsecro aliam famam nisi famam castae mulieris assequeretur matrona nostra? Hic Havet coniecit atque in textum recepit:

Claram assecuta est famam *casto viduvio.*

Vulgaris sermonis esse vocem *viduvium* opinatur vir doctus [3]). Non obloquar, sed alia exempla deesse videntur, quapropter medicinam oblatam periculosam admodum existimo. Quadamtenus tamen recta via progressus esse videtur mihi vir sagax Francogallus, nam viduitatis notionem aegre hic requiri et mihi persuasum est. Quae cum ita sint, nonne Phaedro dignissimus est hic senarius:

Claram assecuta est famam *casta viduitas?*

Vix melius, opinor, res enuntiari potuit a poeta, qui et graculi repulsi *calamitatem,* canis *deceptam aviditatem,* leonis *improbitatem,*

1) Sic Belgice: met een kneep. — Hunc dum sensum loco nostro restituere conor, ego olim corrigebam: *docte.* Hac vocula saepius Plautum usum esse sensu *τοῦ astute, dolose,* quis nescit? Nunc nimis docta mihi videtur correctio.

2) Mueller: *post.* Correctio non displicet neque tamen arridet. Speyer audacter: *Ephesi* aliquot annis edidit. Sane rem Ephesi factam esse aut Petronius de nihilo finxit, aut omnibus notum fuit, qui scire cuperent. Phaedrum igitur urbis nomen non omisisse et mihi quam maxime videtur verisimile. *Ceteroquin ἀκέφαλον hanc narratiunculam ad nos pervenisse suspicari malim*

3) § 166. p. 261.

Digitized by Google

gruis *colli longitudinem*, corvi *deceptum stuporem*, matrem filii *adultam aetatem* servantem, vespae *religionem*, humani generis *audaciam*, propriam suam *brevitatem* in scenam induxit [1]).

Haud inepte adhibueris ad locum nostrum haec verba Valerii Maximi scripta de Antonia minore: ..... amorem mariti egregia fide pensavit: quae post eius excessum, forma et aetate florens, cubiculum socrus pro coniugio habuit: in eodemque toro alterius adolescentiae vigor extinctus est, alterius *viduitatis experientia consenuit* [2]).

Virginitatis viduitatisque et notiones et voces plus semel coniunctas et confusas invenimus. De *virginibus viduis* loquitur Seneca [3]) *viduam virginem* dicit Apuleius Psychen suam [4]).

Proinde ad Phaedri *castam viduitatem* glossema *virginis castae* adscripsisse sciolum quendam haud nimis temere suspicari possis.

App. XIV 27. Vitae pleni sunt versus, quibus noster depingit, quomodo pauper iuvenis, quam iam sibi perditam putaret sponsam recuperet deorum favore nec non asello adiuvante:

Asellus notum proximum tectum subit
Et voce magna sese venisse indicat.
Procurrunt pueri, pulchram aspiciunt virginem
Et admirantur: deinde domino nuntiant.
Inter sodales ille paucos accubans
Amorem crebris avocabat poculis.
Ubi nuntiatum est, *rēcreatus* gaudiis,
Hortante Baccho et Venere, dulces perficit
Aequalitatis inter plausus nuptias.

In vivida descriptione languet mihi illud *recreatus*, quod sane

---

1) Notissima est haec Phaedriani sermonis consuetudo. Exempla haec sunt: I 2. 2; 3. 16; 4. 5, 5. 11; 8. 8; 11. 10; 13. 12; 22. 11; 28. 2; 29. 11; II Prol. 4; 1. 8; 4 23; 5. 23; 7. 13; Epil. 1; III Prol. 34; 5. 9; 10. 23, 33; 10. 56; 13. 8; 18. 15; Epil. 8. 17; IV Prol. 20; 5. 44; 6. 12; 7. 4; 9. 9; 20, 21; 25. 31; V 7. 3; Append. 2. 11; 3. 16; 4. 20; 13. 19; 14. 28; 17. 7. Luculentissima exempla invenimus in *primi libri parte priore*, in *secundi* libri *decem* fabulis exempla *sex* deprendo, e *quinti* libri fabulis *undecim* vix *unum* extundo equidem. *Ecquid Phaedro nostro „senio debili" minus haec placuere?*

2) Val. Max. IV 3. 3.

3) Sen. Agam. 195.

4) Apul. Metam. IV 32 (cf. Apul. de Mag. Cap. 76).

Digitized by Google

verti et intellegi potest. Parum apta mihi videtur vox illa ad illustrandum animi statum illius, qui ex omnium rerum desperatione necopinato voti compos factus, laetitia quasi inebriatur. Exspectaveris verbum in tali re unum omnium aptissimum: *onerare*, quo ad depingendum gaudium inexspectatum sedulo usi sunt et Plautus et Terentius. Possis igitur suspicari nostrum dedisse:

Ubi nuntiatum est, *ecce oneratus* gaudiis

et versum sive librariorum socordia sive scioli interpretatione corruptum esse. Vide quam apte nunc et quasi uno tenore cohaereant illa: ecce oneratus gaudiis, hortante Baccho et Venere, dulces perficit nuptias.

Accedit quod *rēcreatus* producta prima syllaba sine exemplo esse videtur [1]).

App. XVI. Stolidus gallus felium cervicibus aliquantisper vehitur superbus atque gaudens. Sed mox fortuna mutatur. Nam:

Postquam esurire coepit societas fera,
Discerpsit dominum et fecit partes *facinoris*.

Ultima vox ineptissima est et molestissima. Confidenter nihilominus pueris explicant Siebelis-Eckstein-Polle: „teilte sich in die Schandthat", dh. in den schändlich zerrissenen Hahn. Pueri credant, vel potius credere recusent. Videamus virorum doctorum correctiones. Dubitanter Havet: *iocinoris*. Di boni! Finge tibi lector feles illas esurientes et saevas unius miselli galli iecur religiose dividentes! Prudenter Bothe: *facinore* sed quid demum hacce correctione lucramur? Chauvin denique: *sarcinae*, quod sane intellegi vertique potest. Sed omnis, si quid sentio, genetivus hic supervacuus et molestus est. Locutio *partes facere* in se est teres atque rotunda:

Sic est locutus *partibus factis* leo. (I 5)

In utrovis loco ecquis quaerat, cuiusnam rei „partes fiant"? Non opinor. Quid porro? Aegre, si quid sentio, nostro loco desideratur vocabulum, quo ferae societatis illustretur impudentia. Ferro igitur excidamus, quod nullo medicamento sanari potest. Legamus confidenter:

---

1) Teste Quicherat apud Havetum p. 212.

Digitized by Google

Discerpsit dominum et fecit partes *impudens*.

En fabulae finis Phaedro dignus. Importunum istud glossema *facinoris* magistello suo reddamus.

App. XVII. Scrofae parturientis gemitu audito, lupus accurrit, obstetricis promittens operam. Quam repudiat scrofa

Et „satis est", inquit, „si recedes longius".
Quodsi perfidiae se commisisset lupi
Pari dolore fata d⟨eflesset⟩ sua.

Variis audacissimisque correctionibus sanare versum ultimum conati sunt viri docti. Exempli instar sit Haveti illud:

Raptos dolose feta deflesset *suos*.

Eiusmodi emendandi ratio egregie mihi displicet, sed doctiores viderint. Vocula *pari* excepta, mihi perplacet versiculus. *Scrofam fetam* vel *scrofae fetus* equidem hic non desidero. Quid enim factum esset prole porcina lupo obstetrice vix dubium videtur. Suspicari haud nimis temere possis vocula *pari* contineri scioli importunum et male sanum „responsum" ad hunc versiculum Phaedro non indignum:

Quanto dolore fata deflesset sua!

vel

Quali dolore fata deflesset sua! [1])

App. XXI.

Quidam per agros devium carpens iter
„Ave" exaudivit et moratus paululum,
Adesse ut vidit neminem, *cepit* gradum.

Pro inepto vocabulo *cepit* varia proposuerunt viri docti. Nimis festinanter Nauck: *carpit viam*. Cautius Mueller *celerat*, simplicius sed metro invito v. d. Mey *citat*. Utraque correctio verum loci sensum restituit. Celerius enim post moram progrediens inducitur viator, ut ex narratiunculae fine sat apparet:

„At male tibi sit", inquit, „ales pessime,
Qui *festinantis* sic detinuisti pedes".

Paulo etiam, ni fallor, probabilius correxeris legendo *rapuit gradum*, quod miror a nullo adhuc esse propositum. *Rapere*

1) Poetam ipsum id voluisse, quod ego sciolo cuidam dubitanter tribuerim, sat persuasum est Speyero v. cl.

Digitized by Google

gressus bis saltem apud Lucanum est nec non aptissime conferri potest notissimum illud Horatii:

Semotique prius tarda necessitas
Leti *corripuit gradum.*

Capere et *rapere* haud raro prorsus synonyma sunt [1]). Denique ob praecedens *exaudivit* et subsequens *restitit* aliquanto gratius mihi sonat perfectum.

App. XXIII.

Serpens lacertam forte *adversam* prenderat;
Quam *devorare patula* cum vellet gula,
Arripuit illa prope iacentem surculum,
Et pertinaci morsu transversum tenens,
Avidum sollerti *rictum frenavit* mora.
Praedam dimisit ore serpens irritam.

Simplici et felici emendatione *aversam* pro *adversam* dedit Hartman [2]). Iusto cautior fuit Speyer dum correctionem necessariam recipere non vult, haec annotans: „at si aversam devorare parat, quis usus surculi non ante obsaepturi quam ore tenus devorato lacertae corpore?" Ad v. cl. gravamen hoc responsum velim: integram vel prope integram more serpentium devorare praedam vult raptor, praedam devoratam paene [3]) *sed minime laceratam* ore dimittere cogitur. Lacertam vel sic morsu interimere utrum potuerit serpens necne, quis serio disputaverit? Quid Phaedrus voluerit, quid nos cogitare noluerit, sat apparet e vocabulis *patula* et *rictum*. Sed de fabellula sat fatua iam satis [4]).

App. XXVI. „*Nutare* capitis, *adnuere* narium vel labiorum, *nictare* oculorum significantiam esse veteres decreverunt." Ita sua Latinitate prolocutus est Nonius Marcellus [5]). Fidesne ho-

1) Vide Burmannum ad Propert. I 1. 1.

2) Comment. p. 124.

3) Cf. Os *devoratum* fauce cum haereret lupi (I 8. 4).

4) Liceat hic animi potius quam argumenti causa exscribere, quae Plinius (N. H. VIII 36) narrat de mirifica pugna ichneumonis cum aspide: ..... <Ichneumon> mergit se limo saepius siccatque sole. Mox ubi pluribus eodem modo se coriis loricavit in dimicationem pergit. In ea caudam attollens, ictus irritos *aversus* excipit, donec obliquo capite speculatus invadat in fauces.

5) Non. Marc. 5. 71.

Digitized by Google

mini est habenda? Ex parte procul dubio credamus ei oportet. Nam quid intersit inter *nutare* et *nictare*, spretis omnibus Noniis, discat quisque e locis Plautinis, quos indicare [1]) hic satis est, explicare supervacuum. Nam pro se quisque horum loquitur. *Nutamus* ergo nec non *nuimus* capite, oculis *nictamus*. *Nutu* porro capitis, oculorum *nictu* indicamus quidquid voce significare, monstrare digitis aut nolumus aut non possumus. Libenter porro Festo fidem habemus haec docenti [2]): „*nictare* et oculorum et aliorum membrorum nisu saepe aliquid conari dictum est ab antiquis."

Tribus locis Ovidianis pro *nutus* in uno codice *nictus* traditur. Iusta ceteroquin causa non est, cur Burmannum Heinsiumque secuti vel uno horum locorum a lectione tradita recedamus [3]). Equidem in tali re diudicanda elegantiae pulchritudinisque arcana ratione potius quam manuscriptorum librorum „auctoritate" ducor. Sic loco Ovidiano laudato infelicissime Burmannus, me iudice Narcissum *nictantem* inducit. Quam apte contra *nictandi* verbo illustretur hilarium procaciumque puellarum petulantia vel ex uno loco Plautino (As. 4. 1. 39) satis discas.

Hisce praemissis ad fabellam Phaedrianam, quam indicavi, animum attendamus:

Lupus [4]) venatorem fugiens vepremque irrepens bubulcum orat, ne se prodat. Promittit bubulcus perfidus iamque venator adest. Quid nunc, lector, facere lupum nostrum consentaneum est? Utrum ille oculos claudet an omni cura speculabitur, quantum tute poterit, quid nunc sit futurum? Hoc opinor. Quid faciet bubulcus? Nonne id aget perfidus ille, ut omni proditionis specie evitata, proditoris partes quam accuratissime impleat? Opinor. Proinde admodum mihi displicet Babrius, qui δρυτόμον suum *digito* monstrantem inducit:

„οὐκ εἶδον" εἶπε, τῷ δὲ δακτύλῳ νεύων
τὸν τόπον ἐδείκνυ' οὗ πανοῦργος ἐκρύφθη.

---

1) Asin. 4. 1. 39. Men. 4. 2. 54 (614). Merc. 2. 3. 71.

2) Fest. p. 177 (ed. Muell.).

3) Ars. Am. I 138. Fast. I 418. Metam. III 460.

4) Cum Haveto lupum praefero lepori Perottino. Utrumque animal tamen huic fabulae minus aptum videtur. Egregie contra placet vulpes Babriana, quae re peracta e frutriceto ἐξέκυπτε σεσηρὸς αἰκάλλουσα. En artifex lepidus!

Digitized by Google

Ita iusto stultiores fiunt et proditor et venator. Quanto accuratius et subtilius rem enarrat Phaedrus:

„Quaeso, bubulce, numquid huc venit lupus?"
„Venit, sed abiit hac ad laevam", et dexteram
Demonstrat *nutu* partem.

Legamus modo:

et dexteram
Demonstrat *nictu* partem

atque omnia recte se habebunt. Video equidem proditorem adstantem, laeva manu sinistrorsum extenta, oculos quantum potest dextrorsum παραβάλλοντα. Verisimiliora aliquanto iam sunt verba sequentia:

Venator citus
Non intellexit seque e conspectu abstulit.

Atque ut gravissimum argumentum in fine proferam: nunc demum intellego lupum in hunc modum gratias agentem:

Linguae prorsus non nego
Habere atque agere maximas me gratias,
Verum *oculis ut priveris* opto *perfidis*.

Vocabulum Plautinum atque insolentius quin Phaedro unice aptum, librariis contra sciolisve „emendandum" visum fuerit, equidem vix dubito.

App. XXVIII. Quam pervulgata apud veteres fuerit olim narratiuncula de fibro callido, quis nescit? Nusquam tamen atque nunquam defecit popellus, qui lippis tonsoribusque nota „explicare" avet. Audiamus modo, ut in hac quoque fabella notissima enarranda Phaedro nostro subvenerit doctus „ardelio".

Canes effugere cum iam non possit fiber,
Abripere morsu fertur testiculos sibi,
Quia propter illos sentiat sese peti.
Venator namque simul invenit *remedium*,
Omittit ipsum persequi et ⟨re⟩vocat canes.

Apage magistellum cum suo *remedio*, Phaedroque restituamus venatorem praedae cupidum, laboris *praemii* [1]) appetentem. Legamus:

1) De *praemio* pro *praeda*, si tanti est, conferatur Ov. Fast. V 204.

Digitized by Google

Venator namque simul invenit *praemium*,
Omittit ipsum persequi et revocat canes.

Ad versiculum ita, si dicere fas est, emendatum nunc adhibeas velim lector Aeliani narratiunculam [1]), et mecum, nisi omnia me fallunt, agnosces, quam apte *praemio* meo respondeat illud: *τὸ σπουδαζόμενον μέρος* [2]).

App. XXIX. Papilio vespam alloquitur:

„O sortem iniquam! dum vivebant corpora,
Quorum ex reliquiis animam nos accepimus,
Ego *e*loquens in pace, fortis proeliis,
Arte omni princeps inter aequales fui;
En *cuncta* levitas putris et vol*ito* *ci*nis!
Tu qui fuisti mulus clitellarius,
Quemcunque visum est laedis infixo aculeo."
At vespa dignam *moribus* vocem edidit:
„Non qui fuerimus, sed qui nunc simus, vide".

Et haec narratiuncula suis molestiis viros doctos editores criticosque implicuit. Primus versiculus, quem data opera omisi, misere est corruptus. In quarto versu *eloquens* pro *loquens* ingeniose dedit Ianelli. Sed haec in transitu. Ad versum sextum convertamus oculos. Codicis lacunam aptissime supplevit Ianelli in versiculi fine: *vol⟨ito cin⟩is*. At quid demum faciamus misella vocula *cuncta*, manifeste corrupta? Variis modis locum

1) Ael. de Nat. Anim. VI 34.

2) Ultimum senarii vocabulum apud nostrum saepius glossemate corruptum vel loco pulsum esse, hoc praesertim loco examinato suspicari ausim.

Vide ineptum illud *cubiculo* in fine versus (III 10. 30), molestissimum istud *facinoris* (App. XVI 7), suspectum illud: *virginis* (App. XIII 5).

Sic in versiculis:

Quo quis maiorem possidet terrae *locum* (App. V 15)
Hoc demonstratur cura graviore affici

locum pro *modum* olim „emendatum" esse suspicor.

Videamus denique notissima omnium Phaedri verba, omnibus pueris decantata:

Novissime indignata dum vult validius
Inflare sese, rupto *iacuit corpore*.

Egregie fallitur summus Bentleius, dum *iacuit* corruptum putat. Immo in deliciis verbum illud in tali re Phaedro est:

O canis merito *iaces!* (I 27. 9)
Leo cum *iaceret* spiritum extremum trahens. (2I 1. 4).

At pro *corpore*, quod ferri sane potest *tergore* (i. e. pelle) malim.

Digitized by Google

tentaverunt viri docti. Audacter Havet: En *cassa* levitas, audacius aliquanto Speyer: *Eheu nunc* levitas. Haud illepide nil nisi interpunctione mutata Lucianus Mueller:

En cuncta! Levitas putris et volito cinis.

Quidni tu hisce contentus esse potes, roget fortasse quispiam. Iam exponam. Equidem adhuc in versu sexto eam desidero sententiam, qua ex omni parte octavo versui opponi possit. Quid enim? Papilio olim fuit „princeps inter aequales", vespa contra mulus despectus et contemptus. Nunc acerrima vespa *quemcunque* vult laedit, *ab omnibus* timetur, papilio ignava *ab omnibus* spernitur, levitas putris et volitat cinis ..... *cunctis* opinor.

Legamus:

En *cunctis* levitas putris et volito cinis!

Conferantur loci quales sunt:

Probanda *cunctis* est quidem sententia. (IV 13. 2).
Illum esse *cunctis* avibus admirabilem. (III 18. 3).

Verbis: *tu, qui fuisti* pellectus opinor Speyer versum quintum ita dedit:

Arte omni princeps ⟨*qui*⟩ inter aeqales fui,

quod nollem fecisset vir sagacissimus. Importuno enim pronomine relativo inserto admodum intricatur verborum constructio.

Operae pretium videtur denique de versu nono pauca disserere. Nam pro lectione tradita „*moribus*" Halbertsma, vir sagacissimus atque de Phaedro nostro optime meritus, coniecit *memoria*, quae correctio adeo placuisse videtur, ut eam pro certa emendatione in textum recipere non dubitaverint Havet et Speyer. Quid tandem in lectione tradita displiceat, scire equidem pervelim. In memoriam revocemus lepidam fabellam libri tertii, ubi inter apes laboriosas et fucos inertes vespa sedet *aequus* iudex. Ergo non iracunda et acris verum *iusta* quin etiam *religiosa* prodit bestiola. Id ne obliviscamur. Nam et hoc nostro loco, nisi omnia me fallunt, non id praesertim agit vespa, ut se ipsam defendat vel obtrectatori proterve illudat, sed operam dat tantummodo ut iuste, severe, breviter retundat papilionis invidiam stolidam. Idque quin efficere conata sit sententia *moribus* suis *digna*, nullus dubito.

Digitized by Google

Haec sunt, quae de Phaedro ad tempus prolata velim, ad unam alteramve quaestiunculam postea fortasse reversurus. Iusto audacius fortasse hic illic depravatis locis mederi conatus sum, neque sane leni medela adhibita sanari possunt multa in istis fabellis, quibus iam olim discipulorum inscitia atque ludimagistrorum sagacitas male sana iuxta, ut opinor, nocuit. Finem igitur curis qualibuscunque meis impositum velim hisce Luciani Muelleri verbis allatis: „Phaedrus hat ziemlich viele Verderbnisse und darunter mehr grobe als man nach der Einfachkeit und Eleganz seines Stiles erwarten sollte. Die Schuld trägt das ungenügende, theilweise sogar nur unvollständig bekannte handschriftliche Material, ferner der Umstand, *dass die vorhandenen Handschrifte im Mittelalter, didaktischer Zwecke wegen mehrfach entstellt und so zu sagen, zerlesen wurden*" [1]). Ultima praesertim verba olim me incitarunt, ut Phaedro operam navarem, nunc veritatis plena esse penitus sentio.

AD EURIPIDEM.

Euripidis notissima sententia:

τίς οἶδεν εἰ ζῆν τοῦθ' ὃ κέκληται θανεῖν,
τὸ ζῆν δὲ θνήσκειν ἐστί; πλὴν ὅμως βροτῶν
νοσοῦσιν οἱ βλέποντες, οἱ δ' ὀλωλότες
οὐδὲν νοσοῦσιν οὐδὲ κέκτηνται κακά [2])

foeda macula deturpatur, nam particulae *πλὴν ὅμως* a contextu sunt alienae. Quas errore describentium natas esse ex adverbio aliquo, quo prius illud *laborandi* verbum illustraretur, cuiusvis est suspicari; nam non satis apte nunc inter se sunt opposita: „viventes laborant" et: „mortui nullis omnino malis laborant." Quae si probabilis videtur argumentandi ratio, ultro se offert adverbium vere Euripideum *πλημμελῶς* sive *sic temere*. Vere Euripideum, inquam; nam licet ipsum adverbium non iam apud eum inveniatur [3]), adiectivo saepius est usus.

Apte igitur vivis, qui variis malis vexantur neque ullo vitae tempore a calamitatibus tuti sunt, opponuntur mortui, quos nulla mala terrestria possunt tangere. v. L.

---

1) Ueber A. Nauck's Phaedrusstudien (Berlin 1890) p. 9.
2) Fr. Dind. 830; cf. 363 et 639 et Av. Ran. 1082, 1477.
3) Platoni vero vel Plutarcho in deliciis est.

Digitized by Google

HOMERICA.

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F.

(*Continuantur e Vol. XXXIX pag.* 440).

Κ 1 sqq. Ad Dionysii Thracis verba: „ῥαψῳδία ἐστὶ μέρος „ποιήματος ἐμπεριειλημμένον τινα ὑπόθεσιν" extat scholion ignoti alicuius grammatici vel potius ludi magistri, idque satis ineptum [1]). Cuius hoc est initium: „ποιήσεως ἐχρῆν εἰπεῖν, οὐ ποιήματος. ποίησις γὰρ ἡ πᾶσα Ἰλιάς, ποίημα δὲ ἑκάστη ῥαψῳδία. διαφέρει δὲ ποίημα καὶ ποίησις καὶ ποιητικὴ καὶ ποιητής. ποιητικὴ μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἕξις, ποιητὴς ὁ μετέχων ποιητικῆς, ποίημα ὁ στίχος καὶ σύνταγμα [2]) τὸ ἐν τῷ αὐτῷ ἀρχὴν καὶ τέλος ἔχον, ὁποῖόν ἐστι τὸ Κ τῆς Ἰλιάδος, ἡ Νυκτεγερσία καλουμένη.

Mavult igitur hic homo rhapsodiam ποιήσεως quam ποιήματος dici partem, et sic apud Diomedem I 484: „rhapsodia dicitur Graece ποιήσεως μέρος, aliqua particula discreta atque divulsa". Noster autem grammaticus in verbis supra allatis addit hanc observationem: „singulas Iliadis vel Odysseae partes, quae nulla vi adhibita a cetero carminis corpore ita possint secerni ut integrum carmen ipsae efficere dici possint, ποιήματα potius esse vocanda quam ποιήματος μέρη", sic enim eius verba possunt reddi. Exempli autem gratia indicat rhapsodiam Κ.

Videmus de *Iliadis compositione* nihil hic dici. Sed si quis e contextu evulsa haec legat, facile ita accipiat ut Iliadis librum decimum integrum carmen potius quam maioris carminis par-

1) Bekk. Anecd. 768.
2) Leg. τὸ στίχων σύνταγμα?

Digitized by Google

tem dicendum esse inde efficiat, et sic sponte eo deveniat ut primitus igitur illud carmen partem Iliadis non fuisse arbitretur: postmodo igitur maiori huic operi esse insertum: a quonam vero insertum? A Pisistrato nimirum illo, de quo recentiores tam multa deblaterarunt, de quo ad ipsa quae attulimus Dionysii Thracis verba extat alterum scholion tam copiosum quam absurdum.

En origo reperta scholii non vetusti sed e solo codice T cogniti: „*Φασὶ τὴν ῥαψῳδίαν* (K) *ὑΦ' Ὁμήρου ἰδίᾳ τετάχθαι καὶ μὴ εἶναι μέρος τῆς Ἰλιάδος, ὑπὸ δὲ Πεισιστράτου τετάχθαι εἰς τὴν ποίησιν*". Quocum consentit Eustathius 785, 41: „*Φασὶν οἱ παλαιοί, τὴν ῥαψῳδίαν ταύτην ὑΦ' Ὁμήρου ἰδίᾳ τετάχθαι, καὶ μὴ ἐγκαταλεγῆναι τοῖς μέρεσι τῆς Ἰλιάδος, ὑπὸ δὲ Πεισιστράτου τετάχθαι εἰς τὴν ποίησιν*".

Si quis etiam dubitat, vocis „*ποιήσεως*" usum perpendat et mirum illud „*ὑΦ' Ὁμήρου ἰδίᾳ τετάχθαι*" quid sibi velit secum reputet.

Ab hac igitur, quae auctoritatis aliquid habere credebatur, observatione profecti interpretes quidam recentiores contenderunt dictionem libri K peculiaria tam multa habere, verba insolita, verborum formas et iuncturas insolitas tam crebras, ut carmen hoc Iliadi postmodo insertum esse inde appareat. Quibus si assentiendum esset, id quidem certum maneret, eo consilio esse compositum ut in illum ipsum Iliadis locum insereretur quem nunc obtinet; in quem locum quadrat optime. Nam tum, cum proxima castra habuerunt Achivi et Troiani, utrinque missos esse speculatores, illinc, ut efficeretur an incursionem nocturnam hostes molirentur, hinc, an fugam pararent Achivi, non potest non veri simillimum videri; at quae in hoc libro narrantur e carminis contextu si exemta considerentur, nemo non mirabitur Agamemnonis animum pusillum, nemo non Diomedem et Ulixem et Dolonem eodem tempore per noctem ruentes ad exploranda hostium consilia. Praeterea iam vidimus librum K veluti ancoris quibusdam cum libris I et Ξ firmiter esse coniunctum [1]).

Certum igitur est librum K eo consilio esse compositum ut

1) Cf. Mnem. 1911 p. 434 sq.

Digitized by Google

Iliadis partem efficeret. Sed dubitatur a quonam fuerit compositus. Etiamne iure dubitatur? Minime. Nihil enim obstat quominus ipsi Iliadis poetae tribuamus, multa quominus alii.

Et crimina quae ad *dictionem* pertinent mittere nunc licebit. Nam strenue nuper demonstrarunt atque evicerunt viri doctissimi I. A. Scott [1]) et A. Shewan [2]), insolita quidem hanc carminis partem nonnulla habere, sed non plura quam aliam partem quamlibet, et vel pauciora quam librum A, ut hoc exemplo utamur, falsum autem esse id quod fuere, qui perhiberent, Odysseae magis quam ceterae Iliadi dictione affinem esse hunc librum. Insolitae autem *res* potius, quae narrantur, sunt dicendae quam *verba* quibus narrantur, et prorsus idem de hac Iliadis parte valet quod de Ulixis itinere ad Chryseidem domum deducendam [3]): utrobique inveniuntur verba complura per ceteram Iliadem non obvia, quia illis Iliadis locis solis narratae sunt res quibus ea verba conveniebant; illic *itineris maritimi* fit mentio, hoc loco *castrorum facies nocturna* ostenditur, neque usquam alibi per totum carmen. Quid autem mirum aliam hanc fuisse atque diurnam! Unde et alia facillime explicantur et id quod impense quidam sunt mirati: *pellibus ferinis* heroes in hac carminis parte amictos cerni. Alius videlicet militum interdiu in pugnam progredientium est habitus, alius noctu quiescentium vel per castra ambientium; tempore diurno expeditos et armatos esse oportet neque densa vestimenta requirunt homines sub sole strenue per campum se moventes: noctu per quietem castrensem a frigore potius est cavendum quam ab hostibus. — „At Dolon quoque, qui speculator e castris Troianorum venit, lupi pellem humeris iniecit et fusco pileo caput texit". — Nempe ut hostibus clam obrepere posset; sic nunc color fuscus is, qui *khaki* vocatur, apud milites in honore est. Et Ulixes eodem consilio pileum coriaceum sumsit, non aeneam galeam; arcum autem hic heros δουρὶ κλυτός cur praeter morem secum abstulerit a Merione mutuatus, cur Dolon item cum arcu et sagittis in hostes sit profectus, apertum est: putarunt

1) Class. Philol. 1910, 41 sqq.
2) The Lay of Dolon, 1911.
3) Cf. Mnem. 1911 p. 346.

Digitized by Google

sagittas utiles sibi fore ad hostes circum ignes sedentes [1]) flammisque illustratos eminus per tenebras petendos. Quod autem neutri opportunitas fuit arcu utendi, Dolon enim in insidias incidit et Ulixes ad hostes dormientes proximus accessit, id tum cum expeditiones suas iniere scire non potuerunt. Absit igitur ut Gigantomachiae vel Heracleae aliorumve carminum sive priscorum sive recentiorum aliqua vestigia in illis pellibus et arcubus agnosci posse persuaderi nobis sinamus! Imposuerunt sibi, imposuerunt qui talia autumarunt.

Quod autem ad *temporis decursum* attinet, quem fuere qui criminarentur, plura enim per hanc noctem facta dici quam paucarum horarum spatium commode caperet, idem est perhibitum de die item facinorum plenissimo, qui a B 1 usque ad H 380 pertinet. Iusta autem haec si sunt crimina, minime sunt gravia; non enim est poetae talia anxie rimari, neque lectoribus sedule eius carmen perscrutaturis ille cecinit, sed auditoribus. At de nihilo ficta sunt; nam neque quae eo die, quo primum praelium est gestum, facta esse poeta narravit tam multa sunt ut fidem superent, etiamsi singulos temporis articulos accurate computemus, — dummodo teneamus urbem non admodum magno locorum spatio a littore remotam fingi, — neque nunc tanta est rerum gestarum abundantia quin una nocte, etiam breviore — fuit enim tempus aestivum — fieri omnes facile potuerint. Quarum haec est series: vesperi habetur conventus militum [2]), dein cena vespertina [3]) et concilium ducum [4]); post cenam milites dormitum eunt, exceptis vigilibus qui excubias ante vallum sunt acturi [5]), duces autem mittunt legatos ad Achillem, dein horum reditum in tabernaculo Agamemnonis opperiuntur; qui plena nocte re infecta redeunt [6]); moesto dein animo etiam duces cubitum eunt [7]), sed Agamemnon et Menelaus postquam exsomnes aliquantisper iacuerunt, surgunt, dein e lecto excitant senem amicum, ut novum ab hoc petant consilium. Mox — sed maior noctis pars interim praeteriit — Ulixes et Diomedes speculatores abeunt in castra Troianorum

1) Cf. Θ 555—561 et I 88.
2) Cf. I 13.
3) Cf. I 66.
4) Cf. I 89 sqq.
5) Cf. I 66—88.
6) Cf. I 657.
7) Cf. I 705—713.

Digitized by Google

ab Achivorum castris haud procul remota [1]), in via sibi occurrentem Dolonem interficiunt, dein Thracum subitam stragem edunt, sub diluculum ad suos redeunt [2]) equis celerrimis vecti. Sive, ut temporis decursum magis etiam subtiliter et minus poetice signis numeralibus indicemus:

hora 8 sol occidit.
hora 9 cena vespertina.
hora 10 legati Achillem convenerunt.
hora $11^1/_2$ re infecta redierunt. Cubitum iverunt Agamemnon et ceteri reges.
hora 1 exsomnis exsiluit Agamemnon.
hora 2 Ulixes et Diomedes in expeditionem nocturnam sunt profecti.
hora 3 Rhesum cum suis necarunt.
hora $3^1/_2$ ante solis ortum redierunt.

Quid tandem temporis haec ratio habet, quod parum sit credibile? Verum est Ulixem aut Diomedem somni vix quicquam per hanc noctem vidisse, sed quid tum postea? Ulixem per noctes septendecim deinceps vigilantem, dein per triduum sine ulla intermissione natantem, ex Odyssea novimus, et unam certe noctem somno carere sine damno possumus omnes, quoties res id fert.

Talibus autem heroibus Minervam non sola γυῖα ἐλαφρὰ θεῖναι sed et stomachum alacerrimum praebuisse facile credimus; itaque qui sapit non mirabitur legatos ab Agamemnonis cena recentes apud Achillem denuo cibo et vino haud invitos fruentes [3]), multoque minus mirabitur Diomedem vel Ulixem, cum ab expeditione nocturna redierunt, prima luce libentissime cenam appetentem [4]) post cursum longiorem et hostes occisos complures, temporis nulla ratione habita; nam ceteri milites ne prandium quidem tum sumebant. „Tertium igitur Ulixes cenavit intra paucarum horarum spatium!" fuit qui admirabundus exclamaret. Nempe illis heroibus cum latera lacertique tum intestina alia fuerunt atque philologis sive Alexandrinis sive hodiernis.

---

1) Cf. I 232 K 161.
2) Cf. K 251.
3) I 222. Ceterum cf. vs. 228.
4) Cf. K 578.

Digitized by Google

Prorsus autem egregium est libri K initium, quo ἀπὸ τῆς Πρεσβείας εἰς τὴν Νυκτεγερσίαν poeta fecit transitum. Cubitum iverunt omnes, sed dormire nequit Agamemnon. Identidem exultat contremiscens et graves gemitus ducens; ad caelum tendit manus Iovem invocans, capillos vellicat animo aestuante, ipsumque adeo ἔνδοθι θυμὸν ἀμύσσει, ut tunc ei minatus est Achilles [1]). Duobus tribusve abhinc horis, cum iram posuisset, ipse sibi perplacebat et Achillem splendidis donis facile deleniturum se confidebat, quippe βασιλεύτερος καὶ γενεῇ προγενέστερος ὤν [2]); sed frustra fuere quae tentavit, spretae sunt eius preces, contemtim repulsa sunt quae offerebat, proximi autem ei adsunt hostes, quorum cernit ignes, quorum laeta cantica audit: cras in castra irruent, et per ipsas tenebras ne ea aggressuri sint metuere incipit, fingit sibi suorum stragem nocturnam, — iamque per noctis silentium persentit quid deliquerit, quam stultus fuerit, quanto periculo suos obiecerit, et solus manere nequit. Petit quos alloquatur, quos consulat, consilii ipse inops et de sua suorumque salute desperans.

„At ignes hostium Agamemnon videre qui potuit castris inclusus?" fuerunt qui rogarent. Non rogasse satius, nam ipsum poetam huic quaestiunculae immoratum esse veri est dissimile. Si quis tamen ad eam responderi iubeat, habemus quod respondeamus: regem priusquam cubitum iret supra vallum spectasse, — et dubitatne quisquam quin spectarit? — nunc per tabernaculi ianuam apertam aut extra tabernaculum iacentem [3]) — ut iacebat Nestor [4]) vel Diomedes [5]) — cernere aërem fulgore ignium hostilium illustratum, et mentis oculis ipsos quoque ignes cernere. Nisi quis, quae etiam simplicior est explicatio et minime improbabilis, mavult sumere poetam finxisse Troianorum ignes *in clivo* flagrantes — ἐπὶ θρῳσμῷ πεδίοιο — partim certe e castris Achivorum potuisse conspici supra aggerem surgentes. Sed, quod iam diximus, praestat ad pusillam hanc quaestionem animum non advertisse, et priscos auditores non advertisse certissimum videtur.

---

1) Cf. A 243.
2) Cf. I 160 sq.
3) Cf. vs. 34 sq.
4) Cf. vs. 74.
5) Cf. vs. 151.

Digitized by Google

Minime igitur hinc sequitur aggerem a carmine primitivo fuisse alienum aut librum K alienum esse ab Iliade. Neque eiusmodi quid efficitur e versibus quibus regum e castris exitus narratur, quo loco aggeris aut portae exitum aditumque praebentis nulla fit mentio. Nam ante portam — inter aggerem et fossam — septingenti illi excubitores in statione fuere collocati, quos porta non fuisse exclusos fert ratio. Si quis tamen clausam mavult aggeris portam, per poetae verba nihil obstat quominus sic rem sibi fingat; nam versus

οἳ δ' ὅτε δὴ φυλάκεσσιν ἐν ἀγρομένοισιν ἔμιχθεν [1])

ita quoque potest explicari ut reserari sibi portam κατὰ τὸ σιωπώμενον Agamemnon iusserit, dein foras fuerit progressus [2]). Diomedes autem et Ulixes equis vecti cum in castra redierunt, excepti sunt a regibus, qui apud excubitores interim manserant [3]), porta ut opinor post eorum tergum non clausa; cum his dein in castra redierunt.

„At" — pergunt obicere qui aggerem naves protegentem in libro K ignorari sibi persuaserunt — „quomodo igitur interpretaris verba Hectoris, magno praemio promisso suos incitantis ut unus ex iis νηῶν ὠκυπόρων σχεδὸν ἐλθέμεναι [4]) conaretur, dein efficeret etiamne classem Achivi custodirent, an fugam pararent? Qui poterat accedi ad naves, si aggere hae defendebantur?" — Respondere non videtur difficile. Fieri id quomodo posset, aut, si propter excubitores fossam et vallum tutantes fieri non posset, quomodo hostium consilia eminus cognosci tamen possent, non Hectoris aut poetae fuit excogitare, — nedum nostrum id sit! — sed speculatoris. Et ipse sane Dolon confidenter „in castra usque ad Agamemnonis tabernaculum penetrabo" [5]) ait; si vero fors tulisset ut in proximam excubitorum viciniam perveniret, sensisset aditum ad naves et tabernacula sibi esse praeclusum; transscendi fossam, dein aggerem, clam vigilibus non

---

1) Cf vs. 180.

2) Verba τάφροιο διέσσυτο vs. 194 significare *per viam trans fossam ducentem* (τὴν ἱππηλασίαν ὁδόν H 340) *festinavit*, vix est opus nunc dici. Similia sunt vs. 564 et alibi.

3) Cf. vs. 273, 532 sqq., 564.

4) Cf. vs. 302.

5) Cf. vs. 325 sq.

Digitized by Google

posse; sed caute obreptans audire fortasse potuisset quae illi inter se confabularentur, et sic de Achivorum consiliis certior tamen fieri, ipsa autem custodia alacris eum docuisset hostes fugam non moliri. Iuvat nunc meminisse quomodo post Achillis mortem speculatores Achivorum exploraverint mentem Troianorum: *sub urbis muro latitantes* audiverunt puellas disputantes [1]).

Eam igitur quam oportuit fossae atque aggeris rationem poeta habuit in libro K; aggerem non commemoravit sane, sed ut commemoraret nihil eum cogebat.

Laude dignissimos modo dicebamus versus quibus pingitur Agamemnon metu perculsus: non minus egregie dein pingitur Nestor. Qui aetate provectior vir et animi sedatioris, quippe qui nullius culpae sibi esset conscius, ne nunc quidem oblitus est vaticinii, quo ante expeditionem initam Achivis promissa est victoria [2]). Itaque „invasionem nocturnam metuere noli", ad Agamemnonem dixit: „mox autem, sat scio, in contrariam partem convertetur belli fortuna". Abiturum se minatus est Achilles, sed nondum abiit, et omnino mansurum confidit senex prudens; et ante minatus est ille, mansit tamen. Qui dum aderit, non erit desperandum.

Ita cum interpretamur Nestoris haec verba [3]):

οὔ θην Ἕκτορι πάντα νοήματα μητιέτα Ζεὺς
ἐκτελέει, ὅσα που νῦν γέλπεται· ἀλλά ϝ' ὄΐω
κήδεσι μοχθήσειν καὶ πλείοσιν, εἴ κεν Ἀχιλλεὺς
ἐκ χόλου ἀργαλέοιο μεταστρέψῃ φίλον ἦτορ,

respondemus iis qui rogarunt — nam quid non rogarunt Homeri interpretes! — qui scire nunc Nestor potuerit quid esset futurum. Scire non potuit sane, sed deorum promissis fidem habens dixit quod veri simile optimo iure duxit.

Nunc aliquid dicendum est de tribus illis viris, quos poeta in Dolonea agentes et loquentes induxit, Ulixem volumus et Diomedem et Dolonem. De omnibus his iniquius iudicarunt multi, de ipsa simul hac carminis parte iniquam sententiam ferentes.

---

1) Cf. schol. Ar. Eq. 1056.
2) Cf. B 299 sqq. I 49.
3) Cf. K 104—107.

Digitized by Google

Et Dolon quidem iactator ignavus apud multos audit, invito profecto poeta. Qui quod eum unum e Troianis munus exploratoris, ut honorificentissimum [1]), sic periculosissimum, in se recepisse narravit, egregia laude ornavit. Similem expeditionem ne Menelaus ea nocte subiret cavit Agamemnon, non quod rege indignam duceret, sed quod verebatur ne tanto labori feliciter exantlando eius frater impar esset [2]). Postea simile quid sustinuit Ulixes, et singulari constantia atque calliditate perfecit [3]); et hac ipsa nocte explorator in castra Troianorum ivit Diomedes heros fortissimus, nec solus ivit, — ut Dolon, — sed comitante Ulixe. Doloni autem in corpore debiliore [4]) erat animus generosus. Cui si fratres fuissent, unus pluresve ex his in Hectoris exercitu militassent, ipse autem Dolon domi fuisset relictus; nunc vero, quoniam unicus erat filius, ceteri enim Eumedis liberi puellae erant [5]), militare eum necesse fuit [6]). Militavit igitur, sed pedibus solis valebat. Itaque hactenus inter Hectoris milites laude praecellere cum vellet, non potuit; iam vero nactus occasionem qua etiam viro robore minus valenti spes esset facinus praeclarum perpetrandi, si modo animus ei esset imperterritus [7]), laetus se obtulit duci speculatorem quaerenti. Spe igitur erectus per caliginem iter solitarium iniit. Sed magnis excidit ausis; factum enim est id quod expectari non poterat, ut noctu per campum desertum festinanti occurrerent speculatores duo, qui ex altero exercitu missi fuerant. Ab his occupatus et correptus ut sibi parceretur oravit, magnum pretium promisit si vita salva solveretur, consilia suorum evulgavit ut hostes qui eum captaverant propitios sibi redderet: — vellet fortasse quispiam eum vultu immoto et tacitum hostium telis tetendisse guttur, sed heros Homericus fuit, non Romanus; Iliadem nunc legimus, non Livium. Diomedes vel Ulixes si ab hostibus subito fuisset captus, haud aliter se gessisset. Iis

---

1) Cf. vs. 236—239.
2) Cf. vs. 240.
3) Cf. ϑ 242 sqq.
4) Hoc valet κεῖδος κακός vs. 316.
5) Cf. vs. 317.
6) Cf. Ω 399 sq. et N 669 Ψ 297.
7) Cf. vs. 319.

Digitized by Google

quibus Homerus cecinit quin et laude dignissimus Dolon fuerit visus et commiseratione, non est dubitandum. Itaque non sequemur eos qui poetae verba de Dolone tum, cum Ulixem et Diomedem audivit a tergo sibi irruentes, subsistenti:

> Ἔλπετο γὰρ κατὰ θυμὸν ἀποστρέψοντας ἑταίρους
> ἐκ Τρώων ἴμεναι, πάλιν Ἕκτορος ὀτρύναντος [1])

sic interpretantur: *sperabat enim fore ut revocaretur ab expeditione periculosa*, notam ignaviae immeritissimam ei adspergentes, sed: *putabat*, quae verbi ἔλπεσθαι passim est vis. Quod quidni putaret Dolon? Nam hostes sibi a tergo esse, hostes in se incurrere ab ea parte ubi erant castra Troianorum, id suspicari non potuit.

Dolonem autem cum laudamus, simul laudamus Diomedem et Ulixem λόχονδε audacter ἰόντας, quod multo maioris fuit fortitudinis et laudem multo maiorem ferebat quam ἅμα λαῷ θωρηχθῆναι [2]). De quibus iniquissime profecto iudicarunt qui stragem ea nocte inter Thraces editam facinus heroibus indignum vocarunt: homines inermes per somnum trucidare sicariorum esse, non regum fortissimorum. Sic sane nobis videtur domi placide desidentibus, sed aliae sunt et semper fuerunt leges πολυάϊκος πολέμοιο. Ergone parcere illi debebant hostibus, quos interficere possent? Sic Boëros paucis annis abhinc bellum gessisse audimus — et devicti sunt illi neque iis pepercerunt hostes. Dormientes perimere turpius fuit quam circa ignem sedentes eminus sagittis — vel hodie glandibus plumbeis — petere? An e somno eos prius excitare debebant, ut male armati et duo multis milibus oppositi certissimae morti se offerrent? Immo laude ipsiusque Minervae praesidio dignissimos poeta duxit viros qui imperterriti adierunt hostes, regem Thracem cum multis sodalibus necarunt, bigas ei eripuerunt, salvi ad suos redierunt, et sic animum Achivis despondentibus adeo refecerunt ut prima luce in aciem strenue denuo se accinxerint omnes, ἄλληκτον πολεμιζέμεν᾽ ἠδὲ μάχεσθαι cupientes [3]). Bellum Homerus cecinit, bellum verum, bellum crudele, bellum horridum; bellatores celebravit fortissimos, at eosdem et nunc et

---

1) Cf. vs. 355 sq.
2) Cf. A 226 sq. N 277 sq.
3) Cf. Λ init.

Digitized by Google

semper saevissimos in hostes. Moribundos illi irridere solent, mortuorum corporibus insultare: eorundem fuit catervam hostium inermem iugulare nec commiseratione intempestiva moveri. Hanc ob causam qui Doloneam minus laudat, is totam Iliadem e manibus ponito, nam eandem ubique haec habet belli imaginem immitissimam.

Quidlibet videlicet in hostes sive vivos sive mortuos licitum sibi duxerunt heroes illi, quos poeta pinxit. Etiam mendaciis et, si opus esset, vel iure iurando eos decipere. Itaque ad Dolonem supplicem „μή τί τοι θάνατος καταθύμιος ἔστω" Ulixes ait: *noli mortem expectare; mitte ista* [1]). E quibus verbis cum Dolon effecisset *non esse sibi quod metueret* et omnia quae scire illi volebant iis narrasset, non tamen intercessit Ulixes quominus a Diomede Dolon iugularetur [2]), verum sic nepotem se praestans Autolyci illius, qui cunctos olim aequales cum furandi [3]) tum fallendi et peierandi [4]) arte superaverat. Nempe quod ipsos Olympios non dedecebat [5]), quidni et mortales deceret!

De Ulixe et Diomede *equorum dorso* in castra vectis supra breviter disputavimus [6]); nunc pauca sunt addenda. Nam saepe dubitatum est reverane hoc voluisset poeta, an *curru* usos esse; et quoniam is qui nuper Doloneam singulari cura et sollertia spisso utilissimoque libro tractavit, vir doctissimus Shewan [7]), posteriorem rationem magis probavit, dicere me oportet quibus causis adductus hac de re ab eo dissentiam.

Putat igitur ille — et multi ante eum putarunt — locutionem ἵππων ἐπιβαίνειν, quae ceteris locis Homericis cunctis significat *currum conscendere*, nostro loco [8]) non posse accipi sensu *dorsum equorum conscendendi*, cum praesertim de uno Diomede, qui non nisi uni equo potuit insidere, nunc usurpetur. At sic potius videtur

1) Cf. vs. 383.
2) Cf. vs. 446—456.
3) Cf. K 266 sq.
4) Cf. τ 395—397.
5) Cf. Iuno O 41—44 vel Iuppiter B init.
6) Cf. Mnem. 1911 p. 360.
7) *The Lay of Dolon*, 1911, qui liber supra p. 65, 2 est laudatus.
8) Cf. vs. 513 et 529.

Digitized by Google

esse argumentandum: in carminibus epicis *equos conscendere* sensu translato dici solent qui conscendunt *currum duobus equis vectum*, proprium vero sensum ea locutio servavit uno eo loco ubi ipsa res tulit ut homines equorum dorso insidere dicerentur. Quod autem plurali numero usus est poeta, cum accuratius loquentis fuisset dicere: Diomedem dorso alterius equorum duorum colligatorum insiluisse, id aequo animo est ferendum.

Fac vero alteram rationem esse sequendam, currum igitur a Diomede et Ulixe cum equis esse abreptum: quomodo interpretabimur verba quibus Ulixes equos arcu feriisse dicitur, quia flagrum e curru sumere neglexisset [1])? Quomodo Diomedem, postquam Ulixes equos ἵμασι συνήειρε, dubitantem an currum vi brachiorum protraheret vel efferret [2])? Quomodo eundem, cum in medio itinere cohibitis equis in terram descendisset, ut secum sumeret spolia Dolonis ex tamarisco suspensa, Ulixi habenas manu tenenti ea spolia porrigentem [3]), non currui cum ipsis spoliis insilientem? Potuisset tamen: non poterat dorso equi plenis manibus insilire. Quomodo denique — quod longe gravissimum videtur argumentum — fieri potuit ut equos cum admirarentur reges Achivorum circumstantes, ne uno quidem verbo dignarentur currum χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ εὖ ἠσκημένον ipsave Rhesi arma aurea, quae in curru iacebant [4])?

Manet igitur quod statui solet: arma illa splendida currumque pretiosum Diomedes invitus reliquit hostibus a Minerva admonitus; equorum dorso vecti sunt Diomedes et Ulixes; Rhesi tragoediae auctor Homerum recte est interpretatus [5]).

Ulixes igitur, Minervae alumnus, qui domi artis equestris peritus fieri non potuerat, equos enim Ithaca non alebat [6]), huic quoque artificio haud tamen imparem nunc se ostendit; Diomedem autem puerum et saepius postea dorso equorum insedisse libenter credimus.

Sic vero statuentibus unus versus manet incommodus:

---

1) Cf. vs. 500 sq., 514.
2) Cf. vs. 499—505.
3) Cf. vs. 527—529.
4) Cf. vs. 438 sq. et 504.
5) Cf. Rhes. 783.
6) Cf. δ 601 sqq.

Digitized by Google

μάστιξεν δ' ἵππους, τὼ δ' οὐκ ἀτέκοντ' ἐπετέσθην [1]).

Nam flagellare equos Diomedes sine flagro qui potuit? Sed versum hunc formularem et alibi haud uno loco usurpatum quominus deleamus in contextu nihil obstat, proximus autem versus, qui item est formularis, in melioribus codicibus omittitur neque defendi potest nisi virum doctissimum Agar secuti artificiosius sic interpungimus:

μάστιξεν δ' ἵππους — τὼ δ' οὐκ ἀτέκοντ' ἐπετέσθην —
νῆας ἐπὶ γλαφυράς, τῇ γὰρ φίλον ἔπλετο θυμῷ,

ad viros, non ad equos, sic referentes adiectivum *φίλον* [2]). Satius igitur est utrumque delevisse, quam verbum *μαστῖξαι* poetae neglegentiae tribuere.

Λ 192—194 = 207—209. Iuppiter Iridem ad Hectorem mittit nuntiam, ut eum iubeat tam diu impetum suum cohibere quamdiu praelio intersit Agamemnon; at is cum vulneratus in currum suum recesserit [3]),

τότε ϝοι κράτος ἐγγυαλίξω
κτεινέμεν', εἰς ὅ κε νῆας ἐϋσσέλμους ἀφίκηται
δύῃ τ' ἠέλιος καὶ ἐπὶ κνέφας ἱερὸν ἔλθῃ.

Per reliquam igitur diei partem Troianis promittitur victoria. Atqui a Patroclo hodie repellentur! Falsane igitur dolo malo Iuppiter Hectori sciens promittit? An carminum diversorum postmodo consutorum hic agnoscitur vestigium? Neque hoc neque illud. Ex parte sane non vera sunt quae dicuntur, vel potius non vera nobis videntur, quia non omnia dicit Iuppiter quae dici poterant: tacet de Patroclo aliquantisper victore futuro. Sed caedet hunc Hector, dein Troiani castris denuo instabunt, et sub solis demum occasum aufugient Achillis adspectu perturbati [4]). *Rei* igitur *summam* si spectamus, falsi nihil est in Iovis verbis: usque ad huius diei finem Troiani campum obtinebunt, et per varias pugnae vices superiores tandem evadent.

Simili sermonis neglegentia postea usa Thetis et de eodem die locuta, sed ita rem narrans ut *Achivorum*, non *Troianorum*

1) Cf. vs. 530.
2) Aliter loco parallelo, Λ 519 sq.
3) Cf. Λ 284 sqq.
4) Cf. Σ 207—242.

Digitized by Google

laudem augeret, „Achivi" ait „per totum hunc diem prope portam Scaeam pugnarunt" [1]); ad quam portam bis accesserunt, prius duce Agamemnone [2]), dein Patroclo [3]), bis tamen magna cum clade repulsi.

Λ 528 sqq. Cebriones Hectoris fratris auriga eum hortatur ut eo tendat

ἔνθα μάλιστα
ἱππῆες πεζοί τε κακὴν ἔριδα προβαλόντες
ἀλλήλους δλέκουσι, βοὴ δ' ἄσβεστος ὄρωρε.

Itaque e praelii parte sinistra prope ripam Scamandri [4]), ubi pugnabat, illuc ruit ubi tunc Troiani in maximo periculo versabantur, ibique aciem mox restituit. At modo audiveramus in ipso illo cornu sinistro μάλιστα πεσεῖν ἀνδρῶν κάρηνα, βοὴν δ' ἄσβεστον ὄρθαι [5]). Cavendum autem ne inter se pugnare haec arbitremur; altero loco poeta verborum quibus priore usus fuerat fortasse non fuit memor: si fuit, noluit tamen eos inter se conferri. Prius dixit prope Scamandrum aliquantisper longe vehementissime fuisse dimicatum, illinc Nestore et Idomeneo, hinc Hectore et Paride copias ducentibus; dein, cum vulneratus esset Machaon et Nestor cum eo in castra rediisset ceterique Achivi recederent [6]), Cebriones fratrem adhortatus est ut iam in aliam partem aciei properaret, ubi verendum erat ne superiores fierent Achivi duce Aiace. Particula autem μάλιστα posteriore loco cum utitur Cebriones, non totam pugnam cogitat, sed de ea campi parte, quam Hectorem petere iam iubet, loquitur sola: *eo irruamus ubi longe densissima est turba pugnantium.* Et nos illuc festinemus et in mediam turbam nos iniciamus.

Similis observatio infra erit facienda [7]).

Λ 648 sqq. Misit Achilles Patroclum ut percontaretur quid fieret in planitie, ubi sine ipso pugnabant eius socii et amici, a quibus iam abstinebat irae indulgens. Nam in praelium volare quam maxime cupiebat Achilles, sed

1) Cf. Σ 453.
2) Cf. Λ 181.
3) Cf. Π 698 sq.
4) Cf. Mnem. 1911 p. 365 sq.
5) Cf. vs. 499 sq.
6) Cf. vs. 504 sqq.
7) Cf. pag. 83 sq. de N 740 et 751.

Digitized by Google

θέλων μέν, οὐ θέλων δέ, βουλόμενος δ' ὅμως,

nolebat nisi Achivi supplices prius ad eius pedes procubuissent [1]); quod fore iam sperabat, si modo satis gravi clade illi afficerentur.

Nestorem igitur Patroclus adiit, in ostio huius herois tabernaculi adstitit, sed ut intus consideret a Nestore invitatus respondit:

οὐχ ἕδος ἐστί, γεραιὲ διοτρεφές, οὐδέ με πείσεις.
αἰδοῖος νεμεσητὸς ὅ με προέηκε πυθέσθαι
ὃν τινα τοῦτον ἄγεις βεβλημένον· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς
γιγνώσκω, ὁράω δὲ Μαχάονα ποιμένα λαῶν.
νῦν δὲ ϝέπος ϝερέων πάλιν ἄγγελος εἶμι Ἀχιλῆϊ.
εὖ δὲ σὺ ϝοῖσθα, γεραιὲ διοτρεφές, οἷος ἐκεῖνος.
δϝεινὸς ἀνήρ· τάχα κεν καὶ ἀναίτιον αἰτιάοιτο.

Noluit igitur Patroclus cum Nestore et Machaone διαπινεῖν. Non tamen abiit, nam indignatus Nestor: „ergone unum Machaonem curat iste?" rogavit: „optimus quisque iam est vulneratus, ego autem senex sum tardior; o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos!" — et fuse, suo more, enarrat facinus generosum prima iuventute a se perpetratum. Dein Patroclum adhortatur ut ipse ab Achille veniam petat Achivis succurrendi.

Ea omnia dum senex protulit, Patroclum apud eum commorari necesse fuit; dein iterum Patroclus detentus est, in via enim offendit Eurypylum femur sagitta transfixum vix ducentem et sanguine perfusum, cui ut sibi mederetur petenti — vulneratum enim esse Machaonem, alterum autem medicum Podalirium in praelio versari — opem tulit, dolores eius aliquantisper allevavit, tum demum ad Achillem rediit.

Graviter — at immerito! — haec carminis pars a multis est vituperata; inepti enim nuntii fuisse in tanta festinatione animique perturbatione tam diu tempus terere.

Nempe citius sane, si licuisset, ad Achillem rediturus erat Patroclus, et impatienter eum Nestori aurem praebuisse si quis sibi fingit, fortasse nequit refelli; at non praebere, id fuisset ultimae rusticitatis, dein autem ipsa humanitas eum iussit Eurypylo in maximo vitae periculo versanti succurrere; nullus enim aderat medicus qui gravissimum vulnus sanaret. Quid

1) Cf. vs. 609 sq. et Mnem. 1911 p. 430 sq.

Digitized by Google

autem detrimenti afferre poterat mora? Fieri poterat ut interim irasceretur Achilles, sed quid tum postea? Quid se detinuisset Patroclus huic dicturus erat. Nestor autem quidni eum detineret? Nihil eum habere quod ageret probe sciebat senex, Achivis enim auxilium ferre neque ei neque ceteris Myrmidonibus per Achillem licere. Achivis igitur nocere Patroclus non potuit apud Nestorem et Eurypylum aliquantisper commorando, poeta autem requirebat temporis aliquid, per quod Achivis tantopere cresceret periculum ut Patroclus ad Achillem redux optimo iure posset perhibere, actum de iis esse nisi iam succurreretur, et ipsius Achillis navibus atque tabernaculis instare perniciem. Aggeris enim portam Troiani interim effregerunt, in ipsa castra penetrarunt, naves incendere coeperunt, — et tum demum ad Achillem Patroclus pervenit [1]), utque sibi liceret Achivis opem ferre flebilibus verbis ab eo petivit.

Machaonis vulnerati nullam tum ab utrovis factam esse mentionem nemo mirabitur; multo enim graviora erant referenda.

M 3—36. οὐδ' ἄρ' ἔμελλε
τάφρος ἔτι σχήσειν Δαναῶν καὶ τεῖχος ὕπερθε
εὐρύ, κτέ.
ὄφρα μὲν Ἕκτωρ ζωὸς ἔεν, ...
τόφρα δὲ καὶ μέγα τεῖχος Ἀχαιῶν ἔμπεδον ἦεν·
αὐτὰρ κτέ.
ὡς ἄρ' ἔμελλον ὄπισθε Ποσειδάων καὶ Ἀπόλλων
θησέμεναι. τότε δ' ἀμφὶ μάχη ἐνοπή τ' ἐδεδήει
τεῖχος ἐΰ δμητόν.

Multis criticis haec pericope suspicionem movit et inter recentissimas fere Iliadis partes haberi solet. De qua qui vult disputare, ante omnia debet secum decernere quid censeat de versu 15:

ἔπέρθετο δὲ Πριάμοιο πόλις δεκάτῳ ἐνιαυτῷ,

et de versu 23, ubi ad Simoentem ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν cecidisse dicitur.

In illo molesta sunt imperfectum et decennii mentio, itaque aut, quae mea est opinio, delendus est utpote spurius, — neque omissus desiderabitur, — aut sic e. g. corrigendus:

1) Cf. O 390—404 et Π init.

Digitized by Google

καὶ πόλις εὐρυάγυια διεπράθετο Πριάμοιο [1]),

in hoc autem ferri nequit vocabulum ἡμίθεοι apud Homerum alibi non obvium et ab ipsis eius notionibus alienum; non enim norat ille semideos. Sed errori describentium, non dictioni aevi recentioris, id tribuendum videtur, poeta autem dedisse ἠϊθέων.

Quicquid id est, non satis valent duo haec crimina ad totum in quo versamur locum infamia afficiendum. Ipsi Iliadis poetae hi versus quin debeantur nullus dubito. Rogantibus videlicet qui tandem esset factum ut tanti munimenti nulla etiam in Troadis littore comparerent vestigia, ubi tumuli tamen priscorum heroum extarent complures, respondere poeta voluit, vel si quis mavult, ipse sibi respondit roganti. Narravit igitur Achivos dis invitis castra vallo munivisse, hos igitur id delevisse post belli finem. Sic priscam materiem in suum usum, ut solebat, conformavit. Nam opus illud numinibus propterea invisum fuisse ait quod Achivi eo peracto θεοῖσιν οὐκ ἔδοσαν κλειτὰς ἑκατόμβας [2]), in antiquioribus vero carminibus etiam sine eiusmodi causa ira mota fuerat dis — non omnibus quidem, sed iis qui Troiae favebant, Apollini igitur Pergameno, Iovi Troiano, Neptuno Iliaco vel Dardanio; item Marti, Veneri, Minervae Iliacae, si horum quoque in priscis illis poematis aliquae partes fuerunt. Itaque Neptunus Iuppiter Apollo, vel potius — ut triplex illud numen uno nomine designemus — deus Troianus aggerem illum delevit, ut primum hostes peregre advecti ipsaque eorum numina Troianis potentiora regionem vastatam reliquerunt. A Neptuno autem eo, quem Ilias exhibet Achivos adiuvantem, ut et a Iove Olympio vel ab Apolline Achivo, eiusmodi studium cum esset alienissimum, poeta, diversa — ut solebat et ut poterat — inter se concilians, irae causam his caelitibus tribuit religionem laesam; at Neptunus is, qui Troiae moenia struxerat [3]), et Iuppiter is qui in Gargaro Idae culmine colebatur, vallo Achivorum non potuerunt non esse infesti. Neptunus igitur tridente — quod *fulmen* fuit olim [4]), aptum igitur etiam in terra telum —

1) Cf. Mnem. 1910 p. 372.
2) Cf. vs. 6 = H 450.
3) Cf. H 452 sq. Φ 446 sq.
4) Cf. Ξ 385 sq.

Digitized by Google

aggerem illum συνετριαίνωσε [1]), dein Idae flumina adiuvantibus imbribus caelestibus celsum mortalium opus coenum fecerunt et in mare detulerunt liquefactum.

Sic poeta ὁ πλάσας τὸ τεῖχος ἠφάνισεν, ut Aristotelis verbis [2]) utamur, et ita quidem ἠφάνισεν ut laude poetica minime careant versus quibus pinxit deos hominum laborem ad irritum redigentes. Tam priscae autem sunt notiones quae sub horum versuum verbis latitant, ut haudquaquam credibile videatur eos non ipsi Iliadis poetae deberi, sed postmodo esse insertos.

Nam, quod iam diximus, nostro poeta antiquior est notio dei Troiani flumina Troiana in hostes hostiumve munimenta contorquentis. Similis est notio fluvii Troiani heroem Achivum insectati, quae poetae Iliadis praebuit splendidum argumentum Achillis a Scamandro fugati [3]). Magis etiam simile est quod libri Υ initio narratur, Iovem in aedes suas convocasse deos, et cunctos tunc *fluvios*, cunctas *Naiades* illuc convenisse: haec sola videlicet nominatim ibi commemorantur numina. Cur vero? Cur et illi omnes in aedes Olympias venerunt? Pro monte Olympo cogita montem Idam et de ope Troianis ferenda delendisque Achivorum munimentis deliberari sume: omnia fient clara et perspicua: deus *Idaeus suos fluvios* — Rhesum, Heptaporum, Caresum, ceteros, qui initio libri Μ enumerantur [4]) — atque ipsas *fontium Nymphas* Troianis opitulari, hostes repellere iubet.

Priscam originem luculenter etiamnunc testantur Iovis ad deos in ipsius aedes [5]) convocatos verba:

νῦν ἄγχιστα μάχη πόλεμός τε δέδηε [6]).

Nam proximus Troiae fuit *Ida*, non *Olympus*, ubi di nunc congregati esse dicuntur. Ad *tempus* autem, non ad *locum* referri adverbium ἄγχιστα, ut pugna *proxime instare* dicatur, lingua non sinit.

Idem testatur id quod de *Oceano* dicitur, solum hunc deorum illi concilio non adfuisse [7]). Hic enim non in *monte* aliquo est

1) Quo verbo utitur e. g. Ar. Pac. 570.
2) Apud Strab. 598.
3) Cf. Φ 130—138, (184—199), 211 sqq.
4) Cf. Μ 20—22.
5) Cf. Υ 6.
6) Cf. Υ 18.
7) Cf. Υ 7.

Digitized by Google

ortus, non fuit διοτρεφής vel διιπετής, ut cum Iliadis poeta loquamur, sed ἀψόρροος terrae orbem ambibat. *Scamandrum* vero sive *Xanthum* ἀθάνατος τέκετο Ζεύς. Quod licet de cunctis fluviis dicere potuerit noster poeta, cui Iuppiter erat deus Olympius imbres in terras mittens et his flumina alens, de solo tamen Scamandro dixit [1]), sic usus prisca locutione, quae primitus significaverat *amnem Troianum e monte Troiano oriundum* sive *Idae dei filium.*

Quod autem Apollo tum, cum Hectorem in castra reduxit et viam ei aperuit, fossam et aggerem paucis pedum ictibus solo aequavit [2]), quodve iam prius ἐρείφθαι dicitur τεῖχος Ἀχαιῶν [3]), id neminem morari debet. Nam hoc loco nihil nisi ab hostibus superatus, victus, violatus agger esse dicitur [4]), illo non totum aggerem totamve fossam delevisse dicitur Apollo, sed μακρὴν καὶ εὐρεῖαν κέλευθον Troianis fecisse. Achivos autem damna, quae hostes et ipse deus eorum munimentis intulissent, reparavisse ut primum Troiani a Patroclo repulsi, dein ab Achille victi sunt, non dixit quidem poeta, — eiusmodi quisquiliis immorari dedignatus, — sed per se intellegitur; et ipsum quoque poetam id voluisse testatur Iliadis finis, ubi Mercurius non per patentem aliquam aggeris deiecti partem sed per ipsam portam in castra Achivorum adducit Priamum.

Talia neglegentius tractare et multa tacite praetermittere est poetarum, non est eorum qui opera aliena interpolant. Hi potius solent operam dare sollicitam ne inter se discrepent quae coniunxerint. Non commisisset recentioris aevi homo, qui priscorum carminum fragmenta conglutinaret, ut „cecidisse aggerem" cum in his invenisset, postea aggerem illum ab Apolline deiectum esse dici sineret, neque ut postea bene clausum eundem ostenderet, nedum carmini, quod ipse e carminum antiquiorum laciniis effecisset, de suo versus insereret aliquot, quibus agger ille post bellum a dis denuo deletus esse diceretur.

N 458—462. Pugnatur ante portam valli a Troianis effrac-

1) Cf. Ξ 424.
2) Cf. Ο 355—366.
3) Cf. Ξ 14 sq.
4) Cf. pag. 84 sq.

Digitized by Google

tam; pars Troianorum duce Hectore per illam in castra irrupit, ceteri interim ab Idomeneo in campum apertum repulsi male mulcantur [1]). Novas copias iam anquirit Deiphobus, qui recedentibus succurrant:

ὣδε δέ τοι Φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι,
βήμεν' ἐπ' Αἰνείαν. τὸν δ' ὕστατον ἤρυεν ὁμίλου
ἑσταότ'· αἰεὶ γὰρ Πριάμῳ ἐπεμήνιε δίῳ,
οὕνεκ' ἄρ' ἐσθλὸν ἐόντα μετ' ἀνδράσιν οὔ τι τίεσκε.
ἀγχόθι δ' ἱστάμενος τέτρεα πτερόεντα προσηύδα· κτέ.

Hoc loco quae de Aenea narrantur, plane non conveniunt cum facinoribus fortissimis, quae Aeneas per ceteram Iliadem passim perficit, haud cunctanter neque Hectori aliisve Troianis infensus. Sunt igitur intolerabilia haec; sed cavendum ne tota vicinia hanc ob causam suspecta habeatur. Duo versus soli sunt reiciendi, vs. 460 sq.: ἑσταότ' — τίεσκε. Hos ipsi poetae deberi non est credibile, sed apparet postmodo additos esse, ut indicaretur causa quae effecisset ut Aeneas, heros fortissimus, non in densissima turba pugnantium sed ὕστατος ὁμίλου esset quaerendus. Ipse poeta nihil eiusmodi voluit, sed rei causam supra [2]) indicavit: Troianorum aciei *primae* praefuisse Hectorem, *tertiae* Deiphobum, *quartae* vel *ultimae* — nam quinta fuit sociorum — Aeneam. Ad triarios iam devenit res.

Spurios autem illos versus duos qui inseruit, unde duxerat? E libro Υ, ubi Achilles cum Aenea congressurus „cur me petis?" rogat:

ἦ σέ γε θυμὸς ἐμοὶ μαχέσασθαι ἄνωγε
τελπόμενον Τρώεσσι ταναξέμεν' ἱπποδάμοισι
τιμῆς τῆς Πριάμοι'; ἀτὰρ εἴ κεν ἔμ' ἐξεναρίξῃς,
οὔ τοι τούνεκά γε Πρίαμος γέρας ἐν χερὶ θήσει·
εἰσὶν γάρ τοι παῖδες, ὃ δ' ἔμπεδος οὐδ' ἀεσίφρων [3]).

Horum versuum qui memor erat, potuit sibi fingere ipsum nunc Aeneam similia secum reputasse et eam ob causam in tuto remanere maluisse quam strenue pugnare.

Nihil tamen in Achillis quae attulimus verbis est unde effi-

1) Cf. vs. 362, 384 sqq., 674—680.
2) Cf. M 88—100.
3) Cf. Υ 179 sqq.

Digitized by Google

ciatur Aeneam Priamo eiusve liberis minus fuisse benevolum. „Vitae periculum cur subis? Quid tibi proderit si me viceris?" Achilles rogat, nihil amplius.

N 751—753.

Πολυδάμαν, σὺ μὲν αὖθι ἐρύκακε πάντας ἀρίστους,
αὐτὰρ ἐγὼ κεῖσ' εἶμι καὶ ἀντιάω πολέμοιο·
αἶψα δ' ἐλεύσομαι αὖτις, ἐπεί κ' ἐὺ τοῖσ' ἐπιτείλω.

Haec Hectoris verba ne quis non recte interpretetur et totam hanc carminis partem male compositam esse propterea putet, aliquid est periculi. Nam et in proxima vicinia πάντες ἄριστοι commemorantur [1]), sed non idem qui hoc loco viri illic sunt intellegendi. Breviter enarrandus est contextus.

Haec igitur iam est pugnae facies. Hector cum parte militum per portam effractam in castra Achivorum irruit ibique fortia facinora edidit plurima [2]). Interim Achivi a Neptuno instigati duce Idomeneo aliam exercitus Troiani partem per portam foras reppulerunt et ceteros Troianos ante fossam expectantes adorti sunt [3]). Itaque Deiphobus Aeneam cum eius copiis advocavit [4]), plures autem cum utrinque accurrissent, Troiani ab ea parte superiores fieri non potuerunt, Neptunus enim Achivos stimulare pergebat.

Interim Hector intra castra frustra auxilium a suis expectabat,

οὐδέ τι Fείδει
ὅττι ῥά Foι νηῶν ἐπ' ἀριστερὰ [5]) 'δηϊόοντο [6]).

Magis autem magisque ei instabant Achivi, moxque cum suis λευγαλέως κε νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων 'χώρησεν [7]), nisi Polydamas ei suasisset ut solus per portam retro festinaret, dein novas copias in castra adduceret; ipsum interim Polydamantem et reliquos loco non cessuros: aliquantisper se aditum portae etiam servare et Achivorum in se irruentium impetum retundere posse.

---

1) Cf. vs. 740.
2) Cf. M in fin., N 674—680.
3) Cf. H 208 sqq., 362.
4) Cf. noster locus.
5) De hac locutione cf. Mnem. 1911 pag. 36.
6) Cf. N 675.
7) Cf. vs. 723 sq.

Digitized by Google

„*Tu igitur*" Polydamas ait „*ἀναχασσάμενος κάλε' ἐνθάδε πάντας ἀρίστους*" [1]), i. e.: „per portam propera ad milites nostros ante vallum adstantes, et inde fortissimum quemque huc advoca".

Prudens consilium, — in ea quidem artis strategicae infantia! — nam uni Hectori tantum erat auctoritatis ut ceteros in hostem urgere posset. Haud dissimile consilium in libro Z Hectori dedit Helenus [2]).

Obtemperat Hector Polydamanti, et dum abit, ea verba dicit de quibus disputandi initium fecimus, Polydamantem igitur *αὖθι* sive *eo loco ubi verba fecerunt*, intra castrorum portam vel in ipsa porta, iubet *ἐρυκακεῖν πάντας ἀρίστους* sive *cavere ne cedant fortissimi illi Troiani*, qui Hectorem et Polydamantem primo impetu illuc sunt secuti: Cebriones, Phalces, Orthaeus, Polyphetes, ceteri [3]). Provolavit Hector, sed solum Paridem huiusque milites potuit secum adducere, nam alii principes caesi erant (Othryoneus Asius Alcathous Adamas Harpalion Pisander), alii vulnerati (Deiphobus et Helenus); ipse autem Hector cum mox ab Aiace vulneratus et a suis ad Scamandrum abductus esset, Troiani aliquantisper cesserunt, donec ab Apolline sanatus Hector eos denuo in victoriam duxit.

In Polydamantis igitur ore *πάντες ἄριστοι* sunt fortissimi ex iis Troianis qui extra castra versantur, in ore Hectoris heroes illi, qui in castra cum ipso penetraverunt. Maiorem ambitum hic tribuit superlativo, *cunctorum* enim Troianorum fortissimos dixit.

Similis igitur inter hos duos locos obtinet ratio atque inter Λ 528 et 499, de quibus versibus supra disputavimus [4]).

Ξ 14 sq. Nestor cum armatus e tabernaculo prodiit, *τέργον ἀρειικές* vidit in castris: Achivos turbatos, Troianos autem ducibus Hectore Paride Cebrione aliis eos urgentes;

ἐρέριπτο δὲ τεῖχος Ἀχαιῶν.

Ad hostes igitur arcendos non satis validus fuit agger, quem

---

1) Cf. vs. 740.
2) Cf. Z 73 sqq.
3) Nominatim indicati sunt vs. 790—792.
4) Cf. pag. 76.

Digitized by Google

ipso Nestore auctore Achivi navibus et tabernaculis praetenderant. Itaque mox ad Agamemnonem ille: τεῖχος κατερήριπεν, ᾧ ἐπέπιθμεν [1]).

Quomodo vero *cecidisse* dici nunc potest agger, per quem mox Apollo Troianis aditum est praebiturus ῥεῖ' ὄχθας καπέτοιο βαθείης καὶ αὐτὸ τὸ τεῖχος ποσσὶν ἐρειπὼν ὡς ψάμαθον συγχέει πάϊς ποσὶν καὶ χερσὶν ἀθύρων [2])?

Nihil nunc prodest causari interpolantium neglegentiam; nam si inter se pugnant Ξ 15, 55 et O 361 sqq., fugere id neminem potuit, quoniam alter alteri nimis vicinus est locus. Sed per metaphoram dictum nunc verbum ἐρείπειν — ut alibi ἐξαλαπάζειν — non *deicere* sed *expugnare* valere apparet [3]), quemadmodum et nos *cecidisse arcem* („de vesting is gevallen") dicimus cum *captam* vel *expugnatam* significare volumus.

Ξ 153 sqq. De Iliadis ea parte, quae Iovem a Iunone deceptum habet, quid censerem pridem significavi [4]); sed et nunc haec quaestio breviter est exponenda.

Iliadis poetae Iuno est uxor Iovis, regina caelestis, in Olympo cum rege marito habitans. Sed priscis illis poetis, quorum carmina materiem Iliadis praebuerunt, Iuno dea Argiva fuit, dei Idaei sive Troiani adversaria. Haec dea cum nihil intentatum reliquisset ad gentis suae hostes ipsumque hostium deum superandum, tandem in summo rerum discrimine armis vere muliebribus usa sui ipsius copiam ei fecit, ut Argivis Troianos devincendi fieret opportunitas cum ille in adversariae tam formosae quam fallacis ulnis iaceret, victus amore et suorum aliquantisper oblitus. Turpe hoc? Est sane turpe sic odio, non amore ad dulce opus impelli, et aconita cicutamque, non crocum vel hyacinthum terra debuit summittere ei quae sanctissimas leges naturae tam sceleste perverteret. Sed et humanum id est; in bello autem nulli non doli liciti haberi solent, et hominibus quicquid convenit, id dis quoque et deabus illis convenit, quos prisci poetae ipsis mortalibus nimis similes finxerunt.

1) Cf. vs. 55.
2) Cf. O 355—366.
3) Cf. pag. 81.
4) Cf. Mnem. 1906 p. 301 sqq. et Serti Naberici p. 226.

Digitized by Google

Vetusto hoc argumento ingeniose excogitato cum et Iliadis poeta vellet uti, ita est usus ut poterat. Non potuit autem ostendere deum Troianum deae peregrinae forma pellectum, subito amore incensum, amatorem supplicem factum derepente ex adversario acerrimo, neque potuit exhibere deam cum hostium deo pace fraudulenta inita ad congressum furtivum perduci se simulantem; nam coniuges caelestes ei erant Iuppiter et Iuno, matrimonio dudum iuncti, in aedibus Olympiis degentes; illic et noctes transigere solet Iuppiter, παρὰ δὲ χρυσόθρονος Ἥρη. Sed locorum discrimine ut aliquantisper certe eos seiungeret, alterum ex Olympo in Idae montis cacumen abiisse narravit, paucis autem horis post et Iunonem illuc venisse pulcherrime comtam et ornatam, fascia potestatis magicae ab ipsa amoris dea munitam; quo artificio maritum ita captavit ut Troiae et belli oblitus medio die in caecum amorem rueret, mox somno sopiretur. Illum autem concubitum cum celebravit Iliadis poeta, iis verbis est usus quae optime convenirent patris deorum cum uxore sive Caeli cum Terra congressui. Et fortasse — sed id sciri nequit — ipsos versus pulcherrimos, quibus narrationem inclusit, partim desumsit e carmine antiquiore, nuptias annuas Caeli patris et Terrae Matris celebranti.

Ξ 433. Primum hic commemoratur ὁ τοῦ Ξάνθου πόρος, cuius etiam ἐν τῇ παραποταμίῳ μάχῃ et in itinere Priami Achivorum castra versus fit mentio. Nunc Hector, quem Aiax saxo ingenti percussit, dicitur semianimis curru ex pugnae turba abductus esse a sodalibus, qui

ὅτε δὴ πόρον ἵξον ἐϋρρεέος ποταμοῖο,

humi illic depositum aqua affusa reficere sunt conati. In Iliadis autem exitu Priamus cum ex urbe in castra hostium veheretur, iumenta ἔστησεν ἐν ποταμῷ ἴΦρα πίοιεν [1]), et cum domum rediret, Mercurius eum usque ad Xanthi vadum denuo comitatus esse dicitur [2]). Denique Troiani cum Achillem effugere conati sunt, cursu effreno ad vadum illud pervenisse dicuntur et partim ab eo in flumen esse compulsi [3]).

---

1) Cf. Ω 350 sq.
2) Cf. Ω 692—694.
3) Cf. Φ init.

Digitized by Google

Hos locos interpretes ita solent explicare ut iis qui e castris urbem vel ex urbe castra peterent flumen *transeundum* fuisse illic dicatur; dein autem mirantur quod illius vadi per ceteram Iliadem nullum sit vestigium, dum pugna huc illuc aestuat et modo Achivi ad urbem proximi accedunt, modo turmae Troianorum in castra Achivorum irruunt, et sic denuo apparere creditur quam male cohaereat Ilias, quam contrariae inter se sint huius carminis variae partes. Sed nihil eiusmodi voluisse poetam Iliadis persuasum est, et diagramma, quo anno abhinc tertio ostendere conatus sum qualis fere campi Troiani imago menti Homeri obversata fuerit, cum delinearem, etiam hanc quaestionem respexi; quapropter diagramma illud hic repetam:

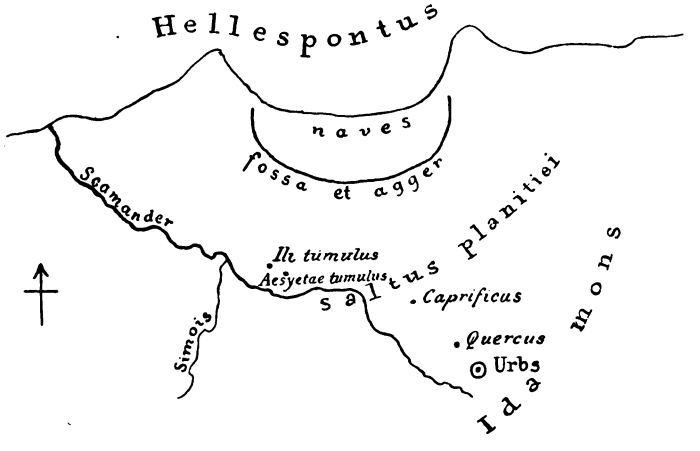

Dein in libro Diderici Muelder, qui eodem fere tempore quo mea commentatio in lucem est emissus, laetus simile quid legi, qui tamen vir doctus non nisi dubitanter id protulit et ita ut improbaret potius quam commendaret [1]).

Non *trans Xanthum* sive Scamandrum sed *iuxta dextram fluminis ripam*, ubi et pugnae potissimum saevire solent [2]), iter fecit Priamus. Vadum Scamandri qui transibant, non urbem aut

1) D. Mülder die Ilias und ihre Quellen p. 224: „vielleicht schwebt auch dem „Dichter die Vorstellung vor, dass ein Flügel des ... Troerheeres in den in der „Flanke fliessenden Fluss gedrängt wurde, ... aber" u.s.w. Ubi et priora sunt conferenda.

2) Cf. Mnemos. 1911 pag. 365—367.

Digitized by Google

castra petebant, sed saltus montium. Hector autem illuc non eo consilio est delatus ut vado transmisso in urbem reduceretur, sed ut illo loco, ubi facilis ad undam esset accessus, adspersa aqua posset refici. Et Priamus iumenta illuc potum duxit quod aliorsum non potuit, quoniam per ripas altas et salebrosas ad fluvium non nisi illic erat aditus. Non transiit flumen, sed iumenta postquam biberunt, in eandem ripam reduxit, dein iter versus castra continuavit.

Sic rem expedientibus nihil remanet quod suspectum aut parum perspicuum videatur, neque est quod miremur Scamandri vadum in tot praeliorum descriptione non nisi semel commemoratum. Illo autem loco [1]) poeta quid dixit?

ὅτε δὴ πόρον ἵξον ἐϋρρεέος ποταμοῖο,
Ξάνθου δινήεντος, ὃν ἀθάνατος τέκετο Ζεύς [2]),
ἔνθα διατμήξας τοὺς μὲν πεδίονδ' ἐδίωκε
πρὸς πόλιν, ἦ περ Ἀχαιοὶ ἀτυζόμενοι φοβέοντο
ἤματι τῷ προτέρῳ, ὅτ' ἐμαίνετο Φαίδιμος Ἕκτωρ· —
τῇ ῥ' οἵ γε προχέοντο πεφυζότες, ἠέρα δ' Ἥρη
πίτνα πρόσθε βαθεῖαν ἐρυκέμεν· — ἡμίσεες δὲ
εἰς ποταμὸν τέλλοντο βαθύρροον ἀργυροδίνην,
ἐν δ' ἔπεσον μεγάλῳ πατάγῳ, βράχε δ' αἰπὰ ῥέεθρα,
ὄχθαι δ' ἀμφὶ περὶ μέγ' ἐτίταχον, οἳ δ' ἀλαλητῷ
ἔννεον ἔνθα καὶ ἔνθα, ϝελισσόμενοι κατὰ δίνας.

Troianorum igitur copiae cum pedestres tum equestres cum iuxta dextram Scamandri ripam fugientes pervenissent ad locum ubi vado illud flumen poterat transiri, quia leni clivo utrinque ibi assurgebant ripae ceteroquin salebrosae, — quod vadum in diagrammate nostro non est indicatum, sed haud procul ab Ili Aesyetaeque tumulis est quaerendum, — proximus a tergo eos adurgens Achilles effecit ut ingens illa hominum et equorum perturbatorum multitudo, quae hostem tam saevum quam celerem satis cito effugere non posset, cum a manu dextra viam aliquam salutis sibi patere videret, illuc partim se coniceret. Sed iter illud angustius quoniam omnes qui simul caeco nisu eo ruebant capere non potuit, mox obturatum nullum transitum

1) Cf. Φ 1—11.
2) De hoc vs. cf. pag. 81.

Digitized by Google

praebuit luctantibus, ceteri autem qui illuc se converterant alter alterum trudentes, viri equi, velites armati, in ipsas ripas praeruptas inciderunt, unde in fluctus sunt delapsi vel ultro se coniecerunt amentes. Sic die priore Troiani adspecto Patroclo, quem ipsum Achillem esse putabant, cum per portam castrorum foras ruere conarentur, hostibus instantibus satis cito recedere non potuerant, sed viae angustiis impediti magnam partem in fossam inciderant [1]).

Eos qui primi vadum illud petiverunt, incolumes ultra flumen in montium interiora pervenisse, unde noctu per semitas aliquas longo circuitu urbem repetere potuerunt, facile intellegimus, licet poeta ea de re tacuerit, nihil videlicet fugitivos illos curans. Qui vero extra vadum de ripae cautibus desiluerunt, in fluminis alveo veluti intra ingentem aliquam foveam capti — nam ardua utrinque assurgebant saxa riparum — mox cum fluctibus conflictantes ab Achille sunt trucidati.

Altera autem pars exercitus Troiani, quae per planitiem Troiam petebat [2]), — poteratne clarius a poeta dici viam per Scamandri vadum *non* versus urbem tetendisse, sed a planitie fuisse aversam? — quominus illuc perveniret prohibita est a Iunone, inimica implacabili. Quae nubem iis obtendit impenetrabilem, ἄρρηκτον, nebularum murum firmum et solidum, quales nubes sibi fingere solet poeta [3]). Itaque dum Achilles in alveo fluminis saeviit inter homines misellos qui illuc confugerant, cetera pars exercitus in tutum pervenire non potuit, — sic cavit poeta ne incredibilia narrare mox videretur auditoribus, — sed hostium impetum manere fuere coacti. Et brevi post ab heroe rabido sunt petiti [4]).

Clara hactenus et aperta mihi videntur omnia. Una res superest commemoranda. Nam fortasse rogaverit quispiam cur igitur in ultimo Iliadis libro Mercurius Priamum inde a Scamandri vado comitatus fuisse et usque ad illud vadum reduxisse dicatur. Ipsam senis viam per illud vadum tetendisse qui putant, respondebunt citra flumen ei pericula nulla fuisse,

1) Cf. Π 367—371.
2) Vs. 3—7. Cf. διατμήγειν etiam γ 291 sic usurpatum.
3) Cf. Ε 356 vel 749—751 vel Υ 150.
4) Cf. Φ 520 sqq.—fin.

Digitized by Google

sed agros ultra vadum ab Achivis fuisse infestatos. Nobis alia interpretandi ratio est quaerenda; quae inventu haud difficilis videtur. Deus, qui seni circa medium fere iter iumentis aliquid quietis praebenti apparuit, usque ad eundem locum eum reduxit, dein solum pergere sivit. Nihil amplius.

Π 40 sqq.

δὸς δέ μοι ὤμοιιν τεὰ τεύχεα θωρηχθῆναι,
αἴ κ' ἐμέ σοι ῥίσκοντες ἀπόσχωνται πολέμοιο
Τρῶες κτέ.

A quaestione, quae est de compositione carminis, sedulo esse arcenda quae pertineant ad indagandam originem materiei, ex qua carmen est structum, nusquam clarius apparet quam in disputationibus quae de his, quae supra excripsimus, Patrocli ad Achillem verbis et omnino de armis Achillis a Patroclo indutis sunt habitae.

Nempe qui persuasum habebant Iliadem non integrum et sincerum esse carmen, sed carminum mutilatorum congeriem, nec non qui carmen brevius et simplicius postmodo manibus alienis adauctum et modo felicius modo infelicius exornatum esse, plurimam dederunt operam ut efficerent quale igitur priscae illius, quam postulabant, Achilleidis fuisset argumentum; quod ut agnosci posset, ex Iliade resecanda videbantur quaecunque minus necessaria illud epos haberet. Sic simplicissimum carminis primitivi argumentum hoc restabat: „Achilles vincit Hectorem". Patroclum autem quoniam aliunde adscitum neque primitus cum Achille coniunctum fuisse apparet, sequitur ut fabula, qua Achilles Hectorem *ad ulciscendum Patroclum* interfecisse dictus est, recentior ducatur quam ea quae Hectorem ab Achille interemtum — fortasse non in Troade sed in Thessalia interemtum — habebat. At etiam recentior — novi enim aliquid habet, quod cum cetera fabula minime necessario cohaeret, — debuit esse fabula quae Patroclum *Achillis armis indutum* in pugnam prodiisse tulit. Hactenus satis certa et aperta sunt omnia. At deinde ad *Iliadis compositionem* diudicandam hae cogitationes sunt adhibitae, et ita quidem adhibitae, ut plurimum tribueretur longae aetati, per quam fabula simplex sensim in hominum mentibus magis ornata esse credebatur, neglegeretur vero vis illa vegeta, quae in unius

Digitized by Google

cantoris ingenio fertili e germine exiguo carmen multiplex excrescere et efflorescere facit. In Iliade quia arte poetae sunt iuncta quae non ipsius naturae legibus cohaerebant, aevo recentiori, quam fuit ipsius poetae, artificiosa illa iunctura deberi est visa. Quia ratio ferebat ut in carminibus, quibus Achilles inter Graecos est celebratus, Patrocli olim nulla mentio facta esse crederetur, Patroclea ab Achilleide aliena est habita, sive altera pars Iliadis ab altera. Mox ipsa Patroclea an primitus armorum permutationem non habuisset rogatum est; et cum non habuisse videri responsum esset, sequebatur ut quae ad illam permutationem spectarent postmodo igitur inserta esse crederentur. Non potuisse igitur Hectorem arma Achillis Patroclo eripere, neque ipsum iis indui; non potuisse Thetidem filio suo nova petere a Vulcano; non potuisse hunc deum ostendi arma illa fabricantem neque Achillem a matre sibi allata induentem; non potuisse celebrari eundem Troianos inermem solo adspectu suo fugantem, sed postmodo ea omnia esse inserta, — et sic Ilias discerpebatur et e corpore formoso fiebat minutal.

At missis omnibus eiusmodi suspicionibus et axiomatis praeconceptis si quis rogat quid igitur in narratione Homerica quae est de morte Patrocli tantopere displiceat ut uni vero poetae tota tribui posse non videatur, responderi ei nequit, optime enim haec quoque carminis pars cohaeret, optime decurrit.

Dixit Achilles se arma non sumturum nisi in ipsius naves irruant Troiani. Verbis autem si stabit, mox actum erit de Achivis; nam Hectorem non ante ceteros hostes devictos et caesos ipsum Peliden aggressurum quivis sentit. At alium belli eventum fuisse priscae fabulae testantur: ergo, ut carmen apte deduci possit, permovendus est Achilles ad consilium mutandum. Precibus eum permovet qui permovere unus potuit, quoniam reges legati et senex praeceptor parum valebant: amicus. Et ne ab hoc quidem ita permovetur ut quae dixerit pro non dictis habeat: tantum neque Patroclus valet ad animum iuvenis pervicacis et ira efferati movendum; sed ipse certe Patroclus et milites Myrmidones quominus in ultimo rerum periculo — nam et Aiax ἕρκος Ἀχαιῶν iam recessit defessus [1]) — Troianos invadant

1) Cf. vs. 102 sqq.

Digitized by Google

Achilles non amplius intercedit. — „Arma igitur tua mihi commoda", Patroclus ait, „ut me adspecto te ipsum adspicere se credant hostes: facilius repellentur si Achillem in se incurrere putent." Prudentia haec sunt Patrocli verba; cui id quod petebat concedere poterat Achilles et verbis tamen stare. Et quam utilia peteret mox apparuit; nam cum Troiani

ἔτιδόντο Μενοιτίου ἄλκιμον υἱόν,
αὐτὸν καὶ θεράποντα, σὺν ἔντεσι μαρμαίροντας,
πᾶσιν ὀρίνθη θυμός, ἐκίνηθεν δὲ φάλαγγες,
τελπόμενοι παρὰ ναῦφι ποδώκεα Πηλεΐωνα
μηνιθμὸν μὲν ἀποῤῥῖψαι, φιλότητα δ' ἑλέσθαι·
πάντηνεν δὲ τέκαστος ὅπῃ φύγοι αἰπὺν ὄλεθρον [1]).

Viderunt bigas caelestes subsequente Myrmidonum acie quincuplice in se irruentes, in curru stantem viderunt heroem armis plus quam humani splendoris indutum, viderunt ipsum illud Achillis κόρυθος μέτωπον ἐγγύθι λαμπομένης [2]), quae galea tum, cum Achivi oram Troadis primum obtinuerunt, hominibus per campos diffugientibus tantum terrorem incussit adspecta, — nec dubitarunt quin ipse Pelei filius in eos irrueret.

Etiam clarius sub vesperam huius diei apparuit quam prudenti consilio Patroclus Achillis arma sibi expetisset; tunc enim hostes vel inermis Achillis adspectu adeo sunt perterriti ut in caecam fugam confestim se conicerent.

Armis igitur divinis indutus praelium iniit Patroclus: cecidit, spoliatus est; hostes eius armis sunt potiti. Hactenus postquam progressa est narratio, cetera quae Ilias habet inde profluxisse mirari nemo potest; nam fieri vix potuit quin Hector divina illa arma indueret ipse, cum semel iis esset potitus; fieri vix et ne vix quidem potuit quin nova arma ἡφαιστότευκτα Achilli praeberentur aegre desideranti. Id vero admiratione est dignissimum, quod poeta materie, quam carminis argumentum ei praebebat, tam feliciter est usus.

Quod autem cum aliis et ego olim putavi, Achillis ad Patroclum verba

„δύσεο τεύχεα θᾶσσον, ἐγὼ δέ κε λαὸν ἀγείρω" [3])

---

1) Cf. vs. 278—283. 2) Cf. vs. 70 sq.
3) Cf. vs. 129.

Digitized by Google

superesse ex eo tempore quo epos armorum permutationem nondum haberet, id nullius momenti esse argumentum nunc intellego. Voci τεύχεα mente praemittendus est articulus, quo dictio epica uti non solet. „Quin igitur indue arma quae petiisti, ego tibi concessi" [1]) Achilles ait.

Et quod in priscis scholiis vituperatur, recentiore quoque tempore multis improbatum, Hectorem praelio aestuante aliquantisper recessisse ut arma Patroclo ademta indueret ipse [2]), id iusto crimini obnoxium esse non videtur. Prisca quidem fabula, qua poeta noster usus est, nihil eiusmodi potuit habere, sed ut de suo id adderet eum movit armorum permutatio, quae ab ipso videtur esse inventa. Simili ratione Hectorem primo praelio aestuante ex acie aliquantisper dimisit [3]): tunc uxori valedicentem eum ostendere voluit, nunc ultimo ante mortem die spoliis opimis ornatum et hostes fugantem. Non superaturus est Achillem, sed hoc certe dedit Iuppiter cras morituro ut ipsius Achillis armis divinis aliquantisper indueretur et veluti alter Achilles suis militibus et hostibus videretur admirantibus. Pugnandi autem ea ratio legibus strategicis exemta, quam poeta solet sequi, talia facilius ferebat quam pugnae aevi recentioris. Cum ipse Homerus, dum carmen deducit, numquam non otio affluit, tum ii quos agentes inducit nullis unquam temporis angustiis prohibentur quominus id dicant vel faciant quod carmini novum decus addere posse videatur.

Π 558 sq.

κεῖται ἀνήρ, ὃς πρῶτος ἐσήλατο τεῖχος Ἀχαιῶν,
Σαρπηδών!

sunt Patrocli Sarpedone profligato sodales cohortantis verba. At M 438 poeta narravit Achivos vallum a Troianorum impetu aequo marte aliquantisper defendisse, donec

Ζεὺς κῦδος ὑπέρτερον Ἕκτορ' ἔδωκε
Πριαμίδῃ, ὃς πρῶτος ἐσήλατο τεῖχος Ἀχαιῶν,

de Hectore igitur idem dicens quod in Π de Sarpedone dixit

1) Cf. vs. 62.
2) Cf. P 186—214.
3) Cf. Z 86 sqq.

Digitized by Google

Patroclus. Haec quomodo inter se conveniunt, aut si parum conveniunt, quid de utroque loco est censendum?

Res sic est expedienda. Hector primus *in castra irruit* per portam, saxo iniecto ab ipso effractam [1]); sed ante eum Sarpedon *usque ad vallum* — quod frustra conati fuerant Asius et alii — omnium primus accesserat et valli propugnaculum revulserat [2]).

Cur autem Sarpedonem non longius tunc processisse fecit poeta? Cur Hector mox non ea via, qua Sarpedon πολέεσσιν ὀθῆκε κέλευθον, castra intravit, sed novam sibi effregit?

Quia poeta bis idem in libro M narravit. Diversas fabulas duas, vel potius fabulas parallelas, ut solebat, et illic in unum coniunxit, prius Sarpedonem dein Hectorem aliis quidem verbis sed narratione simillima celebrans; nam sive propugnaculo evulso sive porta elisa aditus in castra aperitur, res eodem redit. Gradationem tamen quandam assecutus est; nam vallum primo ab Asio frustra tentatum fecit, dein a Sarpedone labefactatum, tandem ab Hectore perruptum. Ultimam autem fabulam cum paenultima his versibus colligavit:

> οὐδέ κέ πω τότε γε Τρῶες καὶ Φαίδιμος Ἕκτωρ
> τείχεος ἐρρήξαντο πύλας καὶ μακρὸν ὀχῆα,
> εἰ μὴ ἄρ' υἱὸν ἐὸν Σαρπηδόνα μητιέτα Ζεὺς
> ὧρσεν ἐπ' Ἀργείοισι κτέ. [3]).

In prisca videlicet poesi Sarpedon fuit alter quidam Hector, filius dei Asiani exercitum peregrinum repellens. Quae similitudo effecit etiam ut de utriusque morte poeta Iliadis simillima narraret, iisdem partim verbis usus [4]): Iovem heroem Troianum servare voluisse, sed refragatam esse deam Achivis faventem, hic Iunonem, illic Minervam. Temere autem Zenodotus quae huc spectant a libro Π aliena ducebat [5]). Et inter recentiores criticos fuere qui libri Π versus quos attulimus, ubi Sarpedon primus vallum ἐσήλασθαι dicitur, cum vicinis damnarent [6]); sed eodem iure cunctum episodium, quod est de Pa-

1) Cf. M 437—462.
2) Cf. ibid. vs. 397—399.
3) Cf. M 290—293.
4) Cf. Π 435—443 et X 174—181.
5) Cf. Π 432—458 et 666—683.
6) Köchly vs. 555—562, Leaf 555—568.

Digitized by Google

troclo Sarpedonis victore, vel etiam totam Patrocleam, deleverit quispiam, quoniam

Patroclus : Sarpedon = Achilles : Hector.

Sic vero satius fuerit novam aliquam Iliadem pluresve Iliades concinnasse e priscorum mythorum ruderibus, quemadmodum suam ex iis concinnavit Homerus. Hic autem quomodo rem sibi informaverit rogantibus respondendum est: Sarpedonem *τεῖχος ἐσήλασθαι*, qua aoristi forma poeta non nisi duobus his locis parallelis usus est, ceteris enim est aor. II *ἄλθαι*. Nunc autem *insilire in* sive *usque ad vallum* illud verbum intellegi voluit, de Hectore vero dictum, *per vallum* sive *per portam*. Et conferri potest vallum, cum *perfractum* tantum esset, non totum *deiectum*, in libro Ξ *ἐριπεῖν* dictum [1]).

Π 733—750. Cum Patroclus videret Hectorem bigis vectum et in se irruentem,

ἀφ' ἵππων ἅλτο χαμᾶζε
ἔγχος ἔχων σκαιῇ, ἑτέρῃφι δὲ λάζετο πέτρον
μάρμαρον ὀκριόεν θ', ὅν οἱ περὶ χεὶρ ἐκάλυψε, κτέ.

„O stultum hominem!" fuit qui exclamaret: „tenet hastam, „sed ea non utitur! Saxo hostem petere mavult quam cultorum „hominum telo. Serione talia narrantur? Verine est poetae eius- „modi ineptias fingere? Cyclopi alicui vel simio ingenti talia „missilia melius conveniunt quam Achillis amico."

At nonne satius est rogare quid moverit poetam ut — meliusne an deterius nondum rogo, sed *ut* hoc fingeret? Nam ne inepta quidem de nihilo finguntur. Est autem causa aperta, ut opinor. Hasta Patroclus *nondum* utitur, quia *alium in usum* eam mox requiret. Nunc non ipsum Hectorem petit clipeo protectum, sed eius aurigam Cebrionen, qui dum habenas tenet, tela hostilia cavere nequit; huic caput lapide ingenti comminuit. Bigis igitur uti Hector non amplius poterit donec alium aurigam invenerit; non enim cuiusvis erat equos feroces regere per pugnae vicissitudines multiplices. In secunda pugna primo Eniopeus ei fuerat auriga, dein hoc necato Archeptolemus [2]). Hoc item in-

1) Cf. Ξ 15, 55 et de hoc loco supra p. 84 sq.
2) Cf. Θ 119—129.

Digitized by Google

terfecto fratri suo Cebrioni habenas tradiderat [1]), qui et hodie in pugna tertia ei aurigavit. Nunc Cebrione quoque peremto Patroclus ipsum Hectorem hasta petivit, pedes peditem, et aliquantisper de corpore caesi cum ipso dimicavit, multis armatis utrumque adiuvantibus. Hector autem currum iam sibi inutilem brevi post in urbem remisit [2]), et pedes pugnavit per ceteram illius diei partem, nec non die sequenti [3]), quo ipse est occisus. Periti igitur bellatoris fuisse prius aurigam saxo, dein parabaten hasta petere, neque poetam qui tale quid finxerit iure posse vituperari, re est comprobatum.

Non quo negem quaedam hunc de quo disputamus locum habere quae minus placeant. Nam obscura sunt versus 736 verba *οὐδὲ δρὴν ἄζετο Φωτός* [4]), et mox, cum de Cebrione percusso haec dicuntur:

ἀμφοτέρας δ' ὀφρῦς σύνελεν λίθος, οὐδέ ϝοι ἔσχε
ὀστέον, ὀφθαλμοὶ δὲ χαμαὶ 'πέσον ἐν κονίῃσι
αὖθι πρόσθε ποδῶν· ὃ δ' ἄρ' ἀρνευτῆρι ϝεϝοικὼς
κάππεσ' ἀπ' εὐϝεργέος δίφρου, 'λίπε δ' ὀστέα θυμός [5]),

cum rem incredibilem miramur, tum ipsa verba suspicionem movent; recentioris enim aetatis est trisyllabum *εὐϝεργέος* pro pentesyllabo *ἐϋϝεργέος* dictum, et horrificum magis quam perspicuum est id quod narratur. Os frontale saxo confractum et oculos elisos facile nobis fingimus: oculos capite excussos et ante pedes morientis prolapsos non item, et certum est nihil eiusmodi fieri unquam potuisse. Imago autem *urinatoris*, qui capite demisso manibusque protentis de rupe in undas se proicit, multo aptior est M 385, ubi de alta turri miles quidam pronus decidit, quam nostro loco, ubi de *capso currus* Cebriones ruens manus extendere vix potuit quin terram continuo contingeret. Itaque ipse mox Patroclus Cebrionen cadentem, qui

ἀσθμαίνων ἐϋϝεργέος ἔκπεσε δίφρου
κύμβαχος ἐν κονίῃσιν ἐπὶ βρεχμόν τε καὶ ὦμους,

---

1) Cf. Θ 312—319.
2) Cf. P 129—131, 189—191.
3) Cf. Π 820, 864 P 75, 87, 138—190, 213, 592 Σ 160 Υ 379, 422 Χ 5 sqq.
4) Omitti potest hic versus, quem damnabat Heyne.
5) Cf. vs. 740—743.

Digitized by Google

non *ἀρνευτῆρι* sive *urinatori* assimulavit, sed *κυβιστητῆρι* sive *saltatori* corpore gyrum ducenti, hisce verbis eum irridens:

ὦ πόποι, ἦ μάλ' ἐλαφρὸς ἀνήρ· ὡς ῥεῖα κυβιστᾷ!
εἰ δή που καὶ πόντῳ ἐν ἰχθυόεντι γένοιτο,
πολλούς κεν κορέσειεν ἀνὴρ ὅδε τήθεα διφῶν,
νηὸς ἀποβρώσκων, εἰ καὶ δυσπέμφελος εἴη,
ὡς νῦν ἐν πεδίῳ ἐξ ἵππων ῥεῖα κυβιστᾷ.
ἦ ῥα καὶ ἐν Τρώεσσι κυβιστητῆρες ἔασι [1]).

Urinatoris imaginem et huius menti obversari videmus, ipsum tamen Cebrionen non huic sed *saltatori* similem dicit. Quae autem modo afferebamus verba „*ἐϋτρεγέος ἔκπεσε δίφρου κτέ.*" non nostro loco leguntur, sed in priore Iliadis parte [2]), de *Mydone* Lycio, *Pylaemenis anriga*, ibi dicta, quem Antilochus lapide et mox ense percussit. Quo loco quoniam *δίφρου ἐϋτρεγέος ἐκπεσεῖν* multo aptius et ipsis numeris magis convenienter est dictum quam nostro loco *καππεσεῖν ἀπὸ δίφρου εὐτρεγέος* (sive *-γοῦς*), sequitur ut ex illo loco nonnulla in nostrum transsumta et utcunque ei adaptata esse suspicemur; ab ipso autem poeta transsumta esse non videntur. Oculos humi proiectos esse cum imitator narraret, fortasse memor fuit versuum quorumdam libri N, ubi Agamemnon Pisandro faciem sive capitis partem anteriorem vehementissimo ictu gladii praecidit, ita ut

'λάκεν ὀστέα, τὼ δέ τοι ὄσσε
παρ ποσὶν αἱματόεντε χαμαὶ 'πέσον ἐν κονίῃσι [3]).

Quae cum ita sint, vellet quis pro versibus quatuor, qui supra sunt allati [4]), haec sola legi:

ἀμφοτέρας δ' ὀφρῦς σύνελεν λίθος, οὐδέ τοι ἔσχε
ὀστέον· ἐκ δίφρου δ' ἔπεσεν, 'λίπε δ' ὀστέα θυμός.

Tales certe, quales traditi sunt, hos versus non ipsi poetae deberi manifestum videtur.

P 608—625. Hector

'Ιδομενῆος ἀκόντισε Δευκαλίδαο
δίφρῳ ἐφεσταότος· τοῦ μέν ῥ' ἀπὸ τυτθὸν ἅμαρτε,

1) Cf. vs. 745—750.
2) Cf. E 585 sq.
3) Cf. N 616 sq.
4) Cf. vs. 740—743.

Digitized by Google

αὐτὰρ ὁ Μηριόναο ὀπάονά θ' ἡνίοχόν τε,
Κοίρανον, ὅς ῥ' ἐκ Λύκτου εὖ κτιμένης ἕπετ' αὐτῷ, —
πεζὸς γὰρ τὰ πρῶτα λιπὼν νέας ἀμφιελίσσας
ἦλυθε, καί κε Τρωσὶ μέγα κράτος ἠγυάλιξε,
εἰ μὴ Κοίρανος ὦκα ποδώκεας ἤλασεν ἵππους·
καὶ τῷ μὲν Φάος ἦλθεν, ἄμυνε δὲ νηλεὲς ἦμαρ,
αὐτὸς δ' ὤλεσε θυμὸν ὑφ' Ἕκτορος ἀνδροφόνοιο, —
τὸν βάλε κτὲ.

Obscurus dicitur hic locus in scholiis, neque potest negari alterum enuntiatum alteri insertum et narrationem a Coerano ad Idomeneum et in temporis articulum priorem subito translatam revera obscuri quid habere. Fuerunt igitur qui hos versus partim spurios ducerent [1]); sed nihil videtur delendum, res autem sic se habet:

Idomeneus, qui pedes e castris in praelium ruerat [2]), cum Hectorem hasta peteret, hasta fracta est et Hector corpore integro integrisque viribus ipsum est aggressus. Neque dubium videbatur quin hic virum seniorem interfecturus esset, at Coeranus, Merionis, qui et ipse pedes in vicinia pugnabat, auriga, bigas quam celerrime usque ad Idomeneum adegit, quem in currum recepit. Et sic regem suum servavit, at ipse Hectoris hasta percussus concidit. Meriones tum habenas humi collectas Idomeneo porrexit, qui solus in castra rediit curru vectus. Meriones autem remansit in praelio.

Ceterum fortasse praestat in fine versus 611 et in fine versus 616 enuntiatum coli signo claudere, ut ad ὅ vs. 610 mente addatur ἔβαλε, quod post ἅμαρτε facile potuit suppleri.

Σ 207 sqq.

ὡς δ' ὅτε καπνὸς ἰὼν ἐκ ῥάστεος αἰθέρ' ἵκηται,
τηλόθεν ἐκ νήσου, τὴν δῄοι ἀμφιμάχωνται· —
οἳ δὲ [3]) πανημέριοι στυγερῷ κρίνονται Ἀρῇ
ῥάστεος ἐκ σφετέροι', ἅμα δ' ἠελίῳ καταδύντι
πυρσοί τε φλεγέθουσιν ἐπήτριμοι, ὑψόσε δ' αὐγὴ

1) Heyne vs. 610 sq., Nauck 612—616.
2) Cf. N 210—329.
3) Codd. τε.

Digitized by Google

γίγνεται ἀΐσσουσα, περικτιόνεσσι φιδέσθαι,
αἴ κέν πως σὺν νηυσὶν ἀρῆς ἀλκτῆρες ἵκωνται· —
ὣς ἀπ' Ἀχιλλῆος κεφαλῆς σέλας αἰθέρ' ἵκανε.

Inde ab aetate Aristarchi haec comparatio multis parum probata varias suspiciones movit. Est tamen optima, est integra, est vere Homerica.

Unum est concedendum, quod et de centum aliis carminis locis iure potest dici, laxiorem esse verborum structuram. Nempe sic solet poeta Iliadis cum utitur comparationibus, longius longiusque abreptus dum pingere conatur quae eius menti obversantur. Cuiusmodi locis non cuncta semper verba terse et legibus dialecticis convenienter inter se coniungere solet, sed multa significari potius quam delineentur vel adumbrentur, multa autem addi quae non sint necessaria ad tertium quod dicitur comparationis in clara luce collocandum, nota res est. Sic igitur et haec habet comparatio [1]). Ipsa vero imago, quam poeta menti auditorum obicit, est vividissima et aptissima ad carminis hunc locum illustrandum.

Nubem fulgidam Minerva circumdedit capiti Achillis et aegidem suam eius humeris iniecit, ut sic adspectus heros Troianos in castra irruentes perterreret et in fugam coniceret. Vapidum hunc fulgorem supra iuvenis caput assurgentem poeta assimulat fumo ignium a civibus alicuius insulae incensorum, quibus periculum sibi instans nuntient civitatibus vicinis. Per totum diem hi cum hostibus eorum moenia oppugnantibus conflixerunt, ut Achivi hodie cum Troianis; anxii autem solis occasum expectarunt et centies exoptarunt, ab hostibus audacibus inclusi et identidem petiti. Tandem vesper adest ἀσπάσιος τρίλλιστος: finis iam fiet pugnandi et signa dari poterunt incolis insularum circumiacentium. Haud alius atque misellis his quos poeta pingit hominibus insulanis fuit animus Achivis intra vallum suum veluti in remota aliqua insula inclusis. Sub finem igitur diei — nam prius eiusmodi signa dari non potuerunt — cives insulae a praedonibus oppressae incendunt faces; quarum fumus rutilus, mox ingruente noctis caligine in flammas lucidas mutatus, eminus late conspicitur, spem salutis denuo ciens in corde ho-

1) Similia infra de Ω 480 sqq. erunt observanda.

Digitized by Google

minum defessorum, qui morti devotos per multas horas se sunt rati.

Praeclaram hanc imaginem Aristarchus suo pretio non aestimavit cum coniectura sollicitandam duxit, aut — si quis mavult, quoniam sunt qui Aristarchum a coniecturis alienum fuisse persuasum habeant, — cum aliam lectionem undecunque ductam lectioni vulgatae praetulit. In memoriam huic venerat locus similis, qui est in libro T; quo loco Achillis clipeus aureus solis radios medio die repercutiens assimulatur orbi *lunae plenae* (μήνῃ) et mox *igni littorali* a nautis cum tempestate colluctantibus adspecto[1]), prius igitur *figurae rotundae* potissimum habita ratione [2]), dein *splendoris*. Verba autem quibus illic poeta usus est:

ὡς ὅτε κ' ἐκ πόντοιο σέλας ναύτῃσι φανήῃ
καιομένοιο πυρός

cum Aristarchus nostro quoque loco aptiora duceret quam *fumi* mentionem, mutatam lectionem hanc proposuit vel ab aliis propositam laudavit, sed equidem non dubito quin ipse eam excogitaverit:

ὡς δ' ὅτε πῦρ ἐπὶ πόντον ἀριπρεπὲς αἰθέρ' ἵκηται κτἑ.

Et multis magnum Aristarchi nomen imposuit, ita ut probabilis haec haberetur lectio vel etiam certisssima loci corrupti emendatio. At corrigere ille conabatur — immo in deterius mutabat — quae nullam correctionem requirerent, et e comparatione exquisita multo minus ex vero pictam efficiebat, non e fumo lucem dans, sed fumo lucem intempestive substituens; nam *nubes* fumo quam claro igni aptius potuit assimulari.

Alia continuo sequitur comparatio, ea quoque criticorum suspicionibus obnoxia. Nam Achilles ab Iride e luctus torpore excitatus, a Minerva autem aegide quae pro clipeo esset munitus et nube fulgida quae pro casside, cum ante vallum prodiisset, clamorem edidit bellicum;

---

1) Cf. T 374—378.

2) Vox μήνη l.l. et Ψ 455 usurpata suspicionem Heynio aliisque movit, at movere non debebat. *Luna* dicitur σελήνη, *lunae* autem *plenae orbem* poeta vocat μήνην. In Alcinoi vel in Menelai aedibus est αἴγλη ὡς ἠελίοιο ἠὲ σελήνης πέλεται, sed *superficies fulgida* clipei rotundi (cf. pag. 105, 1) vel macula alba in equi fronte conspicua assimulatur *lunae disco candido*.

Digitized by Google

ὡς δ' ὅτ' ἀριζήλη Φωνή, ὅτε ῥίγαχε σάλπιγξ
ῥάστυ περιπλομένων δηΐων. ὕπο θυμορραιστέων,
ὧς τότ' ἀριζήλη Φωνὴ 'γένετ' Αἰακίδαο [1]),

et hostes ὡς οὖν ἄϊον ῥόπα χάλκεον Αἰακίδαο, caeco metu perturbati terga dederunt.

Hic a prisci aevi dictione alienus est terminus -έων et soloecum est χάλκεον substantivo feminini generis adiunctum; vitii igitur aliquid hunc locum contraxisse satis apparet. Sed si deleatur praepositio ὕπο et pro altero patronymico scribatur Ἀχιλῆος, nihil restet quod improbetur in versibus

ῥάστυ περιπλομένων δηΐων θυμορραιστάων

et:

οἳ δ' ὡς οὖν ἄϊον ῥόπα χαλκείην [2]) Ἀχιλῆος.

Quae non certae quidem sunt emendationes, sed lenes [3]) et contextui aptae; itaque in formis certe verborum nihil est quod satis valeat ad versus, qui dictioni epicae tam facile adaptari possint, infamia afficiendos.

At ipse verborum usus novicia quaedam habere creditur; Φωνήν enim ceteris locis Homericis *vocem humanam* (vel deorum) dici, hoc uno *sonum tubae*, ipsius autem tubae non nisi h. l. apud Homerum fieri mentionem.

Nempe observationibus veris atque utilibus viri docti nunc quoque, ut alias plus semel, infeliciter sunt usi. „Substantivum Φωνή vocem humanam vel divinam significare solet": — verum hoc. Sed quid porro? Id quoque verum et certum est, non nisi *animantes* posse ἴμεναι vel πέτεσθαι vel μενεαίνειν, crebri tamen et cuivis noti sunt versus ubi *naves* dicuntur *ire* [4]), *currere* [5]), *gaudere* [6]), *festinare* [7]), vel *tela salire* [8]), *volare* [9]), *furere* [10]), *sanguinem sitire* [11]), *scopum petere* [12]), et plenum eiusmodi locutionum est utrumque epos, neque cuiquam in mentem venit unquam

---

1) Cf. Σ 219—221.
2) χαλκέην legebat Zenodotus.
3) Posterius Αἰακίδαο potuit irrepere e versu proximo, et ipsa repetitione ingrata suspicionem movet.
4) Cf. A 482 al.
5) Cf. A 483 al.
6) Cf. ε 176.
7) Cf. ν 115.
8) Cf. Δ 125 al.
9) Cf. Δ 126 al.
10) Cf. Θ 111 al.
11) Cf. Λ 574 al.
12) Cf. Δ 126 al.

Digitized by Google

... vel emendare velle, quoniam nemo nescit poetae ... omnium poetarum esse τὰ ἄψυχα ἔμψυχα ποιεῖν [1]), ... rerum naturam iis vivere et spirare. Nihilo autem ... laudabilis audaciae fuit, tubae voce humana ... ipsi vocem tribuere quam arcus nervo clamorem vel ... [illegible] tubis mugitum [3]).

... a praeliis Homericis aliena? Ita est: neque alibi in ... descriptione eam commemoravit Homerus, neque ... loco. *Cognitam* sane habuit tubam; nam caelites ingenti ... pugnam ineuntes cum celebravit, terram mu... armamentum, quod *aeneum* sibi fingere solebat [4]), σαλ... ut ingentem aliquam *tubam reboasse* dixit [5]). Sed ... *praedam appetentes* tuba usos esse neque alibi dixit — ... autem heroes βοὴν ἀγαθούς, qui tuba quid facerent? — ... nostro loco. Cum hostes in urbem impetum faciunt, ... tubae clarus sonus percipitur. A quibus inflatae? ... *hostibus*! Minime: qui cur tuba canerent? sperantesne ... ipso sono tubarum moenia urbis oppugnatae, ut Hie..., prosilierentur? Immo *cives urbis* a praedonibus petitae ..., non ipsos praedones, movet atque cogit nos ratio ..., qua poeta utitur, eam quae fuit cum insulanis ... [6]) quodammodo continuans; et idem testantur ipsa ..., quibus posta comparationem inclusit, sive „πάστυ περι... σείων ὕπο" eum dixisse sumimus, sive praepositione ... eandem rem significasse genitivo absoluto; utrumvis ... significat *propter hostes circa urbem versantes.*

... autem cum caneret poeta, eius menti obversabatur ci... plena pacis prosperae quiete verbis custodis alicuius, ... peregrinos, hostes igitur, eminus appropinquare nuntian... subito excitata, ut Troiani verbis Politae [7]). Quae ἀγγελίη ... ἐρχομένοιο [8]) ut primum est accepta, homines variis

... Rhetor. III 11 § 2.
... 129 et Φ 411.
... 129 al.
... Ξ 504 P 525 al.
... Φ 388.
... [illegible] τῆς φρυκτωρίας antiquissima ea mentio.
... 791—797.
... 80, 42.

Digitized by Google

operibus in agris vacantes intra urbis moenia confestim se recipere iubentur. Quomodo autem iubentur? Inter gentes Europaeas tale quid nostro aevo fieri solet sono ingentis alicuius tintinnabuli, ex summa turri suspensi. Illis hominibus simile officium praestitit tuba praegrandis, cuius sonus late per campos circumiacentes spargebatur; et sic olim in Helvetia ingentibus illis tubis e ligno confectis, quae nemini non sunt cognitae, ad incolas vallium nuntii solebant mitti, si ab hostibus appropinquantibus instaret periculum. Non *signis bellicis* dandis illud instrumentum inserviisse dixit poeta Iliadis, neque in praelia esse illatum, sed civibus periculum instans ex ipsa urbe nuntiasse. et *receptui cecinisse*. Recentiores ut hos versus ducamus quam Iliadis corpus, nihil est quod nos cogat. Neque alia vitae instrumenta vel alios mores poetam inter aequales vidisse, alios heroibus tribuisse scientem, ex hoc aliisve locis efficitur: id sequitur, tubam eius aetate non inserviisse signis in praelio dandis, sed vocandis hominibus ad periculum effugiendum vel arcendum inserviisse, ut *tympana* illa ingentia, quae inter Indos et hodie asservantur.

Σ 483 sqq. Pervenimus ad locum notissimum, ubi describitur clipeus aureus, quem Vulcanus Thetide petente cudit Achilli. Quo loco quae leguntur, Iliadi postmodo inserta non possunt non videri illis criticis, qui armorum permutationem a carmine primitus alienam fuisse sibi persuaserunt.

Supra vero breviter demonstrare conati sumus, iustam causam nullam esse ob quam Iliadis poeta Patroclum armis Achillis indutum in praelium misisse negetur [1]). Fac probabiliter ea esse disputata vel ab aliis idem esse demonstratum: at novum nobis obmovetur argumentum, ob quod clipei illa descriptio tamen ex Iliade sit resecanda. Nempe priscum carmen scuta *βολοειδῆ* quidem et *πυργοειδῆ* ea cognita habuisse, quibus homines aevo Mycenaeo quod vocatur sunt usi [2]), non vero clipeos rotundos; rotundum autem clipeum Achilli fecisse Vulcanum: ergo noviciam esse eam partem Iliadis ubi clipeus ille describatur.

1) Cf. p. 90—93.

2) „Kuppelschilde" (quorum figuram satis apte indicat signum numerale 8) et „Thurmschilde" (cilindris mediis discisis similes).

Digitized by Google

Achilles non amplius intercedit. — „Arma igitur tua mihi commoda", Patroclus ait, „ut me adspecto te ipsum adspicere se credant hostes: facilius repellentur si Achillem in se incurrere putent." Prudentia haec sunt Patrocli verba; cui id quod petebat concedere poterat Achilles et verbis tamen stare. Et quam utilia peteret mox apparuit; nam cum Troiani

ἐτίδοντο Μενοιτίου ἄλκιμον υἱόν,
αὐτὸν καὶ θεράποντα, σὺν ἔντεσι μαρμαίροντας,
πᾶσιν ὀρίνθη θυμός, ἐκίνηθεν δὲ Φάλαγγες,
τελπόμενοι παρὰ ναῦφι ποδώκεα Πηλεΐωνα
μηνιθμὸν μὲν ἀπορρῖψαι, Φιλότητα δ' ἑλέσθαι·
πάπτηνεν δὲ τέκαστος ὅπῃ Φύγοι αἰπὺν ὄλεθρον [1]).

Viderunt bigas caelestes subsequente Myrmidonum acie quincuplice in se irruentes, in curru stantem viderunt heroem armis plus quam humani splendoris indutum, viderunt ipsum illud Achillis κόρυθος μέτωπον ἐγγύθι λαμπομένης [2]), quae galea tum, cum Achivi oram Troadis primum obtinuerunt, hominibus per campos diffugientibus tantum terrorem incussit adspecta, — nec dubitarunt quin ipse Pelei filius in eos irrueret.

Etiam clarius sub vesperam huius diei apparuit quam prudenti consilio Patroclus Achillis arma sibi expetisset; tunc enim hostes vel inermis Achillis adspectu adeo sunt perterriti ut in caecam fugam confestim se conicerent.

Armis igitur divinis indutus praelium iniit Patroclus: cecidit, spoliatus est; hostes eius armis sunt potiti. Hactenus postquam progressa est narratio, cetera quae Ilias habet inde profluxisse mirari nemo potest; nam fieri vix potuit quin Hector divina illa arma indueret ipse, cum semel iis esset potitus; fieri vix et ne vix quidem potuit quin nova arma ἠΦαιστότευκτα Achilli praeberentur aegre desideranti. Id vero admiratione est dignissimum, quod poeta materie, quam carminis argumentum ei praebebat, tam feliciter est usus.

Quod autem cum aliis et ego olim putavi, Achillis ad Patroclum verba

„δύσεο τεύχεα θᾶσσον, ἐγὼ δέ κε λαὸν ἀγείρω" [3])

---

1) Cf. vs. 278—283.
2) Cf. vs. 70 sq.
3) Cf. vs. 129.

Digitized by Google

superesse ex eo tempore quo epos armorum permutationem nondum haberet, id nullius momenti esse argumentum nunc intellego. Voci τεύχεα mente praemittendus est articulus, quo dictio epica uti non solet. „Quin igitur indue arma quae petiisti, ego tibi concessi" [1]) Achilles ait.

Et quod in priscis scholiis vituperatur, recentiore quoque tempore multis improbatum, Hectorem praelio aestuante aliquantisper recessisse ut arma Patroclo ademta indueret ipse [2]), id iusto crimini obnoxium esse non videtur. Prisca quidem fabula, qua poeta noster usus est, nihil eiusmodi potuit habere, sed ut de suo id adderet eum movit armorum permutatio, quae ab ipso videtur esse inventa. Simili ratione Hectorem primo praelio aestuante ex acie aliquantisper dimisit [3]): tunc uxori valedicentem eum ostendere voluit, nunc ultimo ante mortem die spoliis opimis ornatum et hostes fugantem. Non superaturus est Achillem, sed hoc certe dedit Iuppiter cras morituro ut ipsius Achillis armis divinis aliquantisper indueretur et veluti alter Achilles suis militibus et hostibus videretur admirantibus. Pugnandi autem ea ratio legibus strategicis exemta, quam poeta solet sequi, talia facilius ferebat quam pugnae aevi recentioris. Cum ipse Homerus, dum carmen deducit, numquam non otio affluit, tum ii quos agentes inducit nullis unquam temporis angustiis prohibentur quominus id dicant vel faciant quod carmini novum decus addere posse videatur.

Π 558 sq.

κεῖται ἀνήρ, ὃς πρῶτος ἐσήλατο τεῖχος Ἀχαιῶν,
Σαρπηδών!

sunt Patrocli Sarpedone profligato sodales cohortantis verba. At M 438 poeta narravit Achivos vallum a Troianorum impetu aequo marte aliquantisper defendisse, donec

Ζεὺς κῦδος ὑπέρτερον Ἕκτορ' ἔδωκε
Πριαμίδῃ, ὃς πρῶτος ἐσήλατο τεῖχος Ἀχαιῶν,

de Hectore igitur idem dicens quod in Π de Sarpedone dixit

1) Cf. vs. 62.
2) Cf. P 186—214.
3) Cf. Z 86 sqq.

Digitized by Google

Patroclus. Haec quomodo inter se conveniunt, aut si parum conveniunt, quid de utroque loco est censendum?

Res sic est expedienda. Hector primus *in castra irruit* per portam, saxo iniecto ab ipso effractam [1]); sed ante eum Sarpedon *usque ad vallum* — quod frustra conati fuerant Asius et alii — omnium primus accesserat et valli propugnaculum revulserat [2]).

Cur autem Sarpedonem non longius tunc processisse fecit poeta? Cur Hector mox non ea via, qua Sarpedon πολέεσσιν ὑθῆκε κέλευθον, castra intravit, sed novam sibi effregit?

Quia poeta bis idem in libro M narravit. Diversas fabulas duas, vel potius fabulas parallelas, ut solebat, et illic in unum coniunxit, prius Sarpedonem dein Hectorem aliis quidem verbis sed narratione simillima celebrans; nam sive propugnaculo evulso sive porta elisa aditus in castra aperitur, res eodem redit. Gradationem tamen quandam assecutus est; nam vallum primo ab Asio frustra tentatum fecit, dein a Sarpedone labefactatum, tandem ab Hectore perruptum. Ultimam autem fabulam cum paenultima his versibus colligavit:

οὐδέ κέ πω τότε γε Τρῶες καὶ Φαίδιμος Ἕκτωρ
τείχεος ἐρρήξαντο πύλας καὶ μακρὸν ὀχῆα,
εἰ μὴ ἄρ' υἱὸν ἑὸν Σαρπηδόνα μητιέτα Ζεὺς
ὦρσεν ἐπ' Ἀργείοισι κτέ. [3]).

In prisca videlicet poesi Sarpedon fuit alter quidam Hector, filius dei Asiani exercitum peregrinum repellens. Quae similitudo effecit etiam ut de utriusque morte poeta Iliadis simillima narraret, iisdem partim verbis usus [4]): Iovem heroem Troianum servare voluisse, sed refragatam esse deam Achivis faventem, hic Iunonem, illic Minervam. Temere autem Zenodotus quae huc spectant a libro Π aliena ducebat [5]). Et inter recentiores criticos fuere qui libri Π versus quos attulimus, ubi Sarpedon primus vallum ἐσήλασθαι dicitur, cum vicinis damnarent [6]); sed eodem iure cunctum episodium, quod est de Pa-

1) Cf. M 437—462.
2) Cf. ibid. vs. 397—399.
3) Cf. M 290—293.
4) Cf. Π 435—443 et X 174—181.
5) Cf. Π 432—458 et 666—683.
6) Köchly vs. 555—562, Leaf 555—568.

Digitized by Google

troclo Sarpedonis victore, vel etiam totam Patrocleam, deleverit quispiam, quoniam

Patroclus : Sarpedon = Achilles : Hector.

Sic vero satius fuerit novam aliquam Iliadem pluresve Iliades concinnasse e priscorum mythorum ruderibus, quemadmodum suam ex iis concinnavit Homerus. Hic autem quomodo rem sibi informaverit rogantibus respondendum est: Sarpedonem *τεῖχος ἐσήλασθαι*, qua aoristi forma poeta non nisi duobus his locis parallelis usus est, ceteris enim est aor. II *ἆλθαι*. Nunc autem *insilire in* sive *usque ad vallum* illud verbum intellegi voluit, de Hectore vero dictum, *per vallum* sive *per portam*. Et conferri potest vallum, cum *perfractum* tantum esset, non totum *deiectum*, in libro Ξ *ἐριπεῖν* dictum [1]).

Π 733—750. Cum Patroclus videret Hectorem bigis vectum et in se irruentem,

ἀΦ' ἵππων ἅλτο χαμᾶζε
ἔγχος ἔχων σκαιῇ, ἑτέρῃΦι δὲ λάζετο πέτρον
μάρμαρον ὀκριόεν θ', ὅν ῥοι περὶ χεὶρ ἐκάλυψε, κτέ.

„O stultum hominem!" fuit qui exclamaret: „tenet hastam, „sed ea non utitur! Saxo hostem petere mavult quam cultorum „hominum telo. Serione talia narrantur? Verine est poetae eius„modi ineptias fingere? Cyclopi alicui vel simio ingenti talia „missilia melius conveniunt quam Achillis amico."

At nonne satius est rogare quid moverit poetam ut — meliusne an deterius nondum rogo, sed *ut* hoc fingeret? Nam ne inepta quidem de nihilo finguntur. Est autem causa aperta, ut opinor. Hasta Patroclus *nondum* utitur, quia *alium in usum* eam mox requiret. Nunc non ipsum Hectorem petit clipeo protectum, sed eius aurigam Cebrionen, qui dum habenas tenet, tela hostilia cavere nequit; huic caput lapide ingenti comminuit. Bigis igitur uti Hector non amplius poterit donec alium aurigam invenerit; non enim cuiusvis erat equos feroces regere per pugnae vicissitudines multiplices. In secunda pugna primo Eniopeus ei fuerat auriga, dein hoc necato Archeptolemus [2]). Hoc item in-

1) Cf. Ξ 15, 55 et de hoc loco supra p. 84 sq.
2) Cf. Θ 119—129.

Digitized by Google

terfecto fratri suo Cebrioni habenas tradiderat [1]), qui et hodie in pugna tertia ei aurigavit. Nunc Cebrione quoque peremto Patroclus ipsum Hectorem hasta petivit, pedes peditem, et aliquantisper de corpore caesi cum ipso dimicavit, multis armatis utrumque adiuvantibus. Hector autem currum iam sibi inutilem brevi post in urbem remisit [2]), et pedes pugnavit per ceteram illius diei partem, nec non die sequenti [3]), quo ipse est occisus. Periti igitur bellatoris fuisse prius aurigam saxo, dein parabaten hasta petere, neque poetam qui tale quid finxerit iure posse vituperari, re est comprobatum.

Non quo negem quaedam hunc de quo disputamus locum habere quae minus placeant. Nam obscura sunt versus 736 verba *οὐδὲ δῆν ἄζετο φωτός* [4]), et mox, cum de Cebrione percusso haec dicuntur:

ἀμφοτέρας δ' ὀφρῦς σύνελεν λίθος, οὐδέ τοι ἔσχε
ὀστέον, ὀφθαλμοὶ δὲ χαμαὶ πέσον ἐν κονίῃσι
αὖθι πρόσθε ποδῶν· ὁ δ' ἄρ' ἀρνευτῆρι ἐοικὼς
κάππεσ' ἀπ' εὐεργέος δίφρου, λίπε δ' ὀστέα θυμός [5]),

cum rem incredibilem miramur, tum ipsa verba suspicionem movent; recentioris enim aetatis est trisyllabum *εὐεργέος* pro pentesyllabo *ἐϋεργέος* dictum, et horrificum magis quam perspicuum est id quod narratur. Os frontale saxo confractum et oculos elisos facile nobis fingimus: oculos capite excussos et ante pedes morientis prolapsos non item, et certum est nihil eiusmodi fieri unquam potuisse. Imago autem *urinatoris*, qui capite demisso manibusque protentis de rupe in undas se proicit, multo aptior est M 385, ubi de alta turri miles quidam pronus decidit, quam nostro loco, ubi de *capso currus* Cebriones ruens manus extendere vix potuit quin terram continuo contingeret. Itaque ipse mox Patroclus Cebrionen cadentem, qui

ἀσθμαίνων ἐϋεργέος ἔκπεσε δίφρου
κύμβαχος ἐν κονίῃσιν ἐπὶ βρεχμόν τε καὶ ὤμους,

---

1) Cf. Θ 312—319.
2) Cf. Π 129—131, 189—191.
3) Cf. Π 820, 864 P 75, 87, 138—190, 213, 592 Σ 160 Υ 379, 422 Χ 5 sqq.
4) Omitti potest hic versus, quem damnabat Heyne.
5) Cf. vs. 740—743.

Digitized by Google

non *ἀρνευτῆρι* sive *urinatori* assimulavit, sed *κυβιστητῆρι* sive *saltatori* corpore gyrum ducenti, hisce verbis eum irridens:

ὦ πόποι, ἦ μάλ' ἐλαφρὸς ἀνήρ· ὡς ῥεῖα κυβιστᾷ!
εἰ δή που καὶ πόντῳ ἐν ἰχθυόεντι γένοιτο,
πολλούς κεν κορέσειεν ἀνὴρ ὅδε τήθεα διφῶν,
νηὸς ἀποθρῴσκων, εἰ καὶ δυσπέμφελος εἴη,
ὡς νῦν ἐν πεδίῳ ἐξ ἵππων ῥεῖα κυβιστᾷ.
ἦ ῥα καὶ ἐν Τρώεσσι κυβιστητῆρες ἔασι [1]).

Urinatoris imaginem et huius menti obversari videmus, ipsum tamen Cebrionen non huic sed *saltatori* similem dicit. Quae autem modo afferebamus verba „*ἐϋτεργέος ἔκπεσε δίφρου κτέ.*" non nostro loco leguntur, sed in priore Iliadis parte [2]), de *Mydone* Lycio, *Pylaemenis anriga*, ibi dicta, quem Antilochus lapide et mox ense percussit. Quo loco quoniam *δίφρου ἐϋτεργέος ἐκπεσεῖν* multo aptius et ipsis numeris magis convenienter est dictum quam nostro loco *καππεσεῖν ἀπὸ δίφρου εὐτεργέος* (sive *-γοῦς*), sequitur ut ex illo loco nonnulla in nostrum transsumta et utcunque ei adaptata esse suspicemur; ab ipso autem poeta transsumta esse non videntur. Oculos humi proiectos esse cum imitator narraret, fortasse memor fuit versuum quorumdam libri N, ubi Agamemnon Pisandro faciem sive capitis partem anteriorem vehementissimo ictu gladii praecidit, ita ut

'λάκεν ὀστέα, τὼ δέ τοι ὄσσε
παρ ποσὶν αἱματόεντε χαμαὶ 'πέσον ἐν κονίῃσι [3]).

Quae cum ita sint, vellet quis pro versibus quatuor, qui supra sunt allati [4]), haec sola legi:

ἀμφοτέρας δ' ὀφρῦς σύνελεν λίθος, οὐδέ τοι ἔσχε
ὀστέον· ἐκ δίφρου δ' ἔπεσεν, 'λίπε δ' ὀστέα θυμός.

Tales certe, quales traditi sunt, hos versus non ipsi poetae deberi manifestum videtur.

P 608—625. Hector

'Ιδομενῆος ἀκόντισε Δευκαλίδαο
δίφρῳ ἐφεσταότος· τοῦ μέν ῥ' ἀπὸ τυτθὸν ἅμαρτε,

1) Cf. vs. 745—750.
2) Cf. E 585 sq.
3) Cf. N 616 sq.
4) Cf. vs. 740—743.

Digitized by Google

αὐτὰρ ὁ Μηριόναο ὀπάονά θ' ἡνίοχόν τε,
Κοίρανον, ὅς ῥ' ἐκ Λύκτου εὖ κτιμένης ἕπετ' αὐτῷ, —
πεζὸς γὰρ τὰ πρῶτα λιπὼν νέας ἀμφιελίσσας
ἦλυθε, καί κε Τρωσὶ μέγα κράτος ἠγυάλιξε,
εἰ μὴ Κοίρανος ὦκα ποδώκεας ἤλασεν ἵππους·
καὶ τῷ μὲν Φάος ἦλθεν, ἄμυνε δὲ νηλεὲς ἦμαρ,
αὐτὸς δ' ὤλεσε θυμὸν ὑφ' Ἕκτορος ἀνδροφόνοιο, —
τὸν βάλε κτέ.

Obscurus dicitur hic locus in scholiis, neque potest negari alterum enuntiatum alteri insertum et narrationem a Coerano ad Idomeneum et in temporis articulum priorem subito translatam revera obscuri quid habere. Fuerunt igitur qui hos versus partim spurios ducerent [1]); sed nihil videtur delendum, res autem sic se habet:

Idomeneus, qui pedes e castris in praelium ruerat [2]), cum Hectorem hasta peteret, hasta fracta est et Hector corpore integro integrisque viribus ipsum est aggressus. Neque dubium videbatur quin hic virum seniorem interfecturus esset, at Coeranus, Merionis, qui et ipse pedes in vicinia pugnabat, auriga, bigas quam celerrime usque ad Idomeneum adegit, quem in currum recepit. Et sic regem suum servavit, at ipse Hectoris hasta percussus concidit. Meriones tum habenas humi collectas Idomeneo porrexit, qui solus in castra rediit curru vectus. Meriones autem remansit in praelio.

Ceterum fortasse praestat in fine versus 611 et in fine versus 616 enuntiatum coli signo claudere, ut ad ὅ vs. 610 mente addatur ἔβαλε, quod post ἅμαρτε facile potuit suppleri.

Σ 207 sqq.

ὡς δ' ὅτε καπνὸς ἰὼν ἐκ ῥάστεος αἰθέρ' ἵκηται,
τηλόθεν ἐκ νήσου, τὴν δῄϊοι ἀμφιμάχωνται· —
οἳ δὲ [3]) πανημέριοι στυγερῷ κρίνονται Ἀρῇϊ
ῥάστεος ἔκ σφετέροιο, ἅμα δ' ἠελίῳ καταδύντι
πυρσοί τε φλεγέθουσιν ἐπήτριμοι, ὑψόσε δ' αὐγὴ

1) Heyne vs. 610 sq., Nauck 612—616.
2) Cf. N 210—329.
3) Codd. τε.

Digitized by Google

γίγνεται ἀΐσσουσα, περικτιόνεσσι φιδέσθαι,
αἴ κέν πως σὺν νηυσὶν ἀρῆς ἀλκτῆρες ἵκωνται· —
ὣς ἀπ' Ἀχιλλῆος κεφαλῆς σέλας αἰθέρ' ἵκανε.

Inde ab aetate Aristarchi haec comparatio multis parum probata varias suspiciones movit. Est tamen optima, est integra, est vere Homerica.

Unum est concedendum, quod et de centum aliis carminis locis iure potest dici, laxiorem esse verborum structuram. Nempe sic solet poeta Iliadis cum utitur comparationibus, longius longiusque abreptus dum pingere conatur quae eius menti obversantur. Cuiusmodi locis non cuncta semper verba terse et legibus dialecticis convenienter inter se coniungere solet, sed multa significari potius quam delineentur vel adumbrentur, multa autem addi quae non sint necessaria ad tertium quod dicitur comparationis in clara luce collocandum, nota res est. Sic igitur et haec habet comparatio [1]). Ipsa vero imago, quam poeta menti auditorum obicit, est vividissima et aptissima ad carminis hunc locum illustrandum.

Nubem fulgidam Minerva circumdedit capiti Achillis et aegidem suam eius humeris iniecit, ut sic adspectus heros Troianos in castra irruentes perterreret et in fugam coniceret. Vapidum hunc fulgorem supra iuvenis caput assurgentem poeta assimulat fumo ignium a civibus alicuius insulae incensorum, quibus periculum sibi instans nuntient civitatibus vicinis. Per totum diem hi cum hostibus eorum moenia oppugnantibus conflixerunt, ut Achivi hodie cum Troianis; anxii autem solis occasum expectarunt et centies exoptarunt, ab hostibus audacibus inclusi et identidem petiti. Tandem vesper adest ἀσπάσιος τρίλλιστος: finis iam fiet pugnandi et signa dari poterunt incolis insularum circumiacentium. Haud alius atque misellis his quos poeta pingit hominibus insulanis fuit animus Achivis intra vallum suum veluti in remota aliqua insula inclusis. Sub finem igitur diei — nam prius eiusmodi signa dari non potuerunt — cives insulae a praedonibus oppressae incendunt faces; quarum fumus rutilus, mox ingruente noctis caligine in flammas lucidas mutatus, eminus late conspicitur, spem salutis denuo ciens in corde ho-

1) Similia infra de Ω 480 sqq. erunt observanda.

Digitized by Google

minum defessorum, qui morti devotos per multas horas se sunt rati.

Praeclaram hanc imaginem Aristarchus suo pretio non aestimavit cum coniectura sollicitandam duxit, aut — si quis mavult, quoniam sunt qui Aristarchum a coniecturis alienum fuisse persuasum habeant, — cum aliam lectionem undecunque ductam lectioni vulgatae praetulit. In memoriam huic venerat locus similis, qui est in libro T; quo loco Achillis clipeus aureus solis radios medio die repercutiens assimulatur orbi *lunae plenae* (μήνη) et mox *igni littorali* a nautis cum tempestate colluctantibus adspecto[1]), prius igitur *figurae rotundae* potissimum habita ratione[2]), dein *splendoris*. Verba autem quibus illic poeta usus est:

ὡς ὅτε κ' ἐκ πόντοιο σέλας ναύτῃσι Φανήῃ
καιομένοιο πυρός

cum Aristarchus nostro quoque loco aptiora duceret quam *fumi* mentionem, mutatam lectionem hanc proposuit vel ab aliis propositam laudavit, sed equidem non dubito quin ipse eam excogitaverit:

ὡς δ' ὅτε πῦρ ἐπὶ πόντον ἀριπρεπὲς αἰθέρ' ἵκηται κτέ.

Et multis magnum Aristarchi nomen imposuit, ita ut probabilis haec haberetur lectio vel etiam certisssima loci corrupti emendatio. At corrigere ille conabatur — immo in deterius mutabat — quae nullam correctionem requirerent, et e comparatione exquisita multo minus ex vero pictam efficiebat, non e fumo lucem dans, sed fumo lucem intempestive substituens; nam *nubes* fumo quam claro igni aptius potuit assimulari.

Alia continuo sequitur comparatio, ea quoque criticorum suspicionibus obnoxia. Nam Achilles ab Iride e luctus torpore excitatus, a Minerva autem aegide quae pro clipeo esset munitus et nube fulgida quae pro casside, cum ante vallum prodiisset, clamorem edidit bellicum;

---

1) Cf. T 374—378.

2) Vox μήνη l.l. et Ψ 455 usurpata suspicionem Heynio aliisque movit, at movere non debebat. *Luna* dicitur σελήνη, *lunae* autem *plenae orbem* poeta vocat μήνην. In Alcinoi vel in Menelai aedibus est αἴγλη ὡς ἠελίοιο ἠὲ σελήνης πέλεται, sed *superficies fulgida* clipei rotundi (cf. pag. 105, 1) vel macula alba in equi fronte conspicua assimilatur *lunae disco candido*.

Digitized by Google

ὡς δ' ὅτ' ἀριζήλη Φωνή, ὅτε ῾ῥίγαχε σάλπιγξ
ῥάστυ περιπλομένων δηΐων ὕπο θυμορραιστέων,
ὥς τότ' ἀριζήλη Φωνὴ ᾽γένετ' Αἰακίδαο [1]),

et hostes ὡς οὖν ἄϊον ῥόπα χάλκεον Αἰακίδαο, caeco metu perturbati terga dederunt.

Hic a prisci aevi dictione alienus est terminus -έων et soloecum est χάλκεον substantivo feminini generis adiunctum; vitii igitur aliquid hunc locum contraxisse satis apparet. Sed si deleatur praepositio ὕπο et pro altero patronymico scribatur Ἀχιλῆος, nihil restet quod improbetur in versibus

ῥάστυ περιπλομένων δηΐων θυμορραιστάων

et:

οἳ δ' ὡς οὖν ἄϊον ῥόπα χαλκείην [2]) Ἀχιλῆος.

Quae non certae quidem sunt emendationes, sed lenes [3]) et contextui aptae; itaque in formis certe verborum nihil est quod satis valeat ad versus, qui dictioni epicae tam facile adaptari possint, infamia afficiendos.

At ipse verborum usus novicia quaedam habere creditur; φωνήν enim ceteris locis Homericis *vocem humanam* (vel deorum) dici, hoc uno *sonum tubae*, ipsius autem tubae non nisi h. l. apud Homerum fieri mentionem.

Nempe observationibus veris atque utilibus viri docti nunc quoque, ut alias plus semel, infeliciter sunt usi. „Substantivum φωνή vocem humanam vel divinam significare solet": — verum hoc. Sed quid porro? Id quoque verum et certum est, non nisi *animantes* posse ἶμεναι vel πέτεσθαι vel μενεαίνειν, crebri tamen et cuivis noti sunt versus ubi *naves* dicuntur *ire* [4]), *currere* [5]), *gaudere* [6]), *festinare* [7]), vel *tela salire* [8]), *volare* [9]), *furere* [10]), *sanguinem sitire* [11]), *scopum petere* [12]), et plenum eiusmodi locutionum est utrumque epos, neque cuiquam in mentem venit unquam

1) Cf. Σ 219—221.
2) χαλκέην legebat Zenodotus.
3) Posterius Αἰακίδαο potuit irrepere e versu proximo, et ipsa repetitione ingrata suspicionem movet.
4) Cf. A 482 al.
5) Cf. A 483 al.
6) Cf. ε 176.
7) Cf. ν 115.
8) Cf. Δ 125 al.
9) Cf. Δ 126 al.
10) Cf. Θ 111 al.
11) Cf. Λ 574 al.
12) Cf. Δ 126 al.

Digitized by Google

talia delere vel emendare velle, quoniam nemo nescit poetae nostri et omnium poetarum esse τὰ ἄψυχα ἔμψυχα ποιεῖν [1]), totam enim rerum naturam iis vivere et spirare. Nihilo autem maioris minusve laudabilis audaciae fuit, tubae voce humana inflatae et ipsi vocem tribuere quam arcus nervo clamorem vel cantum [2]), armis mugitum [3]).

At tuba a praeliis Homericis aliena? Ita est: neque alibi in praeliorum descriptione eam commemoravit Homerus, neque nostro loco. *Cognitam* sane habuit tubam; nam caelites ingenti fragore inter se pugnam ineuntes cum celebravit, terram mugiisse et firmamentum, quod *aeneum* sibi fingere solebat [4]), σαλπίγξαι sive *ut* ingentem aliquam *tubam reboasse* dixit [5]). Sed *milites praelium appetentes* tuba usos esse neque alibi dixit — novimus autem heroes βοὴν ἀγαθούς, qui tuba quid facerent? — neque nostro loco. Cum hostes in urbem impetum faciunt, tum — ait — tubae clarus sonus percipitur. A quibus inflatae? Ab ipsis *hostibus*? Minime: qui cur tuba canerent? sperantesne fore ut ipso sono tubarum moenia urbis oppugnatae, ut Hiericuntis, percellerentur? Immo *cives urbis* a praedonibus petitae ut cogitemus, non ipsos praedones, movet atque cogit nos ratio comparationis, qua poeta utitur, eam quae fuit cum insulanis πυρσεύουσι [6]) quodammodo continuans; et idem testantur ipsa verba, quibus poeta comparationem inclusit, sive „κάστυ περιπλομένων δηΐων ὕπο" eum dixisse sumimus, sive praepositione ὕπο omissa eandem rem significasse genitivo absoluto; utrumvis enim significat *propter hostes circa urbem versantes*.

Haec autem cum caneret poeta, eius menti obversabatur civitas e plena pacis prosperae quiete verbis custodis alicuius, milites peregrinos, hostes igitur, eminus appropinquare nuntiantis, subito excitata, ut Troiani verbis Politae [7]). Quae ἀγγελίη στρατοῦ ἐρχομένοιο [8]) ut primum est accepta, homines variis

1) Cf. Aristot. Rhetor. III 11 § 2.
2) Cf. Δ 125 et Φ 411.
3) Cf. Δ 420 al.
4) Cf. E 504 P 525 al.
5) Cf. Φ 388.
6) Est enim τῆς φρυκτωρίας antiquissima ea mentio.
7) Cf. B 791—797.
8) Cf. β 30, 42.

Digitized by Google

operibus in agris vacantes intra urbis moenia confestim se recipere iubentur. Quomodo autem iubentur? Inter gentes Europaeas tale quid nostro aevo fieri solet sono ingentis alicuius tintinnabuli, ex summa turri suspensi. Illis hominibus simile officium praestitit tuba praegrandis, cuius sonus late per campos circumiacentes spargebatur; et sic olim in Helvetia ingentibus illis tubis e ligno confectis, quae nemini non sunt cognitae, ad incolas vallium nuntii solebant mitti, si ab hostibus appropinquantibus instaret periculum. Non *signis bellicis* dandis illud instrumentum inserviisse dixit poeta Iliadis, neque in praelia esse illatum, sed civibus periculum instans ex ipsa urbe nuntiasse. et *receptui cecinisse*. Recentiores ut hos versus ducamus quam Iliadis corpus, nihil est quod nos cogat. Neque alia vitae instrumenta vel alios mores poetam inter aequales vidisse, alios heroibus tribuisse scientem, ex hoc aliisve locis efficitur: id sequitur, tubam eius aetate non inserviisse signis in praelio dandis, sed vocandis hominibus ad periculum effugiendum vel arcendum inserviisse, ut *tympana* illa ingentia, quae inter Indos et hodie asservantur.

Σ 483 sqq. Pervenimus ad locum notissimum, ubi describitur clipeus aureus, quem Vulcanus Thetide petente cudit Achilli. Quo loco quae leguntur, Iliadi postmodo inserta non possunt non videri illis criticis, qui armorum permutationem a carmine primitus alienam fuisse sibi persuaserunt.

Supra vero breviter demonstrare conati sumus, iustam causam nullam esse ob quam Iliadis poeta Patroclum armis Achillis indutum in praelium misisse negetur [1]). Fac probabiliter ea esse disputata vel ab aliis idem esse demonstratum: at novum nobis obmovetur argumentum, ob quod clipei illa descriptio tamen ex Iliade sit resecanda. Nempe priscum carmen scuta *βολοειδῆ* quidem et *πυργοειδῆ* ea cognita habuisse, quibus homines aevo Mycenaeo quod vocatur sunt usi [2]), non vero clipeos rotundos; rotundum autem clipeum Achilli fecisse Vulcanum: ergo noviciam esse eam partem Iliadis ubi clipeus ille describatur.

1) Cf. p. 90—93.

2) »Kuppelschilde" (quorum figuram satis apte indicat signum numerale 8) et »Thurmschilde" (cilindris mediis discisis similes).

Digitized by Google

Hanc argumentationem qui reiciunt, iis demonstrandum est, heroes non recte perhiberi solis scutis „Mycenaeis" praegrandibus et gravissimis in prisco carmine esse usos. Nonnulla quae huc tenderent ante sex annos observavi [1]), quae hic repetere necessarium non videtur; nunc id dico, frustra quaeri in Iliade locos ubi appareat menti poetae obversata esse σακῇ θολοειδῇ („8-formia"), immo vel gravissimum argumentum posse indicari, unde *nulla* huiusmodi scuta eum cogitasse efficiatur. Nam scutis θολοειδέσι *laminam aeream* superductam fuisse unquam, veri est dissimillimum, quoniam vix id sinebat eorum figura, nihil autem, quo ea opinio commendaretur, e tumulis Mycenaeis est protractum [2]); Homerum vero aerata semper scuta vel clipeos — ducum certe, quos solos in praeliis pingere solet — cogitasse nota res est. Ubi vero τὰς ἀσπίδας et τὰ σάκη, quibus nominibus haud raro promiscue est usus [3]), inter se distinguit [4]), σάκος cilindro dimidiato simile et mensurae haud immodicae est cogitandum, ἀσπίς autem dicitur clipeus rotundus; qualium clipeorum quantus *ambitus*, quantum *pondus* fuerit, e poetae verbis nequit effici, neque est cur ingentes fuisse aut perhibeamus aut negemus: id unum certum, fuisse *rotundos*.

An ne hoc quidem certum? Ipse ille quem Achilli cudit Vulcanus an non rotundus fuerit clipeus sunt qui dubitent, et in commentario egregio, quo Iliadem paucis abhinc annis illustravit Gualtherus Leaf, delineata extat imago illius clipei πυργοειδής. At illic profecto quadrata rotundis miscuit vir egregius. Nam Achillem Homericum rotundo clipeo usum esse negari potuit, non recte quidem, ut arbitror, neque probabiliter, sed potuit fortasse cum probabilitatis aliqua specie id negari: rotundum clipeum ei in ea parte libri Σ, de qua nunc disputamus, esse

---

1) Cf. Mnemos. 1906 p. 261—264 (de heroum curribus bellicis).

2) Sagittis et funditorum lapidibus („the showers of arrows and slingstones") arcendis praegrandia illa scuta inserviebant; et quamdiu sagittis fuere cuspides lapideae, quales e tumulis Mycenaeis multae sunt protractae, aere scuta tegi non fuit necessarium. — Cf. A. Lang, Homer and his Age, p. 116 sq., 134 sq., 164 sq.

3) E. g. Thetis ἀσπίδα cum petivisset (Σ 458), qualem amiserat Achilles (cf. Π 803), Vulcanus σάκος ei fabricatus est (Σ 478, 481, 608 sq.), et prior Achillis clipeus ita vocatur Π 136.

4) E. g. H 250—260.

Digitized by Google

tributum, id negari nequit. Nullae disputationes, quamvis ingeniosae, nullae imagines e priscis tumulis vel aliunde protractae satis valere poterunt unquam ad convellenda certissima illa argumenta, quae praebuit ipse poeta, cum *Oceanum* in ora clipei Achillis pictum fuisse dixit et cum fulgidum hunc clipeum assimulavit *lunae disco pleno* [1]). Claris autem verbis — id quod plurimi interpretes intellexerunt et prolocuti sunt — poeta indicavit ipsius *orbis terrarum* imaginem in clipeo illo divino fuisse pictam; in umbone cernebatur firmamentum terra suffultum, oram tenebat Oceanus fluvius ἀψόρροος, corpus clipei habebat octo imagines vitam humanam (vitam urbanam, vitam rusticam, vitam pastoriciam, cultum deorum) complexas. Quas imagines per zonas aliquot (quatuor) concentricas fuisse dispositas non dixit quidem poeta, sed satis testantur quae aliunde de clipeorum structura sunt cognita. Nam qui solus praeterea apud Homerum fusius describitur *Agamemnonis* clipeus, et ipse κύκλοις aliquot concentricis fuit ornatus [2]); etiam *Aeneae* clipeus κύκλους habuit [3]). Nisi forte κύκλους non rotundos sibi fingere vult quispiam, aut ipse horizon aevo Homerico angulosus fuisse creditur.

Corpus clipei [4]), quem Vulcanus cudit, effecerunt quinque πτύχες. Cuiusmodi πτύχας non eiusdem omnes fuisse mensurae, sed intimam fuisse maximam, huic quae superposita esset aliquanto minorem fuisse, et sic porro, firmissimam igitur fuisse mediam clipei partem, oram autem tenuissimam [5]), et ultro sic in corio natos esse orbes illos concentricos, quos imitati sunt fabri, cum exornarent laminam aeream, qua clipeorum corium inducebant, optime olim exposuit Helbig. Septem autem πτύχας sive coria alterum alteri superposita habebat Aiacis scutum ingens [6]), quinque Vulcanus faber caelestis tribuit clipeo, quem ipse est fabricatus, pro pellibus autem bovinis sumsit *laminas aereas*, quales tenues et tamen firmissimas cudere erat eius artis. *Levem* sic deus confecit clipeum, qui heroem non oneraret,

1) Cf. Τ 373 sq. et supra p. 100, 2.
2) Cf. Λ 33.
3) Cf. Υ 280 sq.
4) „Ipsum" poeta clipeum dixit vs. 481, ab ora vel a balteo sic distinguens.
5) Cf. Υ 275 sq.
6) Cf. Η 219–223, 247 sq.

Digitized by Google

sed vel sublevaret [1]), proprio nimirum aliquo motu praeditus, ut ἡφαιστότευκτα quaelibet, idem tamen tam firmus ut viribus humanis perfringi non posset. Laminam autem quintam, quae clipei faciem texit, non *aeream* Vulcanus fecit, ut solebant fabri mortales [2]), sed *auream* [3]), dein argento stanno cyano usus imaginibus multicoloribus ornavit. Male vero — quod probe perspexerunt prisci interpretes — poetae verba intellexit qui libro T quatuor versiculos perineptos inseruit [4]); is enim putavit τῶν πέντε πτυχῶν, quas nostro loco poeta dixit, externam et sequentem fuisse aeneas, mediam auream, quartam et quintam stanneas, mire sic omnia turbans.

Sed non est cur plura de Achillis clipeo nunc disputemus. Sufficit id quod — post alios interpretes plurimos — statuimus: *rotundum clipeum* ei tribuisse poetam et optimo quidem iure tribuisse.

Una tamen ex vitae humanae imaginibus, quibus clipeum ornavit artifex Olympius, paucis verbis est illustranda; obscura enim esse creditur, et sic poeta indigna facile possit videri [5]). Dico urbem quam obsederunt hostes. Bonorum partem alteram hi a civibus poposcerunt, si incolumes vellent evadere; cives autem

οὔ πω 'πείθοντο, λόχῳ δ' ὑπεθωρήσσοντο.
τεῖχος μέν ῥ' ἄλοχοί τε φίλαι καὶ νήπια τέκνα
'ρύατ' ἐφεσταότες, μετὰ δ' ἀνέρες οὓς ἔχε γῆρας·
οἳ δ' ἴσαν, ἦρχε δ' ἄρα σφιν Ἄρης καὶ Παλλὰς Ἀθήνη,
ἄμφω χρυσείω, χρύσεια δὲ εἵματ' ἐέσθην,
καλὼ καὶ μεγάλω σὺν τεύχεσιν, ὥς τε θεώ περ,
ἀμφὶς ἀριζήλω, λαοὶ δ' ὑπ' ὀλείζονες ἦσαν.
οἳ δ' ὅτε δή ῥ' ἵκανον ὅθι σφίσι εἶκε λοχῆσαι,
ἐν ποταμῷ, ὅθι τ' ἀρδμὸς ἓεν πάντεσσι βοτοῖσι,
ἔνθ' ἄρα τοί γ' ἵζον εελυμένοι αἴθοπι χαλκῷ,
τοῖσι δ' ἔπειτ' ἀπάνευθε δύω σκοποὶ ἧατο λαῶν

1) Cf. T 386.
2) Cf. H 223.
3) Cf. Σ 549 T 268 Φ 165 et Θ 193.
4) Cf. T 269–272.
5) Quae ad illum locum interpretandum olim protuli, partim non satis recte disputata erant, a Leafio[2] ideo merito improbata.

Digitized by Google

δέγμενοι ὁππότε μῆλα ϝιδοίατο καὶ ϝέλικας βοῦς.
αἳ δὲ τάχα προγένοντο, δύω δ' ἄμ' ἕποντο νομῆε
τερπομένω σύριγξι, δόλον δ' οὔ τι προνόησαν.
οἳ μὲν τὰ προϝιδόντες ἐπέδραμον, ὦκα δ' ἔπειτα
'τάμνοντ' ἀμφὶ βοῶν ἀγέλας καὶ πώεα καλὰ
ἀργεννῶν ὄϊων, 'κτεῖνον δ' ἐπὶ μηλοβοτῆρας.
οἳ δ' ὡς οὖν ἐπύθοντο πολὺν κέλαδον παρὰ βουσὶ
εἰράων προπάροιθε καθήμενοι, αὐτίκ' ἐΦ' ἵππων
βάντες ἀερσιπόδων μετεκίαθον, αἶψα δ' ἵκοντο.
στησάμενοι δ' ἐμάχοντο μάχην ποταμοῖο παρ' ὄχθας κτἑ. [1]).

In his igitur versibus unum, quod miros habere nos possit, video illud Ἄρης καὶ Παλλὰς Ἀθήνη, quae numina *coniunctim* nunc copias civium ducere dicuntur, per ceteram vero Iliadem alterum alteri opposita stare solent [2]). Fuitne olim Ἄρης καὶ πότνι' Ἐνυώ [3])? Sed levissimi momenti haec est res, et fortasse cogitanda est ipsa urbis dea Athene Polias [4]) cives suos coniunctim cum belli deo in praelium ducens. Cetera videamus; quae dummodo accurate intueamur, clara et aperta apparebunt omnia.

Cives igitur urbis obsessae, quamvis fame urgente, minime [5]) aures praebent hostium insolentiae, sed insidias struunt, ut victum sibi parent. Clam igitur [6]) armis sumtis moenia senibus mulieribus impuberibus relinquunt tutanda, dein hostibus insciis ex urbe egressi petunt flumen vicinum, ubi inter virgulta et arundines latitantes in insidiis consederunt prope locum quendam, quo hostes pecora et armenta e campis circumiacentibus rapta mittere solebant potum. Duos autem e suis apto loco speculatores collocarunt, qui prospicerent an venirent pecora [7]); nam ventura utique intellegebant, quoniam bibendum est animalibus. Et venerunt mox pecora, ducibus pastoribus duobus nihil mali suspicatis. Incurrerunt insidiatores in praedam optatissimam,

1) Cf. Σ 513—533.
2) Cf. Δ 439 al.
3) Ut Ε 592.
4) Cf. Ζ 88.
5) Cavendum ne *nondum* interpretemur particulas *οὔ πω*. Cf. Α 154 Γ 306 alibi passim.
6) *ὑποθωρήσσεσθαι* unicum est verbum in quo *ὑπο-* apud Homerum *clam* valeat.
7) *δέγμενοι ὁππότε ϝιδοίατο*, eadem structura quae Β 794 et Κ 189.

Digitized by Google

famis remedium; quam cum intercepissent et in urbem abducere coepissent, mox hostes re eminus animadversa in eundem locum se propere contulerunt, dein coorta est pugna.

Clara haec et perspicua, insulsus autem sit qui roget haec omnia una imagine satisne apte potuerint pingi. Sed libere, aut si vox asperior placet, negligenter poeta pronominibus demonstrativis hoc loco, ut aliis plurimis, est usus, ita tamen ut qui hoc agat non possit dubitare utrum urbis *cives* an *hostes* in singulis versibus sint intellegendi. Sunt igitur *οἵ* vel *τοί cives* vs. 513, 516, 520, 522, 523, 527, sed in versu 530 sic dicuntur *hostes*.

Dubia denique est vox *εἶραι*, quam *ἀγοράς* sive *conventus* interpretatus est Aristarchus, et recte profecto videtur esse interpretatus, modo *militum* nunc cogitemus conventus sive turmas, *πύργους* sive *τέλεα* quae alibi dixit poeta [1]). Ante hostium castra custodes collocati — ut ante castra Achivorum Troiam oppugnantium [2]) — quid ad flumen fieret cum sensissent, ceteros milites advocarunt; qui curribus quam primum conscensis versus flumen properarunt, in cuius ripa *στησάμενοι* sive *equis cohibitis* de curribus descenderunt et oppidanos sunt adorti.

Nam hoc est *στησάμενοι*, ad quod verbum obiectum mente addendum est *ἵππους* [3]), quemadmodum apud Herodotum dicitur *πεντηκοντέρους στησάμενοι* [4]). Sic *ἀνασχόμενος* [*χεῖρα* vel *ξίφος*] ferire dicitur qui brachium vel telum alte tollit [5]), et similia apud Homerum sunt *ἐπισχόμενος* [*βιόν* vel *ἰόν*] [6]), *ἐπορεξάμενος* [*ἔγχος*] [7]), *ἀμφιβαλών* [*χεῖρε*] [8]), apud alios *ἄρας* [*τὴν χεῖρα*] [9]), *ἀνατείνας* [*τὸ σκέλος*] [10]).

In libro T inter res gravissimas et in ipso carminis veluti

1) Cf. Δ 334 et H 380.
2) Cf. I 66 sqq.
3) Item ι 54.
4) Herodot. VII 138. Cavendum ne iungamus *στησάμενοι μάχην*, quemadmodum Herodotus dixit *πόλεμον* vel *πολέμους στήσασθαι* VII 9, 175, 236.
5) Cf. Γ 362 al.
6) Cf. χ 15.
7) Cf. E 335.
8) Cf. Ψ 97.
9) Cf. Ar. Eq. 1130 Soph. Oed. R. 1270.
10) Cf. Ar. Lys. 799.

Digitized by Google

fastigio *cibi* mentionem nimis crebram fieri fuere qui contenderent. Quod crimen est ex iis de quibus disputari nequeat, itaque fortasse satius fuerit hoc loco de eo tacuisse. Breviter tamen dicam quid sentiam equidem. Iniquissimum igitur mihi videri aio atque palam profiteor. Non poterat melius quam ita ut fecit poeta indicari studium quo Achilles in bellum nunc urgetur. Ira fervens iuvenis et uni odio aurem praebens in regione hostili inutiliter desidere se suosque coëgit per longam dierum seriem, — tum quoque coëgit cum sine ipso in praelium profecti sunt eius socii, tum quoque cum proximos vidit Troianos, cum proximas audivit eorum minas superbas et clamores bellicos. Sanguine ipsa Achivorum castra misceri, ignem hostilem in naves inferri vidit — et iners mansit: non reppulit hostes, quia non repulsurum se dixerat. Et sic vim sibi intulit, dum cor peredit lentus furor. Iam vero iram illam doloremque vicit maior dolor, et graviore iam ira aestuat. Non laesus honor iam est ulciscendus, sed amicus trucidatus. Et nunc is denuo factus qui fuit ante, veluti ex alto diuturnoque sopore experrectus, omnis morae impatiens, in hostes extemplo ruere gestit, neque quietis etiam aliquid agere eum sinit quo ardet furor bellicus. Primo mane nova arma a matre accepta postquam induit, milites ad altos eius clamores confluentes praelium inire iubet *αἶψα μάλα*, „non enim" ait

„χρὴ κλοτοπευέμεν' ἐνθάδ' ἐόντας
οὐδὲ διατρίβειν· ἔτι γὰρ μέγα τέργον ἄρεκτον" [1]).

Non quod periculum Achivis nunc proximum instet! Nam hostium audacia concidit proxima vespera, cum ab Achivorum castris anxii refugerunt Achille adspecto et audito, dein Hectore iubente planitiem per noctem quidem obtinuerunt, sed nunc urbem repetituri sunt libentius quam castra Achivorum denuo aggressuri. Iusta igitur causa, ob quam Achivi admodum nunc festinent, nulla est; itaque Ulixes vir maturior et prudentior, qui nullo animi affectu occaecatus militum potius commodum et spem vincendi spectat, prius vesci milites iubet quam hostem adoriantur, grave enim et diuturnum praelium instare neque virium humanarum esse per totum diem strenue pugnare im-

1) Cf. T 149 sq.

Digitized by Google

pransos; copiis autem dum cena paratur, ipse Achilles dona ab Agamemnone ei promissa accipito et ipsius Agamemnonis cenae assideto, ut plane ei satisfiat et omnibus luculenter pateat eum cum Agamemnone in gratiam rediisse.

Optime haec omnia placuerunt Agamemnoni, quippe quae ferret ratio; at Achilles verum iuvenem et nunc se praestans: „ne mihi ista nunc!" exclamat: „mortui iacent quos Hector „peremit,

„ὔμες δ' εἰς βρωτὺν ὀτρύνετε!

„Hostes petamus: his profligatis cenabimus! Ego neque cibi „neque vini quicquam prius sumam quam caesum amicum ultus „fuero. Sanguinem nunc sitio, non vinum!" [1]).

Non tamen ceditur iuveni non nisi luctus sui rationem habenti et viribus ingentibus confiso. Cenant igitur ceteri, et ipsum cibum sumere iubent; at ille, non iratus iam sed supplex et flebili voce, quoniam sentit Nestori vel Ulixi benevole adhortantibus obtemperare se non posse, etiamsi velit:

„λίσσομαι, εἴ τις ἐμοί γε Φίλων ἐπιπείθεθ' ἑταίρων,
„μή με πρὶν σίτοιο κελεύετε μηδὲ πότητος
„ἄσασθαι Φίλον ἦτορ, ἐπεί μ' ἄχος αἰνὸν ἱκάνει!" [2])

Ipsa enim cena adspecta magis etiam eum commonefacit amici desideratissimi; huius mors καὶ τοῖνόν τοι ἀπεχθαίρει καὶ ἐδωδήν, quibus non nisi illo comite frui hactenus fuit solitus. Olim λαερὰ erant illa, iam sunt πικρά!

„ἦ ῥά νύ μοί ποτε καὶ σύ, δυσάμμορε, Φίλταθ' ἑταίρων,
„αὐτὸς ἐνὶ κλισίῃ λαερὸν παρὰ δεῖπνον ἔθηκας
„αἶψα καὶ ὀτραλέως, ὁπότε σπερχοίατ' Ἀχαιοὶ
„Τρωσὶν ἐΦ' ἱπποδάμοισι Φέρειν πολύδακρυν Ἄρηα.
„νῦν δὲ σὺ μὲν κεῖσαι δεδαϊγμένος, αὐτὰρ ἐμὸν κῆρ
„ἄκμηνον πόσιος καὶ ἐδητύος, ἔνδον ἐόντων,
„σῇ ποθῇ" [3]).

Iuvenem luctu mersum reliquerunt amici, ipsi autem di ei vires plus quam humanas illo die sustentaverunt, nectar enim et ambrosiam Iove iubente ei instillavit Minerva. Quomodo

1) Cf. Τ 199—214.
2) Cf. Τ 305—307.
3) Cf. Τ 315—321.

Digitized by Google

instillaverit, poeta rogari noluit. Iamque in pugnam ruit Achilles, hostes veluti pecudes imbelles versus urbem trudit, in alveo Scamandri plurimorum stragem edidit, Hectorem cursu assecutus interfecit, dein in castra victor redux vix tandem et invitus in Agamemnonis tabernaculum deduci se sivit, ut cibi aliquid ibi sumeret [1]).

Haec si quis a prisco carmine aliena vel minus eo digna existimat, vereor ut ex Iliadis lectione tantum quantum poterat emolumenti duxerit. Indolem Achillis nusquam melius quam in libro T ab Iliadis poeta pictam existimo, egregie enim haec omnia convenire imagini iuvenis eius quem novimus impetuosi et robustissimi, dolori nondum assueti neque nisi suae irae suique luctus rationem habentis.

Nec non quae Agamemnonem ad Achillem poeta fecit dicentem utilissima sunt ad huius regis imaginem clara in luce collocandam. Eum nunc audimus Agamemnonem, cui carminis initio id potissimum curae fuit ne quid detrimenti caperet ipse neve de ipsius dignitate aliquid videretur detrahi. Nunc quoque sui ipsius unice rationem habet utque culpam a se dimoveat causam deteriorem meliorem reddendo, ea utitur argumentandi ratione qua postea usi sunt Iniustus ille orator in Aristophanis Nubibus et iuvenis Terentianus — vel potius Menandreus — in Eunucho et omnes qui dis et sorti et rerum naturae imputarunt quae ipsi deliquissent. „Non ego reus sum, sed Iuppiter; is peccare me voluit. Qui caeco errore et ipse olim est implicitus", et addit *αἶνον* quendam, id quod perhibet apto — ut ipse quidem arbitratur — exemplo e sacris fabulis petito sic comprobans: „ego homuncio quid facerem?" Quasi fraude aliena decipi idem sit atque ipsum ira excandescere vel iratum inique agere! — Agnoscitur hic ars magni illius poetae, qui in libro I Achillem pinxit animi affectu abreptum et coram legatis irae indulgentem. Nunc Agamemnoni non — quod cuiusvis erat — talia verba tribuit qualia huic rerum statui et huic temporis articulo optime convenirent, sed qualia expectari poterant ex ore eius viri, cui difficillimum esset simpliciter proloqui id quod unum res poscebat: „peccavi, ignosce mihi culpam confesso et veniam

1) Cf. Ψ 48.

Digitized by Google

petenti". Haud aliter Agamemnon ante dies aliquot in Iovem contulerat culpam expeditionis male cedentis [1]). Cuius exemplum libenter mox secutus Achilles et ipse ab Iovis studio Achivis nocendi repetivit rixam illam, quae tantorum malorum causa extitit, Iovi scilicet placuisse Ἀχαιοῖσιν θάνατον πολέεσσι γενέσθαι [2]). Iuppiter id voluit. Cur autem voluit? Nonne ut ulcisceretur Achillem a Thetide exoratus?

Non sequioris profecto artis sunt haec omnia, sed debentur poetae egregio, qui πολλῶν ἀνθρώπων νόον ἔγνω, mortales ex vero pingenti et ita ut ipsam vitam imagine referat.

Deorum pugnam (Υ 1—74, 112—155 Φ 385—520) non ego sum qui laudem totam vel velim defendere. Itaque haec si ipsi Iliadis poetae debentur, sui dissimilis ille nunc evasisse dicendus est. Non prorsus quidem spernenda sunt omnia, sed partim cum carminis argumento et Iovis consiliis parum congruunt, partim serii poetae esse non videntur, sed eius qui ludibrio Olympios haberet. Qualia quoniam in Iliadis poetam haudquaquam cadunt, — nam suam ipsius artem sic ludibrio habuisset, minime autem similis est exitus libri A, quem sunt qui conferant, — non dubito quin haec pars Iliadis postmodo interpolata fuerit. Ipse quidem poeta ad carmen suum exornandum prisco argumento, quod erat de deo Idaeo fluvios Troianos in Achillem et deos peregrinos incitanti [3]), quemadmodum Scamander et Simois revera Troianis mox auxilium tulerunt [4]), ita ut poterat usus esse videtur; sed quid ipsi, quid manui alienae debeatur, vereor ut hodie possit effici.

Υ 75—352. Aliter de Aeneae cum Achille pugna videtur iudicandum. Minus quidem haec pugna lectoribus hodiernis placet quam aliae quas Ilias habet complures, genuina tamen videtur. Quod autem praesertim in ea est improbatum, prolixa hac narratione retardari carminis decursum et eum quem ex-

1) Cf. B 111, 375 sq.
2) Cf. B 270—274.
3) Cf. pag. 80 sq.
4) Υ 73 sq. habent argumentum τῆς παραποταμίου μάχης, Vulcanum Scamandro oppositum.

Digitized by Google

pectamus Achillis cum Hectore congressum inutiliter sic differri, id iniquum est crimen; non sane festinat nunc poeta, sed ne alias quidem ad eventum festinat unquam. Proprium id habet eius ars ut audientium animi praeparentur aliquantisper et suspensi teneantur priusquam ad id quod comperire illi praesertim cupiant convertatur cursus narrationis. Itaque Achilli Hectorem petenti [1]) alios prius heroes poeta obiecit complures: Aeneam, Lycaonem, Asteropaeum, Agenorem, alios, et inter militum fugientium turbam densissimam in campo et in fluvii alveo eum saevientem exhibuit, dein cum ipso fluvii deo contendentem; neque strictim tantum singula haec tetigit, sed tam fuse et ornate verbis pinxit quam cetera omnia quae carmine celebravit; et sic heroem illum, quem desidentem succensentem lugentem in priore carminis parte ostenderat, talem tandem se gerentem ostendit qualis e Thessalia in bellum proruperat famae appetens. Haec omnia si cui ex Iliade resecare lubet, quo citius perveniat ad Hectoris cum Achille pugnam, recidito, et brevius aliquanto carmen habebit: sed criticum sic se agere ne putato. Similem magis se praestabit illis puellis, quae cum fabulam aliquam romanensem sunt nactae, non animo attento et sedato totam perlegunt, sed „devorant", ut dicere solent, id praesertim scire cupientes an iuvenis amore ardens cum virgine dilecta tandem fuerit iunctus, raptim autem praetervolant quaecunque scriptor narraverit ante quam ad optatissimum illum finem perveniret.

Quisquis autem sentit et intellegit non ita fruendum esse Iliade, et Hectoris mortem ideo praesertim animos legentium penitus percellere, olim audientium perculisse animos, quod diu fuerit expectata, is non habet cur Aeneae potissimum cum Achille pugnam damnet. De Lycaone supplice vel de Scamandro Achillem aggresso quae poeta narravit qui genuina censet, — et vix credibile videtur esse homines quibus hae quoque priscae artis gemmae adeo sordeant ut abiciendas ducant, — is causam idoneam proferre nequit ob quam spuria sint habenda quae in libro Υ narrantur de Aenea. Nimis verbosus Aeneas? Est sane verbosissimus, etiamsi omittantur versus 213—241, quos aliunde

1) Cf. Υ 75—78, 375—383, 419—454.

Digitized by Google

desumtos esse suspicabatur Friedlaender, placido alicui colloquio — quale fuit Glauci illud cum Diomede — multo aptiores quam huic temporis articulo. Sed nonne et Lycaon est loquax? nonne Asteropaeus? Quibus si aurem Achilles patienter aliquantisper praebuit et fuse respondit quamvis furore martio ebulliens, cur parum credibile videtur eum et cum Aenea verba prius seruisse quam ad manus veniret? Nonne omnes semper heroes Homerici verbis prius quam telis inter se petiverunt, et eo pluribus verbis quo maioris momenti esset uterque?

Itaque hoc est quod dicimus: Aeneae cum Achille pugnam aliquanto quidem minore laude dignam videri quam multas alias Iliadis partes, pro spuria tamen non esse habendam; non recentioris esse aevi quam fuit poetae Iliadis, sed ab ipso Iliadis poeta e materie, quam praeberet carmen ipso vetustius [1]), esse confictam.

Suis autem luminibus haec carminis pars profecto non caret. Immo Achillis, in quem Aeneas stricta hasta et capite demisso irruit, comparatio cum leone furore stimulato, cum similibus quas Ilias multas habet collata una omnium pulcherrima fortasse apparet, praeclara certe est et ex vero ad ipsam vitam picta.

Et, quod haud ita exigui momenti esse videtur de Iliadis compositione disputantibus, versus Υ 180—183 antiquiores utique esse quam Ν 460 sq., quos spurios et hinc oriundos duco, supra demonstrare sum conatus [2]).

Leviusculum vero et vix ullum est discrimen quod intercedit inter versus Υ 220—230 et Ε 265—269, neque satis id valet ad horum locorum alterutrum in suspicionem vocandum. Illic equos regis Troiani ab *Iove* Troi datos esse poeta dixit, Ganymedis pretium, Anchisen autem clam iis potitum esse, aliter igitur, atque nostro loco fit, fabulas parallelas inter se connectens. Nam a nostro loco, ubi Trois equi *Aquilonem patrem* habuisse dicuntur, verbis et nominibus tantum discrepare quae illic narrantur, claro patet, etiam clarius coll. Π 150 sq., ubi equis, quos Peleus a dis accepit, *mater* tribuitur *Procella*.

---

1) Hac de re cf. infra pag. 117 (ad Χ 136 sqq.).
2) Cf. pag. 82.

Digitized by Google

Sed postmodo inserti esse videntur duo hi versus:

νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσι τανάξει
καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται [1]).

Qui versus notissimi ei aetati videntur deberi qua Aeneadae ad oram Hellesponti regnarunt Scepside vel Dardani vel alicubi in vicinia.

Φ 17—67. Achilles postquam hastam Peliadem, quae inter fluctus ei utilis esse non poterat, in ripa posuit arbori acclinem, in Scamandri alveum desiluit, ubi stricto gladio Troianos fugientes est adortus, quorum multos cecidit, duodecim vivos cepit, dein ligatos tradidit sodalibus, qui in ripa eum opperiebantur. Tum ἂψ ἐπόρουσε δαϊζέμεναι μενεαίνων, occurrit autem ei Lycaon ἐκ ποταμοῦ φεύγων. Quem hostem ipsi quidem haud parem, minime tamen contemnendum, cum in se irruentem videret, hastam denuo sumsit. Levem hanc rem poeta dignam non duxit quam commemoraret, indicavit tamen his verbis Achillis: „Lycaon δουρὸς ἀκωκῆς ἡμετέροιο γεύσεται" [2]), neque potuit suspicari ullos unquam lectores fore qui mirarentur heroem mox hastam denuo tenentem:

δόρυ μακρὸν ἀνέσχετο δῖος Ἀχιλλεύς [3]).

Fuere tamen qui inter se haec discrepare contenderent, et hoc quoque prolatum est inter crimina quibus Iliadis compositio est petita!

X 136—198. Pulcherrima haec Iliadis pars, ubi pingitur Achilles Hectorem cursu petens, maxima interpretibus facessivit negotia. Et fieri non potuit quin vere inextricabiles molestias praeberet iis qui opem dederunt ut verba poetae cum vero situ locorum conciliarent. Nam ad fontes, unde Scamander haud procul ab Idae montis cacumine, ex intimis igitur saltuum penetralibus, prodit, Achilles et Hector tum cum circa urbis Troiae moenia cursu properarunt pervenire non potuerunt. De ipsis tamen fontibus quod ait poeta, alterum altero multo esse

1) Cf. Υ 307 sq.
2) Cf. Φ 60.
3) Cf. Φ 67.

Digitized by Google

calidiorem, id iis qui in ea regione itinerati sunt explorantibus verum apparuit. Huius igitur rei notitiam ad poetam pervenisse apparet, sed *prope urbem* illos fontes fuisse cum dixit, situm locorum aut sciens neglexit — id quod veri parum est simile, quoniam sine ullo carminis detrimento tacere de his fontibus poterat, — aut satis cognitum non habuit; id quod nemo qui sapit ei vitio vertet, quoniam scriptorum res gestas referentium est tabulis topographicis sedulo inspectis cavere ne a vero discedant, non est poetarum res fictas copiis ingenii exornantium.

Nihil igitur, quod admodum sit notabile, fontium ille locus a poeta parum recte indicatus habet de ipsius poetae arte vel de carminis compositione disputantibus. Cum vero inquirimus in materiem, qua poeta est usus cum carmen suum confinxit, originis indicium minime contemnendum ille error nobis praebet. Duas fabulas, aut si quis mavult, duas notiones et duas locorum imagines in mente poetae confluxisse, quae ad eandem rem pertinerent sed inter se discreparent, cum aliunde tum hinc efficitur. Quarum altera Hectorem *circum urbem in aperto sitam* ab Achille agitatum habebat, altera ferebat eum relicta urbe montibus vicina confugisse *ad fontes Scamandri fratris*, ipsius dei fluvii sedem [1]), *et ad sedem Iovis Idaei*, abavi vel etiam patris sui [2]), dein ab adversario circa illos fontes veluti *περὶ τέρματα* esse actum et *versus urbem* denuo fugatum. Illa igitur fabula ostendebat Hectorem *in orbem* actum, haec *recta* fere via fugientem et refugientem. Huic fabulae, quae maiore etiam splendore poetico nitet quam illa, optime conveniunt quae de Hectore *latitare* identidem conato poeta cecinit:

ὡς δ' ὅτε νεβρὸν ὄρεσφι κύων ἐλάφοιο δίηται,
ὄρσας ἐξ εὐνῆς, διά τ' ἄγκεα καὶ διὰ βήσσας·
τὸν δ' εἴ πέρ τε λάθησι καταπτήξας ὑπὸ θάμνῳ,
ἀλλά τ' ἀνιχνεύων θέει ἔμπεδον, ὄφρα κεν εὕρῃ·
ὣς Ἕκτωρ οὐ λῆθε ποδώκεα Πηλεΐωνα [3]).

Nam *in saltibus* Hectori *latitandi* spes erat plurima, *per apertum* circa urbem fugienti nulla fuit; illic aptissima erat comparatio

1) Cf. Ψ 148 de Sperchei fontibus.
2) Cf. N 54 al. et de Scamandro dei Idaei filio pag. 81.
3) Cf. vs. 189—193.

Digitized by Google

cum cane venatico damam inter virgulta identidem indaganti, quae hic quo referatur vix habet.

Conferatur praeterea *Agenoris*, quem alterum quendam Hectorem haud male dixerit quispiam, consilium „Ἴδης κνημοὺς" petendi ad effugiendum Achillem [1]). Nec non eodem tendit comparatio cum certamine curuli:

ὡς δ' ὅτ' ἀεθλοφόροι περὶ τέρματα μώνυχες ἵπποι
ῥίμφα μάλα τροχάωσι [2]),

cuiusmodi cursus non per orbem aliquem sed „περὶ τέρματα" quaedam, ut ipse ait poeta, solebant fieri, a carcere versus carcerem, et talis in paenultimo Iliadis libro describitur equorum cursus δίαυλος. Noster tamen poeta sic concludit hanc comparationem:

ὣς τὼ τρὶς Πριάμοιο πόλιν πέρι δινηθήτην.

Nos si urbem in planitie sitam vocamus *Ilium*, urbem Idae lateri acclinem *Dardaniam*, ipsum poetam secuti, qui Dardaniam Ilii metropolim ἐν ὑπωρείῃσι πολυπίδακος Ἴδης sitam fuisse dixit [3]), *nominibus* quoque locorum distinguere ea possumus quae, licet in unam imaginem a poeta nostro sint recepta, primitus ipsa *specie* fuere discreta. Herois autem Dardanii, qui Achillem κατ' Ἰδαίων ὀρέων ταχείῃσι πόδεσσι σεύοντα fugerit, — et prospero quidem eventu fugerit, a Iove enim ceterisque dis est servatus, — fit mentio in libro Υ [4]). *Aeneas* est is quem sic per montium semitas salebrosas agitavit Achilles heros pernicissimus; sed ipsas *res*, quae in fabulis poetam Iliadis aetate superantibus fuere narratae, nunc spectamus, non heroum *nomina*: filium igitur numinis, quod urbem Asianam ab heroe Achivo petitam tutabatur, si cogitamus, minus refert Aeneasne an Hector is heros dicatur, Venerisne an Iovis filius, et Iliumne habitasse feratur an eam urbem cuius colonia Ilium fuit. E prisco autem aliquo carmine, quod de Aenea multa haberet, poetam Iliadis nonnulla desumsisse ut suos in usus converteret — Aeneam cum Diomede pugnantem [5]), Aeneam cum Achille [6]), Achil-

1) Cf. Φ 559.
2) Cf. vs. 162 sqq.
3) Cf. Υ 216—218.
4) Cf. Υ 188—194.
5) In libro Ε.
6) In libro Υ.

Digitized by Google

lem Aeneam persequentem [1]), — perspicere nobis videmur [2]).

Et sic factum est ut fontes fluminis sacri, qui in nemorum penetralibus abditi et dei Idaei delubro montano [3]) vicini erant, a poeta mutati fuerint in πλυνοὺς λαϊνέους prope Ilium urbem sitos, ubi mulieres Troianae tum cum pax fuit vestes lavare solebant. Quae metamorphosis eam sane musam, cui geographiae et topographiae artes curae sunt, habuit invitam, iis tamen musis, quibus poeta Iliadis aurem praebere solebat, haud iratis est facta.

X 487 sqq. Criminibus iniquissimis hi versus a criticis sunt petiti. Versus 487—499 obelis notabat Aristarchus, quem secuti recentiores etiam nonnullos e sequentibus (—505 vel —507) a contextu alienos duxerunt. Nisi tamen decantato illo nimiae ubertatis crimine haec Andromachae verba tristissima de filioli sui sorte futura sollicitae petere velit aliquis, nihil habent quod in mulieris orbatae mentem vel in totam hanc rerum condicionem minus conveniat. Si moreretur Hector bellator omnium longe fortissimus, qui οἷος ἐρύετο Ἴλιον ἱρήν [4]), ipsi urbi et civibus cunctis proximam fore perniciem dudum senserat Priamus [5]), fortasse etiam certo sciebat, ab Heleno aliisve vatibus Troianis edoctus: nunc caeso illo nullam spem salutis sibi suisve etiam superesse sentit Andromache, immo scit. Non dubitanter igitur, sed veluti vaticinata et ita ut de rebus certum mox eventum habituris locuta, pueruli Astyanactis patre orbati miseram sortem luget: scit aut mortem huic instare ab hostibus immitibus aut servitutem aut, si hanc quoque casu insperato effugiat, pauperum vitam squalidam. Mancipii mox instar vel etiam verum mancipium erit is quem *urbis dominum* vocare solebant cives in patris eius honorem.

Apte cum his Andromachae verbis contulerit quis quae Telemachus de sua matrisque misera condicione apud populum conqueritur:

---

1) Hoc mutato nomine inseruit ei Iliadis parti de qua nunc disputamus.

2) Etiam rarum portae *Dardaniae* nomen X 194, 413 fortasse aliquod veri indicium servat.

3) Cf. vs. 170 sq.

4) Cf. vs. 507 et Z 403 Ω 499, 729 sq.

5) Cf. vs. 56 sqq.

Digitized by Google

τὰ πολλὰ κατάνεται, οὐ γὰρ ἔπ' ἀνὴρ
οἷος Ὀδυσσεὺς ἦσκεν, ἀρὴν ἀπὸ τοίκου ἀμῦναι [1]).

Breviores sane aliquanto evadent Andromachae querelae si e versibus duodequadraginta plus viginti deleantur, non vero pulcriores vel ad audientium animos percellendos magis validi. Plane egregia sunt quae habet textus traditus; mulier luctu mersa de se ipsa pauca, de caeso marito vero multa queritur, plurima autem de filiolo, in quo omnis et ipsi et Hectori spes fuit. Sic videlicet caelites exaudiverunt preces Hectoris, „δότε δὴ καὶ τόνδε γενέσθαι παῖδ' ἐμόν, ὡς καὶ ἐγώ περ, ἀριπρεπέα Τρώεσσι" tum cum uxori valedixit orantis. Aut ea quoque ex Iliade resecemus et ipsam Andromacham τὴν δακρυόεν γελάουσαν inde exulare iubeamus, aut, si ineptum id videtur et temeritatis vere barbarae, sinamus eam etiam dum mariti mortem recentem luget cuncta ea verba fundere quae uxori spoliatae poeta tribuit.

_Ψ 1 sqq. Contra eos, qui libros ultimum et paenultimum Iliadi postmodo additos esse perhibuerunt, non est in animo fusius disputare. Nam ea sententia fundamentum quo innitatur unam habet criticorum de optima carminis pangendi ratione opinionem. Vitium igitur compositionis si cui videtur nodus ante ipsum carminis finem solutus, is aequo sane animo ferre non poterit caedi Hectoris subiunctos et ubertim descriptos ludos funebres vel Priami ad Achillem iter et cum illo colloquium, neque facile persuaderi ei poterit ut genuina ducat quae parum sibi placeant. Sed ipsam Hectoris caedem cur aequius illi ferunt in carmine *Achillis iram* celebranti? Nonne ea quam modo indicavimus disputandi ratio eo ducit ut in *Patrocli* potius morte carmen illud finem habere debuerit? Huius enim herois letum effecit ut ad se rediret Achilles et iram poneret victus dolore. Sed Hectoris caedem a prisco carmine alienam fuisse nemo unquam perhibuit, nemo perhibiturus est. Cur nemo? Quia plurimum ea carminis pars valet ad audientium vel legentium animos commovendos et admiratione percellendos; quae vero extrema habet Ilias, Patrocli funus et Priami iter ad filii corpus redimendum, non inferioris quidem sunt artis, sed magis pla-

1) β 58—60 et similia in Odyssea passim.

Digitized by Google

cidae. Qualia postea a poeta referri quam ipsa rerum conversio carmine enarrata fuerit, si artis leges severiores non sivisse creduntur, sequitur ut et tragicorum dramata complura — ne fabularum Aristophanearum mentionem nunc faciamus — contaminata ad nos pervenisse censeantur. Quisquis vero non credit Sophoclis Aiacem ab ipso poeta morte herois voluntaria fuisse finitam vel Herculem Euripideum caesis uxore et liberis statim a proscenio olim fuisse abductum, is non habet causam idoneam ob quam contendat priscum poetam epicum in caede Hectoris — vel in caede Patrocli — carminis finem fecisse. Perhiberi potest carmen melius fuisse evasurum si ultima pars non accessisset, sed illud quod traditum accepimus carmen primitus ea parte caruisse, id neque demonstrari potest neque — mihi quidem — veri reddi simile.

Hanc igitur quaestionem nunc mitto, a disputationibus quae non de *arte* poetae vel de Iliadis *praestantia* sed de carminis *compositione* et *integritate* instituantur procul habendam ratus. At spuria quaedam in hanc carminis partem, ut in ceteras, potuisse irrepere, id non est quod negemus. Itaque si qui horum librorum versus certis criminibus sunt petiti, de his breviter nunc disputasse fortasse haud inutile fuerit.

Videamus igitur quam recte vituperata sit Nestoris oratio filium Antilochum quomodo equi sint regendi docentis. Nimis longam esse, festinato enim tunc opus fuisse potius; non iam tempus tulisse sermones prolixos prudentiae senilis. Primum in certamen curule prodiisse Eumelum, dein Diomedem, tertium Menelaum, quartum Antilochum, quintum Merionen; de ceteris perpauca dixisse poetam, de uno Antilocho versus quinquaginta, Nestoris ad eum sermonem habentes: ceteris igitur interim expectandum fuisse donec rex Pyli tam loquax quam grandaevus tandem aliquando peroraret.

Ain vero? Senex intempestive loquax? Immo neque senex annis oppressus — qua de re pridem dixi quae habebam dicenda [1]) — neque nimis verbosus. Non enim aut dixit poeta aut significavit prius surrexisse ceteros, Antilochum autem tum

1) Cf. Mnemos. 1907 p. 45—54.

Digitized by Google

demum prodiisse cum hi bigas suas ad certamen parassent, dein cum patre collocutum esse, tandem et ipsum equos sub iugum misisse et tardum bigas adduxisse ad carceres, ubi ceteri dudum impatienter trepidi adstitissent. Nihil eiusmodi in animo habuit poeta, nihil eiusmodi habet eius narratio. Non enim *temporis*, quo singuli in certamen prodierunt, habita ratione poeta utitur adiectivis numeralibus *primo, secundo*, ceteris, sed eo ordine eos enumerat quo singulorum *praestantia* indicabatur. Omnium alacerrimi prodierunt Eumelus et Diomedes, quibus equi erant ceteris meliores, dein Menelaus, Antilochus, Meriones; eodem tamen fere tempore ut cuncti ad bigas festinarint, equos iugo subiecerint, cetera pararint aut a ministris parari iusserint, fert ratio. Quae dum sunt facta, interim Nestor filio non tacitus spectator adstitit, sed ea consilia dedit quae longus usus et equitandi peritia ei suppeditabant.

De Diomede proximis diebus bis graviter vulnerato, nunc autem alacerrimo et ludorum participe, quae dicenda videbantur antehac sunt dicta [1]). Strenue autem negandum est id quod multi perhibuerunt, Iliadis eam partem, quae est de ludis funebribus, cum cetero carmine hac in re minus bene congruere.

Sed Nestor quomodo potuit scire quamnam metam Achilles indicaturus esset cursum ineuntibus? De qua meta filium multa commonefecit:

ἕστηκε ξύλον αὖον, ὅσον τ' ὄργυι', ὑπὲρ αἴης κτέ. [2]).

— Scire si non potuit, nullius ea res est momenti, nam sic poeta sumere solet ea, quae ipse in mente habet, iis quoque quos loquentes inducit cognita fuisse [3]). Sed sic potius rem sibi informavit poeta et nos nobis informare voluit, quoniam sic fert sana ratio: Achillem locum certaminis mox habendi non *solum* elegisse et designasse, sed Nestore adhibito consiliario, qui et rerum equestrium omnium maxime esset peritus et omnino plurimum valeret prudentia. Qualia nemo non facile mente

1) Cf. Mnem. 1911 p. 428 sq.
2) Cf. Ψ 327—333.
3) Cf. K 447 al.

Digitized by Google

supplet, qui ipsi poetae aurem attentam praebens cum illo in media heroum vita versetur.

Prope metam autem virum aliquem, qui haud exiguae esset fidei atque auctoritatis, collocari oportuit ad cursum competitorum circa metam bigas flectentium inspiciendum; nam cavendum erat ne quis eorum ante metam equos flectendo curriculum in brevius contraheret et sic vitato loco difficillimo atque maxime periculoso citius quam ceteri ad carcerem reversus per fraudem victor evaderet. Illic igitur Achilles alterum illum senem consistere iussit, quem plurimi faciebat et patris instar reverebatur, Phoenicem praeceptorem. Cuius nomen hic, ut in libro nono [1]), suspicionem immeritissimam movit criticis: nullam nimirum dein Phoenicis mentionem esse factam. At quid praeterea de eo narrari potuit aut debuit? Metae adstantem Phoenicem nobis ostendit poeta: itaque inter competitores nullum fuisse qui certaminis leges fraudulenter migrare conaretur, facile sibi fingit quilibet: memorabile nihil ea res habebat. Nullus si metae adstitisset arbiter, id insoliti quid fuisset.

Qui cursum inituri sunt heroes, collocantur *μεταστοιχί* [2]). Quod adverbium non nisi in hoc libro inventum [3]) *alium post alium collocatos* interpretati sunt veteres; at eos qui celeritate certaturi essent ita collocare iniqui atque inepti adeo arbitri fuisset [4]), et cursus ita initus cuiusmodi sit futurus si quis secum reputat, mox sentit poetam tale quid in animum sibi inducere non potuisse. Immo *alius iuxta* (non *post*) *alium* currus iusto ordine fuere collocati; sed quoniam ceteris melior erat locus primus a parte sinistra, utpote metae propior, ultimus vero locus deterrimus erat, res tulit ut sortibus ductis suus singulis locus indicaretur. Et sic locus optimus contigit Antilocho, deterrimus Diomedi; deorum igitur voluntate — non enim caeco casu sed numine divino sortitiones regi credebantur [5]) —

1) Cf. Mnem. 1911 p. 436—438.
2) Cf. Ψ 358.
3) Redit Ψ 757.
4) Cf. Paus. VI 20 § 7 de cursibus qui Olympiae postea sunt habiti.
5) Cf. H 179—182.

Digitized by Google

aequati sunt aemuli. Nam Antilocho tardiores erant equi, Diomedi longe celerrimi.

Cursu alii felicius, alii minus prospere peracto revertuntur. Quos eminus conspiciens Idomeneus admiratur curruum ordinem post metam superatam mutatum: „alius modo primus fuit: ipsi modo spectate: novi hominem: est Aetolus: est unus e regibus: Tydei filius est ille Diomedes" [1]). Sic Idomeneus re inexpectata perculsus ad vitam depingitur; non enim fingitur Diomedem, socium clarissimum, non satis habuisse cognitum, quod ineptum foret, sed prae trepidatione ipsum viri nomen statim proferre non potuisse. Conferri potest Achilles furore vel Antilochus dolore et cursu citato prohibitus quominus verba bene cohaerentia proferat [2]).

Hactenus genuina et laude digna visa sunt omnia. Sed posterior Ludorum pars nonnulla habet quae ipsi Iliadis poetae deberi non videntur. Fuit cum de centum fere versibus [3]) sic iudicandum arbitrarer, sive de certamine gladiatorio, de certamine massam ferri iactandi, de certamine sagittandi: nunc dubito an ultimum solum certamen postmodo fuerit insertum [4]). Sed minus certa sunt haec, de Iliadis autem compositione disputantibus perexigui momenti est quaestio, ludi funebres quot certaminum genera habuerint, et hunc praesertim locum patuisse imitatorum audaciae quivis sentit.

Ω 333 sqq. Denique libri Ω tangendi sunt versus aliquot, qui in suspicionem sunt adducti. Et primus nunc in censum venit locus is, ubi Mercurius ad Priamum mittitur. Dictum enim est cum cetera Iliade, quae caelitum nuntiam habeat *Iridem*, hunc locum non congruere, ubi Iridis illo officio fungatur *Mercurius*. Sed accuratius intuentibus apparet non sic se habere rem, neque enim hoc loco, neque in Odyssea, cui cognatus liber Ω hanc ob causam est dictus, Mercurium revera dici *Iovis* vel

1) Cf. Ψ 469—472.
2) Cf. A 234 sqq. et Σ 18 sqq.
3) Cf. Ψ 798—883.
4) Cf. Ψ 850—883 et Mnem. 1911 p. 36.

Digitized by Google

deorum *nuntium*. Hoc officio et per ceteram Iliadem et in libro Ω fungitur Iris, quae a Iove missa Thetidem in Olympum arcessivit [1]) et Priamum castra Achivorum adire iussit [2]), et Odysseae quoque poetae eam fuisse cognitam, licet eam commemorandi occasione caruerit, testatur *Irus*, Arnaei mendici cognomentum iocosum, ab huius deae nomine ductum [3]). Nunc autem Iridis officium deo non propterea mandatur quod adolescentis, non puellae species Priamo sit obicienda; nam simili Odysseae loco *Minerva* sumta iuvenis regii figura adit Ulixem [4]). Sed Mercurius, cui pro callido eius ingenio corpus Hectoris surripiendum di prius voluerunt mandare [5]), nunc Priamum comitari iubetur. Et congruit Mercurii τοῦ ψυχοπομποῦ [6]) munus, propter quod etiam *Herculem* ex Ditis aedibus vivum reducere est iussus [7]) et ad *Calypso* est missus [8]), quae in fabulis Odyssea antiquioribus fuit dea caliginis infernae, nec non *Circae* Ulixem eripuit [9]), quae licet ab Odysseae poeta in ultimo oriente collocata fuerit, primitus fuit Calypso altera, mortuorum regina, mortales quibus semel potita est nihilo facilius in libertatem dimittens quam Dis ὁ πυλάρτης πολυδέγμων. Convenit autem huic Mercurii officio *caduceus*, quo somnum sive brevem sive aeternum [10]) mortalibus incutit, χρυσόρραπις ideo dictus [11]). Sic et in hymno Cereris *in terras* ab Iove *Iris* mittitur, *ad inferos* vero *Mercurius* [12]). Neque discrepant quae in Odyssea referuntur de Mercurio a Iove ad Aegisthum misso [13]), nam ibi quoque *mortuorum* habita est ratio: cavere voluit Iuppiter ne Agamemnonis et postea ipsius Aegisthi caedes fieret. Ἑρμοῦ χθονίου illius, quem in Orestia celebravit Aeschylus, etiam Odysseae l.l. fit mentio. Itaque Iovis ad Mercurium verba: τά τ' ἄλλα περ ἄγγελός ἐσσι [14]) vera quidem quin sint non est dubitandum, sed non ad quaelibet nuntiorum genera spectant. Haud inepte autem contulerit quispiam *Ganymedem*, Iovis pincernam, in

1) Cf. Ω 77—88.
2) Cf. Ω 143—188.
3) Cf. σ 6.
4) Cf. ν 121 sqq.
5) Cf. Ω 24, 109.
6) Cf. ω 1.
7) Cf. λ 626.
8) Cf. ε 29.
9) Cf. κ 277 sqq.
10) Cf. Λ 241 al.
11) Cf. ε 87.
12) Cf. h. Cer. 314 et 335.
13) Cf. α 38.
14) Cf. ε 29.

Digitized by Google

Iliade iuxta *Iuventam* virginem, quae caelitibus vinum praebet, commemoratum [1]).

Ω 449—456. Nunc de *Achillis tabernaculo* aliquid dicendum. Quod interpretibus iniquissimi criminis occasionem praebuit; aedificium enim operosius instructum, aula porticu atrio munitum, a victus castrensis tumultuaria simplicitate abhorrere ratus Heyne versus, quibus poeta illud tabernaculum pinxit, damnabat [2]). Et partem certe veri ille vidit. Nam primitus fabulam, quae fuit de bello Troiano, nihil eiusmodi habuisse intellegimus, priscos enim poetas παρὰ νηυσὶν potius — ut nautas Ulixis [3]) vel Telemachi [4]) — quam ἐνὶ κλισίῃσι Achillem ceterosque Achivos degere fecisse. Sed ex Iliadis contextu hi versus non sunt resecandi; nam huius carminis poetam, qui tabernacula militum passim commemoravit, etiam Achilli tabernaculum tribuisse, idque rege haud indignum, ut simplex et sine luxu, nam arundine fuit contectum, sic firmum atque spatiosum, id non est quod miremur aut improbemus. Neque mirandum est quod poeta amplum illud aedificium tum demum fusius descripsit cum Priamus in eo cum Achille esset collocuturus. Commemoratum est Achillis tabernaculum etiam in libris A et I et Π et alibi, sed illic nihil referebat scire cuiusmodi esset eius structura: nunc quam maxime refert, ut imago Priami aulam Achillis invecti, dein partem noctis in huius herois tabernaculo transigentis, clara et vivida ante oculos nobis versetur.

Et Achillis ancillae cum Hectoris corpus lavant procul ab ea parte tabernaculi, ubi sedent Priamus et Achilles,

νόσφιν ἀείραντε, ὡς μὴ Πρίαμος ἴδῃ υἱόν [5]),

nec non cum Priamo seorsum cubile in porticu struitur [6]), ut hospitibus strui mos ferebat [7]), etiam melius intellegimus cur poeta ostenderit nobis quam spatiosum esset illud tabernaculum. Sic Priami regiam tum pinxit cum eam intravit Hector, sic in Odyssea antrum Calypsus pingitur cum illuc accedit Mercurius,

---

1) Cf. Υ 232–234 et Δ 2 sq.
2) Item vs. 644—647.
3) Cf. κ 140 sqq.
4) Cf. ο 199 sqq.
5) Cf. Ω 583.
6) Cf. Ω 643—650.
7) Cf. γ 399 al.

Digitized by Google

regia Menelai cum eam visit Telemachus, aedes Alcinoi et tugurium Eumaei cum ea adit Ulixes, sedile Penelopes cum primum illa in mariti conspectum est ventura.

Ω 476. Levius est crimen quo hic versus est petitus. Priamus ad Achillem venit circa tempus cenae vespertinae (*τοῦ δόρπου*). Mercurius senem duxit per portam castrorum, cuius custodibus cenam parantibus somnum immisit subitum, dein in ipsum tabernaculum Achillis, qui *νέον ἀπέλιπεν ἑδωδῆς*. Quae vero adduntur verba:

ἔσθων καὶ πίνων· ἔτι καὶ παρέκειτο τράπεζα,

ea damnabat Aristarchus ut ieiuna neque congruentia cum Odysseae versu quodam, ubi finito convivio, postquam omnes convivae abierunt, de Penelopes ancillis dicitur:

ἀπὸ ... σῖτον πολὺν ἤρεον ἠδὲ τραπέζας [1]),

a cena igitur abire heroibus morem fuisse, mensas non prius fuisse sublatas quam illi surrexissent.

Perexiguum profecto discrimen! Cuius causam indicant ipsae res quae narrantur; nam in Odyssea proci ex aedibus Ulixis in suas ipsorum aedes abeunt cubitum, Achilles vero domi manet in megaro, ubi et dormiturus est. Plus valeret alius Odysseae versus oppositus, ubi post cenam vespertinam solus cibus, non et ipsa mensa ablata esse dicitur [2]), si Eumaei in tugurio vitam transigentis simplex victus et supellex cum cena Achillis, ut castrensi sic regali, conferri posse videretur.

Ω 480—483.

ὡς δ' ὅτε κ' ἄνδρ' ἀάτη πυκινὴ λάβῃ, ὅς τ' ἐνὶ πάτρῃ
φῶτα κατακτείνας ἄλλων ἐξίκετο δῆμον,
ἀνδρὸς ἐς ἀφνειοῦ, θάμβος δ' ἔχει εἰσοράοντας,
ὣς Ἀχιλεὺς θάμβησε ἰδὼν Πρίαμον θεοειδέα.

Hos versus opusne est defendi? Dixeris inutile esse quicquid in eorum laudem proferatur, neminem enim fugere posse quam vivida et quam apta sit haec comparatio. Laxior sane est structura verborum: *ὡς δ' ὅτε ... ὅς ... ὣς κτέ.* pro: *ὡς δὲ*

1) Cf. *τ* 61.
2) Cf. *ξ* 455.

Digitized by Google

θάμβος ἔχει κτέ., quippe quibus non orator incluserit sententiam eleganter tornatam et sedulo ponderatam, sed poeta imaginem rei animo suo obversatae ita pinxerit ut singula deinceps veluti ante oculos nostros fieri videantur: civis ira dementatus alium civem occidit, — terram mutat, veritus ne a caesi agnatis percussus et ipse pereat, — in regionem peregrinam pervenit, — ibi locupletis alicuius viri aedes necopinato intrat et supplex huius genua amplectitur, — stupent quotquot adsunt cum hominem ignotum, anxium, cruore fortasse conspersum adspiciunt. Sed haec dictionis sive libertas sive neglegentia si vituperanda videtur, mox vix ulla e comparationibus illis creberrimis, quae inter praecipua Iliadis ornamenta semper sunt habitae, e criticorum manibus incolumis evadet. Omnes eodem crimine peti possunt [1]). Hoc igitur, si quod est, crimen mittere licet. Sed cavendum ne huic loco infamiam faciat coniectura quaedam, quae plus semel est prolata et nonnemini egregie placuit. Quae si in textum recipienda videtur, inde sequitur aevo posthomerico hos versus esse tribuendos. Videamus igitur quid sit rei.

Cum Priamus per ostium a Mercurio sibi reclusum sera vespera intrasset tabernaculum et supplex prolapsus Achillis manus exoscularetur, iuvenis stupore est perculsus, ut qui exulem homicidam ad se confugientem subito conspiciunt. Ad ἀφνειόν autem potissimum virum aliquem ut se conferat quicunque extra patriam defensorem sibi quaerat, fert ratio; nam pauperiorum non est viros peregrinos in familiam suam recipere, dives vero vir, ad quem exul confugerit, caesi agnatos aut multa soluta poterit placare, si necesse id fuerit [2]), aut placari si nolint, vim inferentes vi repellere. Itaque nulla est causa ob quam adiectivum ἀφνειός h. l. suspectum habeatur, neque coniecturis locus est tentandus. Fuere tamen qui pro ἀφνειοῦ rescribi iuberent ἀγνιτέω, in triplicem errorem se implicantes; nam et — quod gravissimum est — sana erant verba quae remedio vexabant, et illud quod offerebant remedium ne aegrotantibus quidem verbis potuisset prodesse, quoniam vocabuli non epici forma non epica in priscum versum sic fuisset invecta. Non enim -τεω sed

1) De Σ 207 sqq. supra p. 99 similia sunt observata.
2) Cf. I 633 Σ 498 sq.

Digitized by Google

lem Aeneam persequentem [1]), — perspicere nobis videmur [2]).

Et sic factum est ut fontes fluminis sacri, qui in nemorum penetralibus abditi et dei Idaei delubro montano [3]) vicini erant, a poeta mutati fuerint in πλυνοὺς λαϊνέους prope Ilium urbem sitos, ubi mulieres Troianae tum cum pax fuit vestes lavare solebant. Quae metamorphosis eam sane musam, cui geographiae et topographiae artes curae sunt, habuit invitam, iis tamen musis, quibus poeta Iliadis aurem praebere solebat, haud iratis est facta.

X 487 sqq. Criminibus iniquissimis hi versus a criticis sunt petiti. Versus 487—499 obelis notabat Aristarchus, quem secuti recentiores etiam nonnullos e sequentibus (—505 vel —507) a contextu alienos duxerunt. Nisi tamen decantato illo nimiae ubertatis crimine haec Andromachae verba tristissima de filioli sui sorte futura sollicitae petere velit aliquis, nihil habent quod in mulieris orbatae mentem vel in totam hanc rerum condicionem minus conveniat. Si moreretur Hector bellator omnium longe fortissimus, qui οἷος ἐρύετο Ϝίλιον ἱρήν [4]), ipsi urbi et civibus cunctis proximam fore perniciem dudum senserat Priamus [5]), fortasse etiam certo sciebat, ab Heleno aliisve vatibus Troianis edoctus: nunc caeso illo nullam spem salutis sibi suisve etiam superesse sentit Andromache, immo scit. Non dubitanter igitur, sed veluti vaticinata et ita ut de rebus certum mox eventum habituris locuta, pueruli Astyanactis patre orbati miseram sortem luget: scit aut mortem huic instare ab hostibus immitibus aut servitutem aut, si hanc quoque casu insperato effugiat, pauperum vitam squalidam. Mancipii mox instar vel etiam verum mancipium erit is quem *urbis dominum* vocare solebant cives in patris eius honorem.

Apte cum his Andromachae verbis contulerit quis quae Telemachus de sua matrisque misera condicione apud populum conqueritur:

1) Hoc mutato nomine inseruit ei Iliadis parti de qua nunc disputamus.

2) Etiam rarum portae *Dardaniae* nomen X 194, 413 fortasse aliquod veri indicium servat.

3) Cf. vs. 170 sq.

4) Cf. vs. 507 et Z 403 Ω 499, 729 sq.

5) Cf. vs. 56 sqq.

Digitized by Google

τὰ πολλὰ κατάνεται, οὐ γὰρ ἔπ' ἀνὴρ
οἷος Ὀδυσσεὺς ἧσκεν, ἀρὴν ἀπὸ ροίκου ἀμῦναι [1]).

Breviores sane aliquanto evadent Andromachae querelae si e versibus duodequadraginta plus viginti deleantur, non vero pulcriores vel ad audientium animos percellendos magis validi. Plane egregia sunt quae habet textus traditus; mulier luctu mersa de se ipsa pauca, de caeso marito vero multa queritur, plurima autem de filiolo, in quo omnis et ipsi et Hectori spes fuit. Sic videlicet caelites exaudiverunt preces Hectoris, „δότε δὴ καὶ τόνδε γενέσθαι παῖδ' ἐμόν, ὡς καὶ ἐγώ περ, ἀριπρεπέα Τρώεσσι" tum cum uxori valedixit orantis. Aut ea quoque ex Iliade resecemus et ipsam Andromacham τὴν δακρυόεν γελάουσαν inde exulare iubeamus, aut, si ineptum id videtur et temeritatis vere barbarae, sinamus eam etiam dum mariti mortem recentem luget cuncta ea verba fundere quae uxori spoliatae poeta tribuit.

_Ψ 1 sqq. Contra eos, qui libros ultimum et paenultimum Iliadi postmodo additos esse perhibuerunt, non est in animo fusius disputare. Nam ea sententia fundamentum quo innitatur unam habet criticorum de optima carminis pangendi ratione opinionem. Vitium igitur compositionis si cui videtur nodus ante ipsum carminis finem solutus, is aequo sane animo ferre non poterit caedi Hectoris subiunctos et ubertim descriptos ludos funebres vel Priami ad Achillem iter et cum illo colloquium, neque facile persuaderi ei poterit ut genuina ducat quae parum sibi placeant. Sed ipsam Hectoris caedem cur aequius illi ferunt in carmine *Achillis iram* celebranti? Nonne ea quam modo indicavimus disputandi ratio eo ducit ut in *Patrocli* potius morte carmen illud finem habere debuerit? Huius enim herois letum effecit ut ad se rediret Achilles et iram poneret victus dolore. Sed Hectoris caedem a prisco carmine alienam fuisse nemo unquam perhibuit, nemo perhibiturus est. Cur nemo? Quia plurimum ea carminis pars valet ad audientium vel legentium animos commovendos et admiratione percellendos; quae vero extrema habet Ilias, Patrocli funus et Priami iter ad filii corpus redimendum, non inferioris quidem sunt artis, sed magis pla-

1) β 58—60 et similia in Odyssea passim.

Digitized by Google

cidae. Qualia postea a poeta referri quam ipsa rerum conversio carmine enarrata fuerit, si artis leges severiores non sivisse creduntur, sequitur ut et tragicorum dramata complura — ne fabularum Aristophanearum mentionem nunc faciamus — contaminata ad nos pervenisse censeantur. Quisquis vero non credit Sophoclis Aiacem ab ipso poeta morte herois voluntaria fuisse finitam vel Herculem Euripideum caesis uxore et liberis statim a proscenio olim fuisse abductum, is non habet causam idoneam ob quam contendat priscum poetam epicum in caede Hectoris — vel in caede Patrocli — carminis finem fecisse. Perhiberi potest carmen melius fuisse evasurum si ultima pars non accessisset, sed illud quod traditum accepimus carmen primitus ea parte caruisse, id neque demonstrari potest neque — mihi quidem — veri reddi simile.

Hanc igitur quaestionem nunc mitto, a disputationibus quae non de *arte* poetae vel de Iliadis *praestantia* sed de carminis *compositione* et *integritate* instituantur procul habendam ratus. At spuria quaedam in hanc carminis partem, ut in ceteras, potuisse irrepere, id non est quod negemus. Itaque si qui horum librorum versus certis criminibus sunt petiti, de his breviter nunc disputasse fortasse haud inutile fuerit.

Videamus igitur quam recte vituperata sit Nestoris oratio filium Antilochum quomodo equi sint regendi docentis. Nimis longam esse, festinato enim tunc opus fuisse potius; non iam tempus tulisse sermones prolixos prudentiae senilis. Primum in certamen curule prodiisse Eumelum, dein Diomedem, tertium Menelaum, quartum Antilochum, quintum Merionen; de ceteris perpauca dixisse poetam, de uno Antilocho versus quinquaginta, Nestoris ad eum sermonem habentes: ceteris igitur interim expectandum fuisse donec rex Pyli tam loquax quam grandaevus tandem aliquando peroraret.

Ain vero? Senex intempestive loquax? Immo neque senex annis oppressus — qua de re pridem dixi quae habebam dicenda [1]) — neque nimis verbosus. Non enim aut dixit poeta aut significavit prius surrexisse ceteros, Antilochum autem tum

1) Cf. Mnemos. 1907 p. 45—54.

Digitized by Google

demum prodiisse cum hi bigas suas ad certamen parassent, dein cum patre collocutum esse, tandem et ipsum equos sub iugum misisse et tardum bigas adduxisse ad carceres, ubi ceteri dudum impatienter trepidi adstitissent. Nihil eiusmodi in animo habuit poeta, nihil eiusmodi habet eius narratio. Non enim *temporis*, quo singuli in certamen prodierunt, habita ratione poeta utitur adiectivis numeralibus *primo, secundo,* ceteris, sed eo ordine eos enumerat quo singulorum *praestantia* indicabatur. Omnium alacerrimi prodierunt Eumelus et Diomedes, quibus equi erant ceteris meliores, dein Menelaus, Antilochus, Meriones; eodem tamen fere tempore ut cuncti ad bigas festinarint, equos iugo subiecerint, cetera pararint aut a ministris parari iusserint, fert ratio. Quae dum sunt facta, interim Nestor filio non tacitus spectator adstitit, sed ea consilia dedit quae longus usus et equitandi peritia ei suppeditabant.

De Diomede proximis diebus bis graviter vulnerato, nunc autem alacerrimo et ludorum participe, quae dicenda videbantur antehac sunt dicta [1]). Strenue autem negandum est id quod multi perhibuerunt, Iliadis eam partem, quae est de ludis funebribus, cum cetero carmine hac in re minus bene congruere.

Sed Nestor quomodo potuit scire quamnam metam Achilles indicaturus esset cursum ineuntibus? De qua meta filium multa commonefecit:

ἕστηκε ξύλον αὖον, ὅσον τ' ὄργυι', ὑπὲρ αἴης κτέ. [2]).

— Scire si non potuit, nullius ea res est momenti, nam sic poeta sumere solet ea, quae ipse in mente habet, iis quoque quos loquentes inducit cognita fuisse [3]). Sed sic potius rem sibi informavit poeta et nos nobis informare voluit, quoniam sic fert sana ratio: Achillem locum certaminis mox habendi non *solum* elegisse et designasse, sed Nestore adhibito consiliario, qui et rerum equestrium omnium maxime esset peritus et omnino plurimum valeret prudentia. Qualia nemo non facile mente

1) Cf. Mnem. 1911 p. 428 sq.
2) Cf. Ψ 327—333.
3) Cf. K 447 al.

Digitized by Google

supplet, qui ipsi poetae aurem attentam praebens cum illo in media heroum vita versetur.

Prope metam autem virum aliquem, qui haud exiguae esset fidei atque auctoritatis, collocari oportuit ad cursum competitorum circa metam bigas flectentium inspiciendum; nam cavendum erat ne quis eorum ante metam equos flectendo curriculum in brevius contraheret et sic vitato loco difficillimo atque maxime periculoso citius quam ceteri ad carcerem reversus per fraudem victor evaderet. Illic igitur Achilles alterum illum senem consistere iussit, quem plurimi faciebat et patris instar reverebatur, Phoenicem praeceptorem. Cuius nomen hic, ut in libro nono [1]), suspicionem immeritissimam movit criticis: nullam nimirum dein Phoenicis mentionem esse factam. At quid praeterea de eo narrari potuit aut debuit? Metae adstantem Phoenicem nobis ostendit poeta: itaque inter competitores nullum fuisse qui certaminis leges fraudulenter migrare conaretur, facile sibi fingit quilibet: memorabile nihil ea res habebat. Nullus si metae adstitisset arbiter, id insoliti quid fuisset.

Qui cursum inituri sunt heroes, collocantur μεταστοιχί [2]). Quod adverbium non nisi in hoc libro inventum [3]) *alium post alium collocatos* interpretati sunt veteres; at eos qui celeritate certaturi essent ita collocare iniqui atque inepti adeo arbitri fuisset [4]), et cursus ita initus cuiusmodi sit futurus si quis secum reputat, mox sentit poetam tale quid in animum sibi inducere non potuisse. Immo *alius iuxta* (non *post*) *alium* currus iusto ordine fuere collocati; sed quoniam ceteris melior erat locus primus a parte sinistra, utpote metae propior, ultimus vero locus deterrimus erat, res tulit ut sortibus ductis suus singulis locus indicaretur. Et sic locus optimus contigit Antilocho, deterrimus Diomedi; deorum igitur voluntate — non enim caeco casu sed numine divino sortitiones regi credebantur [5]) —

1) Cf. Mnem. 1911 p. 436—438.
2) Cf. Ψ 358.
3) Redit Ψ 757.
4) Cf. Paus. VI 20 § 7 de cursibus qui Olympiae postea sunt habiti.
5) Cf. H 179—182.

Digitized by Google

aequati sunt aemuli. Nam Antilocho tardiores erant equi, Diomedi longe celerrimi.

Cursu alii felicius, alii minus prospere peracto revertuntur. Quos eminus conspiciens Idomeneus admiratur curruum ordinem post metam superatam mutatum: „alius modo primus fuit: ipsi modo spectate: novi hominem: est Aetolus: est unus e regibus: Tydei filius est ille Diomedes" [1]). Sic Idomeneus re inexpectata perculsus ad vitam depingitur; non enim fingitur Diomedem, socium clarissimum, non satis habuisse cognitum, quod ineptum foret, sed prae trepidatione ipsum viri nomen statim proferre non potuisse. Conferri potest Achilles furore vel Antilochus dolore et cursu citato prohibitus quominus verba bene cohaerentia proferat [2]).

Hactenus genuina et laude digna visa sunt omnia. Sed posterior Ludorum pars nonnulla habet quae ipsi Iliadis poetae deberi non videntur. Fuit cum de centum fere versibus [3]) sic iudicandum arbitrarer, sive de certamine gladiatorio, de certamine massam ferri iactandi, de certamine sagittandi: nunc dubito an ultimum solum certamen postmodo fuerit insertum [4]). Sed minus certa sunt haec, de Iliadis autem compositione disputantibus perexigui momenti est quaestio, ludi funebres quot certaminum genera habuerint, et hunc praesertim locum patuisse imitatorum audaciae quivis sentit.

Ω 333 sqq. Denique libri Ω tangendi sunt versus aliquot, qui in suspicionem sunt adducti. Et primus nunc in censum venit locus is, ubi Mercurius ad Priamum mittitur. Dictum enim est cum cetera Iliade, quae caelitum nuntiam habeat *Iridem*, hunc locum non congruere, ubi Iridis illo officio fungatur *Mercurius*. Sed accuratius intuentibus apparet non sic se habere rem, neque enim hoc loco, neque in Odyssea, cui cognatus liber Ω hanc ob causam est dictus, Mercurium revera dici *Iovis* vel

1) Cf. Ψ 469—472.
2) Cf. A 234 sqq. et Σ 18 sqq.
3) Cf. Ψ 798—883.
4) Cf. Ψ 850—883 et Mnem. 1911 p. 36.

Digitized by Google

deorum *nuntium*. Hoc officio et per ceteram Iliadem et in libro Ω fungitur Iris, quae a Iove missa Thetidem in Olympum arcessivit [1]) et Priamum castra Achivorum adire iussit [2]), et Odysseae quoque poetae eam fuisse cognitam, licet eam commemorandi occasione caruerit, testatur *Irus*, Arnaei mendici cognomentum iocosum, ab huius deae nomine ductum [3]). Nunc autem Iridis officium deo non propterea mandatur quod adolescentis, non puellae species Priamo sit obicienda; nam simili Odysseae loco *Minerva* sumta iuvenis regii figura adit Ulixem [4]). Sed Mercurius, cui pro callido eius ingenio corpus Hectoris surripiendum di prius voluerunt mandare [5]), nunc Priamum comitari iubetur. Et congruit Mercurii τοῦ ψυχοπομποῦ [6]) munus, propter quod etiam *Herculem* ex Ditis aedibus vivum reducere est iussus [7]) et ad *Calypso* est missus [8]), quae in fabulis Odyssea antiquioribus fuit dea caliginis infernae, nec non *Circae* Ulixem eripuit [9]), quae licet ab Odysseae poeta in ultimo oriente collocata fuerit, primitus fuit Calypso altera, mortuorum regina, mortales quibus semel potita est nihilo facilius in libertatem dimittens quam Dis ὁ πυλάρτης πολυδέγμων. Convenit autem huic Mercurii officio *caduceus*, quo somnum sive brevem sive aeternum [10]) mortalibus incutit, χρυσόρραπις ideo dictus [11]). Sic et in hymno Cereris *in terras* ab Iove *Iris* mittitur, *ad inferos* vero *Mercurius* [12]). Neque discrepant quae in Odyssea referuntur de Mercurio a Iove ad Aegisthum misso [13]), nam ibi quoque *mortuorum* habita est ratio: cavere voluit Iuppiter ne Agamemnonis et postea ipsius Aegisthi caedes fieret. Ἑρμοῦ χθονίου illius, quem in Orestia celebravit Aeschylus, etiam Odysseae l.l. fit mentio. Itaque Iovis ad Mercurium verba: τά τ' ἄλλα περ ἄγγελός ἐσσι [14]) vera quidem quin sint non est dubitandum, sed non ad quaelibet nuntiorum genera spectant. Haud inepte autem contulerit quispiam *Ganymedem*, Iovis pincernam, in

1) Cf. Ω 77—88.
2) Cf. Ω 143—188.
3) Cf. σ 6.
4) Cf. ν 121 sqq.
5) Cf. Ω 24, 109.
6) Cf. ω 1.
7) Cf. λ 626.
8) Cf. ε 29.
9) Cf. κ 277 sqq.
10) Cf. Λ 241 al.
11) Cf. ε 87.
12) Cf. h. Cer. 314 et 335.
13) Cf. α 38.
14) Cf. ε 29.

Digitized by Google

Iliade iuxta *Iuventam* virginem, quae caelitibus vinum praebet, commemoratum [1]).

Ω 449—456. Nunc de *Achillis tabernaculo* aliquid dicendum. Quod interpretibus iniquissimi criminis occasionem praebuit; aedificium enim operosius instructum, aula porticu atrio munitum, a victus castrensis tumultuaria simplicitate abhorrere ratus Heyne versus, quibus poeta illud tabernaculum pinxit, damnabat [2]). Et partem certe veri ille vidit. Nam primitus fabulam, quae fuit de bello Troiano, nihil eiusmodi habuisse intellegimus, priscos enim poetas παρὰ νηυσὶν potius — ut nautas Ulixis [3]) vel Telemachi [4]) — quam ἐνὶ κλισίῃσι Achillem ceterosque Achivos degere fecisse. Sed ex Iliadis contextu hi versus non sunt resecandi; nam huius carminis poetam, qui tabernacula militum passim commemoravit, etiam Achilli tabernaculum tribuisse, idque rege haud indignum, ut simplex et sine luxu, nam arundine fuit contectum, sic firmum atque spatiosum, id non est quod miremur aut improbemus. Neque mirandum est quod poeta amplum illud aedificium tum demum fusius descripsit cum Priamus in eo cum Achille esset collocuturus. Commemoratum est Achillis tabernaculum etiam in libris A et I et Π et alibi, sed illic nihil referebat scire cuiusmodi esset eius structura: nunc quam maxime refert, ut imago Priami aulam Achillis invecti, dein partem noctis in huius herois tabernaculo transigentis, clara et vivida ante oculos nobis versetur.

Et Achillis ancillae cum Hectoris corpus lavant procul ab ea parte tabernaculi, ubi sedent Priamus et Achilles,

νόσφιν ἀείραντε, ὡς μὴ Πρίαμος γίδῃ υἱόν [5]),

nec non cum Priamo seorsum cubile in porticu struitur [6]), ut hospitibus strui mos ferebat [7]), etiam melius intellegimus cur poeta ostenderit nobis quam spatiosum esset illud tabernaculum. Sic Priami regiam tum pinxit cum eam intravit Hector, sic in Odyssea antrum Calypsus pingitur cum illuc accedit Mercurius,

---

1) Cf. Υ 232—234 et Δ 2 sq.
2) Item vs. 644—647.
3) Cf. κ 140 sqq.
4) Cf. ο 199 sqq.
5) Cf. Ω 583.
6) Cf. Ω 643—650.
7) Cf. γ 399 al.

Digitized by Google

regia Menelai cum eam visit Telemachus, aedes Alcinoi et tugurium Eumaei cum ea adit Ulixes, sedile Penelopes cum primum illa in mariti conspectum est ventura.

Ω 476. Levius est crimen quo hic versus est petitus. Priamus ad Achillem venit circa tempus cenae vespertinae (τοῦ δόρπου). Mercurius senem duxit per portam castrorum, cuius custodibus cenam parantibus somnum immisit subitum, dein in ipsum tabernaculum Achillis, qui νέον ἀπέληγεν ἐδωδῆς. Quae vero adduntur verba:

ἔσθων καὶ πίνων· ἔτι καὶ παρέκειτο τράπεζα,

ea damnabat Aristarchus ut ieiuna neque congruentia cum Odysseae versu quodam, ubi finito convivio, postquam omnes convivae abierunt, de Penelopes ancillis dicitur:

ἀπὸ ... σῖτον πολὺν ἤρεον ἠδὲ τράπέζας [1]),

a cena igitur abire heroibus morem fuisse, mensas non prius fuisse sublatas quam illi surrexissent.

Perexiguum profecto discrimen! Cuius causam indicant ipsae res quae narrantur; nam in Odyssea proci ex aedibus Ulixis in suas ipsorum aedes abeunt cubitum, Achilles vero domi manet in megaro, ubi et dormiturus est. Plus valeret alius Odysseae versus oppositus, ubi post cenam vespertinam solus cibus, non et ipsa mensa ablata esse dicitur [2]), si Eumaei in tugurio vitam transigentis simplex victus et supellex cum cena Achillis, ut castrensi sic regali, conferri posse videretur.

Ω 480—483.

ὡς δ' ὅτε κ' ἄνδρ' ἀάτη πυκινὴ λάβῃ, ὅς τ' ἐνὶ πάτρῃ
φῶτα κατακτείνας ἄλλων ἐξίκετο δῆμον,
ἀνδρὸς ἐς ἀφνειοῦ, θάμβος δ' ἔχει εἰσοράοντας,
ὣς Ἀχιλεὺς θάμβησε ἰδὼν Πρίαμον θεοειδέα.

Hos versus opusne est defendi? Dixeris inutile esse quicquid in eorum laudem proferatur, neminem enim fugere posse quam vivida et quam apta sit haec comparatio. Laxior sane est structura verborum: ὡς δ' ὅτε ... ὅς ... ὣς κτέ. pro: ὡς δὲ

1) Cf. τ 61.
2) Cf. ξ 455.

Digitized by Google

θάμβος ἔχει κτέ., quippe quibus non orator incluserit sententiam eleganter tornatam et sedulo ponderatam, sed poeta imaginem rei animo suo obversatae ita pinxerit ut singula deinceps veluti ante oculos nostros fieri videantur: civis ira dementatus alium civem occidit, — terram mutat, veritus ne a caesi agnatis percussus et ipse pereat, — in regionem peregrinam pervenit, — ibi locupletis alicuius viri aedes necopinato intrat et supplex huius genua amplectitur, — stupent quotquot adsunt cum hominem ignotum, anxium, cruore fortasse conspersum adspiciunt. Sed haec dictionis sive libertas sive neglegentia si vituperanda videtur, mox vix ulla e comparationibus illis creberrimis, quae inter praecipua Iliadis ornamenta semper sunt habitae, e criticorum manibus incolumis evadet. Omnes eodem crimine peti possunt [1]). Hoc igitur, si quod est, crimen mittere licet. Sed cavendum ne huic loco infamiam faciat coniectura quaedam, quae plus semel est prolata et nonnemini egregie placuit. Quae si in textum recipienda videtur, inde sequitur aevo posthomerico hos versus esse tribuendos. Videamus igitur quid sit rei.

Cum Priamus per ostium a Mercurio sibi reclusum sera vespera intrasset tabernaculum et supplex prolapsus Achillis manus exoscularetur, iuvenis stupore est perculsus, ut qui exulem homicidam ad se confugientem subito conspiciunt. Ad ἀφνειόν autem potissimum virum aliquem ut se conferat quicunque extra patriam defensorem sibi quaerat, fert ratio; nam pauperiorum non est viros peregrinos in familiam suam recipere, dives vero vir, ad quem exul confugerit, caesi agnatos aut multa soluta poterit placare, si necesse id fuerit [2]), aut placari si nolint, vim inferentes vi repellere. Itaque nulla est causa ob quam adiectivum ἀφνειός h. l. suspectum habeatur, neque coniecturis locus est tentandus. Fuere tamen qui pro ἀφνειοῦ rescribi iuberent ἀγνιτέω, in triplicem errorem se implicantes; nam et — quod gravissimum est — sana erant verba quae remedio vexabant, et illud quod offerebant remedium ne aegrotantibus quidem verbis potuisset prodesse, quoniam vocabuli non epici forma non epica in priscum versum sic fuisset invecta. Non enim -τεω sed

1) De Σ 207 sqq. supra p. 99 similia sunt observata.
2) Cf. I 633 Σ 498 sq.

Digitized by Google

-τᾱο dicendum fuisse nemo hodie negat. Itaque alteram coniecturam ultro haec coniectura secum trahit et sic potius refingendus iam videtur hexameter:

ἀνδρὸς ἐς ἀγνίταο· τάφος δ' ἔχει εἰσοράοντας [1]).

Fac vero non nimiae audaciae videri hoc pro verbis traditis rescribere: quid habebimus? Talem versum qualis in Iliade tolerari ne possit quidem, sed cum vicinis quamprimum expungendus videatur, quoniam aevo Homerico homicidae — non loquimur de *parricidis*, quos ulciscebantur *Erinyes*, — *iuri* quidem *talionis* erant obnoxii, sed nullo *piaculo obstricti* esse censebantur. *Caedis piacula* illo aevo nulla requirebantur, et post procos ab Ulixe interemtos — ut exemplo hoc luculento et notissimo utamur — *aedes* quidem, in quibus caedes perpetrata fuit, sulfuris vapore sunt purgatae, sed *Ulixem* vel *Telemachum* vel *pastores* lustrari non fuit opus. De Phoenice vel Patroclo a Peleo, Lycophrone ab Aiace recepto similia possunt observari, sed rei, quam nemo addubitat, fusius exponendae immorari nihil attinet.

Itaque qui *ἀγνίσεως* hoc loco mentionem esse factam sibi persuaserunt, hoc ipso argumento dein sunt usi — aut uti debuerunt — ad demonstrandum sero natos esse hos versus, fortasse totum librum Ω.

Quid igitur et alios et Blassium [2]), criticum acutissimum cautissimum, movit ut vitiosum hunc argumentandi circulum intrarent? Scholion videlicet ait exulem eum, quem dicat poeta, venire „*καθαρθησόμενον*" vel „*πρὸς τὸν ἀγνίσοντα*". Aevo igitur heroico in illo scholio tribuitur mos qui postea demum videtur invaluisse, quoniam nulla huius moris mentio fit in Iliade vel in Odyssea. *Error* hic est interpretis vetusti, error non gravis, error tamen; quid autem porro? Nosne illo errore permoveri nos sinemus ad versum neque obscurum neque molestum ita mutandum ut obelo deinde dignus videatur? Et *vera* a scholiasta dicta esse si quis sibi persuadet, scholiastae verbis demonstrari posse arbitratur etiam ipsum poetam huius rei mentionem fecisse? Non ego!

1) Cf. *τάφος δ' ἕλεν* φ 122 ω 441.

2) Cf. Praef. ad Eumenidas, 1907, pag. 10.

Digitized by Google

DE EUPOLIDIS DEMORUM FRAGMENTIS NUPER REPERTIS [1]).

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J. F.

In lucem his diebus emissa est imago phototypa fragmentorum Menandri [2]), quae Gustavus Lefebvre ante sex annos in dolio sub terra abdito invenit, ante triennium primus edidit. Omnes igitur philologi iam suis ipsorum oculis pretiosissima illa fragmenta inspicere possunt, quod hactenus non nisi uni et alteri licuit, quoniam *οὐ παντὸς ἀνδρὸς εἰς Κάειρόν ἐσθ' ὁ πλοῦς*. Subiunxit autem Lefebvre nova fragmenta sex, ex eodem vase — quod *Παιδώρας πίθον* optimo iure nuncupaverit quispiam — postmodo protracta, quae sensit a *Menandri* arte aliena, e *priscae* autem *comoediae* aliqua fabula evulsa esse. Et *ὀλκάδων* quae in iis fit mentio eum movit ut ad Aristophanis *Ὁλκάδας* haec referret; quamquam incertissimam esse hanc suspicionem ipse est prolocutus, non tamen dubitans quin Aristophaneae alicuius fabulae invenisset fragmenta. Quae aliis reliquit explenda et interpretanda, de primo solo nonnulla observans ipse.

Si Aristophanis nomen non tam firmiter eius menti inhaesisset, mox, ut opinor, invenisset verum. Sunt fabulae *τῆς παλαιᾶς* haec fragmenta: non sunt Aristophaneae. Sunt *Demorum Eupolidis*.

Quae fabula olim in paucis fuit clara. Satis multi versus ex ea apud varios scriptores leguntur allati et non nihil praeterea de ea traditum accepimus. Quemadmodum Cratinus in

1) Repetuntur hic quae 11 Dec. 1911 in Academia nostra Regia protuli.

2) Catalogue général des antiquités égyptiennes du musée du Caire. N°. 43227. Papyrus de Ménandre par M. Gustave Lefebvre.

Digitized by Google

Archilochis poetas epicos, quemadmodum postea Aristophanes in Ranis poetas tragicos, sic Eupolis in Demis claros aliquot duces ab inferis excitatos ostendit spectatoribus. Prodierunt *Solon*, *Miltiades*, *Aristides*, *Pericles*, ut prudentibus consiliis cives adiuvarent; pessime nimirum iam regi civitatem: non claros, ut olim, peritosque viros rei publicae iam praefici, sed impudentissimo impurissimoque cuique rabulae esse spem munerum gravissimorum ipsiusque adeo praeturae. In illa Atheniensium civitate, quam magnam fecissent Solon et qui post eum fuere, iam dominari καθάρματά τινα καὶ μειράκια βινούμενα.

Non post annum 415 hanc fabulam actam videri probabiliter statuerant viri docti: *Niciam* enim Athenis praesentem in ea fingi [1]), nondum igitur in Siciliam abiisse. Nova autem haec fragmenta annis 417—415 optime conveniunt.

Quorum primum habet partem cantici iambici. In dorso eiusdem laciniae legitur antepirrhema paene totum, dein prodit *Aristides* et cum *Solone* confabulatur. Cetera fragmenta habent partes aliquas dialogorum iambicis trimetris inclusorum — sed miserrime habitas — dimetris iambicis intermixtis. Plus semel fit mentio *Myronidae*, quem cum Pericle in Demis collocutum esse dudum e Plutarcho fuit cognitum [2]). Ridetur *Theogenes* heluo voracissimus, quem in Demis — ut in Avibus Aristophanis — vellicatum fuisse testantur scholia ad Aristophanis Aves [3]). Etiam *Pauson* ridetur ille pictor famelicus, de quo Aristophanes contemtim saepius est locutus [4]). Et de *Callia* iuvene ditissimo atque prodigo fit iocus, ut in Avibus Aristophanis. Nec non spectatoribus deridendus propinatur *Pisander*, quem et Eupolis et Aristophanes malignis dicteriis saepius proscidit [5]).

Hunc hominem etiam adiectivo ἀριστητικῷ, quod Eupolidem in Demis usurpasse ait antiatticista Bekkerianus [6]), designatum fuisse verisimile fit collato initio fragmenti, quod novorum primum est. Commemorantur *Epidaurus* et *Mantinea*, quarum civi-

1) In fragmento 91 Kock.
2) Plut. Per. 24 (Eup. fr. 98).
3) Ad Av. 822 (Eup. fr. 122).
4) In Acharnensibus, in Thesmophoriazusis, in Pluto.
5) Eupolis in Maricante (fr. 182), praeterea cf. fr. 31 et Ar. Pac. 395 Av. 1556 sqq. Xen. Conv. 2 § 14.
6) Eup. fr. 130.

Digitized by Google

tatum rebus Athenienses his annis (420—416) se immiscuisse Alcibiadis instinctu, nemo nescit [1]). Ipsos autem *τοὺς Δήμους*, quos chorum egisse testatur fabulae nomen, commemorat is qui Solonem et alium quem — Aristiden vel Periclem, ut opinor, — alloquitur.

Ex pretiosissimo igitur hoc codice [2]) supersunt tres laciniae male habitae sive fragmenta sex, et insignes gratiae debentur Lefeburio, qui miro oculorum acumine multo plura indagavit quam in imagine — a me certe — possunt discerni.

Exhibebo iam quae in sex illis fragmentis extant.

FRAGMENTUM I.

κἀὶ δῆλα· [3]) *Πείσανδρον δὶε-* [4])
στράφθαι χθὲς ἀριστῶντα φασ' [5])
ἐπὶ ξένων [6]) *τιν' οντ' αυτου* [7])
 ⏑ *οὐκ ἔφασκε ϑρέψειν.*
Παύσων δὲ προσστὰς [8]) *Θεογένει* [9])
δειπνοῦντι πρὸς τὴν καρδίαν
 τῶν ὀλκάδων τιν' αὐτοῦ
. . ἑψας [10]) *ἅπαξ διέστρεφεν.*
αὐτὸς [11]) *δ' ἔκειθ' ὁ Θεογένης*
 τὴν νύχθ' ὅλην πεπορδώς.
τρέφειν μὲν οὖν [12]) *χρὴ Καλλίαν*

1) Thuc. V 45, 53, 74, 77—79, 82—84 al.

2) Codex fuit, non volumen. Utrinque conscripta sunt folia, ut codicis Menandrei.

3) *δηδε* (?) pap.; an *δῆτα* (Hartman)?

4) Lef. *πεισανερ. ιδιε.* In imagine post *πεισανδρ* equidem nihil dispicio quod certum videatur.

5) *φα* | *σ'* pap. more prisco (cf. schol. Hom. Θ 206).

6) *ξενοιν* Lef.; *ἐπεὶ ξένον* (Hartman)?

7) Certa haec, sed corrupta. Verum non invenio, non satis igitur intellego *cur* Pisander heri cum pranderet viscerum doloribus tortus fuisse dicatur (cf. Ar. Plut. 1131 Eq. 175 al.). Ceterum cf. Athen. 415*d* (fr. adesp. 64): *οἱ κωμῳδιοποιοὶ Κλεώνυμον καὶ Πείσανδρον εἰς πολυφαγίαν διαβεβλήκασιν.*

8) *προσταϲ* pap.; cf. Eup. fr. 310. 9) *Ϩεογονει* pap., sed idem mox *-γενησ.*

10) [*κ*]*λέψας* Lef.; an *βλέψας*? Sed contextum non intellego; littera *λ* in imagine non apparet. 11) *.υτοϲ* pap.

12) Sic dubitanter dedi; pap. [*σ*?]*τρεφειναυνπρωταμενχρηκαλλιαν*, quae corrupta esse docent numeri; fortasse olim fuit: ⏑ – ⏑ – [*διασ*]*τρέφειν* | *οὖν πρῶτα μὲν χρὴ Καλλίαν* (*διαστρέφειν* Croiset). *Callias* post patris mortem anno 421 sui iuris factus Graecorum ditissimus fuit aliquantisper et propter prodigalitatem famosus. Ab Eupolide anno 421 derisus est in Adulatoribus. Cf. etiam Ar. Av. 284.

Digitized by Google

τοὺς ἐν μακροῖν τειχοῖν θ' ἅμα —
ἡμῶν γὰρ ἀστικώτεροι [1]) —
Νικήρατόν τ' Ἀχαρνέα [2])
[κριθῶ]ν διδόντα χοίνικα
[μεμαγμένω]ν ἑκάστῳ [3]).
⏑–⏑ νη τῶν χρημάτων
[οὐδ' ἂ]ν τριχὸς πριαίμην [4]).

FRAGMENTUM II.

. . . . κἄξιοι δημηγορεῖν [5]).
χθὲς δὲ καὶ πρῴην [6]) παρ' ἡμῖν Φρατέρων ἑ[δεῖτ' ἔτι] [7]),
κοὐδ' ἂν ἠττίκιζεν εἰ [8]) μὴ τοὺς Φίλους ἠτχύν[ετο],
τῶν ἀπραγμόνων γε [9]) πόρνων κοὐχὶ τῶν σεμνῶν [τις ὤν],
ἀλλ' ἔδει νεύσαντα χωρεῖν εἰς τὸ κινητήρ[ιον] [10]).
τῆς ἑταιρίας δὲ τούτων τοὺς Φίλους ἐσκ[έμμεθα] [11]).
ταῖς στρατηγίαις δ' ὑΦέρπει καὶ τρυγῳδ[οῖς μέμΦεται] [12]).

---

1) *ἀστικωτεροιγαρεισινημων* pap. — *Magis urbanos* quam se ipsos Demi, qui loquuntur, ioco amaro vocant rusticos pauperculos, qui postquam propter hostium incursiones in urbem confugerunt, *τὰ μακρὰ τείχη ᾤκουν κατανειμάμενοι* (Thuc. II 17 § 3).

2) Hunc hominem, ut ceteros agricolas famelicos, nutrire debet Callias? Pauperem igitur et ipsum.

3) Sic supplevi exempli causa. Lefebvre [*εἴκο*]*σιν* et *χοίνικας*. Si recte, — equidem litteras *σι* et *σ* non cerno, — ex. gr. *χοίνικας* [*τρεῖς ἀλφίτων*] *ἑκάστῳ*; Croiset [*ἢ καί τι πλέ*]*ον ἑκάστῳ*.

4) Hic versus in imagine non apparet, sed quae Lefebvre dedit supplevi coll. Eup. fr. 351 *μισῶ λακωνίζειν, ταγηνίζειν δὲ κἂν πριαίμην*. Cf. etiam Soph. Ai. 477 *οὐκ ἂν πριαίμην οὐδένος λόγου*, Ant. 1171 *καπνοῦ σκιᾶς οὐκ ἂν πριαίμην*, Ar. Ran. 614 *εἰ . . . ἔκλεψα ἄξιόν τι καὶ τριχός*.

5) Fortasse utile est nunc meminisse *Pisandrum* vocari „*τὸν δημηγόρον*" a Philippo scurra in Convivio Xenophonteo. — Prior pars versus in imagine non cernitur; Lefebvre dubitanter dedit: . *ωσφησπαν . . ει . . . . ι*, litteras neque sensui neque metro aptas.

6) Cf. Ar. Ran. 726, item in antepirrhemate et in simili contextu.

7) Ridetur rabula aliqui forensis praeturam nunc appetens, fortasse assecutus. Cf. quae de *Execestide* dicuntur in Ar. Avibus. 8) *η* pap.

9) *τε* Lef., etiamne pap.?

10) Dicitur hic homo, quisquis fuit, *ἠταιρηκέναι*, et in sordida fornice prostitisse, ubi ne erecti quidem possent incedere qui eum viserent. Fortasse huc pertinet fr. adesp. 24: Ἐξήκεστος ἠταιρηκώς. Pro *κινητήριον* fortasse *βινητήριον* est scribendum, sed. cf. Herod. Mim. V 2 vel „*Κινησίας*" ille Aristophaneus.

11) Impuro homini opponiturne bonorum virorum sodalicium aliquod?

12) Circa annum 416 *Syracosius* quidam libertatem scenae comicae psephismate

Digitized by Google

εἰς δὲ Μαντίνειαν [1]) ὑμᾶς οὗτος οὐ μετ[ήγαγεν],
τοῦ θεοῦ βροντῶντος ὑμῖν, οὐκ ἐῶν[τος συμμαχεῖν] [2]);
εἰπὲ δὴ σύ, τοὺς στρατηγοὺς πρὸς βίαν [αἱρούμεθα] [3]);
ὅστις οὖν ἄρχειν τοιούτους ἄνδρας [ἡγεῖται καλόν],
μήτε πρόβατ' αὐτῷ [4]) τεκνοῖτο μήτε γῇ [5]) κ[άρπους φέροι].

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ [6]).

ὦ γῆ πατρῴα [7]), χαῖρε· σὲ γὰρ ἀσπ[άζομαι] [8])
πασῶν πόλεων ἐκ παγκα[λ – ∪ – ∪ – .

ΣΟΛΩΝ [9]).

τὸ δὲ πρᾶγμα τί ἐστι .[
χαίρειν δὲ Φ .[
πανταπ . .
πρα[

FRAGMENTA III et IV.

Nimis lacunosa sunt haec fragmenta quam quae satis probabiliter — a me certe — expleri possint. Sed quae utilitatis aliquid habere videntur excerpam.

Legitur igitur III 4: τοὺς Δήμους ὅσῳ (an ὁρῶ?). En ipsum *chori* sive fabulae *nomen*.

Ibidem vs. 6: [οὐ]κ ἤρχετον σὺ καὶ Σόλων. *Solonis* igitur certum est nomen; alter ille dux, qui σύ nunc dicitur, fortasse est *Aristides*.

Vs. 7 desinit in verba οὔτ' ἐκεῖ νοῦ (aut ἐκείνου) καὶ Φρενῶν. Dein sequuntur dimetri, quorum ultimae litterae supersunt solae. Sed magni momenti est vs. 15: [Μ]υρωνίδην [10]). Quod nomen proprium in fragmento IV redit; nam IV 9 quin pro]Φωνιδησ legendum sit [Μυ]ρωνίδης non dubito. *Myroniden* clarum ducem

coërcuit (cf. schol. Ar. Av. 1297). Quem ab *Alcibiade* fuisse instigatum suspicatus est Bergk. De Syracosio hoc cf. Eup. fr. 207, ubi caniculae latranti assimulatur.

1) -νεαν pap.

2) Terrae motu numina anno 420 dehortata sunt Athenienses, ne Alcibiadi foedus cum Argivis inire iubenti aurem praeberent (Thuc. V 45). Similis est locus Ar. Nub. 581 sqq.

3) Cf. e. g. Ar. Ach. 73 πρὸσ βίαν ἐπίνομεν. „Nonne libera sunt Atheniensium comitia?" An vi compulsi ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις eos praetores creamus quos nolimus?

αυτω

4) προβατατεκνοιτο. Litterae αυτω Lefeburii oculos fefellerunt.

5) μήτ' εἴη Lef.

6) αρ| pap., nisi fallor; αρμ| Lefebvre legere sibi visus est.

7) πατρωα pap., in qua iota quiescens constanter omissum est.

8) Sic suppl. Lefebvre. 9) σολ| pap. ni fallor, σμ| dubitanter Lef.

10)]κρωνιδην Lef., sed certam duco literam υ.

Digitized by Google

cum *Periclis* umbra confabulantem exhibet fabulae nostrae fragmentum quod servavit Plutarchus [1]). Et congruit quod in versus sequentis fine extat verbum *ἀνήγαγε* sive (*inter vivos*) *reduxit* [2]).

Ipsa autem fragmenta haec sunt:

III.

]πεττειν . .[
]συγγενώμ[ε]θα
]ταῦτα καὶ πεπράξεται
]. σεσθε τοὺς Δήμους ὅσῳ
]οι νῦν διακείμενοι
οὐ]κ ἤρχετον σὺ καὶ Σόλων
]ῦτ' ἐκεῖ νοῦ καὶ Φρενῶν
]. σ . . ηδ . . μάτων
]οι . . : συχνή
]χεται
]τονη
∪ – ∪ – ∪]ροσθεν
]ιη προδῷς
]ν προθυμίαν
M]υρωνίδην
]ους ἀνήγαγεν
∪ – ∪]ἀσπάσασθαι
]α . . . δοκῶ

IV.

]. . τος γὰρ ωσ .[
ἄνδρες ωνη[
]τες ἐν τοίαισιν ἡ-
δοναῖσι κείμεθα [3]).
]ειδονωτους ἄνδρας ηδητυχη[
]ημενους οὓς Φασὶν ἥκειν παρ[
]. εα μὲν δὴ τῶν Φίλων προστη[
]ος ὀρθὸς ἔστη ηκω . . . . στ' αὐτῶν . .[
[Mυ]ρωνίδης ἐρώμεθ . . υτο[
εἰπέ μοιω[
μόλις ε .[
προσπολλων[
Φρα . ον . .[
]. δ' αὐτὸς ημ' ἐκεῖνος ὃν ἐ[[4])
]. τας 'Αθήνας πόλλ' ἔτη[
]χστ . . . . δρους ἄνδρ[ας
]η καὶ σαΦῶς οι .[
ηνανεθ . ηγγ .[

FRAGMENTUM V.

Ne hoc quidem fragmentum totum explere possum.

]τεπρσσμ . . .[
∪ – ∪ –]νῦν αὐτίχ' ἁγνός εἰμ' ὅτῳ
∪ – δι]καιός εἰμ' ἀνήρ [:] λέγ' ὅ τι λέγεις.
∪ – ∪]ος ποθεῖς ἀγο[ρὰ]ν κυκεῶ πιὼν [5])
∪ – ∪ –]ημνων τὴ[ν] ὑπήνην ἀνάπλεως
∪ – ∪] . . ων τοῦτ' ἐννοοῦμαί πως ἐγώ.
[μα]θὼν δὲ ταχέως οἰκάδ' εὐθὺς τοῦ ξένου

1) Plut. Per. 24 (Eup. fr. 98).

2) Ut Ar. Ran. 77: *εἶτ' οὐ Σοφοκλέα πρότερον ἀντ' Εὐριπίδου | μέλλεις ἀνάξειν, εἴπερ ἐκεῖθεν δεῖ σ' ἄγειν.*

3) *ἄνδρες ὧνυ – ∪ – ντες | ἐν τοιαῖσιδ' | ἡδοναῖσι κείμεθα*?

4) *ὅδ' αὐτός εἰμ' ἐκεῖνος ὃν ἐκαλεῖτ'*? Prodit aliquis post chori breves aliquot versiculos.

5) De potione a peregrino aliquo hausta quod h. l. et infra dicitur, obscurum est. Hac fortasse hausta ad inferos descendit is qui quatuor illos duces inde in terram reduxit (*ἤγαγεν* fr. 93).

Digitized by Google

[ἀπ]έδρασας, ὦ πανοῦργε καὶ κυβευτὰ σύ,
[παρὸ]ν [1]) κελεύειν τὸν ξένον μοι χρυσίου
[πέμπει]ν στατῆρας ἑκατόν· ἦν γὰρ πλούσιος [2]).
∪ – ∪ ον ἐκ[έ]λευσέ μ' εἰπεῖν ὅτι πιὼν
∪ – ∪ – ∪]κᾆτ' [3]) ἔλαβον τὸ χρυσίον
∪ – ∪ – εἴτω τις ὅ τι ποτε βούλεται [4])
]τῆς δικαιοσύνης ὅση
]ητηνουτειτωδιαστολα.
]ωνπραξεν οὐπιδαύριος [5])
]σφρενων αποκλεισεκποδων
]ραν κατέλυσας ..τηθεις πολὺ
]αξάμην δὲ χρήματ' οὐ λέγω
]θανόντων ταυτασου χάριτος ἄξια
]....νει σαφῶς τις ἀποθάνοι
]υοπου.[

FRAGMENTUM VI.

Huius fragmenti vix una et altera littera in imagine hic illic apparet. Ex Lefeburii igitur fide repetam quae ille dedit.

Loquiturne *Aristides „ὁ δίκαιος"*? Quem cum *Nicia* in Eupolidis Demis confabulatum esse testatur Galenus [6]).

]σι.τ.ντωχει.[
∪ –]μεδ' ηταυταν. ποτσ. χρημα[
[τί] [7]) τοὺς θανόντας ο[ὐκ] [8]) ἐᾆς τεθνηκέν[αι];
[μ]αρτύρομαί σ'. ἔτι δέ μ' ἀγωνι[ο]ύμ[ενον]
[κα]λέσας με συνδεῖς κἀδι[κεῖς;]: ἀλλ' οὐ[κ ἐγὼ]

1) Lef. ... εν, sed litteram ε incertam dicit; in imagine omnino deest.

2) Cf. Pollux IX 58, qui de *stateribus* disputans Εὔπολις ait ἐν Δήμοις τὸ νόμισμα δηλοῖ λέγων· ἔχων στατῆρας χρυσίου τρισχιλίους.

3) κατ' (cum elisionis signo) pap.

4) Numeri vitiosi; fortasse autem non ειτω sed ητω extat in pap.

5) *Epidauri* nomen memoratu dignum. Nam anno 419 Argivi Alcibiade auctore Epidaurum sunt aggressi et ceperunt (Thuc. V 53 sqq.), anno autem proximo post pugnam Mantineensem Epidaurus libertatem recuperavit et Athenienses inde recesserunt (ibid. 77—80). — Vicina ex Lefeburii fide dedi; in imagine vix quicquam cernitur. Partim neque numeros integros praebent quae ille legere sibi est visus, neque sensum.

6) Cf. Eup. fr. 91.

7) τί Eur. in Melanippe (fr. 510 Dind.); hoc igitur versu tragico nunc utitur heros, quemadmodum *Miltiades* in Demorum fragmento 90 usus est verbis Medeae Euripideae. Ceterum εἰ vel ὅς fortasse in nostro versu est legendum.

8) Lef. σ..'; in cod. post οὐκ scribi solet elisionis signum, ut et in aliis haud raro fit.

Digitized by Google

ξυνέδησά σ', ἀλλ' ὁ ξένος ὁ τὸν [1]) κυκεῶ [πιών].
— δίκα[ι]α δῆτα ταῦτα πάσχειν ἦν ἐμέ!
— ἕ[π]ου [2]) βαδίζων ⟨ὡς⟩ τὸν ἱερέα τοῦ Διός.
— ὕβριζε· ταῦτα πάντα δ' ἔτ' [3]) ὀφλήσεις ἐμοί.
. γαρουτουφηλειν λέγεις οὕτως ἔ[χ]ων.
— καὶ ναὶ μὰ Δία κλάοντα καθιῶ [4]) σ' [εὐθέ]ως [5]).
— καὶ τοῦτό μου τὸ χρέος καταψεύ[δει σαφῶς].
....τετ' αὐτὸν καὶ παράδοτε [6]) [−∪−
∪−]αρεστιν τῶν τοιούτων α[∪−
εμ..ομην δ' ἂν καὶ Διοπ...ον χα[∪−
τὸν [ἱε]ρόσυλον, ὅς ποτ' η...νενδε[
τοῦ τῶν πανούργων [ἐστ]ὶ τῶν νεωτ[έρων],
τὸν Σωκράτη [δ' ἄρ'] ὁπόταν εὖ [7]) τὸ σῶμ' ἔχ[ῃ].
ἐγὼ δὲ πάσῃ προσαγορεύω τῇ πόλ[ει]
εἶναι δικαίους, ὡς ὃς ἂν δίκαιος ᾖ [8])
]....τον.....

Paginae parte quae superest utar ut novorum fragmentorum fabulae alicuius Menandreae, quae Lefebvre dedit pag. XVIII sq., versum unum et alterum expleam. Legatur igitur ibi:

ἀλλ' εἴ με σῴζων τοῦτο μὴ πείσαις ἐμέ,
οὐκέτ[ι] πατὴρ κρίνοι' [ἂ]ν ἀλλὰ δεσπότης.
— λόγου δὲ . . . . . σεως
οὐκέτι. . . . . βοᾷ
φωνὴν ἀφιείς. εἰ δὲ κἀμὲ δεῖ λέγειν κτἑ.

Et in dorso:

τὴν πολυτέλειαν. Θεσμοφόρια δὶς τίθει· [9])
Σκίρα [10]) δίς· τὸν ὄλεθρον τοῦ βίου καταμάνθανε.
οὔκουν ἀπόλωλεν οὗτος ὁμολογουμένως;
σκόπει [δ'] ὀθο[ύ]νεκ[α] [11]) φησὶ δεῖν εἰς −∪−
αὐτὸν βαδίσαι κτἑ.

1) ταν Lef.; ὅταν...πίῃ? Sed quomodo id contextui convenit?
2) εφου Lef., de φ dubitans.
3) ταυταδ'οντοφλησεισ ἔτ' pap. secundum Lef. 4) καθεσω pap. secundum Lef.
5) ..ηνωσ Lef. dubitanter. 6) -το Lef. 7) ου Lef.
8) Congruit Demorum fr. 92: τὸ γὰρ δίκαιον πανταχοῦ φυλακτέον.
9) τισει Lef.
10) *Scira* sive Scirophoria, ut et *Thesmophoria*, a solis *mulieribus* celebrabantur. Cf. Ar. Thesm. 834 Eccl. 18, 59 et *Tauropolia* in Menandri Disceptantibus.
11) οσο..κ. Lef.

Digitized by Google

IOHANNIS IACOBI REISKII ANIMADVERSIONES AD ARRIANI INDICAM.

EDIDIT

A. G. ROOS.

Cum in huius Bibliothecae Vol. XXXVI p. 39—61 de Reiskii studiis Arrianeis pauca praefatus animadversiones eius ad Expeditionem Alexandri pertinentes, quas HENRICUS SCHENKL v. c. ex autographo Hauniae in Bibliotheca Regia servato exscriptas humanissime mihi dono miserat, publici iuris fecerim, nunc mihi liceat eiusdem viri acutissimi elucubrationes in Indicam tunc sepositas cum Mnemosynes lectoribus communicare. Quae eadem ratione edendae mihi videbantur, quam ante triennium in adnotationibus ad Anabasin proferendis initam exposui l.l. p. 39 sq. Seclusi igitur, praeter enarrationes nonnullas longiores quibus Reiske auctoris verba explanavit, cum coniecturas paucas, quas prorsus falsas esse mihi persuasi, tum eas emendationes — sunt numero *quindecim* — quibus eum ipsam Arriani manum restituisse meliores codices postea prolati docuerunt. Praeterea in calce huius paginae quam brevissime correctiones enumerabo post Reiskium ab aliis quoque viris doctis inventas et omnes ita comparatas, ut in Indicae editione Hercheriana nulla non in textum recepta sit, unde equidem eas, cum Indicam edam, non eiecturus sum [1]). Ita optimis Reiskii inventis praetermissis, ea quae iam restant hic in lucem proferenda quamquam

1) Sunt numero *duodeviginti*: Ind. V 13 p. 7, 13 Τύριος οὗτος] οὗτος del. Reiske Hercher; VI 7 p. 8, 10 χιονόβαντα] χιονόβλητα Reiske Müller; VII 4

Digitized by Google

non omnia probo, singula tamen conamina digna videntur quae attente perpendantur. Acumen vero Reiskianum ab omnibus peritis permagni factum nescio an non ulla alia re magis praefulgeat quam ea, quod Indicam, tot egregiis emendationibus ab eo expolitam, *semel* tantum legerit, siquidem suis ad hoc opus animadversionibus praescripsit: „libellum hunc prima vice legi", iisque hanc subscriptionem adiecit: „absolvi adspirante deo d. 29 Aug. 1757. Indicam tantummodo semel ad hoc diei legi, et satis quidem *ἡμελημένως*, quare necesse est ut in eo libello multa corrupta praeterierim intacta. Reliquos septem libros superiores [Anabasin scil.] maiore cura et ter vel quater perlegi."

Singulis Indicae locis praeter capitum et paragraphorum numeros etiam paginas et versus ascripsi alterius editionis Scriptorum Arriani minorum Hercherianae ab Alfredo Eberhard curatae (Lipsiae 1885). Lemmata praeterea addidi et in paginarum calcibus coniecturas ab aliis propositas adnotavi.

I 3 p. 1, 6 sq. *οὗτοι* (sc. Ἰνδοὶ) *πάλαι μὲν Ἀσσυρίοισιν ὑπήκοοι ἦσαν· ἐπὶ δὲ Μήδοισι Περσέων ἤκουον, καὶ Φόρους ἀπέφερον Κύρῳ τῷ Καμβύσεω*] legendum videtur: *ὑπήκοοι ἦσαν, ⟨ἔπειτα Μήδοισι⟩, ἐπὶ δὲ Μήδοισι κτλ.*

II 7 p. 2, 21 sq. *τὸ δὲ πρὸς νότου τε ἀνέμου καὶ μεσαμβρίης αὐτὴ ἡ μεγάλη θάλασσα ἀπείργει τὴν Ἰνδῶν γῆν, καὶ τὰ πρὸς ἕω αὐτὴ ἡ θάλασσα ἀπείργει*] legendum: *⟨αὖ⟩ ἡ αὐτὴ θάλασσα* [1]).

II 9 p. 2, 26 sq. *τὰ δὲ πρὸς ἕω Ἀλέξανδρος μὲν οὐκ ἐπῆλθε,*

---

p. 9, 10 *τῶν Ἰνδῶν*] *τὴν Ἰνδῶν* Reiske Eberhard; XI 5 p. 14, 6 *μαντεύουσι*] *μαντεύονται* Reiske Hercher; XIII 4 p. 16, 28 *τοῦ ἐπὶ*] *τῷ ἐπὶ* Reiske Dübner; XV 9 p. 20, 11 *ὡς* ⟨*ὑπὲρ*⟩ Reiske Hercher; XV 11 p. 20, 22 *λέγει* ⟨*ὅτι*⟩ Reiske Hercher; XVI 10 p. 22, 2 *τήν* del. Reiske Schmieder; XX 2 p. 25, 26 *ὅρμῳ*] *ὅρμων* Reiske Dübner; XXIII 4 p. 30, 13 ⟨*ἀπ*⟩ *τοῦ* Reiske Schmieder; XXVI 5 p. 33, 25 *οὐκ* del. Reiske Schmieder; XXVII 2 p. 34, 30 *ἐπωκέοντας*] *ἐποικέοντας* Reiske Hercher; XXXI 4 p. 40, 11 *τοὺς ἀνθρώπους*] *τοῖς ἀνθρώποις* Reiske Hercher; XXXV 8 p. 45, 28 *ἐπομνύειν*] *ἐπομνύει* Reiske Dübner; XXXV 8 p. 45, 29 *μεῖζον ὡς*] *μειζόνως* Reiske Hercher; XL 3 p. 50, 28 *ἐπιτελέως*] *ἐπὶ τῷδε ὡς* Reiske Müller; XL 10 p. 51, 23 *ταύτην*] *ταύτῃ* Reiske Hercher; XLI 8 p. 52, 6 *καὶ* del. Reiske Schmieder.

1) *ἡ αὐτὴ θάλασσα* Hercher scripsit.

Digitized by Google

τὰ δὲ πρόσω ποταμοῦ Τφάσιος, ὀλίγοι δὲ ἀνέγραψαν τὰ μέχρι ποταμοῦ Γάγγεω καὶ ἵνα τοῦ Γάγγεω αἱ ἐκβολαὶ καὶ πόλις Παλίμβοθρα μεγίστη Ἰνδῶν πρὸς τῷ Γάγγῃ. (c. III) ἐμοὶ δὲ Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος πιστότερος ἄλλου ἔστω κτλ.] sic distinguo et lego hunc locum: τὰ δὲ πρόσω ποταμοῦ Τφάσιος ὀλίγοι μὲν ἀνέγραψαν. Huic μὲν respondet in apodosi periodi δὲ, quod legitur initio capitis III ἐμοὶ δὲ: ad illa vero, quae ultra fluvium Hyphasin sunt quod attinet, pauci quidem scriptis exposuerunt partes ad Gangem porrectas — at Eratosthenes cet. [1]).

III 3 p. 3, 9 sq. εἴη ἂν ὧν αὐτῷ (scil. Eratostheni) ἡ πλευρὴ τῆς Ἰνδῶν γῆς πρὸς ἕω μυρίους καὶ ἑξακισχιλίους σταδίους ἐπέχουσα. τοῦτο μὲν αὐτῷ πλάτος τῆς Ἰνδῶν γῆς συμβαίνει, (4) μῆκος δὲ τὸ ἀπ' ἑσπέρης ἐπὶ ἕω ἔστε μὲν ἐπὶ πόλιν Παλίμβοθρα μεμετρημένον σχοίνοισι λέγει ἀναγράφειν· καὶ εἶναι γὰρ ὁδὸν βασιληίην. τοῦτο ἐπέχειν ἐς μυρίους σταδίους. τὰ δὲ ἐπέκεινα οὐκέτι ὡσαύτως ἀτρεκέα. (5) Φήμας δὲ ὅσοι ἀνέγραψαν, σὺν τῇ ἄκρῃ τῇ ἀνέχουσῃ ἐς τὸ πέλαγος ἐς μυρίους σταδίους μάλιστα ἐπέχειν λέγουσιν· εἶναι ἂν ὧν τὸ μῆκος τῆς Ἰνδῶν γῆς σταδίων μάλιστα δισμυρίων]. Legendum ἡ πλευρὴ τῆς Ἰνδῶν γῆς ⟨ἡ⟩ πρὸς ἕω. Praeterea sic distinguo: λέγει ἀναγράφειν, καὶ (εἶναι γὰρ ὁδὸν βασιληίην) τοῦτο ἐπέχειν κτλ. Denique post τὸ πέλαγος excidit ⟨τὸ πλάτος⟩, a septentrione ad austrum ductum terrarum spatium, cui opponitur deinceps τὸ μῆκος, spatium ab occidente ad orientem porrectum.

IV 3 p. 4, 14 αὐτόν τε γὰρ μέγαν ἀνίσχειν ἐκ τῶν πηγέων (Gangem sc.)] fortasse αὐτοῦ, statim ibi ubi oritur, apud fontes.

IV 13 p. 5, 15 sq. οὔκουν ἀπιστίην χρὴ ἔχειν ὑπέρ τε τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Γαγγέω, μηδὲ συμβλητοὺς εἶναι αὐτοῖσι τόν τε Ἴστρον καὶ τοῦ Νείλου τὸ ὕδωρ] scribendum τοῦ τε Ἴστρου,

1) Ita Hercher haec reflnxit: τὰ δὲ πρὸς ἕω Ἀλέξανδρος μὲν οὐκ ἐπῆλθε [τὰ δὲ] πρόσω ποταμοῦ Τφάσιος, ὀλίγοι δὲ κτλ.

Digitized by Google

aut, si servetur τὸν Ἴστρον, etiam legendum erit τὸν Νεῖλον, et τὸ ὕδωρ accipiendum pro κατὰ τὸ ὑδωρ [1]).

VI 2 p. 7, 21 sq. (ita Megasthenes de flumine quodam Indico:) Σίλαν μὲν εἶναί οἱ οὔνομα, ῥέειν δὲ ἀπὸ κρήνης ἐπωνύμου τοῦ ποταμοῦ διὰ τῆς χώρης τῆς Σιλέων, καὶ τούτων ἐπωνύμων τοῦ ποταμοῦ τε καὶ τῆς κρήνης] scribendum Σιλαίων, nam a Σίλα Σιλαῖος, non Σιλεὺς formatur.

VI 6 p. 8, 3 sq. ἀπὸ τῶνδε ἔξεστι τεκμηριοῦσθαι καὶ τοῦ Νείλου τὸ πάθημα τοῦτο, ὅτι ἐοικὸς εἶναι ὕεσθαι τὰ Αἰθιόπων ὄρεα τοῦ θέρεος] legendum ἐοικὸς ἐστὶ [2]).

VII 9 p. 9, 25 (Bacchus dicitur Indos et alia docuisse) μιτρηφορέειν τε ἀναδεῖξαι καὶ μύρων ἀλοιφὰς ἐκδιδάξαι] suspectum ἀναδεῖξαι, saltem καταδεῖξαι usitatius est, pro primum instituere et monstrare quod alii imitentur.

VIII 11 p. 11, 2 sq. καὶ λέγει Μεγασθένης θηρεύεσθαι τὴν κόγχην αὐτοῦ δικτύοισι, νέμεσθαι δ' ἐν τῇ θαλάσσῃ κατ' αὐτὸ πολλὰς κόγχας, κατάπερ τὰς μελίσσας] legendum κατὰ ταὐτὸ, scil. χωρίον, in uno eodemque loco, auf einem Flecke, auf einem Trippel [3]).

IX 5 p. 11, 29 sq. ἀλλὰ γὰρ εἰ τὰ ὑπὲρ τῆς ὥρης τῶν ταύτῃ παίδων ἀτρεκέα ἐστίν, ἐς ταὐτὸν Φέρειν δοκεῖ ἔμοιγε ἐς ὅ τι περ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν τῆς ἡλικίης ὅτι τεσσαρακοντούτεες ἀποθνήσκουσιν οἱ πρεσβύτατοι αὐτῶν] supplendum καὶ ⟨τὰ⟩ ὑπὲρ, in τὰ subaudi λεγόμενα, ut in initio huius paragraphi [4]).

IX 8 p. 12, 8 sq. καὶ γὰρ τοὺς καρποὺς ἐν ταύτῃ τῇ χώρῃ πεπαίνεσθαί τε ταχύτερον μὲν τῆς ἄλλης αὐτὸς οὗτος Μεγασθένης ἀνέγραψεν καὶ Φθίνειν ταχύτερον] μὲν delendum; fortasse

1) τόν τε Ἴστρον καὶ τὸν Νεῖλον, deletis vocibus τὸ ὕδωρ, Hercher.
2) οἰκὸς, deleta voce εἶναι, Hercher.
3) δὲ κατὰ ταὐτὸ Hercher, deletis vocibus ἐν τῇ θαλάσσῃ.
4) καὶ ⟨τὸ⟩ ὑπὲρ Hercher.

Digitized by Google

totus locus ita est refingendus: *ταχύτερον τῶν παρ' ἄλλοις*, scil. *καρπῶν* [1]).

X 9 p. 13, 22 sq. (Megasthenes tradit omnes Indos liberos esse nullumque eorum servire) *τοῦτο μὲν Λακεδαιμονίοισιν ἐς ταὐτὸ συμβαίνει καὶ Ἰνδοῖσι. Λακεδαιμονίοισι μέν γε οἱ εἵλωτες δοῦλοί εἰσι καὶ τὰ δούλων ἐργάζονται, Ἰνδοῖσι δὲ οὐδὲ ἄλλος δοῦλός ἐστι, μήτι γε Ἰνδῶν τις*] *μέν γε*. esset Lacedaemoniis enim, at hoc sententia non fert, quare legendum puto *μέντοι γε*, at Lacedaemoniis tamen. Ratiocinatur sic: Indis et Lacedaemoniis in ea re convenit, ut ambabus e gentibus oriundi omnes ingenui sint, at in ea tamen re discrepabant, quod Lacedaemonii servos alieni generis penes se alerent, Indi autem prorsus nullis servis, ne alienigenis quidem, uterentur.

XI 10 p. 15, 1 *κατ' ἡσυχίαν ἀροῦσιν ἢ τρυγῶσιν ἢ κλαδοῦσιν ἢ θερίζουσιν*] aut *κλαδῶσιν* (a *κλαδᾶν*) aut *κλαδεύουσιν* legendum [2]).

XIV 6 p. 18, 30 (elephantus) *τῇ προβοσκίδι ἔκρουε τὸ κύμβαλον ἐν ῥυθμῷ πρὸς ἑκατέροιν τοῖν σκελοῖν*] legendum *πρὸς ἑκάτερον*.

XVI 9 p. 21, 27 sq. *μάχαιραν δὲ πάντες Φορέουσι, πλατείην δέ, καὶ τὸ μῆκος οὐ μέζω τριπήχεος*] corrigendum *πλατείην τε*, tum aut *μείω* legendum aut *οὐ* delendum: latum et ultra tres ulnas longum.

XVII 7 p. 23, 5 *ὅπως γὰρ παρεκομίσθη Ἀλεξάνδρῳ ἐς Πέρτας ἐξ Ἰνδῶν ὁ στόλος*] scribe *ἀνεκομίσθη*, revectus, regressus fuit, rediit [3]).

XX 3 p. 25, 31 sq. (Nearchus narrat vehementer quidem cupere Alexandrum classem suam ab Indi ostiis usque ad sinum Persicum mittere) *ἀπόρως δὲ ἔχειν ὄντινα οὐκ ἀδύνατόν τε ἐς τὰ*

1) *ταχύτερον τῶν ἄλλῃ* Hercher.
2) *κλαδέουσιν* Hercher, qui etiam *τρυγέουσιν* scripsit.
3) *περιεκομίσθη* Hercher.

Digitized by Google

[illegible] pertinet ad
utrumque, tam [illegible] quam
[illegible] pertinet ad
qui et
par[illegible] animo agitaret
[illegible] quoque pos-
[illegible] tantum
[illegible] nullo in
[illegible] conspicuum
[illegible]

[illegible] ἔδη.

[illegible] (tantum fervor) καὶ
[illegible] καὶ ἐλπίδας
[illegible] κάστη δὴ
[illegible]

[illegible] flumine de-
[illegible] iam pe-
[illegible]. στέρεσε δὲ
[illegible] valde
[illegible] mutandum.

[illegible] ἐκ ἡβηλος

[illegible] praetervavigans
[illegible] parvulis
[illegible] κατὰ
[illegible] ἐν πταμῷ

[illegible] Hercher ἅμας pro
[illegible] delenda

[illegible], Collectan. Graec.

Digitized by Google

τὸ ὕδωρ ἐπιβάλλοντες ἔνθεν καὶ ἔνθεν, κατάπερ οἱ σκάπτοντες τὴν γῆν] legendum ἀλλ' ὥσπερ ἐν ⟨χώματι (vel τάφρῳ) τῷ⟩ ποταμῷ [1]).

XXVIII 1 p. 35, 30 οὗτοι γὰρ ἔσχατοι τῶν Ἰχθυοφάγων οἰκέοντες πρώτοισιν αὐτοῖσιν ὤφθησαν οὐκ ὠμοφαγέοντες] legendum πρῶτοι ἐν αὐτοῖσιν [2]).

XXIX 14 p. 38, 14 sq. θηρεύουσι δὲ (sc. Ichthyophagi) καὶ καράβους πολλαχῇ καὶ ὄστρεα καὶ κογχύλια· ἅλες δὲ αὐτόματοι γίνονται ἐν τῇ χώρῃ· ἀπὸ τούτων ἔλαιον ποιέουσιν] ἀπὸ τούτων, scil. e piscibus, ostreis et conchyliis atque sale faciunt oleum, hoc est muriam, garum [3]).

XXIX 15 p. 38, 19 ὀλίγοι δὲ αὐτῶν σπείρουσιν ὅσον τῆς χώρης] fortasse σπείρουσιν ⟨ὀλίγον⟩ ὅσον.

XLI 2 p. 52, 2 ἐν τῷ μεσσηγὺς Λευκάδος τε νήσου ἰσθμῷ καὶ Ἀκαρνανίης] immo vero πορθμῷ, nam ἰσθμός est terrae continentis.

XLI 7 p. 52, 19 sq. (Nearchus appulit ad oppidum quoddam prope Euphratis ostium situm) ἵνα λιβανωτόν τε ἀπὸ τῆς ἐμπορίης γῆς οἱ ἔμποροι ἀγινέουσι καὶ τὰ ἄλλα ὅσα θυμιήματα ἡ Ἀράβων γῆ φέρει] aut γῆς delendum aut legendum ἀπὸ τῆς Ὁμηριτῶν γῆς, nam Arabiae Felicis incolae, ubi tus provenit, Homeritae dicebantur [4]).

XLIII 1 p. 53, 27 καὶ ταύτης (Arabiae sc.) τὰ μὲν κατήκει ἔστε ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν κατὰ Φοινίκην τε καὶ τὴν Παλαιστίνην

---

1) ἀλλὰ pro ἀλλ' ὥσπερ ἐν ποταμῷ Hercher, qui praeterea ἀναβάλλοντες pro ἐπιβάλλοντες scripsit.

2) πρῶτοι αὐτοῖσιν Hercher.

3) Videtur Reiskius hunc locum explanasse, quod eum eiusmodi esse sentiebat, ut facile legenti scrupulum iniceret. Omnes saltem qui nostra aetate Indicam ediderunt, Dübner, Müller, Hercher, Eberhard, in eo haeserunt et post voces ἐν τῇ χώρῃ lacunam hiare putaverunt.

4) ἐμπορικῆς pro ἐμπορίης Müller, περαίης Dübner, πέριξ Hercher.

Digitized by Google

[illegible] ἐσω θάλασσαν Αἰγύπτιοι
[illegible] huius paragraphi legendum [illegible] ἄνεμον⟩ κατήκει,
[illegible] κτλ. terminos Arabiae ex

[illegible] ἦν ἐκ Βαβυλῶνος ἐς τὸν
[illegible] Αἴγυπτον] legendum τοῦτον ⟨τὸν⟩

[illegible] ταῦτά τε ἦν καὶ βαδιστὰ ταύτῃ]

[illegible] XEN. ANAB. IV, 5, 27.

[illegible] contigit ut certa (sic enim mihi [illegible] medicis sanarem locum qui diu le-
[illegible] Xenophon de vino quodam hordeaceo,
[illegible] συμμαθόντι. Ultimum vocabulum
[illegible] συνεδιδέντι, sed neque συμμανθάνειν
[illegible] si hoc voluisset Xenophon, articulum
[illegible] ἦν legitur. Sermo ergo est de
[illegible] de eo ab eius commilitonibus est ob-
[illegible] Puteis erat potio, sed oculos claudere
[illegible] videbatur ad bibendum. Nondum nata
[illegible] ars, ergo quod nunc ante omnia
[illegible] sit et pellucida, non habebat, sed
[illegible] nigrans, praesertim si οἶνον eam ap-
[illegible] scintillante. Postquam semel pro υ
[illegible] συμμάσσοντι in notissimum illud
[illegible] De composito autem συμμύειν ne
[illegible] tibi in mentem revoco: ἄνω
[illegible].

J. J. H.

Digitized by Google

AD P. ANNII FLORI FRAGMENTUM DE VERGILIO ORATORE AN POETA.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

p. 183 (ed. Rossbach). † *Capienti mihi in templo et saucium vigilia caput plurimarum arborum amoenitate, euriporum frigore, aeris libertate recreanti obviam subito quidam fuere, quos ab urbis spectaculo Baeticam revertentes sinister Africae ventus in hoc litus excusserat.*

In Mnemos. Vol. XXVI (1898) p. 276 Vlietius monuit, fragmentum quod haec verba auspicantur venustius esse quam ut exspectari possit verba *plurimarum arborum amoenitate* esse genuina, atque scribendum esse *pulcherrimarum arborum* acute perspexit. Mihi iam ipsum fragmenti initium, quod multi hucusque frustra sanare conati sunt, accuratius intuenti suspicio nata est, olim scriptum fuisse: *Capienti mihi in templo* ⟨otium⟩ *et saucium vigilia caput — recreanti.* Vocabulum *otium*, quod forsitan exaratum fuerit *ocium*, propter litterarum similitudinem vocis sequentis *saucium* a librario facile omitti potuit. Ceterum cf. p. 185. 3: ut ora Nili viderem et populum semper in templis otiosum peregrinae deae sistra pulsantem.

ib. vs. 10. *nam nescio quid oculi mei ammonent et quasi per nubilum recognosco quid istic.' 'hic', inquam, 'Florum vides*, e. q. s.

Ita Rossbach locum recensuit, Mommseno auctore *hic* ante *inquam* lectioni traditae addens.

Equidem pronomen *quid* e versu superiore, ubi post *nescio* legitur, in inferiore post *recognosco* per errorem repetitum esse credo, deinde *hic*, quod antea scriptum esset, in *istic* esse immutatum. Locum igitur sic restituo:

Digitized by Google

p. 183 vs. 17. *quod ad me pertinet, ex illo die, cuius tu mihi [illegible]*

Scribendum est: *cuius quo tu*, unde nescio an reponendum sit: *cuius te quoque m. l. c.*

p. 183 vs. 18. *si fata Romam negant patriam, saltim hic [illegible]*

Emendandum est: *si fata Romam negant* ⟨et⟩ *patriam* aut: *si fata Romam negant,* ⟨negant⟩ *patriam.*

Auctor fragmenti nusquam Romam tamquam patriam suam significare solet, sed disertis verbis utramque distinguit, cf. p. 184. 16: propitia sit illa civitas (i. e. Roma) et vs. 20: totus animus tollilit atque abhorruit ab illa civitate (i. e. a Roma); eundem vs. 21: ut patriae quoque meae (i. e. Africae) oblitus et parentum carissimorum. Etiam cf. p. 186. 16: an pater ab Africa subministrat?

Vocula *et* alibi quoque excidit, ut p. 184. 22 Ritschelio auctore scribendum est.

ib. vs. 30. *et ecce iam familiaritate continua civitas nobis ipsa [illegible], quae, siquid credis mihi qui multa cognovi, omnium [illegible] quae ad quietem eliguntur gratissima est.*

Corrige sodes: *qui multas cognovi* (civitates sc.).

p. 186 vs. 6. *nam praeter Caesaris vexilla, quae portat, triumphos, unde nomen accepit, adest etiam peregrina nobilitas.*

Hic quoque post *portat* excidisse videtur: *et.*

ib. vs. 18. *'o rem indignissimam! et quam aegro fers istud animo, sedere in scholis et pueris praecipere?' ad quam illius ineptiam in hunc modum respondi.*

Lege: *et* [quam] *aegro fers istud animo*, e. q. s. Vocabulum *et* post *at* ortum videtur e dittographia vocis *quam* post *ad* in vocem sequenti, quae in codice scripta est *at*!

Digitized by Google

CERDO
SIVE DE NOMINIBUS PROPRIIS LATINIS APPELLATIVORUM LOCO ADHIBITIS.

SCRIPSIT

I. VAN WAGENINGEN.

I.

Apud Graecos nomen Κέρδων, ubicumque occurrit, nomen proprium est, sive ad artificem infimum indicandum, qui manuum opere lucrum (κέρδος) quaerit, sive ad servum significandum [1]), cf. Dem. LIII 19: τὸν μὲν γὰρ Κέρδωνα ἐκ μικροῦ παιδαρίου ἐξεθρέψατο et Com. fragm. IV 493 (M), III p. 322 (K): Δρόμωνα καὶ Κέρδωνα καὶ Σωτηρίδην (ubi homines infimo loco nati, sed liberi enumerantur). Herondas autem primus, quantum scimus, hoc nomen dedit sutori, sed apud eum, sicut ubique in litteris Graecis, nomen proprium manet, cf. Herond. VI 48: Κέρδων ἔραψε (sc. coccineum tutunum) — κοῖος, εἰπέ μοι, Κέρδων; δύ' εἰσὶ γὰρ Κέρδωνες κτἑ. et VII 1 (qui mimiambus σκυτεὺς inscribitur): Κέρδων, ἄγω σοι τάσδε τὰς φίλας κτἑ.

Romam hoc nomen Cerdo ab operariis et servis Graecis importatum est [2]), nec minus ab Atellanarum scriptoribus, ex quibus Novius titulo utitur: *Bubulcus Cerdo* [3]), sed omnino negandum est hoc vocabulum in lingua Latina appellativum purum putum (= 'operarius, opifex infimi generis') factum esse,

1) Cf. Buecheler in Friedlaenderi ed. Iuv. IV 153.
2) Thesaurus l.l. supplem. fasc. II 335.
3) Apud Nonium p. 89 M, I p. 128 L.

Digitized by Google

[illegible] Thesaurus [illegible] et lexica docent. Quod ut demonstrem, singulos [illegible] scriptorum, qui hoc vocabulum usurparunt, et inscriptiones, in quibus *Cerdo* appellativum esse perhibetur, recensere [illegible] opus est.

[illegible] primum monere velim in titulo fabulae Novianae, quem supra commemoravi, alterum nomen (*bubulcus*) esse appellativum, [illegible] proprium, nam duo appellativa hoc modo [illegible] Latini vetat, neque si *Cerdo* appellativum [illegible] significatio 'operarius, opifex infimi generis' [illegible] Cerdo' eodem modo dictum esse vi- [illegible] ita ut secundum nomen proprium esset. [illegible] apud quem res non aliter se habet.

[illegible] non es, tollat sua munera *Cerdo*',

[illegible] 'operarius' vel 'opifex' vel denique aliquod ap- [illegible] possumus, sed nomine proprio vulgari [illegible] universe designatur [2]). Recte igitur [illegible] *Cerdo* hoc modo interpretatur: 'per Cerdonem [illegible] significat'.

[illegible] bis voce *Cerdo* utitur et utroque loco aliud [illegible] opponit:

[illegible] vos, Troiugenae, vobis ignoscitis, et quae [illegible] *Cerioni*, Volesos Brutumque decebunt'.

[illegible] postquam *Cerdonibus* esse timendus [illegible] hoc nocuit Lamiarum caede madenti' [3]).

[illegible] oppositio ne sinere quidem videtur *Cerdo* [illegible] loco accipi, altero numerus pluralis primo [illegible] scrupulum inicere potest, sed accuratius intuenti- [illegible] eodem modo dictum esse atque 'Lamiae, [illegible] quo usu, etiam in lingua Latina satis fre- [illegible] huius disputatiunculae agam.

[illegible]

[illegible] Nexus und Plethi'.

[illegible] Cerdonem dicunt Graeci a lucro'; Fest. p. 55: 'Cercopa [illegible] quique cupientem, quasi Κέρδονα, quem nos quoque lucrio- [illegible] Cerdones pauperes infimi; certones vulgares'.

Digitized by Google

Plerumque tamen Martialis epigrammata viri docti afferre solent, ut *Cerdo* idem valere atque 'sutor' demonstrent, sed etiam in Bilbilitani carminibus vocem nondum naturam nominis proprii exuisse probaturum me spero. Itaque ordiendum nobis est ab eo loco, qui verbis Novianis supra laudatis persimilis est, nam quemadmodum a Novio *bubulcus* et *Cerdo* inter se iunguntur, ita a Martiale *sutor* et *Cerdo* copulantur III 59, 1—2:

'sutor *Cerdo* dedit tibi, culta Bononia, munus.
fullo dedit Mutinae: nunc ubi copo manet'?

Notandum sane est *Cerdo* h. l. nomen sutoris esse, ut in Herondae mimiambis, sed inde haud sequitur, ut iam appellativi vice fungatur. Quod si ita esset, *sutor Cerdo* tautologia esset, in Martiale poeta non ferenda [1]). Neque mea sententia refellitur altero Martialis loco, ubi idem sutor sic ridetur III 16, 1—6:

'das gladiatores, sutorum regule, *Cerdo*,
quodque tibi tribuit subula, sica rapit.
ebrius es: neque enim faceres hoc sobrius umquam,
ut velles corio ludere, *Cerdo*, tuo.
lusisti corio: sed te, mihi crede, memento
nunc in pellicula, *Cerdo*, tenere tua.

Si quid video, etiam primus versus huius epigrammatis docet *Cerdo* iuxta *sutorum regule* esse nomen proprium, sive homo a Martiale irrisus revera *Cerdo* appellabatur, sive poeta ei hoc nomen, inter sutores frequentissimum, indidit, sed manet *Cerdo* nomen proprium sutoris vel opificis infimi, ut *Davus* servi, neque magis quam hoc in appellativum abiit.

Etiam inscriptiones, in quibus *Cerdo*, si Thesauro linguae Latinae fidem habeas, appellativum esse dicitur, contrarium docere mihi videntur, cf. C. I. IV 2413 f.: 'Romulus *Ciirdoni* sal. scias volo mii tui curam aiigisse'; 6867: '*Cerdo* sodalibus Brundisio'; 6868: '*Cerdo* hic bibit Silvaticae vides'; 6869: '*Cerdo Cerdonibus* sal.'; 6871: '*Cerdo* hic'; 7079: '*Cerdone*⟨*m*⟩'. In primo exemplo *Cerdo* rursus alii nomini proprio (*Romulus*) op-

1) Consimiles iuncturae sunt: Gloss. V 600, 50: 'gallarius (= caligarius) Cerdo'; C. I. VI 3974: 'Cerdo insularius'; Spon. misc. p. 221: 'Cerdo faber'.

Digitized by Google

aut, si servetur τὸν Ἴστρον, etiam legendum erit τὸν Νεῖλον, et τὸ ὕδωρ accipiendum pro κατὰ τὸ ὑδωρ [1]).

VI 2 p. 7, 21 sq. (ita Megasthenes de flumine quodam Indico:) Σίλαν μὲν εἶναί οἱ οὔνομα, ῥέειν δὲ ἀπὸ κρήνης ἐπωνύμου τοῦ ποταμοῦ διὰ τῆς χώρης τῆς Σιλέων, καὶ τούτων ἐπωνύμων τοῦ ποταμοῦ τε καὶ τῆς κρήνης] scribendum Σιλαίων, nam a Σίλα Σιλαῖος, non Σιλεὺς formatur.

VI 6 p. 8, 3 sq. ἀπὸ τῶνδε ἔξεστι τεκμηριοῦσθαι καὶ τοῦ Νείλου τὸ πάθημα τοῦτο, ὅτι ἐοικὸς εἶναι ὕεσθαι τὰ Αἰθιόπων ὄρεα τοῦ θέρεος] legendum ἐοικὸς ἐστὶ [2]).

VII 9 p. 9, 25 (Bacchus dicitur Indos et alia docuisse) μιτρηφορέειν τε ἀναδεῖξαι καὶ μύρων ἀλοιφὰς ἐκδιδάξαι] suspectum ἀναδεῖξαι, saltem καταδεῖξαι usitatius est, pro primum instituere et monstrare quod alii imitentur.

VIII 11 p. 11, 2 sq. καὶ λέγει Μεγασθένης θηρεύεσθαι τὴν κόγχην αὐτοῦ δικτύοισι, νέμεσθαι δ' ἐν τῇ θαλάσσῃ κατ' αὐτὸ πολλὰς κόγχας, κατάπερ τὰς μελίσσας] legendum κατὰ ταὐτὸ, scil. χωρίον, in uno eodemque loco, auf einem Flecke, auf einem Trippel [3]).

IX 5 p. 11, 29 sq. ἀλλὰ γὰρ εἰ τὰ ὑπὲρ τῆς ὥρης τῶν ταύτῃ παίδων ἀτρεκέα ἐστίν, ἐς ταὐτὸν φέρειν δοκεῖ ἔμοιγε ἐς ὅ τι περ καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν τῆς ἡλικίης ὅτι τεσσαρακοντούτεες ἀποθνήσκουσιν οἱ πρεσβύτατοι αὐτῶν] supplendum καὶ ⟨τὰ⟩ ὑπὲρ, in τὰ subaudi λεγόμενα, ut in initio huius paragraphi [4]).

IX 8 p. 12, 8 sq. καὶ γὰρ τοὺς καρποὺς ἐν ταύτῃ τῇ χώρῃ πεπαίνεσθαί τε ταχύτερον μὲν τῆς ἄλλης αὐτὸς οὗτος Μεγασθένης ἀνέγραψεν καὶ φθίνειν ταχύτερον] μὲν delendum; fortasse

1) τόν τε Ἴστρον καὶ τὸν Νεῖλον, deletis vocibus τὸ ὕδωρ, Hercher.
2) οἰκὸς, deleta voce εἶναι, Hercher.
3) δὲ κατὰ ταὐτὸ Hercher, deletis vocibus ἐν τῇ θαλάσσῃ.
4) καὶ ⟨τὸ⟩ ὑπὲρ Hercher.

Digitized by Google

totus locus ita est refingendus: *ταχύτερον τῶν παρ' ἄλλοις*, scil. *καρπῶν* [1]).

X 9 p. 13, 22 sq. (Megasthenes tradit omnes Indos liberos esse nullumque eorum servire) *τοῦτο μὲν Λακεδαιμονίοισιν ἐς ταὐτὸ συμβαίνει καὶ Ἰνδοῖσι. Λακεδαιμονίοισι μέν γε οἱ εἵλωτες δοῦλοί εἰσι καὶ τὰ δούλων ἐργάζονται, Ἰνδοῖσι δὲ οὐδὲ ἄλλος δοῦλός ἐστι, μήτι γε Ἰνδῶν τις*] *μέν γε*.esset Lacedaemoniis enim, at hoc sententia non fert, quare legendum puto *μέντοι γε*, at Lacedaemoniis tamen. Ratiocinatur sic: Indis et Lacedaemoniis in ea re convenit, ut ambabus e gentibus oriundi omnes ingenui sint, at in ea tamen re discrepabant, quod Lacedaemonii servos alieni generis penes se alerent, Indi autem prorsus nullis servis, ne alienigenis quidem, uterentur.

XI 10 p. 15, 1 *κατ' ἡσυχίαν ἀροῦσιν ἢ τρυγῶσιν ἢ κλαδοῦσιν ἢ θερίζουσιν*] aut *κλαδῶσιν* (a *κλαδᾶν*) aut *κλαδεύουσιν* legendum [2]).

XIV 6 p. 18, 30 (elephantus) *τῇ προβοσκίδι ἔκρουε τὸ κύμβαλον ἐν ῥυθμῷ πρὸς ἑκατέροιν τοῖν σκελοῖν*] legendum *πρὸς ἑκάτερον*.

XVI 9 p. 21, 27 sq. *μάχαιραν δὲ πάντες Φορέουσι, πλατείην δέ, καὶ τὸ μῆκος οὐ μέζω τριπήχεος*] corrigendum *πλατείην τε*, tum aut *μείω* legendum aut *οὐ* delendum: latum et ultra tres ulnas longum.

XVII 7 p. 23, 5 *ὅπως γὰρ παρεκομίσθη Ἀλεξάνδρῳ ἐς Πέρσας ἐξ Ἰνδῶν ὁ στόλος*] scribe *ἀνεκομίσθη*, revectus, regressus fuit, rediit [3]).

XX 3 p. 25, 31 sq. (Nearchus narrat vehementer quidem cupere Alexandrum classem suam ab Indi ostiis usque ad sinum Persicum mittere) *ἀπόρως δὲ ἔχειν ὅντινα οὐκ ἀδύνατόν τε ἐς τὰ*

---

1) *ταχύτερον τῶν ἄλλῃ* Hercher.
2) *κλαδέουσιν* Hercher, qui etiam *τρυγέουσιν* scripsit.
3) *περιεκομίσθη* Hercher.

Digitized by Google

ἐπινοούμενα ἐπιλέξαιτο καὶ ἅμα τῶν ἐν νηὶ ἀνδρῶν, ὡς καὶ τῶν τοιοῦτον στόλον στελλομένων, ἀφελεῖν τὸ δεῖμα τοῦ δὴ ἡμελημένως αὐτοὺς ἐς προῦπτον κίνδυνον ἐκπέμπεσθαι] ἀδύνατον pertinet ad utrumque, tam ad ἐς τὰ ἐπινοούμενα quam ad ἀφελεῖν τῶν ἀνδρῶν τὸ δεῖμα τοῦ ἐκπέμπεσθαι. Structura verborum ἀδύνατόν τε ἐς τὰ eadem est atque si dixisset ἀδύνατον ἔς τε τὰ: qui et par esset efficiendis iis rebus quas animo agitaret et decrevisset Alexander, et qui idem quoque posset maritimae expeditionis sociis, utpote tantum iter ingressis, metum, ne velut homines nullo in loco numeroque habiti manifestum et conspicuum in periculum proiicerentur, demere [1]).

XX 6 p. 26, 17 ταύτῃ δὴ καὶ μᾶλλον] rescribe ἤδη.

XX 9 p. 26, 27 (classis magnificentia et ducum fervor) καὶ τοὺς πάντῃ δὴ πάλαι κατοκνέοντας ἐς ὁρμὴν ἅμα καὶ ἐλπίδας χρηστοτέρας ὑπὲρ τοῦ παντὸς ἔργου ἐπηρκότα ἦν] pro πάντῃ δὴ πάλαι corrigas πάνυ ἤδη πάλαι [2]).

XXI 3 p. 27, 20 sq. (Nearchus cum classe Indo flumine devectus ad stationem pervenit quo salsae maris undae iam penetrare solebant) μάλιστα μὲν ἐν τῇσι πλημμύρῃσιν, ὑπέμενε δὲ καὶ ἐν τῇσιν ἀμπώτεσι τὸ ὕδωρ μεμιγμένον τῷ ποταμῷ] valde ambigo ποταμῷ servandumne sit an cum ποτίμῳ mutandum.

XXIII 1 p, 30, 2 ἀγκύρῃσι ἐπίβολος ἦν ὁ χῶρος] ἐπήβολος solet dici.

XXVII 5 p. 35, 4 sq. (Nearchus Gadrosiam praeternavigans ad portum quendam devenit, ubi piscatores habitabant parvulis tantum et exilibus naviculis instructi) καὶ ταῖς κώπαις οὐ κατὰ σκαλμὸν ἤρεσσον ὡς ὁ Ἑλλήνων νόμος, ἀλλ' ὥσπερ ἐν ποταμῷ

1) Non supervacanea est haec Reiskii interpretatio, siquidem Hercher ὅκως pro ὡς καὶ et ἀφελεῖ pro ἀφελεῖν scripsit. Ceterum vox τῶν ante τοιοῦτον delenda videtur.

2) πάλαι del. Hercher, πάντῃ ἤδη πάλαι proposuit A. Castiglioni, *Collectan. Graec.* (Pisis 1911) p. 185.

Digitized by Google

τὸ ὕδωρ ἐπιβάλλοντες ἔνθεν καὶ ἔνθεν, κατάπερ οἱ σκάπτοντες τὴν γῆν] legendum ἀλλ' ὥσπερ ἐν ⟨χώματι (vel τάφρῳ) τῷ⟩ ποταμῷ [1]).

XXVIII 1 p. 35, 30 οὗτοι γὰρ ἔσχατοι τῶν Ἰχθυοφάγων οἰκέοντες πρώτοισιν αὐτοῖσιν ὤφθησαν οὐκ ὠμοφαγέοντες] legendum πρῶτοι ἐν αὐτοῖσιν [2]).

XXIX 14 p. 38, 14 sq. θηρεύουσι δὲ (sc. Ichthyophagi) καὶ καράβους πολλαχῇ καὶ ὄστρεα καὶ κογχύλια· ἅλες δὲ αὐτόματοι γίνονται ἐν τῇ χώρῃ· ἀπὸ τούτων ἔλαιον ποιέουσιν] ἀπὸ τούτων, scil. e piscibus, ostreis et conchyliis atque sale faciunt oleum, hoc est muriam, garum [3]).

XXIX 15 p. 38, 19 ὀλίγοι δὲ αὐτῶν σπείρουσιν ὅσον τῆς χώρης] fortasse σπείρουσιν ⟨ὀλίγον⟩ ὅσον.

XLI 2 p. 52, 2 ἐν τῷ μεσσηγὺς Λευκάδος τε νήσου ἰσθμῷ καὶ Ἀκαρνανίης] immo vero πορθμῷ, nam ἰσθμός est terrae continentis.

XLI 7 p. 52, 19 sq. (Nearchus appulit ad oppidum quoddam prope Euphratis ostium situm) ἵνα λιβανωτόν τε ἀπὸ τῆς ἐμπορίης γῆς οἱ ἔμποροι ἀγινέουσι καὶ τὰ ἄλλα ὅσα θυμιήματα ἡ Ἀράβων γῆ φέρει] aut γῆς delendum aut legendum ἀπὸ τῆς Ὁμηριτῶν γῆς, nam Arabiae Felicis incolae, ubi tus provenit, Homeritae dicebantur [4]).

XLIII 1 p. 53, 27 καὶ ταύτης (Arabiae sc.) τὰ μὲν κατήκει ἔστε ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν κατὰ Φοινίκην τε καὶ τὴν Παλαιστίνην

---

1) ἀλλὰ pro ἀλλ' ὥσπερ ἐν ποταμῷ Hercher, qui praeterea ἀναβάλλοντες pro ἐπιβάλλοντες scripsit.

2) πρῶτοι αὐτοῖσιν Hercher.

3) Videtur Reiskius hunc locum explanasse, quod eum eiusmodi esse sentiebat, ut facile legenti scrupulum iniceret. Omnes saltem qui nostra aetate Indicam ediderunt, Dübner, Müller, Hercher, Eberhard, in eo haeserunt et post voces ἐν τῇ χώρῃ lacunam hiare putaverunt.

4) ἐμπορικῆς pro ἐμπορίης Müller, περαίης Dübner, πέριξ Hercher.

Digitized by Google

Συρίην, πρὸς δυομένου δὲ ἡλίου ὡς ἐπὶ τὴν ἔσω θάλασσαν Αἰγύπτιοι τῇ Ἀραβίῃ ὁμουρέουσι] fortasse in initio huius paragraphi legendum καὶ ταύτης τὰ μὲν ⟨πρὸς βορέην ἄνεμον⟩ κατήκει, cum verbis πρὸς δυομένου δὲ ἡλίου κτλ. terminos Arabiae ex plaga occidentali designet.

XLIII 2 p. 54, 1 sq. περίπλους ἂν ἦν ἐκ Βαβυλῶνος ἐς τὸν κόλπον τοῦτον ἐσέχοντα ὡς ἐπ' Αἴγυπτον] legendum τοῦτον ⟨τὸν⟩ ἐσέχοντα.

XLIII 10 p. 54, 31 εἴπερ πλωτά τε ἦν καὶ βαδιστὰ ταύτῃ] corrige ⟨τὰ⟩ ταύτῃ.

EMENDATUR XEN. ANAB. IV, 5, 27.

Tandem aliquando mihi contigit ut certa (sic enim mihi persuadeo) eaque lenissima medela sanarem locum qui diu legentes vexavit. Narrat Xenophon de vino quodam hordeaceo, quod, ait, fuit πάνυ ἡδὺ συμμαθόντι. Ultimum vocabulum fere accipitur tamquam si sit συνεθισθέντι, sed neque συμμανθάνειν eam vim habet, neque, si hoc voluisset Xenophon, articulum omisisset. Denique πάνυ ἡδὺ ... ἦν legitur. Sermo ergo est de aliqua re quae *tum* ab ipso et ab eius commilitonibus est observata. Lege συμμύοντι. Dulcis erat potio, sed oculos claudere necesse erat, nam minime alliciebat ad bibendum. Nondum nata erat cerevisiae rite parandae ars, ergo quod nunc ante omnia in ea requiritur, ut liquida sit et pellucida, non habebat, sed turbulenta erat et aspectu ingrata, praesertim si οἶνον eam appellares et de vino cogitares scintillante. Postquam semel pro υ lectum erat α, in promptu erat συμμάοντι in notissimum illud συμμαθόντι corrigere scilicet. De composito autem συμμύειν ne dubites, notissima illa Platonis tibi in mentem revoco: ἄνω κεχηνότα ἢ κάτω συμμεμυκότα.

J. J. H.

Digitized by Google

AD P. ANNII FLORI FRAGMENTUM DE VERGILIO ORATORE AN POETA.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

p. 183 (ed. Rossbach). † *Capienti mihi in templo et saucium vigilia caput plurimarum arborum amoenitate, euriporum frigore, aeris libertate recreanti obviam subito quidam fuere, quos ab urbis spectaculo Baeticam revertentes sinister Africae ventus in hoc litus excusserat.*

In Mnemos. Vol. XXVI (1898) p. 276 Vlietius monuit, fragmentum quod haec verba auspicantur venustius esse quam ut exspectari possit verba *plurimarum arborum amoenitate* esse genuina, atque scribendum esse *pulcherrimarum arborum* acute perspexit. Mihi iam ipsum fragmenti initium, quod multi hucusque frustra sanare conati sunt, accuratius intuenti suspicio nata est, olim scriptum fuisse: *Capienti mihi in templo* ⟨otium⟩ *et saucium vigilia caput — recreanti.* Vocabulum *otium*, quod forsitan exaratum fuerit *ocium*, propter litterarum similitudinem vocis sequentis *saucium* a librario facile omitti potuit. Ceterum cf. p. 185. 3: ut ora Nili viderem et populum semper in templis otiosum peregrinae deae sistra pulsantem.

ib. vs. 10. *nam nescio quid oculi mei ammonent et quasi per nubilum recognosco quid istic.' 'hic', inquam, 'Florum vides*, e. q. s.

Ita Rossbach locum recensuit, Mommseno auctore *hic* ante *inquam* lectioni traditae addens.

Equidem pronomen *quid* e versu superiore, ubi post *nescio* legitur, in inferiore post *recognosco* per errorem repetitum esse credo, deinde *hic*, quod antea scriptum esset, in *istic* esse immutatum. Locum igitur sic restituo:

Digitized by Google

nam nescio quid oculi mei ammonent et quasi per nubilum recognosco'. 'hic', inquam, 'Florum vides, e. q. s.

p. 184 vs. 17. *quod ad me pertinet, ex illo die, cuius tu mihi testis es*, e. q. s.

In codice est: *cuius quo tu*, unde nescio an reponendum sit: *cuius tu quoque m. t. e.*

p. 185 vs. 18. *si fata Romam negant patriam, saltim hic manere contingat.*

Emendandum est: *si fata Romam negant* ⟨et⟩ *patriam* aut: *si fata Romam negant,* ⟨negant⟩ *patriam.*

Auctor fragmenti nusquam Romam tamquam patriam suam significare solet, sed disertis verbis utramque distinguit, cf. p. 184. 16: propitia sit illa civitas (i. e. Roma) et vs. 20: totus animus resiliit atque abhorruit ab illa civitate (i. e. a Roma); contra vs. 21: ut patriae quoque meae (i. e. Africae) oblitus et parentum carissimorum. Etiam cf. p. 186. 16: an pater ab Africa subministrat?

Vocula *et* alibi quoque excidit, ut p. 184. 22 Ritschelio auctore restituta est.

ib. vs. 20. *et ecce iam familiaritate continua civitas nobis ipsa blanditur, quae, siquid credis mihi qui multa cognovi, omnium earum quae ad quietem eliguntur gratissima est.*

Corrige sodes: *qui multas cognovi* (civitates sc.).

p. 186 vs. 6. *nam praeter Caesaris vexilla, quae portat, triumphos, unde nomen accepit, adest etiam peregrina nobilitas.*

Hic quoque post *portat* excidisse videtur: *et.*

ib. vs. 18. *'o rem indignissimam! et quam aegro fers istud animo, sedere in scholis et pueris praecipere?' ad quam illius interrogationem in hunc modum respondi.*

Lege: *et* [quam] *aegro fers istud animo*, e. q. s. Vocabulum *quam* post *et* ortum videtur e dittographia vocis *quam* post *ad* in versu sequenti, quae in codice scripta est *at*!

Digitized by Google

CERDO
SIVE DE NOMINIBUS PROPRIIS LATINIS APPELLATIVORUM LOCO ADHIBITIS.

SCRIPSIT

I. VAN WAGENINGEN.

I.

Apud Graecos nomen Κέρδων, ubicumque occurrit, nomen proprium est, sive ad artificem infimum indicandum, qui manuum opere lucrum (κέρδος) quaerit, sive ad servum significandum [1]), cf. Dem. LIII 19: τὸν μὲν γὰρ Κέρδωνα ἐκ μικροῦ παιδαρίου ἐξεθρέψατο et Com. fragm. IV 493 (M), III p. 322 (K): Δρόμωνα καὶ Κέρδωνα καὶ Σωτηρίδην (ubi homines infimo loco nati, sed liberi enumerantur). Herondas autem primus, quantum scimus, hoc nomen dedit sutori, sed apud eum, sicut ubique in litteris Graecis, nomen proprium manet, cf. Herond. VI 48: Κέρδων ἔραψε (sc. coccineum tutunum) — κοῖος, εἰπέ μοι, Κέρδων; δύ' εἰσὶ γὰρ Κέρδωνες κτἑ. et VII 1 (qui mimiambus σκυτεὺς inscribitur): Κέρδων, ἄγω σοι τάσδε τὰς φίλας κτἑ.

Romam hoc nomen Cerdo ab operariis et servis Graecis importatum est [2]), nec minus ab Atellanarum scriptoribus, ex quibus Novius titulo utitur: *Bubulcus Cerdo* [3]), sed omnino negandum est hoc vocabulum in lingua Latina appellativum purum putum (= 'operarius, opifex infimi generis') factum esse,

1) Cf. Buecheler in Friedlaenderi ed. Iuv. IV 153.
2) Thesaurus l.l. supplem. fasc. II 335.
3) Apud Nonium p. 89 M, I p. 128 L.

Digitized by Google

sicut Thesaurus [1]) et lexica docent. Quod ut demonstrem, singulos locos scriptorum, qui hoc vocabulum usurparunt, et inscriptiones, in quibus *Cerdo* appellativum esse perhibetur, recensere mihi opus est.

Iam primum monere velim in titulo fabulae Novianae, quem supra commemoravi, alterum nomen (*bubulcus*) esse appellativum, alterum (*Cerdo*) nomen proprium, nam duo appellativa hoc modo iungi natura sermonis Latini vetat, neque si *Cerdo* appellativum esset, in hunc locum significatio 'operarius, opifex infimi generis' quadraret. Verum 'bubulcus Cerdo' eodem modo dictum esse videtur quo: 'rex Philippus', ita ut secundum nomen proprium esset.

Transeamus ad Persium, apud quem res non aliter se habet. Cum enim dicit IV 51:

'respue quod non es, tollat sua munera *Cerdo*',

non pro *Cerdo* 'operarius' vel 'opifex' vel denique aliquod appellativum substituere possumus, sed nomine proprio vulgari aliquod genus hominum universe designatur [2]). Recte igitur scholiasta ad h. l. *Cerdo* hoc modo interpretatur: 'per Cerdonem plebeiam turbam significat'.

Iuvenalis autem bis voce *Cerdo* utitur et utroque loco aliud nomen proprium ei opponit:

VIII 182: 'at vos, Troiugenae, vobis ignoscitis, et quae turpia *Cerdoni*, Volesos Brutumque decebunt'.

IV 153: 'sed periit postquam *Cerdonibus* esse timendus coeperat; hoc nocuit Lamiarum caede madenti' [3]).

Priore loco ipsa oppositio ne sinere quidem videtur *Cerdo* non nominis proprii loco accipi, altero numerus pluralis primo obtutu nobis scrupulum inicere potest, sed accuratius intuentibus apparebit *Cerdones* eodem modo dictum esse atque 'Lamiae, Scipiones, Curii', de quo usu, etiam in lingua Latina satis frequenti, in altera parte huius disputatiunculae agam.

---

1) Thesaur. l.l. II 1 p. 857.

2) Cf. 'Jan Rap'; 'Krethi und Plethi'.

3) Schol. ad h. l.: 'ignobilibus. Cerdo est proprie turpis lucri cupidus'. Quocum cf. Schol. Hor. Sat. II 3, 25: 'Cerdonem dicunt Graeci a lucro'; Fest. p. 55: 'Cercopa Graeci appellant lucrari undique cupientem, quasi Κέρδονα, quem nos quoque lucrionem vocamus'; Gloss.: 'Cerdones pauperes infimi; certones vulgares'.

Digitized by Google

Plerumque tamen Martialis epigrammata viri docti afferre solent, ut *Cerdo* idem valere atque 'sutor' demonstrent, sed etiam in Bilbilitani carminibus vocem nondum naturam nominis proprii exuisse probaturum me spero. Itaque ordiendum nobis est ab eo loco, qui verbis Novianis supra laudatis persimilis est, nam quemadmodum a Novio *bubulcus* et *Cerdo* inter se iunguntur, ita a Martiale *sutor* et *Cerdo* copulantur III 59, 1—2:

'sutor *Cerdo* dedit tibi, culta Bononia, munus.
fullo dedit Mutinae: nunc ubi copo manet'?

Notandum sane est *Cerdo* h. l. nomen sutoris esse, ut in Herondae mimiambis, sed inde haud sequitur, ut iam appellativi vice fungatur. Quod si ita esset, *sutor Cerdo* tautologia esset, in Martiale poeta non ferenda [1]). Neque mea sententia refellitur altero Martialis loco, ubi idem sutor sic ridetur III 16, 1—6:

'das gladiatores, sutorum regule, *Cerdo*,
quodque tibi tribuit subula, sica rapit.
ebrius es: neque enim faceres hoc sobrius umquam,
ut velles corio ludere, *Cerdo*, tuo.
lusisti corio: sed te, mihi crede, memento
nunc in pellicula, *Cerdo*, tenere tua.

Si quid video, etiam primus versus huius epigrammatis docet *Cerdo* iuxta *sutorum regule* esse nomen proprium, sive homo a Martiale irrisus revera *Cerdo* appellabatur, sive poeta ei hoc nomen, inter sutores frequentissimum, indidit, sed manet *Cerdo* nomen proprium sutoris vel opificis infimi, ut *Davus* servi, neque magis quam hoc in appellativum abiit.

Etiam inscriptiones, in quibus *Cerdo*, si Thesauro linguae Latinae fidem habeas, appellativum esse dicitur, contrarium docere mihi videntur, cf. C. I. IV 2413 f.: 'Romulus *Ciirdoni* sal. scias volo mii tui curam aiigisse'; 6867: '*Cerdo* sodalibus Brundisio'; 6868: '*Cerdo* hic bibit Silvaticae vides'; 6869: '*Cerdo Cerdonibus* sal.'; 6871: '*Cerdo* hic'; 7079: '*Cerdone*⟨*m*⟩'. In primo exemplo *Cerdo* rursus alii nomini proprio (*Romulus*) op-

1) Consimiles iuncturae sunt: Gloss. V 600, 50: 'gallarius (= caligarius) Cerdo'; C. I. VI 3974: 'Cerdo insularius'; Spon. misc. p. 221: 'Cerdo faber'.

Digitized by Google

positum est, in quarto iunctura numeri singularis et pluralis (Cerdo Cerdonibus sal.') documento est, quam usitatum hoc nomen proprium inter homines infimi ordinis fuerit, sed neque haec neque reliqua exempla nos cogunt statuere indolem vocabuli mutatam esse. Eo ipso quod nomen frequentissimum erat, sive solum occurrebat, sive aliis nominibus addebatur cognomen, nec minus quia multi Romani, linguae Graecae periti, notionem lucri (*τοῦ κέρδους*) in eo inesse sentiebant, facile fieri poterat, ut aliquis *βάναυτος* etiam Cerdo appellaretur, sed minime inde efficiendum est naturam nominis proprii plane evanuisse et *Cerdo* idem valuisse atque 'operarius', 'opifex infimi generis', 'sutor'.

Medio aevo ipsum nomen *Cerdo* in lingua Latina non invenitur (cf. Ducange), sed exstant in litterarum monumentis pauca vocabula ab eo ducta, in quibus notio sutoris remansit: *'cerdonia* ars' (in Actis S. S. Iunii tom. 1 p. 801), *'cerdonicum* opus' (memor. Potestatum Regiens. ad annum 1282), *cerdonissa* = cerdonis uxor (Mirac. S. Hyacinthi tom. 3 Aug. pag. 365 col. 2). Deinde commemoratur in Gloss. V 616, 41: *'cerdonius* est tergorarius; locus ipse dicitur *cerdonia* vel femina eius'. Cum tamen *Cerdo* neque medio aevo in usu esset neque vitam suam usque in linguas Romanicas protraxerit, admodum verisimile videtur derivata illa non originem suam ducere ab aliquo appellativo *cerdo* = 'sutor', quod in ore populi vixerit, sed potius artificiose ficta esse ab iis, qui in poetarum Romanorum carminibus haud peregrini erant.

II.

Hisce expositis quaestio oritur, num umquam intra fines linguae Latinae nomen proprium factum sit appellativum purum putum [1]), ut viri docti de nomine *Cerdo* contendunt. Nimirum haud negatur etiam a Romanis multa nomina propria appellative usurpata esse — qua de re infra agam —, sed hoc quaerendum est, num natura et vis alicuius nominis proprii ita ex animis Romanorum effluxerit, ut non amplius scirent se nomine proprio

1) Cf. infra: *Nestor*, et quae ibi a Friedlaendero enuntiata afferuntur.

Digitized by Google

uti. Huic enim significationis migrationi minus favebat, quod sermoni Latino deerat articulus, qui nomini proprio appositus facilius efficere poterat, ut significatio ab uno homine certo ad plures transiret. De hoc significationis transitu ita disputat Paul (Princ. der Sprachgesch.[4] p. 94 § 66): 'Zwei Fälle sind dabei zu unterscheiden. Einerseits werden bekannte Personen der Geschichte oder der Dichtung als Repräsentanten der für sie charakterischen Eigenschaften gefasst, vgl. ein *Cicero* (Redner wie Cicero), ein *Krösus*, *Nestor*, *Adonis*, *Don Juan*, eine *Xantippe*; noch weiter ist die Entwicklung gegangen in *Mäcen*, da die zugrundeliegende Person nicht so, sondern *Maecenas* genannt wird. Anderseits werden besonders häufige, darum nichts Individuelles enthaltende Personennamen für Typen verwendet, zunächst dann mit Bestimmungen, vgl. eine *dumme Lise*, etc.... Auch diese können zu reinen Appellativen werden, vgl. *Rüpel* (= *Ruprecht*), *Metze* (= *Mechtild*)'.

Itaque duo genera nominum propriorum quae in appellativa mutari possint, a Paulo distinguuntur, quorum alterum ex historia vel litteris vel scaena petitum est, alterum ex sermone vitae cotidianae, atque hoc genus etiam in appellativum purum abire potest. Non modo in lingua Germanica, sed etiam in aliis linguis recentioribus utrumque genus invenitur. Ita Francogalli ex comoedia mutuati sunt: *harpagon*, *tartufe*, *amphitryon*, ex litteris: *automédon*, *renard*, *alphonse*. Neque lingua nostra vernacula caret exemplis luculentis praeter illa, quae nobis cum Germanis communia sunt (cf. supra). Sic hominem animi exilis et ieiuni vocamus 'droogstoppel', paene obliti, a quo scriptore hoc nomen mercatori cuidam Amstelodamensi datum sit, molestum vero et importunum appellamus 'nurks', idem immemores hoc nomen initio fuisse proprium. Iam in prisco sermone Belgico legitur vocabulum 'abreye' ad lenam significandam, quod originem a nomine proprio 'Auberre' duxisse videtur [1]).

Quod ad linguam Anglicam et Germanicam attinet, totam hanc quaestionem accurate exploravit Iosephus Reinius [2]), cuius

1) Cf. Salverda de Grave, Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterk. XIX 86.

2) On transferred appellations of human beings, chiefly in English and German, studies in historical sematology by Joseph Reinius, Göteborg 1903.

Digitized by Google

studia me impulerunt, ut easdem significationis transitiones in lingua Latina investigarem. Quam inquisitionem cum iam instituissem, allatus mihi est libellus Ottonis Gross, qui inscribitur: 'de metonymiis sermonis Latini a deorum nominibus petitis'. Hanc igitur partem [1]) tractare supersedebo, non modo quia Gross iam egregie officio suo functus est, sed etiam quia tales metonymiae ab argumento meo diversae sunt, quippe cum ego praecipue exempla quaeram, ubi nomen proprium, unum aliquem hominem virtutibus aut vitiis insignem indicans, ex frequenti usu cotidiano vel ex litterarum monumentis vel e scaena tantopere innotuerit, ut non solum unum illum, sed totum genus ei simile designaret [2]). Etsi eius modi exempla in sermone Latino non desunt, tamen nusquam haec significationis migratio late grassata est, neque ullum exemplum exstat, quod naturam nominis proprii omnino deposuerit, nisi forte *catamitus* (= Ganymedes), sed in hoc nomine mutatio formae usum appellativum faciliorem reddidit. Saepe autem fit èt in Ciceronis orationibus èt in Iuvenalis et Martialis carminibus, ut nomen alicuius prisci Romani numero plurali appellativi loco adhibeatur, velut *Curii*, *Camilli*, *Fabricii* cet., et apud Iuvenalem [3]) etiam frequens est usus nominum Homericorum, saepe per iocum ita adhibitorum, sed in universum Romani haud proni erant ad eiusmodi migrationes usurpandas, id quod tabula infra posita docebit [4]),

---

1) Gross de his vocabulis agit: *Amphitrite* = mare; *Apollo* (*Phoebus*) = sol, indoles poetica, cantus; *Bacchus* (*Liber*) = vinum, vitis; *Ceres* = fruges, frumentum, panis, cibus; *Diana* = luna, venatio; *Doris* = mare; *Enyo* = bellum, certamen; *Erinys* = furor discordiae; *Genius* = ingenium; *Ianus* = mensis Ianuarius, annus; *Iris* = arcus caelestis; *Iuppiter* = caelum, ventus, tempestas; *Lar* = domus; *Libitina* = sepultura, feretrum; *Lucina* = partus; *Manes* = fata, supplicia; *Mars* (*Mavors*) = bellum, pugna, sanguis, pugnandi studium, fortitudo, pugnae forenses, belli fortuna, arma, acies; *Minerva* (*Pallas*, *Tritonis*) = oliva, oleum, textura, lanificium, mens, ingenium; *Musa* (*Camena*) = carmen, cantus, ars poetica, poesis, pax, doctrina, litterae, ingenium, mens; *Neptunus* = pisces, mare; *Nereus* = mare; *Nympha* = aqua; *Parca* = fatum, vita; *Penates* = domus, patria, focus; *Tethys* = mare; *Thetis* = mare; *Titan* = sol; *Venus* = holera, amor, coitus, σπέρμα, membrum genitale, venustas, ornatus, gratia, mare; *Vesta* = focus; *Vulcanus* (*Mulciber*) = ignis.

2) Cf. Haase, Vorlesungen über lat. Sprache I p. 136—137.

3) Friedlaender S. G. I⁶ p. 575 (516).

4) Quantum potui, omnia exempla ex lexicis collegi, sed saepius usus appellativus non plus uno exemplo illustrari poterat.

Digitized by Google

in qua non modo hominum, sed etiam paucorum locorum nomina nota dabo simulque ea nomina propria addam, quae non in sermone Latino, sed in linguis recentioribus appellativa facta sunt. Haec tamen cancellis inclusi.

Abdera = locus stultorum, cf. Cic. ad Att. IV 16, 6: 'hic *Abdera* non tacente me'.

Abderites = homo stultus et ridiculus, cf. Vitruv. VII 5, 6: 'videamus ... ne Apaturii scaena efficiat et nos Alabandeas (insipientes in statuis disponendis) et *Abderitas*'. Otto [1]) p. 1. Anglice: 'Abderite' = 'a stupid, narrow-minded man', Reinius p. 159.

[*Achates* Verg. Aen. I 188] cf. Reinius p. 44: 'fidus Achates, the faithful companion of Aeneas. He often lends his name to any faithful companion or bosom friend'; Büchmann [2]) p. 461: 'der getreue Achates ... ist zum Muster eines treuen Freundes geworden'.

Achilles = adulescens fortis et formosus, cf. Plaut. Mil. 1054: 'age, mi *Achilles*, fiat quod te oro: serva illam pulcram pulcer'; Verg. Aen. VI 89: 'alius Latio iam partus *Achilles*'; Gell. II 11, 1: 'L. Licinium Dentatum ... appellatumque esse *Achillem* Romanum'; Petron. 129: 'illa pars corporis, qua quondam *Achilles* eram'; Val. Max. III 2, 21: 'Q. Cotius, qui propter fortitudinem *Achilles* cognominatus est'.

Acidinus (cognomen in gente Manlia, Cic. de or. II 260) = vir probus, cf. *Catilina*.

[*Actaeon*, cui a Diana in cervum mutato cornua imposita sunt, Ov. Met. III 138 sqq.] in prisco sermone Anglico = 'a cuckold', Reinius p. 40.

Adonis (puer formosus, a Venere amatus, Ov. Met. X 503 sqq.) = puer formosus a dea amatus, cf. *Catamitus*; Anglice: 'a beau, dandy' (ironice); Germanice: 'ein gar zu schöner junger Mann'; Francogallice [3]): 'homme remarquable par sa beauté'; Belgice saepe per λιτότητος figuram: 'geen Adonis' = adulescens minime pulcher; Reinius p. 40; Büchmann p. 111.

1) Otto, die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer, 1890.
2) Büchmann, Geflügelte Worte, 22ste Aufl.
3) Cf. Hatzfeld et Darmesteter, dict. gén. de la langue française, Introduction § 36.

Digitized by Google

Aegisthus (Clytaemestrae adulter) = adulter, cf. Suet. Caes. 50: 'quem (Caesarem) gemens *Aegisthum* appellare (Pompeius) consuesset'.

Aemilii = prisci Romani, viri probi et amantes rei publicae, cf. Cic. Sest. § 143: 'quare imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, *Aemilios* [1]), innumerabiles alios, qui hanc rem publicam stabiliverunt, quos equidem in deorum immortalium coetu ac numero repono'.

[*Aesculapius*, deus medicinae] Francogallice 'Esculape', Belgice 'Aesculaap' = medicus (iocosa gravitate).

Ahala (C. et Q. Servilii Ahalae, Liv. IV 56, V 8, VII 11) cf. *Aemilii*.

Aiax Oileos (Cassandrae stuprator); inde *Aiaces* Oileos = stupratores, cf. *Cassandra*.

Aiax (cum Ulixe de Achillis armis certans, Ov. Met. XIII 1 sqq.) = orator de litis suae exitu nimis anxius, cf. Iuv. VII 115: 'surgis tu pallidus *Aiax*'; X 84: 'quam timeo, victus ne poenas exigat *Aiax* | ut male defensus'.

[*Alcides* = Hercules] Francogallice 'Alcide' = 'héros invincible', cf. Hatzf.-Darm. s. v.

Alexander (Paris) cf. *Helena*.

Allobrox = homo male Latine loquens, cf. Iuv. VII 214: 'Rufum, quem totiens (iuventus) Ciceronem *Allobroga* dixit' [2]). Francogallice 'Allobroge' = 'homme grossier'. Reinius p. 158. Iam a° 1680 Richelieu: 'parler français comme un allobroge'.

Amazon = puella in amoris pugna viro (*Danao*) vincenda, cf. Ov. A. A. II 743: 'sed quicumque meo superavit *Amazona* ferro, | inscribat spoliis "Naso magister erat";' Id. III 1: 'arma dedi Danais (= viris de puella pugnantibus) in *Amazonas*' (cf. Brandt ad h. l.). Anglice 'Amazon' = 'a virago'; Francogallice, Germanice, Belgice 'Amazone' = 'femme qui monte à cheval', quam vim Angli nomini non tribuunt (cf. Murray).

[*Amphitryo*] Alcmenae maritus; nomen fabulae Plautinae, quam

1) Cicero cogitat de M. Aemilio Scauro, qui iudicio praeerat.

2) Aliter Friedlaender ad h. l.: 'weder ist Allobrox ein Spitzname, wie im neueren Französisch Allobroge ... noch kann Allobroga als Nomin. Sing. seine Heimath bedeuten'.

Digitized by Google

imitatus est poeta Francogallicus Molière, in cuius comoedia hic legitur versus: 'le veritable Amphitryon est l'Amphitryon, où l'on dîne', unde Francogallice 'un Amphitryon' = 'celui qui donne à dîner', cf. Reinius p. 59.

Ancus (Ancus Marcius, rex quartus Romae) cf. *Curii*.

Andromache = mulier aetate florens et pulchra, cf. *Hecuba*.

Antisthenes, cf. *Socrates*.

Apella (C. I. L. X 638, 4391, 4417, 6114, 6190 cognomen libertini) = quilibet (Iudaeus), cf. Hor. Sat. I 5, 100: 'credat Iudaeus *Apella*'.

Apicius (qui Augusto et Tiberio imperantibus ingentes divitias luxuria immodica dissipaverat, Friedländer S. G.^{6} III p. 18) = homo prodigus, helluo, cf. Iuv. XI 2: 'quid enim maiore cachinno | excipitur vulgi, quam pauper *Apicius*?' Tert. de pall. 5: 'taceo Nerones et *Apicios*'; Apoll. Sidon. ep. IV 7, 2: 'inter *Apicios* epulones'. Otto p. 29.

[*Argus*] custos centoculus Ius. Anglice: 'a watcher, guardian', Reinius p. 40; Francogallice: 'surveillant à qui rien n'échappe'. In multis linguis recentioribus adiectivi vice fungitur et de oculis acute cernentibus adhibetur: 'argus-eyed', 'Argus-augen', 'Argus-oogen', Büchmann p. 108.

[*Ariadne*] a Theseo Naxi derelicta. Francogallice: 'une Ariane' = 'une amante abandonnée'.

Aristarchus (grammaticus clarissimus Alexandrinus, Homeri carmina qui acri iudicio percensuit) = criticus severus, cf. Cic. Att. I 14, 3: 'meis orationibus, quarum tu *Aristarchus* es'; Pis. § 73: 'quoniam te non *Aristarchum*, sed Phalarim grammaticum habemus'; Hor. A. P. 450: '(vir bonus) fiet *Aristarchus*'; Hier. ep. 57, 12: 'quid ais, o columen litterarum et nostrorum temporum *Aristarche*'. Inde Germanice 'Aristarch' = 'ein gelehrter und gestrenger Kunstrichter', Büchmann p. 534; Francogallice 'Aristarque' = 'critique sevère et éclairé'. Etiam Belgice et Anglice eodem sensu, sed nomen apud Reinium deest.

Atrides (Agamemnon) = 1) imperator, princeps, cf. Iuv. IV 65: 'itur ad *Atridem*' (= Domitianum). 2) maritus, cuius vitae uxor (cf. *Clytaemestra*) insidiatur, cf. Iuv. VI 660: 'si praegustabit *Atrides* | Pontica ter victi cautus medicamina regis'.

Augustus (Octavianus), quod cognomen etiam a ceteris impe-

Digitized by Google

ratoribus ascitum est, cf. Suet. Aug. 7: 'postea Caii Caesaris et deinde *Augusti* cognomen assumpsit'; cf. *Caesar*.

Automedon (Achillis auriga) = auriga, cf. Cic. Rosc. Am. § 98: 'non suis manibus in curru collocat *Automedontem* illum'; Varro Sat. Men. 257 B: '*Automedo* meus, quod apud Plotium rhetorem bubulcitarat, erili dolori non defuit'; Ov. A. A. I 8 (Brandt): 'Tiphys et *Automedon* dicar Amoris ego'; Iuv. Sat. I 60: 'dum pervolat axe citato | Flaminiam puer *Automedon*'. Francogallice (per iocum) 'Automédon' = 'cocher'.

Bacchanalia (sacra arcana, lasciva et tumultuosa, in honorem Bacchi celebrata) = vita dissoluta et libidinosa, cf. Iuv. II 3: 'qui Curios simulant et *Bacchanalia* vivunt'. Francogallice 'une Bacchanal' = 'une orgie bruyante', 'un bacchanal' = 'un tapage désordonné'. Germonice, Belgice, Anglice: 'Bacchanal, Bacchanalia (G. etiam: 'Bacchanalien') = convivium, dies festus, ludicra tumultu et lascivia strepentia.

Ballio (leno, Plaut. Ps. 193; Cic. Rosc. Com. § 20) = homo nequam, perditus, cf. Cic. Phil. II § 15: 'dat (Antonius) nataliciam in hortis. cui? neminem nominabo; putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum etiam *Ballioni*'.

Belides (Beli neptes, Danaides, quae una nocte maritos suos interfecerant) = maritorum interfectrices, cf. Iuv. VI 655: 'occurrent multae tibi *Belides* atque Eriphylae'.

Boeotus = homo stolidus, cf. Hor. Ep. II 1, 244 '(Alexandrum) *Boeotum* in crasso iurares aere natum'. Francogallice 'Béotien' = 'homme qui a l'esprit lourd'; Anglice 'Boeotian' = 'a thick-head', Reinius p. 159.

Brutus (L. Iunius Brutus) cf. *Aemilii* et Iuv. VIII 182: 'quae turpia Cerdoni, Volesos Brutumque decebant'. De Bruto, Caesaris interfectore, cf. Iuv. V 37, Tac. ann. I 10. In proverbio: 'sedulitas Muci et *Bruti* (= primi cuiusque) retrahere nequit' Varro l. lat. 5, 5; Otto p. 231.

Caesar (C. Iulius Caesar) cuius nomen cognomen factum est ipsius imperatoris et (inde ab Hadriano) etiam eius qui imperatori successurus erat, cum ipse imperator *Caesar Augustus* appellaretur, cf. Suet. Galb. 11: 'deposita legati suscepit *Caesaris* appellationem'; Iul. Cap. Verus Imp. 1: 'huic naturalis pater fuit L. Aelius Verus, qui ab Hadriano adoptatus primus *Caesar*

Digitized by Google

est dictus'; Sexti Aurelii Victoris liber de *Caesaribus* 13, 12: 'abhinc (ab Hadriano imperatore) divisa nomina *Caesarum* atque Augusti; Marc. 12, 17: 'reddite igitur quae sunt *Caesaris*, *Caesari*'. Aus. de XII *Caesaribus* per Suetonium Tranquillum scriptis, Peiper p. 183. — Graece Καῖσαρ, Gothice 'kaisar', Germanice 'Kaiser', Belgice 'keizer', Reinius p. 15, 1.

Camillus (qui Romam liberavit imperio Gallorum) = patriae servator, cf. Claud. 22, 390 (Jeep): 'suscipiunt alium te rostra *Camillum*'; Liv. 22, 14, 9: 'hic novus *Camillus*' — *Camilli* (cf. *Aemilii*) = prisci Romani, viri simplices, integri sed non culti, cf. Mart. I 24, 3: 'qui loquitur Curios adsertoresque *Camillos*'; IX 27, 6 (Friedl.): 'Curios, *Camillos*, Quintios, Numas, Ancos | et quidquid umquam legimus pilosorum, | loqueris'; Cic. Cael. § 39 (v. Wag.).

Canius (Iulius Canius, 'vir imprimis magnus', a Caligula interfectus, Sen. tranqu. 14, 4) cf. *Seneca*.

Cassandra (Priami filia, cui vaticinanti non fides habebatur) = is cuius monitis haud creditur, cf. Cic. de or. II § 265: 'trahitur etiam aliquid ex historia, ut cum Sex. Titius se *Cassandram* esse diceret, "multos, inquit Antonius, possum tuos *Aiaces* Oileos nominare"'.

Castor (Pollucis frater, equorum domitor) cf. *Pollux*.

Catamitus (Γανυμήδης, Iovis pocillator et puer delicatus) = pathicus, cf. Cic. Phil. II § 77: 'ergo ut te *Catamitum*, necopinato cum te ostendisses, praeter spem mulier adspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti?' Auson. Epit. 33, 8 (Epigr. LXII 8 p. 335 P.): 'verum aut Persephonae Cinyreius ibis Adonis, | aut Iovis Elysii tu *Catamitus* eris'. Apul. Met. I 12: 'hic est ... carus Endymion, hic *Catamitus* meus, qui diebus et noctibus inlusit aetatulam meam'. Tusce 'catmite', Italice 'catamito', Anglice 'catamite', Reinius p. 41, 259.

Catilina (L. Sergius C. coniurator) = proditor patriae, cf. Iuv. XIV 41: 'et *Catilinam* | quocumque in populo videas'; Cic. ad Att. IV 3, 3: 'ille omnium vocibus cum se non ad iudicium sed ad supplicium praesens tradi videret, omnes *Catilinas* Acidinos reddidit'; cf. etiam *Clodius*.

Cato (M. Porcius Cato Censorius et M. Porcius Cato Uticensis)

Digitized by Google

= iudex severissimus, censor tetricus, homo integer, cf. Iuv. II 40: 'tertius e caelo cecidit *Cato*'; Lampr. Alex. Sev. 68: 'Fabius Sabinus ... *Cato* temporis sui'; Phaedr. IV 7, 21: 'quid ergo possum facere tibi, lector *Cato*?" Sen. ep. 120, 19: 'quidam alternis Vatinii, alternis *Catones* sunt'. Cf. etiam *Clodius*.

Chaldaeus (incola Chaldaeae) = astrologus, cf. Cat. agr. 5, 4: 'haruspicem, augurem, hariolum, *Chaldaeum* ne quem consuluisse velit (vilicus)'; Cic. de div. I § 2: '*Chaldaei* non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati'; Marquardt RSV III 92, 1.

Charybdis (scopulus in freto Siculo) 1) = vorago, cf. Cic. de or. III § 161: 'deinde videndumst ne longe simile sit ductum. Syrtim patrimonii scopulum libentius dixerim, *Charybdim* bonorum voraginem potius'. 2) = meretrix avara, cf. Hor. C. I 28, 19: 'quanta laborabas *Charybdi*'.

[*Chimaera*] (monstrum ex leone capella dracone constans) Francogallice 'chimère' = 'création imaginaire de l'esprit qu'on prend pour une réalité'. Germanice etiam: 'Schimäre', Anglice 'Chimera'.

Cicero (M. Tullius Cicero) = summus orator, cf. Quint. X 1, 112: 'apud posteros vero id consecutus (sc. M. Tullius), ut *Cicero* iam non hominis nomen, sed eloquentiae habeatur'; Ven. Fort. VII 2, 3; cf. Reinius p. 20: 'Cicero (It. Cicerone) seems to have lent his name in It. to appellative use (although the historical origin is unknown): Cicerone 'a guide who shows and explains the antiquities or curiosities of a place' (orig. a learned Italian antiquarian), hence introduced into other languages'.

Cincinnatus (L. Quintius C.) = homo simplicitate morum insignis et ad summos honores provectus, plur. Salv. gub. dei I 2, I 9; cf. etiam *Quintius*.

Cinna (L. Cornelius Cinna, Sullae adversarius, in inimicos crudelissimus) = homo crudelis, cf. Sall. hist. fragm. I 42: 'tyrannum et *Cinnam* appellans'.

[*Circe*] (venefica quae Ulixis comites in porcos mutavit) Anglice = 'the enchantress', Germanice 'ein durch dämonischen Zauber fesselndes Weib', Reinius p. 43, Büchmann p. 103.

Clodius (P. Clodius Pulcher, tribunus plebis turbulentus, Ciceronis inimicus) = vir improbus, seditiosus, cf. Sen. ep. 97, 10: 'omne tempus *Clodios*, non omne Catones feret'; Id. dial. X 5, 1:

Digitized by Google

'Marcus Cicero inter Catilinas, *Clodios* iactatus Pompeiosque et Crassos'.

Clytaemestra (uxor Agamemnonis, mariti interfectrix) = mariti interfectrix, cf. Iuv. VI 656: '*Clytaemestram* nullus non vicus habebit'; Cic. Cael. § 62; p. 99. v. Wag.

[*Corinthius*] (incola urbis luxuriosae Corinthi), Anglice 'Corinthian' = 'a profligate, idler, shameless fellow, swell', Reinius p. 176.

[*Crassus*] (M. Licinius Crassus, cognomine 'dives'): nusquam nomen eius appellativum factum est, sed saepe in proverbiis occurrit, Otto p. 96. Neque in linguas recentiores invasit. Cf. *Clodius*.

Craterus (medicus temporibus Augusti) = medicus, cf. Pers. III 65: 'et quid opus *Cratero* magnos promittere montes?' Hor. Sat. II 3, 161.

Croesus (rex Lydiae divitissimus) = vir divitissimus, cf. Ov. Trist. III 7, 42: 'Irus et est subito, qui modo *Croesus* erat'; Mart. XI 5, 4: 'et cum tot *Croesos* viceris'. Francogallice 'Crésus', Germanice 'Krösus', Belgice 'Cresus', Anglice 'Croesus', cf. Reinius p. 20: 'universally seem to be used e. g. *Croesus* of a very rich man'.

Curius (M.'Curius Dentatus) = vir fortis, integer, simplex, cf. Hor. Ep. I 1, 64: 'et maribus *Curiis* et decantata (nenia) Camillis'; Iuv. II 3: 'qui *Curios* simulant et Bacchanalia vivunt'; Mart. I 24, 3 (Friedl.); IX 27, 6; Cic. Cael. § 39 (v. Wag.).

Curtius (Mettus Curtius qui ad deos placandos se in specum — lacum Curtium — immisit) cf. *Scaevola*.

Daedalus (qui Labyrinthum aedificavit) = artifex, cf. Apul. Flor. 9 (13, 8 Helm): 'quis autem non laudabit hominem ... tot utensilium peritia *Daedalum*?' Apoll. Sidon. Ep. III 13, 10: 'hoc fabricatu *Daedalus* noster amicitiarum culmen aedificat'. Francogallice 'dédale' = 'labyrinthe', Anglice 'Daedal(us)' = 'a skilful artificer', 'a maze, labyrinth', Reinius p. 42.

Darius (rex Persarum) = daricus (δαρεικός), nummus, cf. Aus. Ep. XVI 23 (p. 253 P.): 'ergo aut praedictos iam nunc rescribe *Darios*' [1]).

Decius (P. Decius Mus) cf. *Aemilii*; Verg. G. II 169; Sen.

1) Exemplum metonymiae, cf. p. 152, 1.

Digitized by Google

contr. 9, 25, 9; Claud. Probr. et Olybr. cons. 147; Aug. de c. d. V 14.

Deiphobus (Troianus, qui post Paridis mortem maritus Helenae erat, Troia capta crudeliter a Menelao mutilatus) = adulter, cf. Mart. III 85, 4: 'nihil hic tibi perdidit uxor, | cum sit salva tui mentula *Deiphobi*' (= adulteri uxoris tuae).

[*Egeria*] (nympha quae regi Numae consilia dabat), Germanice 'die geheime Ratgeberin eines Staatslenkers', Francogallice 'Egérie' = 'femme qui donne de sages inspirations', Büchmann p. 113, Reinius p. 44; 58, 2.

[*Elysium*] (locus beatorum apud inferos), Anglice et Germanice: 'ein himmlischer Aufenthalt', Büchmann p. 102; Fr. 'champs Élysées', Belgice 'Elyzeesche velden' = loca amoena.

Endymion (puer formosus in monte Latmo dormiens, a Luna amatus) = puer delicatus, cf. Iuv. X 318: 'sed tuus *Endymion* dilectae fiet adulter matronae'; cf. etiam *Catamitus*.

Eriphyla (quae a Polynice monili aureo corrupta maritum suum prodidit) cf. *Belides*.

Euripus (quod fretum erat inter Boeotiam et Euboeam) = fretum, cf. Cic. Mur. 35: 'quod enim fretum, quem *Euripum*' (= 'Sond') cet. Deinde = fossa, canalis, Cic. legg. 2, 2; Sen. ep. 83, 5; Ov. Pont. I 8, 38; Plin. ep. I 3, 1; praesertim ea fossa, quae Circum circumibat, Plin. n. h. VIII § 21: 'Caesar dictator ... *euripis* harenam circumdedit''; Suet. Caes. 39; Lampr. Heliog. 23, 1.

Fabius (Q. Fabius Maximus Cunctator), unde *Fabii* = viri prisci, fortes, integri, cf. Mart. VII 58, 7 (Friedl.): 'quaere aliquem Curios semper *Fabios*que loquentem'; Salv. de gub. dei I 9 (extr.).

Fabricius (C. Fabricius), unde *Fabricii* (cf. *Fabii*, *Curii* cet.); Cic. Cael. § 39: 'ex hoc genere illos fuisse arbitror Camillos, *Fabricios*, Curios omnisque eos, qui haec ex minimis tanta fecerunt'; Sen. contr. 2, 1 (19), 17; Lucan. 10, 152; Salv. de gub. dei I 9 (extr.).

[*Fauna*] (dea, Fauni filia aut uxor), unde in sermone virorum doctorum omnium gentium: 'fauna', 'faune' = 'l'ensemble des espèces animales d'une région' [1]).

1) Exemplum metonymiae, cf. p. 152, 1.

Digitized by Google

[*Flora*] (dea veris et florum), unde in sermone virorum doctorum omnium gentium 'flora', 'flore' = 'l'ensemble des plantes d'un pays, d'une région' [1]).

Galus (C. Sulpicius Galus, trib. mil. 168 a. Chr. n.), unde *Gali* = viri boni, cf. Cic. de am. § 21: 'virosque bonos eos qui habentur numeremus, Paulos Catones *Galos* Scipiones Philos'.

Ganymedes (Iovis pocillator) = pocillator, cf. Iuv. V 59: 'tu Gaetulum *Ganymedem* | respice, cum sities'.

Gnatho (parasitus Terentianus) = homo nequam, assentator, cf. Cic. de am. § 94: 'multi autem *Gnathonum* similes cum sint'; cf. etiam *Ballio*.

Harpocrates (deus Aegyptiacus silens et aliis silentium imperans) = silens, mutus, cf. Cat. 74, 4 (Baehr.): 'et patruum reddidit *Harpocratem*'; 102, 4.

Harpyia (plur. *Harpyiae* monstra volucria quae in homines involantes eorum dapes rapiebant et polluebant) = homo rapax, cf. Apoll. Sidon. ep. 5, 7 (p. 111, 20 Mohr): 'in exactionibus *Harpyiae*' Rutil. Nam. I 607: 'non olim sacri iustissimus arbiter auri | circumsistentes reppulit *harpyias*?' Belgice 'harpy', Fr. 'harpie' = 'personne rapace; femme acariâtre'.

[*Hebe*] (dea iuventutis, ministra deorum), Anglice 'a woman in her early youth', 'a waitress, barmaid'; Germanice 'Kellnerin', Reinius p. 41.

[*Hecate*] (dea inferna, veneficarum patrona), Anglice 'a hag, witch', Reinius p. 41.

[*Hector*] (fortissimus Troianorum), Anglice 'a valiant warrior', deinde 'a swaggering fellow, a braggart, a bally' [2]).

Hecuba sive *Hecabe* (Priami uxor grandis natu) = anus turpis, cf. Mart. III 76, 4: 'cum possis *Hecaben*, non potes Andromachen'.

Helena (quae Menelao relicto Paridem secuta est) = adultera, cf. Mart. I 62, 5: 'incidit in flammas: iuvenemque secuta relicto | coniuge Penelope venit, abît *Helene*'; Hier. ep. 128, 3: '*Helenae* sequuntur Alexandros'.

---

1) Exemplum metonymiae, cf. p. 152, 1.

2) Reinius p. 42 hanc significationis migrationem ita explicat: 'the popular currency of the name may perhaps partly be traced to Hector being one of the nine worthies of the old pageants'.

Digitized by Google

Hercules (cuius corporis vires in proverbium venerunt, Ottho p. 162) = vir robustissimus, valentissimus, cf. Plin. n. h. VII § 83: 'idem M. Varro: "Rusticelius, inquit, *Hercules* appellatus, mulum suum tollebat"'; Tert. adv. nat. II 10: 'tertius, quod aiunt, *Hercules*'. Anglice 'a man of prodigious strength', 'a big man', Reinius p. 42; Fr. 'un Hercule de foire' ('qui accomplit des tours de force'); Germanice plerumque in comp. 'Herkulesarbeit' vel adiect. 'Herkulisch'.

Hyacinthus (puer formosus ab Apolline dilectus) = puer formosus, cf. Iuv. VI 110: 'sed gladiator erat. facit hoc illos *Hyacinthos*'.

Iphigenia (Agamemnonis filia, a patre immolata) = filia, cf. Iuv. XII 118: 'si qua est nubilis illi | *Iphigenia* domi, dabit hanc altaribus'.

[*Iris*] (nuntia deorum et dea arcus caelestis) in sermone virorum doctorum omnium gentium = 1) 'cercle de couleurs qui entoure les objets, quand on les regarde à travers les verres d'une lunette'; 2) 'partie colorée de l'oeil' [1]),

Irus (mendicus Ithacensis) = homo pauper, cf. Mart. XII 32, 9: '*Irus* tuorum temporum'; cf. etiam *Croesus*.

Iuno (Iovis uxor) = uxor, cf. Plaut. Cas. 230 (per iocum): 'mea *Iuno*, non decet esse tam tristem tuo Iovi'; Sen. Apoc. 8: 'propterea quod sororem suam, festivissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit *Iunonem* vocare'. Anglice 'a woman of stately beauty'; 'a jealous wife', Reinius p. 41.

Lais (meretrix) = mulier libidinosa, cf. *Lucretia*.

Lentulus (P. Cornelius L. Spinther) cf. *Aemilii*.

Lethe (oblivionis amnis apud inferos) = oblivio, cf. Pelag. vet. 28 p. 97 extr.: 'Lethen daemonis sui accipiet'.

[*Leuctra*] ipsum hoc nomen non appellativi vice fungitur, sed *Leuctrica pugna* a Cic. Att. VI 1, 26 adhibetur ad caedem Clodii significandam (cf. nostrum: 'bloedbad van Parijs').

Lucretia (uxor Tarquinii Collatini) = uxor pudica, gravis, cf. Mart. XI 104, 21: 'si te delectat gravitas, *Lucretia* toto | sis licet usque die: Laïda nocte volo'; Petron. IX 5: 'si *Lu-*

1) Exemplum metonymiae cf. p. 152, 1.

Digitized by Google

cretia es, inquit, Tarquinium invenisti'. Cf. etiam *Tanaquil.* Anglice 'a virtuous woman', Reinius p. 44.

Lynceus (unus ex Argonautis, oculorum acie valens) = acute cernens, cf. Cic. ad fam. IX 2, 2: 'quis est tam *Lynceus*, qui in tantis tenebris nihil offendat, nusquam incurrat?'

Machaon (medicus Graecorum Troiam obsidentium) = medicus, cf. Mart. II 16, 5: 'quid tibi cum medicis? dimitte *Machaonas* omnes'.

Maeander (Ioniae flumen flexuosum, 'in se remeabile') = flexus, sinus, ambages viarum, cf. Cic. in Pis. § 53: 'quos tu *Maeandros*, dum omnis solitudines persequeris, quae deverticula flexionesque quaesisti?' Verg. Aen. V. 251: '*Maeandro* duplici' (cf. Servius); Amm. XXX 1, 12: 'quod ille properans ut peregrinus et insuetus, *Maeandros* faciebat et gyros'; Prud. cath. 6, 142: 'ventris *Maeandros* circumibat tortiles'; Gell. XVI 8, 17: 'dialecticae gyri atque *Maeandri*'. Fr. 'méandre' = 'détour sinueux', Anglice 'meander', Germanice '*Mäander*' (praesertim vox architecturae et picturae propria).

Maecenas (C. Cilnius Maecenas) = 1) fautor et patronus poetarum, cf. Mart. VIII 56, 5: 'sint *Maecenates*, non deerunt, Flacce, Marones, | Vergiliumque tibi vel tua rura dabunt'. 2) vir mollis, cf. Sen. dial. I 3, 11: 'non usque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, ut dubium sit, an electione fati data plures nasci Reguli quam *Maecenates* velint'; Iuv. XII 39: 'vestem purpuream teneris quoque *Maecenatibus* aptam'. Germanice 'Maecen(as)' = 'ein Gönner und Beschützer der Künste', Gallice 'Mécène' = 'personnage riche, puissant, qui encourage les gens de lettres, les artistes', Reinius p. 13.

Marius (C. Marius, Sullae adversarius) = vir per plebem potentiam suam augere studens, cf. Suet. Caes. 1: 'Caesari multos *Marios* inesse'.

Maximus (Q. Fabius Maximus Cunctator) cf. *Fabius, Aemilii*; Cic. de or. II 110, 290; Pis. 58.

Menelaus (Helenae maritus, ab uxore desertus) = maritus ab uxore deceptus, cf. Cic. ad Att. I 18, 3: 'nam M. Luculli uxorem Memmius suis sacris initiavit, *Menelaus* aegre id passus divortium fecit. Quamquam ille pastor Idaeus Menelaum solum contempserat, hic noster Paris tam Menelaum quam Agamemno-

Digitized by Google

nem liberum non putavit.' Hier. ep. 128, 3: 'Helenae sequentur Alexandros nec *Menelaos* pertimescunt'.

[*Mentor*] (Ulixis amicus, in cuius formam Minerva ad Telemachum comitandum se mutavit) Fr. 'celui qui est choisi pour servir de guide à qqn dans ses actions' [1]), Anglice 'a wise and faithful guide and monitor, esp. of a younger person', Germanice et Belgice 'Erzieher und Ratgeber', Reinius p. 43, Büchmann p. 402 [2]).

[*Mercurius*] (nuntius deorum), unde Anglice 'Mercury' = 'a messenger', Fr. (obsolete) 'Mercure' = 'celui qui se charge de remettre des messages galants'. — (deus mercatorum, deus doli), unde Anglice 'a thief, trickster', Reinius p. 41.

Metellus (Q. Metellus Macedonicus et Q. Caecilius M. Numidicus) cf. *Aemilii*; Claud. Prob. et Olyb. 147: 'his ego nec Decios pulchros fortesve *Metellos* | praetulerim'.

Moneta (Iuno Moneta, in cuius templo nummi cudebantur) unde per metonymiam: 1) locus cudendi, 2) ipse nummus, 3) nota. — Belgice 'munt', Germanice 'Münze', Fr. 'monnaie', Anglice 'money', Italice 'moneta'.

Mucius (C. Mucius Cordus Scaevola) cf. *Scaevola* et *Brutus*.

Nero (imperator C. Claudius Nero) = imperator crudelis, cf. Iuv. IV 38: 'cum ... calvo serviret Roma *Neroni*' (= Domitiano); Aus. de XII Caes. II 12 (P. p. 184): 'frater, quem Calvum dixit sua Roma *Neronem*'. Anglice 'a tyrant', Reinius p. 20.

Nestor (rex Pylius, senex, hortator Graecorum in bello Troiano) = vir grandis natu, venerandus, aliis consilia dans, cf. Cic. ad fam. IX 14, 2: 'non alienum est dignitate tua, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiendis *Nestorem*'. De quo loco Friedlaenderus (SG^6 I p. 575) ita disputat: 'ebensowenig als dieser Gebrauch des Namens rein appellativisch ist, kenne ich ein Beispiel des Gebrauchs für "Greis", obwol er vermuthlich gewöhnlich war', cf. Iuv. XII 128: 'vivat Pacuvius, quaeso, vel *Nestora* totum'. Anglice 'a

1) Praesertim Fenelonis carmine epico, quod 'Télémaque' inscribitur, Mentoris nomen in Europa occidentali innotuit.

2) Apud Iuv. VIII 104 et Mart. XI 11, 5 *Mentor* per metonymiam significat vas argenteum a Mentore artifice (circiter 356 a. Chr. n.) confectum: 'rarae sine *Mentore* mensae'.

Digitized by Google

wise old man', Fr. 'vieillard qui exerce une grande autorité par sa sagesse', Reinius p. 43. Belgice plerumque de eo, qui in aliquo concilio vel ordine maximus natu est et aetate valet.

Numa (Numa Pompilius, secundus rex Romae) = homo antiquis moribus, cf. Mart. XI 104, 1—2: 'uxor, vade foras, aut moribus utere nostris: | non sum ego nec Curius nec *Numa* nec Tatius'.

Oedipus (rex Thebanus, qui Sphingis aenigma solvit) = coniector, cf. Ter. Andr. 194: 'Davus sum, non *Oedipus*'.

[*Orbilius*] (magister plagosus Horati), Germanice in prisco sermone civium Universitatis: 'Orbil' = 'Schulmeister', Reinius p. 44.

Orgia (sacra nocturna in Bacchi honorem celebrata) 1) cultus arcanus, 2) mysteria, unde Fr. 'orgie' = 'débauche de table', Anglice 'orgy', Germanice et Belgice 'orgiën' = helluatio.

Palamedes (multarum rerum inventor callidus) = homo astutus, cf. Apul. de mag. 81: 'quis *Palamedes*, quis Sisyphus?'

Palatium (mons Romae, in quo Augustus eiusque successores regiam suam habebant) = regia, aula [1]) (in litteris Latinis posterioribus) cf. Cap. Ant. P. 1, 8: 'educatus Lori, ubi postea *Palatium* instruxit'. Italice 'palazzo', Fr. 'palais', Germ. 'Palast', Belgice 'paleis', Anglice 'palace'.

[*Palladium*] signum Palladis ligneum, quod de caelo delapsum Troiae colebatur, pignus salutis rei publicae Troianae) Germanice: 'heiligzuhaltendes, dessen Bewahrung uns Schütz gewährt, nennen wir *Palladium*', Büchmann p. 113; Fr.: 'ce qu'un peuple considère comme assurant son salut'. Similiter Anglice et Belgice.

Paris (adulter Helenae) cf. *Helena*.

Paulus (L. Aemilius P. Macedonicus et L. Aemilius Paulus, qui in pugna Cannensi cecidit) cf. *Galus*.

Pegasus (equus volucer, e sanguine Medusae ortus) = nuntius celer, cf. Cic. Quinct. 80: 'o hominem fortunatum, qui eiusmodi nuntios seu potius *Pegasos* habeat'.

Penelope (Ulixis uxor pudica) = uxor pudica, cf. *Helena*; Mart. XI 7, 5: '*Penelopae* licet esse tibi sub principe Nerva'.

---

1) Cf. Antibarb. II[a] p. 216 (s. v. Palatium), ubi viri docti commemorantur, qui de aetatibus et temporibus huius nominis proprii egerunt.

Digitized by Google

Phaethon (filius Solis, qui unum diem patris currum regebat, sed gubernandi imperitus terram paene incendit, ipse fulmine ictus periit) = malus gubernator, cf. Suet. Cal. 11: '*Phaethontem* orbi terrarum educare'. Fr. 'Phaéton' = 'cocher' (per iocum), deinde per metonymiam 'voiture découverte à quatre roues, haute et legère', Reinius p. 44. Anglice et Germanice 'Phaeton' = 'a fourwheeled carriage'.

Philippus (nomen complurium regum Macedoniae) per metonymiam = nummus Philippeus, cf. Plaut. Bacch. 230; Hor. Ep. II 1, 234; = quivis nummus, cf. Aus. Epist. XIII 5 (p. 243 P): 'ergo interceptos regale nomisma *Philippos* | accipe tot numero, quot duo Geryones'; XVI 19 (p. 253 P).

Philomela (a dis in lusciniam mutata) = luscinia, cf. Verg. G. IV 511: 'qualis populea maerens *Philomela* sub umbra | amissos queritur fetus'; Sidon. Apoll. II 2, 14: '*Philomelam* inter frutices sibilantem'. Hinc Anglice 'Philomel', Germ. 'Philomele', Belgice 'Filomeel', praesertim in sermone poetico.

Plato cf. *Socrates*.

Podalirius (Graecorum Troiam obsidentium medicus) = medicus, cf. Ov. Rem. 313: 'curabar propriis aeger *Podalirius* herbis'; Mart. X 56, 7: 'enterocelarum fertur *Podalirius* Hermes' (nomen proprium alicuius medici).

Pollux (frater Castoris, pugil excellens) = pugil, cf. Mart. VII 57, 1—2: 'Castora de *Polluce* Gabinia fecit Achillan: πὺξ ἀγαθὸς fuerat, nunc erit ἱππόδαμος'.

Priapus (progenerandi deus, cuius simulacrum magno pene insigne erat) = homo salax, cf. Ov. Am. II 4, 31—32: 'ut taceam de me, qui causa tangor ab omni, | illic Hippolytum pone, *Priapus* erit'; Cat. 47, 4: 'verpus praeposuit *Priapus* ille'; Capit. Gord. 19,4. Deinde = penis, cf. Iuv. II 95: 'vitreo bibit ille Priapo'; Mart. XIV 69.

Procne (a dis in hirundinem mutata) = hirundo, cf. Verg. G. IV 15: 'et manibus *Procne* pectus signata cruentis'; Sidon. Apoll. II 2. 14: 'Procnen inter asseres minurientem', cf. *Philomela*.

Prometheus (qui homines e luto finxit) = figulus, cf. Iuv. IV 133: 'debetur magnus patinae subitusque *Prometheus*'.

Proteus (deus vaticinans marinus, qui tamen se in omnes formas mutando consulentes effugiebat) = homo callidus, mutabilis,

Digitized by Google

cf. Hor. Ep. I 1, 90: 'quo teneam voltus mutantem *Protea* nodo?' Sat. II 3, 71: 'effugiet tamen haec sceleratus vincula *Proteus*'. Fr. 'Protée' = 'homme qui joue tous les personnages', Germanice, Anglice, Belgice 'Proteus' = 'ein vielgestaltiges, wandelbares Wesen', Büchmann p. 102.

Pylades (Orestis amicus fidelis) = amicus fidelis, cf. Iuv. XVI 26: 'quis tam *Pylades*, molem aggeris ultra | ut veniat'.

Regulus (M. Atilius Regulus, qui a Carthaginiensibus captus, praeclaram animi magnitudinem praestabat) = vir excelsus et altus, cf. *Maecenas*.

[*Rhadamanthus*] (unus e iudicibus apud inferos) = iudex severissimus; Germanice 'Rhadamanth' = 'höllenstrenger Richter", Büchmann p. 112.

Sardanapalus (rex postremus Assyriae, ob mollitiem famosus) = homo mollis, cf Mart. XI 11, 5—6: 'te potare decet gemma, qui Mentora (cf. supra) frangis | in scaphium moechae, *Sardanapalle*, tuae'.

Scaevola (C. Mucius Cordus Scaevola) = qui pro salute patriae se morti offert, cf. Aug. de c. d. V 14 (extr.): 'hos secuti sunt martyres, qui *Scaevolas* et Curtios et Decios ... superarunt'.

Scaurus (M. Aemilius Scaurus cos. 115 a. Chr. n.) vir antiquae probitatis, cf. Iuv. II 35: 'fictos | contemnunt *Scauros* et castigata remordent'; Id. XI 90: 'cum tremerent autem Fabios durumque Catonem | et *Scauros* et Fabricium'; Hor. C. I 12, 37: 'Regulum et *Scauros* ... referam'.

Scipio (P. Cornelius Scipio Africanus Maior et P. C. Sc. A. Minor) cf. *Galus*.

Seneca (L. Annaeus Seneca, philosophus) = vir sapiens, qui sapientiae poenas dat morte, cf. Boeth. cons. phil. I 3: 'at Canios, at *Senecas*, at Soranos, quorum nec pervetusta nec incelebris memoria est, scire potuisti'.

Siren (avis praedita virginis vultu, quae dulci cantu suo navigantes in perniciem illiciebat) = illecebrae, corruptrix, cf. Hor. Sat. II 3, 14: 'vitanda est improba *Siren*, desidia'; Suet. gr. 11: 'Cato Grammaticus Latina *Siren*'. Fr. 'Sirène' = 'une femme très séduisante' [1]), Germ. 'ein liebreizendes, durch Schmeicheltöne

1) Per metonymiam etiam varia indicat instrumenta, cf. Hatz.-Darm. s. v.

Digitized by Google

ins Verderben lockendes Weib', Büchmann p. 104. Eodem sensu Anglice 'Siren' et Belgice 'Sirene'.

Sisyphus (latro calliditate insignis, a Theseo supplicio affectus) = homo vafer, cf. *Palamedes*.

Socrates (philosophus) = homo sapiens huic philosopho similis, cf. Gell. XIV 1, 29: 'ut existant per huiuscemodi stellarum concursiones et similitudines *Socratae* simul et Antisthenae et Platones multi genere, forma, ingenio, moribus, vita omni et morte pari'.

Soranus (Servilius Barea Soranus sub Nerone accusatus et ad mortem adactus) cf. *Seneca* [1]).

[*Stentor*] (unus e Graecis Troiam obsidentibus, qui voce aena quinquaginta alios aequiperabat) Fr. 'celui qui a une voix retentissante', similiter Anglice, sed Germ. et Belgice tantum in composito: 'Stentorstimme', 'Stentorstem'.

[*Sybarites*] (incola Sybaris urbis ob luxuriam et mollitiem famosae), Fr. 'Sybarite' = 'celui qui est d'une mollesse et d'une delicatesse raffinée'. Anglice 'Sybarite' = 'a person devoted to luxury and pleasure'. Eodem sensu Germ. 'Sybarit', Belgice 'Sybariet', Reinius p. 159.

Syrtis (sinus arenosus in ora Africae, navibus periculosus) = vorago, cf. *Charybdis*; Hier. ep. 125, 2: 'vitiorum *Syrtibus* obrui'. Anglice 'Syrtis' = 'driftsand'.

Talthybius (nuntius Agamemnonis) = nuntius, cf. Sen. Apoc. 13: 'inicit illi manum *Talthybius* deorum' (sc. Mercurius).

Tanaquil (Tarquinii Prisci uxor superba) = uxor imperiosa, cf. Iuv. VI 566: '(consulit) ante tamen de te *Tanaquil* tua'; Aus. ep. 23, 31 (p. 284 P.): '*Tanaquil* tua nesciat istud'; Id. Paul. ep. X 192 (p. 301 P.): 'nec *Tanaquil* mihi, sed Lucretia coniunx'.

Tarquinius (Tarquinius Superbus, ultimus rex Romae, cuius filius Lucretiae vim intulit) cf. *Lucretia*.

Tatius (rex Sabinorum, Romuli aequalis) cf. *Numa*.

Tempe (Thessaliae vallis amoenissima) = vallis amoena: Heliconia Ov. Am. I 1, 5; Eloria Id. Fast. IV 477; Teumesia Stat.

---

1) Tac. ann. XVI 21: 'Nero virtutem ipsam excindere concupivit interfecto Thrasea Paeto et Barea Sorano'.

Digitized by Google

Theb. I 485; Cycneia Ov. Met. VII 371; frigida Verg. G. II 469.

Thersites (turpissimus Graecorum Troiam obsidentium et maledicentissimus) = 1) homo turpis, cf. Iuv. VIII 269: 'malo pater tibi sit *Thersites*'. 2) conviciator, homo maledicus, cf. Sen. dial. V 3, 23, 3: 'quos Philippus conticescere iussit et *Thersitam* illum salvum incolumemque dimittere'; Amm. XXX 4, 15: 'ut ... audire existimes ululabili clamore *Thersiten*.'

Tiphys (gubernator Argonautarum) = gubernator, cf. *Automedon*.

Tiresias (vates Thebanus, oculis captus) = caecus, cf. Iuv. XIII 249: 'tandemque fatebere laetus | nec surdum nec *Tiresian* quemquam esse deorum'.

Tityrus (pastoris nomen in Vergili Eclogis) = pastor, cf. Verg. Ecl. VIII 55: 'sit *Tityrus* Orpheus, | Orpheus in silvis, inter delphinas Arion'.

Triton (Neptuni filius, deus marinus) = piscinarum possessor (per iocum), cf. Cic. Att. II 9, 1: 'sed ne de istis quidem piscinarum *Tritonibus* poterit se iactare'.

Ucalegon (Troianus, Deiphobi vicinus: 'iam proximus ardet Ucalegon,' Verg. Aen. II 311) = vicinus, cf. Iuv. III 198: 'iam poscit aquam, iam frivola transfert *Ucalegon*'.

Ulixes (qui in Graecorum contione Agamemnonem consiliis adiuvabat) = consiliarius atque administer, cf. Plaut. Men. 902: 'meus *Ulixes*, suo qui regi tantum concivit mali'.

[*Vandali*] (quae gens saeculo quinto p. Chr. n. imperium Romanum vastabat) Fr. 'Vandale' = 'contempteur, destructeur des monuments de la civilisation', Anglice 'Vandal', Germanice 'Vandale', Belgice 'Vandaal'.

Vatinius (P. Vatinius, homo vitiis inquinatus, inimicus Ciceronis) = homo vitiosus, cf. *Cato* et Sen. ep. 118, 4: 'scio apud te Catones repelli, *Vatinios* fieri' [1]).

Veiento (Fabricius Veiento, vir turpis, uxori invisus, Iuv. III 185; IV 113, 123) = vir turpis, cf. Iuv. VI 112: 'hic Sergius idem | accepta rude coepisset *Veiento* videri'.

Venus (dea pulchritudinis et amoris) = 1) puella pulchra, cf. *Iuno*. 2) mulier amore incensa, cf. Lucr. IV 1185: 'nec

1) Aliter Mart. X 3, 4, ubi *Vatinii* per metonymiam = calices a Vatinio quodam (Id. XIV 96) confecti.

Digitized by Google

Veneres nostras hoc fallit'; Ov. A. A. II 701: 'at *Venerem* quicumque voles attingere seram, | si modo duraris, praemia digna feres'; Verg. Ecl. III 68: 'parta meae *Veneri* sunt munera'.

Virro (unus e patronis nobilibus, qui superbos et nimis parcos se praebebant adversus clientes suos, Iuv. V 39) = patronus nimis parcus, sordidus, cf. Iuv. V 149: 'Virro sibi et reliquis *Virronibus* illa iubebit | poma dari'.

Volesus (pater P. Valerii Publicolae, Liv. I 58; II 30) = vir priscae nobilitatis, cf. Iuv. VIII 181: 'quae turpia Cerdoni, *Volesos* Brutumque decebunt'.

[*Xanthippe*] (Socratis uxor morosa et iurgiosa) = uxor morosa, maritum suum perpetuis iurgiis vexans, Angl. Germ. Gr. Belg.; quin etiam Germani nomen proprium mente sua cum verbo vernaculo 'zanken' connectentes ex *Xanthippe* effecerunt 'Zanktippe', Büchmann p. 528; Reinius p. 21.

Zoïlus (iudex iniquus carminum Homeri) = censor tetricus, criticus nimis severus, pusilli animi, cf. Ov. Rem. 636: 'quisquis es, ex illo (sc. livore), *Zoile*, nomen habes'; Mart. II 16, 1 (Friedl.). Fr. 'Zoïle' = 'critique malveillant, injuste', Germ. Angl. Belg. 'Zoïlus' eodem sensu, Reinius p. 20; Büchmann p. 533: 'einem schmähsüchtigen Rezensenten geben wir den Namen des griechischen Rhetors *Zoïlus*'.

Hanc tabulam percensentibus statim nobis apparet praeter illud *Catamitus*, de quo supra disputavimus, quod Romani fortasse non amplius sentiebant esse nomen proprium, nonnulla esse nomina geographica, ut ita dicam, quae appellativa pura vocari possunt, velut *Euripus*, *Maeander*, *Tempe*, cui addendum est gentis nomen *Chaldaeus*. Reliqua autem nomina locorum et incolarum naturam suam minime deposuerunt: *Abdera*, *Abderites*, *Allobrox*, *Boeotus*, *Charybdis*, *Palatium*, *Syrtis*. Et nomina sacrorum, velut *Bacchanalia* et *Orgia*, magis in linguis recentioribus quam in sermone Latino vim generalem accepisse videntur.

Quod ad personarum nomina attinet, imprimis citandi sunt *Apicius*, *Aristarchus*, *Cicero*, *Craterus*, *Croesus*, *Zoilus*, quorum nomina satis inter Romanos eruditos pervulgata erant, ut etiam alios isdem aut virtutibus aut vitiis praeditos significare possent.

Digitized by Google

Sed nullum ex iis ita in sermonem cotidianum aut in litteras se insinuavit, ut pro appellativo puro esset. Iam nomina *Augustus* et *Caesar* fines nominibus propriis constitutos non transierunt et magis cognomina quam appellativa in exemplis allatis vocanda sunt. Forsitan Iudaeus *Apella* maxima attingat necessitudine *Cerdonem* illum, nam ut *Apella* nomen usitatum inter Iudaeos est, sic *Cerdo* inter operarios, imprimis sutores. Nec vero multi dei nomina sua mortalibus concesserunt: notabamus *Harpocratem, Iunonem, Iovem, Venerem* in uno alterove exemplo, *Monetae* tamen per metonymiam vita diuturna evenisse videtur. Praeterea duo reges sunt, *Darius* et *Philippus*, qui pariter atque Iuno Moneta nummos a se nominatos habent.

Comoedia autem palliata non plus tria nomina personarum sermoni cotidiano contribuit, quarum mores adeo expressi erant, ut etiam in posterum tamquam eximia generis exempla valere possent: *Ballio, Gnatho, Lais*. Ex Vergili carminibus *Tityrus* et *Ucalegon*, in Iuvenalis saturis *Veiento* et *Virro* nomen suum latius propagarunt.

Sed paene innumerabiles sunt probi illi et fortes et integri Romani, quibus contigit, ut eorum nomina semel vel saepius in sermone pedestri et oratione vincta appellativorum vice fungerentur. Sunt enim *Acidini, Aemilii, Ahalae, Anci, Camilli, Cincinnati, Curii, Curtii, Decii, Fabii, Fabricii, Gali, Maximi, Metelli, Mucii, Pauli, Reguli, Scaevolae, Scauri, Scipiones, Volesi*. Quibus adde *Brutum, Catones, Numam, Tatium* integritatis, severitatis, simplicitatis exempla. Contra numerus malorum civium, quorum nomina legentibus vel audientibus certi alicuius vitii notionem movebant, multo minor est. Non enim alii commemorantur nisi *Catilinae, Cinnae, Clodii, Marii, Nerones, Vatinii*. Ex bonis civibus cum imprimis *Camilli* et *Curii, Fabii* et *Fabricii* a Cicerone aliisque etiam atque etiam aequalibus ante oculos ponantur ut exempla verae et priscae virtutis, admodum verisimile est eadem exempla iam in scholis rhetoricis decantata esse. *Maecenatis* autem nomen duplicem in lingua Latina vitam protraxit, cum poetarum patroni, tum viri mollissimi. Neque historia neglexit duos reges duasque feminas in luce clara collocare, nam *Tarquinius* et *Sardanapalus, Lucretia* et *Tanaquil* in memoria hominum vivere haud desierunt. Porro sex sunt viri sapientes,

Digitized by Google

qui vita et operibus effecerunt, ut eorum nomina in litteris vivere pergerent: *Antisthenes, Canius, Plato, Seneca, Socrates, Soranus.*

Denique ex carminibus Homericis et fabulis mythologicis poetae Romani, praecipue saturarum et epigrammatum scriptores, permagnam copiam nominum propriorum hauserunt, quae partim serio, partim per iocum ab iis in sermonem Latinum introducta sunt ad genus quoddam hominum vel singulos homines expressius significandos. Nullum tamen ex iis civitate Romana donatum est, sed pleraque eorum non amplius semel bisve in litterarum monumentis apparent. Ne *Hercules* quidem et *Amazon* in litteris Latinis ea vita fruuntur, quae iis in linguis recentioribus data est, sed raro se ostendunt. Quae per iocum vel ludibrium adhibentur nomina haec sunt: *Aiax, Alexander, Andromache, Atrides, Automedon, Belides, Castor, Deiphobus, Endymion, Eriphyla, Ganymedes, Hecuba, Helena, Hyacinthus, Iphigenia, Menelaus, Paris, Pegasus, Pollux, Priapus, Prometheus.* Serio tamen vel saltem locis paulo gravioribus usurpantur haec: *Adonis, Achilles, Aegisthus, Amazon, Cassandra, Clytaemestra, Daedalus, Harpyia, Hercules, Irus, Lethe, Lynceus, Machaon, Nestor, Oedipus, Palamedes, Phaethon, Philomela, Podalirius, Procne, Proteus, Pylades, Siren, Sisyphus, Talthybius, Thersites, Tiphys, Tiresias, Triton, Ulixes.* Difficile tamen est ubique inter haec duo genera nominum subtiliter distinguere.

Fieri potest, ut in tabula nominum propriorum, quae appellativorum loco adhibentur, conficienda nonnulla [1]) me fugerint, sed cum primus de hac quaestione, quantum ad linguam Latinam attinet, agam, hoc a benevolo lectore mihi ignosci posse spero.

---

1) Iam tabula absoluta in haec exempla incidi:

Appius (Appius Claudius Caecus) = orator priscus, cf. Tac. dial. 21: „(Asinius Pollio) videtur mihi inter Menenios et *Appios* studuisse."

Fabius (Q. Fabius Pictor) = annalium scriptor, cf. Cic. de div. I § 55: „omnes hoc historici (sc. tradunt), *Fabii*, Gellii, sed proxime Coelius."

Gellius (Cn. Gellius) = annalium scriptor (Schanz RLG I 1, 274) cf. *Fabius*.

Menenius (Menenius Agrippa) = orator priscus (Liv. II 32, 8), cf. *Appius*.

Tappo (cognomen in gente Valeria, speciatim eius qui iocosam legem Tappulam convivalem tulisse fingitur. Hermes 39, 339) = scurra, cf. Cat. 104, 4 (Friedrich): „sed tu cum *Tappone* omnia monstra facis."

Digitized by Google

IN TACITI DIALOGUM ADNOTATIONES.

SCRIPSIT

H. WAGENVOORT H. FIL.

— Cornelii Taciti libri qui supersunt, quartum recognovit Carolus Halm. Tomi II fasc. II. Lipsiae ap. Teubnerum, MCMIV.
— Cornelii Taciti Opera Minora, recognovit brevique adnotatione instruxit Henricus Furneaux, Oxonii, MDCCCIC, ap. Henr. Frowdium.

Cap. 7. 'Tum mihi supra tribunatus et praeturas et consulatus ascendere videor, tum habere quod si non *in alio* oritur, nec codicillis datur nec cum gratia venit'.

Crebrae sunt coniecturae, quibus viri docti huic loco succurrere conati sunt: *in alvo* (Pithoeus), *in animo* (Freinshemius), *in aliquo* (Peterus), *in nobis* (Schopenus), *in ipso* (Ernestius), *ingenio* (Seebodius), *innatum* (Steinerus), *sola indole* (Ribbeckius), *naturale* (Baehrensius); etiam aliae medelae propositae sunt minus lenes, quas hoc loco missas facere liceat.

Mihi autem legendum videtur: 'quod si non *ultro* oritur', ita ut *ultro* scribae manu in *alio* depravatum sit postquam *in* dittographia ortum esset ex voculae *non* compendio. Quo ex compendio in Dialogo saepius talia vitia nata esse apparet velut c. 23: *infirmitatem* pro *non firmitate*; c. 29: *improbitati* pro *non probitati*; c. 32: *non rhetorum officinis* ex haplographia pro *non in rhetorum officinis*.

Cap. 10. 'neque hunc meum sermonem ita accipi volo, tam-

Digitized by Google

quam eos quibus natura sua oratorium ingenium denegavit, deterream a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium et nomen inserere *possunt* famae'.

Restituendus videtur coniunctivus *possint*, collato capite praecedente: 'si modo efficere — *velint*'.

Ibid. 'cum natura tua in ipsam arcem eloquentiae ferat'.

Iniuria mea quidem opinione Acidalius ante verbum *ferat*, Halmius autem, quem plerique editores secuti sunt, post id quod est *natura* pronomen *te* inseruerunt. Quid enim? Non hoc dicit Aper, ipsum Maternum a natura sua in eloquentiae arcem ferri — quippe quo ferri se minime passus sit: 'errare mavis et summa adepturus in levioribus subsistis' — sed generaliter hoc vult: cum natura tua ea sit, quae (homines) in arcem eloquentiae ferat, cetera.

Ibid. i. f. '— — pro Catone offendis. nec excusatur offensa necessitudine officii aut fide advocationis aut fortuitae et subitae dictionis impetu: meditatus videris *aut* elegisse personam notabilem et cum auctoritate dicturam. *sentio quid responderi possit: hinc ingentis existere assensus, haec in ipsis auditoriis praecipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem.* nobis satis sit privatas et nostri saeculi controversias tueri, in quibus *expressis* si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, et probata sit fides et libertas excusata'.

Complura sunt in hisce, quae ferri nequeant nec non iamdudum scrupulum moverint interpretibus. Praeterquam enim quod verba illa *aut* et *expressis* (sic codd. Vaticanus et Perizonianus; *expressit* Farnesianus) sensu probabili omnino carent, summo iure F. A. Wolffius ante verba *tolle igitur* e. q. s. lacunam indicavit, quippe cum — ita Doederleinius apud Andresenum — ratio nulla appareat, cur Aper id quod responderi posse sentiat, nullo verbo refellat et tamquam refutando impar silentio transmittat. Vel potius dicam — ultima enim sententia revera Apri responsum continere mihi videtur —: id nobis dubitationem inicit quod verba illa 'tolle igitur e. q. s.' non tam bene qua-

Digitized by Google

drant in eam quae proxime praecedit Apri praesumptionem quam in eam sententiam quae supra legitur: 'meditatus videris', cetera. Qua re perspecta ipsa emendatio in promptu esse mihi videtur. Vide igitur, an duabus sententiis ita transpositis verborum contextus integer evadat:

'— — pro Catone offendis. nec excusatur offensa necessitudine officii aut fide advocationis aut fortuitae et subitae dictionis impetu: meditatus videris [*aut*] elegisse personam notabilem et cum auctoritate dicturam. *tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem. sentio, quid responderi possit: hinc ingentis existere assensus, haec in ipsis auditoriis praecipue laudari et mox omnium sermonibus ferri.* nobis ⟨*autem*⟩ satis sit privatas et nostri saeculi controversias tueri, in quibus [*expressis*] si quando necesse sit, e. q. s.'.

Aut illud, quod iam Puteolanus omisit, nescio an indicium atque reliquias praebeat particulae *autem*, quam in ultima sententia desideramus. Vocabulum autem *expressis* sive *expressit* unde in textum irrepserit, vix perspici potest, nisi quod mihi venit in mentem exstitisse fortasse glossam quandam in qua ad haec verba 'et probata sit fides' laudaretur Quint. Declam. CCLIX (p. 57 Ritter): 'tamen rem difficillimam *expressit*, fidei experimentum'.

Cap. 11. 'ita recitatione tragoediarum et ingredi famam auspicatus sum, cum quidem *in Nerone* improbam et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii potentiam fregi'.

Sic codd. Vatic. et Periz.; Farnes. habet: *in Neronem*. Hanc lectionem Gudemannus in editione defendere studuit, ita ut haec verba arte cum adiectivo quod est *improbam* coniungenda esse affirmaret; frustra, ut opinor, nam etsi contendit: 'the construction itself is supported by numerous parallels', ea quae affert parum valent. Nempe eorum locorum, quos laudat, tres cum loco nostro nihil commune habent, quippe ubi eiusmodi locutiones a verbis pendeant: Cic. de rep. II. 27. 49 et III. 15 (14). 23, ubi legimus: 'potentiam (potestatem) *habere* in aliquem', et Tac. Hist. (immo: Ann.) I. 77: 'ut praetoribus ius virgarum in histriones *esset*'. Sequitur locus, ubi nihil eiusmodi equidem indagare potui: Caes. B. G. VII. 9. Cetera demum exempla,

Digitized by Google

quamquam nostro similiora sunt, verborum ordine et excusantur et defenduntur: Tac. Ann. IV. 11: 'ex nimia caritate in eum Caesaris et ceterorum in utrumque odio'; Hist. II. 49: 'atrocissima in Verginium vi'. Ecce autem scrupulus noster: etenim si legeremus: 'Vatinii improbam in Neronem potentiam', nihil esset in quo iure offenderemus.

Tamen hac in re difficilius est decernere quid placeat quam quid displiceat. Plerique editores in Luciani Muelleri partes ierunt, conicientis: *imperante Nerone*. Contra sunt, qui cum Rittero faciant, qui excogitavit, fortasse sub nomine Neronis eandem accipiendam esse praetextam, quae supra (c. 3) Domitii titulo indicata sit. Quae coniectura licet a viris doctis nonnullis merae nugae merusque iocus appellata sit ('Ritters Phantasiescherz', Schoellius in Commentationibus Woelfflinianis, 1891; 'the conjectural fancies of Ritter', Gudemannus in ed. 1894), tamen nescio an non tantopere aspernanda sit. Nam quae vulgo contra afferuntur, falsa huius loci interpretatione niti mihi videntur. Ut Schoellius, ita Gudemannus Rittero obicit, non esse verisimile 'that the poet began his career as a dramatist with praetextatae'. Audio, sed id non dicit Maternus, nam quod huius tragoediae recitatione ingredi famam auspicatus est, inde non necessario concluditur, non antea scripsisse eum tragoedias, quibus minus gloriae sibi pepererit. Neque 'viam poëticam ingredi' et 'famam poëticam ingredi' semper sunt synonyma!

Cap. 21. 'nec unum de populo Canuti aut Atti de Furnio et Toranio quique alios in eodem valetudinario haec ossa et hanc maciem probant: ipse mihi Calvus, cetera'.

De hoc loco conclamato quamquam magnopere dubito, tamen coniecturam proferre aggredior; nempe ubi pro certo aliquid affirmare non possumus, quaerere licitum est.

Primum quidem haud dubie meliorem textum reddiderimus, si cum Gronovio ita correxerimus: '*quosque* alios in eodem valetudinario (sc. versantes) haec ossa et *haec macies* probant'. Quem verbi *probandi* usum locus confirmat in ipso Dialogo, c. 39: 'nam quomodo nobilis equos cursus et spatia probant'.

Sed summam difficultatem nomina propria paraverunt interpretibus, quippe de quorum nullo quicquam constet. Ita accidit

Digitized by Google

ut viri docti plerumque longissime a lectione tradita discederent in emendationibus proponendis, quas omnes enumerare supersedeo.

In codice Perizoniano post Canuti nomen interpungitur. Quod si in perlustrando hoc loco non neglegimus, facere non possum quin duos operum titulos indicari intellegam, nempe Canuti cuiusdam orationem 'de populo' et Atti cuiusdam orationem 'de Furnio et Toranio'. Quod attinet ad vocem *orationem* omissam, conferas quaeso in eodem hoc capite: *Calvi in Asitium aut in Drusum.* De Canutio autem illo nihil certi scimus, cum duo aequales P. et Ti. Canutius egregii oratores fuerint, neque utrius in Dialogo mentio fiat diiudicare possimus. Nec circa Attium melius res se habet. Restat tantum quaerere, fueritne umquam aliquid Furnio alicui cum Toranio aliquo, ita ut una de ambobus sermo fieri posset. Quod reapse ita fieri potuisse demonstrare conabor, etiamsi haudquaquam necessario inde sequitur, interpretationem a me propositam acu rem tangere.

Eorum enim Furniorum, quos Pauly-Wissowa laudat, unus fuit C. Furnius, qui cum L. Munatio Planco, Antonii sectator, Octaviani fuit adversarius. Item eorum Toraniorum, quos Pauly-Wissowa laudat, unus fuit C. Toranius, qui etiam Octavianum oppugnavit.

Uterque habebat filium. Uterque autem filius non cum Antonio sed cum Octaviano faciebat. Utrumque patrem Octavianus rerum potitus interficere in animo habuit. Hucusque magnus exstat consensus, iam vero fata eorum diversa traduntur.

Furnius scilicet filius Octavianum adiit patrisque vitam deprecando servavit. Qua de re Seneca de benef. II. 25 haec narrat: 'nullo magis Caesarem Augustum demeruit et ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius, quam quod, cum patri Antonianas partes secuto veniam impetrasset, dixit: Hanc unam, Caesar, habeo iniuriam tuam: effecisti ut viverem et morerer ingratus'.

Prorsus contrarie Toranius iuvenis se gessit, de quo apud Valerium Maximum IX. 11. 5 haec legimus: 'Hanc crudelitatem, cui nihil adici posse videtur, C. Toranius atrocitate parricidi superavit. namque triumvirorum partes secutus proscripti patris sui, praetorii et ornati viri, latebras aetatem notasque corporis, quibus agnosci posset, centurionibus edidit qui eum persecuti

Digitized by Google

sunt. senex de filii magis vita et incrementis quam de reliquo spiritu suo sollicitus an incolumis esset interrogare eos coepit. e quibus unus 'ab illo' inquit 'quem tantopere diligis, demonstratus nostro ministerio, filii indicio occideris', protinusque pectus eius gladio traiecit. Conlapsus itaque est infelix, auctore caedis quam ipsa caede miserior'.

Nonne ergo credibile est in Attii illa disputatione horum iuvenum mores inter se collatos fuisse, itaque magis magisque pernotuisse? Quamquam ceteroquin perdifficile est ad coniciendum, quanam causa adductus Attius, quisquis fuit, publice de hac re disserere potuerit.

Recepta igitur Gronovii emendatione nescio an locus ita legendus sit:

nec unum 'de populo' Canuti, aut Atti 'de Furnio et Toranio', quosque alios in eodem valetudinario haec ossa et haec macies probant: ipse mihi Calvus — vix — satis facit.

Cap. 26. 'quodque vix auditu fas esse debebat (sic Muretus; codd.: debeat), laudis et gloriae et ingenii loco plerique iactant cantari saltarique commentarios suos. unde oritur illa foeda et praepostera, sed tamen frequens sicut *his clā et* exclamatio, ut oratores nostri tenere dicere, histriones diserte saltare dicantur'.

Legendum censeo: 'frequens sicut *his ita et* ⟨*aliis*⟩ exclamatio'.

Digitized by Google

NOTULAE CRITICAE AD SILIUM ITALICUM.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

(*Continuantur e Vol. XXXIX pag.* 134).

XIII. 7. Hannibal postquam ab Urbe discessit, in itinere consistit causas obsidionis relictae detrectans.

Hic modo *primores* socium, modo iussa deorum,
Nunc sese increpitat:

Nisi librorum mss. vetaret auctoritas, vocabulum *primores* omnino respuendum putarem atque poëtam *terrores* vel tale quid scripsisse crederem. De sociorum primoribus singillatim nusquam sermo fuit atque loco nostro Hannibal milites simul omnes increpat, quibus, ut vs. 19 sq. legitur:

Terror adhuc inerat superum ac redolentia in armis
Fulmina et ante oculos irati pugna Tonantis.

33. Dasius Arpinas transfuga erat
seseque calenti
Addiderat Poeno, *Latiae* diffisus *habenae*.

Immo *Latiis* — *habenis*, cum alibi quoque Silius semper numero plurali usus sit, cf. X. 261, XI. 50. Is autem Urbem propter Palladium expugnari non posse Hannibalem edocet, narrationem ita incipiens (vs. 36):

'Longo, miles', ait, 'quateret cum Teucria bello
Pergama, et ad muros staret sine sanguine Mavors, cet.

Ita Bauer post Drakenborchium verba divisit, sed male: transfugam scilicet Hannibalem sic compellantem faciunt nomine

Digitized by Google

miles! Summers virgula ante voc. *miles* sublata vim suam vocabulo reddidit; est enim subiectum verbi *quateret*. Dasium autem ipsum Hannibalem allocutum esse e vs. 82 patet:

His fractus ductor convelli signa maniplis
Optato laetis abitu iubet.

38: — *nam sic* fortissimus heros
Poscenti socero saepe inter pocula Dauno
Narrabat memori Diomedes condita mente —

Suspicio me tenet, scriptum fuisse *namque haec*, id quod sequens participium *condita* flagitare videtur.

47: Tum meus adiuncto *monstratam* evadit in arcem
Tydides Ithaco e. q. s.

Hunc locum sanum esse neque Schraderi coniecturam *sacratam* dignam quae a Bauero in apparatu critico memoretur, aliis locis allatis ostendam; patebit Silium verbum *monstrare* et verba similia saepius ita posuisse nomine non addito. In hoc ipso libro cf. vs. 415: praedicta — placamina, 418: monstrata piacula, 806: monstrata Lavinia, nec non XV. 204: Este duces bello et monstratam ducite ad urbem.

60. In verbis Palladis iubentis, uti Diomedes Palladium Lavinium transferat, haec sunt:

quaere in Laurentibus arvis,
Qui nunc prima locant melioris moenia Troiae.
Huc vittas castumque refer penetrale parentum.

Praestare videtur: *His* vittas cet.

99. Fulvius milites suos, qui Capuam obsident, increpat.

'Dedecus hoc defende manu; *cur* perfida et urbi
Altera Carthago nostrae post foedera rupta
Et missum ad portas Poenum, post iura petita
Consulis alterni stat adhuc? et turribus altis
Hannibalem ac Libycas *expectat* lenta cohortis?'

Nescio an pro *cur* coniunctio *quod* reponenda sit virgula scilicet post *manu* collocata et interrogandi signo altero (vs. 102) deleto — altero (vs. 103) in exclamandi notam mutato.

Digitized by Google

Ceterum in vs. 103 pro *expectat* alterum compositum *prospectat* scribendum esse moneo, quod verba *turribus altis* in versu superiore exigunt. Cf. XV. 224, XVI. 9:

tremit omnis ab alto
Prospectans scopulo pastor nova bella parantem.

XVII. 236:

Talibus ardentem furiis Neptunus ut alto
Prospexit vertique rates ad litora vidit, cet.

162. In descriptione proelii singularis inter Tauream et Claudium commissi de illo dicitur:

Inde ruens ira telum contorquet in auras.

Verbum *ruere* ab hoc loco alienissimum esse alii ante me viderunt, quandoquidem Heinsius *furens* — Blass *amens* vel *errans* proposuit. Equidem praetulerim: *Infrendens*, quod verbum crebro in Punicis legitur.

250. Eruptione facta Campani

convertunt gressus recipique precantis
Infandum! excludunt socios. *tum* cardine verso
Obnixi torquent obices, munimina sera.

Est ista codicum mss. lectio, quam Bauer integram reliquit ascripta coniectura *nam*. Summers de suo *dum* edidit iure omissa Ruperti coniectura *qui*. Emendandum credo: *iam*, quod si rescripseris, versum sequentem, qui multis criticis corruptus visus est, optime se habere videbis. Campani, qui erumperant ex urbe, victi ad moenia refugiunt, sed cives, qui suorum cladem e turribus moenibusque conspexerant, socios periclitantes excludunt: convertunt gressus h. e. ad portas ruunt, quas iam denique totis viribus claudunt, sed illae sunt munimina sera, cum in eo iam esset ut oppidum caperetur. Itaque verba *munimina sera*, quae Drakenborch, Barth, Heinsius, Burmann, Ruperti coniecturis suis sollicitarunt, optime explicari posse arbitror, cf. III. 626: tarda senectam Hospitia excipient caeli, XIII. 280: Nunc menti Decius serae redit, 603: seroque piget sub iudice culpae, XVI. 31: indigenas serus raptabat Hiberos, 417: sero moderamina equorum discentem.

Digitized by Google

270. Virrius cives suos permovere conatur ut semet ipsi interficiant.

Hactenus est vixisse satis; dum copia *noctis*,
Cui cordi comes aeterna est Acherontis ad undam
Libertas, petat ille meas mensasque dapesque.

Heinsius *mortis* vel *voti est* proposuit addens: 'quamquam et *nox* pro morte Silio usitata'. Quod non nego, sed hoc loco vocabulum sic intellegi posse vix credo: quis pro: 'dum liberum nobis moriendi arbitrium est' umquam diceret: dum copia noctis? Scriptum fuisse opinor: dum copia *nostra est* h. e. dum res etiamnunc in manu nostra est nequedum capta urbe hostis facultatem nobis ademerit.

291: Adit omnia iamque
Concilia ac *mensas* contingit et, abdita nube,
Accumbitque toris epulaturque improba Erinys.

Et verbum *contingit* et notionum abundantia me inducunt ut pro *mensas* poëtam scripsisse credam *mentes*. Cf. vs. 403: aspectus orat contingere patrum, 506: patrios visu contingere manis, XVII. 293: ignifero mentes furiabat in iram Hortatu.

326: *Pan* Iove missus erat, servari tecta volente
Troia, pendenti similis Pan semper et imo
Vix ulla inscribens terrae vestigia cornu.

Corrigendum puto: *A* Iove.

369. *Hic* atrox virtus — nec enim occuluisse probarim
Spectatum vel in hoste decus — clamore feroci
Taurea:

Summers cruce verbis praefixa ad paginae calcem rogat: An *atrox in victis*? Iam Bentleius pro *virtus* legere voluit *visu*; alii de loci integritate dubitasse non videntur neque ego dubito. Verba *atrox virtus* in Taureae facinus et optime cadunt et appositio praecedens esse potest aut Taureae nominis aut, quod potius credo, totius narrationis quae hic instituitur. Si quid mutandum esset, pro *Hic* fortasse praeferrem *Ecce*, quo vocabulo in tali re noster saepissime utitur, cf. XI. 91, XIII. 438, XIV. 477, XV. 139, 435, 740, XVI. 73, 86, 496, 665, XVII. 7, 255, 300.

Digitized by Google

371. Taurea igitur ita Fulvium compellat:
'Tune', inquit, 'ferro spoliabis inultus
Te maiorem *anima*? et iusso lictore recisa
Ignavos cadet ante pedes fortissima cervix?

Bauer pro codicum mss. scriptura *animam* ablativum posuit, quod persuasit Summersio. At neque eos neque Bentleium, qui *violabis* pro *spoliabis* scribere voluit, loci sententiam bene intellexisse iudico, quippe qui omnes notionem necandi his verbis inesse crediderint. Verum Tauream dixisse aio: Tune mihi, qui te maior sim anima, impune ferrum i. e. gladium meum eripies? neque lectio tradita *animam* ultro vexanda est. Res a poëta tanto pondere expressa est propterea quod Taurea deinde gladio suo se ipse perfodit. Cum pro *iusso* pars codicum *viso* exhibeat, fieri potest ut Silius olim scripserit: *inviso* (pro: *et iusso.*).

394. Scipio desiderio patris patruique occisorum excruciatur:
Versatur species ante ora oculosque parentum.

Corrigendum est: *Versantur*, nam voc. *species* numero plurali positum quin sit nulla potest esse dubitatio. Cf. vs. 403: aspectus orat contingere patrum, 438: Ecce ruunt variae species.

413: Vade, age et, a medio cum se nox humida cursu
Flexerit, ad fauces vicini castus Averni
Duc praedicta *sacris* duro placamina Diti.
Mella simul tecum et puri fer dona Lyaei.

Summers pro *sacris* probabiliter proposuit: *sacra et*, quod utique poëtae reddendum esse ei credo. At vir doctus videat annon interpunctio insuper mutanda sit: mihi quidem punctum post nomen *Diti* tollendum videtur, ut voc. *placamina* appositio fiat verborum, quae in versu sequenti nominantur.

434: *Fundunt* mella super Bacchique et lactis honorem.

Sive hunc versum cum Lefeburio post vs. 431 traiciendum seu hoc loco recte legi putas, utique emendandum est: *Fundit.* Nempe Sibylla Scipioni dux atque auctor viae per inferos est, hic ipse sacra facienda peragit. Forsitan numerus pluralis *procumbunt*, qui in versu superiore iusto iure legitur, librarium in errorem induxerit.

Digitized by Google

435: 'Sta, iuvenis, faciemque, Erebo quae surgit ab omni',
Exclamat vates, 'patere. accedentia *cerno*
Tartara et ante oculos assistere tertia regna.
Legendum est: *cerne* vel *cernes*, nam imperativus requiritur. Sic vs. 441 eadem iubet: contende tueri, et vs. 445: interea cerne, ut e. q. s. Nec non Rupertium vs. 439 recte *videbis* reposuisse pro *videbat* Summersio assentior.

459. Ubi Appii umbra inhumata Scipionem alloquitur, et alia leguntur et haec:

sed lenta meorum,
Dum vanos ritus cura et sollemnia vulgi
Exequitur, cessat flammis imponere corpus,
Ut *portet* tumulis per longum membra paternis.
Malim: *portent*, ita ut non *cura* huius quoque verbi subiectum ntellegendum sit, sed *mei* (e *meorum* vs. 459).

479. In oratione illa docta sed importuna de variis humandi rationibus Scipio haec quoque docet:

Quid, qui reclusa nudos Garamantes harena
Infodiunt? quid, qui saevo sepelire profundo
Exanimos mandant Libycis Nasamones *in oris*?
Nonne potius: *in undis*?

Obiter moneo, in Baueri editione paulo inferius mendum typothetae molestissimum nunc esse; in vs. 490 enim *veri secunda* pro *fecunda* legitur.

505. Verba Sibyllae ad Scipionem sunt

Namque tibi cerno *properatum* oracula vitae
Hinc petere et patrios visu contingere manis.
Heinsius *Namque tibi certum* et in fine versus *oracula vittae* dubitanter proposuit, locum maioris indigere medicinae addens, quod idem Summersio visum est; ceterum Scaliger *properandum* Bentleius *propostum* coniecere. Suspicio mihi orta est, olim fortasse scriptum fuisse: Namque tibi, cerno, *promptumst mi*racula vitae Hinc petere cet.

535. Sibylla decem inferorum portas enumerat, e quibus receptat

Digitized by Google

Tertia ruricolas, *Cereris iustissima* turba
Quae venit ad manis et fraudum illaesa veneno.

Heinsius virgulam, quae ante nomen *Cereris* ab editoribus omnibus poni solet, post id nomen collocari iussit. Summers pro *turba* scribere voluit *cura*. At aliud vitium latere credo atque codicem F vestigium verae lectionis etiamnunc asservare, qui *certissima* exhibeat. Legendum enim puto: *Cereri sanctissima* turba, cl. turba in vss. 548 et 552, et XIV. 130: Et Cereri placitos fecundat sanguine campos, XV. 177: tunc hospita Tarraco Baccho.

571: Tristior his Acheron sanie crassoque veneno
Aestuat et *gelidam* eructans cum murmure harenam,
Descendit nigra lentus per stagna palude.

Schrader pro inepto illo *gelidam* emendare voluit *calidam* idemque in versu sequenti legendum esse censuit *pigra*.

Equidem manum poëtae potius restituere mihi videor corrigendo: et *caeco* eructans cum murmure harenam. Cf. XIV. 14, 60, 240.

591: Cerberus hic ruptis peragrat cum Tartara vinclis,
Non ipsa Alecto, non feta furore Megaera
Audet adire ferum, dum *fractis* mille catenis
Viperea latrans circumligat ilia cauda.

Hic locus si ita intellegendus esset ut verbis *fractis mille catenis* idem exprimeretur quod verbis *ruptis vinclis*, esset hercle! repetitio frigidissima atque Schrader coniectura sua *tractis* vere loco salutem attulisset. Nunc vero et Schraderum et alios locum male interpretatos esse existimo; hoc enim Silius voluit: Cerberus cum ruptis vinclis Tartara peragrat, nemo eum adire audet, donec fract*us* mille catenis (h. e. perdomitus et maiore iam catenarum vi onustus) recubuit. Tam vs. 594, quo canis cubans describitur, quam epitheton *mille* vocabulo *catenis* additum veram lectionem mutatione mea levissima revocatam esse satis superque demonstrant.

659. In oratione, qua Scipio patris patruique umbras alloquitur, haec leguntur:

Digitized by Google

tumulus vobis, censente senatu,
Mavortis geminus surgit per gramina *campo*.

Conicio: *campi*.

685. In patris autem responso haec sunt:
Non segnis nobis nec *inultis*, nate, peracta *est*
Illa suprema dies, et laude inclusimus aevum.

In codicibus mss. omnibus *est* post *peracta* omissum est, unde suspicio mihi nata est, poetam fortasse scripsisse: nec *inulta est*, nate, *per acta* Illa suprema dies.

690. In iis, quae deinde patruus respondet, legimus:
Fumantis taedas *ac* lata incendia passim
Et mille iniecere faces.

Ain vero? Iniecerunt taedas et incendia et faces? Corrige sodes: *ad* lata incendia.

730. Sibylla Scipioni umbras monstrat insignissimas.
hic inclitus ille
Aequoreis victor cum classe Lutatius *armis*.

Nisi omnia fallunt, reponendum est: *arvis*. Cf. Drakenborch ad IV. 295.

740. Denique Scipio Hamilcaris umbram compellat.
Bella tuus *toto* natus contra omnia pacta
Exercet Latio et, perruptis molibus, Alpis
Eluctatus adest, e. q. s.

Blassii coniectura *nostro*, quam editores memoratu dignam iudicarunt, omnino reicienda videtur: nihil est in lectione tradita quod offendat, immo vero *toto* ipsum epitheton est quod loco nostro quam maxime idoneum sit.

798: Sed, quae tanta adeo *grassantum* turba, requirens,
Heroum effigies maiorisque accipit umbras.
Invicto stupet Aeacide, stupet Hectore magno cet.

Hanc lectionem, quam Bauer et Summers praebent, e codicum mss. vestigiis infeliciter confictam esse contendo; *grassantum* enim coniectura est Lefeburii pro inepta librorum scriptura

Digitized by Google

gratantum, invicto autem Thiloni debetur pro *ire viro,* quod codices omnes exhibent.

Post criticorum coniecturas fere innumeras Summers tandem una litterula addita veram ac genuinam lectionem ita restituit: maiorisque accipit umbras *Ire virum*: stupet e. q. s., sed voc. *gratantum* etiamnunc corrigendum restat, nam neque Lefeburii *grassantum*, quod editoribus placuit, neque Rupertii *stridentum* tale verbum esse dico quod hoc loco exspectaveris. Emenda: *gradientum*, cl. 801: Aiacisque gradum, 816: Aspice Carmentis gressus, XV. 230: ceu plano gradiens victricia campo Ferret signa.

821: Ecce pudicitiae *Latium* decus, inclita leti
Fert frontem atque oculos terrae Lucretia fixos.
Voc. *Latium* Bauero adiectivum visum est ad substantivum *decus* pertinens (cf. Index Nominum s. v.), quod non credo; aut genitivus pluralis est pro *Latinorum* aut scribendum: *Latiae*, sed utique ad voc. *pudicitiae* ut referatur, loci sententia postulat.

836. Filia Servii Tullii apud inferos Phlegethontis ignibus cruciatur.

fornacibus atris
Fons rapidus *furit* atque ustas sub gurgite cautes
Egerit et scopulis pulsat flagrantibus ora.
Praestat: Fons rapidus *ruit*.

853. Denique umbrae nonnullae enumerantur, 'quae potant oblivia' et iamiam in lucem rediturae sunt.

Hic Marius — nec multa dies iam restat ituro
Aetheriam in lucem — veniet tibi origine parva
In longum imperium consul, nec Sulla morari
Iussa potest aut amne diu potare soporo.
Iam Heinsio tradita lectio suspecta fuit, nam *Iusta* proposuit. Mihi vero legendum videtur: *Iste*, ita ut Silius verbum *morari* intransitive pro: cessare, cunctari posuerit. Manifestum est, voc. *iussa* sine ulla definitione ferri non posse; accedit quod Marius pronomine *hic* vs. 853 designatur, Pompeius vs. 861 pronomine *ille*, optime igitur inter eos Sullae nomini pronomen *iste* iunctum est.

Digitized by Google

sunt. senex de filii magis vita et incrementis quam de reliquo spiritu suo sollicitus an incolumis esset interrogare eos coepit. e quibus unus 'ab illo' inquit 'quem tantopere diligis, demonstratus nostro ministerio, filii indicio occideris', protinusque pectus eius gladio traiecit. Conlapsus itaque est infelix, auctore caedis quam ipsa caede miserior'.

Nonne ergo credibile est in Attii illa disputatione horum iuvenum mores inter se collatos fuisse, itaque magis magisque pernotuisse? Quamquam ceteroquin perdifficile est ad coniciendum, quanam causa adductus Attius, quisquis fuit, publice de hac re disserere potuerit.

Recepta igitur Gronovii emendatione nescio an locus ita legendus sit:

nec unum 'de populo' Canuti, aut Atti 'de Furnio et Toranio', quosque alios in eodem valetudinario haec ossa et haec macies probant: ipse mihi Calvus — vix — satis facit.

Cap. 26. 'quodque vix auditu fas esse debebat (sic Muretus; codd.: debeat), laudis et gloriae et ingenii loco plerique iactant cantari saltarique commentarios suos. unde oritur illa foeda et praepostera, sed tamen frequens sicut *his clā et* exclamatio, ut oratores nostri tenere dicere, histriones diserte saltare dicantur'.

Legendum censeo: 'frequens sicut *his ita et* ⟨*aliis*⟩ exclamatio'.

Digitized by Google

NOTULAE CRITICAE AD SILIUM ITALICUM.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

(*Continuantur e Vol. XXXIX pag.* 134).

XIII. 7. Hannibal postquam ab Urbe discessit, in itinere consistit causas obsidionis relictae detrectans.

Hic modo *primores* socium, modo iussa deorum,
Nunc sese increpitat:

Nisi librorum mss. vetaret auctoritas, vocabulum *primores* omnino respuendum putarem atque poëtam *terrores* vel tale quid scripsisse crederem. De sociorum primoribus singillatim nusquam sermo fuit atque loco nostro Hannibal milites simul omnes increpat, quibus, ut vs. 19 sq. legitur:

Terror adhuc inerat superum ac redolentia in armis
Fulmina et ante oculos irati pugna Tonantis.

33. Dasius Arpinas transfuga erat
seseque calenti
Addiderat Poeno, *Latiae* diffisus *habenae*.

Immo *Latiis — habenis*, cum alibi quoque Silius semper numero plurali usus sit, cf. X. 261, XI. 50. Is autem Urbem propter Palladium expugnari non posse Hannibalem edocet, narrationem ita incipiens (vs. 36):

'Longo, miles', ait, 'quateret cum Teucria bello
Pergama, et ad muros staret sine sanguine Mavors, cet.

Ita Bauer post Drakenborchium verba divisit, sed male: transfugam scilicet Hannibalem sic compellantem faciunt nomine

Digitized by Google

miles! Summers virgula ante voc. *miles* sublata vim suam vocabulo reddidit; est enim subiectum verbi *quateret*. Dasium autem ipsum Hannibalem allocutum esse e vs. 82 patet:

His fractus ductor convelli signa maniplis
Optato laetis abitu iubet.

38: — *nam sic* fortissimus heros
Poscenti socero saepe inter pocula Dauno
Narrabat memori Diomedes condita mente —

Suspicio me tenet, scriptum fuisse *namque haec*, id quod sequens participium *condita* flagitare videtur.

47: Tum meus adiuncto *monstratam* evadit in arcem
Tydides Ithaco e. q. s.

Hunc locum sanum esse neque Schraderi coniecturam *sacratam* dignam quae a Bauero in apparatu critico memoretur, aliis locis allatis ostendam; patebit Silium verbum *monstrare* et verba similia saepius ita posuisse nomine non addito. In hoc ipso libro cf. vs. 415: praedicta — placamina, 418: monstrata piacula, 806: monstrata Lavinia, nec non XV. 204: Este duces bello et monstratam ducite ad urbem.

60. In verbis Palladis iubentis, uti Diomedes Palladium Lavinium transferat, haec sunt:

quaere in Laurentibus arvis,
Qui nunc prima locant melioris moenia Troiae.
Huc vittas castumque refer penetrale parentum.

Praestare videtur: *His* vittas cet.

99. Fulvius milites suos, qui Capuam obsident, increpat.

'Dedecus hoc defende manu; *cur* perfida et urbi
Altera Carthago nostrae post foedera rupta
Et missum ad portas Poenum, post iura petita
Consulis alterni stat adhuc? et turribus altis
103 Hannibalem ac Libycas *expectat* lenta cohortis?'

Nescio an pro *cur* coniunctio *quod* reponenda sit virgula scilicet post *manu* collocata et interrogandi signo altero (vs. 102) deleto — altero (vs. 103) in exclamandi notam mutato.

Digitized by Google

Ceterum in vs. 103 pro *expectat* alterum compositum *prospectat* scribendum esse moneo, quod verba *turribus altis* in versu superiore exigunt. Cf. XV. 224, XVI. 9:

tremit omnis ab alto
Prospectans scopulo pastor nova bella parantem.

XVII. 236:

Talibus ardentem furiis Neptunus ut alto
Prospexit vertique rates ad litora vidit, cet.

162. In descriptione proelii singularis inter Tauream et Claudium commissi de illo dicitur:

Inde ruens ira telum contorquet in auras.

Verbum *ruere* ab hoc loco alienissimum esse alii ante me viderunt, quandoquidem Heinsius *furens* — Blass *amens* vel *errans* proposuit. Equidem praetulerim: *Infrendens*, quod verbum crebro in Punicis legitur.

250. Eruptione facta Campani
convertunt gressus recipique precantis
Infandum! excludunt socios. *tum* cardine verso
Obnixi torquent obices, munimina sera.

Est ista codicum mss. lectio, quam Bauer integram reliquit ascripta coniectura *nam*. Summers de suo *dum* edidit iure omissa Ruperti coniectura *qui*. Emendandum credo: *iam*, quod si rescripseris, versum sequentem, qui multis criticis corruptus visus est, optime se habere videbis. Campani, qui erumperant ex urbe, victi ad moenia refugiunt, sed cives, qui suorum cladem e turribus moenibusque conspexerant, socios periclitantes excludunt: convertunt gressus h. e. ad portas ruunt, quas iam denique totis viribus claudunt, sed illae sunt munimina sera, cum in eo iam esset ut oppidum caperetur. Itaque verba *munimina sera*, quae Drakenborch, Barth, Heinsius, Burmann, Ruperti coniecturis suis sollicitarunt, optime explicari posse arbitror, cf. III. 626: tarda senectam Hospitia excipient caeli, XIII. 280: Nunc menti Decius serae redit, 603: seroque piget sub iudice culpae, XVI. 31: indigenas serus raptabat Hiberos, 417: sero moderamina equorum discentem.

Digitized by Google

270. Virrius cives suos permovere conatur ut semet ipsi interficiant.

Hactenus est vixisse satis; dum copia *noctis*,
Cui cordi comes aeterna est Acherontis ad undam
Libertas, petat ille meas mensasque dapesque.

Heinsius *mortis* vel *voti est* proposuit addens: 'quamquam et *nox* pro morte Silio usitata'. Quod non nego, sed hoc loco vocabulum sic intellegi posse vix credo: quis pro: 'dum liberum nobis moriendi arbitrium est' umquam diceret: dum copia noctis? Scriptum fuisse opinor: dum copia *nostra est* h. e. dum res etiamnunc in manu nostra est nequedum capta urbe hostis facultatem nobis ademerit.

291: Adit omnia iamque
Concilia ac *mensas* contingit et, abdita nube,
Accumbitque toris epulaturque improba Erinys.

Et verbum *contingit* et notionum abundantia me inducunt ut pro *mensas* poëtam scripsisse credam *mentes*. Cf. vs. 403: aspectus orat contingere patrum, 506: patrios visu contingere manis, XVII. 293: ignifero mentes furiabat in iram Hortatu.

326: *Pan* Iove missus erat, servari tecta volente
Troia, pendenti similis Pan semper et imo
Vix ulla inscribens terrae vestigia cornu.

Corrigendum puto: *A* Iove.

369. *Hic* atrox virtus — nec enim occuluisse probarim
Spectatum vel in hoste decus — clamore feroci
Taurea:

Summers cruce verbis praefixa ad paginae calcem rogat: An *atrox in victis*? Iam Bentleius pro *virtus* legere voluit *visu*; alii de loci integritate dubitasse non videntur neque ego dubito. Verba *atrox virtus* in Taureae facinus et optime cadunt et appositio praecedens esse potest aut Taureae nominis aut, quod potius credo, totius narrationis quae hic instituitur. Si quid mutandum esset, pro *Hic* fortasse praeferrem *Ecce*, quo vocabulo in tali re noster saepissime utitur, cf. XI. 91, XIII. 438, XIV. 477, XV. 139, 435, 740, XVI. 73, 86, 496, 665, XVII. 7, 255, 300.

Digitized by Google

371. Taurea igitur ita Fulvium compellat:
'Tune', inquit, 'ferro spoliabis inultus
Te maiorem *anima*? et iusso lictore recisa
Ignavos cadet ante pedes fortissima cervix?

Bauer pro codicum mss. scriptura *animam* ablativum posuit, quod persuasit Summersio. At neque eos neque Bentleium, qui *violabis* pro *spoliabis* scribere voluit, loci sententiam bene intellexisse iudico, quippe qui omnes notionem necandi his verbis inesse crediderint. Verum Tauream dixisse aio: Tune mihi, qui te maior sim anima, impune ferrum i. e. gladium meum eripies? neque lectio tradita *animam* ultro vexanda est. Res a poëta tanto pondere expressa est propterea quod Taurea deinde gladio suo se ipse perfodit. Cum pro *iusso* pars codicum *viso* exhibeat, fieri potest ut Silius olim scripserit: *inviso* (pro: *et iusso*.).

394. Scipio desiderio patris patruique occisorum excruciatur:
Versatur species ante ora oculosque parentum.

Corrigendum est: *Versantur*, nam voc. *species* numero plurali positum quin sit nulla potest esse dubitatio. Cf. vs. 403: aspectus orat contingere patrum, 438: Ecce ruunt variae species.

413: Vade, age et, a medio cum se nox humida cursu
Flexerit, ad fauces vicini castus Averni
Duc praedicta *sacris* duro placamina Diti.
Mella simul tecum et puri fer dona Lyaei.

Summers pro *sacris* probabiliter proposuit: *sacra et*, quod utique poëtae reddendum esse ei credo. At vir doctus videat annon interpunctio insuper mutanda sit: mihi quidem punctum post nomen *Diti* tollendum videtur, ut voc. *placamina* appositio fiat verborum, quae in versu sequenti nominantur.

434: *Fundunt* mella super Bacchique et lactis honorem.

Sive hunc versum cum Lefeburio post vs. 431 traiciendum seu hoc loco recte legi putas, utique emendandum est: *Fundit*. Nempe Sibylla Scipioni dux atque auctor viae per inferos est, hic ipse sacra facienda peragit. Forsitan numerus pluralis *procumbunt*, qui in versu superiore iusto iure legitur, librarium in errorem induxerit.

Digitized by Google

435: 'Sta, iuvenis, faciemque, Erebo quae surgit ab omni',
Exclamat vates, 'patere. accedentia *cerno*
Tartara et ante oculos assistere tertia regna.
Legendum est: *cerne* vel *cernes*, nam imperativus requiritur. Sic vs. 441 eadem iubet: contende tueri, et vs. 445: interea cerne, ut e. q. s. Nec non Rupertium vs. 439 recte *videbis* reposuisse pro *videbat* Summersio assentior.

459. Ubi Appii umbra inhumata Scipionem alloquitur, et alia leguntur et haec:

sed lenta meorum,
Dum vanos ritus cura et sollemnia vulgi
Exequitur, cessat flammis imponere corpus,
Ut *portet* tumulis per longum membra paternis.
Malim: *portent*, ita ut non *cura* huius quoque verbi subiectum ntellegendum sit, sed *mei* (e *meorum* vs. 459).

479. In oratione illa docta sed importuna de variis humandi rationibus Scipio haec quoque docet:

Quid, qui reclusa nudos Garamantes harena
Infodiunt? quid, qui saevo sepelire profundo
Exanimos mandant Libycis Nasamones *in oris*?
Nonne potius: *in undis*?
Obiter moneo, in Baueri editione paulo inferius mendum typothetae molestissimum nunc esse; in vs. 490 enim *veri secunda* pro *fecunda* legitur.

505. Verba Sibyllae ad Scipionem sunt

Namque tibi cerno *properatum* oracula vitae
Hinc petere et patrios visu contingere manis.
Heinsius *Namque tibi certum* et in fine versus *oracula vittae* dubitanter proposuit, locum maioris indigere medicinae addens, quod idem Summersio visum est; ceterum Scaliger *properandum* Bentleius *propostum* coniecere. Suspicio mihi orta est, olim fortasse scriptum fuisse: Namque tibi, cerno, *promptumst mi*racula vitae Hinc petere cet.

535. Sibylla decem inferorum portas enumerat, e quibus receptat

Digitized by Google

Tertia ruricolas, *Cereris iustissima* turba
Quae venit ad manis et fraudum illaesa veneno.

Heinsius virgulam, quae ante nomen *Cereris* ab editoribus omnibus poni solet, post id nomen collocari iussit. Summers pro *turba* scribere voluit *cura*. At aliud vitium latere credo atque codicem F vestigium verae lectionis etiamnunc asservare, qui *certissima* exhibeat. Legendum enim puto: *Cereri sanctissima* turba, cl. turba in vss. 548 et 552, et XIV. 130: Et Cereri placitos fecundat sanguine campos, XV. 177: tunc hospita Tarraco Baccho.

571: Tristior his Acheron sanie crassoque veneno
Aestuat et *gelidam* eructans cum murmure harenam,
Descendit nigra lentus per stagna palude.

Schrader pro inepto illo *gelidam* emendare voluit *calidam* idemque in versu sequenti legendum esse censuit *pigra*.

Equidem manum poëtae potius restituere mihi videor corrigendo: et *caeco* eructans cum murmure harenam. Cf. XIV. 14, 60, 240.

591: Cerberus hic ruptis peragrat cum Tartara vinclis,
Non ipsa Alecto, non feta furore Megaera
Audet adire ferum, dum *fractis* mille catenis
Viperea latrans circumligat ilia cauda.

Hic locus si ita intellegendus esset ut verbis *fractis mille catenis* idem exprimeretur quod verbis *ruptis vinclis*, esset hercle! repetitio frigidissima atque Schrader coniectura sua *tractis* vere loco salutem attulisset. Nunc vero et Schraderum et alios locum male interpretatos esse existimo; hoc enim Silius voluit: Cerberus cum ruptis vinclis Tartara peragrat, nemo eum adire audet, donec fract*us* mille catenis (h. e. perdomitus et maiore iam catenarum vi onustus) recubuit. Tam vs. 594, quo canis cubans describitur, quam epitheton *mille* vocabulo *catenis* additum veram lectionem mutatione mea levissima revocatam esse satis superque demonstrant.

659. In oratione, qua Scipio patris patruique umbras alloquitur, haec leguntur:

Digitized by Google

tumulus vobis, censente senatu,
Mavortis geminus surgit per gramina *campo*.

Conicio: *campi*.

685. In patris autem responso haec sunt:
Non segnis nobis nec *inultis*, nate, peracta *est*
Illa suprema dies, et laude inclusimus aevum.

In codicibus mss. omnibus *est* post *peracta* omissum est, unde suspicio mihi nata est, poetam fortasse scripsisse: nec *inulta est*, nate, *per acta* Illa suprema dies.

690. In iis, quae deinde patruus respondet, legimus:
Fumantis taedas *ac* lata incendia passim
Et mille iniecere faces.

Ain vero? Iniecerunt taedas et incendia et faces? Corrige sodes: *ad* lata incendia.

730. Sibylla Scipioni umbras monstrat insignissimas.
hic inclitus ille
Aequoreis victor cum classe Lutatius *armis*.

Nisi omnia fallunt, reponendum est: *arvis*. Cf. Drakenborch ad IV. 295.

740. Denique Scipio Hamilcaris umbram compellat.
Bella tuus *toto* natus contra omnia pacta
Exercet Latio et, perruptis molibus, Alpis
Eluctatus adest, e. q. s.

Blassii coniectura *nostro*, quam editores memoratu dignam iudicarunt, omnino reicienda videtur: nihil est in lectione tradita quod offendat, immo vero *toto* ipsum epitheton est quod loco nostro quam maxime idoneum sit.

798: Sed, quae tanta adeo *grassantum* turba, requirens,
Heroum effigies maiorisque accipit umbras.
Invicto stupet Aeacide, stupet Hectore magno cet.

Hanc lectionem, quam Bauer et Summers praebent, e codicum mss. vestigiis infeliciter confictam esse contendo; *grassantum* enim coniectura est Lefeburii pro inepta librorum scriptura

Digitized by Google

gratantum, invicto autem Thiloni debetur pro *ire viro,* quod codices omnes exhibent.

Post criticorum coniecturas fere innumeras Summers tandem una litterula addita veram ac genuinam lectionem ita restituit: maiorisque accipit umbras *Ire virum*: stupet e. q. s., sed voc. *gratantum* etiamnunc corrigendum restat, nam neque Lefeburii *grassantum,* quod editoribus placuit, neque Rupertii *stridentum* tale verbum esse dico quod hoc loco exspectaveris. Emenda: *gradientum,* cl. 801: Aiacisque gradum, 816: Aspice Carmentis gressus, XV. 230: ceu plano gradiens victricia campo Ferret signa.

821: Ecce pudicitiae *Latium* decus, inclita leti
Fert frontem atque oculos terrae Lucretia fixos.
Voc. *Latium* Bauero adiectivum visum est ad substantivum *decus* pertinens (cf. Index Nominum s. v.), quod non credo; aut genitivus pluralis est pro *Latinorum* aut scribendum: *Latiae,* sed utique ad voc. *pudicitiae* ut referatur, loci sententia postulat.

836. Filia Servii Tullii apud inferos Phlegethontis ignibus cruciatur.

fornacibus atris
Fons rapidus *furit* atque ustas sub gurgite cautes
Egerit et scopulis pulsat flagrantibus ora.
Praestat: Fons rapidus *ruit.*

853. Denique umbrae nonnullae enumerantur, 'quae potant oblivia' et iamiam in lucem rediturae sunt.

Hic Marius — nec multa dies iam restat ituro
Aetheriam in lucem — veniet tibi origine parva
In longum imperium consul, nec Sulla morari
Iussa potest aut amne diu potare soporo.
Iam Heinsio tradita lectio suspecta fuit, nam *Iusta* proposuit. Mihi vero legendum videtur: *Iste,* ita ut Silius verbum *morari* intransitive pro: cessare, cunctari posuerit. Manifestum est, voc. *iussa* sine ulla definitione ferri non posse; accedit quod Marius pronomine *hic* vs. 853 designatur, Pompeius vs. 861 pronomine *ille,* optime igitur inter eos Sullae nomini pronomen *iste* iunctum est.

Digitized by Google

864. Postquam illis Caesarem adiunxit, Sibylla exclamat:
quantas moles, cum sede reclusa
Hinc tandem erumpent, terraque marique movebunt!
Heu miseri, quotiens toto pugnabitis orbe!

Pro codicum corrupta lectione *Hac* et *Hanc* editores Blassii coniecturam *Hinc* receperunt, male, ut credo; post verba *sede reclusa* adverbium *hinc* admodum languet neque dubito quin scriptum fuerit: *Hi*, quo vocabulo in orationis fine Sibylla omnes complectitur.

XIV. 41: (Minos) qui fraude nefanda
Postquam *perpetuas* iudex concessit ad umbras
Cocalidum insidiis, fesso Minoia turba
Bellandi studio Siculis subsedit in oris.

Immo *perpetuus iudex* Minos apud umbras factus est.

55: At non aequus amat Trinacria Mulciber antra.
Nam Lipare, vastis subter depasta caminis,
Sulphureum vomit exeso de vertice fumum.
Ast Aetna eructat tremefactis cautibus ignis
Inclusi gemitus, e. q. s.

Emenda *Atque*, cuius lectionis cod. O, qui *At* praebet, servavit reliquias. Ceterum locus Vergilianus, quem Silius imitatur, me adducit ut olim scriptum fuisse credam: *Inclusos gemitu*: atque Aetna e cautibus tremefactis ignes ibi inclusos cum gemitu eructat. Cf. Verg. Aen. III. 575:

Interdum scopulos avolsaque viscera montis
Erigit eructans liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.

68: stat vertice celsi
Collis hiems, calidaque nivem tegit *atra* favilla.

Ad hunc locum Drakenborch annotavit, se non recipiendam putare Dausqueii coniecturam *altamque* vel *canamque nivem*, fortasse tamen legendum esse *calidamque nivem tegit atra favilla*, id quod Bauer recepit. Cum vero Postgate lectionis traditae defensor exstitisset, Summers eam retinuit Drakenborchii Dausqueii Schraderi (*gelidamque*) propositis in apparatum criticum

Digitized by Google

relegatis. Qui quamquam iure scripturam librorum mss. omnium tueri mihi videtur, locum tamen non ab omnibus numeris sanum esse credo: quis tandem mihi illud *atra* explicat? Ego quidem id quod nunc legitur: 'atra hiems nivem favilla tegit' inepte enuntiatum dicere non dubito, cum nemo non contrarium exspectaret: 'atra hiems nive favillam tegit'. Quid autem factum est? Cum olim exaratum esset:

calidaque nivem tegit *Aetna* favilla,

nomen proprium, ut passim in codicibus mss. Punicorum, littera minuscula descriptum (cf. app. crit. Baueri ad vs. 206, 221 huius libri), deinde a librariis posterioribus non intellectum et in adiectivum bene notum immutatum est.

141. Milites Marcelli copias Siculorum facile vincunt
Solaque, quod superest, secum certamina *norunt*,
Quis dextra antistet spoliisque excellat opimis.

Pro *norunt* Heinsius aliique *morunt* scribere voluerunt.

Nescio an scripserit poëta: *ponunt*, Vergilii memor, qui Aen. V. 66: prima citae Teucris ponam certamina classis, Georg. II. 530: iaculi certamina ponit in ulmo. Cf. Silius XVI. 313: rapidos cursus proponit equorum. Notandum est, vocabula quae sunt *sola* et *secum* expressius cum emphasi esse posita ac pronuntianda: milites, cum Siculos nauci non penderent, non certamina posuerunt quorum illi quoque essent participes, sed sola certamina sibi inter se, quis etc.

189: Haud secus Eridani stagnis *ripa*ve Caystri
Innatat albus olor pronoque immobile corpus
Dat fluvio et pedibus tacitas eremigat undas.

Siquis hunc locum corruptum habere atque pro *ripa* vocabulum quale est *lympha* substituere velit, propterea quod in terra natare nemo possit, consideret Silium nostrum primoribus inter poëtas adnumerandum non esse, cuius rei et alia multa argumenta sunt et hoc vel maxime notandum videtur. Ovidius Trist. V. 1, 11 cecinerat:

utque iacens ripa deflere Caystrius ales
dicitur ore suam deficiente necem,

Verg. Aen. IX. 104

Digitized by Google

idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum,

ubi ripas pro toto flumine posuit secundum figuram notissimam, quae 'pars pro toto' apud grammaticos audit. Iam vides quomodo noster exemplis suis usus vel potius abusus sit: voc. *ripa* pro flumine usurpavit in eo loco, quo non undae cum ripis dicantur sed cycnus ille undis innatans aperte ostendat, de aquis unis sermonem esse.

199. Enumerantur oppida Siciliae, quae partibus Romanorum favebant.

Tum, quae nectareis vocat ad certamen Hymetton,
Audax Hybla, favis, palmaque *arbusta* Selinus.

Cum olim vulgo *palmis quoque onusta* editores legerent, Drakenborch e Gronovii coniectura *palmaeque arbusta S.* recensuit. Est praeterea Lefeburii coni. *palmisque.* Editores recentiores librorum mss. lectionem *palmaque arbusta S.* tueri solent, quae bonam interpretationem admittere mihi quidem minime videtur. Ego tamen sub voce *arbusta* aliud quid latere credo, id quod Gronovius curis secundis suspicatus est: non tamen cum eo *palmis Phoenica Selinus* legere velim, sed: palmaque *superba* Selinus, cf. huius libri vs. 250: telaque superba Lanigera Melite, 388: veloque superba capaci (de nave), XV. 185: caede superbi ductores Libyae.

208: altus equorum
Mille rapit turmam atque hinnitibus aera flammat
Pulveream volvens Agragas *ad inania* nubem.

Istam Gronovii lectionem, quam editores omnes receperunt, veram esse nemo umquam mihi persuadebit: immo optima est lectio tradita *menia* h. e. *moenia.* Ipse Marcellus ad Syracusas obsidendas profectus (vs. 179):

victricia signa, quieto
Agmine progrediens, Ephyraea ad moenia vertit,

atque obsidio Archimedi artibus ducebatur (vs. 340):

stabatque ingens ad moenia bellum.

Quandoquidem autem loco nostro Agrigentini memorantur in

Digitized by Google

longa populorum serie, qui 'Latium et Laurentia signa fovebant' (vs. 257), Heinsio roganti 'Ad quae *moenia*?' respondeo: Nimirum ad moenia Syracusarum, ibi enim Marcellus, quocum illi arma iungere parabant, castra sua locaverat. Accedit quod satis insolite dictum videtur *ad inania*, quam locutionem loci, ubi *per inania* legitur, non vindicant.

284. Duces Syracusanorum plebem inflammabant et alia dicentes et haec:

ter centum ante ora triremes
Unum naufragium, mersasque impune profundo
Clade pharetrigeri subnixas regis Athenas.

Scribe *Uno naufragio* neque opus iam erit virgula, qua post *naufragium* collocata editores nunc lectionem traditam tueri conantur.

299. Tandem Marcellus urbem undique aggreditur,
Par omnis simul ira rapit; *certant*que ruuntque.

Credo: *caeduntque* ruuntque, cl. XVI. 71: hinc tantum caedentum atque inde ruentum, Verg. Aen. X. 756: caedebant pariter pariterque ruebant.

366. Pugna navalis instat
Ac iam *diffusus* vacua bellator in unda
Cornibus ambierat patulos ad proelia fluctus,
Navali claudens umentem indagine campum.

Legendum videtur: *diffusis* — Cornibus.

371: Nec mora: terrificis saevae stridoribus aeris,
Per vacuum late cantu resonante profundum,
Incubuere tubae.

Rursus locum habemus vere Silianum, quem viri docti iniuria coniecturis emendare studuerunt, Gronovius *Increpuere* cum proponeret, quod Summers etiam in textum recepit, Heinsius *Incinuere* cum scribi iuberet.

Verg. Aen. XII. 108 cum scripsisset: Aeneas acuit Martem, Stat. Theb. VIII. 345 ponere ausus est: acuitque tubas et sibila miscet Tisiphone. Deinde vero idem vocem *tuba* sensu

Digitized by Google

etiam latiore usurpavit ita ut idem fere significaret quod arma, bellum, nam Theb. XI. 58 dedit: Tisiphone fraterna cludere quaerit bella tuba, h. e. fratrum congressu, ut Lactantius recte observat (Cf. Mnemos. Vol. XXXVII p. 103). Quid autem Silius? Ulterius etiam progreditur et tubam tamquam personam iam inducere non veretur.

387. De nave sermo est qua nulla umquam maior e navalibus Punicis exiit.

Sed *quater* haec centum numeroso remige pontum
Pulsabat tonsis, veloque superba capaci
Cum rapidum hauriret Borean et cornibus omnis
Colligeret flatus, lento se robore agebat,
Intraret fluctus solis ceu pulsa lacertis.

Locum manifesto corruptum multi temptarunt, qui omnes id egerunt ut voc. *Sed*, quod nullo modo ibi ferri posse videretur, amoverent itaque Heinsius *Acta quater centum*, Lefebure *Nam quater*, Schrader *Ter quater* protulerunt. At tamen alibi corruptelam latere suspicor atque poëtam scripsisse: Sed *quamquam* haec centum e. q. s.

Cf. XIII. 641: Implebat quamquam languentia lumina somnus, et VI. 377, ubi *erat* subaudiendum esse Lindblomio credo (In Sil. It. Punica Quaestiones, Upsaliae MCMVI pag. 109).

401: residentis puppe magistri
Affixit plectro dextram; nec deinde regenda
Puppe manus valuit, *flectenti* immortua clavo.

Si sana est lectio, voc. *flectenti* nil denotare potest nisi navem flectenti, ergo: immortua est manus clavo, qui navem flectere solet. Quod hoc quidem loco satis abundanter, ne insulse dicam, additum videtur atque Gronovio haud immerito displicuit, qui *flectendo* substituere voluit. At durum hoc esse, cum proxime praecesserit *regenda puppe* in hac ipsa periodo, cuivis patebit.

Nonne Silius scripsisse putandus est: *fluitanti*? Nempe manus magistri cum non amplius clavum dirigere valeret, hic incertus huc illuc fluitabat, ut Tacitus habet: fluitans testudo, et: praelongis hastis fluitans labansque miles. Cf. quae sequuntur:

transverberat ictu
Orba gubernacli subeuntem munera Taurum.

Digitized by Google

414: palmaeque, trahente profundo,
Luctantum frustra summis *in* fluctibus extant.
Corrigas: summis *e* fluctibus, cl. vs. 483 huius libri:
pars subnatat unda
Membrorum, pars extat aquis.

462: Hos inter Daphnis, deductum ab origine nomen
Antiqua, *fuit* infelix, cui linquere saltus
Et mutare casas infido marmore visum.
Pro *fuit* Bentley proposuit *perit*, sed veram ac genuinam lectionem esse arbitror: *ruit*. Cf. XV. 736: Fortuna ruebat Sidonia, XVI. 68: Qui postquam miseris ruit, XVII. 150: tantoque fragore ruentem Hannibal absenti retinebat nomine molem, Liv. XXVIII. 12: tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant.

De eodem Daphnide poëta enarrare pergit:
465 At princeps generis quanto maiora paravit
Intra pastorem sibi nomina! Daphnin amarunt
Sicelides Musae, dexter donavit avena
Phoebus Castalia et iussit, proiectus in herba
Si quando caneret, laetos per prata, per arva
470 Ad Daphnin properare greges *rivos*que silere.
Barthius verba *intra pastorem* interpretatur: hoc est, pastoricia sua vita et fortuna contentus, Heinsius vero scribendum esse asseverat: *inter pastores*, quidquid libri veteres dissuadeant. An forte conicere licet: *ultra* pastorem, h. e. supra pastoris humilem statum condicionemque?

Quod ad verba *rivosque silere* attinet, ad quae Heinsius ascripsit: An *cieri*? vel *citari*? nihil mutandum esse censeo, quamvis sint dure expressa. Locum videlicet vere Silianum rursus deprehendimus; namque cum alii poëtae affirmarint, vate celeberrimo canente flumina ad vocem eius immobilia stetisse (cf. Ovid. Fast. II. 84, Propert. III. 1. 41, Phaedr. prol. III. 59 de Orpheo), noster non rem, quae fluminum imprimis propria est, sc. motum, sumit, sed proprietatem secundariam ac minus conspicuam, sc. strepitum. Quamquam igitur nil mutandum esse opinor, multo elegantius sit: *Satyros*que silere. Cf. III. 394: quam Satyri coluere leves.

Digitized by Google

570: Et quae, fusa comas, curvum per caerula piscem
Nereis *umenti* moderatur roscida freno.

Propter sequens epitheton *roscida* poëtam non *umenti*, sed *undanti* scripsisse credo.

591: Squalebat tellus, vitiato fervida dorso,
Nec victum dabat aut ullas languentibus umbras,
Atque ater picea vapor expirabat in aethra.
Vim primi sensere canes. mox nubibus *atris* e. q. s.

Non solum adiectivum nunc quidem in versu subsequenti repetitum sed etiam oppositio, quae desideratur, me inducunt ut pro *Atque ater* restituendum censeam: *At teter*. Corruptelae originem sic explico ut, cum olim *At taeter* exaratum esset, per haplographiam scriba aliquis litteram alteram omiserit, unde facile vocabulum notissimum *ater* irrepserit atque ad metrum explendum *at* in *atque* immutatum sit.

XV. Quivis huius libri novem versus priores paulo attentius perlegat; quin mox mihi assentiatur, versum nonum spurium et insiticium esse monenti, vix ac ne vix quidem dubito.

At nova Romuleum carpebat cura senatum,
Quis trepidas gentes Martemque subiret Hiberum,
Attritis rebus.

Est istud libri exordium. Deinde rerum condicio satis desperata, quae tunc erat in Hispania, breviter significatur et metus inde Romanis oriens indicatur. Denique poëta ad senatum his verbis redit (vs. 7—9):

Anxia turba patrum quasso medicamina maesti
Imperio circumspectant divosque precantur,
Qui laceris ausit ductor succedere castris.

Senatores igitur *divos precantur, qui ductor ausit* succedere laceris castris! Quaenam est ista distorta dicendi ratio? Qualia medicamina illi circumspectent, quid sit quod divos precentur, versus secundus clare diserteque ostendit; verba *divosque precantur* totius periodi clausula est aptissima eademque gravissima; versus nonus vero secundi versus repetitio molestissima est neque a verbo *precantur* rite pendere potest.

Quibus omnibus de causis noli versum coniecturis emendare,

Digitized by Google

ut Heinsius et Burmannus conati sunt, sed totum iam inducere utpote postea insertum a nescio quo, qui verba *divosque precantur* per se ipsa non satis perspicua esse sed illustratione ista indigere putaret.

100. In oratione Virtutis deae haec leguntur:

Me cinctus lauro producit ad astra Triumphus.
Casta mihi domus et celso stant colle penates,
Ardua saxoso *perducit* semita clivo.

Legas quaeso:

Ardua saxoso *quo ducit* semita clivo.

In iis autem quae sequuntur (vs. 103 sq.):

Asper principio — neque enim mihi fallere mos est —
Prosequitur labor. *adnitendum* intrare volenti, e. q. s.

pro verbo composito *adnitendum* maluerim: labor *ac* nitendum. Ita etiam IV. 603: perque aspera duro Nititur ad laudem virtus interrita clivo.

121: Quae postquam cecinit sacrato pectore Virtus,
Exemplis laetum vultuque audita probantem
Convertit iuvenem.

Praestare videtur: *Extemplo* laetum. Cf. XVII. 46, 240 e. a.

129: At iuvenis, plenus monitis, ingentia corde
Molitur *iussae*que calet virtutis amore.
Ardua rostra petit, nullo fera bella volente,
Et *gravia* ancipitis deposcit munera Martis.

Verbum *iussae* hoc loco non explico; quod si *iusso* exaratum esset, interpretarer: iusso sc. a Virtute, sed una litterula mutata praefero *iustae*. In vs. 132 epitheton *gravia* vehementer displicet neque scio an scriptum fuerit: *gravis*, h. e. graviter commotus, cum conscius sibi esset incepti difficillimi, deposcit munera ancipitis Martis.

166: hinc gurgite ab alto
Tellurem procul irrumpentem in sidera cernunt,
Aerias Alpes. *occurrunt* moenia Graiis
Condita Massiliae.

Digitized by Google

Verba *Aerias Alpes* ut novum exemplum iis addas velim quae ad IV. 70 (Mnemos. Vol. XXXVII p. 333) contuli. Pro *occurrunt* legendum esse puto: *succurrunt*.

320: Tunc et Tyndarei Latias fortuna Tarenti
Auxit opes laudemque *simul*. nam perfida tandem
Urbs Fabio devicta seni, postremus in armis
Ductoris titulus cauti. sollertia tutum
Tum quoque adepta decus, capt*is* sine sanguine mur*is*.

Scribe mecum: laudemque *ducis*; praeterea maluerim *captos* s. s. *muros*, ita ut verba sint vocabuli *decus* appositio.

356. Marcellus laudat filium suum quamvis nondum puberem iam bellatorem strenuum:

urbe Sicana
Qualem te vidi, nondum permitteret aetas
Cum tibi bella, meo tractantem proelia *vultu*!

Immerito viri docti hunc locum coniecturis sollicitarunt (Heinsius *ritu*, Withof *nutu* vel *ductu*); lectionem sanam esse comprobat vs. 463:

Tunc et furtiva tractantem proelia luce
Deiecit Galam.

399. Poëta postquam res gestas Marcelli descripsit, ad alia ita transit:

Talia in Ausonia. sed non et talis Hiberis
Armorum eventus campis.

Credo eum scripsisse: *Talis* in Ausonia, sublato scilicet puncto quod post id nomen nunc collocari solet.

419: Et laetus, *repetens* gentis primordia, ductor
Festa coronatis agitabat gaudia signis,
Pacificans divos.

Praestat *reputans*, cl. XVI. 177: reputansque laborem, XVII. 78: reputet superos, 346: reputa tecum ipsa furores Sidonios.

464: sacris Carthaginis illum
*Sup*posito mater partu subduxerat olim,

Digitized by Google

Sed stant nulla diu deceptis gaudia divis.

Aut ego locum minime intellego aut emendandum est: *se*posito ... partu.

571: hortator sibi quisque: 'Age, perge, salutem
Ausoniae ancipit*es* superi et, stet Roma cadatne,
In pedibus posuere tuis', clamantque ruuntque.
Hortandi genus *acer* habet praecedere ductor:
Ill*um* augent cursus annisi aequare sequendo
Atque indefessi noctemque diemque feruntur.

An *ancipites superi*? Potius credo: Ausoniae ancipit*is* casu genitivo, ut sit: superi salutem Ausoniae ancipitis in pedibus tuis posuerunt et illud, utrum Roma stet cadatne. Etiam legi potest: ancipit*em* (ad *salutem* quod referatur).

Quod ad vs. 574 attinet, Bauer eum de suo ita constituit:

Hortandi genus — acer havet praecedere ductor,

at Summersium iure verbum traditum *habet* retinuisse opinor, quamquam pro *acer* nescio an *alterum* poëta scripserit.

Denique pro *Illum* in vs. 575 quin reponendum sit *Illi* nullus dubito.

601: At non Hasdrubalem fraudes latuere *recentum*
Armorum, quamquam tenebris Nox texerat astus.

Latet me, quibus de causis Heinsius *repentum* — Schrader *nitentum* cum conicerent, lectionem *recentum* suspectam habuerint; optime hercle se habet, id quod XVI. 18 etiam comprobat:

proque omnibus armis
Et castrorum opibus dextrisque recentibus unum
Hannibalis sat nomen erat.

Iure igitur Summers eorum coniecturas in apparatu suo non commemoravit.

614: Erepit, suspensa ferens vestigia, castris
Et muta elabi *tacito* iubet agmina passu.
Illunem nacti per rura *tacentia* noctem
Accelerant vitantque sonos.

Emendandum est: *iacentia*, quo verbo de locis tranquillis Silius alibi quoque usus est. Cf. V. 583: per stagna iacentia (ubi in-

Digitized by Google

864. Postquam illis Caesarem adiunxit, Sibylla exclamat:
quantas moles, cum sede reclusa
Hinc tandem erumpent, terraque marique movebunt!
Heu miseri, quotiens toto pugnabitis orbe!

Pro codicum corrupta lectione *Hac* et *Hanc* editores Blassii coniecturam *Hinc* receperunt, male, ut credo; post verba *sede reclusa* adverbium *hinc* admodum languet neque dubito quin scriptum fuerit: *Hi*, quo vocabulo in orationis fine Sibylla omnes complectitur.

XIV. 41: (Minos) qui fraude nefanda
Postquam *perpetuas* iudex concessit ad umbras
Cocalidum insidiis, fesso Minoia turba
Bellandi studio Siculis subsedit in oris.

Immo *perpetuus iudex* Minos apud umbras factus est.

55: At non aequus amat Trinacria Mulciber antra.
Nam Lipare, vastis subter depasta caminis,
Sulphureum vomit exeso de vertice fumum.
Ast Aetna eructat tremefactis cautibus ignis
Inclusi gemitus, e. q. s.

Emenda *Atque*, cuius lectionis cod. O, qui *At* praebet, servavit reliquias. Ceterum locus Vergilianus, quem Silius imitatur, me adducit ut olim scriptum fuisse credam: *Inclusos gemitu*: atque Aetna e cautibus tremefactis ignes ibi inclusos cum gemitu eructat. Cf. Verg. Aen. III. 575:

Interdum scopulos avolsaque viscera montis
Erigit eructans liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.

68: stat vertice celsi
Collis hiems, calidaque nivem tegit *atra* favilla.

Ad hunc locum Drakenborch annotavit, se non recipiendam putare Dausqueii coniecturam *altamque* vel *canamque nivem*, fortasse tamen legendum esse *calidamque nivem tegit atra favilla*, id quod Bauer recepit. Cum vero Postgate lectionis traditae defensor exstitisset, Summers eam retinuit Drakenborchii Dausqueii Schraderi (*gelidamque*) propositis in apparatum criticum

Digitized by Google

relegatis. Qui quamquam iure scripturam librorum mss. omnium tueri mihi videtur, locum tamen non ab omnibus numeris sanum esse credo: quis tandem mihi illud *atra* explicat? Ego quidem id quod nunc legitur: 'atra hiems nivem favilla tegit' inepte enuntiatum dicere non dubito, cum nemo non contrarium exspectaret: 'atra hiems nive favillam tegit'. Quid autem factum est? Cum olim exaratum esset:

calidaque nivem tegit *Aetna* favilla,

nomen proprium, ut passim in codicibus mss. Punicorum, littera minuscula descriptum (cf. app. crit. Baueri ad vs. 206, 221 huius libri), deinde a librariis posterioribus non intellectum et in adiectivum bene notum immutatum est.

141. Milites Marcelli copias Siculorum facile vincunt
Solaque, quod superest, secum certamina *norunt*,
Quis dextra antistet spoliisque excellat opimis.

Pro *norunt* Heinsius aliique *morunt* scribere voluerunt.

Nescio an scripserit poëta: *ponunt*, Vergilii memor, qui Aen. V. 66: prima citae Teucris ponam certamina classis, Georg. II. 530: iaculi certamina ponit in ulmo. Cf. Silius XVI. 313: rapidos cursus proponit equorum. Notandum est, vocabula quae sunt *sola* et *secum* expressius cum emphasi esse posita ac pronuntianda: milites, cum Siculos nauci non penderent, non certamina posuerunt quorum illi quoque essent participes, sed sola certamina sibi inter se, quis etc.

189: Haud secus Eridani stagnis *ripa*ve Caystri
Innatat albus olor pronoque immobile corpus
Dat fluvio et pedibus tacitas eremigat undas.

Siquis hunc locum corruptum habere atque pro *ripa* vocabulum quale est *lympha* substituere velit, propterea quod in terra natare nemo possit, consideret Silium nostrum primoribus inter poëtas adnumerandum non esse, cuius rei et alia multa argumenta sunt et hoc vel maxime notandum videtur. Ovidius Trist. V. 1. 11 cecinerat:

utque iacens ripa deflere Caystrius ales
dicitur ore suam deficiente necem,

Verg. Aen. IX. 104

Digitized by Google

idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum,

ubi ripas pro toto flumine posuit secundum figuram notissimam, quae 'pars pro toto' apud grammaticos audit. Iam vides quomodo noster exemplis suis usus vel potius abusus sit: voc. *ripa* pro flumine usurpavit in eo loco, quo non undae cum ripis dicantur sed cycnus ille undis innatans aperte ostendat, de aquis unis sermonem esse.

199. Enumerantur oppida Siciliae, quae partibus Romanorum favebant.

Tum, quae nectareis vocat ad certamen Hymetton,
Audax Hybla, favis, palmaque *arbusta* Selinus.

Cum olim vulgo *palmis quoque onusta* editores legerent, Drakenborch e Gronovii coniectura *palmaeque arbusta S.* recensuit. Est praeterea Lefeburii coni. *palmisque.* Editores recentiores librorum mss. lectionem *palmaque arbusta S.* tueri solent, quae bonam interpretationem admittere mihi quidem minime videtur. Ego tamen sub voce *arbusta* aliud quid latere credo, id quod Gronovius curis secundis suspicatus est: non tamen cum eo *palmis Phoenica Selinus* legere velim, sed: palmaque *superba* Selinus, cf. huius libri vs. 250: telaque superba Lanigera Melite, 388: veloque superba capaci (de nave), XV. 185: caede superbi ductores Libyae.

208: altus equorum
Mille rapit turmam atque hinnitibus aera flammat
Pulveream volvens Agragas *ad inania* nubem.

Istam Gronovii lectionem, quam editores omnes receperunt, veram esse nemo umquam mihi persuadebit: immo optima est lectio tradita *menia* h. e. *moenia.* Ipse Marcellus ad Syracusas obsidendas profectus (vs. 179):

victricia signa, quieto
Agmine progrediens, Ephyraea ad moenia vertit,

atque obsidio Archimedi artibus ducebatur (vs. 340):

stabatque ingens ad moenia bellum.

Quandoquidem autem loco nostro Agrigentini memorantur in

Digitized by Google

longa populorum serie, qui 'Latium et Laurentia signa fovebant' (vs. 257), Heinsio roganti 'Ad quae *moenia*?' respondeo: Nimirum ad moenia Syracusarum, ibi enim Marcellus, quocum illi arma iungere parabant, castra sua locaverat. Accedit quod satis insolite dictum videtur *ad inania*, quam locutionem loci, ubi *per inania* legitur, non vindicant.

284. Duces Syracusanorum plebem inflammabant et alia dicentes et haec:

ter centum ante ora triremes
Unum naufragium, mersasque impune profundo
Clade pharetrigeri subnixas regis Athenas.

Scribe *Uno naufragio* neque opus iam erit virgula, qua post *naufragium* collocata editores nunc lectionem traditam tueri conantur.

299. Tandem Marcellus urbem undique aggreditur,
Par omnis simul ira rapit; *certant*que ruùntque.

Credo: *caeduntque* ruuntque, cl. XVI. 71: hinc tantum caedentum atque inde ruentum, Verg. Aen. X. 756: caedebant pariter pariterque ruebant.

366. Pugna navalis instat
Ac iam *diffusus* vacua bellator in unda
Cornibus ambierat patulos ad proelia fluctus,
Navali claudens umentem indagine campum.

Legendum videtur: *diffusis* — Cornibus.

371: Nec mora: terrificis saevae stridoribus aeris,
Per vacuum late cantu resonante profundum,
Incubuere tubae.

Rursus locum habemus vere Silianum, quem viri docti iniuria coniecturis emendare studuerunt, Gronovius *Increpuere* cum proponeret, quod Summers etiam in textum recepit, Heinsius *Incinuere* cum scribi iuberet.

Verg. Aen. XII. 108 cum scripsisset: Aeneas acuit Martem, Stat. Theb. VIII. 345 ponere ausus est: acuitque tubas et sibila miscet Tisiphone. Deinde vero idem vocem *tuba* sensu

Digitized by Google

etiam latiore usurpavit ita ut idem fere significaret quod arma, bellum, nam Theb. XI. 58 dedit: Tisiphone fraterna cludere quaerit bella tuba, h. e. fratrum congressu, ut Lactantius recte observat (Cf. Mnemos. Vol. XXXVII p. 103). Quid autem Silius? Ulterius etiam progreditur et tubam tamquam personam iam inducere non veretur.

387. De nave sermo est qua nulla umquam maior e navalibus Punicis exiit.

Sed *quater* haec centum numeroso remige pontum
Pulsabat tonsis, veloque superba capaci
Cum rapidum hauriret Borean et cornibus omnis
Colligeret flatus, lento se robore agebat,
Intraret fluctus solis ceu pulsa lacertis.

Locum manifesto corruptum multi temptarunt, qui omnes id egerunt ut voc. *Sed*, quod nullo modo ibi ferri posse videretur, amoverent itaque Heinsius *Acta quater centum*, Lefebure *Nam quater*, Schrader *Ter quater* protulerunt. At tamen alibi corruptelam latere suspicor atque poëtam scripsisse: Sed *quamquam* haec centum e. q. s.

Cf. XIII. 641: Implebat quamquam languentia lumina somnus, et VI. 377, ubi *erat* subaudiendum esse Lindblomio credo (In Sil. It. Punica Quaestiones, Upsaliae MCMVI pag. 109).

401: residentis puppe magistri
Affixit plectro dextram; nec deinde regenda
Puppe manus valuit, *flectenti* immortua clavo.

Si sana est lectio, voc. *flectenti* nil denotare potest nisi navem flectenti, ergo: immortua est manus clavo, qui navem flectere solet. Quod hoc quidem loco satis abundanter, ne insulse dicam, additum videtur atque Gronovio haud immerito displicuit, qui *flectendo* substituere voluit. At durum hoc esse, cum proxime praecesserit *regenda puppe* in hac ipsa periodo, cuivis patebit.

Nonne Silius scripsisse putandus est: *fluitanti*? Nempe manus magistri cum non amplius clavum dirigere valeret, hic incertus huc illuc fluitabat, ut Tacitus habet: fluitans testudo, et: praelongis hastis fluitans labansque miles. Cf. quae sequuntur:

transverberat ictu
Orba gubernacli subeuntem munera Taurum.

Digitized by Google

414: palmaeque, trahente profundo,
Luctantum frustra summis *in* fluctibus extant.

Corrigas: summis *e* fluctibus, cl. vs. 483 huius libri:

pars subnatat unda
Membrorum, pars extat aquis.

462: Hos inter Daphnis, deductum ab origine nomen
Antiqua, *fuit* infelix, cui linquere saltus
Et mutare casas infido marmore visum.

Pro *fuit* Bentley proposuit *perit*, sed veram ac genuinam lectionem esse arbitror: *ruit*. Cf. XV. 736: Fortuna ruebat Sidonia, XVI. 68: Qui postquam miseris ruit, XVII. 150: tantoque fragore ruentem Hannibal absenti retinebat nomine molem, Liv. XXVIII. 12: tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant.

De eodem Daphnide poëta enarrare pergit:

465 At princeps generis quanto maiora paravit
Intra pastorem sibi nomina! Daphnin amarunt
Sicelides Musae, dexter donavit avena
Phoebus Castalia et iussit, proiectus in herba
Si quando caneret, laetos per prata, per arva
470 Ad Daphnin properare greges *rivos*que silere.

Barthius verba *intra pastorem* interpretatur: hoc est, pastoricia sua vita et fortuna contentus, Heinsius vero scribendum esse asseverat: *inter pastores*, quidquid libri veteres dissuadeant. An forte conicere licet: *ultra* pastorem, h. e. supra pastoris humilem statum condicionemque?

Quod ad verba *rivosque silere* attinet, ad quae Heinsius ascripsit: An *cieri*? vel *citari*? nihil mutandum esse censeo, quamvis sint dure expressa. Locum videlicet vere Silianum rursus deprehendimus; namque cum alii poëtae affirmarint, vate celeberrimo canente flumina ad vocem eius immobilia stetisse (cf. Ovid. Fast. II. 84, Propert. III. 1. 41, Phaedr. prol. III. 59 de Orpheo), noster non rem, quae fluminum imprimis propria est, sc. motum, sumit, sed proprietatem secundariam ac minus conspicuam, sc. strepitum. Quamquam igitur nil mutandum esse opinor, multo elegantius sit: *Satyros*que silere. Cf. III. 394: quam Satyri coluere leves.

Digitized by Google

570: Et quae, fusa comas, curvum per caerula piscem
Nereis *umenti* moderatur roscida freno.

Propter sequens epitheton *roscida* poëtam non *umenti*, sed *undanti* scripsisse credo.

591: Squalebat tellus, vitiato fervida dorso,
Nec victum dabat aut ullas languentibus umbras,
Atque ater picea vapor expirabat in aethra.
Vim primi sensere canes. mox nubibus *atris* e. q. s.

Non solum adiectivum nunc quidem in versu subsequenti repetitum sed etiam oppositio, quae desideratur, me inducunt ut pro *Atque ater* restituendum censeam: *At teter*. Corruptelae originem sic explico ut, cum olim *At taeter* exaratum esset, per haplographiam scriba aliquis litteram alteram omiserit, unde facile vocabulum notissimum *ater* irrepserit atque ad metrum explendum *at* in *atque* immutatum sit.

XV. Quivis huius libri novem versus priores paulo attentius perlegat; quin mox mihi assentiatur, versum nonum spurium et insiticium esse monenti, vix ac ne vix quidem dubito.

At nova Romuleum carpebat cura senatum,
Quis trepidas gentes Martemque subiret Hiberum,
Attritis rebus.

Est istud libri exordium. Deinde rerum condicio satis desperata, quae tunc erat in Hispania, breviter significatur et metus inde Romanis oriens indicatur. Denique poëta ad senatum his verbis redit (vs. 7—9):

Anxia turba patrum quasso medicamina maesti
Imperio circumspectant divosque precantur,
Qui laceris ausit ductor succedere castris.

Senatores igitur *divos precantur, qui ductor ausit* succedere laceris castris! Quaenam est ista distorta dicendi ratio? Qualia medicamina illi circumspectent, quid sit quod divos precentur, versus secundus clare diserteque ostendit; verba *divosque precantur* totius periodi clausula est aptissima eademque gravissima; versus nonus vero secundi versus repetitio molestissima est neque a verbo *precantur* rite pendere potest.

Quibus omnibus de causis noli versum coniecturis emendare,

Digitized by Google

ut Heinsius et Burmannus conati sunt, sed totum iam inducere utpote postea insertum a nescio quo, qui verba *divosque precantur* per se ipsa non satis perspicua esse sed illustratione ista indigere putaret.

100. In oratione Virtutis deae haec leguntur:

Me cinctus lauro producit ad astra Triumphus.
Casta mihi domus et celso stant colle penates,
Ardua saxoso *perducit* semita clivo.

Legas quaeso:

Ardua saxoso *quo ducit* semita clivo.

In iis autem quae sequuntur (vs. 103 sq.):

Asper principio — neque enim mihi fallere mos est —
Prosequitur labor. *adnitendum* intrare volenti, e. q. s.

pro verbo composito *adnitendum* maluerim: labor *ac* nitendum. Ita etiam IV. 603: perque aspera duro Nititur ad laudem virtus interrita clivo.

121: Quae postquam cecinit sacrato pectore Virtus,
Exemplis laetum vultuque audita probantem
Convertit iuvenem.

Praestare videtur: *Extemplo* laetum. Cf. XVII. 46, 240 e. a.

129: At iuvenis, plenus monitis, ingentia corde
Molitur *iussae*que calet virtutis amore.
Ardua rostra petit, nullo fera bella volente,
Et *gravia* ancipitis deposcit munera Martis.

Verbum *iussae* hoc loco non explico; quod si *iusso* exaratum esset, interpretarer: iusso sc. a Virtute, sed una litterula mutata praefero *iustae*. In vs. 132 epitheton *gravia* vehementer displicet neque scio an scriptum fuerit: *gravis*, h. e. graviter commotus, cum conscius sibi esset incepti difficillimi, deposcit munera ancipitis Martis.

166: hinc gurgite ab alto
Tellurem procul irrumpentem in sidera cernunt,
Aerias Alpes. *occurrunt* moenia Graiis
Condita Massiliae.

Digitized by Google

Verba *Aerias Alpes* ut novum exemplum iis addas velim quae ad IV. 70 (Mnemos. Vol. XXXVII p. 333) contuli. Pro *occurrunt* legendum esse puto: *succurrunt*.

320: Tunc et Tyndarei Latias fortuna Tarenti
Auxit opes laudemque *simul*. nam perfida tandem
Urbs Fabio devicta seni, postremus in armis
Ductoris titulus cauti. sollertia tutum
Tum quoque adepta decus, capt*is* sine sanguine mur*is*.

Scribe mecum: laudemque *ducis*; praeterea maluerim *captos* s. s. *muros*, ita ut verba sint vocabuli *decus* appositio.

356. Marcellus laudat filium suum quamvis nondum puberem iam bellatorem strenuum:

urbe Sicana
Qualem te vidi, nondum permitteret aetas
Cum tibi bella, meo tractantem proelia *vultu*!

Immerito viri docti hunc locum coniecturis sollicitarunt (Heinsius *ritu*, Withof *nutu* vel *ductu*); lectionem sanam esse comprobat vs. 463:

Tunc et furtiva tractantem proelia luce
Deiecit Galam.

399. Poëta postquam res gestas Marcelli descripsit, ad alia ita transit:

Talia in Ausonia. sed non et talis Hiberis
Armorum eventus campis.

Credo eum scripsisse: *Talis* in Ausonia, sublato scilicet puncto quod post id nomen nunc collocari solet.

419: Et laetus, *repetens* gentis primordia, ductor
Festa coronatis agitabat gaudia signis,
Pacificans divos.

Praestat *reputans*, cl. XVI. 177: reputansque laborem, XVII. 78: reputet superos, 346: reputa tecum ipsa furores Sidonios.

464: sacris Carthaginis illum
*Sup*posito mater partu subduxerat olim,

Digitized by Google

Sed stant nulla diu deceptis gaudia divis.

Aut ego locum minime intellego aut emendandum est: *se*posito ... partu.

571: hortator sibi quisque: 'Age, perge, salutem
Ausoniae ancipit*es* superi et, stet Roma cadatne,
In pedibus posuere tuis', clamantque ruuntque.
Hortandi genus *acer* habet praecedere ductor:
Ill*um* augent cursus annisi aequare sequendo
Atque indefessi noctemque diemque feruntur.

An *ancipites superi*? Potius credo: Ausoniae ancipit*is* casu genitivo, ut sit: superi salutem Ausoniae ancipitis in pedibus tuis posuerunt et illud, utrum Roma stet cadatne. Etiam legi potest: ancipit*em* (ad *salutem* quod referatur).

Quod ad vs. 574 attinet, Bauer eum de suo ita constituit:

Hortandi genus — acer havet praecedere ductor,

at Summersium iure verbum traditum *habet* retinuisse opinor, quamquam pro *acer* nescio an *alterum* poëta scripserit.

Denique pro *Illum* in vs. 575 quin reponendum sit *Illi* nullus dubito.

601: At non Hasdrubalem fraudes latuere *recentum*
Armorum, quamquam tenebris Nox texerat astus.

Latet me, quibus de causis Heinsius *repentum* — Schrader *nitentum* cum conicerent, lectionem *recentum* suspectam habuerint; optime hercle se habet, id quod XVI. 18 etiam comprobat:

proque omnibus armis
Et castrorum opibus dextrisque recentibus unum
Hannibalis sat nomen erat.

Iure igitur Summers eorum coniecturas in apparatu suo non commemoravit.

614: Erepit, suspensa ferens vestigia, castris
Et muta elabi *tacito* iubet agmina passu.
Illunem nacti per rura *tacentia* noctem
Accelerant vitantque sonos.

Emendandum est: *iacentia*, quo verbo de locis tranquillis Silius alibi quoque usus est. Cf. V. 583: per stagna iacentia (ubi in-

Digitized by Google

iuria Ruperti *patentia* vel *virentia*, Van Veen *tacentia* scribere voluerunt) et multi loci, quos ibi Drakenborch contulit.

676: Ardebat gemma Garamantide caerula vestis,
Ut cum sparsa micant stellarum lumina caelo,
Et gemmis galeam clipeumque accenderat *auro*.

Corrige: clipeumque accenderat *aureum*.

Habes apud nostrum alia synizeseos exempla I. 529, III. 450, IV. 602, VI. 226, VII. 503, X. 181 e. a.

759: Turbati Rutuli, confusaque pectora *visu*
Terrifico.

Hunc versum illis velim adicias, quos ad V. 435 congessi ut ibi pro *visa* restituendum esse *visu* demonstrarem.

767: demersaque in undam
Iunxerunt cumulo crescente cadavera ripas.

Hunc versum legenti in mentem mihi venit I. 373:
Surgebat *cumulo certantem* prorutus agger,
ubi Bauer emendationem a manu prima illatam *certantum* primum recepit, deinde vero praetulit lectionem cod. Col. a Nic. Heinsio prolatam *certatim*, Summers de suo edidit: cumul*is etiam tum* prorutus agger, neque scio an hic quoque *cumulo crescenti* vera ac genuina sit lectio. Cf. I. 418: Et iam corporibus cumulatus creverat agger, VI. 111: Vidi crescentis Thrasymenni caedibus undas.

XVI. 83. Scipio ubi Hasdrubalem, Gisgonis filium, appropinquare audiit, exclamat:

'Nil amplius', inquit,
'Vos hodie posco, superi. protraxtis ad arma
Quod profugos, satis est. iu dextra cetera nobis
Vota, viri; rapite, ite, precor.

Interpungendum est: *satis est: in dextra cetera nobis! Vota, viri, rapite, ite, precor.* Ut hoc loco *vota rapere*, sic *arma rapere* IV. 98, *viam rapere* IX. 33, VIII. 181, XII. 472, *membra rapere* II. 248, *tempus rapere* I. 569 legitur.

Digitized by Google

88. In eadem oratione haec sunt:

dignas spectabitis, aut me
Praescia mens fallit, vestro iam nomine caedes.
Nam quis erit tandem campis telluris Hiberae
Bellandi modus?

Emenda: *Num* quis erit, nam Scipionem dicere voluisse, nullum umquam bellandi fore modum, et haec quaestio et illa quae sequitur clare ostendunt.

96: quantumque rapit violentia ponti
Et Notus et Boreas et inexorabilis Auster,
Cum mergunt plenas tumefacta sub aequora classes,
— — — — — — — — — — —
Tantum acies hominumque ferox discordia ferro
Demetit.

Mala ista distinctio, quae tam in Summersii quam in Baueri editione nunc obtinet, ita corrigenda est ut virgula ponatur post *ponti* — deleatur post *Auster*.

122. Masinissae dormienti flamma in capite ardere visa est,
*Con*currunt famuli et serpentis tempora circum
Festinant gelidis restinguere fontibus ignes.

Immo: *Ad*currunt famuli.

168. Scipio Masinissam variis muneribus donat
Exin, firmato *sociali* foedere regis,
Vertendas agitat iam nunc Carthaginis arces.

Heinsius vel invitis membranis scribendum censuit *sociati*, verum traditam lectionem satis tuetur huius libri vs. 274:

Qui tunc orabat socialia foedera supplex.

317. Scipio in Hispania ludos funebres in patris patruique honorem instituit.

Iamque, ubi prolato sonuere repagula signo,
Et *toto* prima emicuit vix ungula cornu,
Tollitur in caelum furiali turbine clamor.

Qui hunc versum coniecturis temptarunt (Heinsius *moto* — Schrader *curru*), non perspexisse mihi videntur, verba *vix toto cornu*

Digitized by Google

iungenda esse; quod si feceris, interpretatio nullam iam difficultatem praebet. Sequitur

Pronique ac similes certantibus ore secuntur
Quisque suos currus magnaque volantibus idem
Voce locuntur equis. quatitur certamine circus
Certantum, ac nulli mentem non abstulit ardor.
Instant *praeceptis* et equos clamore gubernant.
Fulvus, harenosa surgens tellure, sub auras
Erigitur globus atque operit caligine densa
Cornipedumque vias aurigarumque labores.
Hic studio furit acris equi, furit ille magistri.
Hos patriae favor, hos accendit nobile nomen
Antiqui stabuli. sunt, quos spes grata fatiget
Et nova ferre iugum cervix. sunt, cruda senectus
Quos iuvet et longo sonipes spectatus in aevo.
Evolat ante omnis e. q. s.

Verbum *certantum* vs. 323 post *certantibus* vs. 320 et *certamine* vs. 322 sanum esse non posse alii ante me viderunt, e quibus Bentley et Ruperti *hortantum* et *caedentum* proposuerunt, male locum intellegentes, nam non aurigarum sed spectatorum studia describuntur. Quod recte perspexit Summers, qui de suo *spectantum* dedit et in versu sequenti lectionem traditam *praeceptis* servavit neque Modio aliisque obsecutus est *praecipites* scribentibus. At tamen non *spectantum* veram lectionem esse puto, sed verbum, cuius litterarum ductus ad scripturam traditam propius multo accedant, sc. *sectantum*. Idem enim hic fit quod depingitur vs. 482 sqq.:

Diversa et studia et clamor, pendentque faventes
Unguibus atque suos, ut cuique est gratia, anheli
Nomine quemque cient.

Hoc probe tenendum esse dico, vs. 320—324 et etiam vs. 328—332 non de aurigarum, sed de spectatorum variis animi motibus sermonem esse, id quod nemo, qui accurate attenteque locum totum perlegerit, iam negabit: versu demum 333 poëta equos atque aurigas in scenam inducit verbis *Evolat ante omnis*. Quae cum ita sint, vs. 325—327, quippe qui rerum narratarum ordinem nunc male interrumpant, post vs. 332 reponendos esse moneo.

Digitized by Google

333: Evolat ante omnis rapidoque *per aera* curru
Callaicus Lampon fugit.
Schraderi coniecturam respuit vs. 398:
fertur sublime per auras
Altius attollens cervicem victor ovantem
Panchates
et vs. 480: exiluere per auras.

356: ipse asper, nec qui cervicis amaret
Applausae blandos sonitus *clausumque* cruento
Spumeus admorsu gauderet mandere ferrum.
Pro *clausumque* Heinsius *rosumque* vel *rasumque* — Summers *durumque* proposuerunt. Si quid mutandum est, malim: *calidumque.*

394: Tollit se sonipes, ceu tunc e carcere *primo*
Corriperet spatium, e. q. s.
Omnino praetulerim: *primum.*

440: Interea metis, certus iam laudis, agebat
Sese Panchates et praemia prima petebat
Arduus. effusas lenis per colla, per armos
Ventilat aura iubas; tum, mollia crura *superbi*
Attollens gressus, magno clamore triumphat.
Conicio: *supremi.* In eo est ut equus metam attingat: magnis igitur clamoribus spectatores gressus eius supremos salutant.

465—477 pueri enumerantur, qui cursu contendere parati aderant, deinde vs. 478—481 postquam certaminis initium poëta descripsit, vs. 482—484 diversa spectatorum studia tangit ut ipso vs. 484 ad pueros currentes his verbis redeat:
grex inclitus aequore fertur,
Nullaque tramissa vestigia signat harena.
Iam versus duo sequuntur, qui, quamvis satis boni per se, praepostere positi sunt ubi nunc leguntur; sunt autem (486 sq.):
Omnes primaevi flaventiaque ora decori,
Omnes ire leves atque omnes vincere digni.
Manifestum est, hos versus de loco suo, qui est post vs. 477, per errorem nescio quem huc migrasse.

Digitized by Google

533. Narratur tragicum certamen duorum fratrum de regno contendentium, quod etiam Liv. XXVIII. 21 et Val. Max. IX. 11 ex. ext. 1 referunt:

Hos inter gemini — *quid iam* non regibus ausum?
Aut quod iam regni restat scelus? — impia circo e. q. s.

Corrigendum est: quid *enim* non regibus ausum?

576. Funebribus certaminibus iam finitis
Germanus ducis atque effulgens Laelius ostro
Nomina magna vocant laeti manesque iacentum
Atque hastas simul effundunt.

Legendum est: *Numina*, collato vs. 87 huius libri, ubi eosdem Scipio sic invocat:

gemina o mihi numina belli,
Ducite, adeste; sequor.

De vocabulis hisce frequenter a librariis confusis vide Drakenborchium ad huius libri vs. 655.

590: Ad maiora iubent praesagi tendere vates:
Id monstrare deos atque *hoc* portendere *signis*.

Reiectis Heinsii et Burmanni coniecturis *signi* et *signo* S. G. Owen (Class. Quarterly 1909) proposuit: *his* portendere signis. At de uno tantum signo utique sermo est, de hasta scilicet subito frondescenti. Quamquam igitur Heinsii lectionem *signo* bonam interpretationem admittere concedo, ita ut *deos* et verbi *monstrare* et verbi *portendere* subiectum evadat, nescio an praestet: hoc portendere *signum*; ita vates iussisse ac dixisse putandi sunt: „Ad maiora tende! Id dei monstrant, id hoc signum portendit."

611. In oratione, qua Fabius senex consilio Scipionis aversatur, legimus:

Bella nova in Libyae moliris ducere terras?
Hostis enim deest Ausoniae; nec vincere *nobis*
Est satis Hannibalem.

Praestat fortasse: *vobis*, quod alliteratio etiam commendat. In iis autem quae mox sequuntur (vs. 614):

stimuli si laudis agunt *nos*,

Digitized by Google

Hanc segetem mete. composuit propioribus *ausis*
Dignum te Fortuna parem

Schraderi Blassiique emendationem *vos* recipiendam esse credo atque pro *ausis* restituendum: *armis*.

659 Scipio exegit ab orbe
Hesperio nomen Libyae nec rettulit *auri*
Signa prius, quam fumantis circa aequora vidit
Romano Phoebum solventem litore currus.

Bauer pro corrupto vocabulo *auri* in textum de suo recepit: *ora*, Summers scripturae depravatae cruce praefixa de loco desperavit, nisi quod Dausqueium *urbi* conicientem verum fortasse vidisse arbitratur: ceterum coniecturae permultae, quibus viri docti locum temptarunt, apud utrumque memorantur, quibus addi iam potest Lindblomii propositum *aurea*, qui in libro, c. t. In Sil. It. Punica Quaestiones (Upsaliae 1906), p. 137 sq. multa et docte de loco disputavit.

Quamquam audacius videbitur post tot summorum virorum vanos labores locum attingere, facere non possum quin meam quoque sententiam aperiam, quam alius huius libri locus confirmavit. Legitur vs. 275 sq.:

His actis repetit portum puppesque secundo
Dat v e n t o et notis reddit se Scipio terris.

Haec cum legerem, suspicio mihi orta est, locum nostrum conclamatum fortasse una addita litterula sanandum esse, nempe

nec rettulit *auris*
Signa prius,

ita ut Blassium cum *Euro* legi iuberet sententiam, quae requiritur, non iustum vocabulum dedisse putem.

672. In Scipionis ad Fabium responso et alia multa sunt et haec:

sat gloria cauto
Non vinci pulchra est Fabio, peperitque sedendo
Omnia Cunctator.

Suspicor olim scriptum fuisse: *Nomina*, cl. huius libri vs. 632:

pater ille tuus, qui n o m i n a vestrae
Addidit haud segnis genti.

De verbo pariendi cf. Drakenborch ad IX. 377.

Digitized by Google

691: an Roma videbit
Turpia Agenoreae muris vestigia dextrae?
Carthago *immunis* nostros secura labores
Audiet interea et portis bellabit apertis?

E duobus attributis, quibus nunc Carthago fruitur, alterum tolle et Silii manum restitue mecum scribendo: *immanes*, quod adiectivum etiam legitur XVII. 113, 414 e. a.

XVII. 8:
Iamque petita aderat *Latia* portante Cybebe
Puppe; atque ante omnis, magno *cedente* senatu,
Obvius accitis properabat Scipio sacris.

Pro *Latia*, quod ad *puppe* moleste abundat, malim: *Latio* casu dativo ad verbum *aderat* pertinens, sed in versu sequenti utique emendandum esse: magno *incedente* senatu, reiectis coniecturis Marsi *sedente* et Heinsii *censente*, mihi quidem persuasissimum est.

107. Incendii vis iam ipsi Syphaci imminebat
Hausissetque virum, *trepidus* ni clade satelles
E somno ac stratis rapuisset multa precantem.

Permulti hunc locum temptarunt, ad unum omnes corruptelam latere rati in verbis *multa precantem*: Barth. *dira pr.*, Nodell. *m. paventem*, Ruperti *m. frementem*, Bothe *m. precando*, Postgate *inulta pr.*, Summers *m. rogantem* proposuere.

Haec verba si vere vitio laborant, potius credam Silium scripsisse: *multa negantem*, verum satis bene ea explicari posse existimo: multa h. e. vehementer, etiam atque etiam auxilium implorantem. At fugit me quare t r e p i d u s satelles dicatur qui mediis e flammis regem semisomnem rapuerit: *intrepidus* genuina lectio esse videtur.

125: *celsus*que ruebat
Viso rege procul raptis exercitus armis.

Withofii coniecturam *laetusque*, quam Bauer et Summers commemorant, refutat XV. 512:

A g m i n e c e l s o
Inde alacer — properatis devolat armis.

Digitized by Google

138. Equus Syphacis, hasta vulneratus, excussit vectorem, quo facto hostes

Invadunt vanumque fugae atque attollere *fessos*
Annitentem artus revocato a vulnere telo
Corripiunt.

Immo *fusos*, nam modo pugnare coeperat. Cf. huius libri vs. 484:

Ast hos, turpe, pavor f u s o s proiecit in ora.

Lucan. VII. 529:

Ut primum sonipes, transfixus pectora ferro,
In caput e f f u s i calcavit membra regentis.

438: Haec dicens Silarum, meditantem *in* proelia, telo
Praevenit.

Legendum: *meditantem proelia* inducta praepositione *in*, collatis iis quae ad IV. 188 (Mnem. Vol. XXXVII pg. 333 sq.) a me exposita sunt.

449 (de serpente): lateque per auras
Undantem torquet perfundens *nubila* tabem.

In Mnem. Vol. XXXVIII pg. 277 monui, pro inepto illo *nubila* corrigendum esse: *sibila*, id quod exemplis ex aliis poëtis confirmare conatus sum. Hisce iam exemplum ex ipsis Punicis addere liceat, nempe IX. 443:

Sibilaque horrificis torquet serpentibus aegis.

487. Scipio in pugna ad Zamam commissa cum Marte comparatur.

Qualis apud gelidum currus quatit *altior* Hebrum
Et Geticas solvit ferventi sanguine Mavors
Laetus caede nives, glaciemque Aquilonibus actam
Perrumpit stridens sub pondere belliger axis.

Pro *altior* Bothe *acrior* emendandum censuit, ego vero censeo: *arbiter*, quod Martis attributum legitimum esse nemo nescit.

540: ferrata calce cruentat
Cornipedem et *largas* Poenus quatit asper habenas.

Largae habenae quae sint, non intellego. Eques sane largus habenae vel habenarum dici potest, ut VII. 695:

Digitized by Google

imperterritus ipse
Ferrata calce atque effusa largus habena
Cunctantem impellebat equum,

sed ineptum est habenas ipsas largas appellare. Qua de causa poëtam *laxas* vel aliud epitheton posuisse mihi quidem persuasum est. Cf. Verg. Aen. I. 63: qui foedere certo Et premere et laxas sciret dare iussus habenas.

565. Hannibal postquam deos ob fraudem sibi illatam graviter incusavit, poëta pergit:

Simul haec *fundebat* et una
Spectabat dextram ac leti fervebat amore.

Suspicor olim scriptum fuisse: *frendebat*. Cf. vs. 116 huius libri.

592: Sic ubi, vi caeca tandem devictus, ad astra
Evomuit pastos per saecula Vesbius ignes,
Et pelago et terris fusa est Vulcania pestis,
Videre Eoi, monstrum admirabile, Seres
Lanigeros cinere Ausonio canescere lucos.

Ad hunc locum Drakenborch locum similem e Val. Flacci Arg. IV. 507 affert:

Sic ubi prorupti tonuit cum forte Vesevi
Hesperiae letalis apex; vix dum ignea montem
Torsit hiems, iam Eoas cinis induit urbes.

Cui hos versus perlegenti in mentem non venit Krakatai calamitatis, qua pars magna Indiae nostrae Orientalis anno 1883 afflicta est? Cui qui aequalis vixerit, Drakenborchio haud facile assentietur, qui postquam Heinsium ex Procopio et Ctesia docere affirmavit, Vesevi montis cineres non Constantinopolin solum sed et in Indiam usque nonnumquam delatos esse, exclamat: At nimium credulus sit, qui haec sibi persuaderi patiatur!

597: At fessum tumulo tandem regina propinquo
Sistit Iuno ducem, *facies* unde omnis et atrae
Apparent admota oculis vestigia pugnae.

Et hic locus et vs. 602:

talis, miserabile visu,
Prostratis *facies* aperitur dira maniplis

Digitized by Google

dubitantem me reddiderunt num VI. 168:

Scire nemus *pacem*que loci explorare libebat

Owen recte *speciemque* restituerit: immo vero Burmannum melius proposuisse nunc credo *faciemque*, cl. etiam XVII. 283:

Tum Venus, emoti *facie* conterrita ponti

atque ibid. 278: Hic varia ante oculos *facies*.

600: Qualem Gargani campum Trebiaeque paludem
Et Tyrrhena vada et Phaethontis viderat amnem
Strage *virum* undantem.

Codices mss. *vera* praebent, unde Blass *atra* vel *nigra* — Bauer *fera* (quod in editione Parmensi iam est) proposuerunt; hoc fortasse recte legi Summers autumat. At manus secundae scripturam *virum* satis tuetur IX. 189:

Strage virum mersus Trebia est.

AD EUPOLIDIS FRAGMENTA NOVA.

Ex quo primum inspexi nova Demorum Eupolidis fragmenta, de quibus in fasciculo priore pauca quaedam observavi [1]), identidem ad ea redii; sed quae operae pretium essent non inveni nisi paucissima, spero autem fore ut feliciorem in explendis corrigendis illustrandis his laciniis mox se praestet Alfredus Koerte, qui dudum [2]) indicavit id quod me fugerat: tertium fragmentum incipere ab hisce versibus, quos et antea e Demis habebamus cognitos:

[τὸ χαλκίον]
[θέρμαινέ θ' ἡμῖν καὶ θύη] πέττειν τι[νὰ
[κέλευ', ἵνα σπλάγχνοισι] συγγενώμεθα [3]).

v L.

1) Cf. pag. 129—136.
2) Cf. Berl. Phil. Woch. 9 Dec. 1911.
3) Fr. Kock 108.

Digitized by Google

Fragmenti I partem priorem non expedio; vs. 3 ἐπεὶ ξένον [2]) τιν' ὄντ' ἄσι|τον [3]) οὐκ ἔφασκε θρέψειν?

Posterior pars sic videtur explenda:

[νῦν δια]τρέφειν οὖν πρῶτα μὲν
χρὴ Καλλίαν
τοὺς ἐν μακροῖν τειχοῖν θάμ' [4]), — ἀ-
⟨ρι⟩στ⟨ητ⟩ικώ-
τεροι [5]) γάρ εἰσιν ἡμῶν, —
Νικήρατόν τ' Ἀχαρνέα,
[τροφὴ]ν διδόντα χοίνικας
[τρεῖς ἀλφίτω]ν ἑκάστῳ.
[ἐγὼ δὲ τἀπίλοιπα δ]ὴ
τῶν χρημάτων
[οὐδ' ἅ]ν τριχὸς πριαίμην.

II 6 in fine ἔσκ[ωπτ' ἀεί].

V 5 [ἔπειτα κρ]ίμνων [6]) τὴν ὑπήνην ἀνάπλεως.

V 10 non [πέμπει]ν sed [δοῦν]αι habet papyrus.

VI 10 sqq.:
A. [ἦ] γὰρ σὺ ⟨περὶ⟩ τοὐφλεῖν λέγεις οὕτως ἔχων;
B. καὶ ναὶ μὰ Δία κλάοντα καθιῶ σ' [εὐθέ]ως.
A. καὶ τοῦτό μου τὸ χρέος καταψεύ[δει σαφῶς].
C. [ξυλλάβε]τέ τ' αὐτὸν καὶ παράδοτ' ε[ἰς τὸ ξύλον].
[πάλαι γ]άρ ἐστι τῶν τοιούτων ἄ[ξιος] [7]).

v. L.

---

1) Cf. pag. 129—136 et 207.
2) Sic Hartman pro ἐπὶ ξένων (vel -ον).
3) Pap. αυτου, Hartman ἄλουτον coll. Ar. Av. 1554.
4) θαμά pro θ' ἅμα Naber.
5) ἀριστητικός ἀντὶ τοῦ ἔθος ἔχων ἀριστᾶν. Εὔπολις Δήμοις. Fr. 130 Kock.
6) κρίμνων pro]ημνων Naber.
7) Hoc, non οὗτος γὰρ — αἴτιος, verum videtur.

Digitized by Google

AD PLUTARCHI VITAM ARTAXERXIS.

SCRIPSIT

ALB^{s}. POUTSMA.

In huius Vitae capite XXVII in. δύσζηλα dicuntur τὰ βαρβαρικὰ δεινῶς περὶ τὸ ἀκόλαστον, ὥστε μὴ μόνον τὸν προσελθόντα καὶ θιγόντα παλλακῆς βασιλέως, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν πορείᾳ προεξελθόντα καὶ διεξελάσαντα τὰς ἁμάξας, ἐφ' αἷς κομίζονται, θανάτῳ κολάζεσθαι. Tria sunt quae me hoc loco detinuerunt. Primum enim mirabar, si tantum discrimen observatum fuit inter paelices regis et uxorem, ut haec armamaxa uti soleret, cuius rei auctor est ipse Plutarchus in huius Vitae c. V extr. et Apophth. 173 F, illae autem veherentur plaustris. Contuli quae scripsit Herodotus in VII. 83 extr.: ἁρμαμάξας τε ἅμα ἤγοντο, ἐν δὲ παλλακὰς, et in IX. 76: γυνὴ ... ἑοῦσα παλλακὴ Φαρανδάτεος ... καταβᾶσα ἐκ τῆς ἁρμαμάξης, quae Xenophon tradidit in Inst. Cyri IV. 3. 1 et VI. 3. 30, quae ipse Plutarchus in Themistoclis Vitae c. XXVI extr.: Οὐ γὰρ μόνον τὰς γαμετάς, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀργυρωνήτους καὶ παλλακευομένας ἰσχυρῶς παραφυλάττουσιν, ὡς ὑπὸ μηδενὸς ὁρᾶσθαι τῶν ἐκτός, ἀλλ' οἴκοι μὲν διαιτᾶσθαι κατακεκλεισμένας, ἐν δὲ ταῖς ὁδοιπορίαις ὑπὸ σκηνὰς κύκλῳ περιπεφραγμένας ἐπὶ τῶν ἁρμαμαξῶν ὀχεῖσθαι, nec iam dubitabam quin nostro loco revera ἅμαξαι illae fuerint ἁρμάμαξαι, in eaque sententia perstabam lectis verbis Curtii Rufi in III. 3. 22/4: „matrem Darei Sisigambin currus vehebat, et in alio erat coniunx. ... Quindecim deinde, quas armamaxas appellabant, sequebantur. In his erant liberi regis et qui educabant eos spadonumque grex .... Tum regiae pelices trecentae et sexaginta vehebantur, et ipsae regali cultu ornatuque". Illud vero non audebam affirmare, Plutarchum etiam scripsisse τὰς ἁρμαμάξας, ἐφ' αἷς κομίζονται. Videbam enim et Diodorum Siculum, quae fuit ἁρμάμαξα, eam dixisse modo ἀπήνην modo ἅρμα [1]), et ipso

1) XI. 56. 7: ἔθους γὰρ ὄντος παρὰ τοῖς Πέρσαις τὸν ἄγοντα παλλακὴν τῷ βασιλεῖ

Digitized by Google

eo loco in Vita Them. quem supra memoravi, post verba allata sequi haec: Τοιαύτης τῷ Θεμιστοκλεῖ κατασκευασθείσης ἀπήνης καταδὺς ἐκομίζετο, itaque malui credere Plutarchum etiam in Vita Artaxerxis currus quibus paelices regiae vehebantur non suo, sed quasi generali nomine dixisse ἁμάξας.

Deinde morabatur denuo me paulisper praepositio ἐπί. Nempe quin inter ea ὀχήματα fuerit armamaxa, quae Pollux (X. 52) dixerit κατάστεγα et στεγαστά, nondum vidi qui in dubium vocaret. Sed si et tecto et velis hoc vehiculum erat instructum, si erat σκηνὴ τροχήλατος — ut magnifice loquar cum Aeschylo (Pers. 1000/1 cll. Hdt. VII. 41) —: nonne qui eo vehebatur, ἐν ἁρμαμάξῃ vectus dicendus erat potius quam ἐΦ' ἁρμαμάξῃ aut, ut Epyaxa apud Xenophontem vel legatus ille in Aristophanis Acharnensibus (70), ἐΦ' ἁρμαμάξης? Nos quidem, quantum scio, vehimur non „*op*", sed „*in* een tentwagen". Atque legitur ἐν ταῖς ἁρμαμάξαις in Xen. Inst. Cyri III. 1. 8 et IV. 2. 29.

Denique, quid esset διεξελαύνειν τὰς ἁμάξας videbar mihi intellegere. Longa nimirum fuit pompa illorum carpentorum; quam qui *transversam percurrerat* — hoc enim puto esse διεξελαύνειν: 'transversum percurrere' — morte multabatur. Sed easdem has poenas dabat ὁ προεξελθών, hoc autem participium varie redditum vidi. Atque latinus ille interpres quem Cruserium fuisse affirmat Reiskius (in Praef. p. XXXI), vertit: „qui in itinere praeterlatus fuerit"; quod quomodo in τὸν προεξελθόντα inesse possit, me fugit. Nec melius res successit ei qui in Passovii lexico interpretatus est verbum προεξέρχομαι, quod nostro loco reddendum arbitratur per 'überholen'. A sensu verbi — nam de loco nego — fortasse non alienum est quod in ed. Didot. Xylander sive ipse Doehnerus tentavit: „qui procurrerit"; sed, quantum ego quidem usum cognoscere potui, solet significare *procedere ex* aut *exire ante* aliquem vel aliquid; unde autem proceditur vel exitur, aut diserte additum est aut facile mente suppletur. Quod hic secus est. Nam quod Reiskius praepositiones πρό et ἐξ rettulit ad mansionem, unde ante signum datum prodire viris non liceret: nimis longe sane, immo, nusquam illa mansio petita est. Accedit quod

κομίζειν ταύτην ἐπὶ ἀπήνης κεκρυμμένην κ.τ.λ., XVII. 35. 3: αἱ τῆς βασιλικῆς οἰκίας ... γυναῖκες ἐΦ' ἁρμάτων ὀχούμεναι κ.τ.λ.. Quae ἅρματα in § 5 dicuntur ἀπῆναι. Cf. etiam XX. 25. 4.

Digitized by Google

iure mireris nullam fieri mentionem eius qui carpenta *praeter*isset. Quo quidem Xylander aut Doehnerus et Reiskius pertinere voluerunt διεξελάσαντα, ego vero ita facio cum Cruserio ut id ipsum putem latere in προεξελθόντα, Plutarchum enim scripsisse τὸν παρεξελθόντα ἢ (non καὶ) διεξελάσαντα τὰς ἁμάξας.

In c. XXVIII extr. laudato Sophocleo illo Ταχεῖα πειθὼ τῶν κακῶν ὁδοιπορεῖ, Plutarchus λείαν γάρ τις, inquit, ἡ πορεία καὶ κατάντης ἐπὶ τὸ βουλόμενον, βούλονται δὲ οἱ πλεῖστοι τὰ φαῦλα. In his latini interpretes τὸ βουλόμενον vertunt: „id quod volumus"; quam interpretationem tantum abest ut damnem ut fatear me nescire quid hic sibi velit activum illud βουλόμενον quo usi sunt Antiphon 5. 73, Thuc. I. 90. 2, Dion. Hal. A. R. IV. 84 in., VII. 24 extr.; nam de Eur. I. Au. 1270 incertus haereo, apud Lucianum vero in Amor. 37 πρὸς τὸ βουλόμενον ἄγων vidi quidem in editione Bipontina latine sic reddita: „agens in id quod appetitur", sed ipse probo: „agens secundum voluntatem". Itaque apud unum Plutarchum hoc solo loco exemplum satis certum inventum esse videtur verbi βούλεσθαι *passive* usurpati. Quam raritatem certam tenebo, qua ipse mihi animum confirmem, dum progredior ad duos locos quorum aut me fugit sententia, aut verba corrupta sunt, aut illic quoque Plutarchus a vulgari usu audacter recessit. Scripsit enim in c. VIII extr.: Εἰ γὰρ αὐτὸς ἐσκόπει βασιλεύς, ὅπου τάξας τοὺς Ἕλληνας ἀβλαβεστάτοις χρήσεται πολεμίοις, οὐκ ἂν ἑτέραν ἐξεῦρεν ἢ τὴν ἀπωτάτω χώραν ἑαυτοῦ καὶ τῶν περὶ ἑαυτόν, ἀφ' ἧς οὔτε νικηθεὶς αὐτὸς ἤσθετο καὶ Κῦρος ἔφθη κατακοπεὶς ἢ χρησάμενός τι τῇ Κλεάρχου νίκῃ. Verba ἀφ' ἧς οὔτε νικηθεὶς αὐτὸς ἤσθετο secundum usum vulgarem iam Cruserius ille recte sic vertit: „ex quo neque victum sensit se". Sed ea hic convenire nego et negavisse videtur Xylander sive Doehnerus; legitur certe in ed. Didot. haec interpretatio: „*itaque* neque sensit ille se a Graecis victum". Nempe non se rex ad Euphratem, si licuisset, collocavisset, sed Graecos; ex quo loco non potuit ipse, in media sua acie positus, se victum sentire. Num igitur putabimus ἀφ' ἧς hoc loco esse 'itaque'? Neque omnino rex ignoravit se ipsum victum esse (a Cyro); suos quidem (a Graecis) fusos eum, qui tam longe ab iis abesset, nescisse

Digitized by Google

non nego; a Tissapherne enim et in castris Cyri demum secundum Xenophontem (An. I. 10. 5) cognovit; ea autem ignorantia regi non profuit, itaque a mente Plutarchi fuit aliena. Sed haec Plutarchum cogitavisse opinor: quod Clearchus Cyro obtemperare noluisset, id maxime regi profuisse, cum et Cyrus et Clearchus inutiliter suos uterque adversarios vicerit; alterius enim victoriae Clearchum, cum tantum spatium intercederet inter ipsum et mediam aciem regiam, inscium fuisse, altera Cyrum usum non esse, quod ei victori quidem, sed tamen in summo periculo versanti Clearchus, qui propter longum intervallum discrimen rerum ignoraret, non subveniret nec prohiberet quin ille occideretur. Quae si recte disputavi, ἥσθετο, sive Aoristus est, sive, quae mea est opinio, Imperfectum, habendum est *passivum*. Atque Praesenti tempore verbi αἰσθάνεσθαι Plato passive usus est in Parmenide, cum scripsit (142 A): (τὸ ἓν οὐ) γιγνώσκεται οὐδέ τι τῶν ὄντων αὐτοῦ αἰσθάνεται [1]).

Altero loco, qui legitur in c. XXII, breviter defungar. Ibi rex Τιμαγόρᾳ . . . μυρίους τε δαρεικοὺς ἔδωκε καὶ γάλακτος βοείου δεομένῳ δι' ἀσθένειαν ὀγδοήκοντα βοῦς ἀμέλγεσθαι παρηκολούθουν. Dico igitur hic aut vitium aliquod latere aut βοῦς esse *Nominativum pluralem*; quam χρῆσιν σπανίαν esse affirmat Choeroboscus; sed plura piget excerpere e Stephani Thesauro, memorare autem attinet Nom. pl. εὖνους et εὖρους, quorum exempla indicaverunt Meisterhans (Gramm. d. att. Inschr.[2] p. 117. 6) et Dittenberger (Syll.[2] et I. O. Indices gramm. et orthogr.).

Finem faciam ab ultimis verbis capitis XI: Τοιοῦτος μὲν ὁ Κτησίου λόγος, ᾧ καθάπερ ἀμβλεῖ ξιφιδίῳ μόλις ἀναιρῶν τὸν ἄνθρωπον ἀνήρηκεν. In his ex v. cl. Hartman opinione „ἀναιρῶν . . . ἀνήρηκε sanum esse non potest" (Mnem. XXXIX. p. 324). Sed nonne hunc locum satis tuentur duo illi quos inveneram apud Xenophontem in Inst. Cyri: τῶν μουσουργῶν ἀκούσας ἑσπέρας, ὧν σὺ νῦν ἔχεις, ἥκουσά τε ἡδέως κ.τ.λ. (V. 1. 1), et: ὑπακούων σχολῇ ὑπήκουσα; (VIII. 4. 9)?

1) Stahl v. cl. hunc locum indicavit in magno illo opere de verbi Graeci constructione p. 73 ima. In Plat. Rep. II. 375 A vero αἰσθανόμενον medium est et masculinum et referendum ad ἑκάτερον, plane ut, quod ibidem sequitur, ἑλόντα; neque Infinitivus διακάθειν recte carebit articulo. Quae monui propter Astium et Stephani Thesaurum.

Digitized by Google

AD XENOPHONTIS LIBELLUM DE RE EQUESTRI.

SCRIPSIT

S. A. NABER.

Nuper in his terris usu venit quod proverbio dicitur: Saulus inter Prophetas; etenim duo exorti sunt viri militares, qui publice pronunciarunt quanti facerent Graecarum litterarum studium. Horum alter, qui inter fabrum praefectos locum tenet, J. P. Enklaar [1]) nomine, non satis habuit in Academia Militari Bredana tirones artem suam docere, sed quum videret multos inter aequales esse iurisconsultos, plures medicos et plurimos naturae scrutatores, qui hoc agant ut ne in posterum in Gymnasiis discipuli teneantur addiscere Graecam linguam, quum rarissime satis proficiant ut post sex annos inutiliter consumtos ex ingrato labore aliquem fructum percipere possint: hoc igitur quum vir fortissimus animadverteret, iis certe quibus aliquid salit sub laevae parte mamillae summa ope commendavit studium cum reliquorum optimorum scriptorum Graecorum, tum divini Platonis, quem qui non cognoverit, aetatem frustra contrivisse existimandus erit. Laudo equidem generosum pectus eius, qui inter ceteros gravissimos labores numquam admirari destitit quod superioribus saeculis in deliciis fuit praeclaris viris, qui haec studia condidere feceruntque ut hodie ad illos thesauros aditus etiam iis pateat, qui non unice in litterarum campo

1) J. P. Enklaar, Eerste-Luitenant der Artillerie, Leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie, WEL GRIEKSCH! Firma, P. C. G. Peereboom, Breda.

Digitized by Google

consenescunt; sed suspicor tamen merae libertatis hunc esse fructum aliterque meritissimum virum iudicaturum fuisse, si in Academia Bredana olim coactus fuisset praeter necessarias disciplinas etiam antiquitati aliquam operam dare. Quin et saepe disputavi in eam sententiam longe plures fore iurisconsultos, medicos, reliquos doctos viros, qui haec studia exoscularentur et in coelum veherent, si legislatores confisi libertate unicuique liberum reliquissent velletne ex limpido fonte haurire quod sitim restingueret necne. Qui Platonem tam eximie deligit, eum memoria teneat oportet decantatum illud: *οὐδὲν βίαιον ἔμμονον μάθημα.* O si lege lata gymnasiastae vetarentur Graecis impallescere libris, quam laete antiquitatis studium efflorescceret!

Eodem munere in nostro exercitu functus est C. A. van Woelderen, qui Xenophontis libellum de Re Equestri in vernaculum sermonem convertit [1]). Fortasse non debui opusculum in communem philologorum notitiam proferre, nam scriptor disertis verbis significavit versionem suam non venalem prostare itaque de eo tacendum fuisset, nisi simul possem affirmare me quoque exemplar quod filio meo scriptor peramanter obtulisset, haud sine voluptate plus semel perlegisse. Ridiculus forem si contenderem me Xenophontem nunc melius intelligere, nam quae sunt haud pauca numero quorum sensus me fugit, haec in versione vernacula haud magis intelligo: minus etiam fortasse; sed lucratus sum quod minime negligendum duco, me nunc primum didicisse quomodo artis vocabula, qualia apud Graecum scriptorem identidem recurrunt, nostro sermone dici debeant; nam ex commentariis doctorum virorum cognoveram quomodo Romani, Franci, Germani eadem appellarent, sed quomodo *χελιδών*, *κορυφαία*, *ἀκρωμία*, alia multa, ab equisonibus nostris dicerentur, ad hunc usque diem ignorabam; non enim nisi rarissime, ante quinquaginta annos sub alio sole, mihi concessum fuit equum conscendere.

Verumenimvero quod vir fortissimus laudabiliter instituit, id non perfecit necdum *τέλος ἵκετο μύθων*. Nimirum addere debuerat praesertim in usum collegarum suorum, quas res hodie unicui-

1) C. A. van Woelderen, Eerste Luitenant der Artillerie b. D. Xenophon. Paardrijden Eene handleiding voor den Ruiter. Utrecht, J. de Kruyff 1909.

Digitized by Google

que notissimas Graeci uti et postea Romani perpetuo ignorarint, nam nisi ad hoc attendas, haud pauca perperam intelligas necesse est. Quae huc pertinent, partim invenire poteris in Xenophontis editionibus veluti Schneideri et nova propediem proditura est editio, quam Franciscus Rühl praeparavit; sed praeterea habemus adnotationes Pauli Ludovici Courierii, qui quum equo meruisset, post aliquot stipendia in Italia Meridionali ad tribunatum [1]) provectus, in adnotationibus ad Xenophontem multo meliora dedit quam multi suspicantur, qui solummodo cognoverunt quae olim contulerat ad Longi intelligentiam, in quibus unico Codice mala fraude commaculato plus scriptori suo nocuit quam adnotationibus suis prodesse potuit. De hisce infra videbimus itemque conferam Fredericum Iacobsium, clari patris doctum filium, qui quum medicus esset in editione non sane praestitit quae praestanda erant, sed plenius quam quisquam alius ex veteribus scriptoribus de Medicina excerpsit quae ad Xenophontem illustrandum pertinent. Sunt quatuor res potissimum de quibus mihi breviter disserendum esse video.

Primum ubi de frenis Xenophon agit, quam vellem doctus interpres planum fecisset quod ipse neutiquam ignorare potuit, quid inter ea frena quibus antiquitas utebatur, intersit et ea quae postea experientia docuit: certe hoc ignorant lectores quibus opusculum suum potissimum destinavit et ipse quoque libenter cognovissem quod ex imaginibus quas solas inspicere potui non sat bene intellexi. Veterum simplex frenum χαλινός dicitur, quod Iacobsius in Xenophontis editione p. 190 repraesentavit [2]). Ab eo diversum est frenum lupatum, quod unusquisque meminit se legere apud Horatium et fuit qui me doceret admodum crudele hoc fuisse genus, quod dentium — ἐχίνους appellabant — inaequalitate equorum ora crudeliter laederet. Rem satis explanavit Xenophon X. 6: χρὴ οὐ μεῖον δυοῖν χαλινοῖν κεκτῆσθαι. Τούτων δὲ ἔγω ὁ μὲν λεῖος, τοὺς τροχοὺς εὐμεγέθεις ἔχων, ὁ δὲ ἕτερος τοὺς μὲν τροχοὺς καὶ βαρεῖς καὶ ταπεινούς, τοὺς δ' ἐχίνους ὀξεῖς, ἵνα, ὁπόταν μὲν τοῦτον λάβῃ, ἀσχάλλων τῇ τραχύτητι, διὰ τοῦτο ἀφιῇ, ὅταν δὲ τὸν λεῖον μεταλάβῃ, τῇ

1) Chef d'escadron d'Artillerie = Colonel.
2) Nobis *trens* dicitur.

Digitized by Google

μὲν λειότητι αὐτοῦ ἡσθῇ, ἃ δὲ ὑπὸ τοῦ τραχέος ἐπαιδεύθη, ταῦτα καὶ ἐν τῷ λείῳ ποιῇ. Hoc erat uti coniicio quod frenum lupatum Romani equites appellabant, quod in pugna interdum detrahebatur; vide v. c. Livium VIII 30: „Eques etiam ... detraxit frenos equis atque ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla vis posset." De hoc loco ita Niebuhrius in Historia Romana III² p. 223: „Der Tribun befahl die Pferde von ihren grausamen Zäumen zu befreyen und sich mit äusserster Furie auf den Feind zu werfen"; deinde addit in adnotatione 40: „Den sogenannten *verhängten Galgen*, deren sich, wie ein sachkundiger Begleiter in den Studien zu Neapel mir bemerklich machte, die Römer gewöhnlich bedienten, wie es die Türken thun". Simplicis freni etiam hodie multiplex usus est; frenum lupatum in desuetudinem abiit; sed tertium freni genus, quod veteribus numquam usurpatum fuit itaque Latine dicere non est, Graecis hodiernis est χομὶς μοχλιδωτή [1]). Rescripsit mihi Hesselingius vir clarissimus, cui haec novicia nomina debeo, μοχλίδας etiam λύκους fuisse dictas, sed hunc populi errorem esse suspicor qui frena lupata non nisi fando cognoverat; multum interest inter hos et illas. Verum ridiculus fiam si praestare velim quod minime mei muneris est et quod novus interpres necessario ut digitos suos notum habet.

Deinde vellem vir fortissimus adnotavisset veteres numquam cognovisse quam hodie Graeci vocitant σκάλαν vel doctius etiam ἀναβολέα [2]). Hinc lucem accipient ea quae Xenophon retulit de variis modis quibus veteres consueverant conscendere equum et lectori cavendum est ne fortasse pueriliter scriptum esse existimet, veluti VI 12: ἀγαθὸν δὲ, τὸν ἱππικόμον καὶ ἀναβάλλειν ἐπίστασθαι τὸν Περσικὸν τρόπον, ὅπως αὐτός τε ὁ δεσπότης, ἢν ποτε ἀρρωστήσῃ ἢ πρεσβύτερος γένηται, ἔχῃ τὸν εὐπετῶς ἀναβιβάσοντα καὶ ἄλλῳ, ἤν τινι βούληται, τὸν ἀναβαλοῦντα ἐπιχαρίσηται. Sic demum recte intelliget Xen. Anab. III 2. 19: οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ἵππων κρέμανται φοβούμενοι οὐχ ὑμᾶς μόνον ἀλλὰ καὶ τὸ καταπεσεῖν, quod bene memini, quum adulescentulus in Gymnasio Hagano vertere iuberer, mihi perquam ridiculum fuisse visum, sed quid fa-

1) Nostro sermone *stang*.

2) Belgice: *stijgbeugel*. Salmasio barbare *stapes* est.

Digitized by Google

cerem? praeceptor, in aliis fortasse meritissimus, ad talia numquam attenderat animum.

Tertio loco Xenophontis lector ne in errorem inducatur, sciat equi stratum, quod etiam Latine ephippium dicebatur, simplicem significare stragulam vestem, quae equi dorso imponitur. Quam sellam nos usurpamus, Byzantii demum usurpata fuit indeque hodie *σέλλα* dicitur iuxta antiquum nomen *ἐφίππιον*. Res minime fugit Courierium, cuius verba exscribam: „Ils n'avaient point proprement de selles, mais des panneaux recouverts d'une peau de moutons pareilles aux schabraques de nos hussards. L'usage des arçons date du Bas Empire."

Denique omnino tenendum est Graecorum et Romanorum equos numquam secundum nostrum morem ferro calceatos fuisse. Nisi hoc lectori firmiter persuasum erit, fere necessario perperam accipiet Homeri locos Θ 41 vel Ν 23: *ὑπ' ὄχεσφι τιτύσκετο χαλκόποδ' ἵππω*, vel Arist. Eq. 552: *χαλκοκρότων ἵππων κτύπος*. Certe non in Apollonii Argonauticis III 409 *ταύρους χαλκόποδας* proprio sensu interpretabitur vel apud Virgilium Aen. VI 803 aeripedem cervam. Non magis de aere ferrove cogitandum quum Homerus *ὑψήχεας ἵππους* nominat vel *ἐριγδούπους πόδας ἵππων*, vel quum Vergilius describit generosum equum, quum quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum. Res prorsus constat satisque diserte Xenophon I 3: *καὶ τῷ ψόφῳ δέ φησι Σίμων δήλους εἶναι τοὺς εὖποδας, καλῶς λέγων· ὥσπερ γὰρ κύμβαλον ψοφεῖ πρὸς τῷ δαπέδῳ ἡ κοίλη ὁπλή*.

De ungularum cura multa habet Xenophon, quorum partem describam. Veluti IV 3: *τὰ μὲν τοίνυν ὑγρά τε καὶ λεῖα τῶν σαθμῶν λυμαίνεται καὶ ταῖς εὐφυέσιν ὁπλαῖς. Δεῖ δὲ, ὡς μὲν μὴ ᾖ ὑγρά, εἶναι ἀπόρρυτα· ὡς δὲ μὴ λεῖα, λίθους ἔχοντα κατορωρυγμένους πρὸς ἀλλήλους, παραπλησίους ὁπλαῖς τὸ μέγεθος. Τὰ γὰρ τοιαῦτα σαθμὰ καὶ ἐφεσηκότων ἅμα σερεοῖ τοὺς πόδας*. Itaque quoniam aqua ungulae inimicum est, pergit V 9: *τήν γε μὴν τῶν σκελῶν κατάπλυσιν ἀφαιροῦμεν· ὠφελεῖ μὲν γὰρ οὐδέν, βλάπτει δὲ τὰς ὁπλὰς ἡ καθ' ἑκάσην ἡμέραν βρέξις*. Nempe ante omnia opera danda ut equus sicce stabuletur itaque Courierius, postquam longe dissitis regionibus plurimas gentes recensuit, apud quas equis natura satis durae ungulae contigerunt, inter quas etiam Iavani sunt, quod populares mei non raro

Digitized by Google

viderunt et re experti sunt, pergit ac docet pullos maxime gaudere libertate, „comme on laisse errer les poulains autour des montagnes de la Calabrie et de l'Andalousie, jusqu'à l'âge de quatre ans Enfermés à l'écurie comme nous tenons les nôtres, ou paissant dans des prairies, leur corne ne durcit point. — Dans les chemins trop âcres les anciens, non du temps de Xénophon, mais plus tard, chaussaient leurs chevaux de trait et de bât, ainsi que leurs mulets, d'une espèce de sabot de fer, appelé en Latin *solea* (pantoufle), qui s'ôtait et se mettait à volonté: c'était un usage des Romains et par la periphrase qu'emploie Artémidore, on peut juger qu'il n'y avait point de mot grec pour cela.(?) On mettait aussi, dans certaines provinces de l'empire, aux chameaux surtout, des chaussures tissues de ficelles, qu'on appelait *spartia*. Les montagnards des Pyrénées en portent de semblables pour gravir les rochers, et les nomment aussi *espardeilles*. Mais tout cela n'avait rien de commun avec notre ferrure actuelle. Les chevaux de monture allaient toujours pieds nus."

Ipse Courierius exemplo suo aliis praeiit, quod scripsit Armandus Carrel, qui amici vitam enarravit, ad mensem Iunium A. 1807, p. 272 Edit. 1839: quum Neapoli degeret, „le cheval qu'il avait bridé et equipé à la grecque, n'était point ferré. Il le montait sans étriers et courait ainsi dans les rues de Naples sur les dalles qui forment le pavé, à la grande surprise des autres cavaliers, qui n'y marchaient qu'avec précaution."

Quod nobis comparuit, veterum equos non ferro fuisse calceatos, id undecumque potest comprobari; veluti scribit Diodorus Siculus XVII 94 post longinquas expeditiones Alexandri Magni tandem: *τῶν ἵππων διὰ τὴν συνέχειαν τῆς ὁδοιπορίας τὰς ὁπλὰς ὑποτετρῖΦθαι συνέβαινε.* Secundum Polybium III 79 in Apennino monte multi equi de Hannibalis exercitu *τὰς ὁπλὰς ἀπέβαλον διὰ τὴν συνέχειαν τῆς διὰ τῶν πηλῶν πορείας.* Mithridates, ut Appianus ait p. 383. 22, *τοὺς ἵππους ἀχρείους οἱ τότε ὄντας καὶ ἀσθενεῖς δι' ἀτροΦίαν καὶ χωλεύοντας ἐξ ὑποτριβῆς εἰς Βιθυνίαν περιέπεμπεν*, et alia haud dissimilia conquiri possunt.

A camelis, uti coniicio, solearum usus ad equos translatus fuit: scribit Aristoteles Histor. Anim. II 2. 6: de camelis: *ὁ δὲ ποῦς ἔχει κάτωθεν σαρκώδης, ὥσπερ καὶ τῶν ἄρκτων· διὸ εἰς πόλε-*

Digitized by Google

μον ἰούσας ὑποδοῦσι καρβατίνας ὅταν ἀλγήσωσιν, itemque Plinius Hist. Nat. XI 105: „Est bisulcus discrimine exiguo pes imus, vestigio carnoso, uti ursi; qua de causa in itinere longiore sine calceatu fatiscunt." Solearum autem illarum spartearum vel coriacearum — nam proprie nec calcei sunt nec dici solent — eam partem quae pedis plantam tegebat — fulmentam Lucilius aliquando appellavit — clavis ferreis interdum subcudebant, quemadmodum pauperiores homines etiam sibi ἥλων ἐνεπίμπλαντο τὰ καττύματα, quod videre est Pompeiis et ab Atheneao XIII 565 E comprobatur. Hinc etiam Catulli versiculus illustratur 17. 26: ferream ut soleam tenaci in voragine mula (derelinquere solet). Nempe hoc saepe fiebat, quod et alibi comprobatur et testimonio Gargilii Martialis IV 8: „hodieque nonnulli iumentorum soleas in itinere derelictas ... truncis ramisque suspendunt." Scilicet hoc pertinebat ad superstitionem, quam nunc certe non attingam.

Sed ab hoc calceamenti genere multum distant ferramenta quae hodie ferreis clavis equorum ungulis affiguntur. Horum proprium Latinum nomen nescio itaque ne forte ab iis qui obiter rem considerabunt confundantur cum soleis, de quibus supra dixi, ab hodiernis Graecis nomen mutuabor et πέταλα appellabo. Sed de hoc argumento Berlagius dixit, quum Philologi Batavi Anno 1900 Leidam convenerunt, eiusque disputationem cognoscere possumus ex Actis Conventus p. 185. Diu autem ante eum multa quae huc faciunt in unum contulit Nobilissimus Ludolfius A. J. W. Baro Sloet van de Beele, qui proconsulari imperio functus, postquam ex India Orientali in patriam rediit ad studia quae ne illic quidem plane intermiserat, senex exacta aetate inter Academicos, quibus diutissime adscriptus fuit, m. Sept. 1885 summa cura de argumento egit, in quo nos quoque nunc versamur, cf. Relationes Acad. Reg. Bat. Ser. III vol. 2 p. 309. Satis autem constat, quum superatis Alpibus Romani primum in Galliam ac deinde in Germaniam penetrarent, in palustribus regionibus necessitatem eos adegisse ut ungulas equorum ferro induerent, nam fueritne hoc Romanorum an ipsorum indigenarum inventum non ausim definire. Incerta fama ad me perlata est Alesiae aenea πέταλα inventa fuisse, sed ceterum dextra Rheni ripa πετάλων ferreorum feracissima fuit. Multa eiusmodi effossa sunt in Castello Saalburgense,

Digitized by Google

sed imprimis nostra patria quo plures habet paludes, eo plura priscae artis testimonia conservavit, Noviomagi, Zwollae ad ripam Isalae, in Foro Hadriani, alibi. Primum autem locum occupant πέταλα circiter centum, quae in pago Nieuwersluis provinciae Ultraiectinae ex argilla effossa fuerunt, postquam remota fuit arena, quam praeterfluens aqua in trium metrorum altitudinem aggesserat. De hisce omnibus Sloetius diligentissime exposuit et imaginibus ostendit πέταλα illa quacumque tandem de causa equorum pedibus vi detracta fuisse, non usu detrita; apparuit praeterea vetera artis documenta tam affabre esse facta ut hodiernus faber vix possit praestare melius. Denique illud etiam addendum tum Avenione in Museo tum Romae in domo Rospigliosi imagunculas asservari equorum πεταλωτῶν.

Superest ut breviter dicam de complusculis locis qui mihi emendandi videntur.

Cap. I § 1: ἡμεῖς γε μέντοι, ὅσοις συνετύχομεν ταὐτὰ γνόντες ἐκείνῳ (scil. τῷ Σίμωνι) οὐκ ἐξαλείφομεν ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ πολὺ ἥδιον παραδώσομεν αὐτὰ τοῖς φίλοις. Cum Cobeto, quem vide *Mnem.* 1858 ad calcem, reponendum futurum ἐξαλείψομεν· vide modo verbum quod sequitur παραδώσομεν. Futurum post se trahit futurum.

Cap. I § 12: καὶ ἡ πλευρὰ δὲ ἡ βαθυτέρα καὶ πρὸς τὴν γαστέρα ὀγκωδεστέρα ἅμα εὐεδρότερόν τε καὶ ἰσχυρότερον καὶ εὐχίλοτερον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸν ἵππον παρέχεται. Locus mihi non ab omni parte expeditus est; ausim tamen commendare: εὐχαλινότερον.

Cap. II § 1: ὅτως γε μὴν δεῖ πωλεύειν, δοκεῖ ἡμῖν γραπτέον εἶναι. Sed perpicuum est hoc Xenophontem nolle itaque Cobetus rectissime supplevit: (οὐ) δοκεῖ ἡμῖν. Rem etiam Courierius notarat sed negationem loco non suo inseruit.

Cap. IV § 2: ἐπειδὰν ἐνσκιρρωθῇ τε καὶ ἐξαμαρτηθῇ τὰ νοσήματα. Ostendit Cobetus quam nihil hic significet ἐξαμαρτηθῇ· equidem commendabo: ἐξαργηθῇ.

Cap. IV § 4: εἰ λίθων στρογγύλων ἀμφιδόχμων ὅσον μναιαίων,

Digitized by Google

ἀμάξας τέτταρας καὶ πέντε χύδην καταβάλλοι, περιχειλώσας σιδήρῳ, ὡς ἂν μὴ σκεδαννύωνται. Sepimentum ex ferro hic plurimum miror; scripsissem equidem θριγκῷ, nec fortasse in unciali scriptura nimis diversi literarum ductus sunt.

Cap. V § 1: πολλάκις γὰρ κινῶν ὁ ἵππος ἐπὶ τῇ Φάτνῃ τὴν κεφαλήν. Acuta est Courierii emendatio qui κνῶν reposuit. Itidem cap. VIII § 1: ὅπου τρέχειν δεήσει τὸν ἵππον καὶ πρανῆ καὶ ὄρεια καὶ πλάγια, Courierius optime vidit reponendum esse ὄρθια.

Cap. VI § 9: ἐξουσίαν παρέχει συνδάκνοντι τὸ ϛόμιον μὴ πείθεσθαι. Longe usitatius compositum est ἐνδάκνοντι et fortasse praestat aoristus: ἐνδακόντι.

Denique notare iuvat iocularem errorem Frederici Iacobsii. Cap. IV § 2 legitur morbi nomen κριθίασις, qui etiam aliunde satis notus est. Interpres p. 124 addidit descriptiones medicorum, qui hoc argumentum attigerunt; sunt v. c. Absyrti verba: ... οὐδὲ τὰ ἄρθρα κάμπτειν δύνατκι καὶ τὰ οὖρα μετὰ βίας προΐεται. Scilicet haec Germanice ita sonabunt: und das Pferd geht nicht aus der Stelle, und *der Schweif wird mit Gewalt nach vorn gezogen*! Itaque Iacobsius filius non attendit ad discrimen quod est inter τὴν οὐράν et τὰ οὖρα! Neque errorem castigavit pater, qui filii Xenophontis editionem se legisse professus est ad Aeliani Historiam Animm. II p. 388.

Illud quoque quodammodo cum meo argumento coniunctum est: scribit Longus Pastor. p. 260. 19 hr.: νήχεται δ ἄρα βοῦς ὅσον οὐδὲ ἄνθρωπος· μόνων λείπεται τῶν ἐνύδρων ὀρνίθων καὶ αὐτῶν ἰχθύων, οὐδ' ἂν ἀπόλοιτο βοῦς νηχόμενος, εἰ μὴ τῶν χηλῶν εἰ ὄνυχες περιπέσοιεν διάβροχοι γενόμενοι. Quid hoc est περιπέσοιεν? Equidem audacter rescribam: περισαπεῖεν. Vide modo quid Columella habeat VI 12: (postquam bovis pede sanguis missus,) solea spartea pes bovis induitur maximeque datur opera ne in aquam pedem mittat et ut sicce stabuletur.

Digitized by Google

AD VIRGILII ECLOGAM X.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Ridete o Veneres Cupidinesque, et quantumst hominum sagaciorum! Loco per multa saecula nequiquam tentato novam afferre posse mihi videor lucem, qua omnia subito fiant ipsa luce clariora. Quid aptum magis ad hominum nasutorum excitandos cachinnos? Ridicule enim cadentes viderunt multos qui sic se extulerunt, et meritas dare poenas superbiam magniloquentiamque iure laetantur. Quae vitia turpia et absurda semper longe a me afore spero, sed nova esse et inaudita quae iamiam prolaturus sum id vero non dissimulo. Aut, si nova non sunt, tam diu est ex quo sunt explosa et abiecta, ut pro novis et inauditis haberi possint si postliminii iure in integrum restituantur. Qua de re sub finem disputationis meae pauca annotabo. Nunc inventum meum, quo me non gloriari quidem sed tamen admodum gaudere iam sentiunt omnes, quam accuratissime proponam. Ad amorem illud pertinet poetae et, lepidissimae ut opinor, puellulae, ita ut cum doctis philologis ipsa me Venus, haec in meo umbraculo conscribentem, ridere possit. Quam brevissimus esse conabor, sed ab initio ad finem res est pertractanda.

De totius eclogae argumento ante omnia est videndum. Summam eius versari in vs. 2 sq.

> pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris
> carmina sunt dicenda

et vs. 69

> omnia vincit Amor et nos cedamus Amori

Digitized by Google

nemo negabit. *Pauca carmina* i. e. pauci versiculi e quibus haec constabit ecloga. Hac ergo *solari* vult Gallum, idque se rogatu ipsius Galli facere fortasse simulat, certe declarat verbis (vs. 3):

neget quis carmina Gallo?

Bucolicum autem carmen illud erit, hinc versibus 1—8 illa Arethusae invocatio, quoniam Sicula est tota poesis illa. Nam, ut hoc iam nunc declarem, quae identidem iure annotant viri docti de rebus diversissimis in hoc carmine confusis, urgenda tamen ea non sunt: Siciliam, patriam poesis bucolicae, una commemorari cum Arcadia, certa cantantium pastorum sede, et diis Graecis addi Latinum Silvanum id quidem aequi bonique consulendum censeo.

At Galli et Lycoridis amorem quid in praesentia diremit? Dicet hoc vs. 46 sq.

tu procul a patria . . . . . .
Alpinas ah, dura, nives et frigora Rheni
Me sine sola vides.

„Militem" secuta est levis puella in provinciam. Habet ergo poeta — sive Virgilius is est sive Gallus ipse, hoc enim eodem redit — argumentum quod poesis elegiaca sumpsit a comoedia nova. Et iam coepit elegiam scribere sed ex elegia faciet carmen bucolicum:

50 sq. ibo et Chalcidico quae sunt mihi condita versu
carmina pastoris Siculi meditabor avena.

(Siculi, quia poesis Sicula; ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος Arcadia est).

Sic lepide variatur argumentum. Hactenus amator ille tristis desidebat et amorem suum deflebat, at nunc fiet ... pastor, immo vero venator: virili labore expellere amorem conabitur. Nam venator non minus quam pastor agros, silvas, rus amat, sed magis quam ille strenuus est agilisque. Sed ne venandi quidem labor varius plenusque vicissitudinis sanare eum potest

60 tamquam haec sit nostri medicina furoris

exclamat: „nihil restat quam ut cum Lycoride mea reconcilier."

Hic si nobis res esset cum aliqua tabula a diligenti iurisconsulto accurate concepta, rogare liceret: „at qui iam potest res eo deduci? an et ipse Gallus ad Rheni est profecturus glaciem?" Poetam vero legentes lubenter credimus aut non tam longe abesse Lycoridem quin facile eam consectari possit amator, cui

Digitized by Google

ipse alas dat Cupido, aut veram non esse puellae fugam sed ex inani omnia metuentis amatoris natam metu.

Esto, iam certum stat Gallo consilium Lycoridis sibi reconciliandae. Hoc „carmina" effecerunt quae Virgilius ei „dixit". Optime ergo et de Lycoride et de Gallo meritus est poeta noster et optimo iure Gallo, praeclaro poetae et viro potenti, nunc absolutum iam suum eclogarum corpusculum commendare potest. Haec est sententia versus

72 Pierides vos haec facietis maxima Gallo

aut, si nihil aliud haec verba significant quam hoc: „parva haec ecloga rem Gallo praestabit summi pretii" (neque intercedo quominus sic accipiantur), effectu non caruisse conamina sua laetatur poeta.

At versu 44 pastor ille, vel venator subito fit miles:

nunc insanus amor duri me Martis in armis
tela inter media atque adversos detinet hostes.

Certatim ergo et olim pro *me* legendum esse *te* coniecerunt et nunc coniiciunt viri docti. Sed Lycoris, licet „militem" sit secuta, non est *tela inter media* atque *adversos hostes*. Suum sibi, ut opinor, habet tabernaculum aut carpentum eleganter exornatum, certe „tendit extra vallum", ab omni remota belli periculo, Et amor qui *insanus* dicitur, *poetae* esse amor debet, commiserantis quod cum tristi quodam et misero conflictetur morbo. Hoc vero gravissimum est quod utique retinenda sunt haec inter se opposita:

(utinam) hic ipso *tecum* consumerer aevo

et: *nunc* . . . . . *me* . . . . . .
tu . . . . . .

Finge enim nihil superesse in codice praeter haec:

hic ipso *tecum* consumerer aevo
nunc . . . . . .

nonne unusquisque, qui in poetis legendis non plane hospes sit, statim intelliget ita haec suppleri et posse et debere ut poeta *hic*, puella *illic* esse dicatur? Quodsi praeterea pronomina *me* et *tu* etiam legi possint, nonne enixe obstet quominus *bis* aut prima aut secunda reponatur persona? Luce enim clarius apparet hoc voluisse poetam: vocabulo *tecum* opponi enuntiatum bimembre, ita in duas divisum partes ut aliud de Gallo aliud de Lycoride dicatur.

Digitized by Google

Ante paucos dies in iucundo vespertino colloquio de hisce versibus cum discipulis meis disputaveram. Acute sane et facunde eorum unus antiquam illam coniecturam, pro *me* legendum esse *te*, defenderat sed neque mihi persuaserat neque commilitonibus. Tum quod aiunt Themistocli evenisse ut eum Miltiadis tropaea dormire non paterentur, id mihi quoque post lepidissimam illam amici iuvenis disputatiunculam accidit: somnum capere non poteram. Memineram enim sic nos finem imponere colloquio ut diceremus γρῖφον esse locum istum, sive aenigma sive scirpum, sive quocunque nomine appellare vis ludicras istas quaestiunculas quas animi causa homines proponere solent inter vinum vel in quavis hilariore confabulatione. Etenim ista *me* . . . *tu* tangenda non esse, hoc inter nos constabat, sed e trādita lectione aptum erui posse sensum desperabamus. Haec mihi identidem in mentem veniebant dum ἐστρεφόμην ἔνθα καὶ ἔνθα, et sic mecum loquebar: „omnes illae quaestiunculae convivales hoc habent ut primo adspectu obscurissimae esse videantur, sed cum semel sunt solutae, nemo non miretur se *non statim illud vidisse*. Quidni mihi, quamvis in eiusmodi rebus tardus esse soleam, in hoc „scirpo" philologico contingat ut verum inveniam?" Et inveni quod mihi quidem verissimum videretur, quodque cum iam uni et alteri ex aequalium philologorum numero probaverim, tandem aliquando in Mnemosyne nostra publici facere iuris audeam.

Gallus et Lycoris diversam habere debent sedem. Hoc, ut opinor, constat inter omnes. Lycoris autem „militem" est secuta in Germaniam. Gallus ubi est? Ut opinor, Romae remansit, sed ubi *revera* sit parum curo; cum enim pastorem et venatorem eum fecerit poeta, ex ipsa Roma, vel quaecunque vera est Galli sedes, facta est Arcadia.

Nihil ergo prodest Servii acumen annotantis: „ex affectu amantis ibi se esse putat, ubi amica est, ut *me* sit *animum meum*", nam sic quoque abiicitur, quod unice servandum, schema: „hic *tecum* consumerer, *nunc* . . . *me* . . . *tu*."

An potest ergo idem homo eodem tempore et pastor esse (vel venator) et miles? Non potest, si quotidiano sensu utrumque accipitur vocabulum. Nam desinamus censeo quaerere quodnam ad bellum huiusce eclogae tempore Gallus sit profectus, ad

Digitized by Google

quam rem longe arcessitis opus est historicorum coniecturis, quemadmodum dudum quaerere desierunt omnes quod tum in Germania gereretur bellum ad quod adulter iste esset profectus. Nam neque verus est pastor vel venator Gallus ..... neque est verus miles. Metaphorice haec sunt accipienda ut de suo amore loquatur tamquam si sit Veneris militia quaedam. Novimus omnes Ovidianum illud

militat omnis amans et habet sua castra Cupido.

Sed hic mihi interpellari videor a stomachoso aliquo adversario, qui sic loquitur: „decipis nos, o bone, nam de Veneris militia iure loquitur Ovidius: comparat enim amatorem cum strenuo milite, qui pro portis fores frangit, pro muris parietes conscendit, qui excubias agit, speculatur, pericula quaerit captatque. Quid cum illo commune habet miser iste Gallus, qui nullam habet puellam propter quam arma capiat, quoniam quam solam amat e conspectu eius evolavit et frustra quaeritur revocaturque?" Non eo solum sensu de Veneris loquuntur militia poetae ut agilem nobis et pugnacem ante oculos ponant amatorem; ille quoque „militat amans" qui solus est a perfida amica relictus et nunc vigil torquetur. Non cum ianitoribus et rivalibus bellum gerit ille, sed quodammodo cum Venere ipsa. Cf. eiusdem Ovidii haec: Am. II, 9, 3:

quid me, qui miles nunquam tua castra reliqui,
laedis et in castris vulneror ipse meis?

et, quae sunt disertiora etiam, haec Propertiana:

II, 12 evolat, heu, nostro quoniam de pectore nunquam,
assiduusque meo sanguine bella gerit.

Amor infelix eius, quem perfida solum reliquit amica, apte comparari potest cum *morbo*, sed potest etiam cum gravi labore, optime vero cum dura et crudeli militia. Gallum autem in sua militia *detinet* amor, cf. vs. 14:

piniferum illum etiam dura sub rupe iacentem.

Multo autem praestat cum terribili aliquo confligere hoste quam *detineri*. Hac nulla est miserior miseria. Qui *detinetur* nihil agit quoniam quod agat non habet, sedet iacetve sed expers quietis, quoniam undique in eum fit impetus. Nullus est, ut opinor, in literis latinis locus qui quid sit *detineri* luculentius doceat quam hic Senecae (de Prov. c. 4):

Digitized by Google

„nolite, obsecro vos, expavescere ista, quae dii immortales velut stimulos admovent animis; calamitas virtutis occasio est; illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners *detinet*.".

E quibus verbis facile efficias felicem esse militem cui facultas detur manus cum hoste conserendi prae illo qui in castris, quae clausa tenet cautus dux, *desidet*, undique barbaris assultantibus provocantibusque.

Mihi autem egregie haec inter se opponi et componi videntur: „me amor *detinet* in Martis armis, tela inter media atque adversos hostes, tu militem tuum secuta es in regionem gelidam." Neque hoc magno opere me movet quod suos versus sic paulo reddiderit obscuriores.

Concedo tamen tum revera „luce clariora" (iterum mihi hic ea excidit formula) futura fuisse omnia si *inverso ordine* usus esset: „tu militem tuum secuta es (hoc enim nemo non statim efficit e verbis „tu procul a patria Alpinas, ah dura, nives e. q. s."), tu *quodammodo* militas, ego veram eamque durissimam perfero militiam." Sed simul intelligo quo modo obscuritas illa, si tamen obscuritas dicenda est, nata sit. In animo, ut opinor, haec fere habuit poeta:

> At nunc tu procul a patria — vix credere possum —
> Alpinas ah sola nives et frigora sentis,
> Me male sanus amor duri Mavortis in armis
> Tela inter media atque adversos detinet hostes.

Contumaci nunc opus erat lectore qui *nollet* intelligere de qua hic militia sermo esset. Sed sentiebat egregius poeta (et quam egregius poeta fuerit Virgilius tibi semper elucet quotiescunque aliquem eius locum paulo accuratius pensitas: in illo intelligere est admirari) sic nimis exile fieri illud quod de Lycoride dicatur. At praeclara ista

> ah, te ne frigora laedant!
> ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!

addi non poterant nisi priorem locum Gallus, alterum Lycoris obtineret.

Quodsi quis dicat durius esse istud: „*Amor* me detinet in *Martis* armis", duriusculum esse concedo, sed si nihil hic locus haberet quod legentem *posset* in errorem inducere, qui fieri

Digitized by Google

potuisset ut per tot saecula etiam doctissimi et perspicacissimi viri in eo tractando caecutirent?

Non possum quin pauca hic addam de verbis „nec sit mihi credere tantum", quamvis multum absit ut in illis quaestionis cardo versari possit. Ingenue fateor me quid sibi velint nescire. Hoc unum video frigidissima et languidissima nobis obtrudi ab iis qui *tantum* a *credere* separent et cum *nives et frigora* iungant. Corrupta verba censeo et in hanc fere sententiam scripsisse Virgilium: „sitque o mihi credere tantum" i. e. „o utinam vana specie deceptus id fingam tantum, verum ne sit!".

Denique quod dicebam aut novam esse meam coniecturam aut dudum sepultam a me in vitam revocari, id huiuscemodi est: annotat Heynius: „ad allegoricam vero rationem omnia haec transferre si velis, et verbis et naturae carminis et sensui animi *veris et simplicibus inusto* id repugnare facile senties." Verba literis inclinatis notata non intelligo; sed quemnam hic Heynius impugnat? Serviumne cum suo „meum animum"? Neque nego neque credo, nam in iis quae proxime praecedunt illum iam refutavit. Recentiorum tamen nemo eiusmodi allegoriam protulisse videtur. Certe in nitidissima accuratissimaque Deutickii editione, quae a. 1907 prodiit, nihil annotatum video quod eo pertineat.

AD CIC. VERR. II, § 83 (ED. PETERSON OX. MCMVII).

Sthenius est, hic qui nobis adsidet, Thermitanus, antea multis propter summam virtutem summamque nobilitatem, nunc propter *suam* calamitatem atque istius insignem iniuriam omnibus notus.

Misere istud *suam* languet. Lege *summam*, egregie *summa calamitas* opponetur *summae virtuti summaeque nobilitati* nec minus egregie inter se iungentur „*summa* calamitas" et „*insignis* iniuria".

J. J. H.

Digitized by Google

EPISTULA CRITICA

AD

IACOBUM IOANNEM HARTMAN DE TIBULLO POETA.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

Scripta tua, vir optime, cum omni tempore magna delectatione perlegerem, tum libellus ille aureus, quem de Tibullo poeta conscriptum donum nuper ad me misisti, praeter multos alios nomine haud uno animum meum summa voluptate permulsit [1]).

Si quis Apollinea fieri vult clarus in arte,
Colles Pierios sedulus ipse petat.
Carmina si quis avet summi cognoscere vatis,
Illius in patriam perferat ipse pedem!

Ista fere Germanus, summus ipse poeta, aliquando cecinit, quae quam vere enuntiata sint quivis sentit qui poetico sensu et ardore non omnino careat. At vero quotus quisque, cui nostris temporibus carmen aliquod Latinum recensendum explicandumque mandatur, ante opus susceptum praecepti Goethiani bene memor est! Viri, ingenti sane doctrina praediti intimaque linguae notitia penitus imbuti, sed carminibus componendis vel percensendis neque natura neque arte vel exercitatione ulla satis idonei, munus illud subtilissimum sanctissimumque temere ar-

1) Flos delibatus elegiae Romanae. Tibulli defensionem suscepit J. J. Hartman. Lugduni Batavorum, E. J. Brill 1911.

Digitized by Google

ripiunt — invita Minerva atque manibus poetae flebiliter lugentibus.

In universum mirum est quanta nostra sit audacia, cum de rebus praeteritis deque hominibus ab aetate nostra remotissimis sententiam nostram in medium sumus prolaturi. Nemo, credo, de rebus technicis hodiernis, quarum ipse nullum umquam fecerit periculum itaque prorsus ignarus sit, alios edocere sponte conabitur, sicut qui mare nondum vidit de navigandi arte magistrum se non profiteatur neque is, qui caestus numquam manibus induxit, de pugilandi certamine se res satis probabiles exponere posse facile sibi persuadeat. Verum enimvero res aliter se habet, siquando de iisdem artibus apud poetas Latinos mentio inicitur: tum iusta linguae notitia atque doctrina quadam generali unice opus esse creditur — non ipsarum artium, quas explanare aggrediuntur, intima cognitione ac peritia! Nomina odiosa sunt neque quemquam offendere lubet, verum quot errores ridiculi in libris spissis nobis venditantur, quos viri, re maritima ne mediocriter quidem docti, de rebus nauticis apud veteres conscribillare non verentur! quot nugas atque hariolationes legere me memini in commentariis, quibus editores, impense eruditi sed vere umbratici, certamina illa, quae in Aeneidos libro quinto enarrantur, interpretari atque illustrare temptarunt! Ista sane temeritas famae immortali Maronis vix et ne vix quidem damnum ullum intulit; quivis intellegens quisquilias istas subridens raptimque percurrit neque ieiunae istae ineptaeque annotationes voluptatem, qua versus eum afficiunt, quicquam imminuere possunt. At vero, hercle, peior est res, cum illud quod primum dixi usu venit, nempe si homines, quibus omnem ardorem poeticum natura denegavit, de vero quodam poeta iudicia sua, ad normam mathematicam nimirum redacta, divulgare audent. Tunc tempus iam est, consilii Goethiani eos admonere: ipsi in poetae patriam, hoc est in Heliconem, ante ire debuerant quam de eius operibus iudices se praeberent acerrimos; iam enim periculum est ne homines, dum auctoritatem eorum aliis rebus diu lateque stabilitam suspiciunt, ne tum quidem eos errare sibi persuadeant atque artificia magnificentissima ipsi non iam inspiciant, sed male creduli in posterum pro vilissimis habeant contemnantque. Tunc profecto ille de poeta

Digitized by Google

iniuriose tractato, quin etiam de tota humanitate optime merebitur qui ipse iudex idoneus iustusque cum sit in causam inquirere non dubitarit; non enim res unius artificis pridem vita defuncti iam agitur, immo vero agitur quicquid est elegantissimi in republica litteraria sensus iudiciique.

Ideo tu, mi Hartmanne, nunc libello tuo lepidissimo conscribendo praeclarum praestitisti beneficium neque solum Tibulli, venustissimi poetae, sospitator iure summo nunc audis, sed etiam dux atque auspex eorum omnium iam factus es, qui margaritas pretiosissimas in sterquilinium iam relegari maxima tristitia cernebant. Tu, ipse poeta probatissimus, Musarum regionem, patriam illam poetarum, probe nosti atque in Tibulli Sulpiciaeque poematia delicatissima mente animoque penitus te insinuando eorum amoenitates nobis aperuisti, locos hucusque misere corruptos feliciter emendasti, vitia ipsa qualiacumque non infitiando sed indicando explicandoque quodammodo ornasti, denique κειμήλιον illud, quo iusto titulo corpusculum vocatur, a criminationibus vindicasti iniquissimis. Iam nemo, qui quidem tuum libellum attente perlegerit, Tibullum aspernabitur, iam suus honor poetae nostro redditus est! Macte virtute tua, qua poetae optimi memoriam nec non veram iustamque litterarum nostrarum existimationem beasti!

Uti par est, plus quam semel libellum diligentissime accuratissimeque perlegi atque si quid mihi in mentem veniebat quod iudicio tuo submittere fortasse operae pretium esset, in margine ascripsi. Hasce notulas prae tuis de poeta meritis sane levissimas deinde collegi atque pluribus expositas hac epistula ad te mittere decrevi: grati animi mei documenta sunto pro summa voluptate, qua donum tuum acceptissimum me cum permultis Tibulli amantibus affecit.

De loco in primae elegiolae fine prima mea sit observatiuncula, locum dico quem pag. 10 supra subtiliter disseruisti:

21 Hanc vos, Pierides, festis cantate Kalendis
Et testudinea Phoebe superbe lyra.
Hoc solemne sacrum multos *haec sumet* in annos:
Dignior est vestro nulla puella choro.

Neque Scaligeri *consummet* neque Baehrensii *haec visat* probari

Digitized by Google

posse neque minus repudiandum esse *sumat*, quod manus secunda in cod. G posuit, tibi libenter concedo, sed Italorum scriptura *celebretur*, quam tu probas recipique iubes, mihi quidem arbitraria nimis semper visa est atque etiamnunc videtur; nam quomodo id in *hoc sumet*, quod libri mss. fideli concordia exhibent, umquam depravari potuerit frustra quaero.

Si tanti est, meam opinionem iam accipe.

Quandoquidem in disticho priore poeta Apollinem cum Musis alloquitur, quos Sulpiciam cantare iubet, pentametro autem postremo eosdem compellat deos, id quod *vestro — choro* comprobat, nonne consentaneum est, eum versu 23 quoque cum iisdem egisse atque aliquid eos iussisse, quod sequens versus *dignior — choro* commendaret confirmaretque? Porro cum vs. 21 sq. a dis petat ut Sulpiciam cantent itaque velut novum quoddam sacrum Kalendis istis adiungant, nonne iusta argumentatio exigit ut huic voto deinde alterum illud adiciat, ut non solum his Kalendis, sed per multos annos venturos eo die sacrum illud Sulpiciam solemniter cantandi iterare velint? Nempe „dignior est vestro nulla puella choro!" Quae cum ita sint, post imperativum *cantate* alterum imperativum exspecto atque versum ita restituendum esse opinor:

Hoc solemne sacrum multos *assumite* in annos:
Dignior est vestro nulla puella choro!

Si hanc emendationem receperis, codicum mss. corruptelae *hoc sumet* originem nec non scripturam mendosam *haec sumet*, quam fragmentum Cuiacianum praebet, facile explicabis, sed στιγματίαις istis, quamvis praestantia saepissime protulerint, hic quidem morem gerendum non esse mecum agnosces.

Versus, quos ex elegiola sequenti pag. 11 media descripsisti:

15 Tunc mihi, tunc placeant silvae, si, lux mea, tecum
Arguar ante ipsas concubuisse plagas

suspicionem mihi movent, Sulpiciam ibi ad Martis Venerisque concubitum allusisse, in quo pingendo Ovidius Met. IV. 169—189 et A. A. II. 561—588 tantum sibi indulsit; quod ut suspicarer imprimis verbum *arguar* animum induxit.

Digitized by Google

Pag. 14 sq. de tertii poematis versibus ultimis egisti. Sunt autem:

Iam celeber, iam *laetus* eris, cum debita reddet
Certatim sanctis laetus uterque focis.
Tunc te felicem dicet pia turba deorum,
Optabunt artes et sibi quisque tuas.

Rursus plane tibi assentior, istam repetitionem *laetus* ... *laetus* in tersissimo poeta molestissimam esse indignissimamque. At tamen contendenti pro priore *laetus* nihil aptius reponi posse quam *magnus* album calculum adicere tibi nequeo: sane fieri potuisse concedo ut scriba oscitans, cuius oculi in versum inferiorem aberrassent, pro vera lectione qualicumque adiectivum *laetus* in superiore quoque exararet, verum enimvero ipsa verba, quibus Apollinis partes egregie describis, quid in versu corrupto aegre desideretur suggerere iam videntur, verba dico quae sunt: „nobis ante oculos ponitur deus, quem sortis suae paeniteat, quem homines diligant amentque magis quam venerentur metuantque, cuiusque in Olympo ars lenis clemensque sordeat si comparetur cum Iovis, Martis, aliorum telis armisque". Haec cum perlegerem, mihi quidem nulla iam restabat dubitatio quin Tibullus scripsisset:

Iam celeber, iam *lautus* eris, cum debita reddet
Certatim sanctis laetus uterque focis.

Qua medela adhibita consideres, quaeso, quam praeclara haec praeclari carminis clausula iam sequatur:

Tunc te felicem dicet pia turba deorum,
Optabunt artes et sibi quisque tuas.

Versus tertius elegiolae, quae verbis *Natalis Iuno, sanctos cape turis acervos* incipit, scrupulum tibi iniecit, quem ut evellere valeam vehementer metuo, etiamsi de integritate sermonis incorrupta ego quidem nullus dubitem. Est distichon, de quo pag. 18 tui opusculi quaestio instituitur:

Tota tibi est hodie, tibi se laetissima compsit,
Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Vocabulum, quod litteris inclinatis exprimendum curavi, tu sanum esse non posse affirmas, ego contra verum genuinumque esse credo. Arguis, primum verum non esse Sulpiciam totam

Digitized by Google

iam se tradidisse Iunoni Natali: maiorem sui partem suo servare Cerintho.

Ignoscas mihi obsecro, quod istam argumentationem utpote sophisticam mihi visam discutere conabor. Poetam enim non hoc significare voluisse opinor quod tu e verbis traditis elicere videris: Sulpicia tibi totam iam se tradidit neque quicquam Cerinthum curat, verum hoc: Hodie Sulpicia tota est in te colenda, hodie non Cerintho suo — sed tibi uni se compsit. Adverbium *hodie* vetat ne quid gravius tristiusve de Cerintho poetam innuere credamus.

Quod deinde affers, id vix latine sic posse significari: *tota tibi est*, quamquam tibi obloqui vereor, tamen concedere nequeo. Quid, rogo, prohibet quominus *tibi* sit dativus commodi qui vocatur atque haec locutionis vis: Sulpicia hodie tota tibi est, ceteris diebus alia multa sunt quae agitet curetque, sed hoc die tibi, Iuno Natalis, praesto est uni toto corpore et mente animoque?

Quibus omnibus perpensis èt Guyeti *tota tua est* èt Baehrensi *culta*, quod utcumque probas, èt Canteri *lota*, quod pro iudicio tuo elegantissimo ut parum decens recte repudiasti, omnia refutanda, traditam vero lectionem utique servandam esse censeo.

In eiusdem carminis fine distichon est, quod vere conclamatum fereque desperatum pag. 22 sq. copiose pertractasti, scilicet:

Si iuveni grata veniet cum proximus annus
Hic idem votis iam vetus esset amor.

Sic est traditum nisi quod versu priore codex F habet *sis iuveni*, G a manu secunda *sit* — versu altero libri recentiores *adsit* (in cod. G *ss* ex corr.), G a manu secunda *ut sit*.

Licet post summorum virorum conamina, quae deinceps percensuisti neque hic repetere opus est, temerarium videri possit aliquid meo Marte temptare, nescio tamen an sic potius versus restituendi sint:

Sic tu grata *veni*, veniet cum proximus annus,
Hic idem votis iam vetus *ut sit* amor!

Quid enim factum est? In archetypo nostrorum codicum ordo vocabulorum *grata* et *veni* mutatus est eo quod scriba primum verbum *veni* propter sequens *veniet* omiserat, deinde supra vo-

Digitized by Google

cabulum *grata* ascripserat, quo facto librarius sequens illud *veni* rursus in textum sed non loco suo recepit. Cum igitur *sic tu veni grata* iam legeretur, unde vis metro illata est, correctores exstiterunt atque nimirum ad manum erat correctio *sic iuveni*, cuius scripturae vestigia in variis lectionibus *sis* et *sit* etiamnunc supersunt; item vera ac genuina lectio *ut sit* in codicibus recentioribus sui reliquit memoriam, in codice autem G a manu secunda servata est.

Propositum meum pluribus commendare vix necesse videtur: repetit poeta verbum quod vs. 13 posuit: Annue purpureaque *veni* perlucida palla.

Pauca sunt quae in Sulpiciae epistoliis arbitrio tuo subicere velim. In illo, quod primum eam fecisse Cartaltio tibique credo, haec sunt (pag. 30 sq.):

Dulcius urbe quid est? an villa sit apta puellae
Atque Arretino frigidus amnis agro?

Ubi qua de causa ablativum *Arretino — agro* tantopere damnes non intellego; ego sane, si genitivum legissem, ablativum ut certo usui congruentem desiderarem, nam poeta, ut fere fit, praepositionem *in* neglexit. Sed istud levius est. Ad distichon quod proxime sequitur transeo quale in libris mss. est traditum:

Iam, nimium Messala mei studiose, quiescas
Neu tempestivae saepe propinque viae.

Una in libris discrepantia est, quod codices recentiores pro *Neu* praebent *Non* — codex V a manu secunda *Heu*, ita ut scripturam in archetypo male exaratam fuisse appareat.

Quod pace tua dixerim, nemo umquam mihi persuadebit, Sulpiciam, postquam modo Messalam nomine ipso compellarit, versu subsequenti verbis *saeve propinque* eundem esse allocutam, neque Roberti Ungeri inventum, cui *saeve* illud debetur, equidem flocci facio. Propinquitas, qua Messala et Sulpicia coniuncti erant, ipsa impedimento fuit ne pridem noster pentameter restitueretur, quippe quae viris doctis ita menti infixa esset ut id *propinque* legentes ne suspicarentur quidem, in hoc ipso vocabulo corruptelam latere: voce *propinque* excepta cuncta vocabula deinceps in suspicionem venerunt et coniecturis sollicitata, sed critici ad unum omnes *propinque* intactum reliquerunt, nempe

Digitized by Google

Messala Sulpiciae propinquus esset! At hercle rogo, num ista compellandi ratio tam vulgaris, nedum legitima apud Romanos fuerit ut verba cetera ad eam iam omnia detorquenda essent. Praeclare ratiocinatus es, *tempestivae* natum esse e *tempestiva ē*, idque cum semel in unum vocabulum coaluisset, simul istud *viae* peperisse, at cetera sic velim mecum constituas:

Non tempestiva est saepe propinqua via.

Ita Sulpiciam hoc probabile dicentem facio: Vel brevissima via saepe molesta est sc. ei qui domi remanere maluerit.

Obiter moneo id quod te fugit, cur Baehrensius vs. 8 *quoniam* e codice G receperit atque etiam maluerit *quom me*, non me latere: videlicet ille ut subiectum verbi *esse* mente supplendum putabat e versu superiore *animum sensusque meos*. Quamquam *quamvis* bonam lectionem esse tibi concedo, licet L. Muellerus quoque *quoniam* praetulerit.

In epistolio *Gratum est, securus* cet., quod pag. 33 sq. percensuisti, miror quod non memoras Heinsii palmariam emendationem *Si tibi cura* virgula scilicet pro plena interpunctione substituta post *Sulpicia* vs. 4, atque ad postremam observatiunculam meam propero quae pertinet ad locum (pag. 41 infra):

Nulla tuum nobis subducet femina lectum:
Hoc primum iuncta est foedere nostra Venus.

In isto *primum* te haerere dicis, quod amor non hoc, quod hic significatur, initium habere soleat sed ita demum omnibus suis impleatur numeris, atque pro *primum*: *quoniam* proponis. At, credo, Sulpicia non hoc vult, amorem ipsum eo foedere lecti demum initium cepisse, sed, vis verborum cum in *iuncta est* omnis sit posita, hoc potius: artius illud vinculum, quo iuncti iam sumus, ibi primum est contractum confirmatumque.

Ceterum pusillis meis annotatiunculis te, vir optime, morari amplius non decet; iam vereor ne eius libelli censuram agere videar quem nemo tantum admirari possit quantum ego et admiror et dignis laudibus extollere velim. Tu vero aequi bonique notulas meas consulas, cui opto precorque ut per poetarum Latinorum patriam dux fidus atque auspex nostratibus in multos annos permaneas qualem nunc omnes merito te reveremur. Vale!

Digitized by Google

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Denuo me ad Plutarchi scripta Moralia cum pulvisculo excutienda accingo. Gratissimus mihi labor ille, sed et necessarius. Qui enim operam dederim ut magnus ille mentium medicus popularibus meis quam maxime innotesceret, et praesertim Graece nescientium causa volumina illa conscripserim, quibus ut potui vitam eius aetatemque qua vixit depinxi [1]), ad quam rem sat multa eius scripta mihi vernacule erant vertenda, quaecunque critici erant generis obiter tantum tetigi et in annotationibus plerumque quam paucissimis verbis me ab editione Teubneriana, quam Bernardakis curavit, recedere significavi, sive ipse novi aliquid mihi invenisse videbar sive antea ab alio inventum erat quod eius lectioni, me iudice, praestaret. Nunc doctorum virorum mihi est habenda ratio et quidquid mihi vel olim vel nunc Moralia perscrutanti in mentem venit, quo textus paulo emendatior fieri posse videretur, ordine proponendum, adiunctis illis quoque observationibus quas per aliquot annos Mnemosynae inserendas curavi. Quas aut — ne multa simul sint tractanda legentibus volumina — in brevius contractas spatium hic repetam, aut, si opus videbitur, argumentis novis stabilire conabor. Et quoniam a critica, quae in vocabulis emendandis, supplendis, delendis versatur, divelli „altior" illa non potest, quae ad quaestiones de librorum auctore et virtutibus vitiisque per-

1) Libri vernacule scripti c. t.: De Avondzon des Heidendoms, het leven en werken van den Wijze van Chaeronea. Leiden, S. C. van Doesburgh 1910.

Digitized by Google

tinet, de singulis libris quam brevissime potero sententiam meam iudiciumque praemittam. Sic simul, aliquatenus certe, etiam philologi apud exteros libri illius vernacule scripti eas cognoscent partes quas vulgo notas esse e re mea sit et fortasse etiam scriptoris quem tantopere admiror in deliciisque habeo. Cumque in toto hoc negotio pervulgatum librorum tam Plutarcheorum quam spuriorum sim secuturus ordinem, initium mihi est faciendum a

Libello de liberis educandis

quem a Plutarcho conscriptum iam nemo est qui serio contendere possit. Volkmannus, vir doctissimus prudentissimusque et de Plutarcho egregie meritus, operam perdere censet si quis post Wyttenbachium hac de re etiam verba faciat. Ita est: exemplo omnibus, qui eiusmodi quaestiones tractant, Wyttenbachii illa de nostro libello disputatio esse potest, tam est omnibus numeris absoluta. De una tantummodo re, neque magni momenti neque tamen prorsus contemnenda, etiam moveri posse controversia videtur. Ab adolescentulo scriptum libellum Wyttenbachius censet, qui a Plutarcho magistro hoc argumentum tractandum acceperit. De priore huius sententiae parte lubenter clarissimo viro assentior; puerilis ista meditatio est, sed e Plutarchi schola profectam haudquaquam credo. Quid quod eam magistro satis probatam esse nobis esset statuendum, si cum Wyttenbachio ab ipso Plutarcho adiectum epilogum sumeremus. Est enim ille huiuscemodi:

τὸ μὲν οὖν πάσας τὰς προειρημένας συμπεριλαβεῖν εὐχῆς ἴσως ἢ παραινέσεως ἔργον ἐστί· τὸ δὲ τὰς πλείους ζηλῶσαι καὶ αὐτὸ μὲν εὐμοιρίας δεόμενόν ἐστι καὶ πολλῆς ἐπιμελείας, ἄνυστον δ' οὖν ἀνθρωπίνῃ φύσει καθέστηκεν.

Ubi primum manus emendatrix requiritur. Non enim post *προειρημένας subaudiendum* cum Bernardake *ὑποθήκας*, sed ipsum illud vocabulum, aliudve in eandem sententiam, *supplendum* censeo. Praeterea post *ἴσως* excidisse *μᾶλλον* videtur; hoc enim voluit noster: „optari illud potest non praecipi." Nunc locum sic correctum aspiciamus. Plutarchine hic agnoscis orationem? Immo vero hic quoque puerulum declamantem audimus, qui dummodo periodum eleganter, ut ipsi videtur, exornet claudatque, ad exilem proferendam sententiam largam effundit vocabulorum copiam. Ut cetera sensu vacua mittamus: quam inepte, dum clausulae dat

Digitized by Google

operam, ἔστιν et καθέστηκεν inter se opponit. Et sunt multa alia eiusdemmodi. Sed totius loci consideremus argumentum:

„haec omnia ut simul comprehendas optare potes, praecipi tibi non potest; at maiorem eorum partem si conaris assequi, tum quoque magna tibi opus est felicitate magnaque industria, sed eo tamen pervenire potest humana natura."

Fac sic unquam Plutarchum scripsisse; si talia subscripsit discipuli meditationi, nonne eam admodum sibi placere testatur? Placere autem Plutarcho qui potuit de re gravissima, quaeque ipsi prae ceteris cordi esset, disputatio, in qua nihil legeretur eorum quae in mentem venire deberent homini qui vel primoribus labris aliquam philosophiae attigisset partem? Rhetorica sunt omnia, vana et inania. Sed non est meum de hac re legentes edocere. Omnia reperire apud Wyttenbachium possunt, qui quomodo haec fuisset tractanda quaestio ut idoneis illius aetatis satisfieret iudicibus praeclare demonstravit.

At enim nonne fieri potuit ut Plutarchus discipuli meditatiunculam obiter tantummodo inspectam tali epilogo ornaret? Nonne est credibile magistrum, multis variisque districtum negotiis, discipuli laudasse industriam, qui de argumento sibi proposito tot implesset paginas, sed prae nimia festinatione non vidisse quam multa eaque gravissima ibi desiderarentur, quam plenae essent ineptiarum? Eiusmodi aliquid in quavis schola et fieri posse et saepe factum esse minime nego, sed hic Plutarcho evenire illud *non potuit*. Quid enim? Quamvis festinaret, tamen non adeo caecutiebat quin ipsis verbis in quibus puer, iamiam sibi laudandus, fecisset finem oculi eius ferirentur. Quae simulatque aspexit quos eum edidisse risus censeamus vel quanta cum indignatione totum abiecisse libellum e manibus? Disticha enim sunt, sed qualia, di boni! Exemplum legentibus proposuit puer noster Eurydicen quandam, barbaram, in Illyria natam, quae provecta iam aetate puerorum suorum causa literas didicerit „quemadmodum" ait „ipsa testatur hoc epigrammate quod Musis dicavit":

Εὐρυδίκη Ἱεραπολιῆτις τόνδ' ἀνέθηκε
Μούσαις εὔιστον ψυχῇ ἑλοῦσα πόθον·
γράμματα γὰρ μνημεῖα λόγων μήτηρ γεγαυῖα
παίδων ἡβώντων ἐξεπόνησε μαθεῖν.

Digitized by Google

Unde pedem huc intulit *Illyrica* illa Hierapolitana? Et de qua nobis cogitandum Eurydice? „De altera Philippi, Alexandri magni patris, uxore" Wyttenbachius ait, „quae fuit Illyrica, et cum a parentibus *Audatam* accepisset nomen, a Philippo Eurydice est appellata." Sed nulla unquam in Illyria urbs Hierapolis fuit, certe a nullo scriptore commemoratur. De suo, id est de nihilo, Eurydicen cum bella ista historiola finxit ῥητοριδεύς noster, ipse bellos hos panxit hexametros pentametrosque, non de lapide sepulcrali in suum libellum transtulit. Et quales sunt illi! Aspice primum: οὐχὶ κλαύσεται versus caesura carens et qui eum conflavit? Et qui sermo! τόνδ' ἀνέθηκε. Num λίθον? Sed quis talia vocabula omittit? Experto credite, nemo nisi qui versuum Graecorum Latinorumve faciendorum prima facit tirocinia. Cum verbo autem ἀνέθηκε necessario iungendum Μούσαις, quod sic in initio pentametri positum tamquam si cum *sequentibus* cohaereret vocabulis. Tum, iure quidem εὔιστον in textu Wyttenbachius retinuit, sed quid eo poetaster voluerit ut sciamus divinatione opus est. De re enim adhibuisse *videtur* quam scire non nolis, cuius te non pudeat, qua glorieris. Cepit ergo animo bona mater *desiderium* quod latere minime vellet. Cuiusnam rei, quaeris: literarum! Mirum, hercle, desiderium et quod nunquam in mente hominis natum est. Multo rectius et naturae convenientius sub finem declarat se literarum discendarum *laborem*, gravem, ut opinor, et iniucundum suscepisse. Sed praeterea nulla re secundum distichon priori praestat. A magistro suo in ludo literario audiit puerulus *memoriae instrumentum* et *memoriae effectricem* dici a poetis literas, et fortasse nobiles illos Aeschyli edidicit versus, ubi Prometheus declarat se et alia utilissima invenisse et dedisse hominibus

γραμμάτων τε συνθέσεις
μνήμης [1]) ἁπάντων μουσομήτορ' ἐργάνην

cumque utique istud γράμματα γάρ iusti hexametri initium fieri deberet, adiecit μνημεῖα λόγων, quae verba vix *possunt* significare id quod poeta voluit, et hic certe ineptissime adduntur:

1) Spernitur nunc — communis ea sors lectionum quas sana mens requirit — certissima haec Hermanni emendatio, et secundum codicem editur aut μνήμην θ', ut memoriae artem, atque adeo ipsam memoriam *invenisse* Prometheus dicatur, aut μνήμην, quod prorsus sensu cassum est.

Digitized by Google

utilitatem enim literarum laudare eius est qui *sua causa* eas didicit, non matris quae propter filios ingrato isto opere est perfuncta. Sed nondum plenus est versus; additur μήτηρ γεγαυῖα. Bonus poeta ea non posuisset illo loco nisi hoc vellet: „simulatque mater facta erat" et ne sic quidem venustus evaderet versus. Vide enim quam ridicule sententia in tres partes sit divisa:

γράμματα γάρ | μνημεῖα λόγων | μήτηρ γεγαυῖα.

At multo ineptius noster et contra ipsam versuum naturam *in sequenti versu* a nomine quod est μήτηρ dependentem facit genitivum παίδων ἡβώντων. Quae verba et ipsa ineptissimum produnt versificatorem. Quid enim? Num *adulta aetate* filii illi literas discere coeperunt? Non opinor, sed hoc voluit: „cum ad discendi pervenissent aetatem"; id autem pentametro suo infercire non potuit quin vim faceret ipsi sermoni Graeco.

Esto: pueruli misella est meditatio libellus noster. At insperatum inexspectatumque nostra aetate honorem nactus est. Testis enim est adhibitus in gravissima controversia de Taciti *Dialogo de oratoribus*. Qui liber praestantissimus, a Tacito ea scriptus aetate cum ad plenam pervenisset maturitatem, ne posthac nimia legentes impleret admiratione, *fons* eius erat indagandus. Quasi vero is demum magnus sit poeta scriptorve qui e *nullo* fonte hauriat! Et illud „fontem indagare" quo modo hac aetate fiat nemo ignorat qui non in his rebus plane sit hospes. E tenebris protrahitur Graecus aliquis auctor, cuius scripta plane interierunt, exceptis, si ita res fert, paucis vocabulis hic illic sparsis. Sic itur ad astra. Nihil enim facilius quam de libro aliquo deperdito quamvis doctos conscribere commentarios. Praesertim autem sic facultas nascitur *latinarum* literarum laudes detrectandi.

Hic labor, hoc studium parvi properemus et ampli
aiunt qui semel intellexerunt quae merx in hodierno doctrinae foro plurimo veneat. Nam qua re illud fiat nescio, sed hoc quotidie fieri video ut si quis in chorum „vere doctorum" recipi velit in aliquem scriptorem poetamve Latinum faciat impetum. Et munita via est, certique stant parati duces. Habemus opus aliquod a praeclaro artifice Romano structum quod contemplari nemo possit quin vehementer mente et animo moveatur. Protrahendus aliquis e latebris recentior libellus qui aut multa, aut — nam eo quoque contentos nos esse oportet — pauca

Digitized by Google

cum eo habeat communia. Iam recentiorem illum, Graecum vel Graeculum plerumque, ea a Romano sumpsisse putare nefas est; aetate maiorem aliquem Graecum Romanus tam anxie est imitatus ut etiam quae non intelligeret in suum librum transferret. Virgiliumne tu admiraris? Scito eum, ineptissimum in modum saepe, Stoicorum placita e Graeco in Latinum transtulisse sermonem. Horatiumne diligis, urbanum prudentemque monitorem? Non Horatium legisti sed ... Bionem Borysthenitam, utcunque Latine versum. In transitu declaro palamque profiteor nihil esse facilius quam demonstrare Horatium nullam unquam Bionis illius suis oculis perlustrasse paginam. Sed hoc alienum a proposito. Ad Tacitum redeo praeclarumque eius Dialogum. Illum paucis ante annis ita edidit Americanus Gudemannus ut e paulo plus triginta paginis amplum nasceretur volumen, in quod et alia multa congererentur et ea quae quocunque tandem modo ab adolescentulo Tacito illud esse conflatum opusculum demonstrarent. De ceteris alio tempore disputandi dabitur facultas. Nunc quomodo libello nostro pseudo-Plutarcheo Gudemannus usus sit videamus. Docere vult — ipsa eius afferam verba —

„that the chapters on education are not *entirely original* with Tacitus."

Quasi vero quidquam ab ullo unquam sit prolatum homine in quod illud *entirely original* conveniret. Quid quod disputationem suam sic claudit Gudemannus:

„we cannot but admit that Tacitus, even in his youth, was no servile imitator, but that he assimulated his borrowed material in such a manner as to make it practically his own, admirably succeeding in producing a work, homogeneous in construction, artistically elaborated in its style, and bearing all the outward indications of an original composition."

Profecto egregius, immo fere caelestis hic nobis depingitur artifex, qui unde rudem materiam sumserit quid quaeramus? Rembrandtius ubi linteum suum oleumque emere sit solitus quis curat? Sed quid, quod ad Tacitum pertineat, e libello pseudo-Plutarcheo profert vir doctus? Uterque de educatione, eaque corruptâ, agit. In promptu est illud argumentum, ut opinor, unicuique qui de suae aetatis scribit moribus; tritum et decantatum paene dixerim. Et communia quaedam hi scriptores

Digitized by Google

habent. Miraculi instar esset si nihil haberent commune; ipsum argumentum certas sententiolas certaque vocabula secum trahit. Non ita Gudemanno visum, sed sic ratiocinatur: „libellum pseudo-Plutarcheum Tacitus vix *potuit* inspicere, certe non inspexit. Sed antea idem argumentum fuse tractatum est a magno viro — Chrysippo, quemadmodum e Quintiliano apparet. Ergo Chrysippum exscripsit Tacitus." Et qui loci sunt, quibus tamquam firmissimo fundamento istud doctrinae innitatur aedificium? Unum afferam. Legimus apud Tacitum:

at nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae cui adiungitur unus aut alter ex omnibus servis plerumque vilissimus nec cuiquam serio ministerio accommodatus.

In eam *sententiam* disputare cuiusvis esse censeo; sed *vocem* tamen hic agnoscimus Romani hominis atque ipsius Taciti. Quid vero Graecus?

ἐπεὶ νῦν γε τὸ γινόμενον πολλοῖς ὑπεργέλαστόν ἐστιν ... ὅ,τι δ' ἂν εὕρωσιν ἀνδράποδον οἰνόληπτον καὶ λίχνον, πρὸς πᾶσαν πραγματείαν ἄχρηστον, τούτῳ φέροντες ὑποβάλλουσι τοὺς υἱούς.

Profecto mirandum tantam esse posse vocabulorum discrepantiam in duobus locis tam pervulgatam rem tractantibus!

Et sunt cetera a Gudemanno prolata indicia eiusdemmodi.

Sed mittamus Tacitum; ad libellum nostrum redeamus. Hoc quoque egregie demonstravit Wyttenbachius quam sit ieiunum, exile, puerile istud opusculum ab eo demum intelligi qui paulo attentius legerit, nam obiter aspicienti facile fieri posse ut sat magni pretii videatur. Ergo non mirandum quod meditatio illa scholastica, quae *ἀνώνυμος* circumferebatur, de puerorum educatione, illius est adiecta operibus *δι' οὗ* (verba haec Himerii sophistae) *πάντας ἐπαίδευον* ii qui multis post eius mortem saeculis laude literarum florebant. Sic factum est ut multorum tereretur manibus et multis commacularetur vitiis, iisque quae in quovis obvia libro manuscripto. Age iam quaedam eorum eluere conemur [1]). Simul hic illic ipsius scriptoris notabimus proprietates ineptiasque.

---

1) Priusquam quidquam in *Moralibus* emendare coner, indicare volo errorem a me in *Vitis* commissum. Fefellit oculos meos brevis Naberi annotatio ad Artax. 24, quo factum est ut nescirem multo ante me reposuisse illum *φθάνειν ἀλλήλους* pro *φθονεῖν ἀλλήλοις*.

Digitized by Google

I C καὶ μάλ' ὀρθῶς ὁ λέγων ποιητής φησι (sequuntur versus ex Hercule Euripideo).

Ridiculam hanc lectionem transponendis inter se vocabulis ὁ et λέγων esse emendandam dixi Mnem. 1908, 215 neque nunc me eius correctionis poenitet. Sic enim aptissima haec nascitur sententia: „dicit poeta et rectissime dicit".

Versuum Euripideorum hoc est argumentum: „parentum infamia liberos implet pudore". Tum sic pergitur: ὥσπερ ἀμέλει μεγαλαυχίας ἐμπίμπλανται καὶ Φρυάγματος οἱ γονέων διασήμων. Et affertur notissima narratiuncula de Themistoclis filio qui quidquid ipse vellet totum populum velle dixit. Ab adversario haec annotata dixeris qui nostrum refutare vellet. Sed ipsius scriptoris hoc est vitium qui se sibi obloqui non senserit. Etiam narratiunculam de Themistoclis filio alia excipit quae cum illa haudquaquam cohaeret: Archidamo multam dictam quod parvae staturae uxorem duxisset.

II A ὃ κατὰ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν λέγειν εἰώθαμεν, ταὐτὸ καὶ κατὰ τῆς ἀρετῆς Φατέον ἐστι.

Proprium nostri esse videtur λέγειν κατά τινος pro περί.

II B „Quemadmodum in agro colendo primum fertili humo opus est, deinde perito agricola, postremo seminibus sanis ..." Quo modo pergendum sit ut imago ad puerorum transferatur educationem quis non videt? Non vidit noster, qui haec subiungit: τὸν αὐτὸν τρόπον γῇ μὲν ἔοικεν ἡ Φύσις κτἑ.

III C Oportet αὐτὰς τὰς μητέρας τὰ τέκνα τρέΦειν καὶ τούτοις τοὺς μαστοὺς ὑπέχειν.

Ridiculus hic pronominis usus recurrit E: „recens natorum membra fingenda sunt ἵνα ταῦτ' ὀρθὰ καὶ ἀστραβῆ Φύηται."

III D „Ipsa suam prolem nutriat mater: vel geminis nutriendis eam natura parem creavit. Atque ea res prolis amorem auget" καὶ μὰ Δι' οὐκ ἀπεικότως.

Quid nunc sequitur? Quid putas? Disputatio de mutua caritate eorum qui una sunt educati!

III F καὶ μοι δοκεῖ Πλάτων ὁ δαιμόνιος ἐμμελῶν παρκινεῖν κτἑ.

Operarii, ut opinor, vitium. L. ἐμμελῶς.

IV E Ridicule sane Socrates hoc ornatur epitheto: ἐκεῖνος ὁ παλαιός.

Dicere autem solebat Socrates:

Digitized by Google

ὅτι εἴπερ ἄρα δυνατὸν ἦν, ἀναβάντα ἐπὶ τὸ μετεωρότατον τῆς πόλεως ἀνακραγεῖν μέρος (sequitur locus e Clitophonte).

Excidit δεῖ vel δέοι unde infinitivus pendebat.

V D πλοῦτος δὲ τίμιον μὲν ἀλλὰ τύχης κτῆμα, ἐπειδὴ τῶν μὲν ἐχόντων πολλάκις ἀφείλετο, τοῖς δ' οὐκ ἐλπίσασι φέρουσα προσήνεγκε.

In ἐπειδή quid praeterea lateat nescio, certe in ultima litera latet pronomen ᾗ. Hoc loco recte τίμιον ponitur, sed absurde paulo antea (IV F) τοὺς μηδενὸς τιμίους.

ib. πλοῦτος appetitur etiam ab iis qui nihil pensi habent, a servis atque maleficis; καὶ τὸ μέγιστον ὅτι καὶ τοῖς πονηροτάτοις μέτεστι. Adde (ν) αὐτοῦ.

V E εἴ τις ἐπὶ τῇ τοῦ σώματος ῥώμῃ φρονεῖ. Rectissime Hirschigius supplevit μέγα φρονεῖ. Frequentissimum in nostro libello vitium vocabulorum a librario omissorum.

VI B ὁρῶ δ' ἔγωγε τοὺς τοῖς συρφετώδεσιν ὄχλοις ἀρεστῶς καὶ κεχαρισμένως ἐπιτηδεύοντας λέγειν καὶ τὸν βίον ὡς τὰ πολλὰ ἀσώτους καὶ φιληδόνους ἀποβαίνοντας.

Sensu cassa haec; sed apta nascitur sententia, si aut καὶ, quod post λέγειν legitur, deles aut ei addis αὐτούς: „qui dicendo appetunt gratiam intemperantis turbae hi *et ipsi* intemperantes fiunt".

VI E Ante aetatem virilem ex tempore orationem habere non oportet,

ἀλλ' ὅταν τις ῥιζώσῃ τὴν δύναμιν, τότε τοῦτον τῶν καιρῶν καλούντων ἐλευθεριάζειν τοῖς λόγοις προσήκει.

Sic editor cum Herwerdeno; in codicibus est aut solum τοῦτον aut solum τῶν. Mihi τοῦτον abiiciendum videtur.

VII C Gustare tantummodo puer *pulchras literas* debet, sed penitus haurire philosophiam:

ἔχω δὲ δι' εἰκόνος παραστῆσαι τὴν ἐμαυτοῦ(!) γνώμην· ὥσπερ γὰρ περιπλεῦσαι μὲν πολλὰς πόλεις καλόν, ἐνοικῆσαι δὲ τῇ κρατίστῃ χρήσιμον· ἀστείως δὲ καὶ Βίων ἔλεγεν κτἑ. (sequitur lepidissimum exemplum quod a procis Penelopae sumsit Bion, urbanissimus ille et lenissimus quotquot fuerunt philosophorum).

Hic post χρήσιμον lacunae signa ponit editor. Cur? quid, obsecro, deest vel addi possit? Si ullo laborat vitio locus, abundat ὥσπερ γάρ, sed hoc quoque in hac ferendum censeo disputatiuncula.

Digitized by Google

VII E Hic quoque lacunae signum tollendum censeo:

δεῖ θεοὺς μὲν σέβεσθαι, γονέας δὲ τιμᾶν, πρεσβυτέρους αἰδεῖσθαι, νόμοις πειθαρχεῖν, ἄρχουσίν ὑπείκειν

non enim video quid post πειθαρχεῖν inseri possit quin iusta perturbetur enumeratio.

VII F. Tam dolorem quam gaudium moderatum esse oportet

ἅπερ ἐγὼ πάντων τῶν ἐκ Φιλοσοφίας περιγιγνομένων ἀγαθῶν πρεσβύτατα κρίνω.

Iam in Mnem. 1908, 215 παραγιγνομένων legendum esse dixi. Non enim agitur de *residuo* aliquo *lucro*, sed de praecipuis quae philosophia affert bonis.

VIII A Perfectos ego homines duco

τοὺς δυναμένους τὴν πολιτικὴν δύναμιν μῖξαι καὶ κεράσαι τῇ Φιλοσοφίᾳ, καὶ δυεῖν ὄντοιν μεγίστοιν ἀγαθοῖν ἐπιβόλους ὑπάρχειν ὑπολαμβάνω, τοῦ τε κοινωφελοῦς βίου πολιτευομένους, τοῦ τ' ἀκύμονος καὶ γαληνεῦ, διατρίβοντας περὶ Φιλοσοφίαν.

Quomodo haec essent in integrum restituenda dixi Mnem. 1909, 76. Primum pro ὄντοιν legendum est τοῖν, deinde, quae nunc vehementer et structuram et sententiam perturbant, abiicienda verbum ὑπολαμβάνω et virgula post γαληνοῦ. Nunc ordine procedunt omnia: „perfectos homines duco qui possunt civilem artem miscere philosophiae et (sic) duorum summorum bonorum fieri participes: vitae civibus utilis rempublicam capessendo, vitae quietae placidaeque philosophando."

ib. τριῶν γὰρ ὄντων βίων ὧν ὁ μέν ἐστι πρακτικὸς ὁ δὲ θεωρητικὸς ὁ δ' ἀπολαυστικός, ὁ μὲν ἔκλυτος καὶ δοῦλος τῶν ἡδονῶν ζῳώδης καὶ μικροπρεπής ἐστιν.

Mirum ni vita dissoluta et voluptatibus obnoxia turpis et feris animalibus digna sit! Sed quorsum id hic infertur? Verum post ἡδονῶν insere ὧν, ipsam scriptoris manum restitueris. Inverso enim ordine quid de singulis illis vitis censeat *et quare* censeat exponit: „ultima vita homine est indigna utpote quae dissoluta sit et voluptatibus dedita." Tum eodem modo de prioribus iudicium pronuntiat:

ὁ δὲ θεωρητικός, τοῦ πρακτικοῦ διαμαρτάνων, ἀνωφελής, ὁ δὲ πρακτικός, ἀμοιρήσας Φιλοσοφίας, ἄμουσος καὶ πλημμελής.

VIII B οὕτω Δίων ὁ Συρακόσιος, οὕτως Ἐπαμεινώνδας ὁ Θηβαῖος, ὧν ἑκάτερος Πλάτωνος ἐγένετο συνουσιαστής.

Digitized by Google

Cuius sit coniectura ἄτερος, quam editor in textum recepit, nescio; falso eam Wyttenbachio adscribit. Huic enim non visum est incredibile nullo auctore puerum nostrum e Lysidis discipulo Platonis discipulum fecisse. Nec mihi.

VIII B Oportet etiam vetustorum librorum collectiones facere κατὰ τὸ γεωργῶδες. τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ὄργανον τῆς παιδείας ἡ χρῆσις τῶν βιβλίων ἐστί.

Aeque absurde atque II B hic istud τὸν αὐτὸν τρόπον infertur. Hoc voluit noster: „agricola sua sibi instrumenta habet, doctrinae instrumenta sunt libri". Tum haec addit:

καὶ ἀπὸ πηγῆς τὴν ἐπιστήμην τηρεῖν συμβέβηκεν.

De quibus emendandis Wyttenbachius desperat. Editoris coniectura ταύτης pro πηγῆς nihil proficimus. Immo quo magis locum aspicio eo certius balbutientis pueruli vocem agnosco. Hoc enim vult: qui vetustos collegit libros non solum, ut agricola agriculturae instrumenta, eruditionis instrumenta parata habet, sed etiam eruditionem ipsam eamque ex ipsis haustam fontibus.

VIII D ἰσχνὸς δὲ στρατιώτης πολεμικῶν ἀγώνων ἐθὰς ἀθλητῶν καὶ πολεμίων φάλαγγας διωθεῖ.

Editor καί transponit ante ἀθλητῶν, inutiliter, ut opinor. Una litura delenda est. Demonstrare enim noster studet bellicas exercitationes multo praestare gymnasticis: bellicis exercitationibus assuetus miles aciem hostium in palaestra excultorum perrumpet. Quam inepte ille ἰσχνός hic dicatur docebit Wyttenbachius Platonis loco allato.

VIII E Hic adversarium inducit sic suam interpellantem disputationem: o bone, de liberorum educatione te disputaturum pollicitus

ἔπειτα φαίνῃ τῆς μὲν τῶν πενήτων καὶ δημοτικῶν παραμελῶν ἀγωγῆς, μόνοις δὲ τοῖς πλουσίοις ὁμονοεῖς τὰς ὑποθηκὰς διδόναι.

Contra syntaxin editor hic ἐμμελεῖς coniicit, nam sic simul pro διδόναι requireretur διδούς.

Equidem ὁμολογεῖς legendum censeo: „ipse hoc vel invitus fateris tota tua disputatione quae tantummodo ad opulentos pertinet". Hoc noster utcunque dicentem facit adversarium istum.

VIII F Oportet pueros ad virtutem ducere

παραινέσεσι καὶ λόγοις μὴ μὰ Δία πληγαῖς μηδ' αἰκισμοῖς.

Digitized by Google

tinet, de singulis libris quam brevissime potero sententiam meam iudiciumque praemittam. Sic simul, aliquatenus certe, etiam philologi apud exteros libri illius vernacule scripti eas cognoscent partes quas vulgo notas esse e re mea sit et fortasse etiam scriptoris quem tantopere admiror in deliciisque habeo. Cumque in toto hoc negotio pervulgatum librorum tam Plutarcheorum quam spuriorum sim secuturus ordinem, initium mihi est faciendum a

Libello de liberis educandis

quem a Plutarcho conscriptum iam nemo est qui serio contendere possit. Volkmannus, vir doctissimus prudentissimusque et de Plutarcho egregie meritus, operam perdere censet si quis post Wyttenbachium hac de re etiam verba faciat. Ita est: exemplo omnibus, qui eiusmodi quaestiones tractant, Wyttenbachii illa de nostro libello disputatio esse potest, tam est omnibus numeris absoluta. De una tantummodo re, neque magni momenti neque tamen prorsus contemnenda, etiam moveri posse controversia videtur. Ab adolescentulo scriptum libellum Wyttenbachius censet, qui a Plutarcho magistro hoc argumentum tractandum acceperit. De priore huius sententiae parte lubenter clarissimo viro assentior; puerilis ista meditatio est, sed e Plutarchi schola profectam haudquaquam credo. Quid quod eam magistro satis probatam esse nobis esset statuendum, si cum Wyttenbachio ab ipso Plutarcho adiectum epilogum sumeremus. Est enim ille huiuscemodi:

τὸ μὲν οὖν πάσας τὰς προειρημένας συμπεριλαβεῖν εὐχῆς ἴσως ἢ παραινέσεως ἔργον ἐστί· τὸ δὲ τὰς πλείους ζηλῶσαι καὶ αὐτὸ μὲν εὐμοιρίας δεόμενόν ἐστι καὶ πολλῆς ἐπιμελείας, ἄνυστον δ' οὖν ἀνθρωπίνῃ φύσει καθέστηκεν.

Ubi primum manus emendatrix requiritur. Non enim post προειρημένας *subaudiendum* cum Bernardake ὑποθήκας, sed ipsum illud vocabulum, aliudve in eandem sententiam, *supplendum* censeo. Praeterea post ἴσως excidisse μᾶλλον videtur; hoc enim voluit noster: „optari illud potest non praecipi." Nunc locum sic correctum aspiciamus. Plutarchine hic agnoscis orationem? Immo vero hic quoque puerulum declamantem audimus, qui dummodo periodum eleganter, ut ipsi videtur, exornet claudatque, ad exilem proferendam sententiam largam effundit vocabulorum copiam. Ut cetera sensu vacua mittamus: quam inepte, dum clausulae dat

Digitized by Google

operam, ἔστιν et καθέστηκεν inter se opponit. Et sunt multa alia eiusdemmodi. Sed totius loci consideremus argumentum:

„haec omnia ut simul comprehendas optare potes, praecipi tibi non potest; at maiorem eorum partem si conaris assequi, tum quoque magna tibi opus est felicitate magnaque industria, sed eo tamen pervenire potest humana natura."

Fac sic unquam Plutarchum scripsisse; si talia subscripsit discipuli meditationi, nonne eam admodum sibi placere testatur? Placere autem Plutarcho qui potuit de re gravissima, quaeque ipsi prae ceteris cordi esset, disputatio, in qua nihil legeretur eorum quae in mentem venire deberent homini qui vel primoribus labris aliquam philosophiae attigisset partem? Rhetorica sunt omnia, vana et inania. Sed non est meum de hac re legentes edocere. Omnia reperire apud Wyttenbachium possunt, qui quomodo haec fuisset tractanda quaestio ut idoneis illius aetatis satisfieret iudicibus praeclare demonstravit.

At enim nonne fieri potuit ut Plutarchus discipuli meditatiunculam obiter tantummodo inspectam tali epilogo ornaret? Nonne est credibile magistrum, multis variisque districtum negotiis, discipuli laudasse industriam, qui de argumento sibi proposito tot implesset paginas, sed prae nimia festinatione non vidisse quam multa eaque gravissima ibi desiderarentur, quam plenae essent ineptiarum? Eiusmodi aliquid in quavis schola et fieri posse et saepe factum esse minime nego, sed hic Plutarcho evenire illud *non potuit*. Quid enim? Quamvis festinaret, tamen non adeo caecutiebat quin ipsis verbis in quibus puer, iamiam sibi laudandus, fecisset finem oculi eius ferirentur. Quae simulatque aspexit quos eum edidisse risus censeamus vel quanta cum indignatione totum abiecisse libellum e manibus? Disticha enim sunt, sed qualia, di boni! Exemplum legentibus proposuit puer noster Eurydicen quandam, barbaram, in Illyria natam, quae provecta iam aetate puerorum suorum causa literas didicerit „quemadmodum" ait „ipsa testatur hoc epigrammate quod Musis dicavit":

Εὐρυδίκη Ἱεραπολιῆτις τόνδ' ἀνέθηκε
Μούσαις εὔιστον ψυχῇ ἑλοῦσα πόθον·
γράμματα γὰρ μνημεῖα λόγων μήτηρ γεγαυῖα
παίδων ἡβώντων ἐξεπόνησε μαθεῖν.

Digitized by Google

Unde pedem huc intulit *Illyrica* illa Hierapolitana? Et de qua nobis cogitandum Eurydice? „De altera Philippi, Alexandri magni patris, uxore" Wyttenbachius ait, „quae fuit Illyrica, et cum a parentibus *Audatam* accepisset nomen, a Philippo Eurydice est appellata." Sed nulla unquam in Illyria urbs Hierapolis fuit, certe a nullo scriptore commemoratur. De suo, id est de nihilo, Eurydicen cum bella ista historiola finxit ῥητοριδεύς noster, ipse bellos hos panxit hexametros pentametrosque, non de lapide sepulcrali in suum libellum transtulit. Et quales sunt illi! Aspice primum: οὐχὶ κλαύσεται versus caesura carens et qui eum conflavit? Et qui sermo! τόνδ' ἀνέθηκε. Num λίθον? Sed quis talia vocabula omittit? Experto credite, nemo nisi qui versuum Graecorum Latinorumve faciendorum prima facit tirocinia. Cum verbo autem ἀνέθηκε necessario iungendum Μούσαις, quod sic in initio pentametri positum tamquam si cum *sequentibus* cohaereret vocabulis. Tum, iure quidem εὔιστον in textu Wyttenbachius retinuit, sed quid eo poetaster voluerit ut sciamus divinatione opus est. De re enim adhibuisse *videtur* quam scire non nolis, cuius te non pudeat, qua glorieris. Cepit ergo animo bona mater *desiderium* quod latere minime vellet. Cuiusnam rei, quaeris: literarum! Mirum, hercle, desiderium et quod nunquam in mente hominis natum est. Multo rectius et naturae convenientius sub finem declarat se literarum discendarum *laborem*, gravem, ut opinor, et iniucundum suscepisse. Sed praeterea nulla re secundum distichon priori praestat. A magistro suo in ludo literario audiit puerulus *memoriae instrumentum* et *memoriae effectricem* dici a poetis literas, et fortasse nobiles illos Aeschyli edidicit versus, ubi Prometheus declarat se et alia utilissima invenisse et dedisse hominibus

γραμμάτων τε συνθέσεις
μνήμης [1]) ἁπάντων μουσομήτορ' ἐργάνην

cumque utique istud γράμματα γάρ iusti hexametri initium fieri deberet, adiecit μνημεῖα λόγων, quae verba vix *possunt* significare id quod poeta voluit, et hic certe ineptissime adduntur:

1) Spernitur nunc — communis ea sors lectionum quas sana mens requirit — certissima haec Hermanni emendatio, et secundum codicem editur aut μνήμην θ', ut memoriae artem, atque adeo ipsam memoriam *invenisse* Prometheus dicatur, aut μνήμην, quod prorsus sensu cassum est.

Digitized by Google

utilitatem enim literarum laudare eius est qui *sua causa* eas didicit, non matris quae propter filios ingrato isto opere est perfuncta. Sed nondum plenus est versus; additur μήτηρ γεγαυῖα. Bonus poeta ea non posuisset illo loco nisi hoc vellet: „simulatque mater facta erat" et ne sic quidem venustus evaderet versus. Vide enim quam ridicule sententia in tres partes sit divisa:

γράμματα γάρ | μνημεῖα λόγων | μήτηρ γεγαυῖα.

At multo ineptius noster et contra ipsam versuum naturam *in sequenti versu* a nomine quod est μήτηρ dependentem facit genitivum παίδων ἡβώντων. Quae verba et ipsa ineptissimum produnt versificatorem. Quid enim? Num *adulta aetate* filii illi literas discere coeperunt? Non opinor, sed hoc voluit: „cum ad discendi pervenissent aetatem"; id autem pentametro suo infercire non potuit quin vim faceret ipsi sermoni Graeco.

Esto: pueruli misella est meditatio libellus noster. At insperatum inexspectatumque nostra aetate honorem nactus est. Testis enim est adhibitus in gravissima controversia de Taciti *Dialogo de oratoribus*. Qui liber praestantissimus, a Tacito ea scriptus aetate cum ad plenam pervenisset maturitatem, ne posthac nimia legentes impleret admiratione, *fons* eius erat indagandus. Quasi vero is demum magnus sit poeta scriptorve qui e *nullo* fonte hauriat! Et illud „fontem indagare" quo modo hac aetate fiat nemo ignorat qui non in his rebus plane sit hospes. E tenebris protrahitur Graecus aliquis auctor, cuius scripta plane interierunt, exceptis, si ita res fert, paucis vocabulis hic illic sparsis. Sic itur ad astra. Nihil enim facilius quam de libro aliquo deperdito quamvis doctos conscribere commentarios. Praesertim autem sic facultas nascitur *latinarum* literarum laudes detrectandi.

Hic labor, hoc studium parvi properemus et ampli aiunt qui semel intellexerunt quae merx in hodierno doctrinae foro plurimo veneat. Nam qua re illud fiat nescio, sed hoc quotidie fieri video ut si quis in chorum „vere doctorum" recipi velit in aliquem scriptorem poetamve Latinum faciat impetum. Et munita via est, certique stant parati duces. Habemus opus aliquod a praeclaro artifice Romano structum quod contemplari nemo possit quin vehementer mente et animo moveatur. Protrahendus aliquis e latebris recentior libellus qui aut multa, aut — nam eo quoque contentos nos esse oportet — pauca

Digitized by Google

cum eo habeat communia. Iam recentiorem illum, Graecum vel Graeculum plerumque, ea a Romano sumpsisse putare nefas est; aetate maiorem aliquem Graecum Romanus tam anxie est imitatus ut etiam quae non intelligeret in suum librum transferret. Virgiliumne tu admiraris? Scito eum, ineptissimum in modum saepe, Stoicorum placita e Graeco in Latinum transtulisse sermonem. Horatiumne diligis, urbanum prudentemque monitorem? Non Horatium legisti sed ... Bionem Borysthenitam, utcunque Latine versum. In transitu declaro palamque profiteor nihil esse facilius quam demonstrare Horatium nullam unquam Bionis illius suis oculis perlustrasse paginam. Sed hoc alienum a proposito. Ad Tacitum redeo praeclarumque eius Dialogum. Illum paucis ante annis ita edidit Americanus Gudemannus ut e paulo plus triginta paginis amplum nasceretur volumen, in quod et alia multa congererentur et ea quae quocunque tandem modo ab adolescentulo Tacito illud esse conflatum opusculum demonstrarent. De ceteris alio tempore disputandi dabitur facultas. Nunc quomodo libello nostro pseudo-Plutarcheo Gudemannus usus sit videamus. Docere vult — ipsa eius afferam verba —

„that the chapters on education are not *entirely original* with Tacitus."

Quasi vero quidquam ab ullo unquam sit prolatum homine in quod illud *entirely original* conveniret. Quid quod disputationem suam sic claudit Gudemannus:

„we cannot but admit that Tacitus, even in his youth, was no servile imitator, but that he assimulated his borrowed material in such a manner as to make it practically his own, admirably succeeding in producing a work, homogeneous in construction, artistically elaborated in its style, and bearing all the outward indications of an original composition."

Profecto egregius, immo fere caelestis hic nobis depingitur artifex, qui unde rudem materiam sumserit quid quaeramus? Rembrandtius ubi linteum suum oleumque emere sit solitus quis curat? Sed quid, quod ad Tacitum pertineat, e libello pseudo-Plutarcheo profert vir doctus? Uterque de educatione, eaque corruptâ, agit. In promptu est illud argumentum, ut opinor, unicuique qui de suae aetatis scribit moribus; tritum et decantatum paene dixerim. Et communia quaedam hi scriptores

Digitized by Google

habent. Miraculi instar esset si nihil haberent commune; ipsum argumentum certas sententiolas certaque vocabula secum trahit. Non ita Gudemanno visum, sed sic ratiocinatur: „libellum pseudo-Plutarcheum Tacitus vix *potuit* inspicere, certe non inspexit. Sed antea idem argumentum fuse tractatum est a magno viro — Chrysippo, quemadmodum e Quintiliano apparet. Ergo Chrysippum exscripsit Tacitus." Et qui loci sunt, quibus tamquam firmissimo fundamento istud doctrinae innitatur aedificium? Unum afferam. Legimus apud Tacitum:

at nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae cui adiungitur unus aut alter ex omnibus servis plerumque vilissimus nec cuiquam serio ministerio accommodatus.

In eam *sententiam* disputare cuiusvis esse censeo; sed *vocem* tamen hic agnoscimus Romani hominis atque ipsius Taciti. Quid vero Graecus?

ἐπεὶ νῦν γε τὸ γινόμενον πολλοῖς ὑπεργέλαστόν ἐστιν ... ὅ,τι δ' ἂν εὕρωσιν ἀνδράποδον οἰνόληπτον καὶ λίχνον, πρὸς πᾶσαν πραγματείαν ἄχρηστον, τούτῳ φέροντες ὑποβάλλουσι τοὺς υἱούς.

Profecto mirandum tantam esse posse vocabulorum discrepantiam in duobus locis tam pervulgatam rem tractantibus!

Et sunt cetera a Gudemanno prolata indicia eiusdemmodi.

Sed mittamus Tacitum; ad libellum nostrum redeamus. Hoc quoque egregie demonstravit Wyttenbachius quam sit ieiunum, exile, puerile istud opusculum ab eo demum intelligi qui paulo attentius legerit, nam obiter aspicienti facile fieri posse ut sat magni pretii videatur. Ergo non mirandum quod meditatio illa scholastica, quae *ἀνώνυμος* circumferebatur, de puerorum educatione, illius est adiecta operibus *δι' οὗ* (verba haec Himerii sophistae) *πάντας ἐπαίδευον* ii qui multis post eius mortem saeculis laude literarum florebant. Sic factum est ut multorum tereretur manibus et multis commacularetur vitiis, iisque quae in quovis obvia libro manuscripto. Age iam quaedam eorum eluere conemur [1]). Simul hic illic ipsius scriptoris notabimus proprietates ineptiasque.

---

1) Priusquam quidquam in *Moralibus* emendare coner, indicare volo errorem a me in *Vitis* commissum. Fefellit oculos meos brevis Naberi annotatio ad Artax. 24, quo factum est ut nescirem multo ante me reposuisse illum *φθάνειν ἀλλήλους* pro *φθονεῖν ἀλλήλοις*.

Digitized by Google

I C καὶ μάλ' ὀρθῶς ὁ λέγων ποιητής φησι (sequuntur versus ex Hercule Euripideo).

Ridiculam hanc lectionem transponendis inter se vocabulis ὁ et λέγων esse emendandam dixi Mnem. 1908, 215 neque nunc me eius correctionis poenitet. Sic enim aptissima haec nascitur sententia: „dicit poeta et rectissime dicit".

Versuum Euripideorum hoc est argumentum: „parentum infamia liberos implet pudore". Tum sic pergitur: ὥσπερ ἀμέλει μεγαλαυχίας ἐμπίμπλανται καὶ φρυάγματος οἱ γονέων διασήμων. Et affertur notissima narratiuncula de Themistoclis filio qui quidquid ipse vellet totum populum velle dixit. Ab adversario haec annotata dixeris qui nostrum refutare vellet. Sed ipsius scriptoris hoc est vitium qui se sibi obloqui non senserit. Etiam narratiunculam de Themistoclis filio alia excipit quae cum illa haudquaquam cohaeret: Archidamo multam dictam quod parvae staturae uxorem duxisset.

II A ὃ κατὰ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν λέγειν εἰώθαμεν, ταὐτὸ καὶ κατὰ τῆς ἀρετῆς φατέον ἐστι.

Proprium nostri esse videtur λέγειν κατά τινος pro περί.

II B „Quemadmodum in agro colendo primum fertili humo opus est, deinde perito agricola, postremo seminibus sanis ..." Quo modo pergendum sit ut imago ad puerorum transferatur educationem quis non videt? Non vidit noster, qui haec subiungit: τὸν αὐτὸν τρόπον γῇ μὲν ἔοικεν ἡ φύσις κτἑ.

III C Oportet αὐτὰς τὰς μητέρας τὰ τέκνα τρέφειν καὶ τούτοις τοὺς μαστοὺς ὑπέχειν.

Ridiculus hic pronominis usus recurrit E: „recens natorum membra fingenda sunt ἵνα ταῦτ' ὀρθὰ καὶ ἀστραβῆ φύηται."

III D „Ipsa suam prolem nutriat mater: vel geminis nutriendis eam natura parem creavit. Atque ea res prolis amorem auget" καὶ μὰ Δι' οὐκ ἀπεικότως.

Quid nunc sequitur? Quid putas? Disputatio de mutua caritate eorum qui una sunt educati!

III F καὶ μοι δοκεῖ Πλάτων ὁ δαιμόνιος ἐμμελῶν παρκινεῖν κτἑ.

Operarii, ut opinor, vitium. L. ἐμμελῶς.

IV E Ridicule sane Socrates hoc ornatur epitheto: ἐκεῖνος ὁ παλαιός.

Dicere autem solebat Socrates:

Digitized by Google

ὅτι εἴπερ ἄρα δυνατὸν ἦν, ἀναβάντα ἐπὶ τὸ μετεωρότατον τῆς πόλεως ἀνακραγεῖν μέρος (sequitur locus e Clitophonte).

Excidit δεῖ vel δέοι unde infinitivus pendebat.

V D πλοῦτος δὲ τίμιον μὲν ἀλλὰ τύχης κτῆμα, ἐπειδὴ τῶν μὲν ἐχόντων πολλάκις ἀφείλετο, τοῖς δ' οὐκ ἐλπίσασι φέρουσα προσήνεγκε.

In ἐπειδή quid praeterea lateat nescio, certe in ultima litera latet pronomen ᾗ. Hoc loco recte τίμιον ponitur, sed absurde paulo antea (IV F) τοὺς μηδενὸς τιμίους.

ib. πλοῦτος appetitur etiam ab iis qui nihil pensi habent, a servis atque maleficis; καὶ τὸ μέγιστον ὅτι καὶ τοῖς πονηροτάτοις μέτεστι. Adde (ν) αὐτοῦ.

V E εἴ τις ἐπὶ τῇ τοῦ σώματος ῥώμῃ Φρονεῖ. Rectissime Hirschigius supplevit μέγα Φρονεῖ. Frequentissimum in nostro libello vitium vocabulorum a librario omissorum.

VI B ὁρῶ δ' ἔγωγε τοὺς τοῖς συρΦετώδεσιν ὄχλοις ἀρεστῶς καὶ κεχαρισμένως ἐπιτηδεύοντας λέγειν καὶ τὸν βίον ὡς τὰ πολλὰ ἀσώτους καὶ Φιληδόνους ἀποβαίνοντας.

Sensu cassa haec; sed apta nascitur sententia, si aut καὶ, quod post λέγειν legitur, deles aut ei addis αὐτούς: „qui dicendo appetunt gratiam intemperantis turbae hi *et ipsi* intemperantes fiunt".

VI E Ante aetatem virilem ex tempore orationem habere non oportet,

ἀλλ' ὅταν τις ῥιζώσῃ τὴν δύναμιν, τότε τοῦτον τῶν καιρῶν καλούντων ἐλευθεριάζειν τοῖς λόγοις προσήκει.

Sic editor cum Herwerdeno; in codicibus est aut solum τοῦτον aut solum τῶν. Mihi τοῦτον abiiciendum videtur.

VII C Gustare tantummodo puer *pulchras literas* debet, sed penitus haurire philosophiam:

ἔχω δὲ δι' εἰκόνος παραστῆσαι τὴν ἐμαυτοῦ(!) γνώμην· ὥσπερ γὰρ περιπλεῦσαι μὲν πολλὰς πόλεις καλόν, ἐνοικῆσαι δὲ τῇ κρατίστῃ χρήσιμον· ἀστείως δὲ καὶ Βίων ἔλεγεν κτἑ. (sequitur lepidissimum exemplum quod a procis Penelopae sumsit Bion, urbanissimus ille et lenissimus quotquot fuerunt philosophorum).

Hic post χρήσιμον lacunae signa ponit editor. Cur? quid, obsecro, deest vel addi possit? Si ullo laborat vitio locus, abundat ὥσπερ γάρ, sed hoc quoque in hac ferendum censeo disputatiuncula.

Digitized by Google

VII E Hic quoque lacunae signum tollendum censeo:

δεῖ θεοὺς μὲν σέβεσθαι, γονέας δὲ τιμᾶν, πρεσβυτέρους αἰδεῖσθαι, νόμοις πειθαρχεῖν, ἄρχουσίν ὑπείκειν

non enim video quid post πειθαρχεῖν inseri possit quin iusta perturbetur enumeratio.

VII F. Tam dolorem quam gaudium moderatum esse oportet

ἅπερ ἐγὼ πάντων τῶν ἐκ Φιλοσοφίας περιγιγνομένων ἀγαθῶν πρεσβύτατα κρίνω.

Iam in Mnem. 1908, 215 παραγιγνομένων legendum esse dixi. Non enim agitur de *residuo* aliquo *lucro*, sed de praecipuis quae philosophia affert bonis.

VIII A Perfectos ego homines duco

τοὺς δυναμένους τὴν πολιτικὴν δύναμιν μῖξαι καὶ κεράσαι τῇ Φιλοσοφίᾳ, καὶ δυεῖν ὄντοιν μεγίστοιν ἀγαθοῖν ἐπηβόλους ὑπάρχειν ὑπολαμβάνω, τοῦ τε κοινωφελοῦς βίου πολιτευομένους, τοῦ τ' ἀκύμονος καὶ γαληνοῦ, διατρίβοντας περὶ Φιλοσοφίαν.

Quomodo haec essent in integrum restituenda dixi Mnem. 1909, 76. Primum pro ὄντοιν legendum est τοῖν, deinde, quae nunc vehementer et structuram et sententiam perturbant, abiicienda verbum ὑπολαμβάνω et virgula post γαληνοῦ. Nunc ordine procedunt omnia: „perfectos homines duco qui possunt civilem artem miscere philosophiae et (sic) duorum summorum bonorum fieri participes: vitae civibus utilis rempublicam capessendo, vitae quietae placidaeque philosophando."

ib. τριῶν γὰρ ὄντων βίων ὧν ὁ μέν ἐστι πρακτικὸς ὁ δὲ θεωρητικὸς ὁ δ' ἀπολαυστικός, ὁ μὲν ἔκλυτος καὶ δοῦλος τῶν ἡδονῶν ζῳώδης καὶ μικροπρεπής ἐστιν.

Mirum ni vita dissoluta et voluptatibus obnoxia turpis et feris animalibus digna sit! Sed quorsum id hic infertur? Verum post ἡδονῶν insere ὤν, ipsam scriptoris manum restitueris. Inverso enim ordine quid de singulis illis vitis censeat *et quare* censeat exponit: „ultima vita homine est indigna utpote quae dissoluta sit et voluptatibus dedita." Tum eodem modo de prioribus iudicium pronuntiat:

ὁ δὲ θεωρητικός, τοῦ πρακτικοῦ διαμαρτάνων, ἀνωφελής, ὁ δὲ πρακτικός, ἀμοιρήσας Φιλοσοφίας, ἄμουσος καὶ πλημμελής.

VIII B οὕτω Δίων ὁ Συρακόσιος, οὕτως Ἐπαμεινώνδας ὁ Θηβαῖος, ὧν ἑκάτερος Πλάτωνος ἐγένετο συνουσιαστής.

Digitized by Google

Cuius sit coniectura ἄτερος, quam editor in textum recepit, nescio; falso eam Wyttenbachio adscribit. Huic enim non visum est incredibile nullo auctore puerum nostrum e Lysidis discipulo Platonis discipulum fecisse. Nec mihi.

VIII B Oportet etiam vetustorum librorum collectiones facere κατὰ τὸ γεωργῶδες. τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ὄργανον τῆς παιδείας ἡ χρῆσις τῶν βιβλίων ἐστί.

Aeque absurde atque II B hic istud τὸν αὐτὸν τρόπον infertur. Hoc voluit noster: „agricola sua sibi instrumenta habet, doctrinae instrumenta sunt libri". Tum haec addit:

καὶ ἀπὸ πηγῆς τὴν ἐπιστήμην τηρεῖν συμβέβηκεν.

De quibus emendandis Wyttenbachius desperat. Editoris coniectura ταύτης pro πηγῆς nihil proficimus. Immo quo magis locum aspicio eo certius balbutientis pueruli vocem agnosco. Hoc enim vult: qui vetustos collegit libros non solum, ut agricola agriculturae instrumenta, eruditionis instrumenta parata habet, sed etiam eruditionem ipsam eamque ex ipsis haustam fontibus.

VIII D ἰσχνὸς δὲ στρατιώτης πολεμικῶν ἀγώνων ἐθὰς ἀθλητῶν καὶ πολεμίων φάλαγγας διωθεῖ.

Editor καί transponit ante ἀθλητῶν, inutiliter, ut opinor. Una litura delenda est. Demonstrare enim noster studet bellicas exercitationes multo praestare gymnasticis: bellicis exercitationibus assuetus miles aciem hostium in palaestra excultorum perrumpet. Quam inepte ille ἰσχνός hic dicatur docebit Wyttenbachius Platonis loco allato.

VIII E Hic adversarium inducit sic suam interpellantem disputationem: o bone, de liberorum educatione te disputaturum pollicitus

ἔπειτα φαίνῃ τῆς μὲν τῶν πενήτων καὶ δημοτικῶν παραμελῶν ἀγωγῆς, μόνοις δὲ τοῖς πλουσίοις ὁμονοεῖς τὰς ὑποθηκὰς διδόναι.

Contra syntaxin editor hic ἐμμελεῖς coniicit, nam sic simul pro διδόναι requireretur διδούς.

Equidem ὁμολογεῖς legendum censeo: „ipse hoc vel invitus fateris tota tua disputatione quae tantummodo ad opulentos pertinet". Hoc noster utcunque dicentem facit adversarium istum.

VIII F Oportet pueros ad virtutem ducere

παραινέσεσι καὶ λόγοις μὴ μὰ Δία πληγαῖς μηδ' αἰκισμοῖς.

Digitized by Google

Ioculare vitium. Quis sic admonitiones et verba inter se opponit? Quasi vero non *verbis* admoneamus!

Legendum esse *ψόγοις* iam dixi Mnem. 1909, 161.

IX B *Ἤδη δέ τινας ἐγὼ εἶδον πατέρας οἷς τὸ λίαν φιλεῖν τοῦ μὴ φιλεῖν αἴτιον κατέστη. τί οὖν ἐστιν ὃ βούλομαι λέγειν ἵνα τῷ παραδείγματι φωτεινότερον ποιήσω τὸν λόγον;*

Primum, ne quis putet apud nostrum *παράδειγμα* aliud quid significare quam apud ceteros mortales omnes (quid enim de eo suspicari nefas?) aspiciamus locum qui est X B. Ante omnia haec adolescentem meditari oportere dicit *τὸ τὸν βίον ἀτύφωτον ἀσκεῖν, τὸ τὴν γλῶτταν κατέχειν, τὸ τῆς ὀργῆς ὑπεράνω γίγνεσθαι, τὸ τῶν χειρῶν κρατεῖν*, atque sic pergit: *τούτων ἕκαστον ἡλίκον ἐστὶ σκεπτέον· ἔσται δ' ἐπὶ παραδειγμάτων γνωριμώτερα*. Postremo inverso ordine *exempla* dat hominum qui ea praecepta aut fideliter observarunt aut non observatis graves dederunt poenas: Gylippus in peculatu deprehensus in exsilium est missus; Socrates noluit in ius vocare petulantem adolescentem a quo calce erat petitus ne similis esset eius qui asino calcitranti et ipse calcem impingeret, atque aequo animo Aristophanis tulit iocos; Archytas et Plato, quia se iratos esse sentiebant, ipsi poenas sumere nolebant; Sotades et Theocritus a tyrannis, quibus maledixerant, gravissimis sunt poenis affecti. In transitu, ut appareat e quo genere hic scriptor sit, moneo eum ultima haec exempla hisce praemissis afferre: *τὸ τοίνυν τῆς γλώττης κρατεῖν (περὶ τούτου γὰρ εἰπεῖν λοιπόν)*. At, o bone, etiam superest dicere *περὶ τοῦ τὸν βίον ἀτύφωτον ἀσκεῖν*. Nonne meministi? An non te pudet libellum tam negligenter scriptum tradere magistro? Esto: apud eum *παραδείγματα* sunt *exempla*, quae possint secum trahere vel deterrere legentes. At nullum affert exemplum hominis qui nimio amore verum amorem pessumdedit. Accedit quod vel sic ineptissime articulus *τῷ* additur. Opinor nunc satis manifestum esse mendo laborare locum et pro *ἵνα τῷ* legendum esse aut *ἵνα μή* aut *ἤ* („an exemplo rem illustrem?" Talibus interrogationibus delectatur rhetoris hic discipulus).

IX D *αὐτοὶ ... οὔτ' αὐτόπται γίγνονται*. Hoc est Graece scribere!

X A *οὐ γὰρ τὸ νικᾶν μόνον ἀλλὰ καὶ τὸ ἡττᾶσθαι ἐπίστασθαι καλὸν ἐν οἷς τὸ νικᾶν βλαβερόν, ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ νίκη*

Digitized by Google

Καδμεία. Sic ne noster quidem potuit scribere. Quis enim dubitat quin sit (fuerit) quaedam victoria Cadmea? Leni transpositione sanum sensum restitui Mnem. 1909, 66: ἔστι γὰρ ἐν οἷς τὸ νικᾶν βλαβερὸν ὡς ἀληθῶς καὶ νίκη Καδμεία.

X C Nullus liber tam ineptus est quin suos sibi sciolos sit nactus qui suis annotationibus eum aliquanto ineptiorem facerent. Velut hic post decantatam illam sed tamen lepidissimam narratiunculam de Socrate, qui adversarium suum cum asino calcitrante comparavit, haec legimus absurdissima:

οὐ μὴν ἐκεῖνός γε παντελῶς(!) κατεπροίξατο, πάντων δ' αὐτὸν ὀνειδιζόντων καὶ λακτίστην ἀποκαλούντων ἀπήγξατο. Quae etiamsi minus inficeta essent, tamen huc haudquaquam quadrarent.

X E περὶ τούτου γάρ, ὥσπερ ὑπεθέμην, εἰπεῖν λοιπόν. Immo ὥνπερ: hoc reliquum ex iis rebus de quibus dicere in animo habui.

X F ἐπὶ τὴν τῶν ἀνθρωπίνων μυστηρίων πίστιν τὸν ἀπὸ τῶν θεῶν μεταφέρωμεν φόβον.

Dixi in Mnemosyne 1908, 395 θείων esse legendum, neque nunc verbum addo.

XI B Theocritus haud impune tulit quod maledixerat Antigono regi:

τὸν γὰρ ἀρχιμάγειρον Εὐτροπίωνα γεγενημένον ἐν τάξει πέμψας παραγενέσθαι πρὸς αὐτὸν ἠξίου (Antigonus) καὶ λόγον δοῦναι καὶ λαβεῖν.

Hiatibus vitandis puerulus noster dat operam, sed quam inepte! Etenim illud πρὸς αὐτόν iungendum est cum πέμψας.

XII B Inter gravia adultorum peccata commemorantur etiam γυναικῶν οἰκοφθορίαι γαμετῶν. Vide mihi quomodo ipsum sermonem patrium ludibrio habeat noster. Non facile alibi sic οἰκοφθορίαι positum videbis. Quemadmodum enim e proxime praecedenti παρθένων ἔρωτες apparet nihil aliud vult quam hoc: „nuptae corumpuntur, ad adulterium aguntur".

XII E Praeceptum Pythagoricum μὴ φορεῖν στενὸν δακτύλιον sic explicat: ὅτι δεῖ τὸν βίον ἐπιτηδεύειν καὶ μὴ δεῖν δεσμῷ προσάπτειν. Locus conclamatus, cui nihil profuit editoris coniectura ὡς μὴ δεῖν αὐτόν. Non enim ea verba traditis magis perspicua.

XIII A Pessimum mortalium genus sunt adulatores; miseros

Digitized by Google

... filios τῶν μὲν τὸ γῆρας ἐπίλυπον τῶν ... τῶν δὲ συμβουλευμάτων δέλεαρ ἀφύλακτον ... Secundum τῶν δέ oscitanti debetur li- ... (Mnem. 1909, 161).

... et aliis criminibus notantur et hoc ut di- ... ψυχῆς ὑποβολιμαῖα καὶ νόθα μέρη βίου. Isto ψυχῆς ... nescio. In καὶ ψυχῆς latere suspicor genitivum ali- ... ecivi. Nihil proficimus Wyttenbachii lectione τύχης ... ψευδῆ καί.

... Notetur adiectivum ἀνθρώπινος sensu humani, lenis, ... positum.

AD CIC. VERR. II, § 84.

Ad verba in or. p. Cluent. § 83 „cum in consilium *iretur* ... cum in consilium *mittebant*" Faussetus docte et acute exponit quando *cum* habeat imperfecti vel plq.perfecti indicativum, sed prudentissime addit: „but a large residuum of instances remains unexplained." Ita est, et omnino in subiunctivi vel indicativi usu nonnumquam Cicero legem spernit, aures solas consulit. Insigne exemplum hic locus praebet: „ferebat Sthenius ut poterat; angebatur animi necessario quod domum *eius* exornatam et instructam fere iam iste *reddiderat* nudam atque inanem" ubi „syntactica" lex haud dubie *suam* et *reddidisset* flagitabat.

J. J. H.

Digitized by Google

AD SEXTI AURELII VICTORIS LIBRUM DE CAESARIBUS CETEROSQUE LIBROS SUB EIUS NOMINE TRADITOS.

SCRIPSIT

W. A. BAEHRENS.

Ed. Franciscus Pichlmayr in Aed. B. G. Teubneri MCMXI.

Ad opusculum quod inscribitur 'Origo Gentis Romanae' haec sunt animadvertenda:

c. 16. 3 (p. 17. 6 sq.): *Tum Ascanius iureiurando se purgans, cum nihil apud eos proficeret, petita dilatione ⟨ad⟩ inquirendum, iram praesentem vulgi aliquantulum fregit.* Ita legimus in nova editione Pichlmayri; attamen iam satis constat gerundivum vel gerundium finali usu usurpatum praepositione facile carere posse (de gerundivo cf. imprimis Löfstedt Spätlat. Stud. p. 86, Elss Unters. über den Stil und die Sprache des Venantius Fortun. Heidelberg. Diss. 1907 p. 45, Stangl Pseudoasc. p. 151, Schmalz[4] p. 447). Exempla gerundii hoc modo adhibiti aliquanto rariora sunt; nostrum autem locum satis tuentur loci quales sunt Paulin. Med. vit. Ambr. 37: *cum ... intercedendum perrexisset*; Ael. Donat. I p. 488. 17 W.: *adductus est conandum*, II p. 397. 22: *deliberandum quod ago*; Marcell. Empir. p. 309. 2 H.: *bibendum dabis* (cf. etiam p. 257. 29). Quos locos iam antea defendi (cf. Mnemos. XXXVIII p. 403); de primis exemplis obviis in Philolgi S. B. XII 2 iam sub prelo versante agam.

In eodem capite (p. 17. 15) legimus haec: *At vero alii tradunt quod, cum Ascanius ab universo populo ad restituendam Laviniam*

Digitized by Google

cum eo habeat communia. Iam recentiorem illum, Graecum vel Graeculum plerumque, ea a Romano sumpsisse putare nefas est; aetate maiorem aliquem Graecum Romanus tam anxie est imitatus ut etiam quae non intelligeret in suum librum transferret. Virgiliumne tu admiraris? Scito eum, ineptissimum in modum saepe, Stoicorum placita e Graeco in Latinum transtulisse sermonem. Horatiumne diligis, urbanum prudentemque monitorem? Non Horatium legisti sed ... Bionem Borysthenitam, utcunque Latine versum. In transitu declaro palamque profiteor nihil esse facilius quam demonstrare Horatium nullam unquam Bionis illius suis oculis perlustrasse paginam. Sed hoc alienum a proposito. Ad Tacitum redeo praeclarumque eius Dialogum. Illum paucis ante annis ita edidit Americanus Gudemannus ut e paulo plus triginta paginis amplum nasceretur volumen, in quod et alia multa congererentur et ea quae quocunque tandem modo ab adolescentulo Tacito illud esse conflatum opusculum demonstrarent. De ceteris alio tempore disputandi dabitur facultas. Nunc quomodo libello nostro pseudo-Plutarcheo Gudemannus usus sit videamus. Docere vult — ipsa eius afferam verba —

„that the chapters on education are not *entirely original* with Tacitus."

Quasi vero quidquam ab ullo unquam sit prolatum homine in quod illud *entirely original* conveniret. Quid quod disputationem suam sic claudit Gudemannus:

„we cannot but admit that Tacitus, even in his youth, was no servile imitator, but that he assimulated his borrowed material in such a manner as to make it practically his own, admirably succeeding in producing a work, homogeneous in construction, artistically elaborated in its style, and bearing all the outward indications of an original composition."

Profecto egregius, immo fere caelestis hic nobis depingitur artifex, qui unde rudem materiam sumserit quid quaeramus? Rembrandtius ubi linteum suum oleumque emere sit solitus quis curat? Sed quid, quod ad Tacitum pertineat, e libello pseudo-Plutarcheo profert vir doctus? Uterque de educatione, eaque corruptâ, agit. In promptu est illud argumentum, ut opinor, unicuique qui de suae aetatis scribit moribus; tritum et decantatum paene dixerim. Et communia quaedam hi scriptores

Digitized by Google

habent. Miraculi instar esset si nihil haberent commune; ipsum argumentum certas sententiolas certaque vocabula secum trahit. Non ita Gudemanno visum, sed sic ratiocinatur: „libellum pseudo-Plutarcheum Tacitus vix *potuit* inspicere, certe non inspexit. Sed antea idem argumentum fuse tractatum est a magno viro — Chrysippo, quemadmodum e Quintiliano apparet. Ergo Chrysippum exscripsit Tacitus." Et qui loci sunt, quibus tamquam firmissimo fundamento istud doctrinae innitatur aedificium? Unum afferam. Legimus apud Tacitum:

at nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae cui adiungitur unus aut alter ex omnibus servis plerumque vilissimus nec cuiquam serio ministerio accommodatus.

In eam *sententiam* disputare cuiusvis esse censeo; sed *vocem* tamen hic agnoscimus Romani hominis atque ipsius Taciti. Quid vero Graecus?

ἐπεὶ νῦν γε τὸ γινόμενον πολλοῖς ὑπεργέλαστόν ἐστιν ... ὅ,τι δ' ἂν εὕρωσιν ἀνδράποδον οἰνόλητον καὶ λίχνον, πρὸς πᾶσαν πραγματείαν ἄχρηστον, τούτῳ φέροντες ὑποβάλλουσι τοὺς υἱούς.

Profecto mirandum tantam esse posse vocabulorum discrepantiam in duobus locis tam pervulgatam rem tractantibus!

Et sunt cetera a Gudemanno prolata indicia eiusdemmodi.

Sed mittamus Tacitum; ad libellum nostrum redeamus. Hoc quoque egregie demonstravit Wyttenbachius quam sit ieiunum, exile, puerile istud opusculum ab eo demum intelligi qui paulo attentius legerit, nam obiter aspicienti facile fieri posse ut sat magni pretii videatur. Ergo non mirandum quod meditatio illa scholastica, quae *ἀνώνυμος* circumferebatur, de puerorum educatione, illius est adiecta operibus δι' οὗ (verba haec Himerii sophistae) *πάντας ἐπαίδευον* ii qui multis post eius mortem saeculis laude literarum florebant. Sic factum est ut multorum tereretur manibus et multis commacularetur vitiis, iisque quae in quovis obvia libro manuscripto. Age iam quaedam eorum eluere conemur [1]). Simul hic illic ipsius scriptoris notabimus proprietates ineptiasque.

---

1) Priusquam quidquam in *Moralibus* emendare coner, indicare volo errorem a me in *Vitis* commissum. Fefellit oculos meos brevis Naberi annotatio ad Artax. 34, quo factum est ut nescirem multo ante me reposuisse illum *φθάνειν ἀλλήλους* pro *φθονεῖν ἀλλήλοις*.

Digitized by Google

I C καὶ μάλ' ὀρθῶς ὁ λέγων ποιητής φησι (sequuntur versus ex Hercule Euripideo).

Ridiculam hanc lectionem transponendis inter se vocabulis ὁ et λέγων esse emendandam dixi Mnem. 1908, 215 neque nunc me eius correctionis poenitet. Sic enim aptissima haec nascitur sententia: „dicit poeta et rectissime dicit".

Versuum Euripideorum hoc est argumentum: „parentum infamia liberos implet pudore". Tum sic pergitur: ὥσπερ ἀμέλει μεγαλαυχίας ἐμπίμπλανται καὶ φρυάγματος οἱ γονέων διασήμων. Et affertur notissima narratiuncula de Themistoclis filio qui quidquid ipse vellet totum populum velle dixit. Ab adversario haec annotata dixeris qui nostrum refutare vellet. Sed ipsius scriptoris hoc est vitium qui se sibi obloqui non senserit. Etiam narratiunculam de Themistoclis filio alia excipit quae cum illa haudquaquam cohaeret: Archidamo multam dictam quod parvae staturae uxorem duxisset.

II A ὃ κατὰ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν λέγειν εἰώθαμεν, ταὐτὸ καὶ κατὰ τῆς ἀρετῆς φατέον ἐστι.

Proprium nostri esse videtur λέγειν κατά τινος pro περί.

II B „Quemadmodum in agro colendo primum fertili humo opus est, deinde perito agricola, postremo seminibus sanis . . ." Quo modo pergendum sit ut imago ad puerorum transferatur educationem quis non videt? Non vidit noster, qui haec subiungit: τὸν αὐτὸν τρόπον γῇ μὲν ἔοικεν ἡ φύσις κτέ.

III C Oportet αὐτὰς τὰς μητέρας τὰ τέκνα τρέφειν καὶ τούτοις τοὺς μαστοὺς ὑπέχειν.

Ridiculus hic pronominis usus recurrit E: „recens natorum membra fingenda sunt ἵνα ταῦτ' ὀρθὰ καὶ ἀστραβῆ φύηται."

III D „Ipsa suam prolem nutriat mater: vel geminis nutriendis eam natura parem creavit. Atque ea res prolis amorem auget" καὶ μὰ Δι' οὐκ ἀπεικότως.

Quid nunc sequitur? Quid putas? Disputatio de mutua caritate eorum qui una sunt educati!

III F καὶ μοι δοκεῖ Πλάτων ὁ δαιμόνιος ἐμμελῶν παρκινεῖν κτέ.

Operarii, ut opinor, vitium. L. ἐμμελῶς.

IV E Ridicule sane Socrates hoc ornatur epitheto: ἐκεῖνος ὁ παλαιός.

Dicere autem solebat Socrates:

Digitized by Google

ὅτι εἴπερ ἄρα δυνατὸν ἦν, ἀναβάντα ἐπὶ τὸ μετεωρότατον τῆς πόλεως ἀνακραγεῖν μέρος (sequitur locus e Clitophonte).

Excidit δεῖ vel δέοι unde infinitivus pendebat.

V D πλοῦτος δὲ τίμιον μὲν ἀλλὰ τύχης κτῆμα, ἐπειδὴ τῶν μὲν ἐχόντων πολλάκις ἀφείλετο, τοῖς δ' οὐκ ἐλπίσασι φέρουσα προσήνεγκε.

In ἐπειδή quid praeterea lateat nescio, certe in ultima litera latet pronomen ᾗ. Hoc loco recte τίμιον ponitur, sed absurde paulo antea (IV F) τοὺς μηδενὸς τιμίους.

ib. πλοῦτος appetitur etiam ab iis qui nihil pensi habent, a servis atque maleficis; καὶ τὸ μέγιστον ὅτι καὶ τοῖς πονηροτάτοις μέτεστι. Adde (ν) αὐτοῦ.

V E εἴ τις ἐπὶ τῇ τοῦ σώματος ῥώμῃ φρονεῖ. Rectissime Hirschigius supplevit μέγα φρονεῖ. Frequentissimum in nostro libello vitium vocabulorum a librario omissorum.

VI B ὁρῶ δ' ἔγωγε τοὺς τοῖς συρφετώδεσιν ὄχλοις ἀρεστῶς καὶ κεχαρισμένως ἐπιτηδεύοντας λέγειν καὶ τὸν βίον ὡς τὰ πολλὰ ἀσώτους καὶ φιληδόνους ἀποβαίνοντας.

Sensu cassa haec; sed apta nascitur sententia, si aut καὶ, quod post λέγειν legitur, deles aut ei addis αὐτούς: „qui dicendo appetunt gratiam intemperantis turbae hi *et ipsi* intemperantes fiunt".

VI E Ante aetatem virilem ex tempore orationem habere non oportet,

ἀλλ' ὅταν τις ῥιζώσῃ τὴν δύναμιν, τότε τοῦτον τῶν καιρῶν καλούντων ἐλευθεριάζειν τοῖς λόγοις προσήκει.

Sic editor cum Herwerdeno; in codicibus est aut solum τοῦτον aut solum τῶν. Mihi τοῦτον abiiciendum videtur.

VII C Gustare tantummodo puer *pulchras literas* debet, sed penitus haurire philosophiam:

ἔχω δὲ δι' εἰκόνος παραστῆσαι τὴν ἐμαυτοῦ(!) γνώμην· ὥσπερ γὰρ περιπλεῦσαι μὲν πολλὰς πόλεις καλόν, ἐνοικῆσαι δὲ τῇ κρατίστῃ χρήσιμον· ἀστείως δὲ καὶ Βίων ἔλεγεν κτέ. (sequitur lepidissimum exemplum quod a procis Penelopae sumsit Bion, urbanissimus ille et lenissimus quotquot fuerunt philosophorum).

Hic post χρήσιμον lacunae signa ponit editor. Cur? quid, obsecro, deest vel addi possit? Si ullo laborat vitio locus, abundat ὥσπερ γάρ, sed hoc quoque in hac ferendum censeo disputatiuncula.

Digitized by Google

VII E Hic quoque lacunae signum tollendum censeo:

δεῖ θεοὺς μὲν σέβεσθαι, γονέας δὲ τιμᾶν, πρεσβυτέρους αἰδεῖσθαι, νόμοις πειθαρχεῖν, ἄρχουσίν ὑπείκειν

non enim video quid post πειθαρχεῖν inseri possit quin iusta perturbetur enumeratio.

VII F. Tam dolorem quam gaudium moderatum esse oportet

ἅπερ ἐγὼ πάντων τῶν ἐκ Φιλοσοφίας περιγιγνομένων ἀγαθῶν πρεσβύτατα κρίνω.

Iam in Mnem. 1908, 215 παραγιγνομένων legendum esse dixi. Non enim agitur de *residuo* aliquo *lucro*, sed de praecipuis quae philosophia affert bonis.

VIII A Perfectos ego homines duco

τοὺς δυναμένους τὴν πολιτικὴν δύναμιν μῖξαι καὶ κεράσαι τῇ Φιλοσοφίᾳ, καὶ δυεῖν ὄντοιν μεγίστοιν ἀγαθοῖν ἐπηβόλους ὑπάρχειν ὑπολαμβάνω, τοῦ τε κοινωφελοῦς βίου πολιτευομένους, τοῦ τ' ἀκύμονος καὶ γαληνοῦ, διατρίβοντας περὶ Φιλοσοφίαν.

Quomodo haec essent in integrum restituenda dixi Mnem. 1909, 76. Primum pro ὄντοιν legendum est τοῖν, deinde, quae nunc vehementer et structuram et sententiam perturbant, abiicienda verbum ὑπολαμβάνω et virgula post γαληνοῦ. Nunc ordine procedunt omnia: „perfectos homines duco qui possunt civilem artem miscere philosophiae et (sic) duorum summorum bonorum fieri participes: vitae civibus utilis rempublicam capessendo, vitae quietae placidaeque philosophando."

ib. τριῶν γὰρ ὄντων βίων ὧν ὁ μέν ἐστι πρακτικὸς ὁ δὲ θεωρητικὸς ὁ δ' ἀπολαυστικός, ὁ μὲν ἔκλυτος καὶ δοῦλος τῶν ἡδονῶν ζῳώδης καὶ μικροπρεπής ἐστιν.

Mirum ni vita dissoluta et voluptatibus obnoxia turpis et feris animalibus digna sit! Sed quorsum id hic infertur? Verum post ἡδονῶν insere ὤν, ipsam scriptoris manum restitueris. Inverso enim ordine quid de singulis illis vitis censeat *et quare* censeat exponit: „ultima vita homine est indigna utpote quae dissoluta sit et voluptatibus dedita." Tum eodem modo de prioribus iudicium pronuntiat:

ὁ δὲ θεωρητικός, τοῦ πρακτικοῦ διαμαρτάνων, ἀνωφελής, ὁ δὲ πρακτικός, ἀμοιρήσας Φιλοσοφίας, ἄμουσος καὶ πλημμελής.

VIII B οὕτω Δίων ὁ Συρακόσιος, οὕτως Ἐπαμεινώνδας ὁ Θηβαῖος, ὧν ἑκάτερος Πλάτωνος ἐγένετο συνουσιαστής.

Digitized by Google

Cuius sit coniectura ἄτερος, quam editor in textum recepit, nescio; falso eam Wyttenbachio adscribit. Huic enim non visum est incredibile nullo auctore puerum nostrum e Lysidis discipulo Platonis discipulum fecisse. Nec mihi.

VIII B Oportet etiam vetustorum librorum collectiones facere κατὰ τὸ γεωργῶδες. τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ὄργανον τῆς παιδείας ἡ χρῆσις τῶν βιβλίων ἐστί.

Aeque absurde atque II B hic istud τὸν αὐτὸν τρόπον infertur. Hoc voluit noster: „agricola sua sibi instrumenta habet, doctrinae instrumenta sunt libri". Tum haec addit:

καὶ ἀπὸ πηγῆς τὴν ἐπιστήμην τηρεῖν συμβέβηκεν.

De quibus emendandis Wyttenbachius desperat. Editoris coniectura ταύτης pro πηγῆς nihil proficimus. Immo quo magis locum aspicio eo certius balbutientis pueruli vocem agnosco. Hoc enim vult: qui vetustos collegit libros non solum, ut agricola agriculturae instrumenta, eruditionis instrumenta parata habet, sed etiam eruditionem ipsam eamque ex ipsis haustam fontibus.

VIII D ἰσχνὸς δὲ στρατιώτης πολεμικῶν ἀγώνων ἐθὰς ἀθλητῶν καὶ πολεμίων φάλαγγας διωθεῖ.

Editor καί transponit ante ἀθλητῶν, inutiliter, ut opinor. Una litura delenda est. Demonstrare enim noster studet bellicas exercitationes multo praestare gymnasticis: bellicis exercitationibus assuetus miles aciem hostium in palaestra excultorum perrumpet. Quam inepte ille ἰσχνός hic dicatur docebit Wyttenbachius Platonis loco allato.

VIII E Hic adversarium inducit sic suam interpellantem disputationem: o bone, de liberorum educatione te disputaturum pollicitus

ἔπειτα φαίνῃ τῆς μὲν τῶν πενήτων καὶ δημοτικῶν παραμελῶν ἀγωγῆς, μόνοις δὲ τοῖς πλουσίοις ὁμονοεῖς τὰς ὑποθήκας διδόναι.

Contra syntaxin editor hic ἐμμελεῖς coniicit, nam sic simul pro διδόναι requireretur διδούς.

Equidem ὁμολογεῖς legendum censeo: „ipse hoc vel invitus fateris tota tua disputatione quae tantummodo ad opulentos pertinet". Hoc noster utcunque dicentem facit adversarium istum.

VIII F Oportet pueros ad virtutem ducere

παραινέσεσι καὶ λόγοις μὴ μὰ Δία πληγαῖς μηδ' αἰκισμοῖς.

Digitized by Google

Ioculare vitium. Quis sic admonitiones et verba inter se opponit? Quasi vero non *verbis* admoneamus!

Legendum esse *ψόγοις* iam dixi Mnem. 1909, 161.

IX B *Ἤδη δέ τινας ἐγὼ εἶδον πατέρας οἷς τὸ λίαν φιλεῖν τοῦ μὴ φιλεῖν αἴτιον κατέστη. τί οὖν ἐστιν ὃ βούλομαι λέγειν ἵνα τῷ παραδείγματι φωτεινότερον ποιήσω τὸν λόγον;*

Primum, ne quis putet apud nostrum *παράδειγμα* aliud quid significare quam apud ceteros mortales omnes (quid enim de eo suspicari nefas?) aspiciamus locum qui est X B. Ante omnia haec adolescentem meditari oportere dicit *τὸ τὸν βίον ἀτύφωτον ἀσκεῖν, τὸ τὴν γλῶτταν κατέχειν, τὸ τῆς ὀργῆς ὑπεράνω γίγνεσθαι, τὸ τῶν χειρῶν κρατεῖν*, atque sic pergit: *τούτων ἕκαστον ἡλίκον ἐστὶ σκεπτέον· ἔσται δ' ἐπὶ παραδειγμάτων γνωριμώτερα.* Postremo inverso ordine *exempla* dat hominum qui ea praecepta aut fideliter observarunt aut non observatis graves dederunt poenas: Gylippus in peculatu deprehensus in exsilium est missus; Socrates noluit in ius vocare petulantem adolescentem a quo calce erat petitus ne similis esset eius qui asino calcitranti et ipse calcem impingeret, atque aequo animo Aristophanis tulit iocos; Archytas et Plato, quia se iratos esse sentiebant, ipsi poenas sumere nolebant; Sotades et Theocritus a tyrannis, quibus maledixerant, gravissimis sunt poenis affecti. In transitu, ut appareat e quo genere hic scriptor sit, moneo eum ultima haec exempla hisce praemissis afferre: *τὸ τοίνυν τῆς γλώττης κρατεῖν (περὶ τούτου γὰρ εἰπεῖν λοιπόν)*. At, o bone, etiam superest dicere *περὶ τοῦ τὸν βίον ἀτύφωτον ἀσκεῖν*. Nonne meministi? An non te pudet libellum tam negligenter scriptum tradere magistro? Esto: apud eum *παραδείγματα* sunt *exempla*, quae possint secum trahere vel deterrere legentes. At nullum affert exemplum hominis qui nimio amore verum amorem pessumdedit. Accedit quod vel sic ineptissime articulus *τῷ* additur. Opinor nunc satis manifestum esse mendo laborare locum et pro *ἵνα τῷ* legendum esse aut *ἵνα μή* aut *ἤ* („an exemplo rem illustrem?" Talibus interrogationibus delectatur rhetoris hic discipulus).

IX D *αὐτοὶ ... οὔτ' ἀὐτόπται γίγνονται.* Hoc est Graece scribere!

X A *οὐ γὰρ τὸ νικᾶν μόνον ἀλλὰ καὶ τὸ ἡττᾶσθαι ἐπίστασθαι καλὸν ἐν οἷς τὸ νικᾶν βλαβερόν, ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ νίκη*

Digitized by Google

Καδμεία. Sic ne noster quidem potuit scribere. Quis enim dubitat quin sit (fuerit) quaedam victoria Cadmea? Leni transpositione sanum sensum restitui Mnem. 1909, 66: ἔστι γὰρ ἐν οἷς τὸ νικᾶν βλαβερὸν ὡς ἀληθῶς καὶ νίκη Καδμεία.

X C Nullus liber tam ineptus est quin suos sibi sciolos sit nactus qui suis annotationibus eum aliquanto ineptiorem facerent. Velut hic post decantatam illam sed tamen lepidissimam narratiunculam de Socrate, qui adversarium suum cum asino calcitrante comparavit, haec legimus absurdissima:

οὐ μὴν ἐκεῖνός γε παντελῶς(!) κατεπροίξατο, πάντων δ' αὐτὸν ὀνειδιζόντων καὶ λακτίστην ἀποκαλούντων ἀπήγξατο. Quae etiamsi minus inficeta essent, tamen huc haudquaquam quadrarent.

X E περὶ τούτου γάρ, ὥσπερ ὑπεθέμην, εἰπεῖν λοιπόν. Immo ὥνπερ: hoc reliquum ex iis rebus de quibus dicere in animo habui.

X F ἐπὶ τὴν τῶν ἀνθρωπίνων μυστηρίων πίστιν τὸν ἀπὸ τῶν θεῶν μεταφέρωμεν φόβον.

Dixi in Mnemosyne 1908, 395 θείων esse legendum, neque nunc verbum addo.

XI B Theocritus haud impune tulit quod maledixerat Antigono regi:

τὸν γὰρ ἀρχιμάγειρον Εὐτροπίωνα γεγενημένον ἐν τάξει πέμψας παραγενέσθαι πρὸς αὐτὸν ἠξίου (Antigonus) καὶ λόγον δοῦναι καὶ λαβεῖν.

Hiatibus vitandis puerulus noster dat operam, sed quam inepte! Etenim illud πρὸς αὐτόν iungendum est cum πέμψας.

XII B Inter gravia adultorum peccata commemorantur etiam γυναικῶν οἰκοφθορίαι γαμετῶν. Vide mihi quomodo ipsum sermonem patrium ludibrio habeat noster. Non facile alibi sic οἰκοφθορίαι positum videbis. Quemadmodum enim e proxime praecedenti παρθένων ἔρωτες apparet nihil aliud vult quam hoc: „nuptae corumpuntur, ad adulterium aguntur".

XII E Praeceptum Pythagoricum μὴ Φορεῖν στενὸν δακτύλιον sic explicat: ὅτι δεῖ τὸν βίον ἐπιτηδεύειν καὶ μὴ δεῖν δεσμῷ προσάπτειν. Locus conclamatus, cui nihil profuit editoris coniectura ὡς μὴ δεῖν αὐτόν. Non enim ea verba traditis magis perspicua.

XIII A Pessimum mortalium genus sunt adulatores; miseros

Digitized by Google

enim et patres reddunt et filios τῶν μὲν τὸ γῆρας ἐπίλυπον τῶν δὲ τὴν νεότητα ποιοῦντες, τῶν δὲ συμβουλευμάτων δέλεαρ ἀφύλακτον προτείνοντες τὴν ἡδονήν. Secundum τῶν δέ oscitanti debetur librario. Rescribe ἀντί (Mnem. 1909, 161).

XIII B Adulatores et aliis criminibus notantur et hoc ut dicantur καὶ ψυχῆς ὑποβολιμαῖα καὶ νόθα μέρη βίου. Isto ψυχῆς quid faciam nescio. In καὶ ψυχῆς latere suspicor genitivum alicuius adiectivi. Nihil proficimus Wyttenbachii lectione τύχης vel editoris ψευδῆ καί.

XIII C Notetur adiectivum ἀνθρώπινος sensu humani, lenis, clementis positum.

AD CIC. VERR. II, § 84.

Ad verba in or. p. Cluent. § 83 „cum in consilium *iretur*... cum in consilium *mittebant*" Faussetus docte et acute exponit quando *cum* habeat imperfecti vel plq.perfecti indicativum, sed prudentissime addit: „but a large residuum of instances remains unexplained." Ita est, et omnino in subiunctivi vel indicativi usu nonnumquam Cicero legem spernit, aures solas consulit. Insigne exemplum hic locus praebet: „ferebat Sthenius ut poterat; angebatur animi necessario quod domum *eius* exornatam et instructam fere iam iste *reddiderat* nudam atque inanem"

ubi „syntactica" lex haud dubie *suam* et *reddidisset* flagitabat.

J. J. H.

Digitized by Google

AD SEXTI AURELII VICTORIS LIBRUM DE CAESARIBUS CETEROSQUE LIBROS SUB EIUS NOMINE TRADITOS.

SCRIPSIT

W. A. BAEHRENS.

Ed. Franciscus Pichlmayr in Aed. B. G. Teubneri MCMXI.

Ad opusculum quod inscribitur 'Origo Gentis Romanae' haec sunt animadvertenda:

c. 16. 3 (p. 17. 6 sq.): *Tum Ascanius iureiurando se purgans, cum nihil apud eos proficeret, petita dilatione ⟨ad⟩ inquirendum, iram praesentem vulgi aliquantulum fregit.* Ita legimus in nova editione Pichlmayri; attamen iam satis constat gerundivum vel gerundium finali usu usurpatum praepositione facile carere posse (de gerundivo cf. imprimis Löfstedt Spätlat. Stud. p. 86, Elss Unters. über den Stil und die Sprache des Venantius Fortun. Heidelberg. Diss. 1907 p. 45, Stangl Pseudoasc. p. 151, Schmalz[4] p. 447). Exempla gerundii hoc modo adhibiti aliquanto rariora sunt; nostrum autem locum satis tuentur loci quales sunt Paulin. Med. vit. Ambr. 37: *cum . . . intercedendum perrexisset*; Ael. Donat. I p. 488. 17 W.: *adductus est conandum*, II p. 397. 22: *deliberandum quod ago*; Marcell. Empir. p. 309. 2 H.: *bibendum dabis* (cf. etiam p. 257. 29). Quos locos iam antea defendi (cf. Mnemos. XXXVIII p. 403); de primis exemplis obviis in Philolgi S. B. XII 2 iam sub prelo versante agam.

In eodem capite (p. 17. 15) legimus haec: *At vero alii tradunt quod, cum Ascanius ab universo populo ad restituendam Laviniam*

Digitized by Google

cogeretur ..., *Tyrrhum petito silentio ... professum indicium, si sibi ... fides incolumitatis daretur. quod* delet Pichlmayr Seppio praeeunte; neque tamen recte deletur. In posteriore enim Latinitate saepissime coniunctionem *quod* (*quia, quoniam*) verbis sentiendi et declarandi esse adiunctam omnes scimus (cf. Schmalz[4] p. 540); duabus igitur constructionibus uti tunc licebat; quo factum est ut uno tempore ambae interdum adhiberentur (cf. Bonnet le Latin de Grég. d. T. p. 668, Archiv f. Lat. Lex. II 63, III 50, Vict. Vit. III 14, Dombart ad August. Civ. Dei XXII 28, Schmalz[4] p. 541). Multum interest iam apud Cyprianum — teste Hartelio in indice editionis — idem inveniri; qua enim re noster locus iam satis defenditur. — Cognatus locus in Hist. Aug. II p. 26. 20 Peter exstat: *de quo nos nihil habemus amplius quod dicere,* ubi pessime Peter *quod* delet. Licebat dicere aut: *nihil habemus amplius quod dicamus,* aut: *nihil habemus amplius dicere*; hoc quoque loco mira quadam mixtione constructio psychologica ratione explicanda exorta est.

c. 23. 1 (p. 22. 5 sq): *Cum ... Romulusque locum ... in monte Palatino designaret Romamque appellari vellet, contraque item Remus in alio colle ... eundemque locum ex suo nomine Remuriam appellaret neque ea inter eos finiretur contentio;* cur hoc modo cum Scholtio ediderit Pichlmayr, equidem non intellego. Nam ex eo quod traditum est: *appellarit,* nihil est cur audaci coniectura *appellari vellet* efficiamus; medela lenissima *appellaret* corrigendum esse docent verba sequentia: *Remus ... appellaret*; ut Remus, ita imprimis Romulus ex suo nomine urbem appellabat eo tempore, quo inter fratres erat contentio.

Ad librum qui 'de Viris Illustribus' inscribitur, haec adnotare velim:

c. 9. 1 (p. 32. 23): *Regias nurus in convivio et luxu deprehendunt*; ita perperam edidit Pichlmayr pro traditis: *vel luxu* (in altera codicum stirpe *vel lusu* exstat); Wyga quoque in editione sua Groningae a. MDCCCXC in lucem emissa *et lusu* scribens erravit. Quisquis scriptoribus posterioris Latinitatis operam dedit, *vel* (*aut, sive, ve*) pro *et* persaepe a compluribus auctoribus usurpatum esse non nescit. Neque tamen intra fines posterioris Latinitatis cohibemur. Ut saepius proprietates posteriorum temporum iam in prisca Latinitate inveniri nos docet

Digitized by Google

cognitio accurata, ita apud Terentium eundem usum vocabuli *vel* pro *et* positi (cf. Heaut. 56) inveneram: eundem locum addito Plauti Amph. 444 laudat Löfstedt in praeclaro suo commentario: Philologische Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae Uppsala 1911 p. 198 sqq. [1]). — Ne in aurea quidem quam vocamus aetate usus prorsus evanuit, cf. Schmalz[4] p. 502.

c. 24 (p. 40. 22 sqq.): *regni affectati ⟨suspectus⟩ in carcerem coniectus populi consensu liberatus est (sc. Manlius).* Premo hoc loco nil esse addendum; ut dicimus: *damnare aliquem regni affectati,* ita hoc loco analogia quadam minime audaci genetivus adiungitur illi verbo, quod poenam, quae sequitur damnationem, exprimit. — Haec quoque explicatio fortasse nonnihil valet: ut in lingua Graeca (cf. tab. Gortyn.), ita in lingua Latina et Osca verbis iudicialibus genetivum liberius adiunctum invenimus; minime (ut explicant adhuc nonnulli) in enuntiationibus quales sunt: *proditionis accuso, vanitatis damno* vocabulum *nomine* antiquis temporibus subaudiebatur, immo obloquuntur exempla haecce: gort. *δμόσαι τῶ πεντηκονταστατήρω,* osc. *manim aserum eizazunc egmazum,* lat. *ego te manum iniciam quadrupuli*; optime fortasse hic genitivus pro gen. caus. explicetur: functionem ablativi genitivus hisce locis usurpat. Hic liberior genitivi usus nostro quoque loco exstat.

c. 71. 2 (p. 64. 13 sqq.): *Pacem a Popilio maluit integer petere quam victus* (sc. Viriathus) † *et cum alia dedisset et arma retinerentur, bellum renovavit.* Ita traditum est in altera codicum stirpe B (in A omnia sunt corrupta); quae omnia viri docti invenerunt, facile in adnotatione critica legas: una vera lectio est illa, quam iam Keilius proposuit; *sed cum alia* (= *cetera*) *dedisset et arma retinerentur, bellum renovavit*: mala haplographia *sed* in *et* corruptum est; subiectum verbi *renovandi* Popilium esse facillime apparet.

Ad librum de Caesaribus c. 3. 3 (p. 79. 6 sqq.): *Quorum modestia atque immaturo ... interitu vulgus ... permovebantur.* Male cum Schottio Pichlmayr *permovebatur* scripsit. Locum iam Mnemos. l.l. p. 420 defendi: ubi ad constructionem, quae vocatur ad synesim, post *vulgus* defendendam Cass. Hemina fr. 11, Apul.

1) Löfstedtio Ter. Ad. 55 sq. *aut* pro *et* accipienti minime adstipulor.

Digitized by Google

Met. IV 2 p. 76. 2 H. laudavi. Sed aliud quoque exemplum cognatum idem auctor praebet: c. 33. 33 (p. 112. 14): *et patres quidem praeter commune Romani malum orbis stimulabant proprii ordinis contumelia,* ubi minime singularem numerum *stimulabat* esse corrigendum satis docet locus nunc demum a me in lucem protractus: Pompon. Mela Chorogr. III 5. 45 (p. 65, 26 sqq. Frick): *sed praeter physicos Homerumque universum orbem mari circumfusum esse dixerunt Cornelius Nepos ut recentior, auctoritate sic certior.* Utroque loco verbum in media enuntiatione positum est, quo in fine (vel initio) collocato minus durior orta esset constructio!

Quae omnia cum ita sint, equidem non dubito, quin c. 41. 17 (p. 126, 13 sqq.): *quod sane populus Romanus aegerrime tulit, quippe cuius armis legibus clementi imperio quasi novatam urbem Romam arbitrarentur* recte in o (Oxoniensi) traditum sit, (in p, Bruxellensi, singularis: *arbitraretur* exstat); hic illic in eadem enuntiatione singularis et pluralis formae variantur, saepius ita, ut in sententia relativa vel enuntiatione liberius adiuncta — ut nostro loco — pluralis forma usurpata sit; e multis exemplis affero Iustin. XIV 4. 16: *sequitur exercitus prodito imperatore suo et ipse captivus, triumphumque de se ipso ad victoris castra ducit, omnia auspicia regis Alexandri et tot bellorum palmas laureasque una secum victori tradentes* (male Rühl *tradens* cum Giunta); cf. XXXIII 2. 8: *Aetolorum universarum urbium senatus cum coniugibus et liberis, quia dubia fide fuerant, Romam missus*; (*fuerat* Rühl). — Sed quaerat quis num aliis quoque locis solus o verum servaverit, in p contra interpolaverit librarius. De qua re ego non dubito. Eisdem enim manuscriptis etiam Origo Gentis Romanae ad nos pervenit; c. 6. 3 legimus haec: *scrutatisque omnibus eiuscemodi latebris*; sed illud *eiusmodi* non habet, quo referatur; suo igitur iure E. Baehrens *cuiusque modi* proposuit; ego puto lectionem cod. Oxon.: *huiuscemodi* corruptelam esse illius (librario codicis Oxon. incogniti) vocabuli, quod Vlietius noster primus in lucem protraxit: *cuiuscemodi*, cf. Archiv f. Lat. Lex. X 386, Neue-Wag.[3] p. 453. — Certiora exempla exhibent alii duo loci: c. 12. 4, ubi in o: *ibique cum lavisset* traditum est, Pichlmayr cum p: *ibique cum se lavisset* scripsit. Attamen verbum *lavandi* ut in prisca ita in posteriore Latinitate non semel intransitive vi reflexiva usurpatum esse

Digitized by Google

iam diu constat (cf. Wölfflin Arch. f. Lat. Lex. X 1—10); hanc proprietatem errore quodam librarii in cod Oxon. irrepsisse vix credam, immo librarius cod. Bruxellensis usu sibi incognito offensus*se* interpolavit. Eadem ratione iudicandum est de verbis, quae c. 19. 2 (p. 19. 11) exstant: *optionem dedit, ut ex his, utrum vellet, eligeret.* Ita recte in o legitur, nam vocabulum *mallet* (ita p, Pichlmayr) esse interpolationem unicuique nostrum satis perspicuum esse credo.

Sed ad 'librum de Caesaribus' redeamus. c. 16, 10 (p. 95, 12), ubi sermo est de M. Aurelio Antonino a philosophorum turba rogato ne proelio se committeret antequam *sectarum ardua ac perocculta explanavisset*, legimus haec: *ita † incerta belli in eius salute doctrinae studiis metuebantur*: verba corrupta a compluribus viris doctis frustra temptata; hinc exeundum est, quod vocabulum *in*, quod in Brux. deest, in Oxon. dittographia exortum est; unde facile ad hanc lectionem perveni: *ita incerta belli eius saluti doctrinae studi⟨os⟩is metuebantur.* (graviter interpungo, contra ante *ita* leviter, quod haec verba cum antecedentibus magis cohaerent). Si quis ⟨*a*⟩ *doctrinae studiosis* requirat, addat illam praepositionem; moneo autem praesertim in posteriore Latinitate dativum quem vocamus Graecum praesenti quoque tempori formae passivae crebro adiunctum esse.

c. 42, 19 (p. 129, 1 sqq.): *quod adeo praestat, ut Tiberius Galeriusque subiecti aliis egregia pleraque, suo autem ductu atque auspicio minus paria experti sint.* Pro *sint* in codd. *sunt* legitur; quod ut defendam, refero ad Schmalz[4] p. 571 (ipse de hac quoque re in opere laudato fusius disputabo), ubi exempla indicativi post *ut* consecutivum adhibiti enumerantur. Hoc premendum est indicativum praesertim tunc usurpatum esse, cum in enuntiatione principali *adeo* additum esset. Neque id mirum. Nam illud *adeo* iam satis ostendebat coniunctioni *ut*, quae sequebatur, vim consecutivam inesse, neque igitur coniunctivus neglectus valde desiderabatur! Hac observatione locus noster aptissime defenditur!

Ad Epitomen de Caesaribus c. 5. 5 (p. 140, 3): *Matrem etiam stupro contaminavit, quamque postmodum interemit*; *quam* scripsit Pichlmayr. Recte tamen tradita se habent; saepius enim in posteriore Latinitate *quique* pro *qui* legitur (cf. Bonnet le Latin

Digitized by Google

de Grégoir d. T. p. 302, Mnemos. XXXVIII p. 417); qui usus analogia exortus est: ut pronomini demonstrativo ita per analogiam pronomini relativo *que* adiungebatur. Qui est nostrum quin interdum minus accurate dicat talia: hem vertrouw ik zeer en wien ik al mijn geheimen zou meedeelen, zoo hij aanwezig was? Per mixtionem quoque constructionum usum explicare licet. Dicendum erat aut: *matrem ... quam postmodum interemit* aut: *matrem ... eamque postmodum interemit*, e quibus constructionibus mixtis *quamque* exortum est. Talia in litteras quoque Romanas irrepsisse ostendunt multa exempla locis laudatis congesta.

c. 5. 7 (p. 140, 10): *desertus undique noctis medio egressus urbe*; ita edidit Pichlmayr. Sed in omnibus fere codicibus *urbem* rectissime legitur; nam saepissime verba *exire, egredi, excedere* non cum ablativo, sed cum accusativo coniunguntur, qua de re cf. C. F. W. Müller Akkus. p. 135, qui tamen minus recte iudicat exempla apud Livium non exstare, ubicumque in codd. Livii talia exstant exempla, corrigendum esse, cf. tamen I 29. 6: *egressis urbem Albanis*, III 57. 10: *priusquam urbem egrederentur*, XXII 55. 8: *egredi urbem*, XXXII 25. 7: *qui excedere urbem iuberet*; eodem modo post *excedere* acc. exstat II 37. 8, XXIV 3. 15, 20. 10, XXXIV 28. 12; Zingerle quoque ubique mutavit (quanto rectius de hac re iudicabat Drakenborghius ad II 37. 8 et XXIX 6. 4!). — Concedendum quidem est Muellero Velleium, Curtium, Suetonium aliosque verbo *egrediendi* translate usurpato accusativum adiunxisse, ita ut *fortunam egredi*, contra *urbe egredi* diceretur; sed idem vir doctus apud Valerium Maximum promiscue usum exhiberi ipse nos docet. Atque hunc usum promiscuum minime esse proprietatem a Valerio primum adhibitam probat illud Terentianum *exire limen* (cf. etiam Lucr. V 1330: *exibant dentis adactus*, VI 1217 *ut acrem exiret odorem*); quoquo igitur modo adhibitis accusativum illis *exeundi, egrediendi, excedendi* [1]) verbis adiungebant prisci Romani secundum linguae

1) Verba quidem *egrediendi* et *excedendi* nusquam in prisca latinitate ita usurpata invenimus: quod tamen invidae, quae tam pauca nobis servavit, Fortunae tribuendum est. Sed id, quod de verbo *exeundi* constat, sine dubio de verbis *egrediendi* et *excedendi* maxime congruentibus statuere licet.

Digitized by Google

latinae indolem: quod idem apud Livium nostroque loco exstare concedendum est.

c. 12. 7 (p. 147, 19 sqq.): *Sed milites neglecto principe requisitos Petronium uno ictu, Parthenium vero demptis prius genitalibus et in os coniectis iugulavere † redempto magnis sumptibus Casperio.* Locus ita traditus prorsus repugnat iis quae Xiphilinus LXVIII 3. 3 III p. 189. 3 Boiss. docet: Αἰλιανὸς δὲ ὁ Κασπέριος ... τοὺς στρατιώτας ἐστασίασε κατ' αὐτοῦ, παρασκευάσας ἐξαιτῆσαί τινας (sc. interfectores Domitiani) ὥστε θανατωθῆναι (de illa seditione cf. etiam Suet. Dom. c. 23, Plin. Paneg. c. 6); idem Casperius in nostro quoque opusculo grave quoddam commisit scelus (cf. verba quae sequuntur: *qui* (sc. *Casperius*) *scelere tam truci insolentior sqq.*). Verba igitur antecedentia contrarium indicantia graviter corrupta sunt; id imprimis monendum est in duabus e quattuor codicum familiis *Casperi* (= *Casperii*) legi, quam formam minime intellectam in ceterorum codicum archetypo in *Casperio* depravatam suspicor: iam iam videmus secundum epitomatorem milites a Casperio magna pecunia ad Domitiani interfectores necandos esse adductos. Vocabulum igitur *redempto* gravissima laborat corruptela; quod ab hoc loco alienissimum mea quidem sententia nil aliud est nisi vocabulorum antecedentium: *dempto* et *iugalavere* dittographia. In supplendo igitur verbo liberius grassari licet; e. g. *corrupti* propono. Eandem militum corruptionem Dionem narrasse e vocabulo παρασκευάσας a Xiphilino tradito efficiat quis.

c. 41. 2 (p. 166, 5 sqq.): *atque ad frustrandos insequentes publica iumenta, quaqua iter egerat, interfecit et ad patrem in Britanniam* [*situm*] *pervenit. situm* equidem delere nolim, quomodo enim in textum irrepsit? Praestat, credo, *cito* (quam saepe *o* et *ū* in codd. inter se mutantur!) legere; deest quidem vocabulum in libro de Caes. 40. 2, 3 (qui locus nostro auctori exemplo fuit), sed ut vocabula *ad patrem* ipse epitomator addidit, ita in adverbio addendo liberius fortasse operatus est.

Haec habebam, quae animadverterem de editione ceteroquin omnibus partibus laudabili. Tandem nobis contigit ut uno fasciculo quattuor illa opuscula sub nomine Aurelii Victoris tradita ederentur.

Digitized by Google

Ex Hyacinthi sanguine apud Ovidium in Met. X. 212/3

> flos oritur formamque capit quam lilia, si non
> purpureus color his, argenteus esset in illis.

Apparet poetae animum ab uno et certo flore delatum esse ad genus, nam *his* est *huic generi*.

Notum est „caput" illud „acris equi" secundum Vergilium, „bellatoris equi" secundum Silium, quod caput Poeni urbis condendae locum quaerentes effoderunt. Aut nullum tunc aut certi cuiusdam equi caput inventum esse constat; qui equus utrum acer fuisset et bellator necne, ex capite invento effici non potuit. Sed hic quoque ab uno et certo mens deflexit ad genus, et „caput acris equi" est „caput equi cuiusdam, qui equus fuit unus de illo genere animalium, quod propter acre ingenium est insigne"; verbo: „caput acris equi" est „caput equi, *quod genus* est acre" [1]).

Similiter Vergilius aberravisse videtur in Ae. VIII. 97/100:

> Sol medium caeli conscenderat igneus orbem,
> cum muros arcemque procul ac rara domorum
> tecta vident; quae nunc Romana potentia caelo
> aequavit; tum res inopes Euandrus habebat.

Sane, pronomen relativum non pertinet ad eos muros eave tecta quae Aeneas eiusque comites viderunt; neque enim illa „Romana potentia caelo aequavit". Sed sic breviter scripsit poeta, cum cogitavit haec: „quae tecta et muri fuerunt de illo genere rerum, in quo sunt etiam haec quae nunc Romana potentia caelo aequavit"; hoc est: scripsit *quae*, in mente nunc quoque habuit *quod genus*.

Eodem huc referendus est locus quidam in Xenophontis Anabasi, ubi leguntur haec (IV. 5. 35): *ἵππον, ὃν εἰλήφει, παλαίτερον δίδωσι τῷ κωμάρχῳ ἀναθρέψαντι καταθῦσαι, ὅτι ἤκουεν αὐτὸν ἱερὸν εἶναι τοῦ ἡλίου*. Hic Krügerus non *ἱερόν* scribendum putavit, sed aut *ἱερέα* aut *αὐτοὺς ἱερούς*. Sed ipsum illud generale, quod desideravit Krügerus, Xenophontem significasse arbitror singulari *αὐτόν*.

In contrarium autem abiit Plutarchus, cum in Artaxerxis Vitae c. XIX scripsit: *Γίνεται δὲ μικρὸν ἐν Πέρσαις ὀρνίθιον ... ὅλον διάπλεων πιμελῆς τὰ ἐντός· ... ὀνομάζεται δὲ ῥυντάκης. Τοῦτό φησιν ὁ Κτησίας ... τὴν Παρύσατιν διαιρεῖσαν ἐκμάξαι τῷ ἑτέρῳ μέρει τὸ Φάρμακον.*

ALBS. POUTSMA.

---

1) Cf. Hom. ν 436: *ἀμφὶ δέ μιν μέγα δέρμα ταχείης 'τέσσ' ἐλάφοιο* et universum hunc usum appositorum, quae ita dicuntur, constantium.

Digitized by Google

AD SCRIPTORES HISTORIAE AUGUSTAE.

(*Continuantur e Vol. XXXIX pag.* 241).

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

Scriptores Historiae Augustae iterum recensuit H. Peter. Volumen prius. Lipsiae MDCCCLXXXIIII.

AEL. SPARTIANI HADRIANUS 10. 1 *Post haec profectus in Gallias omnes casuariis liberalitatibus sublevavit.*

Pro corrupto vocabulo *casuariis* Peterus cum Egnatio edidit: *causarios*, at non dubito quin veram lectionem Robertus Bonon. restituerit: *omnes civitates variis liberalitatibus*. Compendium scilicet, quod ad voc. *civitates* significandum positum erat, cum adiectivo *variis* in unum vocabulum coaluisse videtur. Ut Roberti emendationem unice veram esse crederem, hi loci me adduxerunt:

§ 6 supra: Campaniam petit eiusque omnia oppida beneficiis et largitionibus sublevavit.

Severus 9. 7: multas etiam civitates eiusdem partis iniuriis affecit et damnis.

ibid. 23. 1: Sunt per plurimas civitates opera eius insignia.

Anton. Caracallus 5. 1: His gestis Galliam petit — et cum multa contra homines et contra iura civitatum fecisset, morbo inplicitus graviter laboravit.

Gordiani 4. 6: Cordus dicit in omnibus civitatibus Campaniae, Etruriae, Umbriae, Flaminiae, Piceni de proprio illum per quadriduum ludos scaenicos et iuvenalia edidisse.

Digitized by Google

Probus 13. 5: His gestis cum ingenti exercitu Gallias petit — tanta autem illic proelia et tam feliciter gessit, ut a barbaris sexaginta per Gallias nobilissimas reciperet civitates.

11. 7 *et hoc quidem vitiosissimum putant atque huic adiungunt, quae de adultorum amore ac nuptarum adulteriis, quibus Hadrianus laborasse dicitur, adserunt, iungentes quod ne amicis quidem servaverit fidem.*

Corrige *et hoc quidem quidam v. p.* Pronomen *quidam* nimirum propter praecedentis vocabuli similitudinem a librario omissum est.

12. 6 *Per ea tempora et alias frequenter in plurimis locis, in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur, stipitibus magnis in modum muralis saepis funditus iactis atque conexis barbaros separavit.*

Prorsus inepte et absurde scriptum est, stipites illos magnos ibi iactos esse, ut etiam adverbium *funditus* demonstrat; reponendum est *actos*.

13. 10 *et circumiens quidem provincias procuratores et praesides pro factis supplicio adfecit, ita severe ut accusatores per se crederetur inmittere.*

Immo, opinor, *prae se*.

14. 2 *moverunt ea tempestate et Iudaei bellum, quod vetabantur mutilare genitalia. sed in monte Casio, cum videndi solis ortus gratia nocte ascendisset, imbre orto fulmen decidens hostiam et victimarium sacrificanti adflavit.*

Cum de alio quodam bello sermo nullus fuerit ita ut copula *et* ante *Iudaei* abundare nunc quidem videatur, neque sit quo coniunctio adversativa *sed* respiciat, enuntiata male separata sic rursus copulanda sunt: *moverunt ea tempestate et Iudaei bellum, quod vetabantur mutilare genitalia, et in monte Casio — adflavit.*

15. 2 *idem tamen facile de amicis, quidquid insusurrabatur, audivit atque ideo prope cunctos vel amicissimos vel eos, quos summis honoribus evexit, postea ut hostium loco habuit.*

Sana ratio postulat ut illud *vel* ante *amicissimos* deleatur.

Digitized by Google

20. 1 *In conloquiis etiam humillimorum civilissimus fuit, detestans eos, qui sibi hanc voluptatem humanitatis quasi servantis fastigium principis inviderent.*

Pro *servantis* quamquam ipse *subruentis* conieceram, loci duo Cornelissenii propositum *quasi non servanti* haud parum commendare postea mihi visi sunt. Sunt autem Anton. Pius 6. 4: imperatorium fastigium ad summam civilitatem deduxit, Anton. Philos. 6. 3: (Marcum) aulico fastigio renitentem ornavit (Pius sc.). At tamen locum sanatum iam esse non credo.

25. 1 *iussam tamen iterum Hadriano eadem dicere atque genua eius osculare recepturam visum, si id fecisset.*

Ista Peterus recensuit recepto vocabulo *visum*, quod in libris mss. deest, sed utrobique addidit manus tertia. At vero non post *recepturam* quidquam praetermissum esse verisimile est, sed post *osculare* propter litterarum similitudinem voc. *oculos* excidisse aio, cum praesertim haec continuo sequantur: quod cum insomnium implesset, oculos recepit.

25. 10 (versus) *tales autem nec multo meliores fecit et Graecos.*

Testantur Iordanus et Eyssenhardtius pro *multo* in libris mss. esse: *multos*, quod quamquam a Petero non confirmatur, utique emendandum est: *tales autem multos nec multo meliores fecit et Graecos.*

Ael. Spartiani Helius 2. 2 *eo prope genere, quo nostris temporibus a vestra clementia Maximianus atque Constantius Caesares dicti sunt quasi quidam principum filii virtute designati augustae maiestatis heredes.*

Pro librorum scriptura, quae est *viri et*, editores Germani Bernhardyi coniecturam *virtute* recipere pergunt, quamquam lectionem veram et genuinam esse *veri et* Cannegieterus iudicibus idoneis pridem persuasit. Cuius emendationis certissimae fidem nescio an loci etiam firment atque augeant qui sunt:

Opil. Macrinus 3. 7: sed ab ipsis Antoninis, qui veri successores Antonini fuerunt, hoc nomen magis quasi proprium retentum est.

Triginta Tyranni 14. 2: ut vere Macriani filius, Macriani etiam frater.

Digitized by Google

Aurelianus 24. 3: amicum verum deorum (ubi libri: *vir* et *virum*!).

ibid. 26. 5: sed credo adiuturos Romanam rem p. veros deos (ubi *veros* Salmasii correctio est pro librorum lectione *vir*!).

Carus et Carinus 2. 2: et, ut a Romulo incipiam, vero patre ac parente rei p.

Denique conferas, quaeso, quae ad Capitolini Max. et Balb. 5. 2 (Mnem. Vol. XXXIX p. 192) a me exposita sunt.

2. 3 *Caesarem vel ab elephanto — doctissimi viri et eruditissimi putant dictum, vel quia mortua matre et ventre caeso sit natus, vel quod cum magnis crinibus sit utero parentis effusus, vel quod oculis caesiis et ultra humanum morem viguerit.*

Particula *et*, quae nunc inter vocc. *caesiis* et *ultra* legitur, inducta ubi erit, locus demum sanam interpretationem admittet.

5. 9 *atque idem Apicii Caelii relata, idem Ovidii libros amorum in lecto semper habuisse, idem Martialem, epigrammaticum poetam, Vergilium suum dixisse.*

Ista quidem Peterus dedit, sed tradita haec sunt:

atque idem ovidii ab aliis relata idem apicii libros amorum

unde temere ac parum probabiliter locum a Petero constitutum esse cuivis patet.

Si et quae supra et quae infra locum nostrum Spartianus narrat inspexeris, § 8 his verbis incipere videbis *iam illa frequentantur a nonnullis, quod* e. q. s. — § 10 autem verbis hisce *iam illa leviora quod* e. q. s. Nonne credibile est, verba *ab aliis relata* in margine archetypi a nescio quo ascripta esse ad locum alterum illustrandum hoc modo: *iam illa* (sc. ab aliis relata, i. e. non ab illis, qui supra in § 8 auctores significantur) *leviora, quod* e. q. s. Ita saltem corruptelae origo explicatur atque Iordano credo, verba *ab aliis relata* et *amorum* uncinis includenda esse: nempe hoc quoque ab interpretatore aliquo ad *Ovidii* (libros) additum et alieno loco postea insertum esse opinor.

Non tamen cum eo facio, ubi post *semper* verbum *fertur* inseruit. Si verbum aliquod excidit, quod mihi quidem dubium non est, verisimilius videtur, post *dixisse* verbum *dicitur* neglectum esse, cf. Severus 22. 5: dixisse ille dicitur ioci causa,

Digitized by Google

Triginta Tyranni 21. 2: ipse denique Valens — dixisse dicitur.

Ceterum verbum aegre desiderari ratio enuntiatorum simillima declarat: § 8 iam illa frequentantur a nonnullis quod — § 9 atque idem dixisse dicitur = § 10 iam illa leviora quod — § 11 idem uxori .... dixisse fertur.

6. 3. *Ter milies perdidimus, quod exercitui populoque dependimus; si quidem satis in caducum parietem incubuimus et qui non ipsam rem publicam, sed nos ipsos sustentare vix possit.*

Pro *satis*, quod nemini umquam scrupulum iniecisse videtur at nihilominus intempestivum est, olim scriptum esse conicio *fatis*. Cf. Claudius 6. 2: ut videantur fata Romana boni principis occupatione lentata, Tyranni Triginta 13. 2: sed ad fata aut in bellis quantum unius valet fortitudo? Opilius Macrinus 11. 6: Si talem Graium tetulissent fata poetam.

Capitolini Antoninus Pius 4. 6 *adoptatus est V. kal. Mart. die.*

Iordanus voc. *die* uncinis saepsit, Peterus fortasse *dein* scribendum esse affirmavit, quos iniuria scripturam suspectam habuisse loci ostendunt qui sunt Verus 1. 8: Natus est Lucius Romae in praetura patris sui XVIII kal. Ianuarium die, Commodus Antoninus 2. 4: cum patre imperator est appellatus V kal. Dec. die.

9. 6 *quattuor praeterea leones mansueti sponte se capiendos in Arabia praebuerunt.*

Post complura prodigia commemorata istud ultimum affertur. At rogo quomodo mirum videri potuerit, leones iam mansuetos sponte se capiendos praebuisse atque adiectivum *mansueti* scurrae nescio cui deberi et quantocius expungendum esse arbitror.

Capitolini M. Antoninus Philosophus 8. 13 *cum Marcus horis omnibus rei publicae actibus incubaret patienterque delicias fratris et prope invitus ac volens ferret.*

Displicent coniecturae Casauboni *prope non invitus*, Ungeri *proprie invitus*, Peteri *sed perinvitus ac nolens* atque potius corrigendum esse credo *et prope invitans ac volens.*

Digitized by Google

11. 3 *Italicis civitatibus famis tempore frumentum ex urbe donavit omnique frumentariae rei consuluit.*

Non omni frumentariae rei tunc consuluit, nam infra § 5 verbis *rei frumentariae graviter providit* de urbe ipsa sermo est, sed consuluit frumentariae rei Italicarum civitatium: pro *omnique* igitur restituas, quaeso, *omnium que.*

17. 7 *in munere autem publico tam magnanimus fuit, ut centum leones una in missione simul exhiberet, et sagittis interfecit eos.*

Ista Peterus recensuit e Mommsenii coniectura pro eo quod in libris mss. ad unum omnibus exaratum est: *interfectos.* Veram lectionem ita revocatam esse non credo, sed Capitolino reddendum: *interficiendos.*

Capitolini Verus 4. 2 *Lucius quidem Marco vicem reddens † si susciperet obsecutus ut legatus proconsuli vel praeses imperatori. iam primum enim Marcus pro ambobus ad milites est locutus et pro consensus imperio ... graviter se et ad Marci mores egit.*

Proposita Peteri *sic submisse est obsecutus* et Kleinii *sic suspiciens* minime spernenda sunt atque quod ad palaeographiam attinet, probabiliora sane videntur quam id quod mihi in mentem venerat *si quid praeciperet.* At vero magnopere miror, in sequentibus alios lacunae signum posuisse neque ante me perspexisse quo manifesto ista nunc laborarent vitio. Nempe magistellus quis nomen *Marcus* (post *enim*) addidit, prave videlicet sententiam loci intellegens, cum pro verborum *locutus est* et *egit* subiecto non Marcus, sed Lucius habendus sit, id quod etiam verba *ad Marci mores* satis superque comprobant. Quod igitur nemo ubi semel admonitus erit, non videbit, delendum est nomen *Marcus,* quo sublato nihil prorsus dubii vel salebrosi iam relinquitur. Ceterum nomina a posterioribus crebro inserta esse quo sententia auctorum clarior fieret ac magis perspicua monere opus non est: quae quamquam multis locis ab editoribus iam expuncta vel uncis cincta sunt, nonnulla etiamnunc permanent qualia sunt M. Ant. Philosophus 22. 5 [*Marcus*] *ad militiae labores,* 23. 8 *idem* [*Marcus*], quod iam Peterus notavit, et alia quae in tempore indicabuntur.

Digitized by Google

4. 6 *ut vagaretur nocte per tabernas ac lupanaria obtecto capite cucullione vulgari viatorio et comisaretur cum triconibus* e. q. s.

Suspectum est adiectivum *vulgari*, quod primo suprascriptum deinde in textum receptum videtur, cl. Anton. Heliogabalus 32. 9: tectus cucullione mulionico.

6. 5 *in huius equi gratiam primum coeperunt equis aurei vel brabia postulari.*

Emenda *aurei velut brabia.* Cf. 8. 10: veluti tropaeum. Idem mendum Casaubonus sustulit Caracallus 1. 6: neque patrem suum neque patrem pueri velut auctores verberum diu respexit, ubi codices mss. omnes dant *vel.* Sic etiam Maximini Duo 32. 1: velut (umbra pulchri oris) pro tradita scriptura *vel* ab Hauptio et Cornelissenio restitutum est.

Vulc. Gallicani Avidius Cassius 5. 3 *et praeter laridum ac buccellatum atque acetum militem in expeditione portare prohibuit et, si aliud quippiam repperit, luxuriem non levi supplicio adfecit.*

Non *luxuriem* sed *luxuriantem* militem supplicio, opinor, affecit. Cf. 14. 7: qui ob hoc sibi a senatu et ab Antonino provincias datas credunt, ut luxurientur, ut divites fiant? Gordiani Tres 20. 6: quae appareat hominis esse ingeniosi sed luxuriantis et suum deserentis ingenium.

Ael. Lampridi Commodus 8. 4 *appellatus est Commodus etiam Brittanicus ab adulatoribus.*

Rursus exemplum habes nominis posterius appicti, quod neminem iam latebit qui verba proxime praecedentia attente perlegerit.

11. 6 *deorum templa polluit stupris et humano sanguine. imitatus est et medicum* cet.

Istud quidem *polluit* editores èt vetustiores èt Peterus, ad incitas redacti, ponere solent pro eo quod in libris mss. omnibus est: *pollutus.* Immerito tamen participium in libris traditum ab iis sollicitari puto atque alibi corruptelae sedem sitam esse: post *sanguine* enim excidisse credo verbum *iniit* propter sequentium litterarum similitudinem *imitatus.* Cf. M. Ant. Philosophus 27. 1: sacrarium solum ingressus est.

Digitized by Google

de Grégoir d. T. p. 302, Mnemos. XXXVIII p. 417); qui usus analogia exortus est: ut pronomini demonstrativo ita per analogiam pronomini relativo *que* adiungebatur. Qui est nostrum quin interdum minus accurate dicat talia: hem vertrouw ik zeer en wien ik al mijn geheimen zou meedeelen, zoo hij aanwezig was? Per mixtionem quoque constructionum usum explicare licet. Dicendum erat aut: *matrem ... quam postmodum interemit* aut: *matrem ... eamque postmodum interemit*, e quibus constructionibus mixtis *quamque* exortum est. Talia in litteras quoque Romanas irrepsisse ostendunt multa exempla locis laudatis congesta.

c. 5. 7 (p. 140, 10): *desertus undique noctis medio egressus urbe*; ita edidit Pichlmayr. Sed in omnibus fere codicibus *urbem* rectissime legitur; nam saepissime verba *exire, egredi, excedere* non cum ablativo, sed cum accusativo coniunguntur, qua de re cf. C. F. W. Müller Akkus. p. 135, qui tamen minus recte iudicat exempla apud Livium non exstare, ubicumque in codd. Livii talia exstant exempla, corrigendum esse, cf. tamen I 29. 6: *egressis urbem Albanis*, III 57. 10: *priusquam urbem egrederentur*, XXII 55. 8: *egredi urbem*, XXXII 25. 7: *qui excedere urbem iuberet*; eodem modo post *excedere* acc. exstat II 37. 8, XXIV 3. 15, 20. 10, XXXIV 28. 12; Zingerle quoque ubique mutavit (quanto rectius de hac re iudicabat Drakenborghius ad II 37. 8 et XXIX 6. 4!). — Concedendum quidem est Muellero Velleium, Curtium, Suetonium aliosque verbo *egrediendi* translate usurpato accusativum adiunxisse, ita ut *fortunam egredi*, contra *urbe egredi* diceretur; sed idem vir doctus apud Valerium Maximum promiscue usum exhiberi ipse nos docet. Atque hunc usum promiscuum minime esse proprietatem a Valerio primum adhibitam probat illud Terentianum *exire limen* (cf. etiam Lucr. V 1330: *exibant dentis adactus*, VI 1217 *ut acrem exiret odorem*); quoquo igitur modo adhibitis accusativum illis *exeundi, egrediendi, excedendi* [1]) verbis adiungebant prisci Romani secundum linguae

1) Verba quidem *egrediendi* et *excedendi* nusquam in prisca latinitate ita usurpata invenimus: quod tamen invidae, quae tam pauca nobis servavit, Fortunae tribuendum est. Sed id, quod de verbo *exeundi* constat, sine dubio de verbis *egrediendi* et *excedendi* maxime congruentibus statuere licet.

Digitized by Google

latinae indolem: quod idem apud Livium nostroque loco exstare concedendum est.

c. 12. 7 (p. 147, 19 sqq.): *Sed milites neglecto principe requisitos Petronium uno ictu, Parthenium vero demptis prius genitalibus et in os coniectis iugulavere † redempto magnis sumptibus Casperio.* Locus ita traditus prorsus repugnat iis quae Xiphilinus LXVIII 3. 3 III p. 189. 3 Boiss. docet: Αἰλιανὸς δὲ ὁ Κασπέριος ... τοὺς στρατιώτας ἐστασίασε κατ' αὐτοῦ, παρασκευάσας ἐξαιτῆσαί τινας (sc. interfectores Domitiani) ὥστε θανατωθῆναι (de illa seditione cf. etiam Suet. Dom. c. 23, Plin. Paneg. c. 6); idem Casperius in nostro quoque opusculo grave quoddam commisit scelus (cf. verba quae sequuntur: *qui* (sc. *Casperius*) *scelere tam truci insolentior sqq.*). Verba igitur antecedentia contrarium indicantia graviter corrupta sunt; id imprimis monendum est in duabus e quattuor codicum familiis *Casperi* (= *Casperii*) legi, quam formam minime intellectam in ceterorum codicum archetypo in *Casperio* depravatam suspicor: iam iam videmus secundum epitomatorem milites a Casperio magna pecunia ad Domitiani interfectores necandos esse adductos. Vocabulum igitur *redempto* gravissima laborat corruptela; quod ab hoc loco alienissimum mea quidem sententia nil aliud est nisi vocabulorum antecedentium: *dempto* et *iugalavere* dittographia. In supplendo igitur verbo liberius grassari licet; e. g. *corrupti* propono. Eandem militum corruptionem Dionem narrasse e vocabulo παρασκευάσας a Xiphilino tradito efficiat quis.

c. 41. 2 (p. 166, 5 sqq.): *atque ad frustrandos insequentes publica iumenta, quaqua iter egerat, interfecit et ad patrem in Britanniam [situm] pervenit. situm* equidem delere nolim, quomodo enim in textum irrepsit? Praestat, credo, *cito* (quam saepe *o* et *ū* in codd. inter se mutantur!) legere; deest quidem vocabulum in libro de Caes. 40. 2, 3 (qui locus nostro auctori exemplo fuit), sed ut vocabula *ad patrem* ipse epitomator addidit, ita in adverbio addendo liberius fortasse operatus est.

Haec habebam, quae animadverterem de editione ceteroquin omnibus partibus laudabili. Tandem nobis contigit ut uno fasciculo quattuor illa opuscula sub nomine Aurelii Victoris tradita ederentur.

Digitized by Google

Ex Hyacinthi sanguine apud Ovidium in Met. X. 212/3

> flos oritur formamque capit quam lilia, si non
> purpureus color his, argenteus esset in illis.

Apparet poetae animum ab uno et certo flore delatum esse ad genus, nam *his* est *huic generi*.

Notum est „caput" illud „acris equi" secundum Vergilium, „bellatoris equi" secundum Silium, quod caput Poeni urbis condendae locum quaerentes effoderunt. Aut nullum tunc aut certi cuiusdam equi caput inventum esse constat; qui equus utrum acer fuisset et bellator necne, ex capite invento effici non potuit. Sed hic quoque ab uno et certo mens deflexit ad genus, et „caput acris equi" est „caput equi cuiusdam, qui equus fuit unus de illo genere animalium, quod propter acre ingenium est insigne"; verbo: „caput acris equi" est „caput equi, *quod genus* est acre" [1]).

Similiter Vergilius aberravisse videtur in Ae. VIII. 97/100:

> Sol medium caeli conscenderat igneus orbem,
> cum muros arcemque procul ac rara domorum
> tecta vident; quae nunc Romana potentia caelo
> aequavit; tum res inopes Euandrus habebat.

Sane, pronomen relativum non pertinet ad eos muros eave tecta quae Aeneas eiusque comites viderunt; neque enim illa „Romana potentia caelo aequavit". Sed sic breviter scripsit poeta, cum cogitavit haec: „quae tecta et muri fuerunt de illo genere rerum, in quo sunt etiam haec quae nunc Romana potentia caelo aequavit"; hoc est: scripsit *quae*, in mente nunc quoque habuit *quod genus*.

Eodem huc referendus est locus quidam in Xenophontis Anabasi, ubi leguntur haec (IV. 5. 35): *ἵππον, ὃν εἰλήφει, παλαίτερον δίδωσι τῷ κωμάρχῳ ἀναβρέψαντι καταθῦσαι, ὅτι ἤκουεν αὐτὸν ἱερὸν εἶναι τοῦ ἡλίου*. Hic Krügerus non *ἱερόν* scribendum putavit, sed aut *ἱερέα* aut *αὐτοὺς ἱερούς*. Sed ipsum illud generale, quod desideravit Krügerus, Xenophontem significasse arbitror singulari *αὐτόν*.

In contrarium autem abiit Plutarchus, cum in Artaxerxis Vitae c. XIX scripsit: *Γίνεται δὲ μικρὸν ἐν Πέρσαις ὀρνίθιον ... ὅλον διάπλεων πιμελῆς τὰ ἐντός· ... ὀνομάζεται δὲ βυντάκης. Τοῦτό φησιν ὁ Κτησίας ... τὴν Παρύσατιν διαιροῦσαν ἐκμάξαι τῷ ἑτέρῳ μέρει τὸ Φάρμακον.*

ALBS. POUTSMA.

---

1) Cf. Hom. ν 436: *ἀμφὶ δέ μιν μέγα δέρμα ταχείης 'ρέσσ' ἐλάφοιο* et universum hunc usum appositorum, quae ita dicuntur, constantium.

Digitized by Google

AD SCRIPTORES HISTORIAE AUGUSTAE.

(*Continuantur e Vol. XXXIX pag.* 241).

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

Scriptores Historiae Augustae iterum recensuit H. Peter. Volumen prius. Lipsiae MDCCCLXXXIIII.

AEL. SPARTIANI HADRIANUS 10. 1 *Post haec profectus in Gallias omnes casuariis liberalitatibus sublevavit.*

Pro corrupto vocabulo *casuariis* Peterus cum Egnatio edidit: *causarios*, at non dubito quin veram lectionem Robertus Bonon. restituerit: *omnes civitates variis liberalitatibus*. Compendium scilicet, quod ad voc. *civitates* significandum positum erat, cum adiectivo *variis* in unum vocabulum coaluisse videtur. Ut Roberti emendationem unice veram esse crederem, hi loci me adduxerunt:

§ 6 supra: Campaniam petit eiusque omnia oppida beneficiis et largitionibus sublevavit.

Severus 9. 7: multas etiam civitates eiusdem partis iniuriis affecit et damnis.

ibid. 23. 1: Sunt per plurimas civitates opera eius insignia.

Anton. Caracallus 5. 1: His gestis Galliam petit — et cum multa contra homines et contra iura civitatum fecisset, morbo inplicitus graviter laboravit.

Gordiani 4. 6: Cordus dicit in omnibus civitatibus Campaniae, Etruriae, Umbriae, Flaminiae, Piceni de proprio illum per quadriduum ludos scaenicos et iuvenalia edidisse.

Digitized by Google

Probus 13. 5: His gestis cum ingenti exercitu Gallias petit — tanta autem illic proelia et tam feliciter gessit, ut a barbaris sexaginta per Gallias nobilissimas reciperet civitates.

11. 7 *et hoc quidem vitiosissimum putant atque huic adiungunt, quae de adultorum amore ac nuptarum adulteriis, quibus Hadrianus laborasse dicitur, adscrunt, iungentes quód ne amicis quidem servaverit fidem.*

Corrige *et hoc quidem quidam v. p.* Pronomen *quidam* nimirum propter praecedentis vocabuli similitudinem a librario omissum est.

12. 6 *Per ea tempora et alias frequenter in plurimis locis, in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur, stipitibus magnis in modum muralis saepis funditus iactis atque conexis barbaros separavit.*

Prorsus inepte et absurde scriptum est, stipites illos magnos ibi iactos esse, ut etiam adverbium *funditus* demonstrat; reponendum est *actos.*

13. 10 *et circumiens quidem provincias procuratores et praesides pro factis supplicio adfecit, ita severe ut accusatores per se crederetur inmittere.*

Immo, opinor, *prae se.*

14. 2 *moverunt ea tempestate et Iudaei bellum, quod vetabantur mutilare genitalia. sed in monte Casio, cum videndi solis ortus gratia nocte ascendisset, imbre orto fulmen decidens hostiam et victimarium sacrificanti adflavit.*

Cum de alio quodam bello sermo nullus fuerit ita ut copula *et* ante *Iudaei* abundare nunc quidem videatur, neque sit quo coniunctio adversativa *sed* respiciat, enuntiata male separata sic rursus copulanda sunt: *moverunt ea tempestate et Iudaei bellum, quod vetabantur mutilare genitalia, et in monte Casio — adflavit.*

15. 2 *idem tamen facile de amicis, quidquid insusurrabatur, audivit atque ideo prope cunctos vel amicissimos vel eos, quos summis honoribus evexit, postea ut hostium loco habuit.*

Sana ratio postulat ut illud *vel* ante *amicissimos* deleatur.

Digitized by Google

20. 1 *In conloquiis etiam humillimorum civilissimus fuit, detestans eos, qui sibi hanc voluptatem humanitatis quasi servantis fastigium principis inviderent.*

Pro *servantis* quamquam ipse *subruentis* conieceram, loci duo Cornelissenii propositum *quasi non servanti* haud parum commendare postea mihi visi sunt. Sunt autem Anton. Pius 6. 4: imperatorium fastigium ad summam civilitatem deduxit, Anton. Philos. 6. 3: (Marcum) aulico fastigio renitentem ornavit (Pius sc.). At tamen locum sanatum iam esse non credo.

25. 1 *iussam tamen iterum Hadriano eadem dicere atque genua eius osculare recepturam visum, si id fecisset.*

Ista Peterus recensuit recepto vocabulo *visum*, quod in libris mss. deest, sed utrobique addidit manus tertia. At vero non post *recepturam* quidquam praetermissum esse verisimile est, sed post *osculare* propter litterarum similitudinem voc. *oculos* excidisse aio, cum praesertim haec continuo sequantur: quod cum insomnium implesset, oculos recepit.

25. 10 (versus) *tales autem nec multo meliores fecit et Graecos.*

Testantur Iordanus et Eyssenhardtius pro *multo* in libris mss. esse: *multos*, quod quamquam a Petero non confirmatur, utique emendandum est: *tales autem multos nec multo meliores fecit et Graecos.*

Ael. Spartiani Helius 2. 2 *eo prope genere, quo nostris temporibus a vestra clementia Maximianus atque Constantius Caesares dicti sunt quasi quidam principum filii virtute designati augustae maiestatis heredes.*

Pro librorum scriptura, quae est *viri et*, editores Germani Bernhardyi coniecturam *virtute* recipere pergunt, quamquam lectionem veram et genuinam esse *veri et* Cannegieterus iudicibus idoneis pridem persuasit. Cuius emendationis certissimae fidem nescio an loci etiam firment atque augeant qui sunt:

Opil. Macrinus 3. 7: sed ab ipsis Antoninis, qui veri successores Antonini fuerunt, hoc nomen magis quasi proprium retentum est.

Triginta Tyranni 14. 2: ut vere Macriani filius, Macriani etiam frater.

Digitized by Google

Aurelianus 24. 3: amicum verum deorum (ubi libri: *vir* et *virum*!).

ibid. 26. 5: sed credo adiuturos Romanam rem p. veros deos (ubi *veros* Salmasii correctio est pro librorum lectione *vir*!).

Carus et Carinus 2. 2: et, ut a Romulo incipiam, vero patre ac parente rei p.

Denique conferas, quaeso, quae ad Capitolini Max. et Balb. 5. 2 (Mnem. Vol. XXXIX p. 192) a me exposita sunt.

2. 3 *Caesarem vel ab elephanto — doctissimi viri et eruditissimi putant dictum, vel quia mortua matre et ventre caeso sit natus, vel quod cum magnis crinibus sit utero parentis effusus, vel quod oculis caesiis et ultra humanum morem viguerit.*

Particula *et*, quae nunc inter vocc. *caesiis* et *ultra* legitur, inducta ubi erit, locus demum sanam interpretationem admittet.

5. 9 *atque idem Apicii Caelii relata, idem Ovidii libros amorum in lecto semper habuisse, idem Martialem, epigrammaticum poetam, Vergilium suum dixisse.*

Ista quidem Peterus dedit, sed tradita haec sunt:

atque idem ovidii ab aliis relata idem apicii libros amorum

unde temere ac parum probabiliter locum a Petero constitutum esse cuivis patet.

Si et quae supra et quae infra locum nostrum Spartianus narrat inspexeris, § 8 his verbis incipere videbis *iam illa frequentantur a nonnullis, quod* e. q. s. — § 10 autem verbis hisce *iam illa leviora quod* e. q. s. Nonne credibile est, verba *ab aliis relata* in margine archetypi a nescio quo ascripta esse ad locum alterum illustrandum hoc modo: *iam illa* (sc. ab aliis relata, i. e. non ab illis, qui supra in § 8 auctores significantur) *leviora, quod* e. q. s. Ita saltem corruptelae origo explicatur atque Iordano credo, verba *ab aliis relata* et *amorum* uncinis includenda esse: nempe hoc quoque ab interpretatore aliquo ad *Ovidii* (libros) additum et alieno loco postea insertum esse opinor.

Non tamen cum eo facio, ubi post *semper* verbum *fertur* inseruit. Si verbum aliquod excidit, quod mihi quidem dubium non est, verisimilius videtur, post *dixisse* verbum *dicitur* neglectum esse, cf. Severus 22. 5: dixisse ille dicitur ioci causa,

Digitized by Google

Triginta Tyranni 21. 2: ipse denique Valens — dixisse dicitur.

Ceterum verbum aegre desiderari ratio enuntiatorum simillima declarat: § 8 iam illa frequentantur a nonnullis quod — § 9 atque idem dixisse dicitur = § 10 iam illa leviora quod — § 11 idem uxori .... dixisse fertur.

6. 3. *Ter milies perdidimus, quod exercitui populoque dependimus; si quidem satis in caducum parietem incubuimus et qui non ipsam rem publicam, sed nos ipsos sustentare vix possit.*

Pro *satis,* quod nemini umquam scrupulum iniecisse videtur at nihilominus intempestivum est, olim scriptum esse conicio *fatis.* Cf. Claudius 6. 2: ut videantur fata Romana boni principis occupatione lentata, Tyranni Triginta 13. 2: sed ad fata aut in bellis quantum unius valet fortitudo? Opilius Macrinus 11. 6: Si talem Graium tetulissent fata poetam.

Capitolini Antoninus Pius 4. 6 *adoptatus est V. kal. Mart. die.*

Iordanus voc. *die* uncinis saepsit, Peterus fortasse *dein* scribendum esse affirmavit, quos iniuria scripturam suspectam habuisse loci ostendunt qui sunt Vetus 1. 8: Natus est Lucius Romae in praetura patris sui XVIII kal. Ianuarium die, Commodus Antoninus 2. 4: cum patre imperator est appellatus V kal. Dec. die.

9. 6 *quattuor praeterea leones mansueti sponte se capiendos in Arabia praebuerunt.*

Post complura prodigia commemorata istud ultimum affertur. At rogo quomodo mirum videri potuerit, leones iam mansuetos sponte se capiendos praebuisse atque adiectivum *mansueti* scurrae nescio cui deberi et quantocius expungendum esse arbitror.

Capitolini M. Antoninus Philosophus 8. 13 *cum Marcus horis omnibus rei publicae actibus incubaret patienterque delicias fratris et prope invitus ac volens ferret.*

Displicent coniecturae Casauboni *prope non invitus,* Ungeri *proprie invitus,* Peteri *sed perinvitus ac nolens* atque potius corrigendum esse credo *et prope invitans ac volens.*

Digitized by Google

11. 3 *Italicis civitatibus famis tempore frumentum ex urbe donavit omnique frumentariae rei consuluit.*

Non omni frumentariae rei tunc consuluit, nam infra § 5 verbis *rei frumentariae graviter providit* de urbe ipsa sermo est, sed consuluit frumentariae rei Italicarum civitatium: pro *omnique* igitur restituas, quaeso, *omnium que.*

17. 7 *in munere autem publico tam magnanimus fuit, ut centum leones una in missione simul exhiberet, et sagittis interfecit eos.*

Ista Peterus recensuit e Mommsenii coniectura pro eo quod in libris mss. ad unum omnibus exaratum est: *interfectos.* Veram lectionem ita revocatam esse non credo, sed Capitolino reddendum: *interficiendos.*

Capitolini Verus 4. 2 *Lucius quidem Marco vicem reddens † si susciperet obsecutus ut legatus proconsuli vel praeses imperatori. iam primum enim Marcus pro ambobus ad milites est locutus et pro consensus imperio ... graviter se et ad Marci mores egit.*

Proposita Peteri *sic submisse est obsecutus* et Kleinii *sic suspiciens* minime spernenda sunt atque quod ad palaeographiam attinet, probabiliora sane videntur quam id quod mihi in mentem venerat *si quid praeciperet.* At vero magnopere miror, in sequentibus alios lacunae signum posuisse neque ante me perspexisse quo manifesto ista nunc laborarent vitio. Nempe magistellus quis nomen *Marcus* (post *enim*) addidit, prave videlicet sententiam loci intellegens, cum pro verborum *locutus est* et *egit* subiecto non Marcus, sed Lucius habendus sit, id quod etiam verba *ad Marci mores* satis superque comprobant. Quod igitur nemo ubi semel admonitus erit, non videbit, delendum est nomen *Marcus,* quo sublato nihil prorsus dubii vel salebrosi iam relinquitur. Ceterum nomina a posterioribus crebro inserta esse quo sententia auctorum clarior fieret ac magis perspicua monere opus non est: quae quamquam multis locis ab editoribus iam expuncta vel uncis cincta sunt, nonnulla etiamnunc permanent qualia sunt M. Ant. Philosophus 22. 5 [*Marcus*] *ad militiae labores,* 23. 8 *idem* [*Marcus*], quod iam Peterus notavit, et alia quae in tempore indicabuntur.

Digitized by Google

4. 6 *ut vagaretur nocte per tabernas ac lupanaria obtecto capite cucullione vulgari viatorio et comisaretur cum triconibus* e. q. s.

Suspectum est adiectivum *vulgari*, quod primo suprascriptum deinde in textum receptum videtur, cl. Anton. Heliogabalus 32. 9: tectus cucullione mulionico.

6. 5 *in huius equi gratiam primum coeperunt equis aurei vel brabia postulari.*

Emenda *aurei velut brabia.* Cf. 8. 10: veluti tropaeum. Idem mendum Casaubonus sustulit Caracallus 1. 6: neque patrem suum neque patrem pueri velut auctores verberum diu respexit, ubi codices mss. omnes dant *vel.* Sic etiam Maximini Duo 32. 1: velut (umbra pulchri oris) pro tradita scriptura *vel* ab Hauptio et Cornelissenio restitutum est.

Vulc. Gallicani Avidius Cassius 5. 3 *et praeter laridum ac buccellatum atque acetum militem in expeditione portare prohibuit et, si aliud quippiam repperit, luxuriem non levi supplicio adfecit.*

Non *luxuriem* sed *luxuriantem* militem supplicio, opinor, affecit. Cf. 14. 7: qui ob hoc sibi a senatu et ab Antonino provincias datas credunt, ut luxurientur, ut divites fiant? Gordiani Tres 20. 6: quae appareat hominis esse ingeniosi sed luxuriantis et suum deserentis ingenium.

Ael. Lampridi Commodus 8. 4 *appellatus est Commodus etiam Brittanicus ab adulatoribus.*

Rursus exemplum habes nominis posterius appicti, quod neminem iam latebit qui verba proxime praecedentia attente perlegerit.

11. 6 *deorum templa polluit stupris et humano sanguine. imitatus est et medicum* cet.

Istud quidem *polluit* editores èt vetustiores èt Peterus, ad incitas redacti, ponere solent pro eo quod in libris mss. omnibus est: *pollutus.* Immerito tamen participium in libris traditum ab iis sollicitari puto atque alibi corruptelae sedem sitam esse: post *sanguine* enim excidisse credo verbum *iniit* propter sequentium litterarum similitudinem *imitatus.* Cf. M. Ant. Philosophus 27. 1: sacrarium solum ingressus est.

Digitized by Google

13. 6 *quae omnia ista per duces sedata sunt.*

Casauboni coniectura *statim* ab editoribus fere commemoratur atque sane scriptura *ista* quin corrupta sit dubium non est; at vero ego quidem dativum commodi qui dicitur *isti* restituere malim, h. e. Commodo imperatori.

CAPITOLINI PERTINAX 13. 5 *nec multum tamen amatus est. si quidem omnes, qui libere fabulas conferebant, male Pertinacem loquebantur, christologum eum appellantes, qui bene loqueretur et male faceret.*

Tollatur interpretamentum meo quidem iudicio manifestum *qui bene loqueretur et male faceret.*

14. 6 *Milites eum et aulici odio habuerunt, populus mortem eius indignissime tulit, quia videbat omnia per eum antiqua posse restitui.*

Immo *potuisse restitui.*

AEL. SPARTIANI DIDIUS IULIANUS 8. 8 *missi tamen a senatu, quorum cura per militem gregarium in Palatio idem Iulianus occisus est fidem Caesaris implorans, hoc est Severi.*

Deleatur putidum emblema *hoc est Severi.*

AEL. SPARTIANI SEVERUS 20. 2 *Antoninum scilicet Bassianum quidem ex priore matrimonio susceperat et Getam de Iulia genuerat.*

Insiticia haec atque eicienda sunt, cl. 10. 3: filium suum maiorem Bassianum — Caesarem appellavit, ut fratrem suum Getam ab spe imperii, quam ille conceperat, summoveret. — unde Getam etiam quidam Antoninum putant dictum, ut et ipse succederet in imperio, 16. 3: ideo etiam filium eius Bassianum Antoninum, qui Caesar appellatus iam fuerat, annum XIII agentem participem imperii dixerunt milites. Getam quoque, minorem filium, Caesarem dixerunt, eundem Antoninum, ut plerique in litteras tradunt, appellantes, 19. 2: Reliquit filios duos, Antoninum Bassianum et Getam, cui et ipsi in honorem Marci Antonini nomen inposuit.

Ecquis qui hos locos accurate perlegerit, scriptorem haud plane iam insipidum etiam verba supra descripta addidisse crediderit?

Digitized by Google

AEL. SPARTIANI PESCENNIUS NIGER 1. 4 *Hic eruditus mediocriter litteris, moribus ferox, divitiis inmodicus, vita parcus, libidinis effrenatae ad omne genus cupiditatum, ordines diu duxit.*

Conicio *vitiis inmodicus*. Cf. 5. 1.

2. 4. *Ad occidendum autem Nigrum primipilarem Iulianus miserat, stulte ad eum qui haberet exercitus Severi posset; proinde quasi qualis libet imperator a primipilario posset occidi.*

Ista tradita sunt, sed vulgo pro verbis *Severi posset* recensetur: *et se tueri posset* itaque Peterus quoque recensuit. Ego vero Iordano credo, verbum *posset* repetitum esse e versu sequenti, ceterum praeterea verba *stulte ad eum qui haberet exercitus Severi* per errorem in textum recepta atque rursus in marginem ableganda esse moneo.

3. 7 *ipse a milite nihil accepit. cum tribunatus ageret, nihil accipi passus est.*

Particula *et*, quam post postremas litteras verbi *accepit* omissam esse credo, reddita uno tenore scribendum puto: *accipit et cum tr. a.*

5. 3 *nec tamen in senatum quicquam de Nigro Severus dixit, cum iam audisset de eius imperio, ipse autem proficisceretur ad conponendum orientis statum. tantum sane illud fecit proficiscens, ut legiones ad Africam mitteret, ne eam Pescennius occuparet et fame populum Romanum perurgueret.*

Librorum scripturam, non Peteri recensionem descripsi, qui recepta Petschenigii coniectura edidit: *statum nutantem. sane illud*, nam mutatione perexigua facta locum restitui posse existimo: pro *illud* nimirum, quod Iordanus sine iusta causa delevit, reponas: *ille*. Spartianus enim id pronomen, quamvis prorsus supervacaneum, pro personali adhibere adamat, cf. 8. 3: ad quod ille respondit alium versum talem, 10. 1: quod quidem illi odium militare concitavit.

6. 3 *sed exarsit secundo civili bello, immo iam tertio et factus est durior, tunc cum innumeros senatores interemit Severus et ab aliis Syllae Punici, ab aliis Marii nomen accepit.*

Digitized by Google

Pro *cum*, quod Iordanus auctore Mommseno expunxit, Peterus in *etiam* mutare voluit, scriptum esse arbitror: *enim*. Cf. 10. 2: dicebat enim posse fieri, ut cet., Ant. Caracallus 3. 4: ipse enim inter suasores Getae mortis primus fuerat.

10. 1 *addito eo ut ligneis vasis uterentur. — dicebat enim posse fieri, ut sarcinae militares in potestatem hostium venirent, nec se barbarae nationes argento nostro gloriosiores facerent, cum alia minus apta hosticam viderentur ad gloriam.*

Pro *alia* malim: *illa* scr. lignea vasa.

12. 3 *Apud omnes constat quod, si rerum potitus fuisset, omnia correcturus fuerit, quae Severus vel non potuit emendare vel noluit, et quidem sine crudelitate, immo etiam cum lenitate, sed militari, non remissa et inepta atque ridicula.*

Deleatur additamentum *non remissa et inepta atque ridicula.*

Capitolini Clodius Albinus 2. 5 *sane ut tibi insigne aliquod imperialis maiestatis adiciam, habebis utendi coccini pallii facultatem impraesentiarum et ad me et cum mecum fueris.*

Peterus *adiciam* de suo dedit pro librorum lectione, quae est *accedam*, alii alia proposuerunt. At emendandum esse *concedam* aio, cf. 6. 6: quaesturae gratia illi facta est, qua concessa aedilis non amplius quam decem diebus fuit. Quod autem ex Ungeri coniectura editor edidit *impraesentiarum* pro codicum mss. scriptura *me praesentem* displicet: tradita lectio mihi quidem dubitationem relinquit nullam quin formam usitatiorem Capitolinus posuerit quae est *in praesenti*, cl. eiusdem Maximus et Balbinus 1. 4: neque in praesenti ullum sit auxilium quo respirare possimus, 14. 7: imperator est appellatus, quia non erat alius in praesenti.

3. 1 *His litteris acceptis omnino facere id, quod iubebat, noluit.*

Sic vulgo scribi solet pro scriptura tradita *a nonio*, nisi quod Iordanus vocabula uncis inclusit, Salmasius *a Commodo* obtulit. Conicio: *continuo*. Cf. eiusdem Opilius Macrinus 5. 1: quem continuo, ut diximus, Antoninum appellari a militibus iussit, Maximini Duo 6. 7: et continuo dixit: 'Date alium, sed tribunum'.

Digitized by Google

11. 7 *in vestitu nitidissimus fuit, in convivio sordidissimus et soli studens copiae, mulierarius inter primos amatores, aversae Veneris semper ignarus* cet.

Voc. *amatores* interpretatori deberi et delendum esse satis est perspicuum.

12. 11 *quin etiam audiendus in senatu fuit Statilius Corfulenus, qui honores Albino et eius fratri decernendos ducebat, cui hoc superfuit, ut de me ille decerneret homo nobilis et triumphum.*

Scribendum est *ut de me illi* (sc. Albino), quo pronomine per totam epistulam Albinus significatur.

AEL. SPARTIANI CARACALLUS 8. 6 *est etiam haec fabella, quod dictare noluerit orationem, qua invehendum erat in fratrem, ut causa eius melior fieret qui occiderat; illum autem negantem respondisse, aliud esse parricidium aliud accusare innocentem occisum.*

Ecce scriptura quae in libris mss. nunc exstat.

Salmasius aut *aliud* semel delendum aut *illud — aliud* scribendum esse pronuntiavit, e quibus emendandi rationibus Iordanus illam, hanc Peterus in textu recensendo elegit. At tamen utraque reicienda est. Ipse verborum tenor facile docet, Spartianum Papinianum loquentem fecisse:

aliud esse parridium ⟨excusare⟩, aliud accusare innocentem occisum.

9. 11 *in quo quidem mihi mirum videtur, quemadmodum sacra Isidis primum per hunc Romam venisse dicantur, cum Antoninus Commodus ita ea celebraverit, ut et Anubin portaret et pausas ederet; nisi forte iste addidit celebritati, non eam primus invexit.*

Pro *eam* scribendum puto: *ea* (sacra Isidis sc.).

10. 6 *nam cum Germanici et Parthici et Arabici et Alamannici nomen adscriberet — Helvius Pertinax, filius Pertinacis, dicitur ioco dixisse:*

Post *Alamannici* excidisse videtur: *sibi*, cl. Gordiani Tres 4. 7: ut sibi quoque, ut multi dicunt, Antonini, ut plerique autem adserunt, Antonii nomen adscripserit.

Digitized by Google

11. 3 *Severus dicitur animo volutasse, ut et hunc occideret, nisi repugnassent praefecti eius, gravis viri.*

Scripserunt alii *praefecti eius graves viri.* Conicio: *praefecti eius gravissime.* Cf. Tyranni Triginta 33. 3: cumque se gravissime gereret, Maximini Duo 7. 3: quod Alexandro — gravissimum fuit.

CAPITOLINI MACRINUS 5. 5 *timuit autem etiam collegam, ne et ipse imperare cuperet, sperantibus cunctis quod, si unius numeri concessus accederet, neque ille recusaret et omnes cupidissime id facerent.*

Pro *unius* vel potius pro *unus,* nam hoc in codicibus legitur omnibus, emendandum est *cuius.*

6. 6 *Diadumenum filium meum vobis notum et imperio miles donavit et nomine, Antoninum videlicet appellans, ut cohonestaretur prius nomine, sic etiam regni honore.*

Corrigendum videtur *prius nominis, tunc etiam regni honore.*

12. 10 *servos, qui dominis fugissent, reppertos ad gladium ludi deputavit.*

Legendum credo *ad gladium ludii,* cl. Claudius 5. 5: habuit proxime tuus libellus munerarius hoc nomen in indice ludiorum. Cf. etiam Iuven. Sat. 6. 82 et 11. 20.

14. 3 *et isti versus sex translati sunt in Latinum, nam Graece sunt disertissimi. videntur autem mihi ab aliquo poeta vulgari translati esse.*

Verba ultima *videntur — esse* in marginem expelle, unde male in textum irrepserunt.

AEL. LAMPRIDII DIADUMENUS 4. 4 *ferunt denique Diadematum puerum appellatum, sed ubi adulevit, avi sui nomine materni Diadumenum vocatum, quamvis non multum abhorruerit ab illo signo Diademati nomen Diadumeni.*

Tradunt libri omnes *signum diadematis,* lectio mutata Salmasio debetur. At, hercle, emblema manifestum non emendare, sed expungere debuit! Verba videlicet ab interpretatore postea ad-

Digitized by Google

dita esse forma ipsa comprobat, nam ad voc. *illo* explicandum ille suprascripsit: *signum diadematis* (sc. intellege *vel* scriptor dicit) casus nimirum vocabuli ratione non habita.

AEL. LAMPRIDII HELIOGABALUS 4. 4 *sed Symiamira facta sunt senatus consulta ridicula de legibus matronalibus.*

Conicio *sub Symiamira.*

6. 7 *nec Romanas tantum extinguere voluit religiones, sed per orbem terrae, unum studens, ut Heliogabalus deus ubique coleretur.*

Ante *unum* excidisse suspicor *universas.*

16. 1 *iussit subito senatum urbe decedere. omnesque, quibus aut vehicula aut servi deerant, subito proficisci iussi sunt, cum alii per baiulos, alii per fortuita animalia et mercede conducta veherentur.*

Locum corruptum esse neque tamen Kellerbauerum eo quod pro *subito proficisci* substituere suadet *pedibus proficisci* Lampridii sententiam recte perspexisse opinor neque eiusmodi corruptelae originem facile explico. Equidem auctorem hoc dicere voluisse credo: quicumque aut vehicula aut servos habebant, iis causa nulla erat morandi, itaque subito proficisci iussi sunt; ceteris vero, qui non habebant, aut baiuli aut iumenta mercede conducenda erant, ita ut non illico abire possent sed aliquantulum dilationis iis concederetur. Quae tum demum eum eloquentem reddideris, si pro *deerant* correxeris *aderant* aut ante *deerant* inserueris *non.*

17. 2 *sed cum non cepisset cloaca fortuito, per pontem Aemilium adnexo pondere, ne fluitaret, in Tiberim abiectum est, ne umquam sepeliri posset.*

Additamentum illud puerile *ne fluitaret* expellendum est.

19. 5 *denique* [haec genera poculorum ante Heliogabalum non leguntur.] *nec erat ei ulla vita nisi exquirere voluptates.*

Verba a me inclusa e margine in textum irrepserunt, quae quam ridicule orationem interrumpant nemo non videbit, quam inepte observata sint agnoscet quicumque ea, quae supra a Lampridio narrata sunt, perlustraverit.

Digitized by Google

20. 6 *exhibuit et Palatinis ingentes extis mullorum refertas et cerebellis foenicopterum et perdicum ovis* e. q. s.

Varie hic locus a criticis temptatus est. Salmasius post *ingentes* excidisse coniecit *lances*, Iordanus et Eyssenhardtius lacunae signum posuerunt, Peterus pro *ingentes* scripsit *magides*. At emendandum est: *exhibuit et Palatinis patinas ingentes*. Litterarum similitudo vocabulorum *palatinis* et *patinas* fecit ut hoc in describendo fuerit omissum. Cf. Claudius 17. 5: patenam argenteam hederaciam librarum viginti et trium, Probus 4. 5: patinam argenteam librarum decem specellatam.

21. 1 *habuit leones et leopardos exarmatos in deliciis, quos edoctos per mansuetarios subito ad secundam et tertiam mensam iubebat accumbere ignorantibus cunctis, quod exarmati essent, ad pavorem ridiculum excitandum.*

Pro *cunctis* maluerim *convivis* cl. 29. 3: donavit et argentum omne convivis, quod habuit in convivio.

Ael. Lampridii Alexander Severus 2. 4 *primus denique omnium cuncta insignia et honorificentiae genera simul recepit suffragante sibimet Caesaris nomine, quod iam ante aliquot annos meruerat, et magis suffragante vita et moribus.*

Scribendum videtur *at magis suffragante v. e. m.*

6. 2 *cum senatus frequens — convenisset rogatusque esset Aurelius Alexander Caesar Augustus ut concineret ac primo recusasset, quod sciret de honoribus suis agendum, deinde postea venisset, adclamatum:*

Pro corrupta lectione *concineret* Casaubonus coniecit *conveniret*, Mommsen *consideret*, Peterus scripsit *eo veniret* propter sequentia verba *deinde postea venisset*. Mihi videtur scriptum esse olim *ut consuleret*.

9. 1 *Antoninorum nomen vel iam numen potius quantum fuerit, meminit vestra clementia: si pietatem, quid Pio sanctius? si doctrinam, quid Marco prudentius?*

Post *si pietatem* excidisse credo verbum *spectatis*.

Digitized by Google

19. 2 *senatorem numquam sine omnium senatorum, qui aderant, consilio fecit, ita ut per sententias omnium curaretur, testimonia dicerent summi viri.*

Peterus scripsit *circumiretur*, postquam alii *crearetur — gyraretur — curreretur — scrutaretur — iretur* temptaverant. Veram et genuinam lectionem esse censeo *cum iretur*, cl. 16. 2: et id quidem ita ut iretur per sententias singulorum. Conferas etiam 19. 3: idem senatores non nisi ad summorum in Palatio virorum suffragium fecit e. q. s.

20. 1 *Moderationis tantae fuit, ut nemo umquam ab eius latere summoveretur.*

Post *latere* omissum esse suspicor *temere*.

33. 4 *clamides hirtas Severi et tunicas asemas vel macrocheras,* † *et purpureaque non magna ad usum revocavit suum.*

Locus corruptissimus nescio an ita restituendus sit *et purpurea ora eaque non magna*. Apud Catullum quoque *ora purpurea* pro margine purpureo legitur.

38. 4 *Pulchrum quod vides esse nostrum regem,*
† *quod Syrum detulit propago,*
venatus facit et lepus comesus,
de quo continuum capit leporem.

Praestare visum est, secundum versum huius epigrammatis describere qualis in libris mutilatus traditur quam ex improbabili Peteri recensione: *quem Syrum tetulit propago, pulchrum*. Nempe in versus initio propter idem vocabulum quod in versu superiore est facile fieri potuit ut *pulchrum* omitteretur, at quomodo in fine exciderit ego non video. Deinde lectio *Syrum* vera esse nequit, id quod statuo collatis locis hisce:

28. 7: volebat videri originem de Romanorum gente trahere, quia eum pudebat Syrum dici. 44. 3: Syrum se dici nolebat, sed a maioribus Romanum et stemma generis depinxerat, quo ostendebatur genus eius a Metellis descendere. 68. 4: hi sunt qui bonum principem Syrum fecerunt.

Hos locos qui cognoverit et deinde versus (§ 6 infra) perlegerit, quibus Alexandrum ad nostrum epigramma respondisse Lampri-

Digitized by Google

11. 3 *Italicis civitatibus famis tempore frumentum ex urbe donavit omnique frumentariae rei consuluit.*

Non omni frumentariae rei tunc consuluit, nam infra § 5 verbis *rei frumentariae graviter providit* de urbe ipsa sermo est, sed consuluit frumentariae rei Italicarum civitatium: pro *omnique* igitur restituas, quaeso, *omnium que.*

17. 7 *in munere autem publico tam magnanimus fuit, ut centum leones una in missione simul exhiberet, et sagittis interfecit eos.*

Ista Peterus recensuit e Mommsenii coniectura pro eo quod in libris mss. ad unum omnibus exaratum est: *interfectos.* Veram lectionem ita revocatam esse non credo, sed Capitolino reddendum: *interficiendos.*

Capitolini Verus 4. 2 *Lucius quidem Marco vicem reddens † si susciperet obsecutus ut legatus proconsuli vel praeses imperatori. iam primum enim Marcus pro ambobus ad milites est locutus et pro consensus imperio ... graviter se et ad Marci mores egit.*

Proposita Peteri *sic submisse est obsecutus* et Kleinii *sic suspiciens* minime spernenda sunt atque quod ad palaeographiam attinet, probabiliora sane videntur quam id quod mihi in mentem venerat *si quid praeciperet.* At vero magnopere miror, in sequentibus alios lacunae signum posuisse neque ante me perspexisse quo manifesto ista nunc laborarent vitio. Nempe magistellus quis nomen *Marcus* (post *enim*) addidit, prave videlicet sententiam loci intellegens, cum pro verborum *locutus est* et *egit* subiecto non Marcus, sed Lucius habendus sit, id quod etiam verba *ad Marci mores* satis superque comprobant. Quod igitur nemo ubi semel admonitus erit, non videbit, delendum est nomen *Marcus,* quo sublato nihil prorsus dubii vel salebrosi iam relinquitur. Ceterum nomina a posterioribus crebro inserta esse quo sententia auctorum clarior fieret ac magis perspicua monere opus non est: quae quamquam multis locis ab editoribus iam expuncta vel uncis cincta sunt, nonnulla etiamnunc permanent qualia sunt M. Ant. Philosophus 22. 5 [*Marcus*] *ad militiae labores,* 23. 8 *idem* [*Marcus*], quod iam Peterus notavit, et alia quae in tempore indicabuntur.

Digitized by Google

4. 6 *ut vagaretur nocte per tabernas ac lupanaria obtecto capite cucullione vulgari viatorio et comisaretur cum triconibus* e. q. s.

Suspectum est adiectivum *vulgari*, quod primo suprascriptum deinde in textum receptum videtur, cl. Anton. Heliogabalus 32. 9: tectus cucullione mulionico.

6. 5 *in huius equi gratiam primum coeperunt equis aurei vel brabia postulari.*

Emenda *aurei velut brabia.* Cf. 8. 10: veluti tropaeum. Idem mendum Casaubonus sustulit Caracallus 1. 6: neque patrem suum neque patrem pueri velut auctores verberum diu respexit, ubi codices mss. omnes dant *vel.* Sic etiam Maximini Duo 32. 1: velut (umbra pulchri oris) pro tradita scriptura *vel* ab Hauptio et Cornelissenio restitutum est.

Vulc. Gallicani Avidius Cassius 5. 3 *et praeter laridum ac buccellatum atque acetum militem in expeditione portare prohibuit et, si aliud quippiam repperit, luxuriem non levi supplicio adfecit.*

Non *luxuriem* sed *luxuriantem* militem supplicio, opinor, affecit. Cf. 14. 7: qui ob hoc sibi a senatu et ab Antonino provincias datas credunt, ut luxurientur, ut divites fiant? Gordiani Tres 20. 6: quae appareat hominis esse ingeniosi sed luxuriantis et suum deserentis ingenium.

Ael. Lampridi Commodus 8. 4 *appellatus est Commodus etiam Brittanicus ab adulatoribus.*

Rursus exemplum habes nominis posterius appicti, quod neminem iam latebit qui verba proxime praecedentia attente perlegerit.

11. 6 *deorum templa polluit stupris et humano sanguine. imitatus est et medicum* cet.

Istud quidem *polluit* editores èt vetustiores èt Peterus, ad incitas redacti, ponere solent pro eo quod in libris mss. omnibus est: *pollutus.* Immerito tamen participium in libris traditum ab iis sollicitari puto atque alibi corruptelae sedem sitam esse: post *sanguine* enim excidisse credo verbum *iniit* propter sequentium litterarum similitudinem *imitatus.* Cf. M. Ant. Philosophus 27. 1: sacrarium solum ingressus est.

Digitized by Google

11. 3 *Italicis civitatibus famis tempore frumentum ex urbe donavit omnique frumentariae rei consuluit.*

Non omni frumentariae rei tunc consuluit, nam infra § 5 verbis *rei frumentariae graviter providit* de urbe ipsa sermo est, sed consuluit frumentariae rei Italicarum civitatium: pro *omnique* igitur restituas, quaeso, *omniumque.*

17. 7 *in munere autem publico tam magnanimus fuit, ut centum leones una in missione simul exhiberet, et sagittis interfecit eos.*

Ista Peterus recensuit e Mommsenii coniectura pro eo quod in libris mss. ad unum omnibus exaratum est: *interfectos.* Veram lectionem ita revocatam esse non credo, sed Capitolino reddendum: *interficiendos.*

Capitolini Verus 4. 2 *Lucius quidem Marco vicem reddens † si susciperet obsecutus ut legatus proconsuli vel praeses imperatori. iam primum enim Marcus pro ambobus ad milites est locutus et pro consensus imperio ... graviter se et ad Marci mores egit.*

Proposita Peteri *sic submisse est obsecutus* et Kleinii *sic suspiciens* minime spernenda sunt atque quod ad palaeographiam attinet, probabiliora sane videntur quam id quod mihi in mentem venerat *si quid praeciperet.* At vero magnopere miror, in sequentibus alios lacunae signum posuisse neque ante me perspexisse quo manifesto ista nunc laborarent vitio. Nempe magistellus quis nomen *Marcus* (post *enim*) addidit, prave videlicet sententiam loci intellegens, cum pro verborum *locutus est* et *egit* subiecto non Marcus, sed Lucius habendus sit, id quod etiam verba *ad Marci mores* satis superque comprobant. Quod igitur nemo ubi semel admonitus erit, non videbit, delendum est nomen *Marcus,* quo sublato nihil prorsus dubii vel salebrosi iam relinquitur. Ceterum nomina a posterioribus crebro inserta esse quo sententia auctorum clarior fieret ac magis perspicua monere opus non est: quae quamquam multis locis ab editoribus iam expuncta vel uncis cincta sunt, nonnulla etiamnunc permanent qualia sunt M. Ant. Philosophus 22. 5 [*Marcus*] *ad militiae labores,* 23. 8 *idem* [*Marcus*], quod iam Peterus notavit, et alia quae in tempore indicabuntur.

Digitized by Google

4. 6 *ut vagaretur nocte per tabernas ac lupanaria obtecto capite cucullione vulgari viatorio et comisaretur cum triconibus* e. q. s.

Suspectum est adiectivum *vulgari*, quod primo suprascriptum deinde in textum receptum videtur, cl. Anton. Heliogabalus 32. 9: tectus cucullione mulionico.

6. 5 *in huius equi gratiam primum coeperunt equis aurei vel brabia postulari.*

Emenda *aurei velut brabia.* Cf. 8. 10: veluti tropaeum. Idem mendum Casaubonus sustulit Caracallus 1. 6: neque patrem suum neque patrem pueri velut auctores verberum diu respexit, ubi codices mss. omnes dant *vel.* Sic etiam Maximini Duo 32. 1: velut (umbra pulchri oris) pro tradita scriptura *vel* ab Hauptio et Cornelissenio restitutum est.

Vulc. Gallicani Avidius Cassius 5. 3 *et praeter laridum ac buccellatum atque acetum militem in expeditione portare prohibuit et, si aliud quippiam repperit, luxuriem non levi supplicio adfecit.*

Non *luxuriem* sed *luxuriantem* militem supplicio, opinor, affecit. Cf. 14. 7: qui ob hoc sibi a senatu et ab Antonino provincias datas credunt, ut luxurientur, ut divites fiant? Gordiani Tres 20. 6: quae appareat hominis esse ingeniosi sed luxuriantis et suum deserentis ingenium.

Ael. Lampridi Commodus 8. 4 *appellatus est Commodus etiam Brittanicus ab adulatoribus.*

Rursus exemplum habes nominis posterius appicti, quod neminem iam latebit qui verba proxime praecedentia attente perlegerit.

11. 6 *deorum templa polluit stupris et humano sanguine. imitatus est et medicum* cet.

Istud quidem *polluit* editores èt vetustiores èt Peterus, ad incitas redacti, ponere solent pro eo quod in libris mss. omnibus est: *pollutus.* Immerito tamen participium in libris traditum ab iis sollicitari puto atque alibi corruptelae sedem sitam esse: post *sanguine* enim excidisse credo verbum *iniit* propter sequentium litterarum similitudinem *imitatus.* Cf. M. Ant. Philosophus 27. 1: sacrarium solum ingressus est.

Digitized by Google

13. 6 *quae omnia ista per duces sedata sunt.*

Casauboni coniectura *statim* ab editoribus fere commemoratur atque sane scriptura *ista* quin corrupta sit dubium non est; at vero ego quidem dativum commodi qui dicitur *isti* restituere malim, h. e. Commodo imperatori.

CAPITOLINI PERTINAX 13. 5 *nec multum tamen amatus est. si quidem omnes, qui libere fabulas conferebant, male Pertinacem loquebantur, christologum eum appellantes, qui bene loqueretur et male faceret.*

Tollatur interpretamentum meo quidem iudicio manifestum *qui bene loqueretur et male faceret.*

14. 6 *Milites eum et aulici odio habuerunt, populus mortem eius indignissime tulit, quia videbat omnia per eum antiqua posse restitui.*

Immo *potuisse restitui.*

AEL. SPARTIANI DIDIUS IULIANUS 8. 8 *missi tamen a senatu, quorum cura per militem gregarium in Palatio idem Iulianus occisus est fidem Caesaris implorans, hoc est Severi.*

Deleatur putidum emblema *hoc est Severi.*

AEL. SPARTIANI SEVERUS 20. 2 *Antoninum scilicet Bassianum quidem ex priore matrimonio susceperat et Getam de Iulia genuerat.*

Insiticia haec atque eicienda sunt, cl. 10. 3: filium suum maiorem Bassianum — Caesarem appellavit, ut fratrem suum Getam ab spe imperii, quam ille conceperat, summoveret. — unde Getam etiam quidam Antoninum putant dictum, ut et ipse succederet in imperio, 16. 3: ideo etiam filium eius Bassianum Antoninum, qui Caesar appellatus iam fuerat, annum XIII agentem participem imperii dixerunt milites. Getam quoque, minorem filium, Caesarem dixerunt, eundem Antoninum, ut plerique in litteras tradunt, appellantes, 19. 2: Reliquit filios duos, Antoninum Bassianum et Getam, cui et ipsi in honorem Marci Antonini nomen inposuit.

Ecquis qui hos locos accurate perlegerit, scriptorem haud plane iam insipidum etiam verba supra descripta addidisse crediderit?

Digitized by Google

AEL. SPARTIANI PESCENNIUS NIGER 1. 4 *Hic eruditus mediocriter litteris, moribus ferox, divitiis inmodicus, vita parcus, libidinis effrenatae ad omne genus cupiditatum, ordines diu duxit.*

Conicio *vitiis inmodicus*. Cf. 5. 1.

2. 4. *Ad occidendum autem Nigrum primipilarem Iulianus miserat, stulte ad eum qui haberet exercitus Severi posset; proinde quasi qualis libet imperator a primipilario posset occidi.*

Ista tradita sunt, sed vulgo pro verbis *Severi posset* recensetur: *et se tueri posset* itaque Peterus quoque recensuit. Ego vero Iordano credo, verbum *posset* repetitum esse e versu sequenti, ceterum praeterea verba *stulte ad eum qui haberet exercitus Severi* per errorem in textum recepta atque rursus in marginem ableganda esse moneo.

3. 7 *ipse a milite nihil accepit. cum tribunatus ageret, nihil accipi passus est.*

Particula *et*, quam post postremas litteras verbi *accepit* omissam esse credo, reddita uno tenore scribendum puto: *accipit et cum tr. a.*

5. 3 *nec tamen in senatum quicquam de Nigro Severus dixit, cum iam audisset de eius imperio, ipse autem proficisceretur ad conponendum orientis statum. tantum sane illud fecit proficiscens, ut legiones ad Africam mitteret, ne eam Pescennius occuparet et fame populum Romanum perurgueret.*

Librorum scripturam, non Peteri recensionem descripsi, qui recepta Petschenigii coniectura edidit: *statum nutantem. sane illud*, nam mutatione perexigua facta locum restitui posse existimo: pro *illud* nimirum, quod Iordanus sine iusta causa delevit, reponas: *ille*. Spartianus enim id pronomen, quamvis prorsus supervacaneum, pro personali adhibere adamat, cf. 8. 3: ad quod ille respondit alium versum talem, 10. 1: quod quidem illi odium militare concitavit.

6. 3 *sed exarsit secundo civili bello, immo iam tertio et factus est durior, tunc cum innumeros senatores interemit Severus et ab aliis Syllae Punici, ab aliis Marii nomen accepit.*

Digitized by Google

Pro *cum*, quod Iordanus auctore Mommseno expunxit, Peterus in *etiam* mutare voluit, scriptum esse arbitror: *enim*. Cf. 10. 2: dicebat enim posse fieri, ut cet., Ant. Caracallus 3. 4: ipse enim inter suasores Getae mortis primus fuerat.

10. 1 *addito eo ut ligneis vasis uterentur. — dicebat enim posse fieri, ut sarcinae militares in potestatem hostium venirent, nec se barbarae nationes argento nostro gloriosiores facerent, cum alia minus apta hosticam viderentur ad gloriam.*

Pro *alia* malim: *illa* scr. lignea vasa.

12. 3 *Apud omnes constat quod, si rerum potitus fuisset, omnia correcturus fuerit, quae Severus vel non potuit emendare vel noluit, et quidem sine crudelitate, immo etiam cum lenitate, sed militari, non remissa et inepta atque ridicula.*

Deleatur additamentum *non remissa et inepta atque ridicula.*

Capitolini Clodius Albinus 2. 5 *sane ut tibi insigne aliquod imperialis maiestatis adiciam, habebis utendi coccini pallii facultatem impraesentiarum et ad me et cum mecum fueris.*

Peterus *adiciam* de suo dedit pro librorum lectione, quae est *accedam*, alii alia proposuerunt. At emendandum esse *concedam* aio, cf. 6. 6: quaesturae gratia illi facta est, qua concessa aedilis non amplius quam decem diebus fuit. Quod autem ex Ungeri coniectura editor edidit *impraesentiarum* pro codicum mss. scriptura *me praesentem* displicet: tradita lectio mihi quidem dubitationem relinquit nullam quin formam usitatiorem Capitolinus posuerit quae est *in praesenti*, cl. eiusdem Maximus et Balbinus 1. 4: neque in praesenti ullum sit auxilium quo respirare possimus, 14. 7: imperator est appellatus, quia non erat alius in praesenti.

3. 1 *His litteris acceptis omnino facere id, quod iubebat, noluit.*

Sic vulgo scribi solet pro scriptura tradita *a nonio*, nisi quod Iordanus vocabula uncis inclusit, Salmasius *a Commodo* obtulit. Conicio: *continuo*. Cf. eiusdem Opilius Macrinus 5. 1: quem continuo, ut diximus, Antoninum appellari a militibus iussit, Maximini Duo 6. 7: et continuo dixit: 'Date alium, sed tribunum'.

Digitized by Google

11. 7 *in vestitu nitidissimus fuit, in convivio sordidissimus et soli studens copiae, mulierarius inter primos amatores, aversae Veneris semper ignarus* cet.

Voc. *amatores* interpretatori deberi et delendum esse satis est perspicuum.

12. 11 *quin etiam audiendus in senatu fuit Statilius Corfulenus, qui honores Albino et eius fratri decernendos ducebat, cui hoc superfuit, ut de me ille decerneret homo nobilis et triumphum.*

Scribendum est *ut de me illi* (sc. Albino), quo pronomine per totam epistulam Albinus significatur.

AEL. SPARTIANI CARACALLUS 8. 6 *est etiam haec fabella, quod dictare noluerit orationem, qua invehendum erat in fratrem, ut causa eius melior fieret qui occiderat; illum autem negantem respondisse, aliud esse parricidium aliud accusare innocentem occisum.*

Ecce scriptura quae in libris mss. nunc exstat.

Salmasius aut *aliud* semel delendum aut *illud — aliud* scribendum esse pronuntiavit, e quibus emendandi rationibus Iordanus illam, hanc Peterus in textu recensendo elegit. At tamen utraque reicienda est. Ipse verborum tenor facile docet, Spartianum Papinianum loquentem fecisse:

aliud esse parridium ⟨excusare⟩, aliud accusare innocentem occisum.

9. 11 *in quo quidem mihi mirum videtur, quemadmodum sacra Isidis primum per hunc Romam venisse dicantur, cum Antoninus Commodus ita ea celebraverit, ut et Anubin portaret et pausas ederet; nisi forte iste addidit celebritati, non eam primus invexit.*

Pro *eam* scribendum puto: *ea* (sacra Isidis sc.).

10. 6 *nam cum Germanici et Parthici et Arabici et Alamannici nomen adscriberet — Helvius Pertinax, filius Pertinacis, dicitur ioco dixisse:*

Post *Alamannici* excidisse videtur: *sibi*, cl. Gordiani Tres 4. 7: ut sibi quoque, ut multi dicunt, Antonini, ut plerique autem adserunt, Antonii nomen adscripserit.

Digitized by Google

11. 8 *Severus dicitur animo volutasse, ut et hunc occideret, nisi* [illegible] *praefecti eius, gravis viri.*

Perperam alii *praefecti eius* [illegible] *viri.* Conicio: *praefecti eius gravissimi.* Cf. Tyrann. Triginta 33. 3: cumque se gravissimo ferret, Maximin. Iun. 7. 3: quod Alexandro — gravissimum fuit.

CAPITOLINI MACRINI [illegible] *iunxit autem etiam collegam, ne et* [illegible] *cunctis quod, si unius numeri* [illegible] *recusaret et omnes cupidissime id facerent.*

Pro [illegible] *unus*, nam hoc in codicibus legitur omnibus [illegible] *cuius.*

[illegible] *nem vobis notum et imperio miles de-*
[illegible] *nium videlicet appellans, ut cohonestaretur*
[illegible] *gni honore.*
[illegible] *prius nominis, tunc etiam regni honore.*

[illegible] *hominis fugissent, reppertos ad gladium ludi*

[illegible] *ad gladium ludii*, cl. Claudius 5. 5: habuit [illegible] *ludius* muunerarius hoc nomen in indice ludiorum Iuven. Sat. 6. 82 et 11. 20.

[illegible] *erunt sed translati sunt in Latinum, nam Graece* [illegible] *videbatur autem mihi ab aliquo poeta* [illegible]

[illegible] *videbatur* — *sed* in marginem expelle, unde male [illegible] *irrepserunt.*

[illegible] Lucanus Pharsalia 4. 4 *primi denique Diadematum* [illegible] *sed ab aliquo, cui ex nomine materni Dia-* [illegible] *quamvis non multum abhorreat ab illo signo* [illegible] *Diadematos.*

[illegible] *Diadematos*, lectio mutata Salmasio [illegible] *nullam manifestam non emendare, sed* [illegible] *Vide videlicet ad interpretatore postea ad-*

Digitized by Google

dita esse forma ipsa comprobat, nam ad voc. *illo* explicandum ille suprascripsit: *signum diadematis* (sc. intellege *vel* scriptor dicit) casus nimirum vocabuli ratione non habita.

AEL. LAMPRIDII HELIOGABALUS 4. 4 *sed Symiamira facta sunt senatus consulta ridicula de legibus matronalibus.*

Conicio *sub Symiamira.*

6. 7 *nec Romanas tantum extinguere voluit religiones, sed per orbem terrae, unum studens, ut Heliogabalus deus ubique coleretur.*

Ante *unum* excidisse suspicor *universas.*

16. 1 *iussit subito senatum urbe decedere. omnesque, quibus aut vehicula aut servi deerant, subito proficisci iussi sunt, cum alii per baiulos, alii per fortuita animalia et mercede conducta veherentur.*

Locum corruptum esse neque tamen Kellerbauerum eo quod pro *subito proficisci* substituere suadet *pedibus proficisci* Lampridii sententiam recte perspexisse opinor neque eiusmodi corruptelae originem facile explico. Equidem auctorem hoc dicere voluisse credo: quicumque aut vehicula aut servos habebant, iis causa nulla erat morandi, itaque subito proficisci iussi sunt; ceteris vero, qui non habebant, aut baiuli aut iumenta mercede conducenda erant, ita ut non illico abire possent sed aliquantulum dilationis iis concederetur. Quae tum demum eum eloquentem reddideris, si pro *deerant* correxeris *aderant* aut ante *deerant* inserueris *non.*

17. 2 *sed cum non cepisset cloaca fortuito, per pontem Aemilium adnexo pondere, ne fluitaret, in Tiberim abiectum est, ne umquam sepeliri posset.*

Additamentum illud puerile *ne fluitaret* expellendum est.

19. 5 *denique* [haec genera poculorum ante Heliogabalum non leguntur.] *nec erat ei ulla vita nisi exquirere voluptates.*

Verba a me inclusa e margine in textum irrepserunt, quae quam ridicule orationem interrumpant nemo non videbit, quam inepte observata sint agnoscet quicumque ea, quae supra a Lampridio narrata sunt, perlustraverit.

Digitized by Google

20. 6 *exhibuit et Palatinis ingentes extis mullorum refertas et cerebellis foenicopterum et perdicum ovis* e. q. s.

Varie hic locus a criticis temptatus est. Salmasius post *ingentes* excidisse coniecit *lances*, Iordanus et Eyssenhardtius lacunae signum posuerunt, Peterus pro *ingentes* scripsit *magides*. At emendandum est: *exhibuit et Palatinis patinas ingentes*. Litterarum similitudo vocabulorum *palatinis* et *patinas* fecit ut hoc in describendo fuerit omissum. Cf. Claudius 17. 5: patenam argenteam hederaciam librarum viginti et trium, Probus 4. 5: patinam argenteam librarum decem specellatam.

21. 1 *habuit leones et leopardos exarmatos in deliciis, quos edoctos per mansuetarios subito ad secundam et tertiam mensam iubebat accumbere ignorantibus cunctis, quod exarmati essent, ad pavorem ridiculum excitandum.*

Pro *cunctis* maluerim *convivis* cl. 29. 3: donavit et argentum omne convivis, quod habuit in convivio.

Ael. Lampridii Alexander Severus 2. 4 *primus denique omnium cuncta insignia et honorificentiae genera simul recepit suffragante sibimet Caesaris nomine, quod iam ante aliquot annos meruerat, et magis suffragante vita et moribus.*

Scribendum videtur *at magis suffragante v. e. m.*

6. 2 *cum senatus frequens — convenisset rogatusque esset Aurelius Alexander Caesar Augustus ut concineret ac primo recusasset, quod sciret de honoribus suis agendum, deinde postea venisset, adclamatum:*

Pro corrupta lectione *concineret* Casaubonus coniecit *conveniret*, Mommsen *consideret*, Peterus scripsit *eo veniret* propter sequentia verba *deinde postea venisset*. Mihi videtur scriptum esse olim *ut consuleret*.

9. 1 *Antoninorum nomen vel iam numen potius quantum fuerit, meminit vestra clementia: si pietatem, quid Pio sanctius? si doctrinam, quid Marco prudentius?*

Post *si pietatem* excidisse credo verbum *spectatis*.

Digitized by Google

19. 2 *senatorem numquam sine omnium senatorum, qui aderant, consilio fecit, ita ut per sententias omnium curaretur, testimonia dicerent summi viri.*

Peterus scripsit *circumiretur*, postquam alii *crearetur* — *gyraretur* — *curreretur* — *scrutaretur* — *iretur* temptaverant. Veram et genuinam lectionem esse censeo *cum iretur*, cl. 16. 2: et id quidem ita ut iretur per sententias singulorum. Conferas etiam 19. 3: idem senatores non nisi ad summorum in Palatio virorum suffragium fecit e. q. s.

20. 1 *Moderationis tantae fuit, ut nemo umquam ab eius latere summoveretur.*

Post *latere* omissum esse suspicor *temere*.

33. 4 *clamides hirtas Severi et tunicas asemas vel macrocheras,* † *et purpureaque non magna ad usum revocavit suum.*

Locus corruptissimus nescio an ita restituendus sit *et purpurea ora eaque non magna*. Apud Catullum quoque *ora purpurea* pro margine purpureo legitur.

38. 4 *Pulchrum quod vides esse nostrum regem,*
† *quod Syrum detulit propago,*
venatus facit et lepus comesus,
de quo continuum capit leporem.

Praestare visum est, secundum versum huius epigrammatis describere qualis in libris mutilatus traditur quam ex improbabili Peteri recensione: *quem Syrum tetulit propago, pulchrum.* Nempe in versus initio propter idem vocabulum quod in versu superiore est facile fieri potuit ut *pulchrum* omitteretur, at quomodo in fine exciderit ego non video. Deinde lectio *Syrum* vera esse nequit, id quod statuo collatis locis hisce:

28. 7: volebat videri originem de Romanorum gente trahere, quia eum pudebat Syrum dici. 44. 3: Syrum se dici nolebat, sed a maioribus Romanum et stemma generis depinxerat, quo ostendebatur genus eius a Metellis descendere. 68. 4: hi sunt qui bonum principem Syrum fecerunt.

Hos locos qui cognoverit et deinde versus (§ 6 infra) perlegerit, quibus Alexandrum ad nostrum epigramma respondisse Lampri-

Digitized by Google

dius narrat, an credibile ei videbitur, imperatorem sex versibus usum esse ut scurram, qui pulchritudinem suam eiusque causam ficticiam irrisisset, vituperaret, sed ne verbo quidem originem illam, quam tantopere in odio habebat, commemoravisse, si poeta noster iocularis eam quoque illi obiecisset? Dubitare igitur noli, quin nomen *Syrum* vocabulum detruserit cui primum a nescio quo fuerit suprascriptum, et versum ita iam restitue:

pulchrum quod vides esse nostrum regem,
pulchrum quod sua detulit propago.

Homo petulans cum dicit *sua* qualiscumque sc. *propago*, non aperte quicquam dicit quod offendere possit, at simul ad originem illam obscuram atque ipsi imperatori odiosam leniter alludit, ita tamen ut hanc cavillationem neglegere et quasi non agnoscere Alexandro melius sit.

39. 4 *Balnea omnibus regionibus addidit, quae forte non habebant. nam hodieque multa dicuntur Alexandri.*

Verba postrema a magistello postea addita sunt.

39. 7 *tuncque primum semisses aureorum formati sunt, tunc etiam cum ad tertiam aurei partem vectigal desidisset, tremisses, dicente Alexandro etiam quartarios futuros, quod minus non posset.*

Peterus ad paginae calcem rogat num forte *quo minus* sit legendum. Equidem dubito an *quoad minus non posset* vera lectio sit. Cf. Gordiani Tres 25. 3: quid enim facerem, quoad nos mater venderet (ut Eyssenhardtius emendavit) atque ea quae a me observata sunt ad Triginta Tyrannos 18. 10 (Mnemos. Vol. XXXIX pag. 229 sq.).

41. 2 *prorsus censuram suis temporibus de propriis moribus gessit. imitati sunt eum magni viri et uxorem eius matronae pernobiles.*

Sententia flagitat *imitati sunt enim eum*, nam ita locum interpretandum opinor: suis temporibus (h. e. hominibus suae aetatis) censuram gessit de propriis moribus (h. e. in moribus suis emendandis). Siquis explicare vellet censuram suorum morum gessit, illud *suis temporibus* probabilem interpretationem non admitteret. Ceterum ut hoc loco *enim*, ita Lampridius 45. 4 voc. *autem* collocavit: certum est autem eum numquam id quod proposuerat fefellisse.

Digitized by Google

42. 4 *iudices cum promoveret — et argento et necessariis instruebat, ita ut praesides provinciarum acciperent argenti pondo vicena — et, si uxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent.*

Peterus pro *quod* scripsit *quot*, ego vero verba *quod sine his esse non possent* scurrae illi reddere velim, qui quin iocum suum posteris traderet facere non potuerit.

45. 3 *iam enim inde tacebatur, et omnes ambulabant, ne dispositionem Romanam barbari scirent.*

Iam inde a Casaubono, qui post *omnes* inseri iussit *taciti*, viri docti in hoc loco restituendo desudarunt. Plerique verbum *ambulabant* corruptum esse censuerunt, pro quo Cornelissen *ambigebant* — Golisch *elaborabant* — Petschenig *simulabant* proposuerunt, verum si istam sententiam loco inculcandam putarem, certe probabilius duxissem *aemulabantur*. Peterus adnotat, suspectum sibi esse *ambulabant*, desiderari enim ignorandi notionem; denique Iordanus nodum non solvit sed dissecuit, nam verba *et omnes ambulabantur* uncis inclusit.

Criticos illos omnes auctoris sententiam minime intellexisse contendo. Quid enim? Haec continuo praecedunt:

> primum tamen eius consuetudinem dicam de rebus vel tacendis vel prodendis. tacebantur secreta bellorum, itinerum autem dies publice proponebantur, ita ut edictum penderet ante menses duos, in quo scriptum esset: 'Illa die, illa hora ab urbe sum exiturus et, si di voluerint, in prima mansione mansurus', deinde per ordinem mansiones, deinde stativae, deinde ubi annona esset accipienda, et id quidem eo usque quamdiu ad fines barbaricos veniretur. iam inde enim tacebatur e. q. s.

Non igitur hoc primum inquirendum esse aio, quale verbum pro *ambulabant* probabiliter substitui possit, sed hoc, quid iam inde taceretur. Nempe si Lampridius verbum *tacebatur* absolute hic posuisset, nimirum in praecedentibus enarrare debuerat, facultatem libere confabulandi militibus eousque in itinere concessam fuisse, eos sermonibus quasi iter fefellisse. At nil tale dixit, sed disertis verbis affirmavit, se imperatoris consuetudinem de rebus vel tacendis vel prodendis esse traditurum, atque multa

Digitized by Google

deinceps enumeravit, quae ille cum militibus fideliter communicare soleret eo usque quamdiu ad fines barbaricos veniretur. Nonne consentaneum erat iam sequi, eum ab eo inde temporis momento res vel minimas milites suos aeque fideliter celavisse, ne dispositionem Romanam barbari scirent? Quae cum ita sint, sic locum restituo:

iam enim inde tacebatur et omnis ambulatio, ne e. q. s.

59. 8 *a militibus tamen constat* (sc. Alexandrum occisum esse), *cum iniuriose quasi in puerum eundem et matrem eius avaram et cupidam multa dixissent.*

Pro *eundem* conicio *crudum.*

ΣΚΕΛΛΙΑΣ — ΣΚΕΛΙΑΣ.

Benevolentissime nuper vir doctissimus Stanislaus Witkowski dono mihi misit exemplar Studiorum Aristophaneorum in Commentariis Eos anno 1911 evulgatorum, qua commentatione locis compluribus Avium fabulae prodesse conatus est.

Qui de Avium versu 126 fuse et erudite disputando demonstratum ivit, non sequendum esse Kirchhoffium, qui verba tradita:

ἀριστοκρατεῖσθαι δῆλος εἶ ζητῶν. — ἐγώ;
ἥκιστα, καὶ τὸν Σκελλίου βδελύττομαι

ex auctoritate cuiusdam inscriptionis sic mutari iussit:

καὶ γὰρ τὸν Σκελίου βδελύττομαι,

sed servandum esse id quod praebent codices; cui lectioni hactenus unus Wilamowitzius (Aristot. u. Athen I 100, 3) patrocinatus fuerat.

Plane mihi persuasit Witkowski, eoque facilius quod et sponte mea ad eam opinionem perveneram. Nam certum — me quidem iudice — argumentum, quod Witkowskio commentationem suam scribenti nondum innotuerat, ad longam syllabam initialem nominis Σκελλίου tuendam iam praebet alius versus Aristophaneus, qui e papyro Florentina 112 innotuit:

εἰς τοῦ στρατηγοῦ κωμάσω τοῦ Σκελίου.

Nam licet ibi quoque, ut in inscriptione cui Kirchhoff et multi alii fidem habuerunt, semel exarata sit littera λ, numeri tamen versus ceteroquin minime suspecti luculenter docent primam nominis syllabam *longam* fuisse, Σκελλίου igitur esse scribendum. Quod nomen non ad substantivum τὸ σκέλος sed ad adiectivum σκελλόν sive διεστραμμένον (Hesych.) esse referendum ostendit Witkowski et contulit nomina similia in lapidibus obvia Κυλλίας (κυλλός), Μικκίας (μικκός), Σι(μ)μίας (σιμός), alia.

v. L.

Digitized by Google

OBSERVATIUNCULAE AD P. VERGILII MARONIS ECLOGAE QUARTAE INTERPRETATIONEM ET VERSIONEM GRAECAM [1]).

SCRIPSIT

ALPHONSUS KURFESS.

P. Vergilium Maronem ecloga quarta prophetae christiani gradum consecutum esse quis est qui nesciat? et usque ad nostram aetatem nonnulli viri docti [2]) in hac ecloga vaticinium de Iesu Christo et totius mundi permutatione religione christiana effecta invenerunt. accuratissima autem eiusmodi interpretatio apud Eusebium in Constantini ad sanctum coetum oratione exstat [3]), ubi Vergilii ecloga quarta non solum in sententiam christianam accipitur et tribus capitibus (XIX—XXI) exponitur, sed etiam explicatione interposita Graece vertitur, ita ut interpres ille Graecus ex libidine a textu Vergiliano longe discedat et versus mutet et interpolet.

De auctore huius orationis Heikelius in praefatione [4]) sic iudicat: neque Constantinum neque Eusebium orationis auctorem

1) Extat apud Eusebium in Constantini ad Sanctum coetum oratione: Eusebii opera, tom. I ed. I. A. Heikel, Lipsiae 1902, p. 181 sq.

2) Cf. Renan, vie de Jésus, Berol. 1863, ch. 1. p. 12 et ch. 4 p. 34 sq.; Michaëlis in progr. gymn. Zittav. 1864, 'Praestantissimum Romanorum oraculum. Brevissima de Virg. ecl. IV expositio'.

3) Cf. Comparetti, Vergil im Mittelalter, Lipsiae 1875, p. 93 sq.

4) p. CXII sq.

Digitized by Google

Pro *cum*, quod Iordanus auctore Mommseno expunxit, Peterus in *etiam* mutare voluit, scriptum esse arbitror: *enim*. Cf. 10. 2: dicebat enim posse fieri, ut cet., Ant. Caracallus 3. 4: ipse enim inter suasores Getae mortis primus fuerat.

10. 1 *addito eo ut ligneis vasis uterentur. — dicebat enim posse fieri, ut sarcinae militares in potestatem hostium venirent, nec se barbarae nationes argento nostro gloriosiores facerent, cum alia minus apta hosticam viderentur ad gloriam.*

Pro *alia* malim: *illa* scr. lignea vasa.

12. 3 *Apud omnes constat quod, si rerum potitus fuisset, omnia correcturus fuerit, quae Severus vel non potuit emendare vel noluit, et quidem sine crudelitate, immo etiam cum lenitate, sed militari, non remissa et inepta atque ridicula.*

Deleatur additamentum *non remissa et inepta atque ridicula.*

Capitolini Clodius Albinus 2. 5 *sane ut tibi insigne aliquod imperialis maiestatis adiciam, habebis utendi coccini pallii facultatem impraesentiarum et ad me et cum mecum fueris.*

Peterus *adiciam* de suo dedit pro librorum lectione, quae est *accedam*, alii alia proposuerunt. At emendandum esse *concedam* aio, cf. 6. 6: quaesturae gratia illi facta est, qua concessa aedilis non amplius quam decem diebus fuit. Quod autem ex Ungeri coniectura editor edidit *impraesentiarum* pro codicum mss. scriptura *me praesentem* displicet: tradita lectio mihi quidem dubitationem relinquit nullam quin formam usitatiorem Capitolinus posuerit quae est *in praesenti*, cl. eiusdem Maximus et Balbinus 1. 4: neque in praesenti ullum sit auxilium quo respirare possimus, 14. 7: imperator est appellatus, quia non erat alius in praesenti.

3. 1 *His litteris acceptis omnino facere id, quod iubebat, noluit.*

Sic vulgo scribi solet pro scriptura tradita *a nonio*, nisi quod Iordanus vocabula uncis inclusit, Salmasius *a Commodo* obtulit. Conicio: *continuo*. Cf. eiusdem Opilius Macrinus 5. 1: quem continuo, ut diximus, Antoninum appellari a militibus iussit, Maximini Duo 6. 7: et continuo dixit: 'Date alium, sed tribunum'.

Digitized by Google

11. 7 *in vestitu nitidissimus fuit, in convivio sordidissimus et soli studens copiae, mulierarius inter primos amatores, aversae Veneris semper ignarus* cet.

Voc. *amatores* interpretatori deberi et delendum esse satis est perspicuum.

12. 11 *quin etiam audiendus in senatu fuit Statilius Corfulenus, qui honores Albino et eius fratri decernendos ducebat, cui hoc superfuit, ut de me ille decerneret homo nobilis et triumphum.*

Scribendum est *ut de me illi* (sc. Albino), quo pronomine per totam epistulam Albinus significatur.

AEL. SPARTIANI CARACALLUS 8. 6 *est etiam haec fabella, quod dictare noluerit orationem, qua invehendum erat in fratrem, ut causa eius melior fieret qui occiderat; illum autem negantem respondisse, aliud esse parricidium aliud accusare innocentem occisum.*

Ecce scriptura quae in libris mss. nunc exstat.

Salmasius aut *aliud* semel delendum aut *illud* — *aliud* scribendum esse pronuntiavit, e quibus emendandi rationibus Iordanus illam, hanc Peterus in textu recensendo elegit. At tamen utraque reicienda est. Ipse verborum tenor facile docet, Spartianum Papinianum loquentem fecisse:

aliud esse parridium ⟨excusare⟩, aliud accusare innocentem occisum.

9. 11 *in quo quidem mihi mirum videtur, quemadmodum sacra Isidis primum per hunc Romam venisse dicantur, cum Antoninus Commodus ita ea celebraverit, ut et Anubin portaret et pausas ederet; nisi forte iste addidit celebritati, non eam primus invexit.*

Pro *eam* scribendum puto: *ea* (sacra Isidis sc.).

10. 6 *nam cum Germanici et Parthici et Arabici et Alamannici nomen adscriberet — Helvius Pertinax, filius Pertinacis, dicitur ioco dixisse:*

Post *Alamannici* excidisse videtur: *sibi*, cl. Gordiani Tres 4. 7: ut sibi quoque, ut multi dicunt, Antonini, ut plerique autem adserunt, Antonii nomen adscripserit.

Digitized by Google

Pro *cum*, quod Iordanus auctore Mommseno expunxit, Peterus in *etiam* mutare voluit, scriptum esse arbitror: *enim*. Cf. 10. 2: dicebat enim posse fieri, ut cet., Ant. Caracallus 3. 4: ipse enim inter suasores Getae mortis primus fuerat.

10. 1 *addito eo ut ligneis vasis uterentur. — dicebat enim posse fieri, ut sarcinae militares in potestatem hostium venirent, nec se barbarae nationes argento nostro gloriosiores facerent, cum alia minus apta hosticam viderentur ad gloriam.*

Pro *alia* malim: *illa* scr. lignea vasa.

12. 3 *Apud omnes constat quod, si rerum potitus fuisset, omnia correcturus fuerit, quae Severus vel non potuit emendare vel noluit, et quidem sine crudelitate, immo etiam cum lenitate, sed militari, non remissa et inepta atque ridicula.*

Deleatur additamentum *non remissa et inepta atque ridicula.*

Capitolini Clodius Albinus 2. 5 *sane ut tibi insigne aliquod imperialis maiestatis adiciam, habebis utendi coccini pallii facultatem impraesentiarum et ad me et cum mecum fueris.*

Peterus *adiciam* de suo dedit pro librorum lectione, quae est *accedam*, alii alia proposuerunt. At emendandum esse *concedam* aio, cf. 6. 6: quaesturae gratia illi facta est, qua concessa aedilis non amplius quam decem diebus fuit. Quod autem ex Ungeri coniectura editor edidit *impraesentiarum* pro codicum mss. scriptura *me praesentem* displicet: tradita lectio mihi quidem dubitationem relinquit nullam quin formam usitatiorem Capitolinus posuerit quae est *in praesenti*, cl. eiusdem Maximus et Balbinus 1. 4: neque in praesenti ullum sit auxilium quo respirare possimus, 14. 7: imperator est appellatus, quia non erat alius in praesenti.

3. 1 *His litteris acceptis omnino facere id, quod iubebat, noluit.*

Sic vulgo scribi solet pro scriptura tradita *a nonio*, nisi quod Iordanus vocabula uncis inclusit, Salmasius *a Commodo* obtulit. Conicio: *coi*
continuo,
Maximini D
bunum'.

Digitized by Google

11. 7 *in vestitu nitidissimus fuit, in convivio sordidissimus et soli studens copiae, mulierarius inter primos amatores, aversae Veneris semper ignarus* cet.

Voc. *amatores* interpretatori deberi et delendum esse satis est perspicuum.

12. 11 *quin etiam audiendus in senatu fuit Statilius Corfulenus, qui honores Albino et eius fratri decernendos ducebat, cui hoc superfuit, ut de me ille decerneret homo nobilis et triumphum.*

Scribendum est *ut de me illi* (sc. Albino), quo pronomine per totam epistulam Albinus significatur.

AEL. SPARTIANI CARACALLUS 8. 6 *est etiam haec fabella, quod dictare noluerit orationem, qua invehendum erat in fratrem, ut causa eius melior fieret qui occiderat; illum autem negantem respondisse, aliud esse parricidium aliud accusare innocentem occisum.*

Ecce scriptura quae in libris mss. nunc exstat.

Salmasius aut *aliud* semel delendum aut *illud — aliud* scribendum esse pronuntiavit, e quibus emendandi rationibus Iordanus illam, hanc Peterus in textu recensendo elegit. At tamen utraque reicienda est. Ipse verborum tenor facile docet, Spartianum Papinianum loquentem fecisse:

aliud esse parridium ⟨excusare⟩, aliud accusare innocentem occisum.

9. 11 *in quo quidem mihi mirum videtur, quemadmodum sacra Isidis primum per hunc Romam venisse dicantur, cum Antoninus Commodus ita ea celebraverit, ut et Anubin portaret et pausas ederet; nisi forte iste addidit celebritati, non eam primus invexit.*

Pro *eam* scribendum puto: *ea* (sacra Isidis sc.).

10. 6 *nam cum Germanici et Parthici et Arabici et Alamannici nomen adscriberet — Helvius Pertinax, filius Pertinacis, dicitur ioco dixisse:*

Post *Alamannici* excidisse videtur: *sibi*, cl. Gordiani Tres 4. 7: ut sibi quoque, ut multi dicunt, Antonini, ut plerique autem adserunt, Antonii nomen adscripserit.

Digitized by Google

Pro *cum*, quod Iordanus auctore Mommseno expunxit, Peterus in *etiam* mutare voluit, scriptum esse arbitror: *enim*. Cf. 10. 2: dicebat enim posse fieri, ut cet., Ant. Caracallus 3. 4: ipse enim inter suasores Getae mortis primus fuerat.

10. 1 *addito eo ut ligneis vasis uterentur. — dicebat enim posse fieri, ut sarcinae militares in potestatem hostium venirent, nec se barbarae nationes argento nostro gloriosiores facerent, cum alia minus apta hosticam viderentur ad gloriam.*

Pro *alia* malim: *illa* scr. lignea vasa.

12. 3 *Apud omnes constat quod, si rerum potitus fuisset, omnia correcturus fuerit, quae Severus vel non potuit emendare vel noluit, et quidem sine crudelitate, immo etiam cum lenitate, sed militari, non remissa et inepta atque ridicula.*

Deleatur additamentum *non remissa et inepta atque ridicula.*

Capitolini Clodius Albinus 2. 5 *sane ut tibi insigne aliquod imperialis maiestatis adiciam, habebis utendi coccini pallii facultatem impraesentiarum et ad me et cum mecum fueris.*

Peterus *adiciam* de suo dedit pro librorum lectione, quae est *accedam*, alii alia proposuerunt. At emendandum esse *concedam* aio, cf. 6. 6: quaesturae gratia illi facta est, qua concessa aedilis non amplius quam decem diebus fuit. Quod autem ex Ungeri coniectura editor edidit *impraesentiarum* pro codicum mss. scriptura *me praesentem* displicet: tradita lectio mihi quidem dubitationem relinquit nullam quin formam usitatiorem Capitolinus posuerit quae est *in praesenti*, cl. eiusdem Maximus et Balbinus 1. 4: neque in praesenti ullum sit auxilium quo respirare possimus, 14. 7: imperator est appellatus, quia non erat alius in praesenti.

3. 1 *His litteris acceptis omnino facere id, quod iubebat, noluit.*

Sic vulgo scribi solet pro scriptura tradita *a nonio*, nisi quod Iordanus vocabula uncis inclusit, Salmasius *a Commodo* obtulit. Conicio: *continuo*. Cf. eiusdem Opilius Macrinus 5. 1: quem continuo, ut diximus, Antoninum appellari a militibus iussit, Maximini Duo 6. 7: et continuo dixit: 'Date alium, sed tribunum'.

Digitized by Google

11. 7 *in vestitu nitidissimus fuit, in convivio sordidissimus et soli studens copiae, mulierarius inter primos amatores, aversae Veneris semper ignarus* cet.

Voc. *amatores* interpretatori deberi et delendum esse satis est perspicuum.

12. 11 *quin etiam audiendus in senatu fuit Statilius Corfulenus, qui honores Albino et eius fratri decernendos ducebat, cui hoc superfuit, ut de me ille decerneret homo nobilis et triumphum.*

Scribendum est *ut de me illi* (sc. Albino), quo pronomine per totam epistulam Albinus significatur.

AEL. SPARTIANI CARACALLUS 8. 6 *est etiam haec fabella, quod dictare noluerit orationem, qua invehendum erat in fratrem, ut causa eius melior fieret qui occiderat; illum autem negantem respondisse, aliud esse parricidium aliud accusare innocentem occisum.*

Ecce scriptura quae in libris mss. nunc exstat.

Salmasius aut *aliud* semel delendum aut *illud* — *aliud* scribendum esse pronuntiavit, e quibus emendandi rationibus Iordanus illam, hanc Peterus in textu recensendo elegit. At tamen utraque reicienda est. Ipse verborum tenor facile docet, Spartianum Papinianum loquentem fecisse:

aliud esse parridium ⟨excusare⟩, aliud accusare innocentem occisum.

9. 11 *in quo quidem mihi mirum videtur, quemadmodum sacra Isidis primum per hunc Romam venisse dicantur, cum Antoninus Commodus ita ea celebraverit, ut et Anubin portaret et pausas ederet; nisi forte iste addidit celebritati, non eam primus invexit.*

Pro *eam* scribendum puto: *ea* (sacra Isidis sc.).

10. 6 *nam cum Germanici et Parthici et Arabici et Alamannici nomen adscriberet — Helvius Pertinax, filius Pertinacis, dicitur ioco dixisse:*

Post *Alamannici* excidisse videtur: *sibi*, cl. Gordiani Tres 4. 7: ut sibi quoque, ut multi dicunt, Antonini, ut plerique autem adserunt, Antonii nomen adscripserit.

Digitized by Google

11. 3 *Severus dicitur animo volutasse, ut et hunc occideret, nisi repugnassent praefecti eius, gravis viri.*

Scripserunt alii *praefecti eius graves viri.* Conicio: *praefecti eius gravissime.* Cf. Tyranni Triginta 33. 3: cumque se gravissime gereret, Maximini Duo 7. 3: quod Alexandro — gravissimum fuit.

Capitolini Macrinus 5. 5 *timuit autem etiam collegam, ne et ipse imperare cuperet, sperantibus cunctis quod, si unius numeri concessus accederet, neque ille recusaret et omnes cupidissime id facerent.*

Pro *unius* vel potius pro *unus,* nam hoc in codicibus legitur omnibus, emendandum est *cuius.*

6. 6 *Diadumenum filium meum vobis notum et imperio miles donavit et nomine, Antoninum videlicet appellans, ut cohonestaretur prius nomine, sic etiam regni honore.*

Corrigendum videtur *prius nominis, tunc etiam regni honore.*

12. 10 *servos, qui dominis fugissent, reppertos ad gladium ludi deputavit.*

Legendum credo *ad gladium ludii,* cl. Claudius 5. 5: habuit proxime tuus libellus munerarius hoc nomen in indice ludiorum. Cf. etiam Iuven. Sat. 6. 82 et 11. 20.

14. 3 *et isti versus sex translati sunt in Latinum, nam Graece sunt disertissimi. videntur autem mihi ab aliquo poeta vulgari translati esse.*

Verba ultima *videntur — esse* in marginem expelle, unde male in textum irrepserunt.

Ael. Lampridii Diadumenus 4. 4 *ferunt denique Diadematum puerum appellatum, sed ubi adulevit, avi sui nomine materni Diadumenum vocatum, quamvis non multum abhorruerit ab illo signo Diademati nomen Diadumeni.*

Tradunt libri omnes *signum diadematis,* lectio mutata Salmasio debetur. At, hercle, emblema manifestum non emendare, sed expungere debuit! Verba videlicet ab interpretatore postea ad-

Digitized by Google

dita esse forma ipsa comprobat, nam ad voc. *illo* explicandum ille suprascripsit: *signum diadematis* (sc. intellege *vel* scriptor dicit) casus nimirum vocabuli ratione non habita.

AEL. LAMPRIDII HELIOGABALUS 4. 4 *sed Symiamira facta sunt senatus consulta ridicula de legibus matronalibus.*

Conicio *sub Symiamira.*

6. 7 *nec Romanas tantum extinguere voluit religiones, sed per orbem terrae, unum studens, ut Heliogabalus deus ubique coleretur.*

Ante *unum* excidisse suspicor *universas.*

16. 1 *iussit subito senatum urbe decedere. omnesque, quibus aut vehicula aut servi deerant, subito proficisci iussi sunt, cum alii per baiulos, alii per fortuita animalia et mercede conducta vehrentur.*

Locum corruptum esse neque tamen Kellerbauerum eo quod pro *subito proficisci* substituere suadet *pedibus proficisci* Lampridii sententiam recte perspexisse opinor neque eiusmodi corruptelae originem facile explico. Equidem auctorem hoc dicere voluisse credo: quicumque aut vehicula aut servos habebant, iis causa nulla erat morandi, itaque subito proficisci iussi sunt; ceteris vero, qui non habebant, aut baiuli aut iumenta mercede conducenda erant, ita ut non illico abire possent sed aliquantulum dilationis iis concederetur. Quae tum demum eum eloquentem reddideris, si pro *deerant* correxeris *aderant* aut ante *deerant* inserueris *non.*

17. 2 *sed cum non cepisset cloaca fortuito, per pontem Aemilium adnexo pondere, ne fluitaret, in Tiberim abiectum est, ne umquam sepeliri posset.*

Additamentum illud puerile *ne fluitaret* expellendum est.

19. 5 *denique* [haec genera poculorum ante Heliogabalum non leguntur.] *nec erat ei ulla vita nisi exquirere voluptates.*

Verba a me inclusa e margine in textum irrepserunt, quae quam ridicule orationem interrumpant nemo non videbit, quam inepte observata sint agnoscet quicumque ea, quae supra a Lampridio narrata sunt, perlustraverit.

Digitized by Google

20. 6 *exhibuit et Palatinis ingentes extis mullorum refertas et cerebellis foenicopterum et perdicum ovis* e. q. s.

Varie hic locus a criticis temptatus est. Salmasius post *ingentes* excidisse coniecit *lances*, Iordanus et Eyssenhardtius lacunae signum posuerunt, Peterus pro *ingentes* scripsit *magides*. At emendandum est: *exhibuit et Palatinis patinas ingentes*. Litterarum similitudo vocabulorum *palatinis* et *patinas* fecit ut hoc in describendo fuerit omissum. Cf. Claudius 17. 5: patenam argenteam hederaciam librarum viginti et trium, Probus 4. 5: patinam argenteam librarum decem specellatam.

21. 1 *habuit leones et leopardos exarmatos in deliciis, quos edoctos per mansuetarios subito ad secundam et tertiam mensam iubebat accumbere ignorantibus cunctis, quod exarmati essent, ad pavorem ridiculum excitandum.*

Pro *cunctis* maluerim *convivis* cl. 29. 3: donavit et argentum omne convivis, quod habuit in convivio.

AEL. LAMPRIDII ALEXANDER SEVERUS 2. 4 *primus denique omnium cuncta insignia et honorificentiae genera simul recepit suffragante sibimet Caesaris nomine, quod iam ante aliquot annos meruerat, et magis suffragante vita et moribus.*

Scribendum videtur *at magis suffragante v. e. m.*

6. 2 *cum senatus frequens — convenisset rogatusque esset Aurelius Alexander Caesar Augustus ut concineret ac primo recusasset, quod sciret de honoribus suis agendum, deinde postea venisset, adclamatum:*

Pro corrupta lectione *concineret* Casaubonus coniecit *conveniret*, Mommsen *consideret*, Peterus scripsit *eo veniret* propter sequentia verba *deinde postea venisset*. Mihi videtur scriptum esse olim *ut consuleret*.

9. 1 *Antoninorum nomen vel iam numen potius quantum fuerit, meminit vestra clementia: si pietatem, quid Pio sanctius? si doctrinam, quid Marco prudentius?*

Post *si pietatem* excidisse credo verbum *spectatis*.

Digitized by Google

19. 2 *senatorem numquam sine omnium senatorum, qui aderant, consilio fecit, ita ut per sententias omnium curaretur, testimonia dicerent summi viri.*

Peterus scripsit *circumiretur*, postquam alii *crearetur — gyraretur — curreretur — scrutaretur — iretur* temptaverant. Veram et genuinam lectionem esse censeo *cum iretur*, cl. 16. 2: et id quidem ita ut iretur per sententias singulorum. Conferas etiam 19. 3: idem senatores non nisi ad summorum in Palatio virorum suffragium fecit e. q. s.

20. 1 *Moderationis tantae fuit, ut nemo umquam ab eius latere summoveretur.*

Post *latere* omissum esse suspicor *temere*.

33. 4 *clamides hirtas Severi et tunicas asemas vel macrocheras,* † *et purpureaque non magna ad usum revocavit suum.*

Locus corruptissimus nescio an ita restituendus sit *et purpurea ora eaque non magna*. Apud Catullum quoque *ora purpurea* pro margine purpureo legitur.

38. 4 *Pulchrum quod vides esse nostrum regem,*
†*quod Syrum detulit propago,*
venatus facit et lepus comesus,
de quo continuum capit leporem.

Praestare visum est, secundum versum huius epigrammatis describere qualis in libris mutilatus traditur quam ex improbabili Peteri recensione: *quem Syrum tetulit propago, pulchrum*. Nempe in versus initio propter idem vocabulum quod in versu superiore est facile fieri potuit ut *pulchrum* omitteretur, at quomodo in fine exciderit ego non video. Deinde lectio *Syrum* vera esse nequit, id quod statuo collatis locis hisce:

28. 7: volebat videri originem de Romanorum gente trahere, quia eum pudebat Syrum dici. 44. 3: Syrum se dici nolebat, sed a maioribus Romanum et stemma generis depinxerat, quo ostendebatur genus eius a Metellis descendere. 68. 4: hi sunt qui bonum principem Syrum fecerunt.

Hos locos qui cognoverit et deinde versus (§ 6 infra) perlegerit, quibus Alexandrum ad nostrum epigramma respondisse Lampri-

Digitized by Google

dius narrat, an credibile ei videbitur, imperatorem sex versibus usum esse ut scurram, qui pulchritudinem suam eiusque causam ficticiam irrisisset, vituperaret, sed ne verbo quidem originem illam, quam tantopere in odio habebat, commemoravisse, si poeta noster iocularis eam quoque illi obiecisset? Dubitare igitur noli, quin nomen *Syrum* vocabulum detruserit cui primum a nescio quo fuerit suprascriptum, et versum ita iam restitue:

pulchrum quod vides esse nostrum regem,
pulchrum quod sua detulit propago.

Homo petulans cum dicit *sua* qualiscumque sc. *propago*, non aperte quicquam dicit quod offendere possit, at simul ad originem illam obscuram atque ipsi imperatori odiosam leniter alludit, ita tamen ut hanc cavillationem neglegere et quasi non agnoscere Alexandro melius sit.

39. 4 *Balnea omnibus regionibus addidit, quae forte non habebant. nam hodieque multa dicuntur Alexandri.*

Verba postrema a magistello postea addita sunt.

39. 7 *tuncque primum semisses aureorum formati sunt, tunc etiam cum ad tertiam aurei partem vectigal desidisset, tremisses, dicente Alexandro etiam quartarios futuros, quod minus non posset.*

Peterus ad paginae calcem rogat num forte *quo minus* sit legendum. Equidem dubito an *quoad minus non posset* vera lectio sit. Cf. Gordiani Tres 25. 3: quid enim facerem, quoad nos mater venderet (ut Eyssenhardtius emendavit) atque ea quae a me observata sunt ad Triginta Tyrannos 18. 10 (Mnemos. Vol. XXXIX pag. 229 sq.).

41. 2 *prorsus censuram suis temporibus de propriis moribus gessit. imitati sunt eum magni viri et uxorem eius matronae pernobiles.*

Sententia flagitat *imitati sunt enim eum*, nam ita locum interpretandum opinor: suis temporibus (h. e. hominibus suae aetatis) censuram gessit de propriis moribus (h. e. in moribus suis emendandis). Siquis explicare vellet censuram suorum morum gessit, illud *suis temporibus* probabilem interpretationem non admitteret. Ceterum ut hoc loco *enim*, ita Lampridius 45. 4 voc. *autem* collocavit: certum est autem eum numquam id quod proposuerat fefellisse.

Digitized by Google

42. 4 *iudices cum promoveret — et argento et necessariis instruebat, ita ut praesides provinciarum acciperent argenti pondo vicena — et, si uxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent.*

Peterus pro *quod* scripsit *quot*, ego vero verba *quod sine his esse non possent* scurrae illi reddere velim, qui quin iocum suum posteris traderet facere non potuerit.

45. 3 *iam enim inde tacebatur, et omnes ambulabant, ne dispositionem Romanam barbari scirent.*

Iam inde a Casaubono, qui post *omnes* inseri iussit *taciti*, viri docti in hoc loco restituendo desudarunt. Plerique verbum *ambulabant* corruptum esse censuerunt, pro quo Cornelissen *ambigebant* — Golisch *elaborabant* — Petschenig *simulabant* proposuerunt, verum si istam sententiam loco inculcandam putarem, certe probabilius duxissem *aemulabantur*. Peterus adnotat, suspectum sibi esse *ambulabant*, desiderari enim ignorandi notionem; denique Iordanus nodum non solvit sed dissecuit, nam verba *et omnes ambulabantur* uncis inclusit.

Criticos illos omnes auctoris sententiam minime intellexisse contendo. Quid enim? Haec continuo praecedunt:

> primum tamen eius consuetudinem dicam de rebus vel tacendis vel prodendis. tacebantur secreta bellorum, itinerum autem dies publice proponebantur, ita ut edictum penderet ante menses duos, in quo scriptum esset: 'Illa die, illa hora ab urbe sum exiturus et, si di voluerint, in prima mansione mansurus', deinde per ordinem mansiones, deinde stativae, deinde ubi annona esset accipienda, et id quidem eo usque quamdiu ad fines barbaricos veniretur. iam inde enim tacebatur e. q. s.

Non igitur hoc primum inquirendum esse aio, quale verbum pro *ambulabant* probabiliter substitui possit, sed hoc, quid iam inde taceretur. Nempe si Lampridius verbum *tacebatur* absolute hic posuisset, nimirum in praecedentibus enarrare debuerat, facultatem libere confabulandi militibus eousque in itinere concessam fuisse, eos sermonibus quasi iter fefellisse. At nil tale dixit, sed disertis verbis affirmavit, se imperatoris consuetudinem de rebus vel tacendis vel prodendis esse traditurum, atque multa

Digitized by Google

deinceps enumeravit, quae ille cum militibus fideliter communicare soleret eo usque quamdiu ad fines barbaricos veniretur. Nonne consentaneum erat iam sequi, eum ab eo inde temporis momento res vel minimas milites suos aeque fideliter celavisse, ne dispositionem Romanam barbari scirent? Quae cum ita sint, sic locum restituo:

iam enim inde tacebatur et omnis ambulatio, ne e. q. s.

59. 8 *a militibus tamen constat* (sc. Alexandrum occisum esse), *cum iniuriose quasi in puerum eundem et matrem eius avaram et cupidam multa dixissent.*

Pro *eundem* conicio *crudum*.

ΣΚΕΛΛΙΑΣ — ΣΚΕΛΙΑΣ.

Benevolentissime nuper vir doctissimus Stanislaus Witkowski dono mihi misit exemplar Studiorum Aristophaneorum in Commentariis Eos anno 1911 evulgatorum, qua commentatione locis compluribus Avium fabulae prodesse conatus est.

Qui de Avium versu 126 fuse et erudite disputando demonstratum ivit, non sequendum esse Kirchhoffium, qui verba tradita:

ἀριστοκρατεῖσθαι δῆλος εἶ ζητῶν. — ἐγώ;
ἥκιστα, καὶ τὸν Σκελλίου βδελύττομαι

ex auctoritate cuiusdam inscriptionis sic mutari iussit:

καὶ γὰρ τὸν Σκελίου βδελύττομαι,

sed servandum esse id quod praebent codices; cui lectioni hactenus unus Wilamowitzius (Aristot. u. Athen I 100, 3) patrocinatus fuerat.

Plane mihi persuasit Witkowski, eoque facilius quod et sponte mea ad eam opinionem perveneram. Nam certum — me quidem iudice — argumentum, quod Witkowskio commentationem suam scribenti nondum innotuerat, ad longam syllabam initialem nominis Σκελλίου tuendam iam praebet alius versus Aristophaneus, qui e papyro Florentina 112 innotuit:

εἰς τοῦ στρατηγοῦ κωμάσω τοῦ Σκελίου.

Nam licet ibi quoque, ut in inscriptione cui Kirchhoff et multi alii fidem habuerunt, semel exarata sit littera λ, numeri tamen versus ceteroquin minime suspecti luculenter docent primam nominis syllabam *longam* fuisse, Σκελλίου igitur esse scribendum. Quod nomen non ad substantivum τὸ σκέλος sed ad adiectivum σκελλόν sive διεστραμμένον (Hesych.) esse referendum ostendit Witkowski et contulit nomina similia in lapidibus obvia Κυλλίας (κυλλός), Μικκίας (μικκός), Σι(μ)μίας (σιμός), alia.

v. L.

Digitized by Google

OBSERVATIUNCULAE AD P. VERGILII MARONIS ECLOGAE QUARTAE INTERPRETATIONEM ET VERSIONEM GRAECAM [1]).

SCRIPSIT

ALPHONSUS KURFESS.

P. Vergilium Maronem ecloga quarta prophetae christiani gradum consecutum esse quis est qui nesciat? et usque ad nostram aetatem nonnulli viri docti [2]) in hac ecloga vaticinium de Iesu Christo et totius mundi permutatione religione christiana effecta invenerunt. accuratissima autem eiusmodi interpretatio apud Eusebium in Constantini ad sanctum coetum oratione exstat [3]), ubi Vergilii ecloga quarta non solum in sententiam christianam accipitur et tribus capitibus (XIX—XXI) exponitur, sed etiam explicatione interposita Graece vertitur, ita ut interpres ille Graecus ex libidine a textu Vergiliano longe discedat et versus mutet et interpolet.

De auctore huius orationis Heikelius in praefatione [4]) sic iudicat: neque Constantinum neque Eusebium orationis auctorem

1) Extat apud Eusebium in Constantini ad Sanctum coetum oratione: Eusebii opera, tom. I ed. I. A. Heikel, Lipsiae 1902, p. 181 sq.

2) Cf. Renan, vie de Jésus, Berol. 1863, ch. 1. p. 12 et ch. 4 p. 34 sq.; Michaëlis in progr. gymn. Zittav. 1864, 'Praestantissimum Romanorum oraculum. Brevissima de Virg. ecl. IV expositio'.

3) Cf. Comparetti, Vergil im Mittelalter, Lipsiae 1875, p. 93 sq.

4) p. CXII sq.

Digitized by Google

esse, sed quinto demum saeculo exeunte ab ignoto quodam viro, qui Constantini sermonem ex epistulis et edictis imitari studeret, orationem lingua Graeca [1]) scriptam et sero admodum operibus Eusebii additam esse [2]).

De iis autem capitibus, quibus Vergilii ecloga explicatur, Heikelius in praefatione [3]) sic scribit: „Mit Recht behauptet Rossignol [4]) — und dieser Beweis verliert nicht seine Gültigkeit gegenüber der Annahme, dass nicht Constantin selbst, sondern ein anderer in seinem Namen der Verfasser ist —, dass die vorliegende griechische Form der Vergilischen Ekloge mit dem dazu gehörenden Commentar sich nicht aus einem lateinischen Originale erklären lasse, sondern von Anfang an diese Form gehabt habe."

Contra equidem arbitror in oratione ipsa vestigia inveniri, e quibus satis appareat interpretationem Graecam ad ipsam Vergilii eclogam, non ad versionem Graecam pertinere.

1) Versibus [5])

Τὸν δὲ νεωστὶ πάϊν τεχθέντα, Φαέσφορε μήνη,
Ἀντὶ σιδηρείης χρυσῆν γενεὴν ὀπάσαντα,
Προσκύνει.
Τοῦδε γὰρ ἄρχοντος τὰ μὲν ἕλκεα πάντα βρότεια
〈Ἴαται〉, στοναχαὶ δὲ κατευνάζονται ἀλιτρῶν

1) Si enim Constantinus orationis auctor est, eam lingua Latina composuit et per interpretes Graecos verti iussit, ut ex vita Constant. IV 32 apparet: Ῥωμαίᾳ μὲν οὖν γλώττῃ τὴν τῶν λόγων συγγραφὴν βασιλεὺς παρεῖχεν, μετέβαλλον δ' αὐτὴν Ἑλλάδι μεθερμηνευταὶ φωνῇ, οἷς τοῦτο ποιεῖν ἔργον ἦν, τῶν δ' ἑρμηνευθέντων λόγων δείγματος ἕνεκεν μετὰ τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν ἑξῆς ἐκεῖνος συνάψω, ὃν [ὁ] αὐτὸς ἐπέγραψε „Τοῦ τῶν ἁγίων συλλόγου", τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ ἀναθεὶς τὴν γραφήν, ὡς μή τις κόμπον εἶναι νομίσῃ τὴν ἡμέραν ἀμφὶ τῶν λεχθέντων μαρτυρίαν.

2) Contra vide P. Wendland, Berl. philol. Wochenschrift 1902, p. 230; Harnack, Altchristl. Lit.-Gesch. II 2, p. 117; Ed. Schwartz, Eusebius, Pauly-Wissowa, Real-encyclopädie VI, col. 1427.

3) p. XCVII sq.

4) Jean Pierre Rossignol, Virgile et Constantin le Grand (Paris 1845), praef p. IV: „J'ai cherché alors d'où venaient ces altérations, et j'ai vu que Constantin n'en pouvait être l'auteur, puisqu'il avait dû citer et commenter le texte même de Virgile. J'ai vu également qu'on ne pouvait les attribuer au traducteur, chargé de mettre en grec les discours de l'empereur, puisqu'il n'était permis de supposer ni que Constantin eût autorité de pareils changements, ni que le traducteur eût pris sur lui une pareille responsabilité."

5) Heikel p. 182, 11 sq. (= Verg. vs. 8—10 et 13—14).

Digitized by Google

laudatis in commentario dicitur [1]): ὅπως δὲ μήτις τῶν δυναστευόντων ἐν τῇ βασιλευούσῃ πόλει ἐγκαλεῖν ἔχῃ τῷ ποιητῇ, ὡς παρὰ τοὺς πατρῴους νόμους συγγράφοντι ἐκβάλλοντί τε τὰ πάλαι ὑπὸ τῶν προγόνων περὶ τῶν θεῶν νομιζόμενα, ἐπικαλύπτεται τὴν ἀλήθειαν. sic dici non posse equidem arbitror, nisi legatur: 'Casta fave Lucina, tuus iam regnat Apollo', quae verba in versione Graeca aut mutantur (προσκύνει, Φαέσφορε μήνη) aut omittuntur. Vergilii autem eclogam Latinam legenti et interpretanti poëta excusandus erat.

2) Λήψεται [2]) ἀΦθάρτοιο θεοῦ βίοτον καὶ ἀθρήσει
Ἥρωας σὺν ἐκείνῳ ἀόλλεας· ἠδὲ καὶ αὐτός
δηλαδὴ τοὺς δικαίους,
Πάτριδι καὶ μακάρεσσιν ἐελδομένοισι Φανεῖται [3]).

Quid sibi vult vox δηλαδὴ τοὺς δικαίους? Heikelius codice I auctore haec verba omitti iubet, sed male, ut opinor. videamus versus Latinos (15/16):

'Ille deum vitam accipiet divisque videbit
Permixtos heroas et ipse videbitur illis',

scilicet iustis. nunc omnia congruunt. in Latinis haec interpretantis verba in extremo versu decimo sexto bene poni, sed in Graecis in medio versu ponenda esse luce clarius est:

Ἥρωας σὺν ἐκείνῳ ἀόλλεας·
δηλαδὴ τοὺς δικαίους.
ἠδὲ καὶ αὐτὸς
Πάτριδι καὶ μακάρεσσιν ἐελδομένοισι Φανεῖται.

3) Versus 24/25 [4]) sic explicantur [5]): οὐκοῦν δικαίως ἐτελεύτα πᾶσα ἡ τῶν ἰοβόλων Φύσις, ἐτελεύτα δὲ καὶ θάνατος, ἐπεσΦραγίσθη δὲ ἡ ἀνάστασις, ἀπώλετο δὲ καὶ τὸ τῶν Ἀσσυρίων γένος, Φύεσθαι δὲ ἀνέδην καὶ πανταχοῦ Φάσκων τὸ ἄμωμον πλῆθος (!) τῶν θρησκευόντων προσαγορεύει. interpres Latinus Vergilii versum sic construxerat: Occidet Assyrium; vulgo nascetur amomum. sed

1) Heikel p. 182, 18.
2) id. p. 183, 1 sq.
3) Paene totum hunc versum poëta christianus interpolavit et Vergilii verba male intellexit: 'et ipse videbitur illis, scil. permixtus', h. e. iis admixtus erit. sed in Graecis sic vertitur, quasi Vergilius dixerit: videbitur ab illis.
4) Heikel p. 183, 18 sq.
5) id. p. 184, 11.

Digitized by Google

recte vertitur: ὄλλυτ' ⟨ἄγρωστις⟩ [1]) λοίγιος, Ἀσσύριον θάλλει κατὰ τέμπε' ἄμωμον.

4) Post versus 26/27 (Heikel p. 184, 10):

Αὐτίκα δ' ἡρώων ἀρετὰς πατρός τε μεγίστου
Ἔργ' ὑπερηνορέῃσι [2]) κεκασμένα πάντα μαθήσῃ.

in commentario Graeco legimus: τοὺς μὲν τῶν ἡρώων ἐπαίνους τὰ τῶν δικαίων ἀνδρῶν ἔργα σημαίνων, τὰς δὲ ἀρετὰς τοῦ πατρὸς κ. τ. λ. i. e. *heroum laudes* iustorum virorum facta significans, *parentis virtutes* etc. eadem vocabula in textu Latino legimus (vs. 26/27):

At simul heroum laudes et facta parentis
Iam legere et quae sit poteris cognoscere virtus.

Si interpres Graecus ex versione Graeca commentatus esset, sine dubio dixisset: τὰς τῶν ἡρώων ἀρετάς et τὰ ἔργα τοῦ πατρός.

5) Quod in commentario ad v. 36 dicitur [3]): τὴν δὲ Τροίαν (scil. χαρακτηρίζει) τὴν οἰκουμένην πᾶσαν, inde colligere poteris in ecloga 'Troiam' legi. sed poëta Graecus sic vertit [4]): πολέμου δὲ Τρώων καὶ Δαναῶν πειρήσεται αὖθις Ἀχιλλεύς, cum Vergilius (vs. 36) dicat, id quod commentarius postulat: 'atque iterum ad *Troiam* magnus mittetur Achilles'.

6) Eduardus Schwartz [5]) verbis [6]) ἐπολέμησε γοῦν ἄντικρυς (= contra) τῇς ἀντικειμένης δυνάμεως πονηρᾶς Latinismum, ut ita dicam, inesse vidit.

7) Verba [7]) τό τε εὔχεσθαι τὸν ποιητὴν τοῦ βίου τέλος αὐτῷ μηκύνεσθαι magis ad Vergilii versum quinquagesimum tertium 'O mihi tam longae maneat pars ultima vitae' quam ad versionem Graecam [8]): Εἴθε με γηραλέον δῴη ποτὲ [9]) νήδυμος ἰσχὺς σὴν ἀρετὴν κελαδεῖν quadrare idem Schwartzius cognovit.

---

1) Sic cum Wilamowitzio. optimus codex (V) exhibet ὄλλυται ποίη cum gravissimo mendo versus; ποίη mihi primum ut glossa in margine scriptum esse videtur, unde in textum venit. quod ceteri libri tradunt, omni sensu caret.

2) ὑπερηνορίῃσι codd.

3) Heikel p. 185, 21.

4) id. p. 185, 11.

5) Pauly-Wissowa, Realencyclopädie VI, col. 1427.

6) Heikel p. 185, 21.

7) id. p. 186, 26.

8) id. p. 186, 13.

9) Sic cum Wilamowitzio; ζῶντα τε vel ζῶντα τ' ἔχε codd.

Digitized by Google

8) *Ἄρχεο μειδιόωσαν ὁρῶν τὴν μητέρα κεδνὴν γνωρίζειν* [1]): *μειδιᾶν ὡς ἂν ὁρῶν* V, *μειδιόων ὡς ἂν ὁρῶν* I M. ex quibus facillimum erat veram huius loci scripturam restituere. qua quidem emendatione certius nihil. sed poëta iste Vergilii verba 'risu cognoscere matrem' perperam accepit et sic interpretatus est: oculos in matrem conicere et ex hoc, quod tibi arridet, eam cognoscere. est autem interpretandum: ridendo matri significare eam a te cognosci. puer videt, non mater. cf. Lydus De mensibus VI, 26 (ed. Wuensch p. 85, 18) *οἱ τῶν Ῥωμαίων τὴν φυσικὴν ἱστορίαν συγγράφοντές φασιν .... ἐπὶ τῆς τεσσαρακοστῆς* (scil. *ἡμέρας*) *προσλαμβάνειν* (scil. *τὸ βρέφος*) *τὸ γελαστικὸν καὶ ἄρχεσθαι ἐπιγινώσκειν τὴν μητέρα.* sic interpretatur etiam codex E, qui *μειδιόων ἀνορᾶν* exhibet, ex coniectura, ut opinor. atque Rob. Stephanus hunc versum primus sic edidit: *ἄρχεο μειδιόων ἀνορῶν.* sed verbum *ἀνορᾶν* non est Graecum; adiectivum *ἀνόρατος*, quod apud Platonem (Tim. 51 A) et Pollucem (V 150) legimus, idem significat atque *ἀόρατος* (invisibilis). — Versus qui sequuntur (62/63):

'Incipe, parve puer: cui non risere [2]) parentes,
Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est'

Forbigerus eleganter sic interpretatur: 'Qui non iam primis vitae mensibus dulci et blanda amabilitate parentum amorem sibi conciliat, is ipsis dis invisus est; itaque ad deorum vitam et consortium admitti non poterit, quod tamen poëta puero promiserat' [3]). sed Vergilii verba non recte intellexit poëta christianus, qui ita vertit [4]):

Σοὶ δὲ γονεῖς οὐ πάμπαν ἐφημέριοι [5]) *ἐγέλασσαν*
Οὐδ' ἤψω λεχέων, οὐδ' ἔγνως δαῖτα θάλειαν,

et sine ulla distinctione legit: 'Incipe, parve puer, cui non risere parentes', quasi Vergilius dixisset: puero parentes non arrisisse, nec deum illi mensam nec deam cubile impertivisse. sed in oratione versus illi recte intelleguntur. nam orator ille

---

1) Heikel p. 187, 6 = Verg. vs. 60.
2) i e. arrisere ipsius risu provocati (vs. 60).
3) vs. 15 et 49.
4) Heikel p. 187. 8.
5) Sic cum codice E, *ἐφημερίως* ceteri.

Digitized by Google

cum tamquam reprehendens Vergilium dixerit [1]): *πῶς γὰρ ἂν πρὸς τοῦτον οἱ γονεῖς ἐμειδίασαν*, infra [2]) pergit: *ἀλλὰ ταῦτα ἐφείσθω λέγειν τοῖς ἀνθρωπίνην τινὰ καὶ ὀχλοχαρῆ παιδείαν μετερχομένοις, παιδείας δὲ θείας ἀπείροις*, unde manifeste perspicitur eum Vergilii versus recte intellexisse.

Quibus argumentis nisus non solum eclogam, sed etiam commentarium ex lingua Latina versum et eclogam non ex versione Graeca, sed ex ipso textu Latino expositam esse puto. nam verba *ἐπανήξει δὲ ἐκ δευτέρου* [*καὶ*] *τὴν οἰκουμένην παραγενόμενος ἐπικουφίσει*, quae codices deteriores, quibus editiones priores [3]) nituntur, exhibent et quibus Valesius haec adscribit: 'Supple *ὁ ἐρατὸς βασιλεύς*, cuius mentio fit in ultimo versu [4]) *Ἥκει παρθένος αὖθις ἄγουσ' ἐρατὸν βασιλῆα*, non praebent argumentum, quo demonstretur versionem Graecam explicari aut, ut Valesius opinatur, iam Constantinum Vergilii versum paulum immutavisse et Saturni [5]) nomen consulto expunxisse, ut argumento suo serviret. optimus enim codex V sic exhibet [6]): *ἐπανήξει δὲ ἐκ δευτέρου, ὅταν καὶ ὁ θεὸς ἐκ δευτέρου τὴν οἰκουμένην παραγενόμενος ἐπικουφίσῃ*. hoc codice locus valde corruptus sanatus et quasi liquatus est.

Contra commentarium nonnullas voces ex versione Graeca recepisse apparet. nam ibi legimus [7]): *Κόσμου κητώεντος ὄρα, φησί, καὶ τῶν στοιχείων ἁπάντων χαράν*, quocum conferas [8]) vs. 50/51:

Κόσμου κητώεντος ὁρῶν εὔπηκτα θέμεθλα,
Χαρμοσύνην γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἠδὲ θαλάσσης.

et cum legeris [9]): *παιδὸς δὲ τεχθέντος ἀνθρώπου, ποῖον δὴ ἔχει λόγον γῆν ἄσπαρτον καὶ ἀνήροτον καὶ τήν γε ἄμπελον μὴ ἐπιποθεῖν τὴν δρεπάνου ἀκμὴν μηδὲ τὴν ἄλλην ἐπιμέλειαν*, non dubitabis, quin his verbis explicentur hi versus 40/41) [10]):

Αὐτὴ δ' ἄσπαρτος καὶ ἀνήροτος· οὐδὲ μὲν ἀκμὴν
Ὀτρηλέου δρεπάνοιο ποθησέμεν ἄμπελον οἶμαι.

1) Heikel p. 187, 10. 2) id. p. 187, 15.
3) Cf. Eusebii Pamphili scripta historia denuo ed. F. A. Heinichen, Lipsiae 1869 tom. II p. 228.
4) Heikel p. 182, 5.
5) vs. 6 iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna.
6) Heikel p. 182, 8.
7) id. p. 186, 18. 8) id. p. 186, 10.
9) id. p. 186, 20. 10) id. p. 186, 3.

Digitized by Google

Cum igitur eclogae versio et commentarius inter se repugnent, alium eclogam, alium commentarium ex lingua Latina vertisse puto. sed cum commentarius etiam ad versionem Graecam pertineat, ut modo demonstravi, oratio Latine scripta non solum in Graecum versa, sed nonnumquam retractata mihi videtur esse. qua de re me consentire gaudeo cum Victore Schultze [1]), qui in commentariolo, quod inscribitur 'Quellenuntersuchungen zur Vita Constantini des Eusebius', de hac oratione sic iudicat: „Die Lösung gibt Eusebius nur zum Teil an die Hand, wenn er bemerkt [2]), dass der Kaiser seine Reden in lateinischer Sprache abfasste, sie dann aber durch eigens dazu bestellte Personen in das Griechische übertragen liess. Diese 'Uebersetzung' könnte, da sie die Brücke bildete, um dem privaten Schriftstück den Weg in die Oeffentlichkeit, in das griechische Publikum zu bahnen, wohl als eine Umarbeitung und Erweiterung angesehen werden, welche die ursprünglich hauptsächlich auf den beiden angeführten Quellen [3]) fussende Rede erweiterte, um sie wirkungsvoller zu gestalten."

Haec de auctore dicturus eram [4]). accedunt nonnulla critica.

Ed. Heikel. p. 183, 17: omnes codices finem huius versus mendose exhibent. Valesius scribit σπάργανα ἄνθεα αὐτά, quam lectionem Heinichen recepit. sed haec coniectura a codicibus nimis discrepare mihi videtur. nam ad unum omnes codices tradunt CΠΑΡΓΑΝΑCΘΙ, deinde confusio incipit: σπάργανα σεῖο τ' ἐνυπλεῖν V, σπάργαν ἄσει τὲ ἐνιπήν I, σπάργανας εἴτε νιπήν M, σπάργανα, deinde lacuna, in mg. λείπει E. hoc tenendum est: 1) in versu Latino (23) dativus 'tibi' exstat, quo in Graecis carere non possumus; 2) hic versus in commentario (p. 183, 21)

1) Zeitschrift für Kirchengeschichte XIV (1899) p. 551.

2) Vit. Constant. IV, 32 (cf. p. 278 not. 1).

3) Lactantii div. inst. et de morte persec.

4) His observatiunculis iam scriptis Heikelii libellus, qui inscribitur 'Kritische Beiträge zu den Constantinschriften des Eusebius', Leipzig 1911 (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristliche Literatur, ed. A. Harnack et C. Schmidt, vol. XXXVI fasc. IV) mihi ad manus venit, ubi hic vir doctus cum de aliis rebus, tum de Vergilii eclogae interpretatione Graeca (p. 30—39) disseruit et opinionem, quam in editionis praefatione proferebat, defendere conatus est. sed argumenta, quae affert, gravia mihi quidem non esse videntur. quid? quod concedit fieri posse, ut is, qui commentarium scripsit, *interdum* ipsos versus Latinos ante oculos habuerit.

Digitized by Google

sic explicatur: *αὐτὰ γὰρ τὰ τοῦ θεοῦ σπάργανα, πνεύματος ἁγίου δύναμις, εὐώδη τινὰ ἄνθη νεολαίᾳ ὤπασε γέννᾳ.* qua re motus magister meus praestantissimus, Hermannus Diels, mihi proposuit sic legere:

Φύσει δ' εὐώδη τὰ σπάργανα σεῖο γενέθλῃ.

Heikel. p. 184, 29 omnes codices sine sensu exhibent *ἤγοντο*. Ch. G. Heyne [1]) coniecit *ἤχθοντο*: gravatae sunt areae, *βεβρίθασι*, spicis. quam coniecturam sagacem Heikelius, si non in textum, at tamen in apparatum criticum recipere debebat. cf. Hom. Od. *ο* 457 *κοίλη νηῦς ἤχθετο τοῖσι νέεσθαι*; Xenophan. frg. 1, 9 [2]) *γεραρή τε τράπεζα τυροῦ καὶ μέλιτος πίονος ἀχθομένη*. apud Theophylactum — nescio quo loco — Thesauro linguae Graecae teste legitur: *αἱ ἄμπελοι ταῖς βότρυσι ἄχθονται, αἱ ἀχράδες βρίθουσιν*. Eodem redit quod Wilamowitzius coniecit: *ἔπληθον* vel *ἔβριθον* [3]).

Heikel. p. 156, 15: omnibus codicibus traditur *με πλήξειεν*. Wilamowitzius, qui sensit hoc poëta indigne dictum esse, scripsit *μ' ἐκπλήξειεν*, quod Heikelius in textum recepit. sed haec coniectura necessaria esse mihi non videtur. nam *πλήττεσθαι* saepius de exercitu victo dicitur: Herod. V 120 *Μιλήσιοι μάλιστα ἐπλάγησαν*; id. VIII 130 *ἅτε μεγάλως πλαγέντες οὐ προϊσαν ἀνωτέρω*. Thuc. 408 *τῶν Ἀθηναίων ἐν τοῖς Βοιωτοῖς νεωστὶ πεπλαγμένων*. id. VIII 38, 3 *οἱ δὲ Χῖοι ἐν πολλαῖς ταῖς πρὶν μάχαις πεπλαγμένοι*. si cum Wilamowitzio legimus *μ' ἐκπλήξειεν* (i. e. terrere, stupefacere) a Vergilii verbis 'non me carminibus vincet' (vs. 55) discedimus. verba tradita, quamquam poëtam non decent, teneo ob eam quoque rem, quod in proximo versu haud minus inepte dicitur *ἀνθέξεται*, qui terminus ipse quoque e re militari sumptus apud poëtas non exstat.

---

1) Excurs. I ad ecl. IV, Vergilii opera[4] ed. Wagner, Lipsiae 1830, vol. I p. 250.

2) Diels Vorsokr. I[2] p. 44, 24.

3) Heikelius l. c. (cf. p. 283 not. 4) p. 35 conicit: *βρωτὰ μὲν ἀνθερίκων ξανθῶν ἤγοντο ἀλωάς* (acc. loci) 'die geniessbaren(!) von den gelben Aehren werden zu der Tenne geführt'. hoc utinam ne scripsisset. si cum Heikelio interpretamur *πρῶτα μὲν ἀνθερίκων ξανθῶν* 'die ersten von den gelben Aehren', nihil mutandum est, dummodo *ἀλωαί* ut 'campi' intellegantur: cf. Od. *ζ* 293 *τεθαλυῖά τ' ἀλωή*, ibid. *ω* 221 *πολυκάρπου ἀλωῆς*. tum vertendum esset: 'die Gefilde bringen aus sich hervor' (medium!). sed sine dubio *πρῶτα μὲν* ut *πρῶτον μὲν* (ac primum quidem) interpretandum est.

Digitized by Google

DE ILIADIS FONTIBUS ET COMPOSITIONE.

SCRIPSIT

MATTHAEUS VALETON.

(*Continuantur ex huius Vol. pag.* 41).

b. *Quibus carminibus Ilias doceat Achillem, alios Thessalorum heroes ante Homeri aetatem celebratos esse.*

Commemorans Nestor (γ 102 sqq.) labores et pericula quae exhausissent Graeci in bello adversus Troianos, incidit in memoriam expeditionum quas praedandi causa mari suscepissent Achillis ductu. Rogas cur Achillis, non Agamemnonis; reputanti vero, id quod in Iliade narratur, insulas Lesbum (I 129—132, 271—279) et Tenedum (Λ 625) ab Achille captas, urbes Thebam (Α 366, Β 691, Ζ 397, 416, Χ 479), Lyrnessum (Β 691, Τ 60, Υ 92), Pedasum (Β 691, Υ 92), Scyrum (I 688) ab eo eversas, id quod in Cypriis traditur, victum ab eo Telephum Teuthraniae regem (Proclus Et. Gud. fr. 18. 19) occisum Cycnum qui Colonis vel Tenedi imperaret (l.l. Paus. X 142, Diod. V 38, Schol. Α 38, Tzetz. Lyc. 232, 233), id quod Aristobulus testatur, Trambelum regem Lelegum ab eo necatum (Athen. 2. 43^{d}, Schol. ad Lycophr. 427), quarum omnium rerum nemo e ceteris Graecorum principibus particeps fingitur, vix cuiquam dubium esse potest quin olim fuerint carmina quibus is solus proponeretur dux classis Graecorum mare Aegaeum traductae. Quo eodem tendit quod Achilles ipse gloriatur (I 328 sqq.) navibus se duodecim

Digitized by Google

urbes cepisse, copiis pedestribus expugnasse undecim. Tamen ingentem hunc locorum numerum potius credas temere editum ipso consilio rem in maius augendi quam e fontibus petitum. Neque omnia quidem quae supra attuli, ad carmina de quibus agimus pertinere videntur. Nam infra ostendere conabor neque urbis Thebae in iis mentionem esse factam neque Trambeli regis, quem in urbis Mileti vicinia interfectum ab Achille legimus. Sed quoniam his exceptis cuncta loca ad quae referri vidimus incursiones Achillis ductu factas, postea universo nomine Aeolis vocata a Graecis habitata sunt, apparet carmina quibus illae agerentur condita esse a poetis qui, e colonis in eam regionem deductis oriundi, maiorum res gestas in ea occupanda in laudem converterint daemonis ab his culti — nam inter daemones quin Achilles initio fuerit vix quisquam hodie dubitat — deinde in hominem conversi. Belli autem adversus urbem Troiam, quod in superioribus vidimus ab initio cantatum esse nulla Achillis ratione habita, in illorum carminibus manifesto mentio non est facta.

Iam vero non meram recensionem sive locorum sive regum huc pertinentium — Lyrnessi Mynes (B 692, T 296) et Epistrophus (B 692) Eueni filii (B 692), Pedasi Altes (Φ 86, X 51), Scyri Enyeus (I 668) regnasse leguntur [1]) — verum etiam nonnulla quae pertinerent ad pugnas et praedationes, quas una cum his proponi consentaneum erat, nobis servavit Ilias. Sed huc referendum esse, id quod narratur Λ 625, in Tenedo occupanda Achillem potitum esse Hecamede Arsinoi filia, in Lesbo oppugnanda, quod legitur I 665, Diomede Phorbante nata, in Scyro capienda, quod invenimus I 668, Enyei filia Iphitide,

---

1) B 690 sqq. legimus: *τὴν* (Βρισηίδα) *ἐκ Λυρνησσοῖ' ἐξείλετο* ('Αχιλλεὺς) *πολλὰ μογήσας, Λύρνησσον διαπορθήσας καὶ τείχεα Θήβης, καδ δὲ Μύνητ' ἔβαλεν καὶ 'Επίστροφον ἐγχεσιμώρους, υἱέας Εὐηνοῖο Σελητιάδαο ϝάνακτος*, T 296 *'πέρσεν δὲ πόλιν θείοιο Μύνητος*. Quid autem vWilamowitz v. cl. (Hom. Unters. p. 410)? »Man kann sich, wenn man T mit B combinirt nur Mynes als König von Lyrnessos, Epistrophos als König von Theben denken." Miror virum clarissimum in hanc cogitationem incidisse. Nam oculos ferit verba *Λύρνησσον διαπορθήσας καὶ τείχεα Θήβης* in parenthesi stare et sic iungendum esse *Λύρνησσον ἐξείλετο πολλὰ μογήσας καδ δὲ Μύνητ' ἔβαλεν καὶ 'Επίστροφον ἐγχεσιμώρους*. Quo accedit quod Mynes et Epistrophus fratres esse dicuntur, Thebae autem regnasse Eetionem docet Z 395 sqq. Praeterea minime incredibile videtur vs B 691 insiticium esse.

Digitized by Google

minus verisimile puto; malim credere eorum locorum auctores patrum nominibus e fontibus suis arreptis filias addidisse de suo. Neque alio modo septem eae mulieres quas I 129 Agamemnon monet se e praeda excepisse insula Lesbo ab Achille capta, videntur deberi ingenio huius loci auctoris.

De his vero mulieribus ἀνωνύμοισ aliter sentit Tuempel v. d. qui ingenti doctrina pervincere conatus est [1]) eas habendas esse pro heroïnis ἐπωνύμοισ septem urbium insulae Lesbi, neque dubitat quin in fonte unde poeta hauserit, qui fons ab eo nuncupatur „Achilleusmythos" nominatim laudatae sint. Mitto quod ab antiqua poësi epica alienum videtur urbibus tribuere heroïnas ἐπωνύμουσ, quod potius cadit cum in carmina epica γενεαλογικὰ quae dicuntur, qualia saeculum VII a Chr. n. genuit, tum in historicos antiquos quos aequales λογογράφουσ vocabant. Sed Tuempelii argumentationem nego recte se habere. Nam quia Agamemnon, septem illis Achilli oblatis, addit (I 131 sq.): μετὰ δ' ἔσσεται ἣν ποτ' ἀπέτραν, κούρῃ Βρισῆοσ, Tuempel perhibet sequi ut poëta voluerit Briseïdem unam ex iis esse, atque hoc eo confirmari quod Aiax Achillem alloquitur (I 638) „νῦν δέ τοι ἑπτὰ παρίσχομεν ἔξοχ' ἀρίστασ", quem, nisi Briseïs una ex septem fuisset dicere debuisse „ὀκτώ κ.τ.λ."; itaque locum T 246 ubi legimus ἐκ δ' ἄγον αἶψα γυναῖκασ ἀμύμονα ἔργα ϝιδυίασ ἕπτ' ἄταρ ὀγδοάτην Βρισηίδα καλλιπάρῃον, locosque B 690, T 59 sqq. ubi Briseïs ex urbe Lyrnesso capta traditur, recentioris esse originis, porro quoniam in insula Lesbo extitit promontorium Βρίσιον et oppidum Βρῆσαν [2]), sequi ut Briseïs fuerit heroïna ἐπώνυμοσ oppidi huius. Sed haec omnia pro nihilo habenda sunt. Nam totidem verbis Agamemnon dicit (I 128 sqq.) se septem illas mulieres e praeda Lesbia sibi excepisse, Briseïdem scilicet non sibi exceperat quam Achilli 'δόσαν υἷεσ 'Αχαιῶν (A 162, 392) [3]). An quisquam credit eam summo duci ademisse

1) Philolog. 1889. 48 pg. 99 sqq. 1890. 49 p. 89 sqq.

2) Cf. vWilam. l.l. p. 409 sqq.

3) Ea quae affert Tuempel ut locum sibi molestum expediat non video quid sibi velint. Sic enim vir doctus: „δώσω ἑπτὰ Λεσβίδασ", inquit, „zuerst ganz unbestimmt, wohl weil aus einer grösseren Anzahl im γέρασ Agamemnons ausgewählt, dann erst bestimmt, τὰσ μέν οἱ δώσω zusammengefasst als Sühngeschenk an Achilleus; ‚eine unter ihnen soll die dem Achilleus besonders werthvolle Briseis sein'."

Digitized by Google

milites ut Achilli darent? Quod autem negligentius poëta hanc ab Agamemnone „inter illas" cum velit „simul cum illis" Achilli ait traditum iri non est cur moremur[1]); Aiax autem quod eam non commemorat (I 638), quid mirum? Ulixes iam nuntiaverat eam redditurum Agamemnonem, Aiacis intererat intellegi magnifice regem agere ideoque monuit septem mulieres dono dari. Inde vero quod Lesbi promontorio nomen Brisio, oppido nomen Bresae fuit, neutiquam sequitur ut huius oppidi Briseïs fuerit heroïna ἐπώνυμος. Nam nihil vetat credere Briseïdem ab initio fuisse numen quod èt in promontorio Brisio eiusque vicinia èt aliis locis coleretur[2]). Ut in Schol. ad Theocr. 13. 6 commemorantur nymphae Brisae dictae insulam Ceum incolentes. Hoc tantum sequitur Briseïdis personam non ab Homero inventam esse, cumque Lyrnessi captam esse dicat neque ulla iam causa sit cur huius urbis expugnationem, aliter quam Lesbi vel Tenedi, pro recentiore habeamus invento, apparet in antiquo fonte illam in mortalem conversam Lyrnessi civem esse habitam[3]). Porro Tuempel etiam Chryseïdem censet in septem Lesbiarum fuisse numero, miro modo negans ex Achillis dictis ad matrem (A 365 sq.) necesse sequi ut Homerus Thebae eam captam velit. Tamen constat Homerum noluisse captam ex urbe quam Achilles expugnasset, nam pater Chryses Apollinis auxilium implorans inter alia deum alloquitur ὅσ Χρύσην ἀμφιβέβηκασ (A 37). An senex narratur deum dixisse praesidem urbis modo ab hoste expugnatae? Οὐχ οὕτω μαίνεται ὁ ποιητήσ. Accedit quod Ulixem non legimus (A 390, 431) patris domum, cui cum

---

1) Fere eodem modo poëta de veste pretiosa agens (Z 295) sic loquitur „ἕκειτο δὲ νείατοσ ἄλλων" pro „πάντων" et regis Rhesi morte narrata (K 560) Ulixen inducit primum sic loquentem παρ' δ' ἑτάρουσ δύο καὶ δέκα πάντασ (ἔκτανε Διομήδησ)" deinde sic pergentem „τὸν τρὶσ καὶ δέκατον σκόπον εἵλομεν ἐγγυθι νηῶν", pro „τέσσαρεσ καὶ δέκατον". Etiam neglegentius Antinoum Penelopae fallaciam exprobrantem facit primum sic (β 89 sq.) ἤδη γὰρ τρίτον ἐστὶ ϝέτοσ τάχα δ' εἶσι τέταρτον, ἐξ οὗ ἀτέμβει θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν Ἀχαιῶν" mox autem sic (β 106) ὥσ τρίϝετεσ μὲν ἔληθε δόλῳ καὶ ἔπειθεν Ἀχαίουσ· ἀλλ' ὅτε τέτρατον ἦλθε ϝέτοσ καὶ ἐπήλυθον ὧραι, καὶ τότε δή τισ ἔειπε γυναικῶν."

2) Cf. Bacchus Bresagenes vWil. Moell. l.l.

3) In Cypriis legimus (Schol. Vict. Il. Π 57) ea potitum esse Achillem in expugnanda Pedaso, neque mirum in diversis carminibus quae essent de Achillis expeditione diversa ratione singula esse tradita.

Digitized by Google

urbem devastaret pepercisse Achilles potuit, sed εἰσ Χρύσην reducere virginem, Calchasque monuerat (A 100) εἰσ Χρύσην hecatombe mitteretur [1]). Inter urbes complures quibus Chrysae nomen fuisse traditur, una aliqua in insula Lesbo sita erat; hanc Tuempel opinatur Homerum respicere, de qua re non iudico. Sed et Chrysen sacerdotem èt eius filiam Homeri ingenio deberi puto, urbemque Chrysen eum non sibi proposuisse hostilem Graecis; quin virginem Thebae in Troianorum urbe peregrinari voluerit cum haec a Graecis caperetur, dubitare non licet [2]); sic iniuria patri ab Agamemnone illata gravior fiebat et Apollinis ira iustior. Ceterum quae e scriptoribus recentioribus affert Tuempel ad demonstrandum inter urbes Lesbias nonnullis fuisse heroïnas ἐπωνύμουσ, quaeque disserit de septem Musis Lesbiis [3]), deque virginibus Lesbiis inter stellas receptis aut ad Homerum non pertinent, aut, si qua pertinent, e solo loco I 129 derivata sunt nec quicquam valent ad locos Homericos explicandos.

Etiam Idum et Antiphum, quos in Idae montis convallibus apud greges deprehensos Achillem pretio dimisisse legimus (Λ 104 sqq.) nescio an Ἀγαμέμνονοσ ἀριστείχσ auctor, cum ex antiquo carmine cognovisset Achillem petentem urbes Pedasum ac Lyrnessum, in ea regione bellavisse, ultro excogitaverit; utique rege Troiano eos natos esse, id quod in Iliade traditur, ex illo fonte non didicit. Sed aliter res se habet de Lycaone quem in flumine Xantho obtruncat Achilles Φ 34 sqq. Hic frustra victoris misericordiam invocans inter alia memorat se natum esse matre Laothoë filia Altae Pedasiorum regis, patre vero Priamo, et paulo ante ab Achille e patris fundo abreptum

---

1) Perperam vWil. Moell. l.l. p. 411: „Man hat keine Veranlassung dem Dichter von A die Erbeutung bei einer andern gelegenheit als dem Falle von Chryse zu schreiben." Recte vLeeuwen Mnem. 1910 p. 384 „Chrysen urbem non captam esse ab Achivis aperte dicit Homerus A 37, 390, 431."

2) Recte hoc perspecto temere recentiores causam confinxerunt cf. Schol. A ad A 18: εἰσ Θήβασ ἥκουσα ἡ Χρυσηὶσ πρὸσ Ἰφινόην τὴν Ἠετίωνοσ ἑάλω ὑπ' Ἀχιλλέωσ.

3) Lesbos apud Homerum dicitur „Macaris sedes" (Ω 544) cuius regis nemo negabit fieri posse ut mentio sit facta in carminibus de quibus hic agimus. Verum quod Myrsilus narravit (apud Clem. Alex. Prot. p. 9. 24, Car. Muell. F.H.G. IV 457) Macarem pecunia sua Musas emisse, ecquis inde efficiet insulsam eam narratiunculam Homero cognitam fuisse?

Digitized by Google

Lemnum venditum, triplici pretio redemtum, ante duodecimum diem quam illi rursus occurreret patris domum redisse. Ex eius verbis (vs. 80) „νῦν δ' ἐλύμην τρὶς τόσσα ποράων" efficias eum sua vel suorum pecunia a suis solutum esse, sed paucis versibus ante poëta eandem rem narrans sic loquitur (vs. 42) „κεῖθεν δὲ" (i. e. ex insula Lemno) „ξεῖνος μιν ἐλύσατο, πολλὰ δ' ἔδωκε Ἰμβριος Ἡετίων." Haec quamvis non optime concinant tamen discrepantia non eiusmodi est ut ferri nequeat. Sed alia accedunt. Nam regis Troianorum filio potitus supersedere poterat Achilles labore eum mittendi Lemnum ut ibi eum venderet, quippe quem probe scire posset patrem haud gravate tanti quanti ipse vellet redemturum. Sed optime illud convenit si Lycaon captivus esset factus urbe patria deleta, nullis cognatis superstitibus qui pro eo pretium solverent, cumque nepos dicatur Altae Pedasi regis et revera Pedasum ab Achille devastatam legamus Υ 92, sponte inducimur ut credamus Μάχης παραποταμίας auctorem ex antiquo carmine quo Pedasi ageretur expugnatio Lycaonem arcessivisse ut eius casibus pugnae imaginem ornaret patre Priamo ei addito. Utrum fratrem quoque Polydorum, quem ab Achille in eadem pugna occisum legimus (Υ 407 sqq., Φ 89 sqq.), ex eo fonte repetiverit noster an ex nihilo finxerit, mitto, quamquam hoc verisimilius videtur. Sed illud notandum puto urbem Pedasum sitam dici (Φ 87) ad flumen Satniuntem. Nam Ξ 442 sqq. Aiax Oileï filius narratur vulnerare Satnium quemdam Enopis filium quem Naiadum aliqua in lucem edidisset prope Satniuntis ripam. At vero Σάτνιος et Σατνιόεις manifesto eiusdem nominis formae diversae sunt, neque ullo modo fieri potest ut Σάτνιος derivatum sit a Σατνίοεις. Itaque nomen ipsum bellatoris vulnerati prodit haec hausta esse e carmine quod ipsius amnis cum heroë Graeco certamen referret, quo etiam tendit Satnii matris origo e Naiadum genere. Illo autem carmine non Aiacem cui apud Satniuntem nihil negotii esset, sed Achillem laudari qui urbem adiacentem cepisset consentaneum erat. Videtur ergo Aiax pro Achille substitutus esse postquam clades ab Achille flumini illata a Satniunte in Xanthum translata est, sive hoc est factum iam ante Homerum sive ab auctore Μάχης παραποταμίας. Ceterum Pedasi in urbe prope ripas Satniuntis etiam Elatus quem Agamemnon interficit

Digitized by Google

habitasse narratur (Z 33 sq.). Nec tamen est cur inde efficias Elatum ex antiquo carmine receptum; satius enim erit sumere auctorem libri Z èt eius personam finxisse èt, ut patriam daret, notae urbis arripuisse nomen. Tum idem nomen Pedasus datur militi Troiano quem cum fratre Aesepo trucidat Euryalus Mecistei filius (Z 21 sqq.). Fratris nomen refert flumen Aesepum, et rursus mater Abarbarea nomine est e numero Naiadum (Z 22). Itaque hic quoque pro fundamento fuit certamen heroïs Graeci cum flumine barbaro, idque rursus coniunctum cum interitu urbis Pedasi, quippe cuius urbs Pedasus noster manifesto heros eponymus sit. Sed Aesepus ex Ida oritur ab oriente, Pedasum autem urbem ab occidente sub Idae radicibus sitam, praeterfluit, id quod supra vidimus, Satnius. Vix igitur potes quin suspiceris nostri loci auctori ob animum versatum esse Pedasum captam et Satniuntem victum ab Achille, sed pro hoc substituisse Euryalum, pro Satniunte Aesepum. Praeterea Pedasus audit Achillis equus funalis, qui equos immortales Xanthum et Balium currui iunctos comitatur (Π 152, 467). Illius equi nomini quoquo modo est explicandum — an ab eodem radice atque verbum πηδάω? — ab origine vix quidquam commune erat cum urbe Pedaso. Sed cum Πατροκλείας auctor narret ex Eetionis urbe Achillem eo potitum, fieri potest ut ὁμωνυμία induxerit eum qui primus Pedasi expugnationem cecinit ut inde absportatum narraret, deinde vero ille sive ob metri rationes sive mera incuria pro Altae urbe, Pedasum dico, substituerit Eetionis urbem i. e. Thebam. Porro hic paucis agendum est de Iphitione Othryntei filio, ipso quoque matre Naiade nato. Hunc Achilles peremit in flumine Xantho (Υ 381 sqq.), origo autem divina, vox πτολίπορθος patri adhibita (vs. 384), fundus regius prope lacum Gygaeum quo hic praeditus dicitur (vs. 390), tum quod ipse compellatur πάντων ἐκπαγλότατ' ἀνδρῶν si cuncta spectas, arguunt Iphitionem non confictum eese a poëta, qui nonnisi duodecim versus consumit in eius congressu cum Achille exituque depingendo, sed personam aliquam respici iam vetustioribus carminibus insignitam. Et quia mater eum sub Tmolo Lydiae monte peperisse narratur, Lydia autem finitima est Teuthraniae cuius regem Telephum supra monuimus in Cypriis ab Achille victum tradi, non absurde existimabis ipsius quoque cladem

Digitized by Google

in carminum de quibus nunc agimus argumenti parte fuisse [1]).

Postremo in his carminibus quas partes Aeneas egerit indagandum est. Hunc legimus (Υ 83 sqq., 188 sqq.) armenta pascentem in monte Ida ab Achille deprehensum Lyrnessum fugisse, ea autem urbe paulo post ab Achille capta, a Iove e periculo vitae ereptum esse, quod referendum esse ad carmen quo celebrata sit Lyrnessi expugnatio èt per se veri simile est èt in ea re praecipuam vim habet Iovis auxilium Aeneae latum. Nam quod Thetidis rogatu rectorem Olympi Homerus fingit paulisper Troianos iuvasse, acute vidit vLeeuwen [2]) poetam id excogitavisse ne absonum videretur, id quod in fontibus suis invenisset, deum Idaeum, quem initio ab Olympio diversum, antiqui iam cantores huic assimilassent, Troianis favere. At mons Ida cum ab urbe Troia satis longe remotus in antiquissimis de bello Troiano carminibus ullius momenti fuisse minime veri simile sit, tum denique huius montis praeses Troianorum tutela habitus esse videtur cum, Achille in bellum Troianum recepto, urbes Ideae Pedasus et Lyrnessus ab eo deletae sub Troianorum dicione et ipse mons cum regione adiacenti in eorum finibus situs esse crederetur. At manifesto Iuppiter Aeneae ex urbe Lyrnesso fugienti non propter Thetidis preces subvenit sed quia fuit deus Idaeus, Iovisque igitur auxilium neque ab Homero excogitatum est, neque ab antiquissimis belli Troiani cantoribus qui ne Achillis quidem rationem haberent, sed facillime intelligitur si sumitur haustum e carminibus de quibus nunc agimus. Tamen etiam alter fons extitisse videtur unde Aeneas in Iliadem receptus sit, carmina volo in Peloponneso condita e quorum materie ea fere derivata sunt, quae in libro E de illo narrantur; sed in eis neque Achilles ullas partes egit, neque, quod per se perspicuum, Iuppiter Idaeus. Ceterum in nostro fonte Aeneas rex Dardanorum fuisse videtur. Nusquam in Iliade sic appellatur nisi Catalogi loco B 819 sqq., huius vero loci auctorem e nostro hausisse fonte ostendere conabor. Ubi Aeneas Lyrnessum con-

1) Iphitionem per imprudentiam neglexi in superioribus cum scribebam (p. 38) Maeones i. e. Lydiae incolas in Iliade appellari tantummodo B 840 sqq., E 44, K 429, P 216. Itaque necesse est etiam Mesthlen et Antiphon fonti de quo hic agimus tribuere, aut duos diversos fontes admittere.

2) Mnem. 1906 p. 295 sqq., 1910 p. 387, 392 sqq., 1911 p. 425.

Digitized by Google

fugisse narratur hanc urbem Leleges habitasse dicuntur, quod in promptu est eidem fonti deberi atque fugam. Sed non additur hanc urbem illius fuisse sedem, contra legitur id quod supra iam monuimus, ibi imperasse Mynetem (B 692 T 296). Atque in ἐπεισοδίῳ, quod est de Aeneae cum Achille certamine (T 75—352), Aeneas èt cum Hectore collocutus fugae illius mentionem facit et paulo post, antequam proelium init, γενεαλογῶν memorat auctorem generis sui Dardanum etiamnunc in monte Ida residentem urbem Dardaniam condidisse in planitie adiacenti; cumque Catalogi auctor l.l. Aeneam a matre in Idae convallibus partum tradat, nusquam autem in Iliade praeterea neque de hac Dardani patria neque de loco quo Aeneas natus sit mentio fiat, in promtu est haec eidem fonti deberi, fontem autem hunc Aeneam Dardaniae regnantem habuisse. Neque tamen Aeneae stemmatis auctor e nostro solo fonte hausit. Nam non obscure indicat Dardanos et Troianos revera eosdem esse, quod ad fontem nostrum non quadrat, utpote qui Troianos omnino cognitos non habeat. Quid igitur? Dardano unum modo nepotem tribuit eumque Troëm, unde non potes quin colligas eum ab hoc velle Dardanis nomen Troianis obvenisse, non vero velle Troianos esse partem Dardanorum, nam si hoc vellet Dardano plures nepotes dedisset, quorum Tros unus esset. Itaque Troëm non Priami tantum, sed Anchisae quoque Aeneae patris abavum habet, sic significans eum Troianum esse, quo accedit, quod per totum ἐπεισόδιον nostrum nusquam totidem verbis populus Dardanorum appellatur, sed Neptunus inter pugnam Aeneae cum Achille ceteros deos qui proelio adessent allocutus, portendisse traditur Aeneam Priami stirpe deleta Troianis imperaturum. Atqui facillime stemmatis auctor Troem eiusque quem memorat filium, Ilum, derivare potuit e carminibus antiquis quibus de bello Troiano ageretur, quemadmodum Erichthonium, quem Troïs patrem habet, ex eisdem carminibus arcessivisse supra suspicati sumus [1]). Dardanos antiquorum cantorum temporibus inter veros Troadis incolas fuisse, satis fidenter statuere licet. Nam non poterant cantores rerum in Troade a Graecis gestarum non suis auribus audire nomina, quaequae fuerunt,

1) p. 23.

Digitized by Google

populorum ibi habitantium, cumque supra viderimus [1]) vehementer dubitandum esse an inter hos non fuerint Troiani, eo minus causa est cur credamus nomen Dardanorum fuisse φάντασμα illorum ingenio debitum. Neque ulla est causa cur censeamus id nomen ab illis ex aliis regionibus in Troadem esse transportatum. Nam verum quidem est Dardanos etiam in Europa offendi, est enim gens Illyrica. Dardanosque Asiaticos ab eadem stirpe oriundos esse atque Illyrios illos propter ὁμωνυμίαν ipsam veri simillimum est, quemadmodum Leleges quoque quos iuxta eos in Troade invenimus non levibus argumentis Fick v. cl. ex Illyria eo profectos demonstravit [2]). Sed nullum omnino vestigium exiat cognovisse cantores nostros Dardanos et Leleges Illyricos. Revera autem multo recentiore tempore etiam extitit urbs Dardanus non longe a Troia orientem versus sita, cuius mentionem facit Strabo (XIII c. 1. 594), civem autem eius urbis commemorat Xenophon (Hell. III. 1. 10). Tum quod Troiae portae ter apud Homerum vocantur πύλαι Δαρδάνιαι (Ε 789, Χ 194, 413) forsitan pro documento sit portis arcis semirutae antiquorum cantorum temporibus hoc nomen, indigenarum ore versatum, remansisse [3]). Accedit quod in Catalogo praeter Aeneam Dardanorum principes appellantur Acamas et Archelochus, quos non ex eodem fonte atque illum depromptos esse posse supra demonstravimus [4]), unde sequitur ut duo diversi fontes fuerint de Dardanorum ducibus inter se repugnantes, alter Aeneam ignorans, alter Archelochum et Acamantem, at in ea re congruentes, quod in Troade Dardanos extitisse traderent, hic autem concentus intellegi nequit, nisi ex rei veritate. Ceterum, siquidem constat iam extitisse revera in Troade gentem antiquis poëtis cognitam quae Dardani audiret, quae non tantum in monte Ida sedes suas haberet, sed etiam regionem in qua urbs Troia sita esset, incoleret, incredibile est aut eam gentem siluisse antiquissimos belli Troiani auctores, aut nullos eorum commemorasse principes, cumque nulla sit causa cur

1) p. 33.

2) Fick Vorgriech. Ortsnamen p. 107.

3) Quatuor habuisse portas arcem semirutam ostendit Doerpfeld (Troja und Ilion p. 125 sqq.)

4) p. 33.

Digitized by Google

credamus Archilochum et Acamantem ex alio fonte quam ex horum cantorum carminibus in Iliadem receptos esse, confirmatur id, quod ob alias causas in superioribus suspicati sumus [1]) utrumque deberi fonti huic [2]). Inde autem, quod hi cantores Aeneam ignorabant satis facile explicatur, quod auctor loci N 459 sqq. eum fingit succensentem Priamo, utpote ab hoc neglectum ideoque proelio abstinentem, hoc modo scilicet explicaturus quod desiderabatur in horum carminibus. Neque ab his, quemadmodum a stemmatis auctore Troiani et Dardani pro eisdem habebantur. Nam compluribus Iliadis locis distinguuntur [3]), non ita quidem ut non unum populum efficiant — id quod in superioribus ostendimus [4]) — sed ita ut unius populi partes diversae sint, quippe cum ille appelletur Τρῶες καὶ Δάρδανοι. At vero cum praeter fontes quos adhuc pertractavimus etiam alios fuisse unde in Iliadem recepti sint nulla causa sit cur credamus, discrimen intellegi nequit nisi deberi censeatur antiquissimis de bello Troiano cantoribus. Atque ita ab his distinctum esse ut Troes haberent cives urbis Troianae, Dardanos incolas regionis circumiacentis per se veri simile est. Nam tribus quidem Iliadis locis (B 826, E 211, M 96) de quibus locis in superioribus egimus [5]), res aliter proponitur, sed patet hoc ad fontem eum nihil pertinere. Ab altera parte ea quae in superioribus suspicati sumus de ratione poëtarum qui Troiam et Troianos primi usurpaverint [6]) optime quadrant. Quin etiam stemmatis auctor cui supra monuimus fontem de quo nunc agimus non ignotum fuisse [7]), quamvis Troianos et Dardanos pro eisdem habeat, tamen Aeneam quem in altero fonte suo regem Dardanorum esse invenerat, per transennam negare videtur civem urbis Troiae fuisse, neque enim eius originem ducit ab Ilo urbis Troianae heroë eponymo, verum ab huius fratre. Atque eodem

---

1) p. 33.

2) Hinc, quemadmodum Ilum ita Dardanum quoque cognoverint incertum est, at nihil credere vetat cognovisse. Itaque quod in Ἀγαμέμνονος ἀριστείᾳ duobus locis (Λ 160, 372) Ilus Dardani proles dicitur, inde non necesse sequitur ut ἀριστείαι auctor Aeneae stemma cognoverit.

3) Γ 456, H 414, Θ 154, 172, Λ 285, N 150, O 425, 486, P 184, Σ 122, 139.

4) p. 24.

5) p. 24 sq.

6) p. 23.

7) p. 293.

Digitized by Google

tendit, quod Neptunus (Υ 297 sqq.): „cur" inquit „Aeneas immerito affligitur propter mala aliena" — i. e. regis civiumque urbis Troiae — „laborans". Ceterum, contendentes ab antiquissimis belli Troiani cantoribus Dardanos et Troianos pro diversis eiusdem populi partes haberi, nullo modo infitiamur, quod contra èt per se veri simillimum est èt confirmatur eis quae de portis Dardaniis disputavimus [1]), antiquissimo tempore, quod illorum poëtarum aetatem antecederet, quo tempore, volo, arx semiruta quam pro Troia Homerica habemus, integra etiamnunc staret et incoleretur, eius cives partem fuisse populi Dardanorum. Ab altera parte quod permultis Iliadis locis totus populus solo Troianorum nomine significatur [2]), non opus est sumere horum locorum auctores ita egisse quod ex Aeneae stemmate effecissent Troianos et Dardanos eosdem esse, sed potuerunt populi partem praepollentem pro toto usurpare populo.

Aeneas autem, aliter quam Dardanorum populus, a poëtis in Asiam est transportatus, a poëtis rex Dardanorum factus est. Ab initio inter Graecorum daemones eum fuisse produnt ea quae e fonte Peloponnesio hausta in libro E de eo narrantur, neque non origo divina e matre Venere cuius ἐπίκλησιν notissimam Αἰνειάδα ab Aenea seiungi non posse viderunt vv. dd. Quid, si eadem natura divina èt masculine èt feminine enuntiata, altera autem cum Venere coniuncta effecerit ut altera pro eius filio sit habita? Neque tamen poëtae hi, qui celebraverunt Aeneae congressum cum Achille in monte Ida et fugam ex urbe Lyrnesso, eum arcessiverunt e Peloponneso sed e Thessalia. Quod cum contendimus minime negligimus daemonem Achillem praeterquam in Thessalia èt in aliis regionibus èt in Peloponneso olim cultum esse, quod luculenter demonstravit Usener [3]). Verum quaecunque Achillis res gestae a poëtis collocantur in eis regionibus quas posteri nomine Aeolidis complexi sunt, manifesto Achilli Thessalico sunt adscribendae nam e Thessalia atque Boeotia eae Graecorum manus profectae sunt quae eas regiones occupaverunt. Sed in Boeotia nullum Achillis vestigium reperitur nisi πεδίον Ἀχιλλεῖον

1) p. 293.

2) Vide supra p. 24.

3) Sitzungsber. Hist. Phil. Classe der k. Ak. d. Wissensch. 1898. Vol. CXXXVII p. 9 sqq., p. 57 sqq.

Digitized by Google

quod pro documento est ibi daemonis Achillis sacellum fuisse [1]), nihil aliud. Praeterea Boeotia ad nos nihil pertinet cum Aeneae in Boeotia omnino nullum vestigium cernatur. Ab altera parte ut id quoque hic addamus, si qua in Asiae litore praeterquam in Aeolide memorantur Achillis fortia facta, manifesto deneganda haec sunt Achilli Thessalico, quippe cum ad Thessalos non pertineant. Atque propterea in superioribus memorantes pugnam Achillis cum Trambelo quem apud fontem prope Miletum, i. e. in regione quam posteri Ioniam appellabant interemisset, negavimus hanc notitiam haustam esse e carminibus eiusdem κύκλου atque Lesbum, Tenedum, Lyrnessum, Pedasum ab Achille captas [2]). Revera autem ea de Trambelo narratio e nullo carmine epico deprompta, sed recta via e cultu daemonis Achillis orta esse videtur [3]). Iamvero, ut ad Aeneam redeamus, si quis rogat quid sit cur cogamur Aeneam, quem in regionibus Idaeis cum Achille conflixisse vidimus, ex eadem patria atque hunc eo a poëtis transportatum sumere, respondendum est propterea id sumendum quia alia causa non appareat cur Aeneas eo transportatus sit, nisi quod simul cum Achille ideo quod in communi patria iam hostilia egissent transportatus sit. Idque ultro confirmatur eo quod in Cypriis [4]) Achilles Aeneae κακὸσ γείτων dicitur, qui eius armamenta rapiat. E nihilo id confingere Homero invito Cypriorum auctor non potuit. Neque spectavisse potest Achillis incursiones in regiones maritimas Asiae; nam cuius γείτων aliquis est in eius vicinia habitat, at Achilles non habitavit in illis regionibus quas cum classe adiret praedaturus. Nam quamquam carminibus quibus eius navigationes agebantur memoria est servata Graecorum occupationis earum regionum, procul dubio tamen hoc non ita se habebat ut Achilles proponeretur aliquam terram expugnavisse ubi domicilium regnumque conderet. Sin autem monet quis fieri posse ut Cypriorum locus non pertineat ad Achillem Thessalicum, sed ad Achillem Peloponnesium, respondemus tamen suo loco manere

1) Usener l.l. p. 10.
2) p. 286.
3) Usener l.l. p. 11, Vuertheim de Aiacis origine p. 78 sq.
4) Procl. apud Arist. Poet. c. 16.

Digitized by Google

id quod ostendere conamur, Aeneam Aeolicum — ut ita dicam — e Thessalia arcessitum esse, permirum vero futurum esse si Cypriorum locus ad omnia alia spectaret quorum ceteroquin nihil notum esset, cum praesertim heroem Achillem praeterquam Thessalicum carminibus epicis celebratum esse nusquam appareat. Statuendum ergo videtur in Thessalia iam Thessalorum carminibus Aeneam e daemone in hominem conversum fictum esse Achilli hostilem, et deinde eosdem poetas qui Achillem in Asiam transferentes cum Dardanis proeliantem facerent, Aeneam quoque eo traduxisse et horum fecisse regem. Postremo hoc notandum. Certamen Achillis et Aeneae quod in Troiae campo commissum ab Homero narratur (Υ 259 sqq.) nihil est cur credamus haustum ex eorundem illorum carminibus; in eis enim quae hinc derivata esse vidimus nullus ei locus esse videtur, sed aut ex antiquis Thessalorum carminibus est derivatum aut e nihilo confictum ab eo qui in Iliadem id inseruit; quoquo modo autem hoc se habet insertum esse videtur inprimis ut ansa daretur Aeneae stemma proferendi. Nihilo minus credibile puto auxilium a Neptuno ei allatum petitum esse e fonte Peloponnesio, sed quod deus narratur (Υ 318 sqq.) eum e manibus Achillis detractum per aërem avectum procul deposuisse quo loco Caucones in acie constitissent, nescio an in Caucones inciderit poëta, quod in carminibus quibus de Aeneae fuga ageretur, in Cauconum fines ex fuga eum pervenisse vidisset; nusquam sane nisi nostro loco et Κ 249 in Iliade prodeunt. Omnino Caucones neque non Leleges, qui praeterquam nostro loco et Κ 249 etiam memorantur Φ 86, non aliter ac Dardani et fortasse Pelasgi [1]) et Teucri [2]) antiquorum cantorum temporibus inter veros Troadis incolas censendi videntur extitisse.

In superioribus cum ageremus de simultatibus quae Achilli cum Aenea in ipsa iam Graeca patria intercessisse traderentur, ansamque dedissent hunc simul cum illo in Asiam transportandi, apparuit cogitandum esse de carminibus antiquis Thessalicis quae cognita essent poëtis Achillem ducem fingentibus expedi-

1) Supra p. 39 in ann. 1 s. f.
2) Supra p. 26.

Digitized by Google

tionum in Asiam emissarum, quorum igitur auctores hos aetate superarent. Sic vero alia multa de Achille ex Iliade cognoscuntur, quae dubitari nequeat, quin iam antequam illius celebrarentur in Asia res gestae, in ipsa Thessalia carminibus divulgata sint, multa inquam, quae partim nunquam desierint ad antiquam referri patriam, partim magis minusve mutata novam in Asia scenam invenerint ubi acta esse in posterum crederentur. Inter illa commemoranda sunt parentum Pelei et Thetidis nuptiae, quibus dei adfuerunt (Ω 61 sqq.), quippe qui deam iunxissent homini mortali (Σ 84, Ω 536); equi et arma, deorum dona nuptialia, quae filius ad bellum Troianum secum absportavit (Π 381, 867, P 202, Σ 84, Ω 354) [1]); fraxinus quam Peleo cecidit Chiron, Achilles contra Troianos gerebat (Π 143 sqq., Τ 388 sqq., Υ 277, Φ 162, Χ 133); idem Chiron Achilli artis medicae doctor datus (Λ 382); Achillis capilli devoti flumini Sperchio (Ψ 142); Thetidis taedium mariti mortalis (Σ 431) secessusque in patris Nerei sede marina (Α 358, Σ 36), Achillis filius Neoptolemus in insula Scyro eductus (Τ 326 sqq. cf. Ω 467) [2]); inter haec quae statim vides transformata esse, primum locum obtinent quae tradiderunt cantores de Achillis exitu. Nam in Iliade non tantum legimus (Α 352, 415, Σ 59 sqq., 95 sqq. 440 sqq.) mortem praematuram ei sorte paratam, verum etiam e bello Troiano eum non domum rediturum esse (l.l. l.l.), sed sagittis ab Apolline (Φ 277 sqq.), sive potius a deo simul et homine mortali (Τ 410—417), eoque Paride (Χ 359), oppressum, in Troiae porta Scaea extinctum iri, cum tamen demonstratu non opus sit eius fatum multo ante

1) Forsitan eiusdem fabulae forma alia fundamento fuit eis, quae in libro Σ narrantur de armis a Vulcano Thetidis rogatu fabricatis. Absonum enim erat, si rem per se spectas, quo temporis momento laboraretur in Patrocli corpore reducendo et periculum in mora esset, Achillem a matre moneri (Σ 135 sqq.) eiusque monitis obsequi (189) ne in aciem prodiret antequam ei arma a Vulcano attulisset, prorsus autem ineptum erat addere Achillem, nulla aliorum heroum arma sibi convenire nisi scutum Telamonii (vs. 192 sqq.), quasi, credo, scuto viri minoris staturae tegi non potuisset. Sed haec intelleguntur si sumis conficta esse a poeta qui abuti vellet antiqua fabula. Quid? ipsa armorum commutatio, quam Πατροκλείᾳ ab initio defuisse multi suspicati sunt, nonne eodem consilio in Iliadem inserta est?

2) Achillem ne propter virtutem bellicam in mortem praematuram rueret a matre in insula remota muliebri habitu inter regis filias collocatum ex una harum filium procreasse, nihil vetat credere antiquis carminibus traditum, dum ne ab initio bellum Troianum in causa fuisse censeatur.

Digitized by Google

... Troianum induceretur, quo tempore nullae ... extra patriam Graecam circumferrentur, ab ... celebratum esse. Neque deest quod probare ... auctoribus eum ab Alexandro nondum Paridi assi... Ister Thessalorum heroës habito sagitta perfossum ... propterea Paridi est assimilatus Alexander quod ... interfecti fama in Paridem traducta est, sive huius ... particeps est factus, quod Alexandro assimilabatur. ... auctore (Thes. c. 34) Ister Alexandrinus in Atthide ... nonnullos narrare Ἀλέξανδρον τὸν ἐν Θετταλίᾳ Πάριν, ὑπ' ... καὶ Πατρόκλου μάχῃ κρατηθῆναι παρὰ τὸν Σπερχεῖον, ... δὲ τὴν Τροιζήνων πόλιν λαβόντα ἁρπάσαι καὶ τὴν Αἴθραν ... καταληφθεῖσαν [1]). Probe distinguendum quid in hac relatione ... quum et genuinum, quid nugatorium et recens sit. Nam ... cum praepostera doctrina luderet, cum omnes scirent Sicyonem ... sedem Aethrae Thesei matris, apud Homerum autem ... commemorari (Γ 144) eodem nomine ancillam Helenae, sic ... secum agere potuit Aethram reginam Sicyoniorum cum Troiae ... serviret, nonnisi per vim urbe patria deleta a Troianis absportari ... potuisse, sed eiusmodi facinus a moribus consiliisque Paridis ... abhorrere [2]), itaque tribuendum esse Hectori cum classe in ex... peditionem profecto. Sed proelium apud Sperchium inter Achil... lem et Alexandrum nihil est neque in aliis quantum scimus ... Graecorum fabulis, neque in fabula Troiana, unde falso nuga... toris acumine potuerit colligi, contra nonnulla sunt quae probare ... videantur id ex antiquis carminibus in memoria hominum re... sedisse. Verba Ἀλέξανδρον τὸν ἐν Θετταλίᾳ Πάριν, a multis solli... citata, vulgo de coniectura Coraesii v. d. sic leguntur: Ἀλέξαν... δρον μὲν ἐν Θετταλίᾳ τὸν Πάριν. Verum nihil moliendum est, ... dummodo recte interpreteris. Nam verba illa valent: „Alexan... drum, Paridem Thessalicum" i. e. „Alexandrum quo nomine ... Paris appellabatur in Thessalia sive ab auctoribus carminum ... quibus agerentur Thessalica" [3]). Hoc autem quisquis primus

1) mss: καταλειφθεῖσαν, errore manifesto.

2) Paridem enim non armis infestis sed placide iter in Graeciam suscepisse docere ... videbatur locus Γ 353 sqq.

3) Eodem modo vertit Bethe v. cl. l.l. Quem perstringit O. Crusius (Sitz. Ber. d. ... Akad. d. Wiss. München 1905 p. 760 sqq.) fastu solito agens; „Bethe's

Digitized by Google

dixit, cur dixit nisi quod cognitum habuit id ita esse? An dubium est quin Paris et Alexander ab initio diversi fuerint? An raptor Helenae, fax belli Troiani, ab initio audivit „Alexander" i. e. „qui viros defendit"? Adde quod, cum vulgo in Iliade, sive Paris sive Alexander proponatur mollis, ignavus, hostem sagittis potius ex latebris quam cominus hasta petens, uno tamen loco (Z 503—H 14) depingitur acer, bellicosus, equo indomito per campum ruenti similis hostes adoriens, praeterea gravi armatura indutus. Haec igitur eius imago ex alio fonte derivata est atque altera. Atqui luxuries et mollities magis conveniebat mulierum amatori, bellatoris ferocis imago ad nomen „Alexander" unice quadrat, itaque ex eodem fonte est hausta atque hoc [1]). Unde tamen non efficiendum puto ut in hoc antiquissimo fonte Alexandro gravis armatura tributa sit. Nam, id quod acute animadvertit Bethe v. cl. [2]), sagittis suis vulnerat Alexander duos heroës Thessalos Machaonem [3]) et Eurypylum [4]). Antiquissimo autem tempore heroës ipsa sagittandi arte insignes erant, cui rei documento sunt Heracles, Eurytus, Philoctetes. Sed ex quo heroës coepti sunt proponi graviter armati, illa ars non necesse quidem erat ut dedecori verteretur, sed tamen molli militi convenientior habebatur quam hastae usus. Tunc temporis igitur Alexandro etiamtum forti bellatori, nondum mulierum insidiatori, illa ars adempta esse videtur a poëtis, eique tributa gravis armatura; illa ei reddita est e carminibus

---

Folgerungen" inquit v. cl. (p. 775) halten bei einer elementären exegetisch-kritischen Nächprüfung nicht stand" et (p. 774) „Bethe wird durch die alte Plutarchvulgata irregeführt sein", — quasi nemini sana mente liceat dubitare an libris plus fidei habendum sit quam Coraesii coniecturae — „Alexander der Paris in Thessalien wäre ja eine völlig verdrehte Anschauung". Sed hoc ne dixerat quidem Bethe, dixerat vir clarissimus „Alexander der Thessalische Paris", Crusii vero interpretationi repugnat sermo Graecus; quae ita recte se haberet, si legeretur: Ἀλέξανδροσ ὁ Πάρισ ἐν Θετταλίᾳ.

1) Aut utrumque fontem, aut ex Iliade utramque Paridis imaginem cognoverat, ipse cum esset inter recentiorum poëmatis partium auctores, is qui N 765 Paridem fortiter se gerentem et socios adhortantem ab Hectore tamen increpari finxit eisdem uso verbis ignominiosis quibus eum compellavit certamen cum Menelao detrectantem (Γ 39).

2) Hom. u. d. Heldensage p. 14.

3) Λ 505 sqq.

4) Λ 581 sqq.

Digitized by Google

in carminum de quibus nunc agimus argumenti parte fuisse [1]).

Postremo in his carminibus quas partes Aeneas egerit indagandum est. Hunc legimus (Υ 83 sqq., 188 sqq.) armenta pascentem in monte Ida ab Achille deprehensum Lyrnessum fugisse, ea autem urbe paulo post ab Achille capta, a Iove e periculo vitae ereptum esse, quod referendum esse ad carmen quo celebrata sit Lyrnessi expugnatio èt per se veri simile est èt in ea re praecipuam vim habet Iovis auxilium Aeneae latum. Nam quod Thetidis rogatu rectorem Olympi Homerus fingit paulisper Troianos iuvasse, acute vidit vLeeuwen [2]) poetam id excogitavisse ne absonum videretur, id quod in fontibus suis invenisset, deum Idaeum, quem initio ab Olympio diversum, antiqui iam cantores huic assimilassent, Troianis favere. At mons Ida cum ab urbe Troia satis longe remotus in antiquissimis de bello Troiano carminibus ullius momenti fuisse minime veri simile sit, tum denique huius montis praeses Troianorum tutela habitus esse videtur cum, Achille in bellum Troianum recepto, urbes Ideae Pedasus et Lyrnessus ab eo deletae sub Troianorum dicione et ipse mons cum regione adiacenti in eorum finibus situs esse crederetur. At manifesto Iuppiter Aeneae ex urbe Lyrnesso fugienti non propter Thetidis preces subvenit sed quia fuit deus Idaeus, Iovisque igitur auxilium neque ab Homero excogitatum est, neque ab antiquissimis belli Troiani cantoribus qui ne Achillis quidem rationem haberent, sed facillime intelligitur si sumitur haustum e carminibus de quibus nunc agimus. Tamen etiam alter fons extitisse videtur unde Aeneas in Iliadem receptus sit, carmina volo in Peloponneso condita e quorum materie ea fere derivata sunt, quae in libro E de illo narrantur; sed in eis neque Achilles ullas partes egit, neque, quod per se perspicuum, Iuppiter Idaeus. Ceterum in nostro fonte Aeneas rex Dardanorum fuisse videtur. Nusquam in Iliade sic appellatur nisi Catalogi loco B 819 sqq., huius vero loci auctorem e nostro hausisse fonte ostendere conabor. Ubi Aeneas Lyrnessum con-

1) Iphitionem per imprudentiam neglexi in superioribus cum scribebam (p. 38) Maeones i. e. Lydiae incolas in Iliade appellari tantummodo B 840 sqq., E 44, K 429, P 216. Itaque necesse est etiam Mesthlen et Antiphon fonti de quo hic agimus tribuere, aut duos diversos fontes admittere.

2) Mnem. 1906 p. 295 sqq., 1910 p. 387, 392 sqq., 1911 p. 425.

Digitized by Google

fugisse narratur hanc urbem Leleges habitasse dicuntur, quod in promptu est eidem fonti deberi atque fugam. Sed non additur hanc urbem illius fuisse sedem, contra legitur id quod supra iam monuimus, ibi imperasse Mynetem (B 692 T 296). Atque in ἐπεισοδίῳ, quod est de Aeneae cum Achille certamine (T 75—352), Aeneas èt cum Hectore collocutus fugae illius mentionem facit et paulo post, antequam proelium init, γενεαλογῶν memorat auctorem generis sui Dardanum etiamnunc in monte Ida residentem urbem Dardaniam condidisse in planitie adiacenti; cumque Catalogi auctor l.l. Aeneam a matre in Idae convallibus partum tradat, nusquam autem in Iliade praeterea neque de hac Dardani patria neque de loco quo Aeneas natus sit mentio fiat, in promtu est haec eidem fonti deberi, fontem autem hunc Aeneam Dardaniae regnantem habuisse. Neque tamen Aeneae stemmatis auctor e nostro solo fonte hausit. Nam non obscure indicat Dardanos et Troianos revera eosdem esse, quod ad fontem nostrum non quadrat, utpote qui Troianos omnino cognitos non habeat. Quid igitur? Dardano unum modo nepotem tribuit eumque Troëm, unde non potes quin colligas eum ab hoc velle Dardanis nomen Troianis obvenisse, non vero velle Troianos esse partem Dardanorum, nam si hoc vellet Dardano plures nepotes dedisset, quorum Tros unus esset. Itaque Troëm non Priami tantum, sed Anchisae quoque Aeneae patris abavum habet, sic significans eum Troianum esse, quo accedit, quod per totum ἐπεισόδιον nostrum nusquam totidem verbis populus Dardanorum appellatur, sed Neptunus inter pugnam Aeneae cum Achille ceteros deos qui proelio adessent allocutus, portendisse traditur Aeneam Priami stirpe deleta Troianis imperaturum. Atqui facillime stemmatis auctor Troem eiusque quem memorat filium, Ilum, derivare potuit e carminibus antiquis quibus de bello Troiano ageretur, quemadmodum Erichthonium, quem Troïs patrem habet, ex eisdem carminibus arcessivisse supra suspicati sumus [1]). Dardanos antiquorum cantorum temporibus inter veros Troadis incolas fuisse, satis fidenter statuere licet. Nam non poterant cantores rerum in Troade a Graecis gestarum non suis auribus audire nomina, quaequae fuerunt,

1) p. 23.

Digitized by Google

populorum ibi habitantium, cumque supra viderimus [1]) vehementer dubitandum esse an inter hos non fuerint Troiani, eo minus causa est cur credamus nomen Dardanorum fuisse φάντασμα illorum ingenio debitum Neque ulla est causa cur censeamus id nomen ab illis ex aliis regionibus in Troadem esse transportatum. Nam verum quidem est Dardanos etiam in Europa offendi, est enim gens Illyrica, Dardanosque Asiaticos ab eadem stirpe oriundos esse atque Illyricos illos propter ὁμωνυμίαν ipsam veri simillimum est, quemadmodum Leleges quoque quos iuxta eos in Troade invenimus non levibus argumentis Fick v. cl. ex Illyria eo profectos demonstravit [2]). Sed nullum omnino vestigium extat cognovisse cantores nostros Dardanos et Leleges Illyricos. Revera autem multo recentiore tempore etiam extitit urbs Dardanus non longe a Troia orientem versus sita, cuius mentionem facit Strabo (XIII c. 1. 594), civem autem eius urbis commemorat Xenophon (Hell. III. 1. 10). Tum quod Troiae portae ter apud Homerum vocantur πύλαι Δαρδάνιαι (E 789, X 194, 413) forsitan pro documento sit portis arcis semirutae antiquorum cantorum temporibus hoc nomen, indigenarum ore versatum, remansisse [3]). Accedit quod in Catalogo praeter Aeneam Dardanorum principes appellantur Acamas et Archelochus, quos non ex eodem fonte atque illum depromptos esse posse supra demonstravimus [4]), unde sequitur ut duo diversi fontes fuerint de Dardanorum ducibus inter se repugnantes, alter Aeneam ignorans, alter Archelochum et Acamantem, at in ea re congruentes, quod in Troade Dardanos extitisse traderent, hic autem concentus intellegi nequit, nisi ex rei veritate. Ceterum, siquidem constat iam extitisse revera in Troade gentem antiquis poëtis cognitam quae Dardani audiret, quae non tantum in monte Ida sedes suas haberet, sed etiam regionem in qua urbs Troia sita esset, incoleret, incredibile est aut eam gentem siluisse antiquissimos belli Troiani auctores, aut nullos eorum commemorasse principes, cumque nulla sit causa cur

1) p. 33.
2) Fick Vorgriech. Ortsnamen p. 107.
3) Quatuor habuisse portas arcem semirutam ostendit Doerpfeld (Troja und Ilion p. 125 sqq).
4) p. 33.

Digitized by Google

credamus Archilochum et Acamantem ex alio fonte quam ex horum cantorum carminibus in Iliadem receptos esse, confirmatur id, quod ob alias causas in superioribus suspicati sumus [1]) utrumque deberi fonti huic [2]). Inde autem, quod hi cantores Aeneam ignorabant satis facile explicatur, quod auctor loci N 459 sqq. eum fingit succensentem Priamo, utpote ab hoc neglectum ideoque proelio abstinentem, hoc modo scilicet explicaturus quod desiderabatur in horum carminibus. Neque ab his, quemadmodum a stemmatis auctore Troiani et Dardani pro eisdem habebantur. Nam compluribus Iliadis locis distinguuntur [3]), non ita quidem ut non unum populum efficiant — id quod in superioribus ostendimus [4]) — sed ita ut unius populi partes diversae sint, quippe cum ille appelletur Τρῶες καὶ Δάρδανοι. At vero cum praeter fontes quos adhuc pertractavimus etiam alios fuisse unde in Iliadem recepti sint nulla causa sit cur credamus, discrimen intellegi nequit nisi deberi censeatur antiquissimis de bello Troiano cantoribus. Atque ita ab his distinctum esse ut Troes haberent cives urbis Troianae, Dardanos incolas regionis circumiacentis per se veri simile est. Nam tribus quidem Iliadis locis (B 826, E 211, M 96) de quibus locis in superioribus egimus [5]), res aliter proponitur, sed patet hoc ad fontem eum nihil pertinere. Ab altera parte ea quae in superioribus suspicati sumus de ratione poëtarum qui Troiam et Troianos primi usurpaverint [6]) optime quadrant. Quin etiam stemmatis auctor cui supra monuimus fontem de quo nunc agimus non ignotum fuisse [7]), quamvis Troianos et Dardanos pro eisdem habeat, tamen Aeneam quem in altero fonte suo regem Dardanorum esse invenerat, per transennam negare videtur civem urbis Troiae fuisse, neque enim eius originem ducit ab Ilo urbis Troianae heroë eponymo, verum ab huius fratre. Atque eodem

---

1) p. 33.

2) Hinc, quemadmodum Ilum ita Dardanum quoque cognoverint incertum est, at nihil credere vetat cognovisse. Itaque quod in Ἀγαμέμνονος ἀριστείᾳ duobus locis (Λ 160, 372) Ilus Dardani proles dicitur, inde non necesse sequitur ut ἀριστείας auctor Aeneae stemma cognoverit.

3) Γ 456, H 414, Θ 154, 172, Λ 285, N 150, O 425, 486, P 184, Σ 122, 139.

4) p. 24.

5) p. 24 sq.

6) p. 23.

7) p. 293.

Digitized by Google

tendit, quod Neptunus (Υ 297 sqq.): „cur" inquit „Aeneas immerito affligitur propter mala aliena" — i. e. regis civiumque urbis Troiae — „laborans". Ceterum, contendentes ab antiquissimis belli Troiani cantoribus Dardanos et Troianos pro diversis eiusdem populi partes haberi, nullo modo infitiamur, quod contra èt per se veri simillimum est èt confirmatur eis quae de portis Dardaniis disputavimus [1]), antiquissimo tempore, quod illorum poëtarum aetatem antecederet, quo tempore, volo, arx semiruta quam pro Troia Homerica habemus, integra etiamnunc staret et incoleretur, eius cives partem fuisse populi Dardanorum. Ab altera parte quod permultis Iliadis locis totus populus solo Troianorum nomine significatur [2]), non opus est sumere horum locorum auctores ita egisse quod ex Aeneae stemmate effecissent Troianos et Dardanos eosdem esse, sed potuerunt populi partem praepollentem pro toto usurpare populo.

Aeneas autem, aliter quam Dardanorum populus, a poëtis in Asiam est transportatus, a poëtis rex Dardanorum factus est. Ab initio inter Graecorum daemones eum fuisse produnt ea quae e fonte Peloponnesio hausta in libro E de eo narrantur, neque non origo divina e matre Venere cuius ἐπίκλησιν notissimam Αἰνειάδα ab Aenea seiungi non posse viderunt vv. dd. Quid, si eadem natura divina èt masculine èt feminine enuntiata, altera autem cum Venere coniuncta effecerit ut altera pro eius filio sit habita? Neque tamen poëtae hi, qui celebraverunt Aeneae congressum cum Achille in monte Ida et fugam ex urbe Lyrnesso, eum arcessiverunt e Peloponneso sed e Thessalia. Quod cum contendimus minime negligimus daemonem Achillem praeterquam in Thessalia èt in aliis regionibus èt in Peloponneso olim cultum esse, quod luculenter demonstravit Usener [3]). Verum quaecunque Achillis res gestae a poëtis collocantur in eis regionibus quas posteri nomine Aeolidis complexi sunt, manifesto Achilli Thessalico sunt adscribendae nam e Thessalia atque Boeotia eae Graecorum manus profectae sunt quae eas regiones occupaverunt. Sed in Boeotia nullum Achillis vestigium reperitur nisi πεδίον Ἀχιλλεῖον

1) p. 293.

2) Vide supra p. 24.

3) Sitzungsber. Hist. Phil. Classe der k. Ak. d. Wissensch. 1898. Vol. CXXXVII p. 9 sqq., p. 57 sqq.

Digitized by Google

quod pro documento est ibi daemonis Achillis sacellum fuisse [1]), nihil aliud. Praeterea Boeotia ad nos nihil pertinet cum Aeneae in Boeotia omnino nullum vestigium cernatur. Ab altera parte ut id quoque hic addamus, si qua in Asiae litore praeterquam in Aeolide memorantur Achillis fortia facta, manifesto deneganda haec sunt Achilli Thessalico, quippe cum ad Thessalos non pertineant. Atque propterea in superioribus memorantes pugnam Achillis cum Trambelo quem apud fontem prope Miletum, i. e. in regione quam posteri Ioniam appellabant interemisset, negavimus hanc notitiam haustam esse e carminibus eiusdem κύκλου atque Lesbum, Tenedum, Lyrnessum, Pedasum ab Achille captas [2]). Revera autem ea de Trambelo narratio e nullo carmine epico deprompta, sed recta via e cultu daemonis Achillis orta esse videtur [3]). Iamvero, ut ad Aeneam redeamus, si quis rogat quid sit cur cogamur Aeneam, quem in regionibus Idaeis cum Achille conflixisse vidimus, ex eadem patria atque hunc eo a poëtis transportatum sumere, respondendum est propterea id sumendum quia alia causa non appareat cur Aeneas eo transportatus sit, nisi quod simul cum Achille ideo quod in communi patria iam hostilia egissent transportatus sit. Idque ultro confirmatur eo quod in Cypriis [4]) Achilles Aeneae κακὸσ γείτων dicitur, qui eius armamenta rapiat. E nihilo id confingere Homero invito Cypriorum auctor non potuit. Neque spectavisse potest Achillis incursiones in regiones maritimas Asiae; nam cuius γείτων aliquis est in eius vicinia habitat, at Achilles non habitavit in illis regionibus quas cum classe adiret praedaturus. Nam quamquam carminibus quibus eius navigationes agebantur memoria est servata Graecorum occupationis earum regionum, procul dubio tamen hoc non ita se habebat ut Achilles proponeretur aliquam terram expugnavisse ubi domicilium regnumque conderet. Sin autem monet quis fieri posse ut Cypriorum locus non pertineat ad Achillem Thessalicum, sed ad Achillem Peloponnesium, respondemus tamen suo loco manere

1) Usener l.l. p. 10.
2) p. 286.
3) Usener l.l. p. 11, Vuertheim de Aiacis origine p. 78 sq.
4) Procl. apud Arist. Poet. c. 16.

Digitized by Google

id quod ostendere conamur, Aeneam Aeolicum — ut ita dicam — e Thessalia arcessitum esse, permirum vero futurum esse si Cypriorum locus ad omnia alia spectaret quorum ceteroquin nihil notum esset, cum praesertim heroem Achillem praeterquam Thessalicum carminibus epicis celebratum esse nusquam appareat. Statuendum ergo videtur in Thessalia iam Thessalorum carminibus Aeneam e daemone in hominem conversum fictum esse Achilli hostilem, et deinde eosdem poetas qui Achillem in Asiam transferentes cum Dardanis proeliantem facerent, Aeneam quoque eo traduxisse et horum fecisse regem. Postremo hoc notandum. Certamen Achillis et Aeneae quod in Troiae campo commissum ab Homero narratur (Υ 259 sqq.) nihil est cur credamus haustum ex eorundem illorum carminibus; in eis enim quae hinc derivata esse vidimus nullus ei locus esse videtur, sed aut ex antiquis Thessalorum carminibus est derivatum aut e nihilo confictum ab eo qui in Iliadem id inseruit; quoquo modo autem hoc se habet insertum esse videtur inprimis ut ansa daretur Aeneae stemma proferendi. Nihilo minus credibile puto auxilium a Neptuno ei allatum petitum esse e fonte Peloponnesio, sed quod deus narratur (Υ 318 sqq.) eum e manibus Achillis detractum per aërem avectum procul deposuisse quo loco Caucones in acie constitissent, nescio an in Caucones inciderit poëta, quod in carminibus quibus de Aeneae fuga ageretur, in Cauconum fines ex fuga eum pervenisse vidisset; nusquam sane nisi nostro loco et Κ 249 in Iliade prodeunt. Omnino Caucones neque non Leleges, qui praeterquam nostro loco et Κ 249 etiam memorantur Φ 86, non aliter ac Dardani et fortasse Pelasgi [1]) et Teucri [2]) antiquorum cantorum temporibus inter veros Troadis incolas censendi videntur extitisse.

In superioribus cum ageremus de simultatibus quae Achilli cum Aenea in ipsa iam Graeca patria intercessisse traderentur, ansamque dedissent hunc simul cum illo in Asiam transportandi, apparuit cogitandum esse de carminibus antiquis Thessalicis quae cognita essent poëtis Achillem ducem fingentibus expedi-

1) Supra p. 39 in ann. 1 s. f.
2) Supra p. 26.

Digitized by Google

tionum in Asiam emissarum, quorum igitur auctores hos aetate superarent. Sic vero alia multa de Achille ex Iliade cognoscuntur, quae dubitari nequeat, quin iam antequam illius celebrarentur in Asia res gestae, in ipsa Thessalia carminibus divulgata sint, multa inquam, quae partim nunquam desierint ad antiquam referri patriam, partim magis minusve mutata novam in Asia scenam invenerint ubi acta esse in posterum crederentur. Inter illa commemoranda sunt parentum Pelei et Thetidis nuptiae, quibus dei adfuerunt (Ω 61 sqq.), quippe qui deam iunxissent homini mortali (Σ 84, Ω 536); equi et arma, deorum dona nuptialia, quae filius ad bellum Troianum secum absportavit (Π 381, 867, Ρ 202, Σ 84, Ω 354) [1]); fraxinus quam Peleo cecidit Chiron, Achilles contra Troianos gerebat (Π 143 sqq., Τ 388 sqq., Υ 277, Φ 162, Χ 133); idem Chiron Achilli artis medicae doctor datus (Λ 382); Achillis capilli devoti flumini Sperchio (Ψ 142); Thetidis taedium mariti mortalis (Σ 431) secessusque in patris Nerei sede marina (Α 358, Σ 36), Achillis filius Neoptolemus in insula Scyro eductus (Τ 326 sqq. cf. Ω 467) [2]); inter haec quae statim vides transformata esse, primum locum obtinent quae tradiderunt cantores de Achillis exitu. Nam in Iliade non tantum legimus (Α 352, 415, Σ 59 sqq., 95 sqq. 440 sqq.) mortem praematuram ei sorte paratam, verum etiam e bello Troiano eum non domum rediturum esse (l.l. l.l.), sed sagittis ab Apolline (Φ 277 sqq.), sive potius a deo simul et homine mortali (Τ 410—417), eoque Paride (Χ 359), oppressum, in Troiae porta Scaea extinctum iri, cum tamen demonstratu non opus sit eius fatum multo ante

1) Forsitan eiusdem fabulae forma alia fundamento fuit eis, quae in libro Σ narrantur de armis a Vulcano Thetidis rogatu fabricatis. Absonum enim erat, si rem per se spectas, quo temporis momento laboraretur in Patrocli corpore reducendo et periculum in mora esset, Achillem a matre moneri (Σ 135 sqq.) eiusque monitis obsequi (189) ne in aciem prodiret antequam ei arma a Vulcano attulisset, prorsus autem ineptum erat addere Achillem, nulla aliorum heroum arma sibi convenire nisi scutum Telamonii (vs. 192 sqq.), quasi, credo, scuto viri minoris staturae tegi non potuisset. Sed haec intelleguntur si sumis conficta esse a poeta qui abuti vellet antiqua fabula. Quid? ipsa armorum commutatio, quam Πατροκλείᾳ ab initio defuisse multi suspicati sunt, nonne eodem consilio in Iliadem inserta est?

2) Achillem ne propter virtutem bellicam in mortem praematuram rueret a matre in insula remota muliebri habitu inter regis filias collocatum ex una harum filium procreasse, nihil vetat credere antiquis carminibus traditum, dum ne ab initio bellum Troianum in causa fuisse censeatur.

Digitized by Google

quam in bellum Troianum induceretur, quo tempore nullaedum eius res gestae extra patriam Graecam circumferrentur, ab antiquis cantoribus celebratum esse. Neque deest quod probare videatur his auctoribus eum ab Alexandro nondum Paridi assimilato sed inter Thessalorum heroës habito sagitta perfossum esse, sive propterea Paridi est assimilatus Alexander quod Achillis interfecti fama in Paridem traducta est, sive huius famae Paris particeps est factus, quod Alexandro assimilabatur. Plutarcho auctore (Thes. c. 34) Ister Alexandrinus in Atthide retulit nonnullos narrare Ἀλέξανδρον τὸν ἐν Θετταλίᾳ Πάριν, ὑπ' Ἀχιλλέως καὶ Πατρόκλου μάχῃ κρατηθῆναι παρὰ τὸν Σπερχεῖον, Ἕκτορα δὲ τὴν Τροιζήνων πόλιν λαβόντα ἁρπάσαι καὶ τὴν Αἴθραν ἐκεῖ καταληφθεῖσαν [1]). Probe distinguendum quid in hac relatione antiquum et genuinum, quid nugatorium et recens sit. Nam quem praepostera doctrina luderet, cum omnes scirent Sicyonem fuisse sedem Aethrae Thesei matris, apud Homerum autem commemorari (Γ 144) eodem nomine ancillam Helenae, sic secum agere potuit Aethram reginam Sicyoniorum cum Troiae serviret, nonnisi per vim urbe patria deleta a Troianis absportari potuisse, sed eiusmodi facinus a moribus consiliisque Paridis abhorrere [2]), itaque tribuendum esse Hectori cum classe in expeditionem profecto. Sed proelium apud Sperchium inter Achillem et Alexandrum nihil est neque in aliis quantum scimus Graecorum fabulis, neque in fabula Troiana, unde falso nugatoris acumine potuerit colligi, contra nonnulla sunt quae probare videantur id ex antiquis carminibus in memoria hominum resedisse. Verba Ἀλέξανδρον τὸν ἐν Θετταλίᾳ Πάριν, a multis sollicitata, vulgo de coniectura Coraesii v. d. sic leguntur: Ἀλέξανδρον μὲν ἐν Θετταλίᾳ τὸν Πάριν. Verum nihil moliendum est, dummodo recte interpreteris. Nam verba illa valent: „Alexandrum, Paridem Thessalicum" i. e. „Alexandrum quo nomine Paris appellabatur in Thessalia sive ab auctoribus carminum quibus agerentur Thessalica" [3]). Hoc autem quisquis primus

1) mss: καταλειφθεῖσαν, errore manifesto.

2) Paridem enim non armis infestis sed placide iter in Graeciam suscepisse docere videbatur locus Γ 353 sqq.

3) Eodem modo vertit Bethe v. cl. l.l. Quem perstringit O. Crusius (Sitz. Ber. d. K. Bair. Akad. d. Wiss. München 1905 p. 760 sqq.) fastu solito agens; „Bethe's

Digitized by Google

dixit, cur dixit nisi quod cognitum habuit id ita esse? An dubium est quin Paris et Alexander ab initio diversi fuerint? An raptor Helenae, fax belli Troiani, ab initio audivit „Alexander" i. e. „qui viros defendit"? Adde quod, cum vulgo in Iliade, sive Paris sive Alexander proponatur mollis, ignavus, hostem sagittis potius ex latebris quam cominus hasta petens, uno tamen loco (Z 503—H 14) depingitur acer, bellicosus, equo indomito per campum ruenti similis hostes adoriens, praeterea gravi armatura indutus. Haec igitur eius imago ex alio fonte derivata est atque altera. Atqui luxuries et mollities magis conveniebat mulierum amatori, bellatoris ferocis imago ad nomen „Alexander" unice quadrat, itaque ex eodem fonte est hausta atque hoc [1]). Unde tamen non efficiendum puto ut in hoc antiquissimo fonte Alexandro gravis armatura tributa sit. Nam, id quod acute animadvertit Bethe v. cl. [2]), sagittis suis vulnerat Alexander duos heroës Thessalos Machaonem [3]) et Eurypylum [4]). Antiquissimo autem tempore heroës ipsa sagittandi arte insignes erant, cui rei documento sunt Heracles, Eurytus, Philoctetes. Sed ex quo heroës coepti sunt proponi graviter armati, illa ars non necesse quidem erat ut dedecori verteretur, sed tamen molli militi convenientior habebatur quam hastae usus. Tunc temporis igitur Alexandro etiamtum forti bellatori, nondum mulierum insidiatori, illa ars adempta esse videtur a poëtis, eique tributa gravis armatura; illa ei reddita est e carminibus

---

Folgerungen" inquit v. cl. (p. 775) halten bei einer elementären exegetisch-kritischen Nächprüfung nicht stand" et (p. 774) „Bethe wird durch die alte Plutarchvulgata irregeführt sein", — quasi nemini sana mente liceat dubitare an libris plus fidei habendum sit quam Coraesii coniecturae — „Alexander der Paris in Thessalien wäre ja eine völlig verdrehte Anschauung". Sed hoc ne dixerat quidem Bethe, dixerat vir clarissimus „Alexander der Thessalische Paris", Crusii vero interpretationi repugnat sermo Graecus; quae ita recte se haberet, si legeretur: Ἀλέξανδροσ ὁ Πάριστ ἐν Θετταλίᾳ.

1) Aut utrumque fontem, aut ex Iliade utramque Paridis imaginem cognoverat, ipse cum esset inter recentiorum poëmatis partium auctores, is qui N 765 Paridem fortiter se gerentem et socios adhortantem ab Hectore tamen increpari finxit eisdem uso verbis ignominiosis quibus eum compellavit certamen cum Menelao detrectantem (Γ 39).

2) Hom. u. d. Heldensage p. 14.

3) Λ 505 sqq.

4) Λ 591 sqq.

Digitized by Google

antiquissimis postquam mollities ei iniungebatur. Graviter armatus occidit Menesthium, qui quo loco eius mors narratur (H 8 sqq.) Arna ex urbe Boeotiae oriundus dicitur, sed cuius ὁμώνυμος, Sperchei filius, commemoratur inter Myrmidones Achillis milites (Π 173 sqq.); hunc igitur vix dubium est quin e carmine vetustiore etsi non vetustissimo depromserit illius loci auctor patre et patria mutatis, quemadmodum heros claviger Areïthous, pater Menesthii Boeoti, alio loco (H 137) Arcadum princeps dicitur. Ab altera parte arcus intentus contra duos illos heroës Thessalos prodit fontem et unum et antiquissimum. Quod autem omnium gravissimum est, Alexander ipse, teste Iliade minore, occumbit sagittis Philoctetis qui etiam ab Homero inter Thessaliae heroes numeratur (B 716 sqq.), et aliis oppidis imperans et Thaumaciae in Sperchii vicinia sitae. Nam quod ante Troiae muros Philoctetes in Iliade minore Alexandrum caedit, vix quisquam censebit obstare quominus censeamus ab initio eam rem in Thessalia collocatam ibique celebratam esse. Idemque quod de Alexandri exitu, de Achillis iudicandum erit, deque hostilibus inter utrumque exercitatis. Ceterum quod in pugna illa apud Sperchium Achilli additur Patroclus, neque antiquissimum est, neque carminibus debetur Thessalicis si in superioribus recte monuimus [1]) eum ab origine Locrensem fuisse.

Porro Thebae expugnatio ad Achillis res Thessalicas referenda videtur. Nam apud Homerum quidem eam urbem in Troade vel in eius regionis vicinia collocari inde patet quod eius rex ab Achille in defendenda sua sede occisus, in Iliade Hectoris socer est, verumtamen Thebam in Troade sitam Ed. Meyer v. cl. [2]), non ante saeculum VII, Staehlin v. d. [3]) ne ante VI quidem conditam esse demonstravit [4]); cumque apud Homerum Thebe dicatur ὑποπλακίη (Z 397), et legatur sita esse ὑπὸ Πλάκῳ (Z 396, 425 X 479), montem cui conveniat nomen Πλάκος i. e.

1) p. 9.

2) Gesch. der Troas p. 80.

3) Programm. des Kön. Wilh. gymn. in München 1907.

4) Inde vero quod ante saeculum VII a Chr. nulla vera urbs Thebe in Troade exstitit, cave inde efficias non potuisse ante id tempus Homerum fingere urbem eo nomine in Troade sitam. Contra nihil prohibet sumere veram illam Thebam appellatam esse ab Homerica hac ficta.

Digitized by Google

tabulati formam reddens („Plattenberg", nostrates „Tafelberg") neque in huius urbis vicinia inveniri neque in ullius ex sex urbibus quae eodem nomine apud antiquos commemorentur, ostendit Staehlin, sed vocem „*ὑποπλάκιοσ*" unice quadrare ad Thebam Phthiotidem, dummodo pro vulgato *ὑπὸ Πλάκῳ* substituas „*Τποπλάκῳ*" i. e. „in regione cui nomen *Τπόπλακοσ*", et intellegas illo nomine ab initio indicatam esse imam partem campi Crocii, qui a radicibus montis Othryis declivis in planitiem vergit convenienter Strabonis verbis (IX 433), cui Demetrius Scepsius auctor est „*ὑπὸ δὲ τῷ Κροκίῳ* (sc. *πεδίῳ*) *εἶσὶ Θῆβαι αἱ Φθιωτίδεσ*". Censet igitur Staehlin, id quod iam ante eum suspicati sunt Bethe [1]) et O. Kern [2]) v.v. dd., poëtam eum qui primus Thebae expugnationem cantaret hanc urbem non in Asia collocasse sed in proxima vicinia Achillis patriae, quod autem apud Homerum eam Cilices habitasse dicantur (Z 397) quorum in Troade vel eius regionis vicinia nullum verum vestigium unquam inventum sit — nam quamvis ex antiquis non desint qui docte de his eorum sedibus agant nullo negotio ostendi posse eam doctrinam nullo alio fundamento niti nisi solo loco Homerico [3]) — satis veri simile esse eum qui Thebam Hypoplaciam e Thessalia in Asiam transportasset temere arripuisse nomen gentis quam in Asia habitare cognitum haberet [4]). Haec omnia quin verissima sint vix dubitare licet. Verum Bethe, Kern, Staehlin arbitrantur iam in antiquo carmine Thessalico etiam Hectorem et Andromachen suas partes egisse, illum in urbe patria Thebe defendenda occisum esse, uxorem ab Achille captam. Quod iis minime dandum videtur. Nam Troianorum ducem et propugnatorem in Iliade Hectorem appellatum, in antiquissimis de bello Troiano carminibus quae eum ab Aiace occisum haberent alio nomine designatum esse pro quo e car-

1) Hom. u. d. Heldens. p. 14.

2) Neue Jahrb. für das klass. Alterth. 1904 p. 12 sqq.

3) Staehlin l.l. p. 15 sqq.

4) De vera Cilicum patria ultra montem Taurum habitantium utique non cogitavit, neque enim credibile est eum voluisse Hectoris uxorem e remotissima regione arcessitam, aut sibi proposuisse, id quod nemo unquam audivit, in ea Achillem bellavisse nedum inde praedam in castra ad Hellespontum traduxisse vel illuc ab Hellesponto reginam captivam pretio accepto remisisse (Z 429).

Digitized by Google

mine nostro nomen Hector sit substitutum [1]) èt, si per se rem spectas parum veri simile videtur, néque reliquiae argumenti carminis nostri satis ansae dant sumendi rem ita se habuisse. Nam hoc maxime argumento Staehlin nititur quod Hector Andromachae praedicit (Z 457) „καί κεν ὕδωρ Φορέῃσ Μεσσηίδοσ ἢ Ὑπερείησ"; inepte autem eum cum uxore acturum fuisse de fontibus quos sive coniuges in Asia sive in Thessalia colloquentes fingantur utrique necesse sit ignotos fuisse [2]), quemadmodum Pausanias docet (III 20. 1) Messeïdem fontem exstitisse in Laconia prope Therapnam et teste schol. ad Pindarum (Pyth. IV. 222) nonnulli ferebant fontem Hyperiam inveniri in eadem regione; sed cum Strabo testetur (IX. 431) utrumque fontem prope Pharsalum ostendi, Hyperiam etiam prope Pheras (IX. 432) in promtu esse de his fontibus non procul ab urbe Theba sitis cogitasse carminis auctorem, quod enim apud Homerum dicat Hector ἐν Ἄργεϊ ἔουσαν uxorem ex eis aquam petituram, nihil obstare quin credas antiquum poetam spectasse Argos Pelasgicum, et minus consulte qui Thebam e Thessalia in Asiam transtulisset illorum fontium nomina retinuisse ex antiquo carmine. At quamquam haec omnia perquam probabilia sunt, tamen minime necesse est in illo carmine Hectorem fontium mentionem fecisse, potuerunt et alii, potuerunt captivae sortem suam deplorantes. Nam quod addit pro sua sententia Staehlin in Iliadis minoris fragmenta legi (Kinkel 18) „ἀπαχθῆναι (Ἀνδρομάχην) σὺν αὐτῷ (Νεοπτολέμῳ) εἰσ Φαρσαλίαν τὴν Ἀχιλλέωσ πατρίδα" quod mutato victoris nomine ex antiquo carmine haustum censet, aequo iure contendas Andromachae Pharsali servitium propter locum Homericum inventum esse ab aliquo qui illos fontes recte in Thessalia collocaret [3]). Potius igitur quam Staehlinio cett. adstipulem ita rem mihi propono poetam, qui pri-

---

1) Hesychius: Δαρεῖοσ ὑπὸ Περσῶν ὁ φρόνιμοσ, ὑπὸ δὲ Φρυγῶν Ἕκτωρ, unde collato loco E 9 ubi agitur de Darete Troiano, Vulcani antistite, M. Duencker v. cl. (Gesch des Alterth. V[4] p. 317 in ann.) colligendum censet in antiquissimis de bello Troiano carminibus Hectori fuisse nomen Dareti. Sed Hesychii verba obscuriora sunt quam ut id inde efficere liceat.

2) Prope Ormenion Thessaliae oppidum fons Hyperia appellatur B 437.

3) Cf. Scholia ad Z 457 ἡ διπλῆ ὅτι κατὰ τὸ προστυχὸν οὕτωσ εἰπόντοσ Ὁμήρου οἱ νεώτεροι ὑδροφοροῦσαν εἰσάγουσιν αὐτήν.

Digitized by Google

mus Hectorem cum uxore colloquentem finxerit, eo quod eam orbam et solam fingere [1]) cuperet inductum esse ut adhiberet antiquum carmen quo Thebae clades celebraretur ex qua urbe in eo fonte ab Achille deleta et ab ipso in Troadem traducta illam oriundam faceret. Eundem primum omnino uxorem tribuisse Hectori, vel saltem nominatim eam appellasse suspicor. Nomen Andromache ipsum prodit se ab initio fuisse nomen Amazonae, atque sic saepius in vasis invenitur, neque tamen inde sequitur ut id curaverit is qui Hectoris uxorem sic appellaret. Hoc nomen arripuit, aliud nomen arripere vel ipse excogitare potuit. Forsitan id sic accipi voluerit non „quae cum viris pugnat" sed „ob quam proci certant".

Tum Achillis certamen cum Asteropaeo Paeonum rege (Φ 140 sqq.) in Europa cantatum videtur, antequam Μάχη παραποταμίᾳ insertum est. Alter rex Paeonum Pyraechmes nomine invenitur Β 849, Π 287, quibus locis contra Asteropaeus desideratur. Itaque veri simile est utrumque fonti diverso deberi. Pyraechmen autem cum Patroclus occidat a Protesilai nave hostes proturbans non temere eidem fonti adiudices atque ipsos Patroclum Protesilaumque [2]); Asteropaeus praeter quam in Μάχη παραποταμίᾳ duobus locis occurrit, Ρ 217 ubi inter alios sociorum duces eum compellat Hector, Ρ 350 ubi comitem Apisaonem a Leocrito interfectum frustra ulcisci parat. His locis per se spectatis nihil inest cur de antiquo fonte cogitemus, sed aliter res se habet loco Φ 140 sqq. Nam ibi Asteropaei pater dicitur Pelagon i. e. ἐπώνυμος Pelagonum, qui a Paeonibus diversi non sunt, „quem procreaverunt Axius et Periboea Acessameno nata". Atqui id ipsum quod proavus commemoratur, avus paternus ei deus adscribitur

1) Colloquium si cum Staehlinio ad Thebae obsidionem refers, nondum cum haberetur mortem obierant Andromachae parentes — nam de fratribus dubitare licet — nondum patria deleta erat, parentes et maritum simul amisit.

2) Per imprudentiam hoc neglexi cum agerem de Troianorum sociis ex hoc fonte derivatis cf. supra p. 36. Muelder (l l. p. 239 sq) propter Paeonum mentionem factam censet ipsius Protesilai casum ab Homero haustum esse e carmine quo celebraretur Graecorum expeditio aliqua Achiliis ductu adverso flumine Axio Paeonum terram aggredentium. Hoc èt redargui puto iis quae in superioribus (p. 4 sq.) de Protesilao Phthiorum rege disserui, èt re per se spectata parum credibile esse Graecos apud barbaras gentes incursiones fecisse septentrionem versus, cum eos a partibus septentrionalibus meridiem versus perrexisse notissimum sit.

Digitized by Google

pro documento est eius famam iam ante Homerum floruisse carminibus, quo etiam tendit quod proavum cum nihil nisi nomen tradatur, poetae eiusque auditoribus notum fuisse apparet, neque non quod ipse propria aliqua virtute — est enim ambidexter — ceteros mortales superat. Paeones in Asia habitasse neque Homerus neque alius quisquam tradidit, sicubi igitur Asteropaei cladem a bello Troiano seiungis, sponte haec quoque ex Asia in Europam remittitur, neque ullo modo mirum est Paeones quamvis satis longe a Thessalia in Macedonia sedes suas haberent, cum vestigia compluribus Graeciae locis reliquerint [1]), manus eorum etiam in Thessaliam olim incursiones fecisse. Quae etiam causa fuisse potest ut Pyraechmen antiquissimi belli Troiani cantores inter Troianorum socios numeraverint. Nam fac iis cognita fuisse bella cum Paeonibus a diversis gesta Graecis gentibus, inde ansam capere potuerunt eos contra Graecos etiam Troianis auxilio mittendi.

Ex Achillis comitibus supra iam egimus de Patroclo [2]), deque Menesthio [3]). Menesthius est primus inter quinque duces quos singulos singulis copiarum partibus Achilles praeficit (Π 168 sq.), eumque cum filius Sperchii dicatur eiusque ὁμώνυμος ab Alexandro necetur, iam in vetustioribus carminibus aliquas partes egisse censuimus, quo accedit quod Pelei nepos dicitur. Atque Eudorus alter e quinque illis, cum copiose dei Mercurii et Polymelae eius parentum amores narrentur in patria iam a poëtis laudatus videtur. Tertiae et quartae parti qui praesunt Pisander et Phoenix, quamvis hic in Πρεσβείᾳ haud exiguas partes agat [4]), non habent cur suspiceris eos iam ante Homerum in carminibus extitisse. Sed qui superest Alcimedon, cum eius nomen nonnisi leviter discrepet a nominibus Automedontis Achillis in Iliade aurigae, et Alcimi qui Automedonti adest in Achillis equis iungendis (Τ 392 cf. Ω 574 sq.), neque non ipse quoque dicatur (Ρ 474) praestare ceteris Graecis, uno Patroclo excepto, in equis immortalibus ducendis, triplicem cum illis imaginem reddere vi-

1) Collegit Vuertheim l.l. p. 58.

2) p. 9 sqq. 3) p. 302.

4) Praeterea commemoratur Ρ 555 sqq. ubi Minerva eius speciem induit et Τ 311 ubi cum Atridis, Ulixe, Nestore, Achilli animum erigere conatur.

Digitized by Google

detur Achillis aurigae nominibus diversis at tamen non prorsus dissimilibus appellati in antiquis carminibus diversis. Neque enim in eis, quippe in quibus equi immortales Xanthus et Balius, dona deorum — nam de tertio equo Pedaso supra vidimus [1]) — haud dubie, id quod ipsum supra quoque monuimus [2]) celebrati fuerint, eorum auriga deësse potuit. Quemadmodum etiam equorum praesagitionem domini exitus praematuri, quamvis apud Homerum ad bellum Troianum referatur, simul cum hoc exitu ipso ex antiquis Thessalorum carminibus haustam esse vix negare licebit. Supersunt e Myrmidonibus quos quidem Homerus nominatim affert, Epigius Agaclis filius, et Bathycles Chalcone natus, alter ab Hectore (Π 576 sqq.) alter a Glauco (Π 593) interfectus, quos causa nulla est cur non credamus ab Homero inventos [3]).

Praeter Achillem eiusque comites et milites e Thessalorum heroïbus in Iliade celebrantur Machaon atque Podalirius Aesculapii filii (B 731 sq., Δ 194, 204, Λ 518, 832); Philoctetes (B 718 sqq.); Eurypylus (B 736 E 76 sqq., Z 36, H 167, 626, Λ 575 sqq., 661, 810 sqq., M 2, O 392 sqq.); Eumelus Admeti filius (B 714 sqq., 763 sqq., Ψ 288 sqq.); Lapithae e quibus recensentur (A 263, B 741) Pirithous, Caeneus, (A 263) Dryas, Exadius, Polyphemus, (B 740 sqq., M 130, 188 Ψ 841) Leonteus Perithoi filius atque Polypoetes, cui pater Coronus, avus Caeneus (B 740, Z 29, M 129, 182, Ψ 836 sqq.); postremo (Λ 832) Centauri quorum iustissimus Chiron fuisse dicitur (l.l.), et Pheres (A 268) quo nomine vulgo existimantur significari eidem. De Philoctete Machaone Eurypylo supra iam vidimus [4]), quos ex iis quae supra demonstravimus apparet ad eundem carminum Thessalicorum κύκλον referendos esse atque Achillem, neque a Machaone separari posse patrem et fratrem perspicuum est. De Philoctete pauca addenda videntur. Eius vulnus et exsilium in insula Lemno commemoratur in Catalogo

1) p. 291. 2) p. 299.

3) Ad informandam poëta Epigei imaginem pro exemplari Patroclo usus esse videtur. Nam quemadmodicum hic, Epigeus e patria profugus propter propinqui caedem supplex ad Peleum venisse narratur. Patria autem Budeum iam antiqui incerti haerebant ubi sita esset. Stephanus in Magnesia, Schol. Ven. ad Π 572 in Phthiotide collocavit.

4) p. 301.

Digitized by Google

(B 721 sqq.) inque his tradendis tangit poëta res Herculis, Philoctetem enim Lemni degisse dicit ἕλκεϊ μοχθίζοντα κακῷ ὀλοόφρονος ὕδρου. Sed quemadmodum de Herculis rebus gestis hodie iam apud omnes fere constat diversa olim extitisse carmina vel carminum κύκλους, inter quae fuisse quae Philoctetem omnino silerent, sic ab altera parte vix dubium esse potest quin hic quoque sagittariorum princeps propriis carminibus nulla Herculis ratione habita, laudatus sit. Neque sane propterea in bellum Troianum receptus est quod Herculis sagittis opus esset ad Troiam expugnandam, id autem postea inventum, sed quia separari non potuit ab Alexandro a se interfecto, qui ipse nullam ob aliam causam Troianus esse fictus est nisi quod Achillem interemit, hic autem Dardanorum victor, quam gentem Troianis cognatam esse docebant antiqua quae essent de bello Troiano carmina, tot locorum non procul ab urbe Troia sitorum expugnator, sponte inter huius urbis oppugnatores adsciscebatur. Neque igitur quae Catalogus de Philoctetis casibus profert e fontibus quae adhuc pertractavimus hausta sunt. Porro ne Lapitharum quidem Pherumque certamen (A 263 sqq., B 743 sqq.) quo Pirithoum hos a monte Pelio ad fines Aethicum, Pindum si Straboni fides est [1]) incolentium, propulisse Catalogus tradit, huc referendum videtur. Nam non dubium quidem est quin hoc antiquis Thessalorum carminibus celebratum sit, sed vix est cur credamus in ea re quidquam pertinuisse ad Peleum et Achillem. Leonteum vero et Polypoeten nonnisi quia gentes nobiles Ionicae originem suam duxerunt a Pirithoo et Caeneo [2]), in Ionum sedibus Asiaticis excogitatos et ab eorum poetis in bellum Troianum arcessitos esse veri simile est. Postremo Eumelus Admeti filius qui nonnisi in Ἄθλοισ ἐπὶ Πατρόκλῳ comparet, in eis produci videtur quoniam poëtae cognita erat Thessalorum ἱπποτροφία, quam ludicrum circense depicturus nullo modo sibi negligendam esse censeret. Itaque inter proceres curribus certantes e Thessalorum quoque principibus unum aliquem prodisse finxit, atque huic dedit nomen Eumelo. Hunc enim iam ante carminibus celebratum esse vel etiam commemoratum nihil est

1) IX; postea eosdem Epirum incoluisse idem auctor est VII. 18.
2) Suid. Phot. Πειριθοΐδαι, Harp. Κορωνίδαι.

Digitized by Google

quod convincat, Catalogi autem auctor èt ipsum et equorum laudem (B 763 sqq.) ab Ἄθλων auctore mutuatus est. Sed hic Admeti filium eum finxit ut vinclum constitueret cum Thessalorum heroë antiquis carminibus celebratissimo, e quibus etiam Catalogi auctor uxorem Alcestim socerumque Peliam petivit, et tetigit Apollinis apud Admetum servitium. In iis carminibus et Alcestis devotionem pro marito et Argonautarum expeditionem cuius auctor Pelias esset, tractata esse per se perspicuum est. Sed nihil in his pertinebat ad Achillem.

In Catalogo inter urbes quibus Machaon et Podalirius imperant (B 728) etiam refertur Oechalia his additis verbis: πόλιν Εὐρύτου Οἰχαλιῆος. At alio Catalogi loco (B 591 sqq.) ubi recensentur Pyliorum urbes inter quas Dorium quoque numeratur, poëta narrat Musas ibi visu et cantu privasse Thamyrin Thracium vatem „Οἰχαλιῆθεν ἰόντα παρ' Εὐρύτου Οἰχαλιῆος", haec autem urbs Oechalia, cum omnino quinque eo nomine urbes ab antiquis appellentur in Thessalia, Messenia, Euboea, Aetolia sitae quarum nulla non Euryti sedes vocatur, dubitaverunt vv. dd. utrum habenda esset in Thessalia an in Messenia a poëta collocata esse. Sed inter urbes unde ad bellum Troianum principes vel milites profecti sint nulla apud Homerum urbs Oechalia est in Peloponneso sita, quapropter malim credere Oechaliam eam Messeniam, quam Pausanias (IV. 22. 33) eundem esse locum voluit cui postea Carnasio nomen, Strabo (III. 6. 26 VIII. 4. 5 X. 1. 10) cui Andaniae fuit, nonnisi φάντασμα esse inde ortum quod nostri loci auctor censeretur cogitavisse de urbe in Dorii vicinia sita, cui opinio favere videbatur quod in Odyssea (φ 15 sqq.) Ulixes narratur in Messenia congressus esse cum Euryto Iphiti filio, qui locus tamen omnia alia probat, nam — id quod viderunt Faesi v. d. [1]), alii — si Eurytum poëta in Messenia habitare sibi proposuisset, non dixisset „(Ὀδυσσεὺς καὶ Εὔρυτος) ξυμβλήτην ἀλλήλοιν ἐν Μεσσήνῃ" cum praesertim addat „οἴκῳ ἐν Ὀρσιλόχοιο δαΐφρονος". Atqui iam Hesiodus auctor est [2]) in campo Dotio prope Triccas in Thessalia sito, Thamyrin

1) In Ed. Od.: „ἐν Μεσσήνῃ. Auch diese Bestimmung spricht dafür das Eurytus nach dem Dichter nicht aus Messene (sondern aus Thessaliën) war; sonst würde er wohl nicht sagen: sie trafen einander in Messene".

2) Steph. Byz. v. Δώτιον.

Digitized by Google

a Musis occaecatum esse, quamobrem in promptu est suspicari auctorem loci B 591 sqq. confudisse Dotium et Dorium, cum praesertim factis et casibus tam Musarum quam cantoris natione Thracis scenam fuisse magis idoneam partes Graeciae septentrionales quam Peloponnesum censeas. Nihilominus cum auctor loci Φ 15 Iphitum dicat cum Ulixe convenisse perquirentem greges suos qui ei e pascuis discessissent, non dubium est quin alicubi in Peloponneso non in Thessalia remotissima eius sedem hic sibi finxerit [1]), quemadmodum inter Epeiorum quoque duces apud Homerum supra offendimus Eurytum quemdam Actoris filium [2]). Itaque etiamsi discedis ab illa Oechalia Messenia, videtur extra Thessaliae fines compluribus locis Euryti sedes collocata esse, sive hoc debetur Graecarum gentium migrationibus sive cantorum itineribus, et sive e diversis urbibus Oechalia nomine ubi ille regnasse narraretur, plus una revera exstitit sive minus. Iamvero Eurytus Oechaliensis quem Catalogus memorat, quamvis haud dubie e carminibus Thessalicis sit arcessitus et eius sedes recenseatur inter urbes Machaonis et Podalirii, quos Alexandro Thessalo Achillis hosti infensos fuisse supra ostendimus, quamobrem eos referendos censuimus ad eundem carminum κύκλον atque hunc, tamen ipse inter huius socios aut hostes apud antiquos non numeratur et ita in Catalogo eius mentio fit ut non videas quomodo poëta sibi proponat factum esse ut eius urbs Aesculapii filiorum dicionis sit facta. Itaque propterea tantum eam his tribuisse videtur quoniam sciebat eam sitam in regione cuius ex antiquis carminibus collegisset eos fuisse dominos, Oechaliam autem memoranti ei in mentem venisse Euryti alio carminum κύκλῳ laudati et nullo vinculo cum eorum rebus coniuncti. Ceterum argumenta carminum Thessalicorum quae ad Achillem minime pertinerent tamen facillime in Asiae litore pervulgari poterant a Graecis eo profectis, et ab horum patria nova simul cum rebus Achillis tum quae ad hanc tum quae ad patriam Graecam referrentur temporis decursu pervenire ad Iones Asiaticos a quorum poetis in Iliadem inserta sunt.

E Thessalorum etiam carminibus haustam esse fabulam ex-

1) Aliter Faesi vide ann. superiorem.
2) p. 12.

Digitized by Google

peditionis Argonautarum, quae dicitur, demonstratu non opus est, eamque iam ante Homeri aetatem pervulgatam esse luculenter apparet. Nam H 467 in insula Lemno regnare dicitur Euenus filius Iasonis et Hypsipylae et Φ 41 filius Iasonis Lemni habitasse narratur matre et nomine proprio non additis; item Φ 747, sed simul ibi rex Thoas ita memoratur ut discas hunc aliquanto ante Euenum ibi imperasse, cum tamen non addatur quo cognationis vinculo iuncti fuerint; tum Ξ 230 Lemnus dicitur civitas Thoantis, et B 715, id quod supra vidimus, Peliae mentio fit; quibus collatis patet èt Iasonem èt eius filium, uxorem, patruum, socerum ita omnibus notos fuisse ut ne opus quidem esset Homero, ubi eos appellaret, auditores monere quae rationes inter eos intercederent. Neque eorum res ad Achillem pertinuisse manifestum est; sed cum hic narretur (Φ 40 sqq., Ψ 746 sqq.) Eueno vendidisse Lycaonem a se captum, Lycaonis autem captivitatem supra ostenderimus [1]) cohaerere cum clade urbis Pedasi ab Achille deletae, ubi illius avus Altes regnaret, et in argumenti parte fuisse eorum carminum quibus laudarentur Achillis res gestae in Asiae litore, satis causae esse videtur suspicandi iam horum quoque auctores Argonautarum expeditionem et Iasonis commorationem in insula Lemni, utpote omnibus notam tetigisse. Atque haec res potuit inducere poëtam, qui primus Philoctetem in bellum Troianum adhiberet, cum eum cognovisset e carminibus nullam huius belli rationem habentibus, quae eum proponerent Herculis sagittarum heredem imparem, laborantem e vulnere his ei inflicto, ut eum Lemni a Graecis propter hoc vulnus fingeret relictum, quod factum esse legimus in Catalogo B 722 sqq. Hos enim ipsos ad Troiam oppugnandam profectos in itinere ibi commoratos esse traditur Θ 230, quod perquam credibile est repetitum esse e carminibus quibus de Achillis ageretur expeditionibus, si forte haec tradiderint eum ibi cum militibus commoratum. Sed quod legimus H 467 vinum Atridis ceterisque Graecis Lemno advectum esse, quodque memorat Hecuba Ω 753 multos e filiis suis Samum, Imbrum, Lemnum ab Achille venumdatos esse vix dubium quin horum locorum auctores id excogitaverint. Aliter res se

1) p. 289

Digitized by Google

habet de Vulcano quem Lemnus excepit e coelo deiectum a patre (A 590 sqq.), deque Iunonis et Somni in eadem insula congressu Ξ 230 sqq., neque tamen haec pertinent ad fontes quos nunc persequimur.

Maioris autem momenti quam insula Lemnus in Iliade mons Olympus est, Iovis, denique deorum magnorum omnium Musarumque sedes, qui mons cum in Thessalia situs sit, si quid aliud, pro documento est quantum in opiniones Graecorum de rebus coelestibus carmina Thessalorum valuerint. Nam quamvis minime negare liceat non sola poësi epica factum esse ut ab universa Graecia prae ceteris omnibus sedibus Olympus deis habitandus daretur, complures enim sine dubio gentes Graecas aliquamdiu in Thessalia degentes et inde meridiem versus profectas in novis domiciliis retinuisse memoriam montis ubi olim deos summos collocassent, manifesto tamen id non prohibere potuit praeterea diversissima loca, montes praesertim, pro deorum sedibus haberi, satisque constat Homero deberi quod abinde saeculo VII a Chr. n. per totam Graeciam Iovi Olympio aedes consecrari coeptae sint, et coelum Olympusque qui in eum se erigeret, pro uno eodemque eoque vero magnorum deorum domicilio haberi. Itaque quod in Iliade rerum caelestium imago ea est quae ex ea cognoscitur, non propterea est quod quo tempore illud poëma condi inciperetur, omnem iam Graeciam, quo nomine etiam litus Asiae a Graecis inhabitatum complecti par est, pervaserit communis opinio quam poëtae reddiderint, sed unice debetur ea imago Thessalorum carminibus, quae inter eius fontes fuerunt. Quae res etiam eo confirmatur quod sedes Musarum quoque in Iliade Olympus est, quam postea invito Homero Boetorum sententiam secuti poëtae in Heliconem traduxerunt, unde sequitur ut minime de ea re iam ante Homerum communis aliqua extiterit opinio. Atqui de harum sede si non extitit cur de deorum? Uno Iliadis loco, Achillis precationem notissimam dico Patroclum in aciem missuri (Π 233 sqq.), Iuppiter appellatur Dodonaeus Pelasgicus procul habitans. Hanc appellationem E. Meyer censet [1]) a Πατροκλείαι auctore usurpatam esse ob doctrinae ostentationem. Hoc mitto, sed haud

1) Forsch. z. alt. Gesch. I 37 sqq.

Digitized by Google

dubie ex antiquo hausit fonte [1]). Assentior autem viro clarissimo hic Epiri locum celeberrimum, non Thessaliae aliquod oppidum ignotum spectari quemadmodum praeeuntibus nonnullis ex antiquis [2]), Welckero v. cl. aliis placuit [3]). Quo etiam tendere videntur verba „procul habitans". Neque ullo modo mirum antiquos Thessaliae incolas, quos credibile est eo per Pindi saltus ex Epiro advenisse, quemadmodum constat de Thessalorum gente proprie sic dicta quae saeculo fere VIII. a Chr. n. eorum fines invasit, memoriam servasse pristini fani, eorumque poëtas Iovem Dodonaeum vocasse sive neglegentes hanc eius sedem non optime quadrare ad domicilium in monte Olympo, sive quod aetate eius qui primus illud τηλόθι ναίων ex ore emisit, nondum in ipsius populariumque mentibus fixum constaret Iovis verissimam sedem Olympum esse. Sed is qui Catalogo inserens vss. B 755 Perrhaebis Dodonam inhabitandam tribuit, nostro loco Π 233 male intellecto eam urbem Thessaliae adiudicavit. Doctus videri cupiens disseruit de regione in qua eam collocavit, sed Enienes et Perrhaebos finitimos fingens conturbavit omnia.

Sequitur ut quaeramus utrum prius extiterint carmina haec quibus Achillis laudarentur fortia facta quae in Aeolide et regionibus proximis insulisque adiacentibus edidisse crederetur, an illa quae in priore parte huius commentationis pertractavimus, quibus celebraretur expeditio Boeotorum eorumque sociorum ad Hellespontum profecta cuius poëtae ducem haberent Aiacem. In Iliade nusquam Achilli alia tribuitur patria nisi Phthia. Cur

---

1) Meyer l.l.: „Es entspricht dem Charakter der Patroklie dass der Dichter es liebt seine gelehrsamkeit, die Kenntnisse, die er von seinen Meistern gelernt und auf der Wanderschaft erweitert hat zur Schau zu stellen". An propterea tantum Achillem finxit invocantem Iovem Dodonaeum, quod ipse a magistris audivisset vel in itineribus cognovisset Dodonae Iovis fanum esse? Cras credam. Addit autem Achilles ἀμφὶ δὲ Σελλοί σοι ναίουσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδεσ χαμαιεῦναι, de qua re Meyer: „(Der Dichter) benutzt die gelegenheit über die Form seines (i. e. Iovis) Cults einige zwar in das Gebet absolut nicht hineingehörende aber die Hörer interessirende Bemerkungen anzufügen." Neque tamen haec precationi aliena sunt, augent enim eius maiestatem. Quemadmodum Apollinis sacerdos non tantum (A 37 sqq.) „ὃσ Χρύσην ἀμφιβέβηκασ" sed „Κίλλαν τε ζαθέην Τενέδοιο τε κίφι ϝανάσσεισ, Σμίνθιε".

2) Steph. Byz. Apoll. lex. schol. ll. Π 234.

3) Götterlehre I p. 199 A 1.

Digitized by Google

Phthia nisi propterea quod in carminibus nostris unde in bellum Troianum arcessitus est haec eius patria esse inveniretur? Quid? Etiam is, quisquis fuit, qui eum apud Sperchium flumen cum Alexandro Thessalo pugnantem finxit, de qua re supra egimus [1]), non aliter rem sibi proposuisse videtur. Verumtamen non iam ab antiquissimo inde tempore eum Phthia oriundum voluerunt poëtae. Sive enim civitatem sive regionem mavis antiquissimo tempore eo nomine appellatam esse, nemo sane contendet unquam eius fines pertinuisse ad montem Pelium. Atqui ipsum patris nomen Peleus prodit numen in eo monte residens postea in mortalem conversum; et eodem spectat promontorium Sepias sub Pelii radicibus situm, ubi Herodotus auctor est [2]) Xerxem sacrificasse Thetidi πυθόμενος παρὰ τῶν Ἰώνων τὸν λόγον, ὡς ἐκ τοῦ χώρου τούτου ἁρπασθείη ὑπὸ Πηλέως; neque aliud quidquam significat fraxinus Pelias qua et Peleus et filius Achilles insignes sunt, atque huius magister Chiron iustissimus Centaurorum quos a monte Pelio proturbasse Perithoum in Catalogo legimus. Fuisse igitur tempus patet quo nondum Pelei Achillisque cultus a Phthiotis receptus esset, Boeotorum autem expeditionem, inter quorum socios Phthiotas fuisse invenimus, eo tempore emissam esse apparet propterea quod in carminibus quae de ea conderentur Achillem vidimus sileri. Vetustiora igitur haec carmina fuerunt quam illa quibus Achilles Phthiota dux fingeretur expeditionis qua primum Graeci in Aeolidem deferrentur [3]); altera autem cum saeculo fere medio XII a Chr. n. adscribenda videantur [4]), vix multum aberrabimus si altera saeculo post edi coepta esse credemus. Recentiores poëtae utramque Pelei patriam et praeterea tertiam, insulam Aeginam volo, quam cur addiderint non huius propositi est indagare, studuerunt coniungere fingentes eum ex insula ea Phthiam fugisse propter necem fratris

1) p. 300 sq.

2) VII. C. 191.

3) Alias multas deinceps expeditiones eo profectas esse imprimis postquam Dores Peloponnesum invasissent eiusque rei aliquam memoriam latere in iis quae scriptores abinde Hellanico tradant, Peloponnesiorum manus domo profugas ab Agamemnonis posteris in insulam Lesbum inque litus Asiae adiacens ductas, probabiliter monet Drerup v. d. in opere cui titulus „Homerus" p. 47.

4) Ed. Meyer v. cl. censet Troiam Homericam ineunte fere saeculo XII. a Chr. aut paulo ante deletam esse. (Gesch. des Alterth. I² p. 658).

Digitized by Google

Phoci et inde demum se contulisse Iolcum in Pelei montis viciniam ibique ceteram degisse vitam [1]). Haec non concinunt cum Homero quippe apud quem senex Phthiae habitasse narretur [2]), nemo autem perhibebit in illis quidquam esse quod ad explicanda quae de eo ante Homerum sint tradita pertineat.

Superest ut consideremus utrum Homerus demum an iam ante Homerum poëtae alii, Achillem, Aeneam, Alexandrum ceteros Thessalorum heroës quos antiquis carminibus nulla dum belli Troiani ratione habita celebratos esse vidimus in id bellum induxerint. De Achille quaeramus primo. Hunc vix quemquam Iliadem perlegentem latere poterit ita in ea proponi ut non dubitare videatur poëta quin cognitum eum habeant auditores inter belli Troiani principes. Statim exordium illud *μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληιάδα' Ἀχιλῆος κ.τ.λ.* mire frigeat nisi ipsum Pelidae nomen suffecerit ad auditores monendos quod sit illud bellum in quo eius ira mille funeribus Graecis constitisse dicatur, sed incerti de ea re haeserint. Fac autem, quod nonnullis vv. dd. placuit quibus minime assentiendum puto, sed fac exordium Iliadis, quale id nunc habemus recoctum esse et initio in eo Achillis nullam mentionem esse factam, res eodem loco manet, nam tamen ubi primum ipse in scenam prodit (A 54), nihil nisi hoc: *τῇ δ' ἀγορήνδε κάλεσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς*, quod aliter, credo, poëta enuntiasset nisi sciret Achillem iam ante inter principes Graecorum Troiam oppugnantium celebratum esse. Ab altera parte aliqua indicia permanserunt carminum huc spectantium. Nam Aeneas quem vidimus in eis carminibus quibus nulla Troianorum ratione habita Achillis laudarentur res gestae contra Dardanos, Leleges alios, Dardanorum regem esse fictum, tamen diversis Iliadis locis dicitur *Τρώων βουλήφορος* vel *ἀγός* [3]), quo iure autem id fiat explicatur eius stemmate de quo supra vidimus, quo propter originem a Troë cognatus fingitur Priamo et Hectori, nullo vero alio loco [4]). At sive censes totam Iliadem

1) Apollod. 3. 12. 6.

2) Π 15.

3) E 217 N 463 P 485 T 83.

4) Tangi videtur stemma E 263 sqq. ubi agitur de equorum divinorum subole quam regi Troï surripuisse traditur, cum praesertim et ibi et in stemmate memoretur Ganymedes.

Digitized by Google

uni auctori deberi, incredibile est eum commisisse ut per maximam poëmatis partem auditores incerti de ea re haererent, sive mavis Iliadi plures poëtas operam navasse absurdum est omnes locos quo Aeneas dicatur Τρώων βουλήφορος vel ἀγός recentiores esse eo loco quo eius genus editur. Itaque hoc fere constat stemma illud Homeri aetatem superare. Insertum autem nostra Ilias id habet certamini Aeneae et Achillis, itaque huius certamines auctor id aut in fontibus suis invenit aut ipse confecit, quod si verius est ipse etiam Homeri aetatem antecessit. Sed procul dubio verius est. Nam Neptunus in illo certamine Aeneam Achillis manibus subtracturus ad ceteros deos qui proelio adsunt conversus, nolle Iovem inquit (Υ 300 sqq.) Dardani progeniem exstirpari sed in fatis esse Aeneae ut et ipse et eius liberi et nepotes quique ab eis oriantur Troianis imperent. Id autem quid aliud significat nisi hoc poëtae temporibus fuisse aliquam domum regiam, quae ab Aenea originem suam duceret, qualem fuisse testatur Strabo (XIII. c. 1 p. 606), quam Dardanorum alicui civitati imperantem honorare poëta voluerit testando eam imperare reliquiis superstitibus verae Troianorum gentis? [1]) Ab altera parte cur stemma ipsum confectum sit nisi honorandi causa aliquam domum regiam quae ab Aenea originem duceret, cum ostenderetur Aeneas ortus esse a stirpe regia Troianorum, nemo videt; etenim laus auctori generis tributa etiam posteris eius decori erat. Quo etiam certamen ipsum pertinebat unde ille cum tremendo Graecorum heroë congressus paene aequo Marte discessise narraretur. At si et certamen et stemma eodem consilio conficta sunt eandem honorandi domum regiam, separari nequeunt cum praesertim se invicem expleant, neque credibile est utriusque auctorem non eundem fuisse. Habemus igitur hic carmen quo ante Homeri aetatem condito usus est sive auctor libri Υ, sive poëta etiam recentior, qui suum opus ei libro inseruerit, id enim sciri nequit. Utrum carmen illud paene integrum adhibuerit an prorsus reformaverit, ita ut magis eius materie quam eo ipso sit usus, mittendum videtur. Hoc unice nostra interest ita Achillem sine verbis recipi potuisse inter

1) Domum illam cum ad Aeneam se referret perspicuum est titulum hunc derivasse ab antiquis carminibus quae eum Dardanorum regem proponerent.

Digitized by Google

socios belli Troiani. Nam cum diserte ostenderetur Aeneam Priamo et Hectori cognatum interque Troianorum fuisse principes, sponte auditorum mentes cogitationem subire necesse erat, eius certamen cum Achille, quem iam ante non Troianorum quidem sed Dardanorum tamen quibus Troiani proximi essent victorem cognovissent, id enim iam ex antiquis carminibus de bello Troiano quae essent, apparebat, ad illud pertinere bellum, itaque etiam Pedasi et Lyrnessi expugnationem eo referendam esse. Atque ea res eiusmodi est ut nihil vetet credere nullum aliud ante carmen nostrum extitisse quo Achilles cum Troianis bellasse traderetur; saltem ut hoc inde intellegeretur nullo alio carmine opus fuit.

Nam aliorum quoque carminum eodem pertinentium vestigia indicare licet. Inter quae nunc demonstrabo extitisse unum aliquod quod pro fundamento fuerit Ἕκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλίᾳ. Carminis quod volumus auctor, quemadmodum auctor carminis quo Aeneas laudabatur in usum suum convertit carmina antiqua quibus cantaretur expugnatio Lyrnessi et Pedasi, sic ille Thebae, cumque ex hac urbe ab Achille deleta Hectorem uxorem duxisse fingeret, ea ipsa re auditorum mentes inclinavit in hanc opinionem, eius urbis cives non procul degisse ab urbe Troia, arma consociasse cum Troianis, Achillem eos oppugnasse cum his bellantem. At tamen cum poëtae temporibus nulladum in Troade urbs Theba extaret — veram enim Thebam in Troade sitam non ante saeculum VII vel VI a Chr. conditam esse vidimus [1]) — de Cilicibus autem quibus satis temere urbem suam Thebam adscripsisset, nemo unquam Troadem incolentibus audivisset, neque prorsus incredibile habendum esset Hectorem uxorem e longinquo arcessivisse — Theba enim Thessalica ex antiquis carminibus haud dubie satis nota erat, ibi vero habitasse populum cui Cilicibus nomen, quid credere prohibuit? — conclusio quam diximus non satis in expedito erat auditoribus nisi iam gnaris Achillem participem fuisse belli Troiani. Quapropter malim credere carmen quo Aeneae res agerentur temporis ordine antecessisse nostro. Huius autem vestigia in Ἕκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλίᾳ nobis servata esse

1) p. 302.

Digitized by Google

sic ostendere posse mihi videor. Colloquium celeberrimum quo loco in Iliade legatur non optime se habere, quippe in qua Hector post omnia eo intenta ut postremi digressus species moveatur tamen antequam mortem obeat uxorem denuo convenisse fingatur, multi abinde Naberio v. cl. [1]) professi sunt viri docti, nemo distinctius pronuntiavit quam vLeeuwen v. cl. qui „fieri non potuit" inquit [2]), „ut verus ullus poëta nedum tam egregius poëta quam fuit is, cui hoc priscae poësis gemma debetur, heroëm in pugnam redeuntem uxori sic valedicere et ut vita iam functum ab ea defleri fingeret, si mox eum ad suos vita salva esset reducturus. Poëta nisi ultimum hoc coniugum colloquium voluit verus non fuit poëta neque potuit fingere illud quod omnes novimus et admiramur colloquium." Sed vLeeuwen sibi videtur difficultatem expedire duobus versibus (Θ 58, 59) eiectis, alteris duobus (H 478, Θ 55) leviter mutatis ita ut pro κατὰ πτόλιν legatur κατὰ στρατόν [3]). Invitus confiteor non persuasisse mihi virum clarissimum. Componam ea quae eius sententiae mihi obstare videantur. Hectorem sub finem eiusdem diei quo cum uxore convenerat, post certamen cum Aiace comites ἦγον προτὶ ἄστυ (H 310). „Non dicitur in ipsam urbem adductus esse Hector" (v. L.). Quod tamen nisi propter gravem aliquam causam prohibeberis sponte inde efficies, cum praesertim ad suos redire iam proxime ante dictum esset his verbis (H 307) ὅ δ' (Ἕκτωρ) εἰσ Τρώων ὅμαδον ἴκε. Mox autem (H 345): Τρώων ἀγορὴ γένετ' Ἰλίου ἐν πόλι ἀκρῃ δρεινὴ τετρηχυῖα παρὰ Πριάμοιο θύρῃσι. „Non *cunctorum*, quibus in summa arce locum fuisse nemo unquam in animum inducere sibi potuit — sed ducum et senum, qui cum ipso Priamo in urbe remanserant" (v. L.). At ingentem multitudinem hominum arte stantium vel etiam sedentium exigua area includi posse, qui attendet percipiet. Nonne in area Capitolina olim habebantur concilia plebis [4]). De *contione* autem Troianorum Catalogi auctor hoc (B 788 sqq.) „οἳ δ' ἀγορᾶσ ἀγόρευον ἐπὶ Πριάμοιο θύρῃσι πάντεσ ὁμηγέρεσσ ἠμὲν νέοι ἠδὲ γέροντεσ". Itaque vereor credere „ἀγορὴν

1) Quaest. Hom. 1877 p. 156.
2) Mnem. 1910 p. 338.
3) l.l. p. 344 sqq.
4) Liv. XXV. c. 3.

Digitized by Google

δρεινὴν τετρηχυῖαν habendam esse βούλην γερόντων". At ex eis, quae paulo post sequuntur (vs. 380) „δόρπον ἔπειθ' εἵλοντο κατὰ στρατὸν ἐν τελέεσσι" vLeeuwen collegit Hectorem cum iunioribus coenasse extra urbem. Quid autem? Priamus in illa sive contione sive consilio dixerat νῦν μὲν δόρπον ἕλεσθε κατὰ πτόλιν ὡς τὸ πάρος περ καὶ Φυλακῆς μνήσασθε καὶ ἐγρήγορθε ἕκαστοι, haec vero mandata si pertinuisse censentur tantummodo ad „seniores, qui intra muros remanserunt" (v. L.) intellegi nequit, quid sibi velit illud „vigilare et custodias disponere". An non satis praesidii erat in iuniorum exercitu cum Hectore in campo pernoctante? An etiam seniores opus erat somno abstinere et vigilias obire? Atque cum Priami verbis si haec, unice recte me iudice, de tota Troianorum sociorumque multitudine intelleguntur ea concinunt quae leguntur (vs. 477) Τρῶες δὲ (δαίνυντο) κατὰ πτόλιν ᾗδ' ἐπίκουροι quo loco igitur nihil arbitror profici si pro κατὰ πόλιν legis κατὰ στρατόν. Sed nihil cogimur vs. 380 verba κατὰ στρατόν accipere de exercitu considente in campo potius quam in arce, et praeterea hunc versum, quem mss. complures omiserunt non sine causa complures vv. dd. insertum censuerunt e libro Σ ubi idem legitur (vs. 314). Neque igitur ulla iam iusta causa superest ut eiciamus vss. Θ 58, 59 ubi Troiani ex omnibus portis effundi dicuntur [1]), neque ut vs. 54 ubi eidem arma induere narrantur pro ἀνὰ πτόλιν substituamus κατὰ στρατόν. Et, Hercle, rogare licebit quid interpolatorem pervincere potuerit ut nullo alio consilio nisi evertendi omnem rectam rationem alia insereret alia mutaret. Sed etiam hoc affert vLeeuwen, Hectoris in illo quod vult ducum consilio nullam mentionem fieri. Neque tamen rogatus poeta negaverit, credo, Hectorem inter duces adfuisse cum praesertim de re minime levi, nimirum de Helena reddenda sententiae dicerentur. „At Hector si adfuisset, ut Antenori assentiretur fere-

1) Urbi plures portas fuisse non dubito quin sibi proposuerit huius loci auctor (quemadmodum Catalogi auctor B 809). Nam si cum Aristarcho vocem πάσας vertis „totas" ridiculum est significari portam totam esse apertam ut exercitus emitteretur. Quod autem ibi poëta manifesto de sociis non cogitat, quippe qui non tantum Troianos aiat pauciores quam Graecos in aciem profectos esse, sed addat 'μέμασαν δὲ καὶ ὥσ ὑσμῖνι μάχεσθαι πρό τε παίδων καὶ πρὸ γυναικῶν, nonnisi incuriae tribuendum arbitror.

Digitized by Google

bat ratio" (vL.). Audio, sed rem sic explico, poëtam ad alia festinantem nonnisi rerum summas attigisse: Antenorem rogantem, Paridem dissuadentem, Priamum consensu principum si minus omnium, maioris tamen partis decernentem. Silentur ceterorum sententiae, siletur discessio facta, sed facilius hoc fero cum persuasum habeam poëtam in re adumbranda abusum esse argumento vetustioris carminis quo copiosius ageretur. Alio loco accuratius hoc persequar, hic satis sit monere Λ 122 narrari ab Agamemnone occisos filios Antimachi „ὅσ ῥα μάλιστα χρῦσον Ἀλεξάνδροιο δεδεγμένοσ ἀγλαὰ δῶρα οὐκ εἴασχ' Ἑλένην δομέναι ξανθῷ Μενελάῳ", neque id tantum sed etiam ἐνι Τρώων ἀγορῇ Μενέλαον ἄνωγε ἀγγελίην ἐλθόντα σὺν ἀντιθέῳ Ὀδυσῆι αὖθι κατακτεῖναι μηδ' ἐξέμεν ἀψ' ἐσ Ἀχαιούσ. Eam legationem, quae etiam tangitur in Τειχοσκοπίᾳ (Γ 205 sqq.) et contionem propter eam advocatam proprio carmine celebratam fuisse censeo.

Iamvero „quodsi parum placet στρατόν pro πτόλιν scriptum, et credibile videtur poetam cunctum Troianorum atque sociorum exercitum in urbis arcem coegisse, superest ut Hectoris cum Aiace pugnam singularem non ab ipso poëta, sed postmodo manu aliena carmini insertam esse sumamus" (vL.) Verum hoc minime sufficit, nam etiam Θ 54 „κατὰ πτόλιν" legitur, et praeterea tamen resecandi erunt vss. Θ 58, 59. Sed fac illud κατὰ πτόλιν et vss. illos deberi eidem quae Hectoris et Aiacis certamen inseruerit, vehementer tamen dubito an sic non multum iuvemur. Nam non satis erat poëtam non totidem verbis dicere in urbem redisse Hectorem ante mortem; debebat narrationem suam ita instituere ut vetarentur auditores sibi proponere id potuisse fieri; minime debebat committere ut sponte eas subiret cogitatio aliter fieri non potuisse; quid enim intererat utrum ipse id enuntiaret poëta an cogeret auditores id sumere? Non afferam quod mortuos sepeliendi causa per duos dies in Iliade legimus indutias actas quibus diebus sane insanisset Hector nisi ad uxorem revisendam urbem intrasset, quod propterea non afferam cum facile credam quicunque Hectoris et Aiacis certamen propter insequentem contionem insiticium existimet, cetera quoque quae sub finem libri H sequantur, praecisa velle. Sed etiam si haec praeciduntur tres tamen noctes intervenerunt Hectori antequam ei illucesceret vitae diei ultimus, quarum

Digitized by Google

una κόλον μάχην antecessit altera ei successit tertia Patrocli exitium secuta est, ecquis autem tam ferocem et inmitem censuerit quem eundem modo audivit dicentem ne parentum quidem neque fratrum cladem tantopere se curare quam uxoris lacrimas ploratumque, ecquis inquam tam inhumanum eum sibi finxerit ut non duarum harum noctium, non dico tempora longiora sed semel utique dimidium horae impenderit, sive statim a pugna stationibus dispositis cum milites corpus curarent, sive diliculo cum pranderent et arma pararent, in uxore convenienda, confirmanda, dextra ei iungenda?

Nihilominus summo iure negatur poëtam qui primus animum induxit proponere coniuges amantissimos paulo ante mariti obitum fatum instans praesagientes, latuisse quantum commiserationis huic imagini detraheret nisi supremum eorum colloquium audiri videretur. Verum prorsus alia fit res sicubi sumimus Ἕκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλίας auctorem adhibuisse carmen sua stans pila quo illud depingeretur. Carmen hoc perspicuum est non potuisse condi priusquam pervulgatum esset in patria defendenda Hectorem mortem obisse, sed eo ipso quod non pars erat poëmatis maioris quo dierum complurium comprehenderetur decursus, integrum manebat auditoribus colloquium tum habitum sibi fingere cum maxime placeret. Eius carminis argumentum si sumimus referre Ὁμιλίαν, huius ἐπεισοδίου causa eadem est atque Ἕκτορος καὶ Αἴαντος μονομαχίας quam item e carmine vetustiore haustam in superioribus demonstravimus [1]), qua de re Leeuwenium consentientem habemus. Quid? ipsa viri clarissimi verba poetam qui id non aptissime in suum usum convertit excusantis, de Ὁμιλίᾳ quoque rem acu tangere censeo: „Huius carminis argumentum" inquit [2]), „suo carmini inseruit ut poterat et ubi poterat .... contextum cum spectamus, poëta vituperandus videtur ..... ipsum episodium cum consideramus nulla contextus ratione habita non possumus non gaudere." Ceterum si de Hectoris nece in superioribus probabiliter argumentati sumus [3]), cuius titulum a Πατροκλείας demum auctore Achilli tributum esse demonstravimus cum antea tribueretur Aiaci, nonnisi

1) Mnem. 1912 p. 15.
2) Mnem. 1910 p. 345.
3) l.l. p. 10, 15.

Digitized by Google

ab huius manu illi mortem instare carminis de quo nunc egimus auctor sibi proposuit. Sed nihil vetat credere Ὁμιλίαν aut eidem deberi auctori atque Πατροκλείαν aut recentiorem esse, idque si ita est illius auctori felicissime contigit ut necesse esset audientibus occurreret, Achillem qui Hectoris uxorem omnibus orbasset proximis etiam ei eripuisse maritum; utique Iliadi qualem nos eam habemus decori est, quod in ea sic res proponitur.

Cum Hectoris et Andromachae colloquio in Iliade nostra cohaeret Hectoris adventus domum Alexandri, fratris adhortatio, reditus cum eo in pugnam. Haec Bethe v. cl. [1]) dum coniugum colloquium, ut nobis quoque placuit, proprio carmini deberi censet, ab initio in huius carminis partem venisse vult, inque eo etiam Helenae mentionem esse factam. De Helena dissentio, carminibus enim quibus eius raptor Troianorum fuisse princeps fictus est recentiorem quam carmini nostro originem tribuendam esse infra demonstrare conabor. At vix dubitandum, cum Achilles iam ante Homeri aetatem a poëtis in Asiae litus traductus sit, quin idem contigerit eius hosti Alexandro. Nam quominus credas ab Homero demum eum Paridi assimilatum esse, utriusque nominis in Iliade promiscue adhibitus usus obstat. Praeterea eius imaginem de qua supra egimus [2]), non modo animum bellicosum sed etiam armaturam gravem exhibentem neque ad antiquissimam eius personam convenire neque vero ad mores Helenae raptoris quadrare itaque tamen Homeri aetatem superare vidimus; cumque nulla vestigia sint unde appareat, quemadmodum Aeneam sic Alexandrum quoque in carminibus ullis quibus Achilles in Asia quidem, nondum vero contra Troianos pugnasse ederetur, memoratum esse, quibus ne ansa quidem dabatur huius rei quippe cum interfecisse Peliden Alexander e Thessalicis sciretur fontibus, illius autem mors eorum argumento aliena esset, veri simile est primum eos aliquo carmine quo Achilles Troianos oppugnasse fingeretur igiturque etiam Alexander in horum haberetur numero, propositos esse in Asia certantes Itaque quod in Iliade Hector moriens Achilli portendit (X 359 sq.) occisum eum iri a Paride, i. e. Alexandro, in Troiae porta

1) Hectors Abschied von Erich Bethe, apud Teubn. 1909 p. 14.
2) p. 301.

Digitized by Google

Scaea, siquidem minus credibile est hoc ab Homero esse excogitatum, haustum videtur ex illius modi aliquo carmine. Quo eodem tendit quod inter ea quae in Iliade ad Patrocli mortem referuntur nonnulla sunt quae illinc deprompta esse videntur. Nam èt Achillem Apollinis ope praedicit Hector interemtum iri (l.l. quocum conferatur etiam T 417) èt Patroclo idem Apollo occurrit (Π 702 sqq.) in eiusque exitu non exiguas partes agit (Π 788 sqq.); qua in re optime ad Achillis personam quadrat, heroëm, qui ceteros omnes viribus superaret, necari non potuisse nisi antea eum deus, urbi quam ille oppugnaret praeses, armis exuisset, tum Achilles, ipse in porta Scaea casurus, Patroclum sibi apud animum proponit cecidisse ἐγχριμφθέντα (Τροίησι) πύλῃσιν (P 405), quod non vides quid poetam induceret ut excogitaret — cur enim Achilles suspicaretur Patroclum in Troiae porta versari, quem praefracte vetuit urbi appropinquare? — nisi fons e quo hauriret suppeditasset. Etiam miraculum tenebrarum quae offenduntur pugnantibus de mortui corpore (P 368 sq. 644 sqq.), et ploratus equorum immortalium (P 426 sqq.) maiora fere erant quam quae convenirent sorti hominis mortalibus parentibus nati, neque aliter se haberent si ipsius Achillis non Patrocli mors ageretur; vinculum autem quo cum huius exitu illius iunctus est statim deinde insecuturus, nullo alio consilio inventum esse videtur nisi ut Thetidis eiusque sororum luctus (Σ 37 sqq.), cum in fonte heroëm iam extinctum deplorassent, in Patrocli causa adhiberi posset dum adscriberetur Achillis morti instanti [1]). Atque inde rursus — sponte, ut ita dicam — singularis amor quo in Πατροκλείᾳ ceterisque quae ab ea pendent — nam in prioribus Iliadis partibus minime apparet [2]) —

1) Matris nenia qualis fuerit si rogas, nihil desiderabis lectis vss. Σ 53—60. D. Muelder v. cl. sicut nos Achillis exitum Patrocli pro exemplari fuisse ratus tamen initio Thetidis ploratum qualis in Iliade legitur non filii mortem pro causa habuisse sed tum editum fuisse vult cum hic in bellum proficisceretur (l.l. p. 193 sqq.), Achillem autem cecidisse in oppugnanda urbe Dardania (p. 221, 255). Quas coniecturas nullo fundamento niti arbitror.

2) Partes iam aliquas non exiguas egisse Patroclum in carminibus antiquissimis de bello Troiano a Graecis gesto duce Aiace, vidimus supra p. 9 sq., hostes enim propulsasse a Protesilai nave iam ab eis incensa, et paullo post in eis persequendis occisum esse ab Euphorbo. Sed utrum primus eius nomen inde arripuerit Achilli eum comitem daturus Μήνιος auctor (quem a Πατροκλείᾳ auctore separandum puto)

Digitized by Google

Patroclum Achilles amplectitur originem traxit, quippe enim quo copiam sibi faceret poëta Thetidis lamentationem inserendi requirebatur insignis filii ob mortem amici dolor quo permota accurrit ad eum consolandum. Postremo quod in Iliade Patroclus Achillis arma induit ut a Troianis pro ipso haberetur Pelide (Λ 798 sqq., Π 40 sqq.), qui hoc addidit — nam et hoc et omnia quae inde pendent altera manu Πατροκλείᾳ addita esse, propter complures causas alio loco exponendas persuasum habeo [1]) — vix in eam cogitationem incidisset nisi eum movissent multa e carmine quo Achillis exitns narraretur in Πατροκλείᾳ repetita. Ceterum, cum nihil vetet credere Thetidis, Nereïdum, equorum ploratum et caliginis miraculum in eodem carmine tradita esse quo contra Troianos pugnans occidisse traderetur Achilles, simul tamen, nescio quomodo, speciem movent etiam multo ante iam extitisse in Thessalorum carminibus antiquis mortem eum in patria obeuntem fingentibus, quippe ex eius origine et natura divina sponte consequentia. Iamvero quoquo modo hoc se habet, Alexandri quoniam imago quam supra diximus graviter armati pertinere videtur ad ea carmina quibus Achilles contra urbem Troiam bellasse est traditus, in quorum numero fuisse apparuit etiam carmen unde Ὁμιλίᾳ est hausta, in Iliade autem locus quo ea imago depingitur (Z 563—H 16) arte cohaeret cum Hectoris adhortatio fratris fratrumque in pugnam reditus atque sic cum ipsa Ὁμιλίᾳ, Bethio dandum videtur fieri posse ut haec omnia ex eodem carmine hausta sint. Sed fac ita esse, tamen quo vinculo ibi fratrum colloquium cum coniugum iunctum sit, quam causam eius attulerit poëta, omnino quid praemiserit, quem finem carmini statuerit prorsus latet. Nam Achillis exitum potius quam eodem hoc carmine alio aliquo eiusdem κύκλου editum esse credideris, nimirum id quod apud Romanos inter-

---

an carminum alicuius de quibus nunc agimus, sciri nequit, sed nihil vetat cogitare de Μηνίσι auctore; saltem huic eum indicanti — ut fit A 307 — nomine mero patronymico non metuendum erat ne auditores non intelligerent quem vellet, atque etiamsi hi a nullodum cognovissent eum Achillis comitem esse, e contextu satis perspicuum erat pro tali eum e mente poëtae habendum esse.

1) Supra iam monui (p. 299 in ann.) maxime propterea armorum mutationem inventam videri ut antiqui carminis quo Vulcani ageretur Achillis armorum fabricatio, usurpare liceret argumentum, unde ὁπλοποιία hausta est.

Digitized by Google

dictum erat, ne lex satura ferretur, idem, ut in alia causa, in carminibus epicis antiquis condendis valuisse censendum est, materiem adeo uberem et variam nullo vinculo nisi quod tota ad bellum Troianum spectaret colligatam, non uno eodemque carmine fuisse comprehensam. Nam quo tempore carmen nostrum pangeretur non ab Achille Hectorem, sed ab Aiace interfectum cecinisse poëtas, nedum Helenae raptum ad bellum Troianum retulisse, si rite demonstravimus in superioribus, concidit Bethii coniectura suspicantis opponere poëtam voluisse Hectoris amorem coniugalem, pietatem in patriam, fatum sinistrum ab Achille instans, fratris adulterio, levitati, fortunae secundae in Achille occidendo, qua in re praeterea τὸ ἠθικὸν consulto enuntiatum (Teutonice „die Tendenz") a poesi epica alienum videtur. Itaque potius quam de uno carmine, aut de duobus aut de tribus eiusdem κύκλου carminibus cogitandum erit, de tribus enim si fratrum quoque colloquium proprio carmini adscripseris, de duobus si hoc aut ex eodem atque coniugum, aut ex eodem atque Achillis in porta Scaea interitus haustum censueris [1]).

---

1) Bethe etiam mulierum pompam quam habet liber Z, ex antiquo aliquo carmine receptam esse censet, ex alio tamen atque coniugum colloquium et ea quae cum hoc coniungenda esse arbitratur v. cl. ad Paridem et Helenam pertinentia. At Leeuwenio assentiendum videtur demonstranti (Mnem. 1910 p. 349 sqq.) non esse cur illam ab auctore libri Z excogitatam esse negemus. Triplicem causam affert Bethe. Primum hanc quod cum unice Heleni mandatu Hector matrem iubeat matronas ad Minervae delubrum cogere, vestem pretiosam deae dono dare, supplicare ut Diomedem perdat, tamen mentionem ad matrem non facit Heleni, alteram quod Minerva preces non audit, tertiam quod ne satis quidem causae est in praecedentibus cur praecipue Diomedi exitium imprecentur matronae quippe qui Martem quidem vulneraverit neque tamen Troianos etiamnunc victores fugaverit. At ante quam Mars in aciem prodiit magnam Troianorum stragem ediderat Diomedes itaque vehementer metuendum erat ne, deo vulnerato, magis etiam saeviret, praeterea recte vLeeuwen: eo quod Troianorum praeses et dux vulneratus erat ipsi erant profligati neque ea res poetae verbis egebat. Heleni autem consilium a poeta negligentius haberi — ne magni id faciant auditores ipse cavet cum vatem, quamvis οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστον, non ab Apolline monitum fingit sed αὐτὸν γνόντα — facillime ferimus tenentes unice inventum esse ob duas rationes aptissime iunctas, èt ut Paris in aciem reduceretur qui post fugam e certamine cum Menelao tamen reducendus erat èt ut veteris carminis vel veterum carminum materies adhiberi posset, itaque etiam ipsas matronarum preces in hac re minoris momenti esse quae tamen non poterant omitti cum ob eas consilium datum esse videretur. Etiam ea quae Bethe affert quo ostendat matronarum pompam et coniugum colloquium, cetera, non ab eodem poëta inventa esse, quoniam aliis argumentis usus supra demonstrare conatus sum quae ea sint quae auctor libri Z antiquis

Digitized by Google

uni auctori deberi, incredibile est eum commisisse ut per maximam poëmatis partem auditores incerti de ea re haererent, sive mavis Iliadi plures poëtas operam navasse absurdum est omnes locos quo Aeneas dicatur Τρώων βουλήφορος vel ἀγός recentiores esse eo loco quo eius genus editur. Itaque hoc fere constat stemma illud Homeri aetatem superare. Insertum autem nostra Ilias id habet certamini Aeneae et Achillis, itaque huius certamines auctor id aut in fontibus suis invenit aut ipse confecit, quod si verius est ipse etiam Homeri aetatem antecessit. Sed procul dubio verius est. Nam Neptunus in illo certamine Aeneam Achillis manibus subtracturus ad ceteros deos qui proelio adsunt conversus, nolle Iovem inquit (Υ 300 sqq.) Dardani progeniem exstirpari sed in fatis esse Aeneae ut et ipse et eius liberi et nepotes quique ab eis oriantur Troianis imperent. Id autem quid aliud significat nisi hoc poëtae temporibus fuisse aliquam domum regiam, quae ab Aenea originem suam duceret, qualem fuisse testatur Strabo (XIII. c. 1 p. 606), quam Dardanorum alicui civitati imperantem honorare poëta voluerit testando eam imperare reliquiis superstitibus verae Troianorum gentis? [1]) Ab altera parte cur stemma ipsum confectum sit nisi honorandi causa aliquam domum regiam quae ab Aenea originem duceret, cum ostenderetur Aeneas ortus esse a stirpe regia Troianorum, nemo videt; etenim laus auctori generis tributa etiam posteris eius decori erat. Quo etiam certamen ipsum pertinebat unde ille cum tremendo Graecorum heroë congressus paene aequo Marte discessise narraretur. At si et certamen et stemma eodem consilio conficta sunt eandem honorandi domum regiam, separari nequeunt cum praesertim se invicem expleant, neque credibile est utriusque auctorem non eundem fuisse. Habemus igitur hic carmen quo ante Homeri aetatem condito usus est sive auctor libri Υ, sive poëta etiam recentior, qui suum opus ei libro inseruerit, id enim sciri nequit. Utrum carmen illud paene integrum adhibuerit an prorsus reformaverit, ita ut magis eius materie quam eo ipso sit usus, mittendum videtur. Hoc unice nostra interest ita Achillem sine verbis recipi potuisse inter

1) Domum illam cum ad Aeneam se referret perspicuum est titulum hunc derivasse ab antiquis carminibus quae cum Dardanorum regem proponerent.

Digitized by Google

socios belli Troiani. Nam cum diserte ostenderetur Aeneam Priamo et Hectori cognatum interque Troianorum fuisse principes, sponte auditorum mentes cogitationem subire necesse erat, eius certamen cum Achille, quem iam ante non Troianorum quidem sed Dardanorum tamen quibus Troiani proximi essent victorem cognovissent, id enim iam ex antiquis carminibus de bello Troiano quae essent, apparebat, ad illud pertinere bellum, itaque etiam Pedasi et Lyrnessi expugnationem eo referendam esse. Atque ea res eiusmodi est ut nihil vetet credere nullum aliud ante carmen nostrum extitisse quo Achilles cum Troianis bellasse traderetur; saltem ut hoc inde intellegeretur nullo alio carmine opus fuit.

Nam aliorum quoque carminum eodem pertinentium vestigia indicare licet. Inter quae nunc demonstrabo extitisse unum aliquod quod pro fundamento fuerit Ἕκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλίᾳ. Carminis quod volumus auctor, quemadmodum auctor carminis quo Aeneas laudabatur in usum suum convertit carmina antiqua quibus cantaretur expugnatio Lyrnessi et Pedasi, sic ille Thebae, cumque ex hac urbe ab Achille deleta Hectorem uxorem duxisse fingeret, ea ipsa re auditorum mentes inclinavit in hanc opinionem, eius urbis cives non procul degisse ab urbe Troia, arma consociasse cum Troianis, Achillem eos oppugnasse cum his bellantem. At tamen cum poëtae temporibus nulladum in Troade urbs Theba extaret — veram enim Thebam in Troade sitam non ante saeculum VII vel VI a Chr. conditam esse vidimus [1]) — de Cilicibus autem quibus satis temere urbem suam Thebam adscripsisset, nemo unquam Troadem incolentibus audivisset, neque prorsus incredibile habendum esset Hectorem uxorem e longinquo arcessivisse — Theba enim Thessalica ex antiquis carminibus haud dubie satis nota erat, ibi vero habitasse populum cui Cilicibus nomen, quid credere prohibuit? — conclusio quam diximus non satis in expedito erat auditoribus nisi iam gnaris Achillem participem fuisse belli Troiani. Quapropter malim credere carmen quo Aeneae res agerentur temporis ordine antecessisse nostro. Huius autem vestigia in Ἕκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλίᾳ nobis servata esse

1) p. 302.

Digitized by Google

sic ostendere posse mihi videor. Colloquium celeberrimum quo loco in Iliade legatur non optime se habere, quippe in qua Hector post omnia eo intenta ut postremi digressus species moveatur tamen antequam mortem obeat uxorem denuo convenisse fingatur, multi abinde Naberio v. cl. [1]) professi sunt viri docti, nemo distinctius pronuntiavit quam vLeeuwen v. cl. qui „fieri non potuit" inquit [2]), „ut verus ullus poëta nedum tam egregius poëta quam fuit is, cui hoc priscae poësis gemma debetur, heroëm in pugnam redeuntem uxori sic valedicere et ut vita iam functum ab ea defleri fingeret, si mox eum ad suos vita salva esset reducturus. Poëta nisi ultimum hoc coniugum colloquium voluit verus non fuit poëta neque potuit fingere illud quod omnes novimus et admiramur colloquium." Sed vLeeuwen sibi videtur difficultatem expedire duobus versibus (Θ 58, 59) eiectis, alteris duobus (H 478, Θ 55) leviter mutatis ita ut pro κατὰ πτόλιν legatur κατὰ στρατόν [3]). Invitus confiteor non persuasisse mihi virum clarissimum. Componam ea quae eius sententiae mihi obstare videantur. Hectorem sub finem eiusdem diei quo cum uxore convenerat, post certamen cum Aiace comites ἦγον προτὶ ἄστυ (H 310). „Non dicitur in ipsam urbem adductus esse Hector" (v. L.). Quod tamen nisi propter gravem aliquam causam prohibeberis sponte inde efficies, cum praesertim ad suos redire iam proxime ante dictum esset his verbis (H 307) ὅ δ' (Ἕκτωρ) εἰσ Τρώων ὅμαδον ἴκε. Mox autem (H 345): Τρώων ἀγορὴ γένετ' Ἰλίου ἐν πόλι ἄκρῃ δρεινὴ τετρηχυῖα παρὰ Πριάμοιο θύρῃσι. „Non *cunctorum*, quibus in summa arce locum fuisse nemo unquam in animum inducere sibi potuit — sed ducum et senum, qui cum ipso Priamo in urbe remanserant" (v. L.). At ingentem multitudinem hominum arte stantium vel etiam sedentium exigua area includi posse, qui attendet percipiet. Nonne in area Capitolina olim habebantur concilia plebis [4]). De *contione* autem Troianorum Catalogi auctor hoc (B 788 sqq.) „οἳ δ' ἀγορὰσ ἀγόρευον ἐπὶ Πριάμοιο θύρῃσι πάντεσ ὁμηγέρεσ ἡμὲν νέοι ἠδὲ γέροντεσ". Itaque vereor credere „ἀγορὴν

1) Quaest. Hom. 1877 p. 156.
2) Mnem. 1910 p. 338.
3) l.l. p. 344 sqq.
4) Liv. XXV. c. 3.

Digitized by Google

δεινὴν τετρηχυῖαν habendam esse βούλην γερόντων". At ex eis, quae paulo post sequuntur (vs. 380) „δόρπον ἔπειθ' εἵλοντο κατὰ στρατὸν ἐν τελέεσσι" vLeeuwen collegit Hectorem cum iunioribus coenasse extra urbem. Quid autem? Priamus in illa sive contione sive consilio dixerat νῦν μὲν δόρπον ἕλεσθε κατὰ πτόλιν ὡς τὸ πάροσ περ καὶ Φυλακῆσ μνήσασθε καὶ ἐγρήγορθε ἕκαστοσ, haec vero mandata si pertinuisse censentur tantummodo ad „seniores, qui intra muros remanserunt" (v. L.) intellegi nequit, quid sibi velit illud „vigilare et custodias disponere". An non satis praesidii erat in iuniorum exercitu cum Hectore in campo pernoctante? An etiam seniores opus erat somno abstinere et vigilias obire? Atque cum Priami verbis si haec, unice recte me iudice, de tota Troianorum sociorumque multitudine intelleguntur ea concinunt quae leguntur (vs. 477) Τρῶεσ δὲ (δαίνυντο) κατὰ πτόλιν ἠδ' ἐπίκουροι quo loco igitur nihil arbitror profici si pro κατὰ πόλιν legis κατὰ στρατόν. Sed nihil cogimur vs. 380 verba κατὰ στρατόν accipere de exercitu considente in campo potius quam in arce, et praeterea hunc versum, quem mss. complures omiserunt non sine causa complures vv. dd. insertum censuerunt e libro Σ ubi idem legitur (vs. 314). Neque igitur ulla iam iusta causa superest ut eiciamus vss. Θ 58, 59 ubi Troiani ex omnibus portis effundi dicuntur [1]), neque ut vs. 54 ubi eidem arma induere narrantur pro ἀνὰ πτόλιν substituamus κατὰ στρατόν. Et, Hercle, rogare licebit quid interpolatorem pervincere potuerit ut nullo alio consilio nisi evertendi omnem rectam rationem alia insereret alia mutaret. Sed etiam hoc affert vLeeuwen, Hectoris in illo quod vult ducum consilio nullam mentionem fieri. Neque tamen rogatus poeta negaverit, credo, Hectorem inter duces adfuisse cum praesertim de re minime levi, nimirum de Helena reddenda sententiae dicerentur. „At Hector si adfuisset, ut Antenori assentiretur fere-

1) Urbi plures portas fuisse non dubito quin sibi proposuerit huius loci auctor (quemadmodum Catalogi auctor B 809). Nam si cum Aristarcho vocem πάσασ vertis „totas" ridiculum est significari portam totam esse apertam ut exercitus emitteretur. Quod autem ibi poëta manifesto de sociis non cogitat, quippe qui non tantum Troianos aiat pauciores quam Graecos in aciem profectos esse, sed addat 'μέμασαν δὲ καὶ ὥσ ὑσμῖνι μάχεσθαι πρό τε παίδων καὶ πρὸ γυναικῶν, nonnisi incuriae tribuendum arbitror.

Digitized by Google

bat ratio" (vL.). Audio, sed rem sic explico, poëtam ad alia festinantem nonnisi rerum summas attigisse: Antenorem rogantem, Paridem dissuadentem, Priamum consensu principum si minus omnium, maioris tamen partis decernentem. Silentur ceterorum sententiae, siletur discessio facta, sed facilius hoc fero cum persuasum habeam poëtam in re adumbranda abusum esse argumento vetustioris carminis quo copiosius ageretur. Alio loco accuratius hoc persequar, hic satis sit monere Λ 122 narrari ab Agamemnone occisos filios Antimachi „ὅσ ῥα μάλιστα χρῦσον Ἀλεξάνδροιο δεδεγμένοσ ἀγλαὰ δῶρα οὐκ εἴασχ' Ἑλένην δομέναι ξανθῷ Μενελάῳ", neque id tantum sed etiam ἐνι Τρώων ἀγορῇ Μενέλαον ἄνωγε ἀγγελίην ἐλθόντα σὺν ἀντιθέῳ Ὀδυσῆι αὖθι κατακτεῖναι μηδ' ἐξέμεν ἀψ' ἐσ Ἀχαιούσ. Eam legationem, quae etiam tangitur in Τειχοσκοπίᾳ (Γ 205 sqq.) et contionem propter eam advocatam proprio carmine celebratam fuisse censeo.

Iamvero „quodsi parum placet στρατόν pro πτόλιν scriptum, et credibile videtur poetam cunctum Troianorum atque sociorum exercitum in urbis arcem coegisse, superest ut Hectoris cum Aiace pugnam singularem non ab ipso poëta, sed postmodo manu aliena carmini insertam esse sumamus" (vL.) Verum hoc minime sufficit, nam etiam Θ 54 „κατὰ πτόλιν" legitur, et praeterea tamen resecandi erunt vss. Θ 58, 59. Sed fac illud κατὰ πτόλιν et vss. illos deberi eidem quae Hectoris et Aiacis certamen inseruerit, vehementer tamen dubito an sic non multum iuvemur. Nam non satis erat poëtam non totidem verbis dicere in urbem redisse Hectorem ante mortem; debebat narrationem suam ita instituere ut vetarentur auditores sibi proponere id potuisse fieri; minime debebat committere ut sponte eas subiret cogitatio aliter fieri non potuisse; quid enim interesset utrum ipse id enuntiaret poëta an cogeret auditores id sumere? Non afferam quod mortuos sepeliendi causa per duos dies in Iliade legimus indutias actas quibus diebus sane insanisset Hector nisi ad uxorem revisendam urbem intrasset, quod propterea non afferam cum facile credam quicunque Hectoris et Aiacis certamen propter insequentem contionem insiticium existimet, cetera quoque quae sub finem libri H sequantur, praecisa velle. Sed etiam si haec praeciduntur tres tamen noctes intervenerunt Hectori antequam ei illucesceret vitae diei ultimus, quarum

Digitized by Google

una κόλον μάχην antecessit altera ei successit tertia Patrocli exitium secuta est, ecquis autem tam ferocem et inmitem censuerit quem eundem modo audivit dicentem ne parentum quidem neque fratrum cladem tantopere se curare quam uxoris lacrimas ploratumque, ecquis inquam tam inhumanum eum sibi finxerit ut non duarum harum noctium, non dico tempora longiora sed semel utique dimidium horae impenderit, sive statim a pugna stationibus dispositis cum milites corpus curarent, sive diliculo cum pranderent et arma pararent, in uxore convenienda, confirmanda, dextra ei iungenda?

Nihilominus summo iure negatur poëtam qui primus animum induxit proponere coniuges amantissimos paulo ante mariti obitum fatum instans praesagientes, latuisse quantum commiserationis huic imagini detraheret nisi supremum eorum colloquium audiri videretur. Verum prorsus alia fit res sicubi sumimus Ἕκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλίας auctorem adhibuisse carmen sua stans pila quo illud depingeretur. Carmen hoc perspicuum est non potuisse condi priusquam pervulgatum esset in patria defendenda Hectorem mortem obisse, sed eo ipso quod non pars erat poëmatis maioris quo dierum complurium comprehenderetur decursus, integrum manebat auditoribus colloquium tum habitum sibi fingere cum maxime placeret. Eius carminis argumentum si sumimus referre Ὁμιλίαν, huius ἐπεισοδίου causa eadem est atque Ἕκτορος καὶ Αἴαντος μονομαχίας quam item e carmine vetustiore haustam in superioribus demonstravimus [1]), qua de re Leeuwenium consentientem habemus. Quid? ipsa viri clarissimi verba poetam qui id non aptissime in suum usum convertit excusantis, de Ὁμιλίᾳ quoque rem acu tangere censeo: „Huius carminis argumentum" inquit [2]), „suo carmini inseruit ut poterat et ubi poterat .... contextum cum spectamus, poëta vituperandus videtur ..... ipsum episodium cum consideramus nulla contextus ratione habita non possumus non gaudere." Ceterum si de Hectoris nece in superioribus probabiliter argumentati sumus [3]), cuius titulum a Πατροκλείας demum auctore Achilli tributum esse demonstravimus cum antea tribueretur Aiaci, nonnisi

1) Mnem. 1912 p. 15.
2) Mnem. 1910 p. 345.
3) l.l. p. 10, 15.

Digitized by Google

ab huius manu illi mortem instare carminis de quo nunc egimus auctor sibi proposuit. Sed nihil vetat credere Ὁμιλίαν aut eidem deberi auctori atque Πατροκλείαν aut recentiorem esse, idque si ita est illius auctori felicissime contigit ut necesse esset audientibus occurreret, Achillem qui Hectoris uxorem omnibus orbasset proximis etiam ei eripuisse maritum; utique Iliadi qualem nos eam habemus decori est, quod in ea sic res proponitur.

Cum Hectoris et Andromachae colloquio in Iliade nostra cohaeret Hectoris adventus domum Alexandri, fratris adhortatio, reditus cum eo in pugnam. Haec Bethe v. cl. [1]) dum coniugum colloquium, ut nobis quoque placuit, proprio carmini deberi censet, ab initio in huius carminis partem venisse vult, inque eo etiam Helenae mentionem esse factam. De Helena dissentio, carminibus enim quibus eius raptor Troianorum fuisse princeps fictus est recentiorem quam carmini nostro originem tribuendam esse infra demonstrare conabor. At vix dubitandum, cum Achilles iam ante Homeri aetatem a poëtis in Asiae litus traductus sit, quin idem contigerit eius hosti Alexandro. Nam quominus credas ab Homero demum eum Paridi assimilatum esse, utriusque nominis in Iliade promiscue adhibitus usus obstat. Praeterea eius imaginem de qua supra egimus [2]), non modo animum bellicosum sed etiam armaturam gravem exhibentem neque ad antiquissimam eius personam convenire neque vero ad mores Helenae raptoris quadrare itaque tamen Homeri aetatem superare vidimus; cumque nulla vestigia sint unde appareat, quemadmodum Aeneam sic Alexandrum quoque in carminibus ullis quibus Achilles in Asia quidem, nondum vero contra Troianos pugnasse ederetur, memoratum esse, quibus ne ansa quidem dabatur huius rei quippe cum interfecisse Peliden Alexander e Thessalicis sciretur fontibus, illius autem mors eorum argumento aliena esset, veri simile est primum eos aliquo carmine quo Achilles Troianos oppugnasse fingeretur igiturque etiam Alexander in horum haberetur numero, propositos esse in Asia certantes Itaque quod in Iliade Hector moriens Achilli portendit (X 359 sq.) occisum eum iri a Paride, i. e. Alexandro, in Troiae porta

1) Hectors Abschied von Erich Bethe, apud Teubn. 1909 p. 14.
2) p. 301.

Digitized by Google

Scaea, siquidem minus credibile est hoc ab Homero esse excogitatum, haustum videtur ex illius modi aliquo carmine. Quo eodem tendit quod inter ea quae in Iliade ad Patrocli mortem referuntur nonnulla sunt quae illinc deprompta esse videntur. Nam èt Achillem Apollinis ope praedicit Hector interemtum iri (l.l. quocum conferatur etiam T 417) èt Patroclo idem Apollo occurrit (Π 702 sqq.) in eiusque exitu non exiguas partes agit (Π 788 sqq.); qua in re optime ad Achillis personam quadrat, heroëm, qui ceteros omnes viribus superaret, necari non potuisse nisi antea eum deus, urbi quam ille oppugnaret praeses, armis exuisset, tum Achilles, ipse in porta Scaea casurus, Patroclum sibi apud animum proponit cecidisse ἐγχριμφθέντα (Τροίης) πύλῃσιν (P 405), quod non vides quid poetam induceret ut excogitaret — cur enim Achilles suspicaretur Patroclum in Troiae porta versari, quem praefracte vetuit urbi appropinquare? — nisi fons e quo hauriret suppeditasset. Etiam miraculum tenebrarum quae offenduntur pugnantibus de mortui corpore (P 368 sq. 644 sqq.), et ploratus equorum immortalium (P 426 sqq.) maiora fere erant quam quae convenirent sorti hominis mortalibus parentibus nati, neque aliter se haberent si ipsius Achillis non Patrocli mors ageretur; vinculum autem quo cum huius exitu illius iunctus est statim deinde insecuturus, nullo alio consilio inventum esse videtur nisi ut Thetidis eiusque sororum luctus (Σ 37 sqq.), cum in fonte heroëm iam extinctum deplorassent, in Patrocli causa adhiberi posset dum adscriberetur Achillis morti instanti [1]). Atque inde rursus — sponte, ut ita dicam — singularis amor quo in Πατροκλείᾳ ceterisque quae ab ea pendent — nam in prioribus Iliadis partibus minime apparet [2]) —

1) Matris nenia qualis fuerit si rogas, nihil desiderabis lectis vss. Σ 53—60. D. Muelder v. cl. sicut nos Achillis exitum Patrocli pro exemplari fuisse ratus tamen initio Thetidis ploratum qualis in Iliade legitur non filii mortem pro causa habuisse sed tum editum fuisse vult cum hic in bellum proficisceretur (l.l. p. 193 sqq.), Achillem autem cecidisse in oppugnanda urbe Dardania (p. 221, 255). Quas coniecturas nullo fundamento niti arbitror.

2) Partes iam aliquas non exiguas egisse Patroclum in carminibus antiquissimis de bello Troiano a Graecis gesto duce Aiace, vidimus supra p. 9 sq., hostes enim propulsasse a Protesilai nave iam ab eis incensa, et paullo post in eis persequendis occisum esse ab Euphorbo. Sed utrum primus eius nomen inde arripuerit Achilli eum comitem daturus Μήνιος auctor (quem a Πατροκλείας auctore separandum puto)

Digitized by Google

Patroclum Achilles amplectitur originem traxit, quippe enim quo copiam sibi faceret poëta Thetidis lamentationem inserendi requirebatur insignis filii ob mortem amici dolor quo permota accurrit ad eum consolandum. Postremo quod in Iliade Patroclus Achillis arma induit ut a Troianis pro ipso haberetur Pelide (Λ 798 sqq., Π 40 sqq.), qui hoc addidit — nam et hoc et omnia quae inde pendent altera manu Πατροκλείᾳ addita esse, propter complures causas alio loco exponendas persuasum habeo [1]) — vix in eam cogitationem incidisset nisi eum movissent multa e carmine quo Achillis exitns narraretur in Πατροκλείᾳ repetita. Ceterum, cum nihil vetet credere Thetidis, Nereïdum, equorum ploratum et caliginis miraculum in eodem carmine tradita esse quo contra Troianos pugnans occidisse traderetur Achilles, simul tamen, nescio quomodo, speciem movent etiam multo ante iam extitisse in Thessalorum carminibus antiquis mortem eum in patria obeuntem fingentibus, quippe ex eius origine et natura divina sponte consequentia. Iamvero quoquo modo hoc se habet, Alexandri quoniam imago quam supra diximus graviter armati pertinere videtur ad ea carmina quibus Achilles contra urbem Troiam bellasse est traditus, in quorum numero fuisse apparuit etiam carmen unde Ὁμιλία est hausta, in Iliade autem locus quo ea imago depingitur (Ζ 563—Η 16) arte cohaeret cum Hectoris adhortatio fratris fratrumque in pugnam reditus atque sic cum ipsa Ὁμιλίᾳ, Bethio dandum videtur fieri posse ut haec omnia ex eodem carmine hausta sint. Sed fac ita esse, tamen quo vinculo ibi fratrum colloquium cum coniugum iunctum sit, quam causam eius attulerit poëta, omnino quid praemiserit, quem finem carmini statuerit prorsus latet. Nam Achillis exitum potius quam eodem hoc carmine alio aliquo eiusdem κύκλου editum esse credideris, nimirum id quod apud Romanos inter-

---

an carminum alicuius de quibus nunc agimus, sciri nequit, sed nihil vetat cogitare de Μηνίσι auctore; saltem huic eum indicanti — ut fit Α 307 — nomine mero patronymico non metuendum erat ne auditores non intelligerent quem vellet, atque etiamsi hi a nullodum cognovissent eum Achillis comitem esse, e contextu satis perspicuum erat pro tali eum e mente poëtae habendum esse.

1) Supra iam monui (p. 299 in ann.) maxime propterea armorum mutationem inventam videri ut antiqui carminis quo Vulcani ageretur Achillis armorum fabricatio, usurpare liceret argumentum, unde ὁπλοποιία hausta est.

Digitized by Google

dictum erat, ne lex satura ferretur, idem, ut in alia causa, in carminibus epicis antiquis condendis valuisse censendum est, materiem adeo uberem et variam nullo vinculo nisi quod tota ad bellum Troianum spectaret colligatam, non uno eodemque carmine fuisse comprehensam. Nam quo tempore carmen nostrum pangeretur non ab Achille Hectorem, sed ab Aiace interfectum cecinisse poëtas, nedum Helenae raptum ad bellum Troianum retulisse, si rite demonstravimus in superioribus, concidit Bethii coniectura suspicantis opponere poëtam voluisse Hectoris amorem coniugalem, pietatem in patriam, fatum sinistrum ab Achille instans, fratris adulterio, levitati, fortunae secundae in Achille occidendo, qua in re praeterea τὸ ἠθικὸν consulto enuntiatum (Teutonice „die Tendenz") a poesi epica alienum videtur. Itaque potius quam de uno carmine, aut de duobus aut de tribus eiusdem κύκλου carminibus cogitandum erit, de tribus enim si fratrum quoque colloquium proprio carmini adscripseris, de duobus si hoc aut ex eodem atque coniugum, aut ex eodem atque Achillis in porta Scaea interitus haustum censueris [1]).

1) Bethe etiam mulierum pompam quam habet liber Z, ex antiquo aliquo carmine receptam esse censet, ex alio tamen atque coniugum colloquium et ea quae cum hoc coniungenda esse arbitratur v. cl. ad Paridem et Helenam pertinentia. At Lœuwenio assentiendum videtur demonstranti (Mnem. 1910 p. 349 sqq.) non esse cur illam ab auctore libri Z excogitatam esse negemus. Triplicem causam affert Bethe. Primum hanc quod cum unice Heleni mandatu Hector matrem iubeat matronas ad Minervae delubrum cogere, vestem pretiosam deae dono dare, supplicare ut Diomedem perdat, tamen mentionem ad matrem non facit Heleni, alteram quod Minerva preces non audit, tertiam quod ne satis quidem causae est in praecedentibus cur praecipue Diomedi exitium imprecentur matronae quippe qui Martem quidem vulneraverit neque tamen Troianos etiamnunc victores fugaverit. At ante quam Mars in aciem prodiit magnam Troianorum stragem ediderat Diomedes itaque vehementer metuendum erat ne, deo vulnerato, magis etiam saeviret, praeterea recte vLeeuwen: eo quod Troianorum praeses et dux vulneratus erat ipsi erant profligati neque ea res poetae verbis egebat. Heleni autem consilium a poeta negligentius haberi — ne magni id faciant auditores ipse cavet cum vatem, quamvis οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστον, non ab Apolline monitum fingit sed αὐτὸν γνόντα — facillime ferimus tenentes unice inventum esse ob duas rationes aptissime iunctas, èt ut Paris in aciem reduceretur qui post fugam e certamine cum Menelao tamen reducendus erat èt ut veteris carminis vel veterum carminum materies adhiberi posset, itaque etiam ipsas matronarum preces in hac re minoris momenti esse quae tamen non poterant omitti cum ob eas consilium datum esse videretur. Etiam ea quae Bethe affert quo ostendat matronarum pompam et coniugum colloquium, cetera, non ab eodem poëta inventa esse, quoniam aliis argumentis usus supra demonstrare conatus sum quae ea sint quae auctor libri Z antiquis

Digitized by Google

In eo autem carmine quodquod fuit, quo primum Alexander Troianus fingeretur, simul eum Hectoris fratrem esse fictum conspicuum est, nam haec una res sufficiebat ut illud etiamsi novum esset facile intellegeretur.

Praeter carmina quorum vestigia adhuc persequi tentavimus nulla alia unquam extitisse quibus Achilles contra Troianos pugnans proponeretur, quis contendere audeat? Ab altera parte statuere licet inter ea quae cum ab initio sint edita aut carminibus antiquissimis, quae nullasdum Achillis res gestas casusque extra fines patriae Thessaliae collocarent, aut carminibus paulo recentioribus quae eius expeditiones in Asiam contra Dardanos aliosque populos, nondum vero contra Troianos celebrarent, ex Iliade ad nostram cognitionem pervenerint, nihil esse quod non aut in eorum carminum Achillem Troianorum hostem proponentium quae nobis eruisse videmur, argumentis commemoratum esse potuerit aut recta via ab Homero ipso ex illis vetustioribus petitum. Quod non opus erit pluribus demonstrare quoniam cuique ea consideranti statim apparebit rem ita se habere. Etiam quod supra vidimus [1]) Achillis proelium adversus Xanthum flumen Troianum, fieri posse ut derivatum sit ab eiusdem cum amne Satnio vel Satnioente, qui urbem Pedasum ab eo captam allueret certamine — quod suspicati eramus latere in Aiacis minoris pugna adversus Satnium Enopis filium — credibile videtur illam fluviorum permutationem deberi *Μάχης παραποταμίας* auctori, hunc enim, cum ex antiquo carmine cognitum haberet adversus Satnium pugnasse Achillem, in Xanthi autem ripis eum Troianos opprimentem depicturus esset, sic in cogitationem incidisse ipsum fluvium indigenam contra hostem evocandi.

Achilles postquam vidimus quas partes in bello Troiano egerit

---

fontibus debuerit, hic satis habeo animadvertere a Leeuwenio me iudice redargui. Ben. Niese v. cl. (die Entwicklung der Hom. poësie), versum Z 311 *ἀνέγνως δὲ Παλλὰς Ἀθήνη*" insiticium esse censet (p. 77 A 2), Diomedis vulnus ei ab Alexandro illatum Λ 310 sqq.) initio cum huius cum fratre in proelium reditu cohaesisse arbitratus (l.l. p. 81). Quam rationem praeposteram duco quippe quae nullo nitatur fundamento. At inquit Niese non propterea, credo, Hector Alexandrum reduxit ut hic nihil efficeret. Nihil ergo, quod Troianis laborantibus lucem faciebat nonnullosque interficiebat ex principibus? Non ita iudicavit Minerva H 17 sqq.

1) p. 290.

Digitized by Google

iam ante Homeri tempora celebratas, idem considerandum est de ceteris Thessalorum heroïbus. Et Alexandrum quidem iam apparuit nonnullis e carminibus quae modo persecuti sumus simul cum Achille in bellum Troianum inductum esse; praeterea èt Alexandrum, cum Paride in unam personam iunctum èt Machaonem èt Philoctetem alio loco demonstrabimus veri simile esse iam ante quam ab Homero eius belli socios esse factos carminibus quorum argumenta pro fundamento haberent carmina Peloponnesia. Ex Achillis autem comitibus militibusque in Iliade commemoratis quosnam censeamus ab Homero ipso excogitatos esse supra indicavimus [1]), e ceteris quinam ex antiquissimis Thessalorum carminibus aut ex iis carminibus quibus Achillis expeditiones Asiaticae nulladum Troianorum ratione habita ab Homero primo transsumti sint, qui vero iam ante Homeri aetatem in eisdem carminibus sint memorati quibus Achilles Troianorum hostis fingeretur, parum statuere licet. In his carminibus eius aurigam sive eum Automedontem vocas, sive Alcimedontem, sive Alcimum, non defuisse veri simile est, ceteris neque ulla necessitas videtur cur singulis idem tribuas, neque cur cunctis deneges. Porro matrem vix credibile est defuisse, patrem minime certum, Chironem quoque incertum. At Patroclus ne inter Achillis comites quidem a quoquam ante Homerum receptus esse videtur, de qua re supra egimus [2]); eius cum Sarpedone certamen e nullo antiquo fonte in Πατροκλείαν insertam esse posthac ostendere conabor. Postremo ex eis Thessalorum heroïbus quales sunt Lapithae, Eurytus, Eumelus atque Admetus [3]) quibus neque in ullis carminibus ulla ratio cum Achille intercessit, neque ullus locus videtur fuisse in eis carminum κύκλοισ quibus ille celebraretur, nemo ab ullo poeta socius factus est belli Troiani si discedis ab Eumelo et Leonteo ac Polypoete. Hos vero nulla est causa cur ab ullo ante Homerum ad id bellum arcessitos esse censeas, ne veri simile quidem esse supra vidimus eos laudatos fuisse Thessalorum carminibus. Ceteros ab Homero ex his carminibus citatos esse consentaneum est.

---

1) p. 306 sq. 2) p. 308.
3) Vide supra p. 15.

Digitized by Google

Poetarum autem patriam quorum carmina in superioribus persecuti sumus quae fuerit si quis rogat, responsum in expedito esse videtur. Nam non tantum eos qui primi vel bellum Troianum cantaverint vel expeditiones Graecorum Lesbum inque vicinum Asiae continentem ductas, sed etiam qui harum expeditionum quem haberent fortissimum ducem Achillem, cum comitibus hostibusque in illius belli societatem adsciverint, non in Europa sed in Asia extitisse ipsa fert ratio, sponte enim factum esse ut cum antiquissima carmina de illo bello condita vulgarentur, in Aeolide prima eorum materies misceretur cum materie carminum quibus celebraretur Achilles. Drerup („Homer" p. 114 sqq.) iam antiquissimis de bello Troiano carminibus unice Achillem laudatum esse ratus — nullam enim rationem habet vir clarissimus carminum quae Aiacem solum ducem Graecorum haberent — neque haec distinguens a carminibus quibus agerentur expeditiones Lesbum cett. emissas, auctores in Thessalia vixisse censet. Sed ut cetera mittam quibus ne verbo quidem iam opus est, ecquis non videt utrum verius sit in patria antiqua cantata esse quae procul ab ea gesta essent ab iis qui novam patriam quaererent, an ab horum posteris qui habitarent ipsa loca ubi gesta proponerentur?

(*Continuabuntur*).

HOR. EPL. I, 11, 1.

Quid tibi visa Chios, Bullati, notaque Lesbos?

Quos ad illustrandum adi. *nota* attulerunt locos viri docti, aut nihil ad nostrum locum faciunt, aut liquido demonstrant . . . adiectivum illud hic ferri nullo modo posse. Lenissima emendatione repone *lauta*, quae aptissima est laus insulae omnibus affluenti bonis.

J. J. H.

Digitized by Google

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur ex huius Vol. pag.* 250.)

QUOMODO ADOLESCENS POETAS AUDIRE DEBEAT.

Immo vero *q. a. poetas legere d.* Recte enim Wyttenbachius docet utrumque significare verbum ἀκούειν, nec minus recte me literis admonuit Naberus sermoni Graeco deesse verbum quod plane respondeat latino verbo *legendi*; ἀναγιγνώσκειν enim esse „clara voce recitare". Quamquam interdum tamen (raro fortasse) is quoque diciter ἀναγιγνώσκειν qui tantummodo mente oculisque scripta contemplatur silens; sic Philippus aulicum Aethiopem in rheda sedentem rogat: ἆρα γιγνώσκεις ἃ ἀναγιγνώσκεις; Utut est, hic certe ἀκούειν est *legere* et nihil aliud.

Quomodo sunt legendi poeta? Nostrae aetatis aliquis respondeat: „ita ut eos *intelligas*, quid sibi velint perspicias, unde materiem suam sumpserint aliaque ex eo genere". Non ita Plutarcho visum. Nam quicunque eius Moralia ita disposuit ut nunc habemus, interdum eum vocabulis tantummodo adhaesisse et vanam speciem esse secutum nusquam magis quam hic apparet. Iunxit enim inter se libros: de puerorum educatione, de adolescente poetas „audiente", de recta ratione audiendi. De hoc postea videbimus; sed priores illi revera toto coelo, ut aiunt, inter se distant. Illic vidimus adolescentulum periodos suas et sentiolas anxie limantem, ut satis mirari non possis unquam eius meditatiunculam Chaeronensi esse adscriptam doctori; at hic, si usquam alibi,

Digitized by Google

ipsum habemus Plutarchum, qui cetera omnia negligit et nihili facit, hoc unum quaerit quo modo res, de qua agitur, ad *mores* hominum *emendandos* adhiberi possit. Sic natus est libellus, quem non solum doctus aliquis philologus indignabundus abiiciat e manibus, sed etiam is qui decantatum illud „artem artis, scientiam scientiae causa esse colendam" tamquam summae sapientiae decretum in ore habere solet. Nam licet noster acuminis habeat satis ut artificis esse perspiciat *bene imitari* non *imitari bonum*, sponte illud missum facit ut e quovis poetae loco utile aliquod trahat praeceptum. Cui enim, ut hoc unum afferam, in mentem venire possit, notum illum in tertio Iliadis libro locum de Paridis et Helenae colloquio documento esse neminem nisi ignavum uxorem suam interdiu amplexari? Cui nisi qui hoc semper et ubique sibi habet propositum ut meliores reddat legentes audientesque? Quamquam ne severiores quidem et doctiores inter veteres philosophi semper ab hoc consilio abhorruisse videntur. Sic, id quod et alibi apud Plutarchum legimus, non avaritia sed prudentia ductum, Agamemnonem militiae dedisse vacationem homini pecuniioso, a quo equum bellatorem accepisset, pluris enim in proelio esse equum strenuum quam mollem et delicatum virum, hic *Aristotele* auctore refertur (32 F), et fortasse etiam illud quod continuo sequitur de Achille non obtemperante matri ἐφ' ἡδονὰς παρακαλούσῃ. Sed Aristoteles, ut opinor, raro tantummodo eiusmodi rationem est secutus, at noster „mentium medicus" totum Homerum suo inservire proposito cogit. Et respuit quidem Stoicas illas allegorias, quae proprie sic dicuntur, quibus „fabula ad physicam rationem redigitur" (Wytt.), sed quas ipse adhibet interpretationes non minus sunt violentae. Quid quod (p. 33 C seq.) palam monet ut ne interpolare quidem textum vereamur, dummodo locus aliquis ita moribus nocere desinat. Et in hoc quidem praecepto gravissimos habet auctores, Stoicum alterum, alterum Cynicum, sed etiamsi nullos habuisset, vita magistra idem eum docuisset. Quid enim, Plutarcho iudice, prae virtute doctrina atque ipsa veritas?

Esto, unus hic libellus minus sexaginta paginarum totum nobis Plutarchum ponit ante oculos. Hoc non tam facile statuas utrum *audituris* an *lecturis* sit compositus. Sed illud putaverim. Quamquam enim pleraque Plutarchi scripta utrique rei apta

Digitized by Google

videri possunt, hoc tamen quaedam habet audientibus quam legentibus placitura magis. Neque hoc me movet quod nullo flosculo oratorio liber clauditur, quod nullam habet „peroration-nem" (ut loquuntur Franco-Galli): saepe hoc non sine aliqua admiratione observas ipsos illos libros qui prae ceteris Plutarcheam produnt mentem indolemque semper sic subito abrumpi sic secum loqui auctor videtur: „haec iam sufficiunt, haec si homines curae meae commissi secuti erunt, bene habebit". Fortasse nonnumquam eundem librum ut et ab aliis legeretur et ab ipso in municipali contione pronuntiaretur composuit; satis bonum oratorem fuisse Plutarchum opinor ut ubi opus esset ex tempore clausulam aliquam rhetoricam posset addere. Sed hic certe *auditores* cogitavit. Auribus enim aptus est flosculus ille de Ulyssis comitibus Sirenas non audientibus, quia cera oppletas habebant aures et ipsum Ulyssem sine periculo eas audiente quia malo erat alligatus, quo corrector sic utitur ut ... „declamet" paene dixerim, nisi nefas videretur declamantem inducere Plutarchum (p. 15 D):

„utrum ergo iubeamus iuvenes aures dura illa et inexorabili Ithacensium cera opplere et sic sublato maximo Epicureorum velo omnem fugere et vitare poesin, an eos tamquam malo rectae alligatos rationi ad optima quaeque dirigamus?"

Et haec quidem cum leni quadam audis voluptate. Quis vero non ex animi sententia plaudat oratori, *sub finem* disputationis (35 F sqq.) gravissime simulque facundissime demonstranti tam profundum inter veram sapientiam et vulgares hominum opiniones hiare gurgitem ut qui subito ab his ad illam ducatur stuporis plenus et formidinis refugiat, necesse ergo esse ad hoc spectaculum parari animos, neque melius parari posse quam si iam in poetis legendis philosophica quodammodo uti ratione assueverint? Sed hic ipse Plutarchus nobis *audiendus* est: fieri non poterit quin sincera nos impleant admiratione verba eius, illa praesertim quibus hominum falsas de divitiis, de gloria, de labore, de virtute, de vita et morte exagitat sententias (36 E).

Sed iam ipsum percurramus libellum, videamusque lateatne hic illic vitium quod leni possimus sanare emendatione. Simul indicabimus locos quos emendandos aliorum relinquimus acumini.

14 F Aures ab oppugnantibus sunt defendendae voluptatibus.

Digitized by Google

Neque enim clausae urbem satis muniunt ceterae portae, si una recipiantur hostes

οὔτε νέον αἱ περὶ τὰς ἄλλας ἡδονὰς ἐγκράτειαι σῴζουσιν, ἂν γε δι' ἀκοῆς λάθῃ προέμενος αὐτόν.

Ut et sententiae et imaginis ratio constet, *τῇ* est legendum pro *γε*.

15 F Lepide prudens noster mentium medicus reprehendit Lycurgum qui vites exstirpaverit, cum potius aqua eodem fuisset adducenda qua vinum miscereter. „Sic nos" ait „ne totam exstirpemus poesin" sed

ὅπου μὲν ὑΦ' ἡδονῆς ἀκράτου πρὸς δόξαν αὐθάδως θρασυνόμενον ἐξυβρίζει καὶ ὑλομανεῖ τὸ μυθῶδες αὐτῆς

illud compescamus. Nihili est istud *πρὸς δόξαν*, quod et omittit interpres Didotianus. Legendum suspicor *παρὰ δόξαν*: praeter opinionem et saepe invito poeta nimis luxuriat carmen.

ib. Quemadmodum mandragoras prope vites consitus vinum lenius reddit

οὕτω τοὺς λόγους ἡ ποίησις ἐκ φιλοσοφίας ἀναλαμβάνουσα μιγνυμένους πρὸς τὸ μυθῶδες

ad discendum suaviores facit. „*Desumens* doctrinam *eamque* fabulis *permiscens*" Didotianus ait, et certe hoc requiritur, sed Graece sic dicendum erat: *ἀναλαμβάνουσα καὶ μιγνῦσα*, atque ita Plutarchum scripsisse opinor.

16 F *Claudit* enumerationem rerum *consulto* a poetis fictarum, transitque ad ea quae *inviti* mentiuntur:

τοιαῦτα γὰρ ἐστιν ἃ πλάττουσιν ἑκόντες οἱ ποιηταί· πλείονα δ' ἃ μὴ πλάττοντες κτέ.

In hac formula claudendi et transeundi pro *τοιαῦτα γάρ ἐστι* legendum est: *τοιαῦτ' ἄρ' ἐστι*.

17 B *πάλιν αἱ περὶ τὰς νεκυίας τερατουργίαι ... οὐ πάνυ πολλοὺς διαλανθάνουσιν ὅτι τὸ μυθῶδες αὐτοῖς πολὺ ... ἐγκέκραται.*

Quibus, obsecro? Ipsis illis narrationibus fabulosis (*τερατουργίαις*). Lege ergo *αὐταῖς*.

17 F *ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιστήσομεν αὐτὸν* (sc. iuvenem lectorem) ipsius poesis natura describenda.

Locis, quibus Wyttenbachius huius verbi vim usumque illustrat, dissertissimus hic ex ipso hoc libello erat addendus (32 B): *ἐφιστάντα τοῖς οὕτω λεγομένοις*.

Digitized by Google

18 E Inter tragoediae praecepta prava sed apta loquentibus et hoc affert.

τοῦ μὲν δικαίου τὴν δόκησιν ἄρνυσο
τὰ δ' ἔργα τοῦ πᾶν δρῶντος ἔνθα κερδανεῖς.

Arena sine calce; sed scribe *κερδανεῖ*, iniusti habebis philosophiam aptissime enuntiatam: „sume iusti speciem sed revera imitare eum qui nihil, unde lucrum expectat, facere vereatur."

19 F Ineptae istae Stoicorum allegoriae

μοιχευομένην φασὶν Ἀφροδίτην ὑπ' Ἄρεος μηνύειν ὅτι τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἀστέρι συνελθὼν ὁ τοῦ Ἄρεος μοιχικὰς ἀποτελεῖ γενέσεις.

Nunc locus quam maxime perspicuus: „Veneris Martisque adulterium *significat* e. q. s." Sat notus hic verbi μηνύειν usus (conferri potest 165 B τὴν δεισιδαιμονίαν μηνύει καὶ τοὔνομα δόξαν ἐμπαθῆ οὖσαν), sed sciolus in errorem inductus iis quae statim ad reliquam fabulam illustrandam adduntur: „sed Sol illud collustravit", addidit Ἥλιον post μηνύειν et sic omnia corrupit (v. Mnem. 1908, 395).

20 Citharistam apud Homerum Ulysses sic alloquitur:

ἀλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον

καλῶς ὑφηγούμενος τὸ παρὰ τῶν φρονίμων χρῆναι λαμβάνειν τοὺς μουσικοὺς τὰς ὑποθέσεις.

Quantocius hinc τό facessat.

20 C. Philosophi in docendo utuntur exemplis ex ipsa historia sumptis

οἱ δὲ ποιηταὶ ταῦτα ποιοῦσι πλάττοντες αὐτοὶ πράγματα καὶ μυθολογοῦντες.

Ecquid ταὐτά? Fingendo poetae *eodem* perveniunt.

ib. Poetae non magnum moribus afferunt periculum quoniam ipsi sibi contradicunt:

ὅπου μὲν οὖν αὐτοῖς τὸ τιθέναι σύνεγγυς ἐκφανεῖς ποιεῖ τὰς ἀντιλογίας δεῖ τῷ βέλτιονι συνηγορεῖν ... ὅσα δ' εἴρηται μὲν ἀτόπως εὐθὺς δ' οὐ λέλυται

ea refutare oportet iis quae alio loco in contrariam sententiam dicta sunt.

Ecquid perspicuum est hic αὐτό requiri? Ubi contradictiones *ea ipsa re* quod poeta illos versus inter se proximos fecit palam fiunt.

Illud „refutare iis quae alio loco in contrariam sententiam

Digitized by Google

sic enuntiatur: τοῖς ἀλλαχόθι πρὸς τοὐναντίον εἰρημ[illegible] ἐναντίον. E praecedenti ἐναντίον male hic praepositum. Lege ἀντιεῖν delere, tollere.

Saepe turpem versum meliorem potes reddere aliquo modo in aliam sententiam detrahendo ὡς οἱ γραμματικοὶ διδύσιν. ἀλλος πρὸς ἄλλην δύναμιν λαμβάνοντες.

Initio ἄλλοτε: idem vocabulum modo sic modo aliter accipiunt.

Cum Homerus dicit „Iovis consilium fuit multos homines interire" τὴν εἱμαρμένην eo nomine significat: οὐ γὰρ τὸν [illegible] ποιητὴς οἴεται κακὰ μηχανᾶσθαι τοῖς ἀνθρώποις ἀλλὰ τὴν [illegible] πραγμάτων ἀνάγκην ὀρθῶς ὑποδείκνυσιν, ὅτι καὶ πόλεσιν καὶ [illegible] καὶ ἡγεμόσιν, ἂν μὲν σωφρονῶσιν, εὖ πράττειν πέ[illegible]

Si δτι esset additum, haec probarem: non Iovem sed necessitatem significat, quae hoc habet quod (ὅτι) e. q. s., ut ἀνάγκην [illegible] quam artissimo inter se coniungantur vinculo. Nunc post [illegible] virgula et coniunctio καί ponendae videntur.

Sic ὧδε τὰ πολλὰ τῶν ἀτόπως περὶ τοῦ Διὸς λέγεσθαι [illegible] ἐπανορθωτέον ... ὡς περὶ τῆς τύχης ἢ τῆς εἱμαρμένης [illegible], ἐν αἷς τὸ ἀσυλλόγιστον ἡμῖν τῆς αἰτίας σημαίνεται [illegible] οὐ καθ' ἡμᾶς.

Unde editor illud σημαίνεται, quod neque apud Wyttenbachium [illegible] in Didotiana legitur, habeat non apparet. Lubenter tamen [illegible] mentum illud recipio, dummodo simul pro αἷς legatur [illegible] quibus locis, versibus). Iungenda autem verba sic: σημαίνεται τὸ ἀσυλλόγιστον καὶ ὅλως οὐ καθ' ἡμᾶς: significatur in [illegible] versibus id quod ratione assequi non possumus et quod [illegible] prudentiae modum excedit.

Sic δ) ἐπεὶ γὰρ οὐ μόνον ἔμφρονας παρέχεται καὶ δικαίους καὶ [illegible] ἐν πράξεσι καὶ λόγοις (ἡ ἀρετή), ἀλλὰ καὶ δόξας ἐπιεικῶς [illegible] κρίσεις περιποιεῖται, παρὰ τοῦτο ποιοῦνται καὶ τὴν εὐδοξίαν [illegible] καὶ τὴν δύναμιν, fructum eodem quo arborem nomine [illegible] nuantes.

[illegible]issime editor a Reiskio alterum τὴν recepit et post δύ[illegible]uit virgulam. Sed de ποιοῦνται dubito, videturque So[illegible]tarchi textu vitio e vicinis medii formis natum, cum τοιοῦσι.

Digitized by Google

24 E Fructus autem virtutis non ipsa virtus in iis versibus nomine *ἀρετῆς* designatur, ubi eam fortuna praebere dicitur. Quos audiens iuvenis ne putet *ἐπὶ τῇ τύχῃ κεῖσθαι τὴν αὐτοῦ Φρόνησιν αὔξειν ἢ κολούειν.*

Hic *Φρόνησις* ipsam virtutem significat, quae revera sapientia quaedam est. Sed non de illius, ut opinor, tantummodo hic virtute sermo, qui eum versum legit auditve, sed de universa omnium. Natum est ineptum istud *αὐτοῦ* ex *ἀνοῦ* (i. e. *ἀνθρώπου*). v. Mnem. 1909, 201.

25 E Scire iuvenem oportet Homericos heroas non esse sapientes Stoicos, aut magnum capiet damnum omnia eorum facta admirans *μὴ δυσχεραίνων δὲ μηδὲν μηδ' ἀκούων μηδ' ἀποδεχόμενος τοῦ ψέγοντος αὐτοὺς τοιαῦτα πράττοντας καὶ λέγοντας.*

Facessat hinc *μηδέ* quod ante *ἀκούων* legitur: damnum capiet iuvenis qui nihil eorum *quae legit* improbat neque ei fidem habere vult qui prava heroum dicta factave reprehendit.

26 A Exemplis quibusdam ex Homero allatis prave dictorum factorumque sic pergit: *μηδὲν οὖν ἐπαινεῖν ἐθιζέσθω τοιοῦτον ὁ νέος, μηδὲ προφάσεις λέγων μηδὲ παραγωγάς τινας εὐπρεπεῖς ἐπὶ πράγμασι φαύλοις μηχανώμενος πιθανὸς ἔστω καὶ πανοῦργος.*

Nimis languidum istud *λέγων*, exspectes participium quod eandem fere vim habeat atque *μηχανώμενος*. Sed exstat et altera lectio *λόγων*, non commemorata ab editore, quam minime spernendam Wyttenbachius censet. Cui lubenter assentior, dummodo locum mutet. Legendum enim post *εὐπρεπεῖς* istud *λόγων* censeo. Tum belle inter se respondent *λόγων* et *πράγμασι*: ne quaerat iuvenis, cum male *facta* narrantur, speciosas *verborum* in aliam sententiam traductiones. Vox *προφάσεις* sola stare potest, sed *παραγωγάς* suum sibi *λόγων* tantum non flagitat.

26 B Non oportet in Homericis heroibus omnia probare et admirari tamquam si dii immortales essent *ἀλλὰ θαρραλέως ἐθιζόμενον ἐπιφωνεῖν μηδὲν ἧττον τοῦ „ὀρθῶς" καὶ „πρεπόντως" τὸ „οὐκ ὀρθῶς" καὶ „οὐ προσηκόντως".*

Non concoquo istud *ἐθιζόμενον* sed aut delendum aut *ἀλλ' ἐθίζεσθαι θαρραλέως ἐπιφωνεῖν κτἑ.* censeo. Nihil praesidii lectioni traditae est in 28 C *ἂν μὴ πρὸς ἕκαστον αὐτῶν εἰθισμένοι λέγωμεν.* Recte enim ibi participium *perfecti* habet.

Digitized by Google

In eo autem carmine quodquod fuit, quo primum Alexander Troianus fingeretur, simul eum Hectoris fratrem esse fictum conspicuum est, nam haec una res sufficiebat ut illud etiamsi novum esset facile intellegeretur.

Praeter carmina quorum vestigia adhuc persequi tentavimus nulla alia unquam extitisse quibus Achilles contra Troianos pugnans proponeretur, quis contendere audeat? Ab altera parte statuere licet inter ea quae cum ab initio sint edita aut carminibus antiquissimis, quae nullasdum Achillis res gestas casusque extra fines patriae Thessaliae collocarent, aut carminibus paulo recentioribus quae eius expeditiones in Asiam contra Dardanos aliosque populos, nondum vero contra Troianos celebrarent, ex Iliade ad nostram cognitionem pervenerint, nihil esse quod non aut in eorum carminum Achillem Troianorum hostem proponentium quae nobis eruisse videmur, argumentis commemoratum esse potuerit aut recta via ab Homero ipso ex illis vetustioribus petitum. Quod non opus erit pluribus demonstrare quoniam cuique ea consideranti statim apparebit rem ita se habere. Etiam quod supra vidimus [1]) Achillis proelium adversus Xanthum flumen Troianum, fieri posse ut derivatum sit ab eiusdem cum amne Satnio vel Satnioente, qui urbem Pedasum ab eo captam allueret certamine — quod suspicati eramus latere in Aiacis minoris pugna adversus Satnium Enopis filium — credibile videtur illam fluviorum permutationem deberi *Μάχῃσ παραποταμίασ* auctori, hunc enim, cum ex antiquo carmine cognitum haberet adversus Satnium pugnasse Achillem, in Xanthi autem ripis eum Troianos opprimentem depicturus esset, sic in cogitationem incidisse ipsum fluvium indigenam contra hostem evocandi.

Achilles postquam vidimus quas partes in bello Troiano egerit

---

fontibus debuerit, hic satis habeo animadvertere a Leeuwenio me iudice redargui. Ben. Niese v. cl. (die Entwicklung der Hom. poësie), versum Z 311 *ἀνένευε δὲ Παλλὰσ Ἀθήνη*" insiticium esse censet (p. 77 A 2), Diomedis vulnus ei ab Alexandro illatum Λ 310 sqq.) initio cum huius cum fratre in proelium reditu cohaesisse arbitratus (l.l. p. 81). Quam rationem praeposteram duco quippe quae nullo nitatur fundamento. At inquit Niese non propterea, credo, Hector Alexandrum reduxit ut hic nihil efficeret. Nihil ergo, quod Troianis laborantibus lucem faciebat nonnullosque interficiebat ex principibus? Non ita iudicavit Minerva H 17 sqq.

1) p. 290.

Digitized by Google

iam ante Homeri tempora celebratas, idem considerandum est de ceteris Thessalorum heroïbus. Et Alexandrum quidem iam apparuit nonnullis e carminibus quae modo persecuti sumus simul cum Achille in bellum Troianum inductum esse; praeterea èt Alexandrum, cum Paride in unam personam iunctum èt Machaonem èt Philoctetem alio loco demonstrabimus veri simile esse iam ante quam ab Homero eius belli socios esse factos carminibus quorum argumenta pro fundamento haberent carmina Peloponnesia. Ex Achillis autem comitibus militibusque in Iliade commemoratis quosnam censeamus ab Homero ipso excogitatos esse supra indicavimus [1]), e ceteris quinam ex antiquissimis Thessalorum carminibus aut ex iis carminibus quibus Achillis expeditiones Asiaticae nulladum Troianorum ratione habita ab Homero primo transsumti sint, qui vero iam ante Homeri aetatem in eisdem carminibus sint memorati quibus Achilles Troianorum hostia fingeretur, parum statuere licet. In his carminibus eius aurigam sive eum Automedontem vocas, sive Alcimedontem, sive Alcimum, non defuisse veri simile est, ceteris neque ulla necessitas videtur cur singulis idem tribuas, neque cur cunctis deneges. Porro matrem vix credibile est defuisse, patrem minime certum, Chironem quoque incertum. At Patroclus ne inter Achillis comites quidem a quoquam ante Homerum receptus esse videtur, de qua re supra egimus [2]); eius cum Sarpedone certamen e nullo antiquo fonte in Πατροκλείαν insertam esse posthac ostendere conabor. Postremo ex eis Thessalorum heroïbus quales sunt Lapithae, Eurytus, Eumelus atque Admetus [3]) quibus neque in ullis carminibus ulla ratio cum Achille intercessit, neque ullus locus videtur fuisse in eis carminum κύκλοις quibus ille celebraretur, nemo ab ullo poeta socius factus est belli Troiani si discedis ab Eumelo et Leonteo ac Polypoete. Hos vero nulla est causa cur ab ullo ante Homerum ad id bellum arcessitos esse censeas, ne veri simile quidem esse supra vidimus eos laudatos fuisse Thessalorum carminibus. Ceteros ab Homero ex his carminibus citatos esse consentaneum est.

---

1) p. 306 sq. 2) p. 308.
3) Vide supra p. 15.

Digitized by Google

Poetarum autem patriam quorum carmina in superioribus persecuti sumus quae fuerit si quis rogat, responsum in expedito esse videtur. Nam non tantum eos qui primi vel bellum Troianum cantaverint vel expeditiones Graecorum Lesbum inque vicinum Asiae continentem ductas, sed etiam qui harum expeditionum quem haberent fortissimum ducem Achillem, cum comitibus hostibusque in illius belli societatem adsciverint, non in Europa sed in Asia extitisse ipsa fert ratio, sponte enim factum esse ut cum antiquissima carmina de illo bello condita vulgarentur, in Aeolide prima eorum materies misceretur cum materie carminum quibus celebraretur Achilles. Drerup („Homer" p. 114 sqq.) iam antiquissimis de bello Troiano carminibus unice Achillem laudatum esse ratus — nullam enim rationem habet vir clarissimus carminum quae Aiacem solum ducem Graecorum haberent — neque haec distinguens a carminibus quibus agerentur expeditiones Lesbum cett. emissas, auctores in Thessalia vixisse censet. Sed ut cetera mittam quibus ne verbo quidem iam opus est, ecquis non videt utrum verius sit in patria antiqua cantata esse quae procul ab ea gesta essent ab iis qui novam patriam quaererent, an ab horum posteris qui habitarent ipsa loca ubi gesta proponerentur?

(*Continuabuntur*).

HOR. EPL. I, 11, 1.

Quid tibi visa Chios, Bullati, notaque Lesbos?

Quos ad illustrandum adi. *nota* attulerunt locos viri docti, aut nihil ad nostrum locum faciunt, aut liquido demonstrant... adiectivum illud hic ferri nullo modo posse. Lenissima emendatione repone *lauta*, quae aptissima est laus insulae omnibus affluenti bonis.

J. J. H.

Digitized by Google

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur ex huius Vol. pag.* 250.)

QUOMODO ADOLESCENS POETAS AUDIRE DEBEAT.

Immo vero *q. a. poetas legere d.* Recte enim Wyttenbachius docet utrumque significare verbum ἀκούειν, nec minus recte me literis admonuit Naberus sermoni Graeco deesse verbum quod plane respondeat latino verbo *legendi*; ἀναγιγνώσκειν enim esse „clara voce recitare". Quamquam interdum tamen (raro fortasse) is quoque diciter ἀναγιγνώσκειν qui tantummodo mente oculisque scripta contemplatur silens; sic Philippus aulicum Aethiopem in rheda sedentem rogat: ἆρα γιγνώσκεις ἃ ἀναγιγνώσκεις; Utut est, hic certe ἀκούειν est *legere* et nihil aliud.

Quomodo sunt legendi poeta? Nostrae aetatis aliquis respondeat: „ita ut eos *intelligas*, quid sibi velint perspicias, unde materiem suam sumpserint aliaque ex eo genere". Non ita Plutarcho visum. Nam quicunque eius Moralia ita disposuit ut nunc habemus, interdum eum vocabulis tantummodo adhaesisse et vanam speciem esse secutum nusquam magis quam hic apparet. Iunxit enim inter se libros: de puerorum educatione, de adolescente poetas „audiente", de recta ratione audiendi. De hoc postea videbimus; sed priores illi revera toto coelo, ut aiunt, inter se distant. Illic vidimus adolescentulum periodos suas et sentiolas anxie limantem, ut satis mirari non possis unquam eius meditatiunculam Chaeronensi esse adscriptam doctori; at hic, si usquam alibi,

Digitized by Google

ipsum habemus Plutarchum, qui cetera omnia negligit et nihili facit, hoc unum quaerit quo modo res, de qua agitur, ad *mores* hominum *emendandos* adhiberi possit. Sic natus est libellus, quem non solum doctus aliquis philologus indignabundus abiiciat e manibus, sed etiam is qui decantatum illud „artem artis, scientiam scientiae causa esse colendam" tamquam summae sapientiae decretum in ore habere solet. Nam licet noster acuminis habeat satis ut artificis esse perspiciat *bene imitari* non *imitari bonum*, sponte illud missum facit ut e quovis poetae loco utile aliquod trahat praeceptum. Cui enim, ut hoc unum afferam, in mentem venire possit, notum illum in tertio Iliadis libro locum de Paridis et Helenae colloquio documento esse neminem nisi ignavum uxorem suam interdiu amplexari? Cui nisi qui hoc semper et ubique sibi habet propositum ut meliores reddat legentes audientesque? Quamquam ne severiores quidem et doctiores inter veteres philosophi semper ab hoc consilio abhorruisse videntur. Sic, id quod et alibi apud Plutarchum legimus, non avaritia sed prudentia ductum, Agamemnonem militiae dedisse vacationem homini pecunioso, a quo equum bellatorem accepisset, pluris enim in proelio esse equum strenuum quam mollem et delicatum virum, hic *Aristotele* auctore refertur (32 F), et fortasse etiam illud quod continuo sequitur de Achille non obtemperante matri ἐφ' ἡδονὰς παρακαλούσῃ. Sed Aristoteles, ut opinor, raro tantummodo eiusmodi rationem est secutus, at noster „mentium medicus" totum Homerum suo inservire proposito cogit. Et respuit quidem Stoicas illas allegorias, quae proprie sic dicuntur, quibus „fabula ad physicam rationem redigitur" (Wytt.), sed quas ipse adhibet interpretationes non minus sunt violentae. Quid quod (p. 33 C seq.) palam monet ut ne interpolare quidem textum vereamur, dummodo locus aliquis ita moribus nocere desinat. Et in hoc quidem praecepto gravissimos habet auctores, Stoicum alterum, alterum Cynicum, sed etiamsi nullos habuisset, vita magistra idem eum docuisset. Quid enim, Plutarcho iudice, prae virtute doctrina atque ipsa veritas?

Esto, unus hic libellus minus sexaginta paginarum totum nobis Plutarchum ponit ante oculos. Hoc non tam facile statuas utrum *audituris* an *lecturis* sit compositus. Sed illud putaverim. Quamquam enim pleraque Plutarchi scripta utrique rei apta

Digitized by Google

videri possunt, hoc tamen quaedam habet audientibus quam legentibus placitura magis. Neque hoc me movet quod nullo flosculo oratorio liber clauditur, quod nullam habet „peroratio-nem" (ut loquuntur Franco-Galli): saepe hoc non sine aliqua admiratione observas ipsos illos libros qui prae ceteris Plutarcheam produnt mentem indolemque semper sic subito abrumpi sic secum loqui auctor videtur: „haec iam sufficiunt, haec si homines curae meae commissi secuti erunt, bene habebit". Fortasse nonnumquam eundem librum ut et ab aliis legeretur et ab ipso in municipali contione pronuntiaretur composuit; satis bonum oratorem fuisse Plutarchum opinor ut ubi opus esset ex tempore clausulam aliquam rhetoricam posset addere. Sed hic certe *auditores* cogitavit. Auribus enim aptus est flosculus ille de Ulyssis comitibus Sirenas non audientibus, quia cera oppletas habebant aures et ipsum Ulyssem sine periculo eas audiente quia malo erat alligatus, quo corrector sic utitur ut ... „declamet" paene dixerim, nisi nefas videretur declamantem inducere Plutarchum (p. 15 D):

„utrum ergo iubeamus iuvenes aures dura illa et inexorabili Ithacensium cera opplere et sic sublato maximo Epicureorum velo omnem fugere et vitare poesin, an eos tamquam malo rectae alligatos rationi ad optima quaeque dirigamus?"

Et haec quidem cum leni quadam audis voluptate. Quis vero non ex animi sententia plaudat oratori, *sub finem* disputationis (35 F sqq.) gravissime simulque facundissime demonstranti tam profundum inter veram sapientiam et vulgares hominum opiniones hiare gurgitem ut qui subito ab his ad illam ducatur stuporis plenus et formidinis refugiat, necesse ergo esse ad hoc spectaculum parari animos, neque melius parari posse quam si iam in poetis legendis philosophica quodammodo uti ratione assueverint? Sed hic ipse Plutarchus nobis *audiendus* est: fieri non poterit quin sincera nos impleant admiratione verba eius, illa praesertim quibus hominum falsas de divitiis, de gloria, de labore, de virtute, de vita et morte exagitat sententias (36 E).

Sed iam ipsum percurramus libellum, videamusque lateatne hic illic vitium quod leni possimus sanare emendatione. Simul indicabimus locos quos emendandos aliorum relinquimus acumini.

14 F Aures ab oppugnantibus sunt defendendae voluptatibus.

Digitized by Google

Neque enim clausae urbem satis muniunt ceterae portae, si una recipiantur hostes

οὔτε νέον αἱ περὶ τὰς ἄλλας ἡδονὰς ἐγκράτειαι σῴζουσιν, ἂν γε δι' ἀκοῆς λάθῃ προέμενος αὐτόν.

Ut et sententiae et imaginis ratio constet, *τῇ* est legendum pro *γε*.

15 F Lepide prudens noster mentium medicus reprehendit Lycurgum qui vites exstirpaverit, cum potius aqua eodem fuisset adducenda qua vinum miscereter. „Sic nos" ait „ne totam exstirpemus poesin" sed

ὅπου μὲν ὑΦ' ἡδονῆς ἀκράτου πρὸς δόξαν αὐθάδως θρασυνόμενον ἐξυβρίζει καὶ ὑλομανεῖ τὸ μυθῶδες αὐτῆς

illud compescamus. Nihili est istud *πρὸς δόξαν*, quod et omittit interpres Didotianus. Legendum suspicor *παρὰ δόξαν*: praeter opinionem et saepe invito poeta nimis luxuriat carmen.

ib. Quemadmodum mandragoras prope vites consitus vinum lenius reddit

οὕτω τοὺς λόγους ἡ ποίησις ἐκ Φιλοσοφίας ἀναλαμβάνουσα μιγνυμένους πρὸς τὸ μυθῶδες

ad discendum suaviores facit. „*Desumens* doctrinam *eamque* fabulis *permiscens*" Didotianus ait, et certe hoc requiritur, sed Graece sic dicendum erat: *ἀναλαμβάνουσα καὶ μιγνῦσα*, atque ita Plutarchum scripsisse opinor.

16 F *Claudit* enumerationem rerum *consulto* a poetis fictarum, transitque ad ea quae *inviti* mentiuntur:

τοιαῦτα γὰρ ἐστιν ἃ πλάττουσιν ἑκόντες οἱ ποιηταί· πλείονα δ' ἃ μὴ πλάττοντες κτέ.

In hac formula claudendi et transeundi pro *τοιαῦτα γάρ ἐστι* legendum est: *τοιαῦτ' ἄρ' ἐστι*.

17 B *πάλιν αἱ περὶ τὰς νεκυίας τερατουργίαι ... οὐ πάνυ πολλοὺς διαλανθάνουσιν ὅτι τὸ μυθῶδες αὐτοῖς πολὺ ... ἐγκέκραται.*

Quibus, obsecro? Ipsis illis narrationibus fabulosis (*τερατουργίαις*). Lege ergo *αὐταῖς*.

17 F *ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιστήσομεν αὐτὸν* (sc. iuvenem lectorem) ipsius poesis natura describenda.

Locis, quibus Wyttenbachius huius verbi vim usumque illustrat, dissertissimus hic ex ipso hoc libello erat addendus (32 B): *ἐΦιστάντα τοῖς οὕτω λεγομένοις*.

Digitized by Google

18 E Inter tragoedias praecepta prava sed apta loquentibus et hoc affert.

τοῦ μὲν δικαίου τὴν δόκησιν ἄρνυσο
τὰ δ' ἔργα τοῦ πᾶν δρῶντος ἔνθα κερδανεῖς.

Arena sine calce; sed scribe κερδανεῖ, iniusti habebis philosophiam aptissime enuntiatam: „sume iusti speciem sed revera imitare eum qui nihil, unde lucrum expectat, facere vereatur."

19 F Ineptae istae Stoicorum allegoriae

μοιχευομένην φασὶν Ἀφροδίτην ὑπ' Ἄρεος μηνύειν ὅτι τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἀστέρι συνελθὼν ὁ τοῦ Ἄρεος μοιχικὰς ἀποτελεῖ γενέσεις.

Nunc locus quam maxime perspicuus: „Veneris Martisque adulterium *significat* e. q. s." Sat notus hic verbi μηνύειν usus (conferri potest 165 B τὴν δεισιδαιμονίαν μηνύει καὶ τοὔνομα δόξαν ἐμπαθῆ οὖσαν), sed sciolus in errorem inductus iis quae statim ad reliquam fabulam illustrandam adduntur: „sed Sol illud collustravit", addidit Ἥλιον post μηνύειν et sic omnia corrupit (v. Mnem. 1908, 395).

20 Citharistam apud Homerum Ulysses sic alloquitur:

ἀλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον

κακῶς ὑφηγούμενος τὸ παρὰ τῶν φρονίμων χρῆναι λαμβάνειν τοὺς μουσικοὺς τὰς ὑποθέσεις.

Quantocius hinc τό facessat.

20 C. Philosophi in docendo utuntur exemplis ex ipsa historia sumptis

οἱ δὲ ποιηταὶ ταῦτα ποιοῦσι πλάττοντες αὐτοὶ πράγματα καὶ μυθολογοῦντες.

Ecquid ταὐτά? Fingendo poetae *eodem* perveniunt.

ib. Poetae non magnum moribus afferunt periculum quoniam ipsi sibi contradicunt:

ὅπου μὲν οὖν αὐτοῖς τὸ τιθέναι σύνεγγυς ἐκφανεῖς ποιεῖ τὰς ἀντιλογίας δεῖ τῷ βέλτιονι συνηγορεῖν ... ὅσα δ' εἴρηται μὲν ἀτόπως εὐθὺς δ' οὐ λέλυται

ea refutare oportet iis quae alio loco in contrariam sententiam dicta sunt.

Ecquid perspicuum est hic αὐτό requiri? Ubi contradictiones *ea ipsa re* quod poeta illos versus inter se proximos fecit palam fiunt.

Illud „refutare iis quae alio loco in contrariam sententiam

Digitized by Google

dicta sunt" sic enuntiatur: *τοῖς ἀλλαχόθι πρὸς τοὐναντίον εἰρημένοις ἀνταναιρεῖν*. E praecedenti *ἐναντίον* male hic praepositio adhaesit. Lege *ἀναιρεῖν* delere, tollere.

22 F Saepe turpem versum meliorem potes reddere aliquo vocabulo in aliam sententiam detrahendo *ὡς οἱ γραμματικοὶ διδάσκουσιν, ἄλλο πρὸς ἄλλην δύναμιν λαμβάνοντες*.

Immo *ἄλλοτε*: *idem* vocabulum modo sic modo aliter accipiunt.

23 D Cum Homerus dicit „Iovis consilium fuit multos homines interire" *τὴν εἱμαρμένην* eo nomine significat: *οὐ γὰρ τὸν θεὸν ὁ ποιητὴς οἴεται κακὰ μηχανᾶσθαι τοῖς ἀνθρώποις ἀλλὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀνάγκην ὀρθῶς ὑποδείκνυσιν, ὅτι καὶ πόλεσιν καὶ στρατοπέδοις καὶ ἡγεμόσιν, ἂν μὲν σωφρονῶσιν, εὖ πράττειν πέπρωται κτἑ.*

Nisi *ὀρθῶς* esset additum, haec probarem: non Iovem sed necessitatem significat, quae hoc habet quod (*ὅτι*) e. q. s., ut *ἀνάγκην* et *ὅτι* quam artissimo inter se coniungantur vinculo. Nunc post *ἀνάγκην* virgula et coniunctio *καί* ponendae videntur.

24 B *οὕτω δὴ τὰ πολλὰ τῶν ἀτόπως περὶ τοῦ Διὸς λέγεσθαι δοκούντων ἐπανορθωτέον ... ὡς περὶ τῆς τύχης ἢ τῆς εἱμαρμένης λεγομένων, ἐν αἷς τὸ ἀσυλλόγιστον ἡμῖν τῆς αἰτίας σημαίνεται καὶ ὅλως οὐ καθ' ἡμᾶς.*

Unde editor illud *σημαίνεται*, quod neque apud Wyttenbachium neque in Didotiana legitur, habeat non apparet. Lubenter tamen supplementum illud recipio, dummodo simul pro *αἷς* legatur *οἷς* (in quibus locis, versibus). Iungenda autem verba sic: *σημαίνεται τὸ ἀσυλλόγιστον καὶ ὅλως οὐ καθ' ἡμᾶς*: significatur in illis versibus id quod ratione assequi non possumus et quod humanae prudentiae modum excedit.

24 D *ἐπεὶ γὰρ οὐ μόνον ἔμφρονας παρέχεται καὶ δικαίους καὶ ἀγαθοὺς ἐν πράξεσι καὶ λόγοις (ἡ ἀρετή), ἀλλὰ καὶ δόξας ἐπιεικῶς καὶ δυνάμεις περιποιεῖται, παρὰ τοῦτο ποιοῦνται καὶ τὴν εὐδοξίαν ἀρετὴν καὶ τὴν δύναμιν*, fructum eodem quo arborem nomine designantes.

Rectissime editor a Reiskio alterum *τὴν* recepit et post *δύναμιν* posuit virgulam. Sed de *ποιοῦνται* dubito, videturque solito in Plutarchi textu vitio e vicinis medii formis natum, cum verum sit *ποιοῦσι*.

Digitized by Google

24 E Fructus autem virtutis non ipsa virtus in iis versibus nomine ἀρετῆς designatur, ubi eam fortuna praebere dicitur. Quos audiens iuvenis ne putet ἐπὶ τῇ τύχῃ κεῖσθαι τὴν αὐτοῦ Φρόνησιν αὔξειν ἢ κολούειν.

Hic Φρόνησις ipsam virtutem significat, quae revera sapientia quaedam est. Sed non de illius, ut opinor, tantummodo hic virtute sermo, qui eum versum legit auditve, sed de universa omnium. Natum est ineptum istud αὐτοῦ ex $\overline{\text{ανου}}$ (i. e. ἀνθρώπου). v. Mnem. 1909, 201.

25 E Scire iuvenem oportet Homericos heroas non esse sapientes Stoicos, aut magnum capiet damnum omnia eorum facta admirans μὴ δυσχεραίνων δὲ μηδὲν μηδ' ἀκούων μηδ' ἀποδεχόμενος τοῦ ψέγοντος αὐτοὺς τοιαῦτα πράττοντας καὶ λέγοντας.

Facessat hinc μηδέ quod ante ἀκούων legitur: damnum capiet iuvenis qui nihil eorum *quae legit* improbat neque ei fidem habere vult qui prava heroum dicta factave reprehendit.

26 A Exemplis quibusdam ex Homero allatis prave dictorum factorumque sic pergit: μηδὲν οὖν ἐπαινεῖν ἐθιζέσθω τοιοῦτον ὁ νέος, μηδὲ προφάσεις λέγων μηδὲ παραγωγάς τινας εὑπρεπεῖς ἐπὶ πράγμασι φαύλοις μηχανώμενος πιθανὸς ἔστω καὶ πανοῦργος.

Nimis languidum istud λέγων, exspectes participium quod eandem fere vim habeat atque μηχανώμενος. Sed exstat et altera lectio λόγων, non commemorata ab editore, quam minime spernendam Wyttenbachius censet. Cui lubenter assentior, dummodo locum mutet. Legendum enim post εὑπρεπεῖς istud λόγων censeo. Tum belle inter se respondent λόγων et πράγμασι: ne quaerat iuvenis, cum male *facta* narrantur, speciosas *verborum* in aliam sententiam traductiones. Vox προφάσεις sola stare potest, sed παραγωγάς suum sibi λόγων tantum non flagitat.

26 B Non oportet in Homericis heroibus omnia probare et admirari tamquam si dii immortales essent ἀλλὰ θαρραλέως ἐθιζόμενον ἐπιφωνεῖν μηδὲν ἧττον τοῦ „ὀρθῶς" καὶ „πρεπόντως" τὸ „οὐκ ὀρθῶς" καὶ „οὐ προσηκόντως".

Non concoquo istud ἐθιζόμενον sed aut delendum aut ἀλλ' ἐθίζεσθαι θαρραλέως ἐπιφωνεῖν κτἑ. censeo. Nihil praesidii lectioni traditae est in 28 C ἂν μὴ πρὸς ἕκαστον αὐτῶν εἰθισμένοι λέγωμεν. Recte enim ibi participium *perfecti* habet.

Digitized by Google

26 E Phoenix se in eo fuisse ut suum ipse patrem occideret narrat. ὁ μὲν οὖν Ἀρίσταρχος ἐξεῖλε ταῦτα τὰ ἔπη Φοβηθείς· ἔχει δὲ πρὸς τὸν καιρὸν ὀρθῶς.

Verbum Φοβηθείς non intelligo; excidisse puto aliquod eius obiectum, cui deinde recte καιρόν opponatur.

27 C Si avaritia ductus Ulysses gaudet donis quae Penelopae proci dant, contemptu hominum dignus est, sin ita putat eos necopinato a se oppressum iri λόγον ἔχει τὸ ἡδόμενον αὐτῷ καὶ θαρροῦν.

Immo αὐτοῦ. Participia illa substantivorum vim habent, ut saepe apud Plutarchum.

28 F Solet Sophocles ἀτόποις πράγμασι λόγους ἐπιγελῶντας ... πορίζειν.

Vereor ut Wyttenbachius istud ἐπιγελῶντας bene a Reiskii defenderit dubitationibus afferendo ex 28 A μηδὲν οὖν τούτων κομψὸν ἡγεῖσθαι καὶ πανοῦργον ὁ νέος ἐθιζέσθω. Nam aptissime inter se iunguntur „lepidam aliquam rem. putare" et „alicui rei arridere", sed λόγοι πράγμασιν ἐπιγελῶντες qui sint haud facile dicas. Reiskius coniecit ἐπιεικεῖς, quo nihil melius τῷ ἀτόποις opponitur.

30 F Dictum quoddam Ulyssis apud Homerum recte intellectum ἐμπαθῆ ποιήσει πρὸς ἀρετὴν τὸν νέον· καὶ τῷ

χαῖρε δ' Ἀθηναίῃ πεπνυμένῳ ἀνδρὶ δικαίῳ

τοιοῦτον ἐπιλογισμὸν δίδωσι (deum non forma vel divitiis sed tantummodo iustitia et sapientia delectari).

Immo δώσει. Sic simul apparet quod eius verbi sit subiectum.

21 E Ridicula Chrysippi interpretatio qua εὐρύοπα sit τὸν δεινὸν ἐν τῷ διαλέγεσθαι καὶ διαβεβηκότα τῇ δυνάμει τοῦ λόγου sic est accipienda ut philosophus illud εὐρύ dictum putet de eo qui εὖ διαβὰς μένει ποσὶν ἀμφοτέροισι!

En sapientiam quam summo iure prudens noster mentium medicus spernit ridetque.

33 C Cleanthes et Antisthenes apte παραδιορθώσεις adhibuerunt, ὁ μὲν εὖ μάλα τοὺς Ἀθηναίους ἰδὼν θορυβήσαντας ἐν τῷ θεάτρῳ

τί δ' αἰσχρὸν εἰ μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκεῖ;

παραβάλλων εὐθὺς

αἰσχρὸν τό γ' αἰσχρόν, κἂν δοκῇ κἂν μὴ δοκῇ.

Digitized by Google

Legentium nemo tam turpiter indoctus est ut docendus etiam sit hos *senarios* esse ex aliqua tragoedia; quid quod solum θορυβήσαντας iam plane supervacaneum reddit istud ἐν τῷ θεάτρῳ. Sed gravius hoc vitium quod versus citatus nullo vinculo praecedentibus adnectitur, quo fit ut *ipsi spectatores* videantur magno clamore rogasse τί δ' αἰσχρὸν κτέ. Vitium autem peperit vitium. Scripsit enim Plutarchus ἐπὶ τῷ quod cum nescio quo casu in ἐν τῷ esset corruptum, sciolus θεάτρῳ supplevit scilicet. Mnem. 1909, 201.

34 C Dictum vere sapiens etiam ad alia quae non nominantur transferri potest, ergo invenes assuefacere debemus τὴν κοινότητα συνορᾶν καὶ μεταφέρειν ὀξέως τὸ οἰκεῖον.

Immo πρὸς τὸ οἰκεῖον. Cito perspiciat iuvenis si quod dictum late pateat, ideoque illud *in pròprium usum* convertat eoque morbum sanet quo laborat ipse.

34 F Contumelia est, non laus τὸ Δύσπαρι εἶδος ἄριστε, itemque „τὸ χρήμασιν ἄριστε" καὶ „παισὶν ἢ ὑποζυγίοις ἄριστε" καὶ νὴ Δία τὸ λέγειν ἐφεξῆς „ἄριστε".

Ain vero, contumeliane aliquem afficis si ei ἄριστε, ἄριστε, ἄριστε acclamas? In Mnem. 1909, 236 legendum esse demonstravi „τῷ λέγειν ἐφεξῆς ἄριστε" et tum quidem vehementer illa emendatione scilicet delectabar, neque nunc quin unice verum sit illud τῷ λ. ἑ. ἀ. dubito, sed non est emendatio. Sic enim iam Wyttenbachius edidit ex omnibus, ut opinor, quos notos habebat, codicibus: de varia enim lectione nihil tradit. Sed se verba illa, iam recte Xylandro aliisque versa, non intelligere aut fatetur aut simulat. Sunt tamen admodum perspicua: λέγειν ἐφεξῆς est „continua oratione uti", neque multum differt quod alibi (788 D) dicitur ἀπνευστὶ λέγειν. Iam quod additur νὴ Δία egregie rem illustrat: tum enim ponitur si praeter exspectationem alicui enumerationi denique et illud adiicitur quod primo aspectu longe alius videtur esse naturae. Sic nunc facundiae quaedam species rebus adnumeratur vilibus quales sunt pecunia, epulae, servi, iumenta. Memini me meam emendationem ostentare duobus amicis Graece perdoctis, sed alter se quid mihi vellem non intelligere clamabat, alter temeritatem meam urbane ridebat. Postea Wyttenbachii annotationibus diligenter excussis expertus sum bene a Francogallis moneri: „optime ridere si vis, rideas fac

Digitized by Google

Poetarum autem patriam quorum carmina in superioribus persecuti sumus quae fuerit si quis rogat, responsum in expedito esse videtur. Nam non tantum eos qui primi vel bellum Troianum cantaverint vel expeditiones Graecorum Lesbum inque vicinum Asiae continentem ductas, sed etiam qui harum expeditionum quem haberent fortissimum ducem Achillem, cum comitibus hostibusque in illius belli societatem adsciverint, non in Europa sed in Asia extitisse ipsa fert ratio, sponte enim factum esse ut cum antiquissima carmina de illo bello condita vulgarentur, in Aeolide prima eorum materies misceretur cum materie carminum quibus celebraretur Achilles. Drerup („Homer" p. 114 sqq.) iam antiquissimis de bello Troiano carminibus unice Achillem laudatum esse ratus — nullam enim rationem habet vir clarissimus carminum quae Aiacem solum ducem Graecorum haberent — neque haec distinguens a carminibus quibus agerentur expeditiones Lesbum cett. emissas, auctores in Thessalia vixisse censet. Sed ut cetera mittam quibus ne verbo quidem iam opus est, ecquis non videt utrum verius sit in patria antiqua cantata esse quae procul ab ea gesta essent ab iis qui novam patriam quaererent, an ab horum posteris qui habitarent ipsa loca ubi gesta proponerentur?

(*Continuabuntur*).

HOR. EPL. I, 11, 1.

Quid tibi visa Chios, Bullati, notaque Lesbos?

Quos ad illustrandum adi. *nota* attulerunt locos viri docti, aut nihil ad nostrum locum faciunt, aut liquido demonstrant... adiectivum illud hic ferri nullo modo posse. Lenissima emendatione repone *lauta*, quae aptissima est laus insulae omnibus affluenti bonis.

J. J. H.

Digitized by Google

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur ex huius Vol. pag.* 250.)

QUOMODO ADOLESCENS POETAS AUDIRE DEBEAT.

Immo vero *q. a. poetas legere d.* Recte enim Wyttenbachius docet utrumque significare verbum ἀκούειν, nec minus recte me literis admonuit Naberus sermoni Graeco deesse verbum quod plane respondeat latino verbo *legendi*; ἀναγιγνώσκειν enim esse „clara voce recitare". Quamquam interdum tamen (raro fortasse) is quoque diciter ἀναγιγνώσκειν qui tantummodo mente oculisque scripta contemplatur silens; sic Philippus aulicum Aethiopem in rheda sedentem rogat: ἆρα γιγνώσκεις ἃ ἀναγιγνώσκεις; Utut est, hic certe ἀκούειν est *legere* et nihil aliud.

Quomodo sunt legendi poeta? Nostrae aetatis aliquis respondeat: „ita ut eos *intelligas*, quid sibi velint perspicias, unde materiem suam sumpserint aliaque ex eo genere". Non ita Plutarcho visum. Nam quicunque eius Moralia ita disposuit ut nunc habemus, interdum eum vocabulis tantummodo adhaesisse et vanam speciem esse secutum nusquam magis quam hic apparet. Iunxit enim inter se libros: de puerorum educatione, de adolescente poetas „audiente", de recta ratione audiendi. De hoc postea videbimus; sed priores illi revera toto coelo, ut aiunt, inter se distant. Illic vidimus adolescentulum periodos suas et sentiolas anxie limantem, ut satis mirari non possis unquam eius meditatiunculam Chaeronensi esse adscriptam doctori; at hic, si usquam alibi,

Digitized by Google

ipsum habemus Plutarchum, qui cetera omnia negligit et nihili facit, hoc unum quaerit quo modo res, de qua agitur, ad *mores* hominum *emendandos* adhiberi possit. Sic natus est libellus, quem non solum doctus aliquis philologus indignabundus abiiciat e manibus, sed etiam is qui decantatum illud „artem artis, scientiam scientiae causa esse colendam" tamquam summae sapientiae decretum in ore habere solet. Nam licet noster acuminis habeat satis ut artificis esse perspiciat *bene imitari* non *imitari bonum*, sponte illud missum facit ut e quovis poetae loco utile aliquod trahat praeceptum. Cui enim, ut hoc unum afferam, in mentem venire possit, notum illum in tertio Iliadis libro locum de Paridis et Helenae colloquio documento esse neminem nisi ignavum uxorem suam interdiu amplexari? Cui nisi qui hoc semper et ubique sibi habet propositum ut meliores reddat legentes audientesque? Quamquam ne severiores quidem et doctiores inter veteres philosophi semper ab hoc consilio abhorruisse videntur. Sic, id quod et alibi apud Plutarchum legimus, non avaritia sed prudentia ductum, Agamemnonem militiae dedisse vacationem homini pecunioso, a quo equum bellatorem accepisset, pluris enim in proelio esse equum strenuum quam mollem et delicatum virum, hic *Aristotele* auctore refertur (32 F), et fortasse etiam illud quod continuo sequitur de Achille non obtemperante matri ἐφ' ἡδονὰς παρακαλούσῃ. Sed Aristoteles, ut opinor, raro tantummodo eiusmodi rationem est secutus, at noster „mentium medicus" totum Homerum suo inservire proposito cogit. Et respuit quidem Stoicas illas allegorias, quae proprie sic dicuntur, quibus „fabula ad physicam rationem redigitur" (Wytt.), sed quas ipse adhibet interpretationes non minus sunt violentae. Quid quod (p. 33 C seq.) palam monet ut ne interpolare quidem textum vereamur, dummodo locus aliquis ita moribus nocere desinat. Et in hoc quidem praecepto gravissimos habet auctores, Stoicum alterum, alterum Cynicum, sed etiamsi nullos habuisset, vita magistra idem eum docuisset. Quid enim, Plutarcho iudice, prae virtute doctrina atque ipsa veritas?

Esto, unus hic libellus minus sexaginta paginarum totum nobis Plutarchum ponit ante oculos. Hoc non tam facile statuas utrum *audituris* an *lecturis* sit compositus. Sed illud putaverim. Quamquam enim pleraque Plutarchi scripta utrique rei apta

Digitized by Google

videri possunt, hoc tamen quaedam habet audientibus quam legentibus placitura magis. Neque hoc me movet quod nullo flosculo oratorio liber clauditur, quod nullam habet „peroratio-nem" (ut loquuntur Franco-Galli): saepe hoc non sine aliqua admiratione observas ipsos illos libros qui prae ceteris Plutarcheam produnt mentem indolemque semper sic subito abrumpi sic secum loqui auctor videtur: „haec iam sufficiunt, haec si homines curae meae commissi secuti erunt, bene habebit". Fortasse nonnumquam eundem librum ut et ab aliis legeretur et ab ipso in municipali contione pronuntiaretur composuit; satis bonum oratorem fuisse Plutarchum opinor ut ubi opus esset ex tempore clausulam aliquam rhetoricam posset addere. Sed hic certe *auditores* cogitavit. Auribus enim aptus est flosculus ille de Ulyssis comitibus Sirenas non audientibus, quia cera oppletas habebant aures et ipsum Ulyssem sine periculo eas audiente quia malo erat alligatus, quo corrector sic utitur ut ... „declamet" paene dixerim, nisi nefas videretur declamantem inducere Plutarchum (p. 15 D):

„utrum ergo iubeamus iuvenes aures dura illa et inexorabili Ithacensium cera opplere et sic sublato maximo Epicureorum velo omnem fugere et vitare poesin, an eos tamquam malo rectae alligatos rationi ad optima quaeque dirigamus?"

Et haec quidem cum leni quadam audis voluptate. Quis vero non ex animi sententia plaudat oratori, *sub finem* disputationis (35 F sqq.) gravissime simulque facundissime demonstranti tam profundum inter veram sapientiam et vulgares hominum opiniones hiare gurgitem ut qui subito ab his ad illam ducatur stuporis plenus et formidinis refugiat, necesse ergo esse ad hoc spectaculum parari animos, neque melius parari posse quam si iam in poetis legendis philosophica quodammodo uti ratione assueverint? Sed hic ipse Plutarchus nobis *audiendus* est: fieri non poterit quin sincera nos impleant admiratione verba eius, illa praesertim quibus hominum falsas de divitiis, de gloria, de labore, de virtute, de vita et morte exagitat sententias (36 E).

Sed iam ipsum percurramus libellum, videamusque lateatne hic illic vitium quod leni possimus sanare emendatione. Simul indicabimus locos quos emendandos aliorum relinquimus acumini.

14 F Aures ab oppugnantibus sunt defendendae voluptatibus.

Digitized by Google

Neque enim clausae urbem satis muniunt ceterae portae, si una recipiantur hostes

οὔτε νέον αἱ περὶ τὰς ἄλλας ἡδονὰς ἐγκράτειαι σῴζουσιν, ἂν γε δι' ἀκοῆς λάθῃ προέμενος αὐτόν.

Ut et sententiae et imaginis ratio constet, τῇ est legendum pro γε.

15 F Lepide prudens noster mentium medicus reprehendit Lycurgum qui vites exstirpaverit, cum potius aqua eodem fuisset adducenda qua vinum miscereter. „Sic nos" ait „ne totam exstirpemus poesin" sed

ὅπου μὲν ὑΦ' ἡδονῆς ἀκράτου πρὸς δόξαν αὐθάδως θρασυνόμενον ἐξυβρίζει καὶ ὑλομανεῖ τὸ μυθῶδες αὐτῆς

illud compescamus. Nihili est istud πρὸς δόξαν, quod et omittit interpres Didotianus. Legendum suspicor παρὰ δόξαν: praeter opinionem et saepe invito poeta nimis luxuriat carmen.

ib. Quemadmodum mandragoras prope vites consitus vinum lenius reddit

οὕτω τοὺς λόγους ἡ ποίησις ἐκ Φιλοσοφίας ἀναλαμβάνουσα μιγνυμένους πρὸς τὸ μυθῶδες

ad discendum suaviores facit. „*Desumens* doctrinam *eamque* fabulis *permiscens*" Didotianus ait, et certe hoc requiritur, sed Graece sic dicendum erat: ἀναλαμβάνουσα καὶ μιγνῦσα, atque ita Plutarchum scripsisse opinor.

16 F *Claudit* enumerationem rerum *consulto* a poetis fictarum, transitque ad ea quae *inviti* mentiuntur:

τοιαῦτα γὰρ ἐστιν ἃ πλάττουσιν ἑκόντες οἱ ποιηταί· πλείονα δ' ἃ μὴ πλάττοντες κτέ.

In hac formula claudendi et transeundi pro τοιαῦτα γάρ ἐστι legendum est: τοιαῦτ' ἄρ' ἐστι.

17 B πάλιν αἱ περὶ τὰς νεκυίας τερατουργίαι ... οὐ πάνυ πολλοὺς διαλανθάνουσιν ὅτι τὸ μυθῶδες αὐτοῖς πολὺ ... ἐγκέκραται.

Quibus, obsecro? Ipsis illis narrationibus fabulosis (τερατουργίαις). Lege ergo αὐταῖς.

17 F ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιστήσομεν αὐτὸν (sc. iuvenem lectorem) ipsius poesis natura describenda.

Locis, quibus Wyttenbachius huius verbi vim usumque illustrat, dissertissimus hic ex ipso hoc libello erat addendus (32 B): ἐΦιστάντα τοῖς οὕτω λεγομένοις.

Digitized by Google

18 E Inter tragoediae praecepta prava sed apta loquentibus et hoc affert.

τοῦ μὲν δικαίου τὴν δόκησιν ἄρνυσο
τὰ δ' ἔργα τοῦ πᾶν δρῶντος ἔνθα κερδανεῖς.

Arena sine calce; sed scribe *κερδανεῖ*, iniusti habebis philosophiam aptissime enuntiatam: „sume iusti speciem sed revera imitare eum qui nihil, unde lucrum expectat, facere vereatur."

19 F Ineptae istae Stoicorum allegoriae

μοιχευομένην Φασὶν Ἀφροδίτην ὑπ' Ἄρεος μηνύειν ὅτι τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἀστέρι συνελθὼν ὁ τοῦ Ἄρεος μοιχικὰς ἀποτελεῖ γενέσεις.

Nunc locus quam maxime perspicuus: „Veneris Martisque adulterium *significat* e. q. s." Sat notus hic verbi *μηνύειν* usus (conferri potest 165 B *τὴν δεισιδαιμονίαν μηνύει καὶ τοὔνομα δόξαν ἐμπαθῆ οὖσαν*), sed sciolus in errorem inductus iis quae statim ad reliquam fabulam illustrandam adduntur: „sed Sol illud collustravit", addidit Ἥλιον post *μηνύειν* et sic omnia corrupit (v. Mnem. 1908, 395).

20 Citharistam apud Homerum Ulysses sic alloquitur:

ἀλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον

καλῶς ὑφηγούμενος τὸ παρὰ τῶν Φρονίμων χρῆναι λαμβάνειν τοὺς μουσικοὺς τὰς ὑποθέσεις.

Quantocius hinc *τό* facessat.

20 C. Philosophi in docendo utuntur exemplis ex ipsa historia sumptis

οἱ δὲ ποιηταὶ ταῦτα ποιοῦσι πλάττοντες αὐτοὶ πράγματα καὶ μυθολογοῦντες.

Ecquid *ταὐτά*? Fingendo poetae *eodem* perveniunt.

ib. Poetae non magnum moribus afferunt periculum quoniam ipsi sibi contradicunt:

ὅπου μὲν οὖν αὐτοῖς τὸ τιθέναι σύνεγγυς ἐκφανεῖς ποιεῖ τὰς ἀντιλογίας δεῖ τῷ βέλτιονι συνηγορεῖν ... ὅσα δ' εἴρηται μὲν ἀτόπως εὐθὺς δ' οὐ λέλυται

ea refutare oportet iis quae alio loco in contrariam sententiam dicta sunt.

Ecquid perspicuum est hic *αὐτό* requiri? Ubi contradictiones *ea ipsa re* quod poeta illos versus inter se proximos fecit palam fiunt.

Illud „refutare iis quae alio loco in contrariam sententiam

Digitized by Google

dicta sunt" sic enuntiatur: *τοῖς ἀλλαχόθι πρὸς τοὐναντίον εἰρημένοις ἀνταναιρεῖν*. E praecedenti *ἐναντίον* male hic praepositio adhaesit. Lege *ἀναιρεῖν* delere, tollere.

22 F Saepe turpem versum meliorem potes reddere aliquo vocabulo in aliam sententiam detrahendo *ὡς οἱ γραμματικοὶ διδάσκουσιν, ἄλλο πρὸς ἄλλην δύναμιν λαμβάνοντες*.

Immo *ἄλλοτε*: *idem* vocabulum modo sic modo aliter accipiunt.

23 D Cum Homerus dicit „Iovis consilium fuit multos homines interire" *τὴν εἱμαρμένην* eo nomine significat: *οὐ γὰρ τὸν θεὸν ὁ ποιητὴς οἴεται κακὰ μηχανᾶσθαι τοῖς ἀνθρώποις ἀλλὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀνάγκην ὀρθῶς ὑποδείκνυσιν, ὅτι καὶ πόλεσιν καὶ στρατοπέδοις καὶ ἡγεμόσιν, ἂν μὲν σωφρονῶσιν, εὖ πράττειν πέπρωται κτἑ.*

Nisi *ὀρθῶς* esset additum, haec probarem: non Iovem sed necessitatem significat, quae hoc habet quod (*ὅτι*) e. q. s., ut *ἀνάγκην* et *ὅτι* quam artissimo inter se coniungantur vinculo. Nunc post *ἀνάγκην* virgula et coniunctio *καί* ponendae videntur.

24 B *οὕτω δὴ τὰ πολλὰ τῶν ἀτόπως περὶ τοῦ Διὸς λέγεσθαι δοκούντων ἐπανορθωτέον ... ὡς περὶ τῆς τύχης ἢ τῆς εἱμαρμένης λεγομένων, ἐν αἷς τὸ ἀσυλλόγιστον ἡμῖν τῆς αἰτίας σημαίνεται καὶ ὅλως οὐ καθ' ἡμᾶς.*

Unde editor illud *σημαίνεται*, quod neque apud Wyttenbachium neque in Didotiana legitur, habeat non apparet. Lubenter tamen supplementum illud recipio, dummodo simul pro *αἷς* legatur *οἷς* (in quibus locis, versibus). Iungenda autem verba sic: *σημαίνεται τὸ ἀσυλλόγιστον καὶ ὅλως οὐ καθ' ἡμᾶς*: significatur in illis versibus id quod ratione assequi non possumus et quod humanae prudentiae modum excedit.

24 D *ἐπεὶ γὰρ οὐ μόνον ἔμφρονας παρέχεται καὶ δικαίους καὶ ἀγαθοὺς ἐν πράξεσι καὶ λόγοις (ἡ ἀρετή), ἀλλὰ καὶ δόξας ἐπιεικῶς καὶ δυνάμεις περιποιεῖται, παρὰ τοῦτο ποιοῦνται καὶ τὴν εὐδοξίαν ἀρετὴν καὶ τὴν δύναμιν*, fructum eodem quo arborem nomine designantes.

Rectissime editor a Reiskio alterum *τὴν* recepit et post *δύναμιν* posuit virgulam. Sed de *ποιοῦνται* dubito, videturque solito in Plutarchi textu vitio e vicinis medii formis natum, cum verum sit *ποιοῦσι*.

Digitized by Google

24 E Fructus autem virtutis non ipsa virtus in iis versibus nomine ἀρετῆς designatur, ubi eam fortuna praebere dicitur. Quos audiens iuvenis ne putet ἐπὶ τῇ τύχῃ κεῖσθαι τὴν αὐτοῦ φρόνησιν αὔξειν ἢ κολούειν.

Hic φρόνησις ipsam virtutem significat, quae revera sapientia quaedam est. Sed non de illius, ut opinor, tantummodo hic virtute sermo, qui eum versum legit auditve, sed de universa omnium. Natum est ineptum istud αὐτοῦ ex $\overline{\alpha\nu o\upsilon}$ (i. e. ἀνθρώπου). v. Mnem. 1909, 201.

25 E Scire iuvenem oportet Homericos heroas non esse sapientes Stoicos, aut magnum capiet damnum omnia eorum facta admirans μὴ δυσχεραίνων δὲ μηδὲν μηδ' ἀκούων μηδ' ἀποδεχόμενος τοῦ ψέγοντος αὐτοὺς τοιαῦτα πράττοντας καὶ λέγοντας.

Facessat hinc μηδέ quod ante ἀκούων legitur: damnum capiet iuvenis qui nihil eorum *quae legit* improbat neque ei fidem habere vult qui prava heroum dicta factave reprehendit.

26 A Exemplis quibusdam ex Homero allatis prave dictorum factorumque sic pergit: μηδὲν οὖν ἐπαινεῖν ἐθιζέσθω τοιοῦτον ὁ νέος, μηδὲ προφάσεις λέγων μηδὲ παραγωγάς τινας εὐπρεπεῖς ἐπὶ πράγμασι φαύλοις μηχανώμενος πιθανὸς ἔστω καὶ πανοῦργος.

Nimis languidum istud λέγων, exspectes participium quod eandem fere vim habeat atque μηχανώμενος. Sed exstat et altera lectio λόγων, non commemorata ab editore, quam minime spernendam Wyttenbachius censet. Cui lubenter assentior, dummodo locum mutet. Legendum enim post εὐπρεπεῖς istud λόγων censeo. Tum belle inter se respondent λόγων et πράγμασι: ne quaerat iuvenis, cum male *facta* narrantur, speciosas *verborum* in aliam sententiam traductiones. Vox προφάσεις sola stare potest, sed παραγωγάς suum sibi λόγων tantum non flagitat.

26 B Non oportet in Homericis heroibus omnia probare et admirari tamquam si dii immortales essent ἀλλὰ θαρραλέως ἐθιζόμενον ἐπιφωνεῖν μηδὲν ἧττον τοῦ „ὀρθῶς" καὶ „πρεπόντως" τὸ „οὐκ ὀρθῶς" καὶ „οὐ προσηκόντως".

Non concoquo istud ἐθιζόμενον sed aut delendum aut ἀλλ' ἐθίζεσθαι θαρραλέως ἐπιφωνεῖν κτέ. censeo. Nihil praesidii lectioni traditae est in 28 C ἂν μὴ πρὸς ἕκαστον αὐτῶν εἰθισμένοι λέγωμεν. Recte enim ibi participium *perfecti* habet.

Digitized by Google

26 E Phoenix se in eo fuisse ut suum ipse patrem occideret narrat. ὁ μὲν οὖν Ἀρίσταρχος ἐξεῖλε ταῦτα τὰ ἔπη φοβηθείς· ἔχει δὲ πρὸς τὸν καιρὸν ὀρθῶς.

Verbum φοβηθείς non intelligo; excidisse puto aliquod eius obiectum, cui deinde recte καιρόν opponatur.

27 C Si avaritia ductus Ulysses gaudet donis quae Penelopae proci dant, contemptu hominum dignus est, sin ita putat eos necopinato a se oppressum iri λόγον ἔχει τὸ ἡδόμενον αὐτῷ καὶ θαρροῦν.

Immo αὐτοῦ. Participia illa substantivorum vim habent, ut saepe apud Plutarchum.

28 F Solet Sophocles ἀτόποις πράγμασι λόγους ἐπιγελῶντας ... πορίζειν.

Vereor ut Wyttenbachius istud ἐπιγελῶντας bene a Reiskii defenderit dubitationibus afferendo ex 28 A μηδὲν οὖν τούτων κομψὸν ἡγεῖσθαι καὶ πανοῦργον ὁ νέος ἐθιζέσθω. Nam aptissime inter se iunguntur „lepidam aliquam rem putare" et „alicui rei arridere", sed λόγοι πράγμασιν ἐπιγελῶντες qui sint haud facile dicas. Reiskius coniecit ἐπιεικεῖς, quo nihil melius τῷ ἀτόποις opponitur.

30 F Dictum quoddam Ulyssis apud Homerum recte intellectum ἐμπαθῆ ποιήσει πρὸς ἀρετὴν τὸν νέον· καὶ τῷ

χαῖρε δ' Ἀθηναίῃ πεπνυμένῳ ἀνδρὶ δικαίῳ

τοιοῦτον ἐπιλογισμὸν δίδωσι (deum non forma vel divitiis sed tantummodo iustitia et sapientia delectari).

Immo δώσει. Sic simul apparet quod eius verbi sit subiectum.

21 E Ridicula Chrysippi interpretatio qua εὐρύοπα sit τὸν δεινὸν ἐν τῷ διαλέγεσθαι καὶ διαβεβηκότα τῇ δυνάμει τοῦ λόγου sic est accipienda ut philosophus illud εὐρύ dictum putet de eo qui εὖ διαβὰς μένει ποσὶν ἀμφοτέροισι!

En sapientiam quam summo iure prudens noster mentium medicus spernit ridetque.

33 C Cleanthes et Antisthenes apte παραδιορθώσεις adhibuerunt, ὁ μὲν εὖ μάλα τοὺς Ἀθηναίους ἰδὼν θορυβήσαντας ἐν τῷ θεάτρῳ

τί δ' αἰσχρὸν εἰ μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκεῖ;

παραβάλλων εὐθὺς

αἰσχρὸν τό γ' αἰσχρόν, κἂν δοκῇ κἂν μὴ δοκῇ.

Digitized by Google

Legentium nemo tam turpiter indoctus est ut docendus etiam sit hos *senarios* esse ex aliqua tragoedia; quid quod solum θορυβήσαντας iam plane supervacaneum reddit istud ἐν τῷ θεάτρῳ. Sed gravius hoc vitium quod versus citatus nullo vinculo praecedentibus adnectitur, quo fit ut *ipsi spectatores* videantur magno clamore rogasse τί δ' αἰσχρὸν κτέ. Vitium autem peperit vitium. Scripsit enim Plutarchus ἐπὶ τῷ quod cum nescio quo casu in ἐν τῷ esset corruptum, sciolus θεάτρῳ supplevit scilicet. Mnem. 1909, 201.

34 C Dictum vere sapiens etiam ad alia quae non nominantur transferri potest, ergo invenes assuefacere debemus τὴν κοινότητα συνορᾶν καὶ μεταφέρειν ὀξέως τὸ οἰκεῖον.

Immo πρὸς τὸ οἰκεῖον. Cito perspiciat iuvenis si quod dictum late pateat, ideoque illud *in proprium usum* convertat eoque morbum sanet quo laborat ipse.

34 F Contumelia est, non laus τὸ Δύσπαρι εἶδος ἄριστε, itemque „τὸ χρήμασιν ἄριστε" καὶ „παισὶν ἢ ὑποζυγίοις ἄριστε" καὶ νὴ Δία τὸ λέγειν ἐφεξῆς „ἄριστε".

Ain vero, contumeliane aliquem afficis si ei ἄριστε, ἄριστε, ἄριστε acclamas? In Mnem. 1909, 236 legendum esse demonstravi „τῷ λέγειν ἐφεξῆς ἄριστε" et tum quidem vehementer illa emendatione scilicet delectabar, neque nunc quin unice verum sit illud τῷ λ. ἐ. ἀ. dubito, sed non est emendatio. Sic enim iam Wyttenbachius edidit ex omnibus, ut opinor, quos notos habebat, codicibus: de varia enim lectione nihil tradit. Sed se verba illa, iam recte Xylandro aliisque versa, non intelligere aut fatetur aut simulat. Sunt tamen admodum perspicua: λέγειν ἐφεξῆς est „continua oratione uti", neque multum differt quod alibi (788 D) dicitur ἀπνευστὶ λέγειν. Iam quod additur νὴ Δία egregie rem illustrat: tum enim ponitur si praeter exspectationem alicui enumerationi denique et illud adiicitur quod primo aspectu longe alius videtur esse naturae. Sic nunc facundiae quaedam species rebus adnumeratur vilibus quales sunt pecunia, epulae, servi, iumenta. Memini me meam emendationem ostentare duobus amicis Graece perdoctis, sed alter se quid mihi vellem non intelligere clamabat, alter temeritatem meam urbane ridebat. Postea Wyttenbachii annotationibus diligenter excussis expertus sum bene a Francogallis moneri: „optime ridere si vis, rideas fac

Digitized by Google

[illegible] sum expertus quam [illegible] traditum, etiamsi

[illegible] οὐχ ἅπτονται [illegible] ὀνειδίζοντες

[illegible] verberant". Atque [illegible] an, nescio quo [illegible] est?

[illegible] quod moribus utile videri [illegible] sophi dictum quod eandem [illegible] inventi reddendus honor. [illegible] simplis sic Plutarchus pergit:

[illegible] οὐκ ἔχει χρόνον
[illegible] θρυλούμενον ἀεὶ καὶ θαυμαζό-
[illegible] συντόμως ἐξάγουσιν, οἱ δὲ χρόνιοι μέ-

[illegible] praepositio παρά, recte tamen. Haec [illegible] Epicuro profectum, semper nobis [illegible] eximendum est. Quo argumento [illegible] ergo quae continuo sequuntur:

[illegible] ὁ Σοφοκλῆς ἐναργῶς τὸ δὲ τῷ εἰρημένῳ παρα-

[illegible] modo, idque secunda sede, poetae nomen [illegible] hic libellus, si quis alius Plutarchi, [illegible] scriptus. Vox παρακείμενον autem „simile, [illegible]" significat. Semel tantummodo apud [illegible] legitur.

[illegible] hic locus Euripidis tamquam plenus sapientiae

[illegible] ἂν τέτυχθε, πλούτῳ δ' ἀρετὰν κατεργά-
[illegible] ζεσθ', ἐν ἐσθλοῖς δὲ κάθησθ' ἄνολβοι

[illegible] verba saepe tentata, quae neque ipse mihi in [illegible] posse restituere videor. Aliquid tamen lucis in hac [illegible] cerno. In initio mihi latere videtur

[illegible] τὰ μάταν τέτυχθε

[illegible] „quid frustra contenditis". Cf. Quom. quis 79 F:

Digitized by Google

τὸ προσέχειν καὶ τετάσθαι τὴν αἴσθησιν. Iam habemus versum satis dulcem:

τί μάταν τέτασθε πλούτῳ δ'

sequiturque alter huic similis aptamque praebens sententiam

ἀρετὰν κατεργάσεσθαι.

Clauditur autem stropha verbis

κάθησθ' ἄνολβοι

eodem metro quod notum praesertim ex Anacreonteo

μεσονυκτίοις ποθ' ὥραις

(cf. Eur. Bacch. 525 sq. ἴθι, Διθύραμβ' ἐμὰν ἄρσενα τάνδε βᾶθι νηδύν, Ar. V. 299 μὰ Δι' εἰ κρέμαισθέ γ' ὑμεῖς). Quae inter κατεργάσεσθαι et κάθησθε etiam requiruntur *verba* non praesto, sed de eorum sententia (vos putatis, inter bonos) dubitari non potest. Denique apponere lubet lepidissimam Grotii versionem:

utcunque honorum lumine fulgidi,
speratis auri subdere copia
vos posse virtutem. Bonorum
iudicium miseros vocabit.

Melius tamen colorem pristinum servare videtur vernacula mea:

woudt gij 't met uw rijkdom winnen, arme zielen, van de deugd?
ach gij weet niet dat de vrome ..... medelijden met u heeft!

36 F Sic fere decurrit disputatio: domi puer de divitiis, honore, virtute, vita et morte insanas accepit opiniones a nutrice, a matre, quin etiam ab ipso patre; ad philosophum adductus prorsus contraria audiet; non ergo subito eo est adducendus ne plane perturbetur, quemadmodum neque eum qui diu sedit in densis tenebris statim in claram solis lucem protrahimus. Sic ne caecum nostrum puerum reddat philosophiae fulgor, prius eam adspicere debet οἷον ἐν νόθῳ Φωτὶ κεκραμένης μύθοις ἀληθείας αὐγὴν ἔχοντι. Quo iure hic poesis cum *adulterina* luce comparetur non video. Neque credo hoc voluisse Plutarchum. Quamvis enim magni faciat philosophiam, poesis ei non sordet; haec quoque, eo iudice, lucem afferre menti poterit, sed eam *lenem, mitigatamque*. Hoc habebis, si pro νόθῳ legeris νωθρῷ. Prorsus eodem modo in initio huius libelli ea voce usus est (15 A), ubi inter se opponit τὸ νωθρόν et τὸ σΦοδρὸν καὶ δεδορκός.

Digitized by Google

DE RECTA RATIONE AUDIENDI.

Gr. *περὶ τοῦ ἀκούειν*. Hic certe *ἀκούειν* stricto sensu *audire* est. Cum *auditoribus* nobis res est, sedentibus in aliqua *contione*, cum *oratore* recitante quae auribus accipiantur. Atque hanc quidem orationem Plutarchus postea chartae mandavit unius hominis causa, Nicandri, sed coram haud parva, ut opinor, hominum multitudine eam habuit. Hoc unum quaeritur quorum hominum illa fuerit. Discipulorumne? Hoc dixeris quia tam saepe agitur de adolescentibus qui monentur quidem et ad virtutem ducuntur etiam, sed praecipue tamen iis ornantur instruunturque rebus, quae communi *philosophiae* comprehenduntur nomine. De *adolescentibus* audimus, acutis tardisque, de eorum studiis meditationibusque, de argumentis quae iis dantur tractanda, de quaestionibus quas ipsi proponunt, de rebus nominibusque iis ediscendis. Sed multa alia cognoscimus quae nobis in mentem vocent conventus hominum non minus magnos et ne minus quidem turbulentos quam illi sunt in quibus prodeunt scenici et saltatores. Multiplex adest auditorum genus quorum suos quisque habet affectus, virtutes, vitia. Inter illos etiam alii sedent oratores, fama eloquentiae nobiles, qui nihil magis metuunt quam ne sua obscuretur gloria a novo competitore, qui corporis motu nutuque capitis levissimo vel adhortantur dicentem incitantque vel plane deiiciunt mutumque reddunt. Unum tamen omnes inter se commune habent, et hoc prae ceteris consilio conveniunt, ut *mores* sui emendentur, ut ad veram sibi virtutem muniatur via. Quid quod ipse quoque orator id spectat. Certe spectavit Plutarchus noster, amabilis ille senex ab omni arrogantia alienus. Corrigi cupiunt, atque, ut pulchra illa utar metaphora, quae saepe de *contionibus sacris* adhibetur, *aedificari*. An non illud nobis consilium ante oculos ponunt pulcherrima illa verba quibus clauditur praeclarus ille locus de philosopho et sophista (p. 43 F): „sophista" sic fere ait „cum semel de suo desendit suggestu, nihil iam praestat ceteris mortalibus, at philosophi et seria et ioci, nutus quoque et risus contractaque frons, sed prae ceteris sermo eius solius cum solo magnos ferunt fructus iis qui ea sustinere et attente observare consueverunt"?

Digitized by Google

Duobus modis, ut opinor, ea quae dicta sunt inter se conciliare possumus. Aut Plutarchus hic, ut multis aliis locis, suos sibi *discipulos in schola* docet, sed quia argumentum tractat solito latius patens quodque communi vitae aliquid affert utilitatis, ad audiendum et alii multi confluxerunt, aut — et hoc mihi veri similius videtur — prodit ad variam multiplicemque hominum contionem, sed orator, semper et ubique de discipulis suis cogitans, multis utitur loquendi formulis, quibus suus *in schola philosophi* locus est.

Non enim, si quid video, *praeceptoris* sed mentium medici, morum emendatoris, pastoris denique de carissimo suo grege tam senum quam adolescentium solliciti sunt praeclara haec:

43 E „Si cuius animus malis perturbatur affectibus, non fugiendus ei est orator cum illos ipsos perstringit, immo vero tum vel maxime eum oportet praebere aurem, idque eo consilio ut, cum peroraverit ille, ipse ad eum accedat et de quibusdam interroget" [1]).

Ex ipsa vero eiusmodi pastoris vita sumpta haec, quae nobis et ipsum et gregem eius ponunt ante oculos:

47 A „Etiamsi iniusta reprehensio esse videatur, sustinendum est patienterque ferendum; cum autem ad finem erit perducta oratio, ad oratorem solum solus accedet auditor, purgabit se rogabitque ut vehementiam orationis, qua adversus se fuerit usus, conservet ad notandum vitium quo revera laborat." Non, ut opinor, hoc sibi ante omnia proponit orator noster ut *doceat* sed ut *moneat*, non *doctiores* sed *meliores* amicos suos a se vult dimittere. In quorum numero si forte assidentem videbit aliquem, quem certo cuidam mentis morbo indulgere suspicatur, in illum morbum haud leniter invehetur, et ne ipsum quidem aegrum suo appellare nomine aliove modo monstrare verebitur. Qui si suam salutem cordi habebit, non aegre feret, sed contione dimissa ultro appellabit oratorem et „gratias tibi, bone pastor" inquiet „ago quod me tanta cum libertate notaveris, sed, heus tu, si bene me novi, non isto quo putas morbo sed hoc laboro" (et morbum suum dicet) „in hunc primo quoque tempore ora-

1) Pro καὶ .... προσιόντας αὐτοὺς καὶ προσανακρίνοντας legendum esse: ὡς καὶ ‹...., π. αὐ. καὶ προσανακρινοῦντας, demonstravi Mnem. 1909, 448.

Digitized by Google

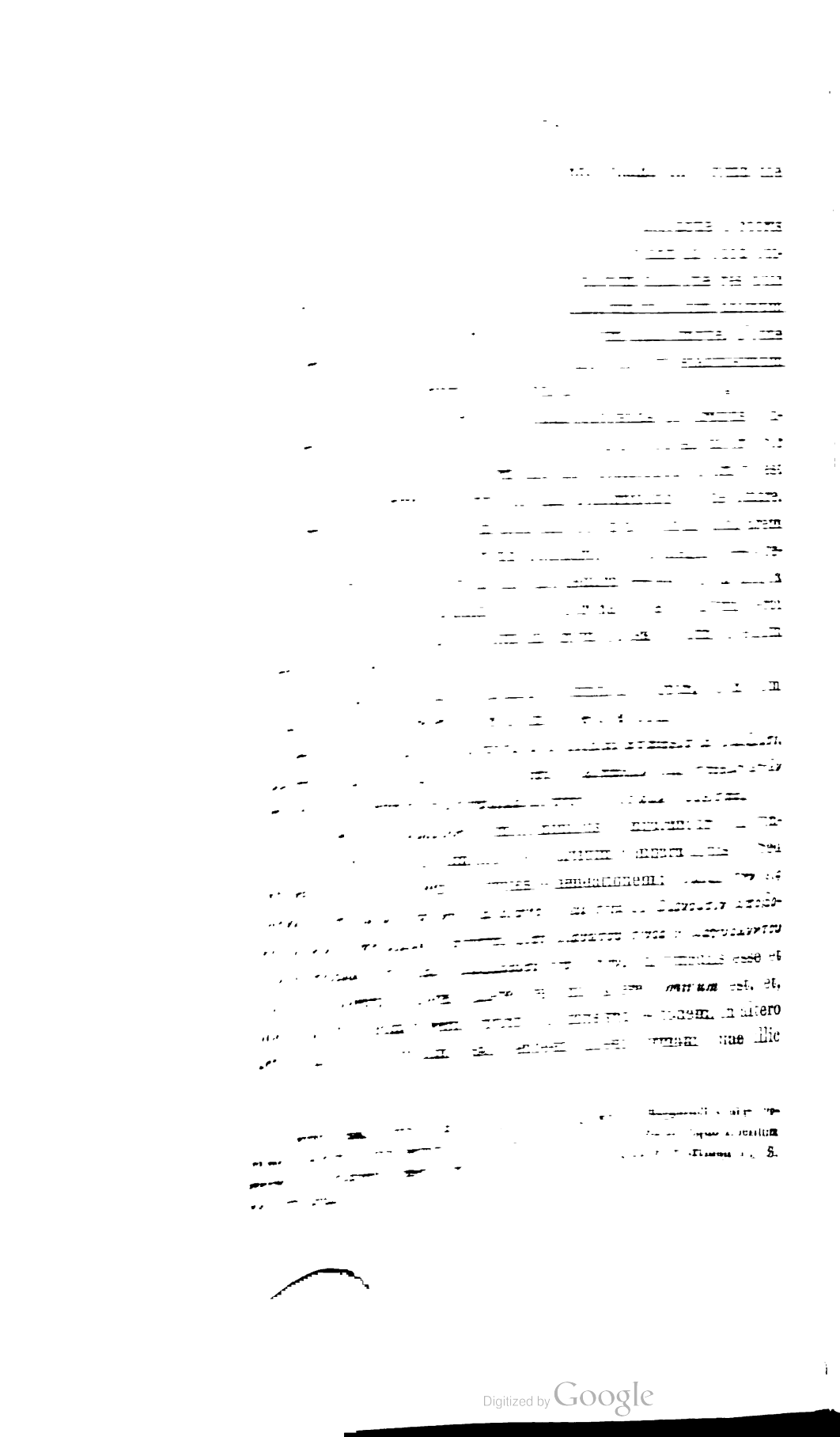

Digitized by Google

requiritur. Lege enim λυθεῖσιν, aptissime procedentem et ad finem perductam habebis imaginem: hominibus scelestis e carcere dimissis triumviri nocturni custodes apponunt qui eos usquequaque observent et saepe exhibeant molestias; sic eos qui e patria sunt potestate dimissi sequuntur vexantque cupidates.

37 F οὐκ ἂν ἀηδῶς δ' οἶμαί σε προακοῦσαι περὶ τῆς ἀκουστικῆς αἰσθήσεως.

Structurae sententiae quam sententiae ipsi convenientius editor particulam δέ exemit. Hoc enim de auditus sensu corollarii instar *additur* rei de qua in praecedentibus ἀνακολούθως agitur: opinor te tamquam benevolum auditorem *ad philosophiam* accedere; *sed* prius te ut aequo accipias animo rogo quae de auditus sensu sum dicturus.

38 A τῇ δ' ἀρετῇ μία λαβὴ τὰ ὦτα τῶν νέων ἐστίν, ἂν ᾖ καθαρὰ καὶ ἄθρυπτα κολακείᾳ καὶ λόγοις ἄθικτα Φαύλοις ἀπ' ἀρχῆς φυλάττηται.

Rectissime Reiskius importunum istud ᾖ, quo elegantissima pessumdatur structura verborum, delevit.

38 B Puerorum magis quam athletarum aures tegendas esse docuit Xenocrates οὐκ ἀνηκοΐαν οὐδὲ κωφότητα προμνώμενος.

Facessat hinc res amatoria cum procis atque προμνηστρίαις, et προμηχανώμενος legatur. Mnem. 1908, 288.

ib. Βίας ὁ παλαιὸς Ἀμάσιδι, κελευσθεὶς τὸ χρηστότατον ὁμοῦ καὶ φαυλότατον ἐκπέμψαι κρέας τοῦ ἱερείου, τὴν γλῶτταν ἐξελὼν ἀπέπεμψε.

Frequentissimo in textu Plutarchi errore bis hic legitur praepositio, quae semel erat legenda. Simplex enim πέμψαι requiritur.

38 E ταῖς μὲν οὖν ὄρνισι τὰς ὑπηνεμίους λοχείας καὶ ᾠδῖνας ἀτελῶν τινων καὶ ἀψύχων ὑπολειμμάτων ἀρχὰς λέγουσιν εἶναι.

Idem hic error recurrit, sed alium secum traxit et sic ex λεμμάτων nunc *natum* quidem aliquid est sed quod vitale non sit ὑπολειμμάτων Mnem. 1909, 321.

39 A Stulti adolescentes cum monentur repugnant aut φεύγοντες ἀπίασι πρὸς ἑτέρους λόγους [καὶ] φλαύρους.

Sententiam simul cum loci elegantia corrumpit particula quam inclusi.

39 B Spintharus Epaminondam laudans dicere solebat μήτε πλείονα γιγνώσκοντι μήτ' ἐλάττονα φθεγγομένῳ ῥᾳδίως ἂν ἐντυχεῖν ἑτέρῳ.

Digitized by Google

dicta sunt" sic enuntiatur: *τοῖς ἀλλαχόθι πρὸς τοὐναντίον εἰρημένοις ἀνταναιρεῖν.* E praecedenti *ἐναντίον* male hic praepositio adhaesit. Lege *ἀναιρεῖν* delere, tollere.

22F Saepe turpem versum meliorem potes reddere aliquo vocabulo in aliam sententiam detrahendo *ὡς οἱ γραμματικοὶ διδάσκουσιν, ἄλλο πρὸς ἄλλην δύναμιν λαμβάνοντες.*

Immo *ἄλλοτε*: *idem* vocabulum modo sic modo aliter accipiunt.

23D Cum Homerus dicit „Iovis consilium fuit multos homines interire" *τὴν εἱμαρμένην* eo nomine significat: *οὐ γὰρ τὸν θεὸν ὁ ποιητὴς οἴεται κακὰ μηχανᾶσθαι τοῖς ἀνθρώποις ἀλλὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀνάγκην ὀρθῶς ὑποδείκνυσιν, ὅτι καὶ πόλεσιν καὶ στρατοπέδοις καὶ ἡγεμόσιν, ἂν μὲν σωφρονῶσιν, εὖ πράττειν πέπρωται κτἑ.*

Nisi *ὀρθῶς* esset additum, haec probarem: non Iovem sed necessitatem significat, quae hoc habet quod (*ὅτι*) e. q. s., ut *ἀνάγκην* et *ὅτι* quam artissimo inter se coniungantur vinculo. Nunc post *ἀνάγκην* virgula et coniunctio *καί* ponendae videntur.

24B *οὕτω δὴ τὰ πολλὰ τῶν ἀτόπως περὶ τοῦ Διὸς λέγεσθαι δοκούντων ἐπανορθωτέον ... ὡς περὶ τῆς τύχης ἢ τῆς εἱμαρμένης λεγομένων, ἐν αἷς τὸ ἀσυλλόγιστον ἡμῖν τῆς αἰτίας σημαίνεται καὶ ὅλως οὐ καθ' ἡμᾶς.*

Unde editor illud *σημαίνεται*, quod neque apud Wyttenbachium neque in Didotiana legitur, habeat non apparet. Lubenter tamen supplementum illud recipio, dummodo simul pro *αἷς* legatur *οἷς* (in quibus locis, versibus). Iungenda autem verba sic: *σημαίνεται τὸ ἀσυλλόγιστον καὶ ὅλως οὐ καθ' ἡμᾶς*: significatur in illis versibus id quod ratione assequi non possumus et quod humanae prudentiae modum excedit.

24D *ἐπεὶ γὰρ οὐ μόνον ἔμφρονας παρέχεται καὶ δικαίους καὶ ἀγαθοὺς ἐν πράξεσι καὶ λόγοις (ἡ ἀρετή), ἀλλὰ καὶ δόξας ἐπιεικῶς καὶ δυνάμεις περιποιεῖται, παρὰ τοῦτο ποιοῦνται καὶ τὴν εὐδοξίαν ἀρετὴν καὶ τὴν δύναμιν*, fructum eodem quo arborem nomine designantes.

Rectissime editor a Reiskio alterum *τὴν* recepit et post *δύναμιν* posuit virgulam. Sed de *ποιοῦνται* dubito, videturque solito in Plutarchi textu vitio e vicinis medii formis natum, cum verum sit *ποιοῦσι*.

Digitized by Google

24 E Fructus autem virtutis non ipsa virtus in iis versibus nomine *ἀρετῆς* designatur, ubi eam fortuna praebere dicitur. Quos audiens iuvenis ne putet *ἐπὶ τῇ τύχῃ κεῖσθαι τὴν αὐτοῦ Φρόνησιν αὔξειν ἢ κολούειν.*

Hic *Φρόνησις* ipsam virtutem significat, quae revera sapientia quaedam est. Sed non de illius, ut opinor, tantummodo hic virtute sermo, qui eum versum legit auditve, sed de universa omnium. Natum est ineptum istud *αὐτοῦ* ex *ᾱνοῦ* (i. e. *ἀνθρώπου*). v. Mnem. 1909, 201.

25 E Scire iuvenem oportet Homericos heroas non esse sapientes Stoicos, aut magnum capiet damnum omnia eorum facta admirans *μὴ δυσχεραίνων δὲ μηδὲν μηδ' ἀκούων μηδ' ἀποδεχόμενος τοῦ ψέγοντος αὐτοὺς τοιαῦτα πράττοντας καὶ λέγοντας.*

Facessat hinc *μηδέ* quod ante *ἀκούων* legitur: damnum capiet iuvenis qui nihil eorum *quae legit* improbat neque ei fidem habere vult qui prava heroum dicta factave reprehendit.

26 A Exemplis quibusdam ex Homero allatis prave dictorum factorumque sic pergit: *μηδὲν οὖν ἐπαινεῖν ἐθιζέσθω τοιοῦτον ὁ νέος, μηδὲ προφάσεις λέγων μηδὲ παραγωγάς τινας εὐπρεπεῖς ἐπὶ πράγμασι Φαύλοις μηχανώμενος πιθανὸς ἔστω καὶ πανοῦργος.*

Nimis languidum istud *λέγων*, exspectes participium quod eandem fere vim habeat atque *μηχανώμενος*. Sed exstat et altera lectio *λόγων*, non commemorata ab editore, quam minime spernendam Wyttenbachius censet. Cui lubenter assentior, dummodo locum mutet. Legendum enim post *εὐπρεπεῖς* istud *λόγων* censeo. Tum belle inter se respondent *λόγων* et *πράγμασι*: ne quaerat iuvenis, cum male *facta* narrantur, speciosas *verborum* in aliam sententiam traductiones. Vox *προφάσεις* sola stare potest, sed *παραγωγάς* suum sibi *λόγων* tantum non flagitat.

26 B Non oportet in Homericis heroibus omnia probare et admirari tamquam si dii immortales essent *ἀλλὰ θαρραλέως ἐθιζόμενον ἐπιφωνεῖν μηδὲν ἧττον τοῦ „ὀρθῶς" καὶ „πρεπόντως" τὸ „οὐκ ὀρθῶς" καὶ „οὐ προσηκόντως".*

Non concoquo istud *ἐθιζόμενον* sed aut delendum aut *ἀλλ' ἐθίζεσθαι θαρραλέως ἐπιφωνεῖν κτἑ.* censeo. Nihil praesidii lectioni traditae est in 28 C *ἂν μὴ πρὸς ἕκαστον αὐτῶν εἰθισμένοι λέγωμεν.* Recte enim ibi participium *perfecti* habet.

Digitized by Google

26 E Phoenix se in eo fuisse ut suum ipse patrem occideret narrat. ὁ μὲν οὖν Ἀρίσταρχος ἐξεῖλε ταῦτα τὰ ἔπη Φοβηθείς· ἔχει δὲ πρὸς τὸν καιρὸν ὀρθῶς.

Verbum Φοβηθείς non intelligo; excidisse puto aliquod eius obiectum, cui deinde recte καιρόν opponatur.

27 C Si avaritia ductus Ulysses gaudet donis quae Penelopae proci dant, contemptu hominum dignus est, sin ita putat eos necopinato a se oppressum iri λόγον ἔχει τὸ ἡδόμενον αὐτῷ καὶ θαρροῦν.

Immo αὐτοῦ. Participia illa substantivorum vim habent, ut saepe apud Plutarchum.

28 F Solet Sophocles ἀτόποις πράγμασι λόγους ἐπιγελῶντας ... πορίζειν.

Vereor ut Wyttenbachius istud ἐπιγελῶντας bene a Reiskii defenderit dubitationibus afferendo ex 28 A μηδὲν οὖν τούτων κομψὸν ἡγεῖσθαι καὶ πανοῦργον ὁ νέος ἐθιζέσθω. Nam aptissime inter se iunguntur „lepidam aliquam rem. putare" et „alicui rei arridere", sed λόγοι πράγμασιν ἐπιγελῶντες qui sint haud facile dicas. Reiskius coniecit ἐπιεικεῖς, quo nihil melius τῷ ἀτόποις opponitur.

30 F Dictum quoddam Ulyssis apud Homerum recte intellectum ἐμπαθῆ ποιήσει πρὸς ἀρετὴν τὸν νέον· καὶ τῷ

χαῖρε δ' Ἀθηναίη πεπνυμένῳ ἀνδρὶ δικαίῳ

τοιοῦτον ἐπιλογισμὸν δίδωσι (deum non forma vel divitiis sed tantummodo iustitia et sapientia delectari).

Immo δώσει. Sic simul apparet quod eius verbi sit subiectum.

21 E Ridicula Chrysippi interpretatio qua εὐρύοπα sit τὸν δεινὸν ἐν τῷ διαλέγεσθαι καὶ διαβεβηκότα τῇ δυνάμει τοῦ λόγου sic est accipienda ut philosophus illud εὐρύ dictum putet de eo qui εὖ διαβὰς μένει ποσὶν ἀμφοτέροισι!

En sapientiam quam summo iure prudens noster mentium medicus spernit ridetque.

33 C Cleanthes et Antisthenes apte παραδιορθώσεις adhibuerunt, ὁ μὲν εὖ μάλα τοὺς Ἀθηναίους ἰδὼν θορυβήσαντας ἐν τῷ θεάτρῳ

τί δ' αἰσχρὸν εἰ μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκεῖ;

παραβάλλων εὐθὺς

αἰσχρὸν τό γ' αἰσχρὸν, κἂν δοκῇ κἂν μὴ δοκῇ.

Digitized by Google

Legentium nemo tam turpiter indoctus est ut docendus etiam sit hos *senarios* esse ex aliqua tragoedia; quid quod solum θορυβήσαντας iam plane supervacaneum reddit istud ἐν τῷ θεάτρῳ. Sed gravius hoc vitium quod versus citatus nullo vinculo praecedentibus adnectitur, quo fit ut *ipsi spectatores* videantur magno clamore rogasse τί δ' αἰσχρὸν κτἑ. Vitium autem peperit vitium. Scripsit enim Plutarchus ἐπὶ τῷ quod cum nescio quo casu in ἐν τῷ esset corruptum, sciolus θεάτρῳ supplevit scilicet. Mnem. 1909, 201.

34 C Dictum vere sapiens etiam ad alia quae non nominantur transferri potest, ergo invenes assuefacere debemus τὴν κοινότητα συνορᾶν καὶ μεταφέρειν ὀξέως τὸ οἰκεῖον.

Immo πρὸς τὸ οἰκεῖον. Cito perspiciat iuvenis si quod dictum late pateat, ideoque illud *in proprium usum* convertat eoque morbum sanet quo laborat ipse.

34 F Contumelia est, non laus τὸ Δύσπαρι εἶδος ἄριστε, itemque „τὸ χρήμασιν ἄριστε" καὶ „παισὶν ἢ ὑποζυγίοις ἄριστε" καὶ νὴ Δία τὸ λέγειν ἐφεξῆς „ἄριστε".

Ain vero, contumeliane aliquem afficis si ei ἄριστε, ἄριστε, ἄριστε acclamas? In Mnem. 1909, 236 legendum esse demonstravi „τῷ λέγειν ἐφεξῆς ἄριστε" et tum quidem vehementer illa emendatione scilicet delectabar, neque nunc quin unice verum sit illud τῷ λ. ἑ. ἀ. dubito, sed non est emendatio. Sic enim iam Wyttenbachius edidit ex omnibus, ut opinor, quos notos habebat, codicibus: de varia enim lectione nihil tradit. Sed se verba illa, iam recte Xylandro aliisque versa, non intelligere aut fatetur aut simulat. Sunt tamen admodum perspicua: λέγειν ἐφεξῆς est „continua oratione uti", neque multum differt quod alibi (788 D) dicitur ἀπνευστὶ λέγειν. Iam quod additur νὴ Δία egregie rem illustrat: tum enim ponitur si praeter exspectationem alicui enumerationi denique et illud adiicitur quod primo aspectu longe alius videtur esse naturae. Sic nunc facundiae quaedam species rebus adnumeratur vilibus quales sunt pecunia, epulae, servi, iumenta. Memini me meam emendationem ostentare duobus amicis Graece perdoctis, sed alter se quid mihi vellem non intelligere clamabat, alter temeritatem meam urbane ridebat. Postea Wyttenbachii annotationibus diligenter excussis expertus sum bene a Francogallis moneri: „optime ridere si vis, rideas fac

Digitized by Google

ultimus". Sed simul tum magis quam antea sum expertus quam tenaciter plerique tueantur quidquid videatur traditum, etiamsi nusquam traditum sit.

35 E *καθάπερ γὰρ οἱ τὰ ἱμάτια μαστιγοῦντες οὐχ ἅπτονται τοῦ σώματος, οὕτως οἱ δυστυχίας τινὰς ἢ δυσγενείας ὀνειδίζοντες εἰς τὰ ἐκτὸς ἐντείνονται.*

Ultima Didotianus sic vertit: „exteriora verberant". Atque eo hic opus est, sed num Graece id sic dicitur, an, nescio quo casu, *ἐντείνονται* ex *ἐντείνουσι πληγάς* natum est?

36 B Si quid apud poetam legitur quod moribus utile videri possit, protrahendum est aliquod philosophi dictum quod eandem habeat vim et philosopho illi suus inventi reddendus honor. Multis eius rationis allatis exemplis sic Plutarchus pergit: *ἐπιρρητέον δὲ καὶ τῷ τοῦ Αἰσχύλου*

θάρσει· πόνου γὰρ ἀκρὸν οὐκ ἔχει χρόνον

ὅτι τοῦτ' ἐστὶ τὸ παρ' Ἐπικούρου θρυλούμενον ἀεὶ καὶ θαυμαζόμενον, ὡς „οἱ μεγάλοι πόνοι συντόμως ἐξάγουσιν, οἱ δὲ χρόνιοι μέγεθος οὐκ ἔχουσιν".

Satis insolite adhibita hic praepositio *παρά*, recte tamen. Haec enim est sententia: „quod, ab Epicuro profectum, semper nobis decantatur". Sed *τοῦ Αἰσχύλου* eximendum est. Quo argumento hoc dicam quaeris. Lege ergo quae continuo sequuntur:

ὧν τὸ μὲν εἴρηκεν ὁ Αἰσχύλος ἐναργῶς τὸ δὲ τῷ εἰρημένῳ παρακείμενόν ἐστι

concedes semel tantummodo, idque secunda sede, poetae nomen esse ponendum. Et est hic libellus, si quis alius Plutarchi, venuste et accurate scriptus. Vox *παρακείμενον* autem „simile, cognatum atque *consequens*" significat. Semel tantummodo apud Plutarchum eo sensu legitur.

36 C Citatur et hic locus Euripidis tamquam plenus sapientiae philosophicae:

τιμᾶν τὰν τέτασθε, πλούτῳ δ' ἀρετὰν κατεργάσασθαι δοκεῖτ', ἐν ἐσθλοῖς δὲ κάθησθ' ἄνολβοι

sic fere eduntur verba saepe tentata, quae neque ipse mihi in integrum posse restituere videor. Aliquid tamen lucis in hac caligine cerno. In initio mihi latere videtur

τί μάταν τέτασθε

hoc sensu: „quid frustra contenditis". Cf. Quom. quis 79 F:

Digitized by Google

τὸ προσέχειν καὶ τετάσθαι τὴν αἴσθησιν. Iam habemus versum satis dulcem:

τί μάταν τέτασθε πλούτῳ δ'

sequiturque alter huic similis aptamque praebens sententiam

ἀρετὰν κατεργάσεσθαι.

Clauditur autem stropha verbis

κάθησθ' ἄνολβοι

eodem metro quod notum praesertim ex Anacreonteo

μεσονυκτίοις ποθ' ὥραις

(cf. Eur. Bacch. 525 sq. ἴθι, Διθύραμβ' ἐμὰν ἄρσενα τάνδε βᾶθι νηδύν, Ar. V. 299 μὰ Δι' εἰ κρέμαισθέ γ' ὑμεῖς). Quae inter κατεργάσεσθαι et κάθησθε etiam requiruntur *verba* non praesto, sed de eorum sententia (vos putatis, inter bonos) dubitari non potest. Denique apponere lubet lepidissimam Grotii versionem:

utcunque honorum lumine fulgidi,
speratis auri subdere copia
vos posse virtutem. Bonorum
iudicium miseros vocabit.

Melius tamen colorem pristinum servare videtur vernacula mea:

woudt gij 't met uw rijkdom winnen, arme zielen, van de deugd?
ach gij weet niet dat de vrome ..... medelijden met u heeft!

36 F Sic fere decurrit disputatio: domi puer de divitiis, honore, virtute, vita et morte insanas accepit opiniones a nutrice, a matre, quin etiam ab ipso patre; ad philosophum adductus prorsus contraria audiet; non ergo subito eo est adducendus ne plane perturbetur, quemadmodum neque eum qui diu sedit in densis tenebris statim in claram solis lucem protrahimus. Sic ne caecum nostrum puerum reddat philosophiae fulgor, prius eam adspicere debet οἷον ἐν νόθῳ Φωτὶ κεκραμένης μύθοις ἀληθείας αὐγὴν ἔχοντι. Quo iure hic poesis cum *adulterina* luce comparetur non video. Neque credo hoc voluisse Plutarchum. Quamvis enim magni faciat philosophiam, poesis ei non sordet; haec quoque, eo iudice, lucem afferre menti poterit, sed eam *lenem, mitigatamque*. Hoc habebis, si pro νόθῳ legeris νωθρῷ. Prorsus eodem modo in initio huius libelli ea voce usus est (15 A), ubi inter se opponit τὸ νωθρόν et τὸ σφοδρὸν καὶ δεδορκός.

Digitized by Google

DE RECTA RATIONE AUDIENDI.

Gr. *περὶ τοῦ ἀκούειν*. Hic certe *ἀκούειν* stricto sensu *audire* est. Cum *auditoribus* nobis res est, sedentibus in aliqua *contione*, cum *oratore* recitante quae auribus accipiantur. Atque hanc quidem orationem Plutarchus postea chartae mandavit unius hominis causa, Nicandri, sed coram haud parva, ut opinor, hominum multitudine eam habuit. Hoc unum quaeritur quorum hominum illa fuerit. Discipulorumne? Hoc dixeris quia tam saepe agitur de adolescentibus qui monentur quidem et ad virtutem ducuntur etiam, sed praecipue tamen iis ornantur instruunturque rebus, quae communi *philosophiae* comprehenduntur nomine. De *adolescentibus* audimus, acutis tardisque, de eorum studiis meditationibusque, de argumentis quae iis dantur tractanda, de quaestionibus quas ipsi proponunt, de rebus nominibusque iis ediscendis. Sed multa alia cognoscimus quae nobis in mentem vocent conventus hominum non minus magnos et ne minus quidem turbulentos quam illi sunt in quibus prodeunt scenici et saltatores. Multiplex adest auditorum genus quorum suos quisque habet affectus, virtutes, vitia. Inter illos etiam alii sedent oratores, fama eloquentiae nobiles, qui nihil magis metuunt quam ne sua obscuretur gloria a novo competitore, qui corporis motu nutuque capitis levissimo vel adhortantur dicentem incitantque vel plane deiiciunt mutumque reddunt. Unum tamen omnes inter se commune habent, et hoc prae ceteris consilio conveniunt, ut *mores* sui emendentur, ut ad veram sibi virtutem muniatur via. Quid quod ipse quoque orator id spectat. Certe spectavit Plutarchus noster, amabilis ille senex ab omni arrogantia alienus. Corrigi cupiunt, atque, ut pulchra illa utar metaphora, quae saepe de *contionibus sacris* adhibetur, *aedificari*. An non illud nobis consilium ante oculos ponunt pulcherrima illa verba quibus clauditur praeclarus ille locus de philosopho et sophista (p. 43 F): „sophista" sic fere ait „cum semel de suo desendit suggestu, nihil iam praestat ceteris mortalibus, at philosophi et seria et ioci, nutus quoque et risus contractaque frons, sed prae ceteris sermo eius solius cum solo magnos ferunt fructus iis qui ea sustinere et attente observare consueverunt"?

Digitized by Google

Duobus modis, ut opinor, ea quae dicta sunt inter se conciliare possumus. Aut Plutarchus hic, ut multis aliis locis, suos sibi *discipulos in schola* docet, sed quia argumentum tractat solito latius patens quodque communi vitae aliquid affert utilitatis, ad audiendum et alii multi confluxerunt, aut — et hoc mihi veri similius videtur — prodit ad variam multiplicemque hominum contionem, sed orator, semper et ubique de discipulis suis cogitans, multis utitur loquendi formulis, quibus suus *in schola philosophi* locus est.

Non enim, si quid video, *praeceptoris* sed mentium medici, morum emendatoris, pastoris denique de carissimo suo grege tam senum quam adolescentium solliciti sunt praeclara haec:

43 E „Si cuius animus malis perturbatur affectibus, non fugiendus ei est orator cum illos ipsos perstringit, immo vero tum vel maxime eum oportet praebere aurem, idque eo consilio ut, cum peroraverit ille, ipse ad eum accedat et de quibusdam interroget" [1]).

Ex ipsa vero eiusmodi pastoris vita sumpta haec, quae nobis et ipsum et gregem eius ponunt ante oculos:

47 A „Etiamsi iniusta reprehensio esse videatur, sustinendum est patienterque ferendum; cum autem ad finem erit perducta oratio, ad oratorem solum solus accedet auditor, purgabit se rogabitque ut vehementiam orationis, qua adversus se fuerit usus, conservet ad notandum vitium quo revera laborat." Non, ut opinor, hoc sibi ante omnia proponit orator noster ut *doceat* sed ut *moneat*, non *doctiores* sed *meliores* amicos suos a se vult dimittere. In quorum numero si forte assidentem videbit aliquem, quem certo cuidam mentis morbo indulgere suspicatur, in illum morbum haud leniter invehetur, et ne ipsum quidem aegrum suo appellare nomine aliove modo monstrare verebitur. Qui si suam salutem cordi habebit, non aegre feret, sed contione dimissa ultro appellabit oratorem et „gratias tibi, bone pastor" inquiet „ago quod me tanta cum libertate notaveris, sed, heus tu, si bene me novi, non isto quo putas morbo sed hoc laboro" (et morbum suum dicet) „in hunc primo quoque tempore ora-

1) Pro καὶ .... προσιόντας αὐτοὺς καὶ προσανακρίνοντας legendum esse: ὡς καὶ ‹ ...., π. αὐ. καὶ προσανακρινοῦντας, demonstravi Mnem. 1909, 448.

Digitized by Google

tionem habeas velim quam vehementissimam, in primo me sedentem videbis ordine".

Et assidebit cum multis aliis ipso vultu habituque corporis demonstrantibus venisse se ut ab oratore accipiant id quod cuivis praestet doctrinae: emendationem morum aliasque res huic cognatas, adhortationem ad virtutem, malorum solatium, animum ad vitam atque ad mortem quoque erectum alacremque. Nonne praeclari inventi instar titulus ille fuit, quo praestantissimum suum libellum exornavit Lévèquius, *un médecin des ames*? [1])

Age iam ipsius διατριβῆς quasdam sententias accuratius consideremus, quibus pristinus reddi et possit et debeat nitor. Sic simul apparebit quam egregia illa sit: nihil inde citari potest quod non legentem oratoris impleat admiratione atque amore. Graecum autem illud nomen ideo hic posui ut simul annotarem duplici illud sensu a Plutarcho adhiberi: *a* „collegii" — brevitatis causa utor vocabulo illo Academico — de docta aliqua quaestione *b* „praedicationis" illis cognatae quae a divini verbi ministris haberi solent. Civium meorum causa totum libellum vernacule verti vol. I, 247 sqq.

37 E „Iam virilem, Nicandre, sumpsisti togam, non iam habes qui tibi *imperent*, ergo nunc *monentem* audi"

ἀναρχία μὲν γὰρ, ἣν ἔνιοι τῶν νέων ἐλευθερίαν ἀπαιδευσίᾳ νομίζουσι, χαλεπωτέρους ἐκείνων τῶν ἐν παισὶ διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν δεσπότας ἐφίστησι τὰς ἐπιθυμίας ὥσπερ ἐκ δεσμῶν λυθείσας.

Ain vero? *Cupidatesne* cum hominibus comparantur qui vinculis solvuntur! Quodnam hic est „tertium comparationis"? Sed perlege et nullo negotio invenies emendationem: *νόμιζε τὴν εἰς ἄνδρας ἐκ παίδων ἀγωγὴν οὐκ ἀρχῆς εἶναι τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἀποβολήν, ἀλλὰ μεταβολὴν ἄρχοντος, ἀντὶ μισθωτοῦ τινος ἢ ἀργυρωνήτου θεῖον ἡγεμόνα τοῦ βίου λαμβάνουσι τὸν λόγον.* In vinculis esse et vinculis liberari, ducem habere vel non habere *hominum* est, et, quod clarius etiam veram prioris loci monstrat lectionem, in altero participia felici quodam casu eandem habent formam quae illic

1) Eorum causa, quibus non est facilis aditus ad antiqua Francogallici diarii volumina, libellum illum separatim edendum curavi hoc titulo: Caroli Lévèque libellum aureum de Plutarcho mentis medico denuo edendum curavit J. J. Hartman L. B. apud Sythoffium 1903.

Digitized by Google

requiritur. Lege enim λυθεῖσιν, aptissime procedentem et ad finem perductam habebis imaginem: hominibus scelestis e carcere dimissis triumviri nocturni custodes apponunt qui eos usquequaque observent et saepe exhibeant molestias; sic eos qui e patria sunt potestate dimissi sequuntur vexantque cupidates.

37 F οὐκ ἂν ἀηδῶς δ' οἶμαί σε προακοῦσαι περὶ τῆς ἀκουστικῆς αἰσθήσεως.

Structurae sententiae quam sententiae ipsi convenientius editor particulam δέ exemit. Hoc enim de auditus sensu corollarii instar *additur* rei de qua in praecedentibus ἀνακολούθως agitur: opinor te tamquam benevolum auditorem *ad philosophiam* accedere; *sed* prius te ut aequo accipias animo rogo quae de auditus sensu sum dicturus.

38 A τῇ δ' ἀρετῇ μία λαβὴ τὰ ὦτα τῶν νέων ἐστίν, ἂν ᾖ καθαρὰ καὶ ἄθρυπτα κολακείᾳ καὶ λόγοις ἄθικτα Φαύλοις ἀπ' ἀρχῆς Φυλάττηται.

Rectissime Reiskius importunum istud ᾖ, quo elegantissima pessumdatur structura verborum, delevit.

38 B Puerorum magis quam athletarum aures tegendas esse docuit Xenocrates οὐκ ἀνηκοΐαν οὐδὲ κωφότητα προμνώμενος.

Facessat hinc res amatoria cum procis atque προμνηστρίαις, et προμηχανώμενος legatur. Mnem. 1908, 288.

ib. Βίας ὁ παλαιὸς Ἀμάσιδι, κελευσθεὶς τὸ χρηστότατον ὁμοῦ καὶ Φαυλότατον ἐκπέμψαι κρέας τοῦ ἱερείου, τὴν γλῶτταν ἐξελὼν ἀπέπεμψε.

Frequentissimo in textu Plutarchi errore bis hic legitur praepositio, quae semel erat legenda. Simplex enim πέμψαι requiritur.

38 E ταῖς μὲν οὖν ὄρνισι τὰς ὑπηνεμίους λοχείας καὶ ὠδῖνας ἀτελῶν τινων καὶ ἀψύχων ὑπολειμμάτων ἀρχὰς λέγουσιν εἶναι.

Idem hic error recurrit, sed alium secum traxit et sic ex λεμμάτων nunc *natum* quidem aliquid est sed quod vitale non sit ὑπολειμμάτων Mnem. 1909, 321.

39 A Stulti adolescentes cum monentur repugnant aut φεύγοντες ἀπίασι πρὸς ἑτέρους λόγους [καὶ] Φλαύρους.

Sententiam simul cum loci elegantia corrumpit particula quam inclusi.

39 B Spintharus Epaminondam laudans dicere solebat μήτε πλείονα γιγνώσκοντι μήτ' ἐλάττονα Φθεγγομένῳ ῥᾳδίως ἂν ἐντυχεῖν ἑτέρῳ.

Digitized by Google

Addidi particulam ἄν propter ῥᾳδίως quod non praeteriti sed futuri requirit notionem.

40 C Inter vitia oratoris nominatur etiam πτόησις μετὰ χαρᾶς ἀπειροκάλου πρὸς ἔπαινον.

Vocabula ipsa corrupta sunt, quod vel invitus fatetur Didotianus insana haec nobis exhibens „eruptio cum inepto gaudio ad laudem". Quid requiratur video: „ineptum et importunum laudis studium", qua id obtineamus emendatione non video.

40 D ῥᾷστον γάρ ἐστι τῶν ὄντων τὸ μέμφεσθαι τὸν πλησίον, ἀχρήστως τε καὶ κενῶς γιγνόμενον, nisi quae vituperas ipsa vitare studebis.

Lege δέ (*sed* nullam ea res afferet utilitatem nisi e. q. s.).

40 E Utile est orationi, quam audivimus, nostram opponere, si possimus corrigere quae parum placuerunt, ὅταν γενόμενοι καθ' αὑτοὺς .... ἐπιχειρῶμεν εἰς ταὐτὸ καὶ προάγωμεν αὐτοὺς τὰ μὲν ὥσπερ ἀνεπληροῦν, τὰ δ' ἐπανορθοῦσθαι, τὰ δ' ἑτέρως φράζειν, τὰ δ' ὅλως, ἐξ ὑπαρχῆς εἰσφέρειν πειρώμενοι πρὸς τὴν ὑπόθεσιν.

Hic primum moneo ἐπιχειρεῖν εἰς fere esse: disserere, disputare, orationem *de* aliquo habere argumento. Saepius illud apud Plutarchum recurrit et est omnino liberior quidam apud eum praepositionis εἰς usus ubi de disputationibus et dissertationibus agitur cf. 40 A εἰρηκότας εἰς τὸ αὐτό 16 F τοῦτο χαριέντως Ὅμηρος εἰς τὴν νεκυίαν εἶπεν. Sed πειρώμενοι est delendum; ab προάγωμεν ἑαυτούς quatuor illi infinitivi pendent.

40 F ὅταν οὖν ἐν τῷ διαλέγεσθαι πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν μὴ πολὺ φαινώμεθα τῶν εἰρηκότων διαφέροντες.

Immo vero πρὸς τὴν αὐτήν. Hoc enim illud est ἐκ παραβολῆς ut *de eodem* argumento, de quo alium audivisti dicentem, orationem habeas.

42 A κηφήνων βοτανὴν σοφιστιώντων. Ex aliqua comoedia sumptus hic hendecasyllabus videtur. Mnem. 1909, 445.

43 B εὖ μάλα δὲ χρὴ πρὸς τὴν τοῦ λέγοντος ἐμπειρίαν ἢ φυσικὴν δύναμιν ἡρμοσμένον ἐν οἷς αὐτὸς ἑαυτοῦ κράτιστός ἐστι, ποιεῖσθαι τὰς ἐρωτήσεις.

Immo vero ἡρμοσμένας quemadmodum et e sequentibus apparet: „non oportet ei, qui philosophiae morali potissimum dedit operam, quaestiones proponere physicas e. q. s.". Sed quaestiones illas πρὸς τί ἡρμοσμένας εἶναι oportet? πρὸς τὴν τοῦ λέγοντος

Digitized by Google

ἐμπειρίαν ἢ δύναμιν. Rectissime sic duae inter se opponuntur facultates: ea quam quis exercitatione sibi comparavit et ea quam a natura accepit. Sed non additum oportuit Φυσικήν: nudum substantivum δύναμιν multo rectius elegantiusque idem significat.

44 A Notatur lentus auditor

μήτ' ὀΦρῦν κατὰ σχῆμα κινῶν

insana haec in integrum restituit Lobeckius egregia emendatione μ. ὀΦρύος κατάστημα κ. Sequitur:

μήτε Φωνὴν εὐγνώμονος μάρτυρα Φιληκοΐας προϊέμενος.

In his quoque latet versus.

44 B Prave quidam Pythagorae dictum quoddam acceperunt: ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐκ Φιλοσοφίας ἔΦησεν αὐτῷ περιγεγονέναι τὸ μηδὲν θαυμάζειν· οὗτοι δὲ τὸ μηδὲν ἐπαινεῖν μηδὲ τιμᾶν, ἐν τῷ καταΦρονεῖν τιθέμενοι καὶ τὸ σεμνὸν καὶ ὑπεροψίᾳ διώκοντες.

Editor τὸ σεμνὸν καί, qua coniectura nihil proficimus, corrupta enim sic quoque manet sententia, cuius verbum finitum e praecedentibus peti nequit. Ecquid: ἐν τῷ καταΦρονεῖν τιθέμενοι τὸ σεμνὸν καὶ ὑπεροψίᾳ, διώκουσι, illi nihil admirandi laudandive facultatem consectantur, in contemptione et superbia dignitatem sitam rati? An praeterea etiam καὶ ὑπεροψίᾳ delendum? Satis languide id additur.

44 C Importunus auditor est qui in laudando modum tenere nescit

κατὰ ῥῆμα καὶ συλλαβὴν ἐΦιστάμενος καὶ κεκραγώς.

Verum, de more, Emperius vidit: ἐξιστάμενος. Nimius iste laudator identidem *exsultat* clamatque.

45 B Etiam optimi poetae oratoresque sua sibi habent vitia, sat multa tamen profecto restant quae ex animi sententia admirari et laudare possis. Sic et auditori semper facultas est aliquo certe modo benevolentiam suam erga eum qui verba facit significandi:

ἐνίοις γὰρ ἐξαρκεῖ, κἂν μὴ διὰ Φωνῆς ἐπιμαρτυρῶμεν, ὄμματος πραότητα καὶ γαλήνην προσώπου καὶ διάθεσιν εὐμενῆ καὶ ἄλυπον ἐμπαρασχεῖν.

Nonne ἐνιότε legendum?

45 C Nam quemadmodum semper et ubique quod pulchrum est e multis elementis constat recte et eleganter dispositis,

Digitized by Google

turpe tamen statim fit quidvis cui desit unum vel inepte addatur

ὥσπερ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀκροάσεως οὐ μόνον βαρύτης ἐπισκυνίου

sed multa alia malum efficiunt auditorem.

Tum demum recte hic locus decurret, si οὕτως legimus pro ὥσπερ.

46 D Duri est hominis et impudentis admonitiones vituperationesque audire

μὴ συνεσταλμένον μηδ' ἱδρῶτος καὶ ἰλίγγου μεστόν, αἰσχύνῃ φλεγόμενον τὴν ψυχήν, ἀλλ' ἄτρεπτον κτέ.

Recte H. μηδ' ante αἰσχύνῃ inseruit.

47 B Cum philosophia difficilia quaedam et insueta habeat

ἐν τοῖς πρώτοις ὀνόμασι καὶ πράγμασι, οὐ δεῖ φοβηθέντα τὰς ἀρχὰς ψοφοδεῶς καὶ ἀτόλμως ἐγκαταλιπεῖν.

Eximatur hinc καὶ πράγμασι: de iis enim paulo post agetur ita ut τὰ πράγματα opponantur τοῖς ὀνόμασι, argumenta philosophiae terminis technicis quibus illa utitur.

48 B Pravi illi discipuli

ὥσπερ οἱ δειλοὶ καὶ γλίσχροι σκύλακες τὰ δέρματα δάκνοντες οἴκοι καὶ τὰ τίλματα τίλλοντες τῶν θηρίων αὐτῶν οὐχ ἅπτονται.

Immo vero λίχνοι cum Wyttenbachio.

48 C Malus discipulus

οἷον ἕρευθος ἕλκει καὶ γάνωμα τὴν δόξαν ἀπὸ τῶν λόγων, τὸν δ' ἐντὸς εὐρῶτα τῆς ψυχῆς καὶ ζόφον οὐκ ἐκτεθέρμαγκεν.

Opponuntur inter se nitor externus et sordes reconditae. Hae autem non, ut opinor, sunt *calefaciendae*, sed *removendae*. Recte ergo Emperius pro ἐκτεθέρμαγκιν coniecit ἐκτεθεράπευκεν. Tutius ambulabit qui Emperios duces sequitur quam qui iis diffidit.

48 D Denique operam demus ut simul discamus ab aliis et ipsi inveniamus; sic obtinebimus

μὴ σοφιστικὴν ἕξιν μηδ' ἱστορικὴν ἀλλ' ἐνδιάθετον καὶ φιλόσοφον.

Nullus hic locus historicae arti, quae profecto non pars est sophisticae sed optimo iure ei *opponi* potest. Sed lege ἐξωτερικήν, pulcherrimum habebis chiasmum:

σοφιστικὴν καὶ ἐξωτερικήν

ἐνδιάθετον καὶ φιλόσοφον

optime inter se opponuntur sophista et philosophus, sed non minus diserte id quod *externum* et id quod ipsi *impositum* est pectori.

Digitized by Google

SPICILEGIUM CRITICUM AD FLORI EPITOMAS.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

L. Annaei Flori Epitomae Libri II
edidit Otto Rossbach, Lipsiae 1896.

Quicumque Flori Epitomas in editione Teubneriana recentissima accurate perlegerit, Rossbachium codicum mss. singulorum pretio diligentissime ponderato perspectoque historiarum contextum caute ac prudenter constituisse grato animo agnoscet, sed idem vehementer dolebit, criticorum nostratium curas minime spernendas, quas in Mnemosynes voluminibus evulgarunt, editorem Germanum omnino latuisse. J. J. Cornelissen in Vol. VI (1878) p. 312 et in Vol. XII (1884) p. 233—245 et J. C. G. Boot in Vol. XVIII (1890) p. 360 multa protulerunt, quae si cognovisset editor in usum suum convertere haud dubie dignatus esset. Hoc insuper in Rossbachii opera vitupero, quod cum librorum capitumque divisionem suam introduxerit — vetustiorem uncinis inclusam adiecerit, paragraphorum numeros non mutavit, sed intra unius capitis spatium novam paragraphorum seriem subinde instituit. Unde fit ut e. g. numeris II. 16. 1 èt initium capitis, quod Bellum Perusinum inscriptum est, significetur èt capitis, cui Triumviratus titulus est. Ita saepius numerum paginae addere opus erit, si ad locum aliquem legentes vocare volueris. Neque Dukeri editionem locupletissimam, quae Salmasii, Freinshemii, Graevii, aliorum animadversionibus munita anno 1722 Lugduni Batavorum emissa est, quamvis Rossbachio nimirum bene notam, futuro Flori editori

Digitized by Google

neglegere iam licebit, quippe quae in commentario permultas coniecturas acutissimas contineat dignissimasque ut in apparatu critico locum suum obtineant, nonnullas etiam emendationes certissimas, quas novus editor iure ac merito recipiat. Nempe in Flori opere perlustrando nemo non identidem haeret in locis, qui etiamnunc manum emendatricem flagitant; e quibus sane multi ita corrupti sunt ut ne principes quidem illi critici auctoris manum restituere potuerint, sed multi etiam, de quibus sanandis sedulo attentoque Historiarum lectori non sit desperandum. Quae cum ita sint, meas qualescumque observationes excutere decrevi, sperans fore ut nonnullae iudicibus idoneis haud prorsus improbabiles videantur.

Prooem. 7 *hic iam ipsa iuventas imperii et quaedam quasi robusta maturitas.*

Scribendum esse *haec iam* Graevius recte monuit, cuius argumenta cum in Dukeri libro exposita sint hic non repetam.

ibid. 8 *a Caesare Augusto in saeculum nostrum haut multo minus anni ducenti, quibus inertia Caesarum quasi consenuit atque decoxit, nisi quod sub Traiano principe movit lacertos et praeter spem omnium senectus imperii quasi reddita iuventute revirescit.*

Verborum *consenuit, decoxit, movit* subiectum intellegendum esse: *populus Rom.* quivis Floriani scribendi generis aliquantulum peritus statim videt; verbi autem *revirescit* subiectum idem esse opinor atque verba *senectus imperii* a nescio quo inserta esse, qui cum in § 5 *infantia* — § 6 *adulescentia* — § 7 *iuventas* suis nominibus dicerentur, hoc loco nomen *senectus* imperii abesse non debere putarit. At fugit eum, verbo *consenuit* (sc. populus Rom.) rem satis iam significatam esse.

I. 1. 9 i. f. *ita ex variis quasi elementis congregavit corpus unum, populumque R. ipse fecit rex. erat unius aetatis populus virorum. itaque matrimonia a finitimis petita quia non impetrabantur, manu capta sunt.*

Ita Rossbachius recensuit e Iordanis codice Pollingensi Rehdig. — codices optimi ad unum omnes praebent *Res.* Veram lectionem esse arbitror: *populumque R. ipse fecit, sed erat unius aetatis populus virorum* neque ad ultimum illud auxilium con-

Digitized by Google

fugiendum iam esse, quod in apparatu critico editor proposuit, voc. *res* uncinis includendi, cum praesertim unde irrepserit quove consilio sit additum nusquam pateat.

I. 1. 11 *spolia insuper opima de rege Acrone Feretrio Iovi manibus suis rex reportavit.*

Tam propter miram sermonis abundantiam quam propter casum dativi suspicio me tenet, verba *Feretrio Iovi* insiticia esse, cf. I. 6. 9: spolia de Larte Tolumnio rege ad Feretrium reportata, I. 20. 5: Marcellus tertia post Romulum patrem Feretrio Iovi opima suspendit.

At fiducia maiore putidum emblema tollendum esse aio quod est I. 1. 3 pag. 9 *ille ancilia atque Palladium, secreta quaedam imperii pignora, Ianumque geminum — virginibus colendum dedit.*

Quasi vero Romani homines, quaenam ancilia atque Palladium essent, docendi fuerint! Nonne ipsum pronomen *quaedam* interpretamenti originem satis superque arguit? Alia non minus insulsa Cornelissen indicavit Mnemos. Vol. XII p. 245.

I. 4. 7 *sic quidem viri, sed ne qui sexus a laude cessaret, ecce et virginum virtus. una ex opsidibus regi datis elapsa custodiam, Cloelia, per patrium flumen equitabat.*

Inter libros, qui varie exhibent: *quid sexus — quis sexus — qui sexus — sexus alter,* codex Nazarianus lectionem genuinam nobis servavit, id quod Salmasius iam monuit sed frustra; at tamen certo certius mihi est, Florum scripsisse: *sed ne quid sexus a laude cessaret.* Quod cum ille commendaret, optimos quosdam auctores *sexum* absolute pro muliebri sexu dixisse affirmavit, sed pro argumento unum hoc attulit: „inde in vetustissimis glossis *sexus γυναικεία φύσις* exponitur". Deinde Graevius postquam Salmasio respondit, id plurimum — non unius glossarii auctoritate firmandum fuisse, ipse N. Heinsii coniecturam *sed ne quid is sexus* suadet, quam Heinsium ipsum in libro suo delevisse itaque postea improbasse Dukerus auctor est. Hic autem editor *quis* de duobus recte dici contendit atque exemplo e Phaedri fabulis petito confirmat.

E lectionibus traditis cum ceterae satis perspicuae sint,

Digitized by Google

scriptura Nazariani *quid* hoc proprium habet ac peculiare, quod scriba aliquis, si in exemplari suo sive *quis* sive *qui* sive *sexus alter* exaratum invenisset, lectionem istam omnibus numeris claram perspicuamque haud temere in deteriorem vel certe obscuriorem immutasse putandus est. Quomodo igitur eius scripturae origo explicari potest?

Id quod Salmasius de vocis *sexus* notione asseverat, D. Heinsius repetiit in Drakenborchii editione Siliana (ad Punic. III. 114): „*sexus* de femina tantum antiquorum more", et e glossario vetere ms. Servii Graeco-Latino promit: *sexus σχῆμα γυναικεῖον*. Ergo e glossario iterum neque ille 'antiquorum illum morem' exemplis auctoritatis maioris stabilivit!

Documento a Graevio postulata denique iam afferre liceat. Inspicias, quaeso, Stat. Ach. I. 355: tu frange regendo indocilem sexuque tene, Theb. V. 105: firmate animos et pellite sexum! 397: rediit in pectora sexus, IX. 609: sexum indignata, XII. 178: sexuque inmane relicto tractat opus, 529: ipsae autem nondum trepidae sexumve fatentur. Praeterea evolvas Sil. It. XIII. 830:

Illa est, quae Thybrim, quae fregit Lydia bella,
Nondum passa marem, qualis optabat habere
Quondam Roma viros, contemptrix Cloelia sexus,

ubi moneo, ne quis forte verbis *nondum passa marem* in eum errorem abducatur ut poëtam dicere voluisse credat, Cloeliam sexum virilem despexisse! Verba idem exprimunt quod Statiana *sexum indignata*: mulier quamvis esset, sexum suum infitiari, tamquam virum se praestare studebat. Quoniam igitur manifestum iam est, voc. *sexus* absolute pro sexu muliebri usurpatum esse, nonne Nazariano tandem aliquando fides habenda est, qui eam lectionem nobis servavit quae librariorum iudicio vel somnolentiae imputari nequeat, sed cuius origo ex eo tantum explicari possit quod vera est?

Ceterum pro verbo *equitabat* Florum scripsisse puto: *equo natabat*, quae vocabula in unum coaluisse videntur.

Locos velim mecum consideres, quibus alii rem eam enarraverunt.

Liv. II. 13. 6 (Cloelia) dux agminis virginum inter tela hostium Tiberim tranavit, ibid. 11 pace redintegrata Romani novam in femina virtutem novo genere honoris, statua equestri,

Digitized by Google

donavere; in summa sacra via fuit posita virgo insidens equo. Deinde Plin. N. H. XXXIV. 6. 7 de statua illa equesti agit, quam alii Cloeliae, alii Valeriae fuisse Publicolae consulis filiae tradant „eamque solam refugisse Tiberimque transnatavisse" cet.

Si quis forte miratur, virginem equestri statua donatam esse, Plutarchum in Vita Poblicolae c. 19 inspiciat: ἔνιοι δέ φασι μίαν αὐτῶν, ὄνομα Κλοιλίαν, ἵππῳ διεξελάσαι τὸν πόρον ἐγκελευσμένην ταῖς ἄλλαις νεούσαις καὶ παραθαρρύνουσαν, qui deinde narrat, Porsennam eam equo magnifico donasse sive quod illa sola equo flumen tranasset sive quo virtutem eius remuneraret.

Quod apud Florum nunc legitur, Cloeliam per patrium flumen equitasse, id ita tantum fieri potuit si Tiberis eo loco aut vadosus fuisset aut glacie constrictus, cf. I. 39. 5: Minucius toto vastavit Hebro, multis quidem amissis, dum per perfidum glacie flumen equitatur. Neutrum vero usu venit, sed utique sive equo seu suis ipsius viribus in alteram ripam enatavit. Cf. etiam II. 13. 59: (Caesar) inde depulsus in maria mira felicitate ad proximam classem enatavit.

I. 5. 9 *Coriolos quoque — pro pudor — victos adeo gloriae fuisse, ut captum oppidum Gnaeus Marcius Coriolanus quasi Numantiam aut Africam nomini indueret.*

Nomen *Coriolanus* librarii potius quam auctoris videri Gruterus ante me monuit.

I. 7. 17 (Gallos) *Camillus adeo cecidit ut omnia incendiorum vestigia Gallici sanguinis inundatione deleret. agere gratias diis immortalibus ipso tantae cladis nomine libet. pastorum casas ignis ille et flamma paupertatem Romuli abscondit. incendium illud quid egit aliud, nisi ut destinata hominum ac deorum domicilio civitas non deleta nec obruta, sed expiata potius et lustrata videretur?*

Verba *pastorum — abscondit* in marginem releganda sunt, unde in textum irrepserunt ubi nunc orationis cursum moleste interrumpunt ac conturbant.

I. 13. 17 *omnium vulnera in pectore, quidam hostibus suis morte sua conmortui, omnium in manibus ensis, et relictae in voltibus minae, et in ipsa morte ira vivebat.*

Digitized by Google

Puerilem istam dicendi rationem e codicis Bambergensis et Iordanis librorum consensu editor recepit, at sanae lectionis vestigia libri alteri, Nazarianus et Vossianus, praebere videntur, in quibus haec leguntur: *quidam hostibus suis inmortui.* Suspicor enim olim scriptum fuisse: *quidam hostibus suis morte mutua inmortui.* Cf. I. 4. 8: donec Arruntem filium regis manu sua Brutus occidit superque ipsum mutuo volnere expiravit, II. 13. 12: ergo cum mutuis viribus in suum quisque decus niterentur, II. 13. 13: quia mutuo metu tenebantur.

I. 17. 4 de Camillo: *sed hic melior in capta urbe consenuit et mox supplices de hoste Gallo vindicavit.*

In codice Bamb. post *melior* exaratum est *vis*, quod ex *Veis* ortum esse Seebodius putabat; Mommsen *sed hic humilior Veis* — Baehrens *sed hic melior civis* coniecerunt. Quidni reponimus id quod in promptu est: *sed hic melior vir in capta urbe consenuit?*

I. 18. 7 *ut non arte factae, sed quodam munere deorum conversae in naves atque mutatae arbores viderentur.*

Ordine verborum *iu naves* et *atque* inverso maluerim: *sed quodam munere deorum conversae atque in naves mutatae arbores viderentur.*

I. 18. 32 *magna clades, sed non sine aliqua principis populi dignitate interceptam tempestate victoriam et triumphum perisse naufragio.*

Verba haec omni sensu carere, nisi pro *dignitate* scribatur *indignitate*, Cornelissenii opinio est, at vero dignitas illa qualis fuerit verba quae continuo sequuntur: *et tamen — populus R. et sic triumphavit* quamvis tecte indicant. Alia tamen corruptela locum laborare censeo, videlicet verbum *accepta* ante *interceptam* excidisse, cuius pristinae lectionis vestigium etiamnunc agnosco in codicis Naz. scriptura: *intercepta.*

I. 19. 2 *quippe iam Ligures, iam Insubres Galli, nec non et Illyrii lacessebant, sitae sub Alpibus id est sub ipsis Italiae faucibus gentes*, cet.

Digitized by Google

Verba *nec non et Illyrii* expungenda sunt, quandoquidem hoc loco duas tantum gentes Florus significavit, nam neque ad Illyrios, de quibus demum I. 21. 1 agere instituit, ea quae sequentibus paragraphis exponuntur pertinent, et in § 3 haec leguntur: *nec aliter utraque gente quam quasi cote quadam populus Romanus ferrum suae virtutis acuebat.*

I. 20. 1 *Gallis Insubribus et his accolis Alpium animi ferarum, corpora plus quam humana erant, sed — experimento deprehensum est — quippe sicut primus impetus eis maior quam virorum est, ita sequens minor quam feminarum, Alpina corpora umenti caelo educata habent quiddam simile nivibus suis.*

Difficultates, quas hic locus interpretibus exhibuit (cf. longissima Dukeri annotatio), omnes sublatas iam esse videbis, si voc. *quippe* ante *sicut* inducendum, reponendum vero ante nomen *Alpina* mihi credideris.

I. 22. 7 *tergiversantibus Poenis dux legationis 'quae' inquit 'mora est?* [*Fabius*] *'in hoc ego sinu bellum pacemque porto; utrum eligitis?'*

Graevio auctore editor nomen, quod codex unus post *legationis* positum exhibet, inclusit, sed an servandum sit nescio verum traiectum post vocabulum *Poenis.*

I. 22. 14 *imminentem temerario duci cladem praedixerant insidentia signis examina et aquilae prodire nolentes et commissam aciem secutus ingens terrae tremor; nisi illum horrorem soli equitum virorumque discursus et mota vehementius arma fecerunt.*

Suspicio mihi orta est, postremam periodum, cuius verba iam Salmasio et Graevio parum Latina ac prava visa sunt, non ipsi auctori deberi, sed a lectore incredulo olim ascriptam esse.

I. 22. 16 *callidus imperator in patentibus campis observato loci ingenio, quod et sol ibi acerrimus et plurimus pulvis et eurus ab oriente semper quasi ad constitutum ita instruxit aciem, ut Romanis adversus haec omnia obversis secundum caelum tenens vento pulvere sole pugnaret.*

Digitized by Google

Rossbachio si Cornelissenii coniectanea innotuissent, quin hunc locum melius constituisset quam nunc est equidem vix dubito. Ille enim callidam observationem, qua Eurum semper ab oriente flare Hannibal senserit, iure deridens pro istis stultitiis probabiliter emendavit: *eurus oboriens semper.* Postrema quoque verba tetigit proponens: *ut Romanis ad haec omnia obversis ipse secundum* e. q. s. E quibus illud *ipse* mihi quoque in mentem venerat, quod excidisse in libris ceteris — in scriptura codicis Naz. *quasi* quamvis forma corrupta superesse persuasum habeo.

I. 22. 51 *Nero in ultimo Italiae angulo submovebat Hannibalem, Livius in diversissimam partem, id est in ipsas nascentis Italiae fauces signa converterat.*

Corrigendum puto: *renascentis.* Cf. I. 22. 27: prima redeuntis et, ut ita dixerim, revivescentis imperii spes Fabius fuit.

I. 24. 10 *talem ergo regem iam luxuria sua debellatum — populus R. — coegit ab insula fugere.*

Emendandum erit: *debilitatum*, cum postea demum (vide § 14 infra) populo Romano „debellari regem placet". Cf. I. 27. 4: sic illa genuina feritas eorum Asiatica amoenitate mollita est, II. 5. 3 i. f.: senatus exilio Metelli, damnatione Rutili debilitatus, omne decus maiestatis amiserat.

I. 27. 6 *sed alligati miraculo quidam fuere, cum catenas morsibus et ore temptassent, cum offocandas invicem fauces praebuissent.*

Abundantia ista frigidissima, quae est in verbis *morsibus et ore*, neque II. 27. 17 cernitur: *quippe cum catenas morsibus temptarent, feritatem suam ipsi puniebant*, neque hoc loco ferenda videtur; forsitan auctor scripserit: *morsibus et robore*, cf. I. 38. 13: ipsa soli caelique clementia robur elanguit (Cimbrorum sc.).

I. 31. 8 *comploratum igitur publice statim et pari voce clamatum est 'ad arma' seditque sententia quoquo modo rebellandum.*

Corrigas, quaeso, *statimque pari voce*, cuius verae lectionis vestigium remansit in codice uno, ubi *statum.* legitur. Cf. I. 40. 11.

Digitized by Google

I. 31. 10 *in armorum officinas aurum et argentum pro aere ferroque conflatum est, in tormentorum vincula crinis suos matronae contulerunt.*

Legendum: *in armorum officinis.* Si accusandi casum scriptor posuisset, eum non *conflatum,* sed *conlatum* scripturum fuisse putarem, quod quamquam sequens verbum *contulerunt* apud Florum quidem non vetat, mutatio a me proposita utpote lenissima probabilior visa est atque ita sane a Dukero recensitum esse video.

I. 33. 14 *summus vir astu et audacia, si processisset, Olyndicus, qui hastam argenteam quatiens quasi caelo missam vaticinanti similis omnium in se mentes converterat.*

In libris mss. optimis scriptum est: *audaciae* et *solondicus,* sed editoribus plerisque verisimile est, virum significari qui in Livii Lib. 43 Epitome (Rossbachius perperam Lib. 53 dicit) *Olonicus* nuncupatur. Nescio tamen an sit legendum: *summus vir astu et audacia et, si processisset, Solon Celticus,* cl. § 15 infra: et, si fortuna cessisset, Hispaniae Romulus (de Viriato).

I. 34. 5 *Hostilium deinde Mancinum. hunc quoque adsiduis caedibus subegerunt, ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri quisquam sustineret.*

Mommsen hunc locum, quo verba *Hostilium deinde Mancinum* quasi in aëre pendent, eo in integrum restituere conatus est, quod post *Mancinum* verbum *adorti* inseruit; nihil vero addendum, sed unam voculam delendam esse existimo ut plana omnia reddantur ac perspicua. Credo enim, *hunc* ex ultimarum litterarum nominis *Mancinum* dittographia natum esse atque uno tenore olim scriptum fuisse: *Hostilium deinde Mancinum quoque a. c. subegerunt.* Praeterea pro *caedibus* lectionem veram ac genuinam esse suspicor: *cladibus.*

I. 34. 10 *quippe adsiduis et iniustis et servilibus maxime operibus adtriti ferre plenius vallum — iubebantur.*

Quousque tandem hic locus coniecturis sollicitandus est? Pro *iniustis* olim *insuetis* substituere voluerunt, deinde Mommsen *invisis* — Rossbachius *inusitatis* commendarunt. At, hercle, lo-

Digitized by Google

cus in Dukeri editione cl. Verg. Georg. III. 346 optime explicatur: „ut *iustum* dicitur pro eo cui modus inest, ita *iniustum* pro immodico et nimio". Ergo denique iam coniecturis hic abstinendum erit.

I. 34. 1 (p. 83) *Hactenus populus R. pulcher egregius pius sanctus atque magnificus, reliqua saeculi ut grandia aeque, ita vel magis turbida et foeda crescentibus cum ipsa magnitudine imperii vitiis.*

Immo potius: *ita vero magis turbida* e. q. s.

I. 36. 9 *haec altera contra regem causa belli fuit. igitur sequens ultio mandatur Albino.*

N. Heinsius maluit: *praesens ultio*; praestare videtur: *frequens ultio.*

I. 36. 10 (Metellus) *qui callidissime hostem nunc precibus nunc minis, iam simulata iam vera fuga eludentem artibus suis adgressus est.*

Certam et evidentem Freinshemii emendationem *callidissimum* editor ne commemoravit quidem. Cf. I. 36. 2 ubi de eodem Iugurtha haec dicuntur: quippe rex callidissimus populum Romanum armis invictum opibus adgressus est, et I. 36. 17, ubi idem appellatur 'fraudulentissimus regum'. Similiter I. 22. 12 Poeni 'callidissimi hostes' audiunt, I 22. 16 Hannibal 'callidus imperator', denique I. 40. 18 Mithridates 'rex callidus'.

I. 38. 13 *ad hoc panis usu carnisque coctae et dulcedine vini mitigatos Marius in tempore adgressus est. † venere illi quam et in barbaris multa vestigia. diem pugnae a nostro imperatore petierunt,* cet.

Salmasius, Halmius, Iahnius, Sauppius, ipse Rossbachius qualia proposuerint ut probam et sinceram lectionem revocarent hic non repetam, quandoquidem verba hucusque male intellecta itaque male temptata esse persuasissimum mihi habeo. Barbarorum robora in Venetia, mollissima Italiae regione, ipsa soli caelique clementia elanguisse legimus, Marium autem eos aggressum esse, cum praeterea usu panis et carnis coctae et dul-

Digitized by Google

cedine vini mitigati ac molliti essent. Quid iam in istis blandimentis, quibus vires animi corporisque apud Cimbros enervatae dicuntur, deesse sciolo alicui videri potuit? Scilicet amores, Veneris commercium, nam Ceres et Bacchus aderant — iam Veneri frigere non licuit. Itaque mihi quidem constat, verba illa *venere illi quam et in barbaris multa vestigia* additamentum esse, quo magistellus nescioquis illam vitiorum seriem, imperfectam sibi visam, complere conatus sit; formam autem eius olim fortasse fuisse: et venere illa, quam et in barbaris (sc. fuisse) multa vestigia (sc. sunt). Eliminanda igitur, non emendanda verba ea censeo ubi nunc leguntur, nam hoc quoque tu, lector, scito, in codice Bamb. verba *est — vestigia*, in cod. Voss. *venere — vestigia* non reperiri!

I. 38. 20 *quippe eodem die quo gesta res est visi pro aede Pollucis et Castoris iuvenes laureatas praetori litteras dare, frequensque in spectaculo rumor victoriae Cimbricae. ** 'feliciter!' dixit.*

Spretis Gruteri, Freinshemii, Dukeri sententiis editor Iahnium secutus lacunam statuit, quam voce *subclamans* Halmius explendam putavit. Aliter tamen loco consulendum est; scripsit Florus: *visi pro aede Pollucis et Castoris iuvenes laureatas praetori litteras dare, frequensque in spectaculo rumor 'feliciter!' dixit* atque magnopere miror, neminem ante me perspexisse, verba *victoriae Cimbricae* ab auctoris manu proficisci minime potuisse, quae siquis ascripsit ad verba *laureatas litteras* illustranda loco alieno in textum recepta sunt, siquis addidit ut voc. *rumor* explicaret, locum non intellexit. Florus enim hoc voluit: casu factum est, ut uno eodemque tempore èt iuvenes praetori litteras laureatas dare viderentur èt in theatro acclamatio 'feliciter!' sonaret populi nescio cui applaudentis. Ita demum sequentia quoque lucida ac bene observata videbis, quae sunt (§ 21): quippe velut elata montibus suis Roma spectaculo belli interesset, uno eodemque momento, cum in acie Cimbri succumberent, populus in urbe plaudebat.

I. 42. 3 (M. Antonius) *dedit itaque poenas vecordiae. nam plerasque naves intercepere hostes captivaque corpora religantes velis*

Digitized by Google

ac funibus suspendere ac sic velificantes triumphantium in modum Cretes portibus suis adremigaverunt. Metellus deinde totam insulam igni ferroque populatus intra castella et urbes redegit.

Nomen *Cretes*, quod post *hostes* abundat, ad verbum *redegit* desideratur, de loco suo migravit et reponendum est post *populatus*.

I. 44. 2 (Cyprum) *insulam veteribus divitiis abundantem et ob hoc Veneri sacram Ptolomaeus regebat.*

Corrigendum esse *ad hoc* Freinshemius pridem monuit, sed frustra. Apud Florum *ad hoc* pro: insuper, praeterea frequens est, cf. I. 38. 13, I. 45. 25, II. 13. 40, II. 13. 91, II. 21. 5 et 6 (i. f.).

I. 45. 6 *Aquitani, callidum genus, in speluncas se recipiebant: iussit includi; Morini dilabebantur in silvas: iussit incendi. nemo tantum feroces dixerit Gallos: fraudibus agunt. Indutiomarus Treveros, Ambiorix concitavit Eburones.*

Emblema manifestum in marginem ablega, ubi olim homuncio, veritus ut verba *nemo tantum feroces dixerit Gallos* satis perspicua essent, ascripsit *fraudibus agunt* h. e. quippe qui ceteroquin fraudibus ac dolis uti soleant.

I. 45. 17 *plena erant tumultu hostico litora, et trepidantia ad conspectum rei novae carpenta volitabant. itaque trepidatio pro victoria fuit.*

Praetulerim: *istaque*, cf. II. 9. 25: quattuor milia deditorum inermium civium in villa publica interfici iussit: isti tot in pace non plures sunt?

I. 45. 26 *ipse ille rex, maximum victoriae decus, supplex cum in castra venisset, ecum et phaleras et sua arma ante Caesaris genua proiecit. 'habe' inquit. 'fortem virum, vir fortissime, vicisti'.*

Virum sane fortem, verum magis etiam propter corporis vires vere Milonianas mirandum, qui equum suum ante Caesaris genua proiecerit! At cum praesertim e quattuor codicibus insignissimis unus . *cum* exhibeat, unus *ecum et* omiserit, Gruteri propositum *secum*, quod ipse quoque conieceram, haud indignum

Digitized by Google

videtur quod saltem ab editore in apparatu critico commemoretur, neque scio an etiam dignum quod pro lectione ineptissima in textum recipiatur.

II. 6. 12 *fusae Rutili copiae, fusae Caepionis. nam ipse Iulius Caesar exercitu amisso cum in urbem cruentus referretur miserabili funere, media urbe per viam defecit.*

Ita post innumerabilia fere criticorum conamina Rossbachius Titzii emendatione *defecit* recepta locum constituit e codicum mss. scriptura *mediam urbem per viam fecit.* Quodsi insuper virgulam, quae post *funere* nunc est, induxisset atque ante *miserabili* collocasset, nihil iam difficultatis nobis esset relictum, nempe verba *miserabili funere* ad sequentia pertinere nemo non vel primo aspectu sibi persuadebit. In Dukeri editione verba, quamquam recte distincta sunt, cum Titzii emendatio nondum prolata esset, ipsa male sunt comparata; edidit enim Dukerus: *referretur, miserabili funere mediam etiam Urbem perviam fecit* atque laudantur coniecturae Lipsii *permadefecit* et Graevii *per mediam etiam urbem viam fecit.*

II. 6. 13 *sed magna populi R. fortuna et semper in malis maior totis denuo viribus consurrexit.*

Conicio: *denique* cl. II. 8. 12: tandem enim totis imperii viribus contra myrmillonem consurgunt. Vocabulum etiam occurrit II. 30. 27 et 28.

II. 7. 7 *quin illud quoque ultimum dedecus belli, capta sunt castra praetorum — nec nominare ipsos pudebit — castra Manli Lentuli, Pisonis Hypsaei.*

Indigne spreta est N. Heinsii et Graevii sententia, voc. *castra* posteriore loco repetitum delendum esse.

II. 7. 10 (Athenio) *ipse veste purpurea argenteoque baculo et regium in morem fronte redimita non minorem quam ille fanaticus prior conflavit exercitum, acriusque multo, quasi et illum vindicaret, vicos oppida castella diripiens in servos infestius quam in dominos quasi in transfugas saeviebat.*

Verbis traditis transpositis editor ista recensuit, ipse quidem

Digitized by Google

parum sibi confidens, quia infra rogat: an *in dominos mitior, in servos infestius*? Praebent enim e codicibus optimis Bamb. et Iord. *in dominos quam in servos infestius*, Naz. vero et Voss. *in dominos in servos infestius*, quorum hos locum a librario neglegenti mutilatum servasse nullo instituto medendi conamine arbitror — illos iam prae se ferre corruptae lectionis emendandae vestigium scilicet inserto vocabulo *quam*. Post *dominos* enim propter litterarum similitudinem omissum esse suspicor voc. *minus*, quo reducto probam et genuinam lectionem ita revocabo:

in dominos minus, in servos infestius quasi in transfugas saeviebat.

II. 8. 10 *inde iam consulares quoque adgressus in Appennino Lentuli exercitum percecidit, apud Mutinam Gai Cassi castra delevit.*

Post voc. *quoque* excidisse credo: *exercitus* propter idem vocabulum in versu sequenti repetitum.

II. 9. 8 *tum ex consulto senatus adversariis hostibus iudicatis in praesentem tribunum aliosque diversae factionis iure saevitum est; Marium servilis fuga exemit, immo fortuna alteri bello reservavit.*

Nisi Florum nostrum Sullanum facere malueris, mecum rescribas: *iure belli saevitum est*. Vocabulum facile omitti potuit propterea quod mox recurrit. Formula *iure belli* legitur II. 9. 28, 11. 2, 33. 52.

II. 9. 25 *donec admonente Fufidio vivere aliquos debere, ut essent quibus imperarent, proposita est ingens illa tabula, et ex ipso equestris ordinis flore ac senatu duo milia electi qui mori iuberentur: novi generis edictum.*

Importunum additamentum resecandum puto, quod est *novi generis edictum*.

II. 10. 2 (Sertorius) *malis suis maria terrasque permiscuit; et iam Africae, iam Balearibus insulis fortunam expertus usque in Oceanum Fortunatasque insulas penetravit consiliis, tandem Hispaniam armavit.*

Voc. *consiliis*, quod in codd. Naz. et Voss. non legitur, eo loco quo in ceteris libris exaratum est, equidem non explico,

Digitized by Google

ad *malis suis* aegre desidero. Verisimile videtur, id in archetypo post *suis* prius omissum atque in margine a scriba additum cum esset, postea ab aliis neglectum — ab aliis in textum non suo loco receptum esse.

II. 12. 6 *tanti sceleris indicium per Fulviam emersit, vilissimum scortum, sed patriciis innocentius.*

Immo *parricidis innocentius* h. e. innocentius tamen quam ipsi coniurati, quos nomine eo Florus perpetuo denotat, cf. II. 12. 11: in carcere parricidae strangulantur, II. 17. 1: illo ipso parricidio perdiderunt.

II. 12. 8 *Lentulus destinatum familiae suae Sibyllinis versibus regnum sibi vaticinans ad praestitutum a Catilina diem urbe tota viros faces tela disponit.*

Nisi apud Florum haec verba legerentur, pro *sibi vaticinans* quin emendandum esset *sibi vindicans* non dubitarem, nunc verbum qualecumque intactum relinquere tutius est.

II. 13. 85 *congestis cadaveribus agger effectus est, quae pilis tragulisque confixa inter se tenebantur.*

In libris Naz. et Voss. est: *pilis iaculisque* itaque Dukerus recensuit, e Bambergensis vero scriptura corrupta *plaustri stragulisque* multi coniecturas confinxerunt, quae cum de vocabulo illo restituendo inter se differant (*phalaricis — balistis — lanceis*), ad unam omnes voc. *tragulisque* tuentur. At teli, cui tragulae nomen erat, natura ipsa vetabat ne rebus configendis inserviret, siquidem ea vera sunt quae de telo in Mnemos. Vol. XXXVIII (1910) p. 225—233 exposui. Quapropter lectio codicum Naz. et Voss. unice vera mihi quidem videtur.

II. 15. 2 *quippe cum intra octavum decimum annum tenerum et obnoxium et opportunum iniuriae iuvenem videret, ipse plenae ex commilitio Caesaris dignitatis lacerare furtis hereditatem, ipsum insectari probris,* cet.

Siquid hic mutandum esset, Graevius invitis libris *opportunum iniuriae* deleturus fuisset, verum nihil denique mutandum censuit. Hauptius verba *et obnoxium* induxit, Rossbachius autem

Digitized by Google

verba *et opportunum* suspecta ducit. Mihi potius *tenerum et obnoxium* glossa esse videtur, quorum verborum illud ad verba *intra octavum decimum annum* — hoc ad verba *opportunum iniuriae* illustranda fuerit ascriptum, glossam autem antea suprascriptam post per errorem in verborum contextum irrepsisse.

II. 16. 2 *semper alias Antonii pessumum ingenium Fulvia tum gladio cincta virilis militiae uxor agitabat.*

Extrema illa *virilis militiae uxor* nil esse nisi verba et ineptias èt alii olim viderunt èt Cornelissen denuo monuit. At neque huius coniectura *virilis militiae ductor* neque aliorum proposita hucusque satis probabilia visa sunt, e quibus Anna Fabri *virilis audaciae* coniecit, Baehrens voc. *militiae* delendum putavit, Rossbachius *virilem militiam* [*uxor*] ad paginae calcem proposuit. Equidem scriptum esse credo:

Fulvia tum gladio cincta cuncta virilis militiae uxor agitabat.

II. 16. 1 (p. 157) *Cum solus etiam gravis paci, gravis rei publicae esset Antonius, quasi ignis incendio Lepidus accessit. quid contra duos consules, duos exercitus?*

Locum sanare multi varie conati sunt, ceterum Graevius nomen *Caesar* excidisse recte monuit, quod ille post voc. *exercitus* — ego vero post *accessit* inserendum esse opinor: similitudinem, quae inter litterarum ductus nominis atque verbi partis posterioris intercedit, causam esse puto qua illud omissum sit.

II. 18. 2 (Sextus Pompeius) *o quam diversus a patre! ille Cilicas extincxerat, hic se piratica tuebatur. Puteolos Formias Vulturnum, totam denique Campaniam — populatus est.*

In codicibus mss. ante nomen *Puteolos* scriptum est: *per*, quod Bezzenbergero duce editor omisit, ortum esse credens ex *p. n.* (= proprium nomen), quae litterae alibi quoque nominibus propriis suprascriptae inveniuntur. At profecto exempla quae affert (nomina *Olyndicus, Viriatus, Indutiomarus*) utpote peregrina et legentibus permultis ignota non ea sunt quae pro argumento citari liceat; quemquam ad *Puteolos*, nomen Latinum et lippis ac tonsoribus notissimum, litteras illas monitorias umquam ascripsisse haud facile crediderim. Nonne scripsisse putandus est

Digitized by Google

noster: *pro! Puteolos — populatus est?* Interiectio saepissime apud Florum occurrit, cf. I 36. 9; II. 9. 2; 11; 13. 14.

II. 18. 4 *quantum id, sed breve gaudium fuit, cum in Baiani litoris mole de reditu eius et bonorum restitutione convenit.*

Tolle iners et fatuum additamentum *sed breve*, quod etiam cum compositione verborum pugnat.

II. 18. 9 *non alia post Xerxen miserabilior fuga. quippe modo trecentarum quinquaginta navium dominus cum sex septemve fugiebat extincto praetoriae navis lumine, anulis in mare abiectis, pavens atque respectans, et tamen non timens nisi ne periret.*

Haerent interpretes in vocabulo *anulis*, pro quo Cornelissen obtulit *armis*. Corruptela manifesta est, sed displicet medela. Pompeius fugam suam quam maxime celare studet, quod ut efficiat navigat extinctis luminibus atque sublatis nimirum omnibus navigii armamentis, quae cum alta ac conspicua sint procul cerni possint, qua de causa Florum scripsisse mihi persuasum est: *antemnis in mare abiectis.*

II. 20. 3 *et hic statim quasi victor sequebatur, cum subito nec magna hostium manus ex inproviso et iam in fessos via sub vespere velut nimbus erupit.*

Lege: *subita nec magna hostium manus*, cl. § 9 infra: et utriusque caeli subita mutatio pro pestilentia fuit, II. 13. 59; (Caesar) in paeninsulam Pharon subitus evasit.

II. 20. 10 *sic vix tertia parte de sedecim legionibus reliqua, cum argentum eius passim dolabris concideretur et subinde inter moras mortem a gladiatore suo flagitasset egregius imperator, tandem perfugit in Syriam.*

Immo hercle *cum agmen eius passim dolabris concideretur.* Agmen apud Florum saepius pro exercitu positum est, cf. I. 40. 29, II. 9. 6, II. 13. 62.

Digitized by Google

DE INVECTIVIS

QUAE TAMQUAM

SALLUSTII ET CICERONIS

TRADITAE SUNT.

SCRIPSIT

ALPHONSUS KURFESS.

Invectivas, quae Sallustii et Ciceronis nominibus feruntur, Sebastianus Corradus [1]) primus ut subditicias reiecit. nam in utraque oratiuncula sententiarum ineptias consimiles nec Sallustio nec Cicerone dignas inveniri contendit, unde eluceat eas ab uno eodemque rhetore compositas esse. Corradi sententiam omnes, qui postea has invectivas ediderunt, usque ad Henricum Iordan [2]) secuti sunt [3]).

Sed nuper simul tres viri docti hanc quaestionem denuo tractaverunt. Reitzenstenius [4]) docuit Sallustii personati in M. Tullium invectivam anno a. Chr. n. quinquagesimo quarto scriptam esse; nam usque ad hunc tantum annum Ciceronis vitam auc-

1) Quaestura sive Egnatius. Venetiis 1537.

2) C. Sallusti Crispi Catilina, Iugurtha, historiarum reliquiae codicibus servatae. accedunt rhetorum opuscula Sallustiana. Henricus Iordan tertium recognovit. Berolini 1887.

3) Conferatur etiam H. Iordan, Die Invectiven des Sallust und Cicero, Hermes XI (1876) p. 305, — et Fr. Vogel, Acta seminarii philologici Erlangensis (ed. I. Mueller et Ed. Woelfflin), vol. I (1878) p. 325 'De Pseudosallustii in Tullium et invicem invectivis'.

4) Hermes 33 (1898) p. 87 'Pseudosallusts Invektive gegen Cicero'.

Digitized by Google

torem respexisse. deinde Eduardus Schwartz [1]) longius progressus invectivam L. Calpurnio Pisoni, Caesaris socero, attribuit. Piso ille anno quinquagesimo octavo Ciceronis exilium perpetraverat et ipse post consulatum Macedoniam acceperat. sed Cicero, qui in urbem reversus in Pisonem furere non desiit, anno quinquagesimo quinto de Pisone ex Macedonia revocando ad senatum rettulit. deinde Piso in senatu acerrimam in Ciceronem orationem habuit. cui Cicero respondit et orationem Pisonianam vulgavit. contra hanc orationem a Pisone scriptam esse invectivam Sallustii nomini addictam Eduardus Schwartz opinatur [2]).

Wirzius [3]) denique censet invectivam Caesare, Cicerone, Sallustio iam mortuis scriptam et sub nomine Sallustii editam esse [4]), neque vero ex schola, sed ex vita publica [5]) ortam esse [6]).

1) ibid. p. 101 sq.

2) Pisonem in Ciceronem invectivam scripsisse apparet ex Cic. ep. ad Quint. III, 1, 11: alterum est de Calventii Marii (i e. Pisonis) oratione: quod scribis, miror tibi placere me ad eam rescribere, praesertim cum illam nemo lecturus sit, si ego nihil rescripsero, meam in illum pueri omnes tamquam dictata perdiscant.

3) 'Sallustius in Ciceronem', ein klassisches Stück Anticicero (Festgaben zu Ehren M. Büdingers, Innsbruck 1898, p. 91).

4) Tale quid Augusti aetate factum esse nos docet Asconius Pedianus (p. 93, 24 Clark): huic orationi Ciceronis (i. e. in toga candida) et Catilina et Antonius contumeliose responderunt, quod solum poterant invecti in novitatem eius. feruntur quoque orationes nomine illorum editae non ab ipsis scriptae, sed ab obtrectatoribus: quos nescio an satius sit ignorare.

5) Wirz p. 110: Dass ein politisches Pamphlet vorliegt, schliesse ich aus dem warmen, von wahrer Leidenschaft durchdrungenen Ton, der aus dem Ganzen spricht und im Verlaufe immer erregter wird, der weit entfernt ist von gemachter und erkünstelter Entrüstung.

6) Post hos tres viros doctos G. Peiser dissertatiunculis illis mirum in modum plane neglectis in programmate Poseniano anni 1903 'de invectivis, quae Sallustii et Ciceronis nominibus feruntur', scripsit. etiam hic miratus est Pseudosallustium finxisse non multo post causam Vatinii hanc orationem esse habitam, cum in posteriore invectiva multa inveniantur, quae post annum a. Chr. n. quinquagesimum quartum acciderint. scribit enim p. 10 et q. s.: 'Quae discrepantiae adhuc vix adnotatae (?) mihi primum suspicionem moverant a diversis grammaticis diversis temporibus invectivas esse compositas. sed hanc opinionem reiciendam esse ex uno eodemque invectivarum genere dicendi supra collegimus, neque ob ea, quae attuli, inter se repugnantia ut recipiatur necesse est. id unum affirmare ausim, falli, qui censeant ab rhetore ipsa collecta esse convicia, quae profert. cur enim omnia, quae post a. 700 Ciceroni acciderunt, omisisset, Sallustii autem totam vitam amplexus esset? discrepantiam in ipsa fontium, ex quibus hausit, indole positam esse credo. quales fuerint, iam cognosci potest. usus est noster ad priorem invectivam componendam sive epistula sive oratione non multo post a. 700 ad infamiam Ciceronis edita, qua potissimum

Digitized by Google

Inter viros doctos alii hanc tam sagacem Schwartzii opinionem comprobaverunt, veluti B. Maurenbrecher [1]), Eduardus Meyer, Eduardus Norden [2]), alii gravissime impugnaverunt, veluti Fridericus Schoell [3]) et Thadaeus Zielinski [4]).

Via, qua Reitzensteinius [5]) et Eduardus Schwartz [6]) progrediuntur, impeditior esse mihi videtur quam ut ad certum finem pervenire possimus. nam invectivam a Pisone scriptam et sub ipsius nomine editam, deinde excerptam ita, ut ψόγος tantum servaretur, ἀπολογία autem periret, tum sine nomine in antiquariorum bibliothecis repertam et Sallustii nomini adscriptam esse, idque ut post Caesaris, Ciceronis, Pisonis, Sallustii mortem, ita ante Quintiliani aetatem, quippe qui hanc invectivam sub nomine Sallustii citet [7]), factum esse, quis crediderit? itaque Fridericus Schoell [8]) de hac invectiva recte sic iudicat: 'Nur um 'persönliche Bemerkungen' [9]), nicht um eine wirkliche Debatte handelt es sich in diesem angeblichen Auszug aus einer höchst unparlamentarischen parlamentarischen Verhandlung des Senats aus der Zeit Ciceros und Sallusts'. eodem redit id, quod Zielinski [10]) ad verba 'ubi querar? quos implorem? (inv. I, 1)' adnotat; dicit enim auctorem hanc 'expeditionem' Ciceronianam vel tralaticiam perverse adhibuisse, cum eam ex iudiciali genere dicendi in orationem in senatu habitam transtulerit.

Deinde maximo impedimento est, quod Sallustius personatus, id quod Zielinski [11]) primum opponit, domum Ciceronis deletam

---

inconstantia eius notabatur, ad posteriorem vita Sallustii post mortem eius conscripta.' cf. etiam May, Bursians Jahresberichte CXXXIV (1907) p. 184.

1) Berl. philol. Wochenschrift 1899, col. 298.

2) Gercke-Norden, Einleitung in die Altertumswissenschaft I, 548.

3) Zu Pseudo-Sallusts Invectiva. Mus. Rhen. 57 (1902) p. 159 e. q. s.

4) Die Cicerokarikatur im Altertum. Cicero im Wandel der Jahrhunderte² (1908) p. 347 e. q. s.

5) l. c. p. 93.

6) l. c. p. 103.

7) Inst. IV 1, 68 et IX 3, 89.

8) l. c. p. 163.

9) Cf. inv. in Cic. I, 1: respondebo tibi, ut si quam male dicendo voluptatem cepisti, eam male audiendo amittas.

10) l. c. p. 349.

11) l c. p. 348

Digitized by Google

esse ignorat [1]), cum Cicero in Pisonem propterea vehementissime invectus sit. cf. in Pis. 26: *an tum eras consul, cum in Palatio mea domus ardebat non casu aliquo, sed ignibus iniectis instignante te? ... at tu illo ipso tempore apud socrum tuam prope a meis aedibus ... sedebas non exstinctor, sed auctor incendii et ardentis faces furiis Clodianis paene ipse consul ministrabas.* — Piso igitur, si invectivam scripsisset, aut domum Ciceronis silentio praeterire aut a crimine illo se defendere debuit.

Tum contra Schwartzium hoc proferri posse puto, quod celeberrimus ille Ciceronis ex carmine de consulatu versus 'cedant arma togae, concedat laurea laudi', de quo Cicero sui defendendi causa in oratione Pisoniana multa verba [2]) fecerat, in invectiva repetitur. Pisonem Ciceronis oratione pervulgata in responso hunc versiculum iterum protulisse vix quisqam crediderit. sed hoc tenendum est: auctor invectivae non ipsa Ciceronis verba attulit, sed versum paululum immutavit: 'concedat laurea *linguae*' [3]). cui non in mentem veniat Cic. de or. II 64, 247, ubi Cicero C. Iulium Caesarem Strabonem de ridiculo cum alia tum haec dicentem facit: 'saepe etiam versus facete interponitur, vel ut est vel paululum immutatus aut aliqua pars versus'? itaque non dubito dicere hoc ad artem rhetorum pertinere, qui Ciceronis de oratore libros sine dubio in scholis tractaverunt.

Hoc sane Schwartzio concedendum est invectivae multos locos orationi Pisonianae consimiles inesse. liceat mihi unum proponere: inv. I 2 'istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem non pudicitiae iactura [4]) perdidicisti'. Ciceronem a. M. Pisone

1) Inv. II, 2: domum ipsam tuam vi et rapinis funestam tibi ac tuis comparasti, videlicet, ut nos commonefacias, quam conversa res sit, cum in ea domo habitares, homo flagitiosissime, quae P. Crassi, viri clarissimi, fuit.

2) In Pis. 72—75.

3) 'linguae' non solum codicibus traditur, sed etiam apud Quintilianum (inst. X 1, 24) extat, qui Sallustii quidem nomen non affert, sed verba ipsa ex invectiva, non ex Ciceronis carmine, ut manifestum est, depromit: 'in carminibus utinam (sc. Cicero) pepercisset, quae non desierunt carpere maligni: 'cedant arma togae, concedat laurea linguae' et 'o fortunatam natam me consule Romam' et 'Iovem illum, a quo in concilium deorum advocatur' et 'Minervam, quae artes eum edocuit' — quae sibi ille secutus quaedam Graecorum exempla permiserat.'

4) 'iacturam' errore librarii in Iordani editione tertia (p. 155, 17) in textum irrepsisse videtur; nam in editione altera recte legimus 'iactura'.

Digitized by Google

eruditum esse auctor cognoscere poterat ex Cic. Brut. 310: 'commentabar declamitans .... saepe cum M. Pisone'. cf. etiam Asconius (Clark p. 15, 14): 'Pupius Piso eisdem temporibus, quibus Cicero, sed tanto aetate maior, ut adulescentulum Ciceronem pater ad eum deduceret.' sed unde infamia illa? Zielinski [1]) putat his verbis inesse malitiam Graecam. contra equidem censeo hoc ad Pisonianam ipsam redire, ubi de Graeco quodam philosopho Epicureo, qui cum Calpurnio Pisone vixit, hoc legimus (§ 68): *dedit se (sc. Piso) in consuetudinem (sc. cuiusdam Graeci) sic, ut prorsus una viveret nec fere umquam ab eo discederet .... audistis profecto dici philosophos Epicureos omnis res, quae sint homini expetendae, voluptate metiri ... sed tamen lubricum genus orationis adulescenti non acriter intellegenti est saepe praeceps ....* (§ 70 exeunte) *rogatus, invitatus, coactus ita multa ad istum de ipso quoque scripsit, ut omnis [hominis]* [2]) *libidines, [omnia stupra]* [2]), *omnia cenarum conviviorumque genera, adulteria denique eius delicatissimis versibus expresserit.*

Praeterea exempli causa duos locos affero: inv. III, 5 *crudelissimam proscriptionem eam* [3]) *perpessa est, cum tu perturbata re publica metu perculsos omnes bonos parere crudelitati tuae cogebas* et III, 6: *neque licet oblivisci servitutis tuae.* cum his locis conferas in Pis. 14 *interrogatus, quid sentires de consulatu meo .... respondes .... crudelitatem tibi non placere;* ibid. 17 *tu es ille, cui crudelitas displicet;* ibid. 15 *caedem illi civium, vos servitutem expetistis. hic vos etiam credeliores; huic enim populo ita fuerat ante vos consules libertas insita, ut ei mori potius quam servire praestaret.* — Ut ex his locis perspicuum est auctorem invectivae a Pisoniana pendere, ita a similitudine veri alienum est Pisonem eam composuisse. nam angusti ingenii esset idem, quod quis alteri crimini dedit, respondere. sed

1) l. c. p. 353.

2) Seclusit C. F. W. Mueller.

3) 'eam' veteres libri praeter H^1, qui cum libris noviciis 'civium' tradit, quam coniecturam esse manifestum est. Wirzius conicit 'omnium', et Eduardus Schwartz (l. c. p. 105) ipse quoque 'eam' depravatum esse censet. contra ego arbitror hoc pronomen optime dici. 'eam' enuntiatum temporale, quod sequitur, indicat. si enim pro coniunctione 'cum' pronomen relativum 'in qua' legeremus, quod auctor etiam scribere potuit, nemo offenderet.

Digitized by Google

eum, qui invectivam scripsit, antea celeberrimam antiquitatis invectivam perlegisse quid mirum?

Quibus argumentis ductus Pisonem auctorem invectivae esse nego. eo accedit, quod oratiuncula permultis flosculis Ciceronianis exornatur, ut infra demonstrabo.

Quid? quod Martinus Schanz [1]) fieri posse, ut Sallustius ipse invectivam scripserit, ex locis Sallustianis conclusit [2]). loci, quibus auctor Sallustium imitatur, sunt hi:

Ps. Sall. in Cic.	*Sall.*
I, 1 graviter et iniquo animo maledicta tua paterer.	Iug. 31, 21 aequo animo paterer [3]).
ibid. neque modum neque modestiam ullam animadverto.	Cat. 11, 4 neque modum neque modestiam victores habere. ibid. 38, 4 neque illis modestia neque modus contentionis erat [4]).
ibid. se ipse ac fortunas suas venales habeat.	Cat. 10, 4 omnia venalia habere [5]).
ibid. insitus huic urbi civis.	Cat. 31, 7 inquilinus civis urbis Romae [6]).
I, 2 quod alicui collibuisset.	Cat. 51, 9 quae victoribus collibuissent [7]).
II, 3 civitatis incommodum in gloriam suam ponit.	Or. Lep. 19 facta in gloria numerat [8]).
II, 4 de eo tibi compertum erat.	Cat. 14, 7 quod cuiquam id compertum foret. ib. 22, 3 no-

1) Geschichte der römischen Litteratur³. München 1909. I, 2. p. 181 et 184. contra vide E. Hauler, Wiener Eranos, Wien 1909, p. 223 adn.

2) Sermonem a Sallustii libris alienum nihil habere offensionis docuit Wirz (l. c. p. 111).

3) Cf. etiam Cic. Phil. XII, 9 omnes aequo animo belli patitur iniurias. ep. ad fam. XV 17, 2 hoc tu pro tua sapientia feres aequo animo.

4) Cic. Phil. II, 10 si meam cum in omni vita tum in dicendo moderationem modestiamque cognostis.

5) Cic. Verr. III, 144 quae ipse semper habuit venalia. Phil. II, 6 cum domi tuae turpissimo mercatu essent venalia.

6) Cic. Sest. 72 alter ... in Celatinos Atilios insitus ... nomen suum de tabula sustulit.

7) Hoc verbum Cicero translate (de re Veneria) non adhibet; praeterea in perfecto utitur forma 'collibitum est' (de nat. deor. I, 108; ep. ad fam. 15, 16, 2).

8) Cic. Mur. 21 quam (sc. dignitatem) ego ... pari atque eadem in laude ponam.

Digitized by Google

	bis ea res .... parum comperta est [1]).
III, 5 omnia indicia, omnes leges in tua libidine erant.	Iug. 31, 20 leges iura iudicia penes paucos erant. or. Lep. 13 leges iudicia .... penes unum.
III, 5 omnium nostrum vitae necisque potestatem ad te unum revocaveras.	Iug. 14, 23 cuius vitae necisque potestas ex opibus pendet [2]).
III, 6 atque parum quod impune fecisti.	Iug. 31, 22 parum est impune male fecisse. ibid. 31, 9 talia facinora impune suscepisse parum habuere [3]).
IV, 7 ancillaris.	Or. Lep. 22 an quibus praelatus in magistratibus capiundis Fufidius, ancilla turpis? [4])

Sed multo maior est numerus eorum locorum, ubi Sallustius personatus Ciceronem imitari videtur. nonnulli loci ita gemelli sunt, ut eum a Cicerone pendere verisimile sit.

Invectiva incipit his verbis: 'graviter et iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis quam morbo animi petulantia [5]) ista uti' [6]). legenti haec cui non in mentem veniat illud Ciceronis: 'quousque tandem abutere, Ca-

1) Cic. Sull. 86 nihil de hoc consul comperi. Cat. I, 10 haec ego omnia ... comperi. ep. ad Att. I 14, 5 me tantum comperisse omnia criminabatur.

2) Cic. dom. 77 ut vitae necisque potestatem haberet.

3) Cic. Ligar. 35 sed parum est me hoc meminisse. Sest. 32 parumne est, Piso, ut omittam Gabinium? div. in Caec. 36 si id parum est, ego maius id commemorando facere non possum.

4) Cic. de or. I 55, 236 istam iuris scientiam tamquam ancillulam pedisequamque adiunxisti cf. etiam Titin. com. 73 dotibus deleniti ultro etiam uxoribus ancillantur. Acc. trag. 442 quam invita ancillans, dicto oboediens viri. Ambr. exam. 6, 9, 57 ministerium suum exhibent, parent ut principi, ancillantur ut domino. cf. A. Funck, Arch. f. lat. Lex. und Gram. IV (1887) p. 75 sq. — quod verbum 'ancillari' et apud scenicos antiquos et apud Ambrosium legimus, non apud optimos scriptores, inde fortasse concludere poteris auctorem invectivae hoc verbum ex sermone vulgari sumpsisse. similiter res se habere mihi videtur de praepositione 'absque' (inv. II, 3 = sine), quae et apud Plautum et apud ecclesiasticos invenitur.

5) Hoc vocabulo Cicero in invectivis saepe utitur: Pis. 31 abiecti hominis ac semivivi furorem petulantiamque fregistis; Catil. II 25 ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; Phil. III, 28 quid est in Antonio praeter petulantiam?

6) Cf. etiam Cic in Pis. 44 non ferrem omnino moleste, si ita accidisset.

Digitized by Google

tilina, patientia nostra?' atque profecto Quintilianus in inst. orat. IV 1, 68, ubi quaeritur, utrum in prooemio figura ἀποστροφή adhibenda sit necne, hos locos iuxta affert: 'Quid? non Sallustius derecto ad Ciceronem, in quem ipsum dicebat, usus est principio et quidem protinus: 'graviter et iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli?' sicut Cicero fecerat in Catilinam: 'quousque tandem abutere?'

Praeter locos supra citatos haec collegi exempla:

Ps. Sall.	*Cic.*
I, 1 ubi querar? quos implorem, patres conscripti? ... apud populum Romanum? ... an apud vos, patres conscripti?	Flacc. 4 quem appellem? quem obtester? quem implorem? senatumne? ... an equites Romanos ... populum Romanum? — Verr. V, 126 quo confugient socii? ... ad populum ...? — Mur. 88 quo se miser vertet ...? domumne ...? an ad matrem? [1])
ibid. diripi rem publicam atque audacissimo cuique esse praedae [2]).	De or. III 1, 3 deploravit enim (sc. Crassus) casum atque orbitatem senatus, cuius ordinis a consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tamquam ab aliquo nefario praedone diriperetur patrimonium dignitatis. — Verr. III, 85 etiamne haec tam parva civitas ... praedae tibi et quaestui fuit?
ibid. quorum auctoritas turpissimo cuique et sceleratissimo ludibrio est.	Verr. V, 100 ludibrio esse urbis gloriam, populi Romani nomen ... piratico myoparoni. — Phil.

1) Cf. Reitzenstein l. c. p. 95; Zielinski l. c. p. 349. — de origine huius loci, qui ad praenobilem illam C. Gracchi orationem (Cic. de or. III 56, 214) 'quo me miser conferam? quo vertam?' redit, vide E. Norden, Die antike Kunstprosa I² (1909), add. ad p. 171. — cf. etiam inv. in Sall. I, 1 quo me praevertam, p. c.? unde initium sumam? Ps. Quint. decl. III, 5 (p. 54, 3 Lehnert): ad quem confugiam? cui querar?

2) Perfidiae codd. cf. Eussner, Jen. Lit.-Zeitg. (1876) 48 p. 641 et Wirz, Zeitschrift für das Gymnasialwesen XXXI (1877) p. 270.

Digitized by Google

verba *et opportunum* suspecta ducit. Mihi potius *tenerum et obnoxium* glossa esse videtur, quorum verborum illud ad verba *intra octavum decimum annum* — hoc ad verba *opportunum iniuriae* illustranda fuerit ascriptum, glossam autem antea suprascriptam post per errorem in verborum contextum irrepsisse.

II. 16. 2 *semper alias Antonii pessumum ingenium Fulvia tum gladio cincta virilis militiae uxor agitabat.*

Extrema illa *virilis militiae uxor* nil esse nisi verba et ineptias èt alii olim viderunt èt Cornelissen denuo monuit. At neque huius coniectura *virilis militiae ductor* neque aliorum proposita hucusque satis probabilia visa sunt, e quibus Anna Fabri *virilis audaciae* coniecit, Baehrens voc. *militiae* delendum putavit, Rossbachius *virilem militiam* [*uxor*] ad paginae calcem proposuit. Equidem scriptum esse credo:

Fulvia tum gladio cincta cuncta virilis militiae uxor agitabat.

II. 16. 1 (p. 157) *Cum solus etiam gravis paci, gravis rei publicae esset Antonius, quasi ignis incendio Lepidus accessit. quid contra duos consules, duos exercitus?*

Locum sanare multi varie conati sunt, ceterum Graevius nomen *Caesar* excidisse recte monuit, quod ille post voc. *exercitus* — ego vero post *accessit* inserendum esse opinor: similitudinem, quae inter litterarum ductus nominis atque verbi partis posterioris intercedit, causam esse puto qua illud omissum sit.

II. 18. 2 (Sextus Pompeius) *o quam diversus a patre! ille Cilicas extinxerat, hic se piratica tuebatur. Puteolos Formias Vulturnum, totam denique Campaniam — populatus est.*

In codicibus mss. ante nomen *Puteolos* scriptum est: *per*, quod Bezzenbergero duce editor omisit, ortum esse credens ex *p. n.* (= proprium nomen), quae litterae alibi quoque nominibus propriis suprascriptae inveniuntur. At profecto exempla quae affert (nomina *Olyndicus, Viriatus, Indutiomarus*) utpote peregrina et legentibus permultis ignota non ea sunt quae pro argumento citari liceat; quemquam ad *Puteolos*, nomen Latinum et lippis ac tonsoribus notissimum, litteras illas monitorias umquam ascripsisse haud facile crediderim. Nonne scripsisse putandus est

Digitized by Google

noster: *pro! Puteolos — populatus est?* Interiectio saepissime apud Florum occurrit, cf. I 36. 9; II. 9. 2; 11; 13. 14.

II. 18. 4 *quantum id, sed breve gaudium fuit, cum in Baiani litoris mole de reditu eius et bonorum restitutione convenit.*

Tolle iners et fatuum additamentum *sed breve,* quod etiam cum compositione verborum pugnat.

II. 18. 9 *non alia post Xerxen miserabilior fuga. quippe modo trecentarum quinquaginta navium dominus cum sex septemve fugiebat extincto praetoriae navis lumine, anulis in mare abiectis, pavens atque respectans, et tamen non timens nisi ne periret.*

Haerent interpretes in vocabulo *anulis,* pro quo Cornelissen obtulit *armis.* Corruptela manifesta est, sed displicet medela. Pompeius fugam suam quam maxime celare studet, quod ut efficiat navigat extinctis luminibus atque sublatis nimirum omnibus navigii armamentis, quae cum alta ac conspicua sint procul cerni possint, qua de causa Florum scripsisse mihi persuasum est: *antemnis in mare abiectis.*

II. 20. 3 *et hic statim quasi victor sequebatur, cum subito nec magna hostium manus ex inproviso et iam in fessos via sub vespere velut nimbus erupit.*

Lege: *subita nec magna hostium manus,* cl. § 9 infra: et utriusque caeli subita mutatio pro pestilentia fuit, II. 13. 59; (Caesar) in paeninsulam Pharon subitus evasit.

II. 20. 10 *sic vix tertia parte de sedecim legionibus reliqua, cum argentum eius passim dolabris concideretur et subinde inter moras mortem a gladiatore suo flagitasset egregius imperator, tandem perfugit in Syriam.*

Immo hercle *cum agmen eius passim dolabris concideretur.* Agmen apud Florum saepius pro exercitu positum est, cf. I. 40. 29, II. 9. 6, II. 13. 62.

Digitized by Google

verba *et opportunum* suspecta ducit. Mihi potius *tenerum et obnoxium* glossa esse videtur, quorum verborum illud ad verba *intra octavum decimum annum* — hoc ad verba *opportunum iniuriae* illustranda fuerit ascriptum, glossam autem antea suprascriptam post per errorem in verborum contextum irrepsisse.

II. 16. 2 *semper alias Antonii pessumum ingenium Fulvia tum gladio cincta virilis militiae uxor agitabat.*

Extrema illa *virilis militiae uxor* nil esse nisi verba et ineptias èt alii olim viderunt èt Cornelissen denuo monuit. At neque huius coniectura *virilis militiae ductor* neque aliorum proposita hucusque satis probabilia visa sunt, e quibus Anna Fabri *virilis audaciae* coniecit, Baehrens voc. *militiae* delendum putavit, Rossbachius *virilem militiam* [*uxor*] ad paginae calcem proposuit. Equidem scriptum esse credo:

Fulvia tum gladio cincta cuncta virilis militiae uxor agitabat.

II. 16. 1 (p. 157) *Cum solus etiam gravis paci, gravis rei publicae esset Antonius, quasi ignis incendio Lepidus accessit. quid contra duos consules, duos exercitus?*

Locum sanare multi varie conati sunt, ceterum Graevius nomen *Caesar* excidisse recte monuit, quod ille post voc. *exercitus* — ego vero post *accessit* inserendum esse opinor: similitudinem, quae inter litterarum ductus nominis atque verbi partis posterioris intercedit, causam esse puto qua illud omissum sit.

II. 18. 2 (Sextus Pompeius) *o quam diversus a patre! ille Cilicas extincxerat, hic se piratica tuebatur. Puteolos Formias Vulturnum, totam denique Campaniam — populatus est.*

In codicibus mss. ante nomen *Puteolos* scriptum est: *per*, quod Bezzenbergero duce editor omisit, ortum esse credens ex *p. n.* (= proprium nomen), quae litterae alibi quoque nominibus propriis suprascriptae inveniuntur. At profecto exempla quae affert (nomina *Olyndicus, Viriatus, Indutiomarus*) utpote peregrina et legentibus permultis ignota non ea sunt quae pro argumento citari liceat; quemquam ad *Puteolos*, nomen Latinum et lippis ac tonsoribus notissimum, litteras illas monitorias umquam ascripsisse haud facile crediderim. Nonne scripsisse putandus est

Digitized by Google

noster: *pro! Puteolos — populatus est?* Interiectio saepissime apud Florum occurrit, cf. I 36. 9; II. 9. 2; 11; 13. 14.

II. 18. 4 *quantum id, sed breve gaudium fuit, cum in Baiani litoris mole de reditu eius et bonorum restitutione convenit.*

Tolle iners et fatuum additamentum *sed breve,* quod etiam cum compositione verborum pugnat.

II. 18. 9 *non alia post Xerxen miserabilior fuga. quippe modo trecentarum quinquaginta navium dominus cum sex septemve fugiebat extincto praetoriae navis lumine, anulis in mare abiectis, pavens atque respectans, et tamen non timens nisi ne periret.*

Haerent interpretes in vocabulo *anulis,* pro quo Cornelissen obtulit *armis.* Corruptela manifesta est, sed displicet medela. Pompeius fugam suam quam maxime celare studet, quod ut efficiat navigat extinctis luminibus atque sublatis nimirum omnibus navigii armamentis, quae cum alta ac conspicua sint procul cerni possint, qua de causa Florum scripsisse mihi persuasum est: *antemnis in mare abiectis.*

II. 20. 3 *et hic statim quasi victor sequebatur, cum subito nec magna hostium manus ex inproviso et iam in fessos via sub vespere velut nimbus erupit.*

Lege: *subita nec magna hostium manus,* cl. § 9 infra: et utriusque caeli subita mutatio pro pestilentia fuit, II. 13. 59: (Caesar) in paeninsulam Pharon subitus evasit.

II. 20. 10 *sic vix tertia parte de sedecim legionibus reliqua, cum argentum eius passim dolabris concideretur et subinde inter moras mortem a gladiatore suo flagitasset egregius imperator, tandem perfugit in Syriam.*

Immo hercle *cum agmen eius passim dolabris concideretur.* Agmen apud Florum saepius pro exercitu positum est, cf. I. 40. 29, II. 9. 6, II. 13. 62.

Digitized by Google

DE INVECTIVIS

QUAE TAMQUAM

SALLUSTII ET CICERONIS

TRADITAE SUNT.

SCRIPSIT

ALPHONSUS KURFESS.

Invectivas, quae Sallustii et Ciceronis nominibus feruntur, Sebastianus Corradus [1]) primus ut subditicias reiecit. nam in utraque oratiuncula sententiarum ineptias consimiles nec Sallustio nec Cicerone dignas inveniri contendit, unde eluceat eas ab uno eodemque rhetore compositas esse. Corradi sententiam omnes, qui postea has invectivas ediderunt, usque ad Henricum Iordan [2]) secuti sunt [3]).

Sed nuper simul tres viri docti hanc quaestionem denuo tractaverunt. Reitzenstenius [4]) docuit Sallustii personati in M. Tullium invectivam anno a. Chr. n. quinquagesimo quarto scriptam esse; nam usque ad hunc tantum annum Ciceronis vitam auc-

1) Quaestura sive Egnatius. Venetiis 1537.

2) C. Sallusti Crispi Catilina, Iugurtha, historiarum reliquiae codicibus servatae. accedunt rhetorum opuscula Sallustiana. Henricus Iordan tertium recognovit. Berolini 1887.

3) Conferatur etiam H. Iordan, Die Invectiven des Sallust und Cicero, Hermes XI (1876) p. 305, — et Fr. Vogel, Acta seminarii philologici Erlangensis (ed. I. Mueller et Ed. Woelfflin), vol. I (1878) p. 325 'De Pseudosallustii in Tullium et invicem invectivis'.

4) Hermes 33 (1898) p. 87 'Pseudosallusts Invektive gegen Cicero'.

Digitized by Google

torem respexisse. deinde Eduardus Schwartz [1]) longius progressus invectivam L. Calpurnio Pisoni, Caesaris socero, attribuit. Piso ille anno quinquagesimo octavo Ciceronis exilium perpetraverat et ipse post consulatum Macedoniam acceperat. sed Cicero, qui in urbem reversus in Pisonem furere non desiit, anno quinquagesimo quinto de Pisone ex Macedonia revocando ad senatum rettulit. deinde Piso in senatu acerrimam in Ciceronem orationem habuit. cui Cicero respondit et orationem Pisonianam vulgavit. contra hanc orationem a Pisone scriptam esse invectivam Sallustii nomini addictam Eduardus Schwartz opinatur [2]).

Wirzius [3]) denique censet invectivam Caesare, Cicerone, Sallustio iam mortuis scriptam et sub nomine Sallustii editam esse [4]), neque vero ex schola, sed ex vita publica [5]) ortam esse [6]).

---

1) ibid. p. 101 sq.

2) Pisonem in Ciceronem invectivam scripsisse apparet ex Cic. ep. ad Quint. III, 1, 11: alterum est de Calventii Marii (i e. Pisonis) oratione: quod scribis, miror tibi placere me ad eam rescribere, praesertim cum illam nemo lecturus sit, si ego nihil rescripsero, meam in illum pueri omnes tamquam dictata perdiscant.

3) 'Sallustius in Ciceronem', ein klassisches Stück Anticicero (Festgaben zu Ehren M. Büdingers, Innsbruck 1898, p. 91).

4) Tale quid Augusti aetate factum esse nos docet Asconius Pedianus (p. 93, 24 Clark): huic orationi Ciceronis (i. e. in toga candida) et Catilina et Antonius contumeliose responderunt, quod solum poterant invecti in novitatem eius. feruntur quoque orationes nomine illorum editae non ab ipsis scriptae, sed ab obtrectatoribus: quos nescio an satius sit ignorare.

5) Wirz p. 110: Dass ein politisches Pamphlet vorliegt, schliesse ich aus dem warmen, von wahrer Leidenschaft durchdrungenen Ton, der aus dem Ganzen spricht und im Verlaufe immer erregter wird, der weit entfernt ist von gemachter und erkünstelter Entrüstung.

6) Post hos tres viros doctos G. Peiser dissertatiunculis illis mirum in modum plane neglectis in programmate Poseniano anni 1903 'de invectivis, quae Sallustii et Ciceronis nominibus feruntur', scripsit. etiam hic miratus est Pseudosallustium finxisse non multo post causam Vatinii hanc orationem esse habitam, cum in posteriore invectiva multa inveniantur, quae post annum a. Chr. n. quinquagesimum quartum acciderint. scribit enim p. 10 et q. s.: 'Quae discrepantiae adhuc vix adnotatae (?) mihi primum suspicionem moverant a diversis grammaticis diversis temporibus invectivas esse compositas. sed hanc opinionem reiciendam esse ex uno eodemque invectivarum genere dicendi supra collegimus, neque ob ea, quae attuli, inter se repugnantia ut recipiatur necesse est. id unum affirmare ausim, falli, qui censeant ab rhetore ipsa collecta esse convicia, quae profert. cur enim omnia, quae post a. 700 Ciceroni acciderunt, omisisset, Sallustii autem totam vitam amplexus esset? discrepantiam in ipsa fontium, ex quibus hausit, indole positam esse credo. quales fuerint, iam cognosci potest. usus est noster ad priorem invectivam componendam sive epistula sive oratione non multo post a. 700 ad infamiam Ciceronis edita, qua potissimum

Digitized by Google

Inter viros doctos alii hanc tam sagacem Schwartzii opinionem comprobaverunt, veluti B. Maurenbrecher [1]), Eduardus Meyer, Eduardus Norden [2]), alii gravissime impugnaverunt, veluti Fridericus Schoell [3]) et Thadaeus Zielinski [4]).

Via, qua Reitzensteinius [5]) et Eduardus Schwartz [6]) progrediuntur, impeditior esse mihi videtur quam ut ad certum finem pervenire possimus. nam invectivam a Pisone scriptam et sub ipsius nomine editam, deinde excerptam ita, ut ψόγος tantum servaretur, ἀπολογία autem periret, tum sine nomine in antiquariorum bibliothecis repertam et Sallustii nomini adscriptam esse, idque ut post Caesaris, Ciceronis, Pisonis, Sallustii mortem, ita ante Quintiliani aetatem, quippe qui hanc invectivam sub nomine Sallustii citet [7]), factum esse, quis crediderit? itaque Fridericus Schoell [8]) de hac invectiva recte sic iudicat: 'Nur um 'persönliche Bemerkungen' [9]), nicht um eine wirkliche Debatte handelt es sich in diesem angeblichen Auszug aus einer höchst unparlamentarischen parlamentarischen Verhandlung des Senats aus der Zeit Ciceros und Sallusts'. eodem redit id, quod Zielinski [10]) ad verba 'ubi querar? quos implorem? (inv. I, 1)' adnotat; dicit enim auctorem hanc 'expeditionem' Ciceronianam vel tralaticiam perverse adhibuisse, cum eam ex iudiciali genere dicendi in orationem in senatu habitam transtulerit.

Deinde maximo impedimento est, quod Sallustius personatus, id quod Zielinski [11]) primum opponit, domum Ciceronis deletam

---

inconstantia eius notabatur, ad posteriorem vita Sallustii post mortem eius conscripta.' cf. etiam May, Bursians Jahresberichte CXXXIV (1907) p. 184.

1) Berl. philol. Wochenschrift 1899, col. 298.

2) Gercke-Norden, Einleitung in die Altertumswissenschaft I, 548.

3) Zu Pseudo-Sallusts Invectiva. Mus. Rhen. 57 (1902) p. 159 e. q. s.

4) Die Cicerokarikatur im Altertum. Cicero im Wandel der Jahrhunderte² (1908) p. 347 e. q. s.

5) l. c. p. 93.

6) l. c. p. 103.

7) Inst. IV 1, 68 et IX 3, 89.

8) l. c. p. 163.

9) Cf. inv. in Cic. I, 1: respondebo tibi, ut si quam male dicendo voluptatem cepisti, eam male audiendo amittas.

10) l. c. p. 349.

11) l c. p. 348.

Digitized by Google

esse ignorat [1]), cum Cicero in Pisonem propterea vehementissime invectus sit. cf. in Pis. 26: *an tum eras consul, cum in Palatio mea domus ardebat non casu aliquo, sed ignibus iniectis instignante te? ... at tu illo ipso tempore apud socrum tuam prope a meis aedibus ... sedebas non exstinctor, sed auctor incendii et ardentis faces furiis Clodianis paene ipse consul ministrabas.* — Piso igitur, si invectivam scripsisset, aut domum Ciceronis silentio praeterire aut a crimine illo se defendere debuit.

Tum contra Schwartzium hoc proferri posse puto, quod celeberrimus ille Ciceronis ex carmine de consulatu versus 'cedant arma togae, concedat laurea laudi', de quo Cicero sui defendendi causa in oratione Pisoniana multa verba [2]) fecerat, in invectiva repetitur. Pisonem Ciceronis oratione pervulgata in responso hunc versiculum iterum protulisse vix quisqam crediderit. sed hoc tenendum est: auctor invectivae non ipsa Ciceronis verba attulit, sed versum paululum immutavit: 'concedat laurea *linguae*' [3]). cui non in mentem veniat Cic. de or. II 64, 247, ubi Cicero C. Iulium Caesarem Strabonem de ridiculo cum alia tum haec dicentem facit: 'saepe etiam versus facete interponitur, vel ut est vel paululum immutatus aut aliqua pars versus'? itaque non dubito dicere hoc ad artem rhetorum pertinere, qui Ciceronis de oratore libros sine dubio in scholis tractaverunt.

Hoc sane Schwartzio concedendum est invectivae multos locos orationi Pisonianae consimiles inesse. liceat mihi unum proponere: inv. I 2 'istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem non pudicitiae iactura [4]) perdidicisti'. Ciceronem a. M. Pisone

1) Inv. II, 2: domum ipsam tuam vi et rapinis funestam tibi ac tuis comparasti, videlicet, ut nos commonefacias, quam conversa res sit, cum in ea domo habitares, homo flagitiosissime, quae P. Crassi, viri clarissimi, fuit.

2) In Pis. 72—75.

3) 'linguae' non solum codicibus traditur, sed etiam apud Quintilianum (inst. X 1, 24) extat, qui Sallustii quidem nomen non affert, sed verba ipsa ex invectiva, non ex Ciceronis carmine, ut manifestum est, depromit: 'in carminibus utinam (sc. Cicero) pepercisset, quae non desierunt carpere maligni: 'cedant arma togae, concedat laurea linguae' et 'o fortunatam natam me consule Romam' et 'Iovem illum, a quo in concilium deorum advocatur' et 'Minervam, quae artes eum edocuit' — quae sibi ille secutus quaedam Graecorum exempla permiserat.'

4) 'iacturam' errore librarii in Iordani editione tertia (p. 155, 17) in textum irrepsisse videtur; nam in editione altera recte legimus 'iactura'.

Digitized by Google

eruditum esse auctor cognoscere poterat ex Cic. Brut. 310: 'commentabar declamitans .... saepe cum M. Pisone'. cf. etiam Asconius (Clark p. 15, 14): 'Pupius Piso eisdem temporibus, quibus Cicero, sed tanto aetate maior, ut adulescentulum Ciceronem pater ad eum deduceret.' sed unde infamia illa? Zielinski [1]) putat his verbis inesse malitiam Graecam. contra equidem censeo hoc ad Pisonianam ipsam redire, ubi de Graeco quodam philosopho Epicureo, qui cum Calpurnio Pisone vixit, hoc legimus (§ 68): *dedit se (sc. Piso) in consuetudinem (sc. cuiusdam Graeci) sic, ut prorsus una viveret nec fere umquam ab eo discederet .... audistis profecto dici philosophos Epicureos omnis res, quae sint homini expetendae, voluptate metiri ... sed tamen lubricum genus orationis adulescenti non acriter intellegenti est saepe praeceps ....* (§ 70 exeunte) *rogatus, invitatus, coactus ita multa ad istum de ipso quoque scripsit, ut omnis [hominis]* [2]) *libidines, [omnia stupra]* [2]), *omnia cenarum conviviorumque genera, adulteria denique eius delicatissimis versibus expresserit.*

Praeterea exempli causa duos locos affero: inv. III, 5 *crudelissimam proscriptionem eam* [3]) *perpessa est, cum tu perturbata re publica metu perculsos omnes bonos parere crudelitati tuae cogebas* et III, 6: *neque licet oblivisci servitutis tuae.* cum his locis conferas in Pis. 14 *interrogatus, quid sentires de consulatu meo .... respondes .... crudelitatem tibi non placere;* ibid. 17 *tu es ille, cui crudelitas displicet;* ibid. 15 *caedem illi civium, vos servitutem expetistis. hic vos etiam credeliores; huic enim populo ita fuerat ante vos consules libertas insita, ut ei mori potius quam servire praestaret.* — Ut ex his locis perspicuum est auctorem invectivae a Pisoniana pendere, ita a similitudine veri alienum est Pisonem eam composuisse. nam angusti ingenii esset idem, quod quis alteri crimini dedit, respondere. sed

1) l. c. p. 353.

2) Seclusit C. F. W. Mueller.

3) 'eam' veteres libri praeter H^2, qui cum libris noviciis 'civium' tradit, quam coniecturam esse manifestum est. Wirzius conicit 'omnium', et Eduardus Schwartz (l. c. p. 105) ipse quoque 'eam' depravatum esse censet. contra ego arbitror hoc pronomen optime dici. 'eam' enuntiatum temporale, quod sequitur, indicat. si enim pro coniunctione 'cum' pronomen relativum 'in qua' legeremus, quod auctor etiam scribere potuit, nemo offenderet.

Digitized by Google

eum, qui invectivam scripsit, antea celeberrimam antiquitatis invectivam perlegisse quid mirum?

Quibus argumentis ductus Pisonem auctorem invectivae esse nego. eo accedit, quod oratiuncula permultis flosculis Ciceronianis exornatur, ut infra demonstrabo.

Quid? quod Martinus Schanz [1]) fieri posse, ut Sallustius ipse invectivam scripserit, ex locis Sallustianis conclusit [2]). loci, quibus auctor Sallustium imitatur, sunt hi:

Ps. Sall. in Cic.	*Sall.*
I, 1 graviter et iniquo animo maledicta tua paterer.	Iug. 31, 21 aequo animo paterer [3]).
ibid. neque modum neque modestiam ullam animadverto.	Cat. 11, 4 neque modum neque modestiam victores habere. ibid. 38, 4 neque illis modestia neque modus contentionis erat [4]).
ibid. se ipse ac fortunas suas venales habeat.	Cat. 10, 4 omnia venalia habere [5]).
ibid. insitus huic urbi civis.	Cat. 31, 7 inquilinus civis urbis Romae [6]).
I, 2 quod alicui collibuisset.	Cat. 51, 9 quae victoribus collibuissent [7]).
II, 3 civitatis incommodum in gloriam suam ponit.	Or. Lep. 19 facta in gloria numerat [8]).
II, 4 de eo tibi compertum erat.	Cat. 14, 7 quod cuiquam id compertum foret. ib. 22, 3 no-

1) Geschichte der römischen Litteratur³. München 1909. I, 2. p. 181 et 184. contra vide E. Hauler, Wiener Eranos, Wien 1909, p. 223 adn.

2) Sermonem a Sallustii libris alienum nihil habere offensionis docuit Wirz (l. c. p. 111).

3) Cf. etiam Cic. Phil. XII, 9 omnes aequo animo belli patitur iniurias. ep. ad fam. XV 17, 2 hoc tu pro tua sapientia feres aequo animo.

4) Cic. Phil. II, 10 si meam cum in omni vita tum in dicendo moderationem modestiamque cognostis.

5) Cic. Verr. III, 144 quae ipse semper habuit venalia. Phil. II, 6 cum domi tuae turpissimo mercatu essent venalia.

6) Cic. Sest. 72 alter ... in Celatinos Atilios insitus ... nomen suum de tabula sustulit.

7) Hoc verbum Cicero translate (de re Veneria) non adhibet; praeterea in perfecto utitur forma 'collibitum est' (de nat. deor. I, 108; ep. ad fam. 15, 16, 2).

8) Cic. Mur. 21 quam (sc. dignitatem) ego ... pari atque eadem in laude ponam.

Digitized by Google

	bis ea res .... parum comperta est [1]).
III, 5 omnia indicia, omnes leges in tua libidine erant.	Iug. 31, 20 leges iura iudicia penes paucos erant. or. Lep. 13 leges iudicia .... penes unum.
III, 5 omnium nostrum vitae necisque potestatem ad te unum revocaveras.	Iug. 14, 23 cuius vitae necisque potestas ex opibus pendet [2]).
III, 6 atque parum quod impune fecisti.	Iug. 31, 22 parum est impune male fecisse. ibid. 31, 9 talia facinora impune suscepisse parum habuere [3]).
IV, 7 ancillaris.	Or. Lep. 22 an quibus praelatus in magistratibus capiundis Fufidius, ancilla turpis? [4])

Sed multo maior est numerus eorum locorum, ubi Sallustius personatus Ciceronem imitari videtur. nonnulli loci ita gemelli sunt, ut eum a Cicerone pendere verisimile sit.

Invectiva incipit his verbis: 'graviter et iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis quam morbo animi petulantia [5]) ista uti' [6]). legenti haec cui non in mentem veniat illud Ciceronis: 'quousque tandem abutere, Ca-

1) Cic. Sull. 86 nihil de hoc consul comperi. Cat. I, 10 haec ego omnia ... comperi. ep. ad Att. I 14, 5 me tantum comperisse omnia criminabatur.

2) Cic. dom. 77 ut vitae necisque potestatem haberet.

3) Cic. Ligar. 35 sed parum est me hoc meminisse. Sest. 32 parumne est, Piso, ut omittam Gabinium? div. in Caec. 36 si id parum est, ego maius id commemorando facere non possum.

4) Cic. de or. I 55, 236 istam iuris scientiam tamquam ancillulam pedisequamque adiunxisti cf. etiam Titin. com. 73 dotibus deleniti ultro etiam uxoribus ancillantur. Acc. trag. 442 quam invita ancillans, dicto oboediens viri. Ambr. exam. 6, 9, 57 ministerium suum exhibent, parent ut principi, ancillantur ut domino. cf. A. Funck, Arch. f. lat. Lex. und Gram. IV (1887) p. 75 sq. — quod verbum 'ancillari' et apud scenicos antiquos et apud Ambrosium legimus, non apud optimos scriptores, inde fortasse concludere poteris auctorem invectivae hoc verbum ex sermone vulgari sumpsisse. similiter res se habere mihi videtur de praepositione 'absque' (inv. II, 3 = sine), quae et apud Plautum et apud ecclesiasticos invenitur.

5) Hoc vocabulo Cicero in invectivis saepe utitur: Pis. 31 abiecti hominis ac semivivi furorem petulantiamque fregistis; Catil. II 25 ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; Phil. III, 28 quid est in Antonio praeter petulantiam?

6) Cf. etiam Cic in Pis. 44 non ferrem omnino moleste, si ita accidisset.

Digitized by Google

tilina, patientia nostra?' atque profecto Quintilianus in inst. orat. IV 1, 68, ubi quaeritur, utrum in prooemio figura ἀποστροφὴ adhibenda sit necne, hos locos iuxta affert: 'Quid? non Sallustius derecto ad Ciceronem, in quem ipsum dicebat, usus est principio et quidem protinus: 'graviter et iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli?' sicut Cicero fecerat in Catilinam: 'quousque tandem abutere?'

Praeter locos supra citatos haec collegi exempla:

Ps. Sall.	*Cic.*
I, 1 ubi querar? quos implorem, patres conscripti? ... apud populum Romanum? ... an apud vos, patres conscripti?	Flacc. 4 quem appellem? quem obtester? quem implorem? senatumne? ... an equites Romanos ... populum Romanum? — Verr. V, 126 quo confugient socii? ... ad populum ...? — Mur. 88 quo se miser vertet ...? domumne ...? an ad matrem? [1])
ibid. diripi rem publicam atque audacissimo cuique esse praedae [2]).	De or. III 1, 3 deploravit enim (sc. Crassus) casum atque orbitatem senatus, cuius ordinis a consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tamquam ab aliquo nefario praedone diriperetur patrimonium dignitatis. — Verr. III, 85 etiamne haec tam parva civitas ... praedae tibi et quaestui fuit?
ibid. quorum auctoritas turpissimo cuique et sceleratissimo ludibrio est.	Verr. V, 100 ludibrio esse urbis gloriam, populi Romani nomen ... piratico myoparoni. — Phil.

1) Cf. Reitzenstein l. c. p. 95; Zielinski l. c. p. 349. — de origine huius loci, qui ad praenobilem illam C. Gracchi orationem (Cic. de or. III 56, 214) 'quo me miser conferam? quo vertam?' redit, vide E. Norden, Die antike Kunstprosa I³ (1909), add. ad p. 171. — cf. etiam inv. in Sall. I, 1 quo me praevertam, p. c.? unde initium sumam? Ps. Quint. decl. III, 5 (p. 54, 3 Lehnert): ad quem confugiam? cui querar?

2) Perfidiae codd. cf. Eussner, Jen. Lit.-Zeitg. (1876) 48 p. 641 et Wirz, Zeitschrift für das Gymnasialwesen XXXI (1877) p. 270.

Digitized by Google

	bis ea res .... parum comperta est [1]).
III, 5 omnia indicia, omnes leges in tua libidine erant.	Iug. 31, 20 leges iura iudicia penes paucos erant. or. Lep. 13 leges iudicia .... penes unum.
III, 5 omnium nostrum vitae necisque potestatem ad te unum revocaveras.	Iug. 14, 23 cuius vitae necisque potestas ex opibus pendet [2]).
III, 6 atque parum quod im pune fecisti.	Iug. 31, 22 parum est impune male fecisse. ibid. 31, 9 talia facinora impune suscepisse parum habuere [3]).
IV, 7 ancillaris.	Or. Lep. 22 an quibus praelatus in magistratibus capiundis Fufidius, ancilla turpis? [4])

Sed multo maior est numerus eorum locorum, ubi Sallustius personatus Ciceronem imitari videtur. nonnulli loci ita gemelli sunt, ut eum a Cicerone pendere verisimile sit.

Invectiva incipit his verbis: 'graviter et iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis quam morbo animi petulantia [5]) ista uti' [6]). legenti haec cui non in mentem veniat illud Ciceronis: 'quousque tandem abutere, Ca-

1) Cic. Sull. 86 nihil de hoc consul comperi. Cat. I, 10 haec ego omnia ... comperi. ep. ad Att. I 14, 5 me tantum comperisse omnia criminabatur.

2) Cic. dom. 77 ut vitae necisque potestatem haberet.

3) Cic. Ligar. 35 sed parum est me hoc meminisse. Sest. 32 parumne est, Piso, ut omittam Gabinium? div. in Caec. 36 si id parum est, ego maius id commemorando facere non possum.

4) Cic. de or. I 55, 236 istam iuris scientiam tamquam ancillulam pedisequamque adiunxisti cf. etiam Titin. com. 73 dotibus deleniti ultro etiam uxoribus ancillantur. Acc. trag. 442 quam invita ancillans, dicto oboediens viri. Ambr. exam. 6, 9, 57 ministerium suum exhibent, parent ut principi, ancillantur ut domino. cf. A. Funck, Arch. f. lat. Lex. und Gram. IV (1887) p. 75 sq. — quod verbum 'ancillari' et apud scenicos antiquos et apud Ambrosium legimus, non apud optimos scriptores, inde fortasse concludere poteris auctorem invectivae hoc verbum ex sermone vulgari sumpsisse. similiter res se habere mihi videtur de praepositione 'absque' (inv. II, 3 = sine), quae et apud Plautum et apud ecclesiasticos invenitur.

5) Hoc vocabulo Cicero in invectivis saepe utitur: Pis. 31 abiecti hominis ac semivivi furorem petulantiamque fregistis; Catil. II 25 ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; Phil. III, 28 quid est in Antonio praeter petulantiam?

6) Cf. etiam Cic in Pis. 44 non ferrem omnino moleste, si ita accidisset.

Digitized by Google

tilina, patientia nostra?' atque profecto Quintilianus in inst. orat. IV 1, 68, ubi quaeritur, utrum in prooemio figura ἀποστροφή adhibenda sit necne, hos locos iuxta affert: 'Quid? non Sallustius derecto ad Ciceronem, in quem ipsum dicebat, usus est principio et quidem protinus: 'graviter et iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli?' sicut Cicero fecerat in Catilinam: 'quousque tandem abutere?'

Praeter locos supra citatos haec collegi exempla:

Ps. Sall.	*Cic.*
I, 1 ubi querar? quos implorem, patres conscripti? ... apud populum Romanum? ... an apud vos, patres conscripti?	Flacc. 4 quem appellem? quem obtester? quem implorem? senatumne? ... an equites Romanos ... populum Romanum? — Verr. V, 126 quo confugient socii? ... ad populum ...? — Mur. 88 quo se miser vertet ...? domumne ...? an ad matrem? [1])
ibid. diripi rem publicam atque audacissimo cuique esse praedae [2]).	De or. III 1, 3 deploravit enim (sc. Crassus) casum atque orbitatem senatus, cuius ordinis a consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tamquam ab aliquo nefario praedone diriperetur patrimonium dignitatis. — Verr. III, 85 etiamne haec tam parva civitas ... praedae tibi et quaestui fuit?
ibid. quorum auctoritas turpissimo cuique et sceleratissimo ludibrio est.	Verr. V, 100 ludibrio esse urbis gloriam, populi Romani nomen ... piratico myoparoni. — Phil.

1) Cf. Reitzenstein l. c. p. 95; Zielinski l. c. p. 349. — de origine huius loci, qui ad praenobilem illam C. Gracchi orationem (Cic. de or. III 56, 214) 'quo me miser conferam? quo vertam?' redit, vide E. Norden, Die antike Kunstprosa I³ (1909), add. ad p. 171. — cf. etiam inv. in Sall. I, 1 quo me praevertam, p. c.? unde initium sumam? Ps. Quint. decl. III, 5 (p. 54, 3 Lehnert): ad quem confugiam? cui querar?

2) Perfidiae codd. cf. Eussner, Jen. Lit.-Zeitg. (1876) 48 p. 641 et Wirz, Zeitschrift für das Gymnasialwesen XXXI (1877) p. 270.

Digitized by Google

	II, 9 quam (sc. audaciam) neque auctoritas huius ordinis ... neque leges ullae possent coërcere.
ibid. ubiubi [1]) M. Tullius, leges iudicia [2]) rem publicam defendit [3]).	Phil. VIII, 8 nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia sedesque populi Romani, aras, focos, sepulcra maiorum, *nos leges, iudicia* libertatem, coniuges, liberos, patriam, *defendimus*. — Sest. 98: haec membra, quae tuenda principibus et vel capitis periculo defendenda sunt: religiones, auspicia, potestates magistratuum, senatus auctoritas, leges, mos maiorum, iudicia, iurisdictio, fides, provinciae, socii, imperii laus, res militaris, aerarium.
I, 2 nihil flagitiosum corpori tuo putares.	Catil. I, 13 quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore afuit? — Pis. 11 qui nihil sibi umquam facere nec pati turpe esse duxit.
II, 2 uxor sacrilega ac periuriis delibuta.	Phil. XII 26 hic ... numquam profecto a me sacrilegas manus atque impias abstinebit. — Flacc. 26 omnia corrupta in periurio reperientur.

1) Reitzenstein (l. c. p. 95) scribit: 'ludibrio est, ubi M. Tullius leges ... defendit' et putat relativum 'ubi' voce 'in hoc ordine' demonstrative continuari. sed hoc fieri nequit propter concinnitatem. nam enuntiato 'an apud populum Romanum? qui ... venales habeat' optime respondet 'an apud vos, p. c.? quorum auctoritas ... ludibrio est'. eo accedit, quod in invectiva Caleni in Ciceronem apud Cassium Dionem (XLVI, 20, 2) locum consimilem legimus: *καίτοι πολλὰ μὲν περὶ τῶν νόμων, πολλὰ δὲ καὶ περὶ τῶν δικαστηρίων ἀεὶ καὶ παντα χοῦ* (ubiubi!) *θρυλῶν*.

2) Sic legendum esse, non 'audacia' (= audacter), quod Iordanus probat, praeter locos supra allatos inde apparet, quod ablativus neque cum praepositione 'cum' neque cum adiectivo coniunctus a linguae Latinae usu abhorret.

3) Cf. Sen. suas. VI 26, 14 (ex carmine Corneli Severi): ille (sc. Cicero) senatus vindex, ille fori, legum vitaeque togaeque.

Digitized by Google

ibid. filia, matris paelex, tibi iucundior atque obsequentior quam parenti par est.

Cluent. 199 atque etiam nomina necessitudinum, non solum naturae nomen et iura mutavit: uxor generi, noverca fili, filiae paelex. — orator 30, 108 ab hac indole iam illa matura: uxor generi, noverca fili, filiae paelex [1]). — Verr. I, 122 mihi ... mea filia maxime cordi est ...; quid enim natura nobis incundius, quid carius esse voluit? [2])

ibid. domum ipsam tuam vi et rapinis funestam tibi ac tuis comparasti.

Pis. 38 nondum commemoro rapinas. ibid. 57 quae te nisi praedae ac rapinarum cupiditas tam caeca rapiebat. Catil. I, 24 aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus confido perniciosam ac funestam futuram.

II, 3 in concilio deorum immortalium fuisse, inde missum huic urbi civibusque custodem.

Dom. 141 di immortales suorum templorum custodem ac praesidem sceleratissime pulsum cum viderent. — Phil. III, 34 di immortales nobis haec praesidia dederunt.

ibid. absque carnificis nomine.

Rab. perd. 10 me in consulatu meo carnificem de foro sustulisse. — Pis. 11 haec sunt, o carnifex, in gremio sepulta consulatus tui. — Dom. 21 quem carnificem civium ... quem crudelitatis auctorem fuisse dixerat.

II, 4 opulentiam istam ex sanguine et miseriis civium parasti.

Leg. agr. II, 102 illis honores, potestates, divitiae ex tumultu atque ex dissensionibus civium comparari solent. — Verr. V, 118

1) Reitzenstein l. c. p. 96.
2) Zielinski l. c. c. 349.

Digitized by Google

III, 4 homo novus Arpinas [1]).

cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur. — Sull. 90 cuius ex miseriis ... fructum caperes.

Leg. agr. II, 3 neque me tantum modo consulem, quod est ipsum per se amplissimum, sed ita fecistis, quo modo pauci nobiles in hac civitate consules facti sunt, novus ante me nemo. — Planc. 20 at in quemcumque Arpinatem incideris, etiam si nolis, erit tamen tibi fortuna etiam de nobis aliquid, sed certe de C. Mario audiendum.

ibid. rem publicam caram habet.

Phil. XIII, 7 quod hoc animo in rem publicam est, quae mihi vita mea semper fuit carior. — Phil. II, 2 me nec reipublicae nec amicis umquam defuisse.

III, 5 fidus nemini ... mercennarius patronus [2]), cuius nulla pars corporis a turpitudine vana, manus rapacissimae, gula immensa, pedes fugaces; quae honeste nominari non possunt, inhonestissima [3]).

Cael. 78 (Sex. Clodium) hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis, ore, lingua, manu, vita omni inquinatum. — Pis. 66 nam quod vobis iste tantum modo improbus, crudelis, olim furunculus, nunc vero

1) Cf. Iuv. VIII, 237 hic novus Arpinas, ignobilis et modo Romae municipalis eques.

2) Cf. Cic in Pis. 49 praebuit se mercennarium comitem regi Alexandrino. Phil. II, 84 quae potest esse turpitudinis tantae defensio? cupis audire, ut videam, ubi rhetoris sit tanta merces Pis. 30 quorum mens fuerit oppressa praemio, lingua adstricta mercede.

3) Eadem fere legimus in Sallustii personati epistola ad Caesarem senem (9. 2), ubi de L. Domitio, viro nobilissimo, dicitur: 'quoius nullum membrum a flagitio aut facinore vacat, lingua vana, manus cruentae, pedes fugaces: quae honeste nominari nequeunt, inhonestissima'. vix dici posse puto alterum auctorem ab altero pendere. veri simillimum mihi videtur esse utrumque ad locum communem redire. cf R. Pöhlmann, Zur Geschichte der antiken Publicistik. Sitzgsb. d. k. B. Ak. d. Wiss. (philos.-philol.-hist. Klasse). München 1904. p. 27.

Digitized by Google

etiam rapax, quod sordidus, quod contumax, quod superbus, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur, nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil protervius, nihil nequius. — Phil. II, 19 sed iam stupra et flagitia omittam, sunt quaedam, quae honeste non possum dicere.

ibid. atque is cum eiusmodi sit, tamen audet dicere.

Pis. 23 te fuisse Romae consulem dicere audebis? ibid. 41 ausus est — quid enim ille non audeat?

ibid. sublata lege Porcia, erepta libertate omnium nostrum vita necisque potestatem ad te unum revocaveras.

Sest. 89 legibus sublatis. — Phil. I, 19 hac lege sublata. — Pis. 90 mitto ereptam libertatem. — Dom. 77 ut vitae necisque potestatem haberet.

III, 6 aures nostras odio tuo onerabis [1]).

Phil. II, 99 omnibus eum contumeliis onerasti.

ibid. molestissimis verbis insectabere.

Sest. 110 quem fortem ... civem non petulantissime est insectatus.

ibid. quasi vero togatus et non armatus ea, quae gloriaris, confeceris.

Pis. 6 mihi togato senatus ... templa patefecit. — Catil. III, 23 togati me uno togato duce et imperatore vicistis.

ibid. inter te Sullamque dictatorem praeter nomen imperii quicquam interfuerit.

Pis. 15 quid enim interfuit inter Catilinam et eum, cui tu senatus auctoritatem ... provinciae praemio vendidisti. ibid. 16 nihil inter vos et Catilinam interfuisse. — Phil. X, 15 quasi vero quicquam intersit inter A. Hirtii ... et hunc exercitum M. Bruti.

1) Cf. Hor. sat. I 10, 10 verbis lassas onerantibus aures.

Digitized by Google

IV, 7 sed quid ego plura de tua insolentia commemorem?	Div. Caec. 17 de quo quid ego plura commemorem? imp. Pomp. 32 sed quid ego longinqua commemoro? Mil. 18 sed quid ego illa commemoro?
ibid. Italia exulem humeris suis reportavit.	p. red. in sen. 39 me ... Italia cuncta paene suis umeris reportavit.
ibid. quem tandem locum in hac civitate obtines?	Phil. II, 71 quem locum apud ipsum Caesarem ... obtinuisti?
ibid. quos tyrannos appellabas, eorum potentiae faves.	Pis. 23 vos consules ... qui tyranni nominabuntur. Vat. 23 tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas. — Leg. agr. II, 32 formam adhuc habetis ... et speciem ipsam tyrannorum.
ibid. qui tibi ante optimates videbantur, eosdem dementes ac furiosos vocas.	Ep. ad fam. I 9, 17 idque ... declarant ii, qui tum nostro illo statu optimates nominabantur.

Quae cum ita sint, quis invectivam ut genuinam defensurus est? sed optime convenit ad rhetorum scholas, ubi Ciceronis orationes accurate tractabantur et Ciceronis persona haud raro in declamationibus adhibebatur [1]). cf. Sen. suas. VI et VII, controv. VII, 2. praeterea Fortunatianus [2]) titulum controversiae memoriae prodidit: 'reus est M. Tullius, quod in consulatu suo supplicium de indemnatis civibus sumpserit' [3]).

Nunc omnia congruunt. rhetor ille haud ita inepte annum 54 sibi proposuit. nam Sallustius anno 86 natus anno 54 Romae vel anno 55 extra Romam quaesturam [4]) gerere potuit,

1) Cf. Zielinski 'Cicero in der Rhetorenschule', l. c. 1. 344.

2) Ed. Halm p. 84.

3) Cf. Martianus Capella V 483: a nota vel etymologia, ut Graeci dicunt, sumimus argumentum sic 'si consul est, qui consulit rei publicae, quid aliud Tullius fecit, cum adfecit supplicio coniuratos?'

4) De Sallustii quaestura nihil certi constat, sed anno 52 tribunus plebis erat, quo munere Romani post quaesturam fungi solebant.

Digitized by Google

per quam in senatum venit. eo accedit, quod Sallustium anno 52, cum tribunus plebis erat, contra Ciceronem dixisse Asconius testatur (Clark p. 37, 18): 'inter primos. et Qu. Pompeius et C. Sallustius et T. Munatius Plancus tribuni plebis inimicissimas contiones de Milone habebant, invidiosas [1]) etiam de Cicerone, quod Milonem tanto studio defenderet'. rhetor igitur finxit Ciceronem anno 54 acerrime in Sallustium in senatu invectum esse, eique Sallustium respondisse. cum de criminibus in eum factis ei nihil compertum esset, Sallustium tantum modo maledicentem, non defendentem facere potuit. sed utcumque res se habet, ex bonis fontibus ille hausit.

Sed fortasse longius procedere possumus. rhetores 'bene de Ciceronis animo iudicavisse' (Sen. suas. VI, 12) constat 'excepto Asinio Pollione, qui infestissimus famae Ciceronis permansit' (ibid. VI, 14) [2]). itaque ausim suspicari Sallustii personati invectivam in Asinii Pollionis schola ortam esse [3]). sed de hac re nil certum.

Altera invectiva est opus angusti et pusilli rhetoris posterioris aetatis, fortasse hominis Romam e provincia advecti urbanique sermonis ignari, ut Iordanus vult. excellit sententiarum ineptiis, sermone impuro [4]), ridicula quadam exilitate, nonnullis erroribus puerilibus. rhetor ille auctorem prioris invectivae tamquam simia imitatur. eadem convicia, quae in priore invectiva Ciceroni facta sunt, in altera ad Sallustium transferuntur. occurrit etiam mira quaedam similitudo cum verborum et locutionum tum totarum sententiarum. exempla [5]) sunt haec:

---

1) Sic Manutius, 'invidiam' liber.

2) Sen. suas. 6, 27: Sextilius Ena ... recitaturus in domo Messalae Corvini Pollionem Asinium advocaverat et in principio hunc versum non sine assensu recitavit: 'deflendus Cicero est Latiaeque silentia linguae'. Pollio Asinius non aequo animo tulit et ait: 'Messala, tu, quid tibi liberum sit in domo tua, videris; ego istum auditurus non sum, cui mutus videor', atque ita consurrexit.

3) Sen. suas. 6, 14: et is (sc. Asinius Pollio) etiam occasionem scholasticis alterius suasoriae dedit; solent enim scholastici declamitare: 'deliberat Cicero, an salutem promittente Antonio orationes suas comburat.'

4) Cf. I, 2 in hunc minime mentitum esse videatur. I, 3 ex moribus suis spectare debetis. II, 6 credo quod. V, 15 timens, ne facinora eius clam vos essent ... confessus est. III, 9 re familiari quae mihi multo minor est quam habere dignus sum.

5) Iordan, Herm. XI, 322; Vogel l. c. p. 327; Peiser l. c. p. 7.

Digitized by Google

Inv. in Cic.	*Inv. in Sall.*
I, 1 petulantia. IV, 7 petulantissimis verbis.	III, 9 petulanter. V, 13 petulans. VIII, 12 petulantissime.
I, 1 morbo animi petulantia ista uti.	VIII, 22 morbo procacitatis isto uti.
I, 1 ubi querar? quos implorem, patres conscripti?	I, 1 quo me praevertam, patres conscripti, unde initium sumam?
I, 1 se ipse ac fortunas suas venales habeat.	V, 14 domum paternam venalem habuit. VI, 17 nihil in eo non venale habuerit.
I, 2 quod alicui collibuisset.	V, 13 quae alteri facere collibuisset. VI, 17 quod ipsi facere collibuisset.
I, 2 itaque minime mirandum est, quod.	III, 8 sed minime mirum est, si. IV, 11 neque hercules mirum est, si. ibid. itaque non est mirum, si.
II, 2 et III, 4 verum ut opinor. II, 3 sed ut opinor.	VIII, 21 verum, ut opinor.
II, 2 splendor domesticus tibi animos tollit. II, 3 illa te magis extollunt.	VIII, 20 at hercules egregia facta maiorum tuorum te extollunt.
II, 2 filia matris paelex.	VIII, 21 sed tu omnium cubiculorum paelex.
II, 3 quasi vero non fuerit. III, 6 quasi vero non confeceris.	II, 4 quasi vero tu sis.
II, 4 quae si tibi falsa obicio, redde orationem ... qua ex pecunia domum paraveris.	VII, 14 quod si quippiam eorum falsum est, his palam refelle, unde ... possessiones paraveris.
II, 4 cui dubium potest esse.	V, 14 cuiquam dubium potest esse.
III 5, homo levissimus. ibid. levissime senator. IV, 7 levissime transfuga.	III, 7 homo levissime.
III, 5 gula immensa.	V, 13 immensae gulae.

Digitized by Google

III, 5 quae honeste nominari non possunt.	VIII, 22 si qua ego honeste effari possum.
III, 6 atque parum, quod impune fecisti, verum etiam commemorando exprobras.	VI, 15 noli nobis languorem et soporem nimium exprobrare.
III, 6 egeris, oro te, Cicero, perfeceris quidlibet, satis est	VI, 15 vixeris, ut libet, Sallusti, egeris, quae volueris, satis sit ....
IV, 7 sed quid ego plura de tua insolentia commemorem?	III, 8 sed quid ego de te plura querar?
IV, 7 ancillaris.	VI, 11 ancillatus sum.

Quam inops verborum et sententiarum scriptor huius invectivae fuerit, non solum verbis e priore invectiva transscriptis demonstratur, sed etiam inde colligi potest, quod in eadem invectiva verba repetuntur: procacitas (I, 1; I, 3; VIII, 12; procax V, 13), dabo operam (I, 2; I, 3), rudimentum (I, 2; III, 8), culpare (III, 7; IV, 12 bis), ut vitium obicere (III, 8; IV, 12); hercules (IV, 11; V, 14; VIII, 20). conferatur etiam V, 14: 'neque pudet eum a me quaerere, quis in P. Crassi domo habitet' cum VII, 20: 'neque piguit quaerere, cur ego P. Crassi domum emissem' et V, 15 'confessus est vobis audientibus adulterium' cum VI, 16 'quem non puduerit palam vobis audientibus adulterium confiteri'.

Quod ad rem ipsam attinet, auctor huius invectivae annum a. Chr. n. quinquagesimum quartum transgressus totam Sallustii vitam tractavit: commemorat (V, 15—VII, 20) eum bis quaestorem factum, e senatu motum, praetura functum esse, provinciam Numidiam administravisse, inde reversum repetundarum accusatum esse, sed mirum in modum tribunatum eius, quem anno a. Chr. n. quinquagesimo secundo gessit, silentio praeterit.

Quibus ex argumentis satis apparet utramque invectivam non ab uno eodemque compositam esse. adde, quod in Cic. I, 'maledicta tua ... respondebo tibi' et in Sall. I, 1 'huic conviciatori respondero ... qui initium introduxit' legimus. quae unum eundemque scripsisse, ut Peiser vult, quis crediderit?

Quid igitur mirum, quod huius invectivae apud Quintilianum nusquam mentio fit? ne testimonium quidem exstat, quo liquido

Digitized by Google

demonstretur veteres hanc orationem omnino notam habuisse, nedum quisquam eam pro genuina habuerit. afferri solet testimonium Diomedis (p. 387, 6 Keil): *'de cuius (i. e. verbi comedendi) perfecto ambigitur apud veteres, comestus an comesus et comesurus. sed Didius* [1]) *ait de Sallustio 'comesto patrimonio' Valgius* [2]) *de translatione 'comesa patina', similiter et Varro (de r. r.* I, 2, 11), *et ita melius quasi adessa et ambesa, ut Vergilius* (Aen. III 257) *'ambesas ... mensas'*. verba 'comesto patrimonio' ad inv. VII, 20 *'patrimonio non comeso, sed devorato'* spectare dicuntur, quod mihi quidem valde dubium videtur esse. nam formam 'comestus' Ciceronem pro Cluent. 173 'celerius potuit comestum quam epotum in venas atque in omnes partes corporis permanare' adhibuisse testatur Priscianus [3]). cur igitur Diomedem testimonium non ex Cicerone ipso, sed ex Cicerone personato sumpsisse putabimus? Didium illum, quisquis est — nomen enim mutandum non esse puto —, hanc invectivam conscripsisse et Ciceroni supposuisse minime credo. recte monet Iordanus [4]) veterum grammaticorum non esse in libris spuriis commemorandis nomen ipsius falsarii, etiamsi novissent, afferre. itaque Diomedis verba non ad hanc invectivam pertinere et cum codicibus 'comeso' legendum esse arbitror.

1) Sic libri, 'Didymus' edd. vet., 'Epidius' G. Linker (De Sall. Cr. histor. prooem. 1850. Add. ad p. 26 adn. lin. 3), 'sit, et Tullius' Iordanus, 'Pedianus' Wirz l. c. p. 100.

2) 'vulgius' codd.

3) Inst. X, 28 et 30, p. 520, 2 et 523, 1 (Keil).

4) l. c. p. 312.

AD CICERONIS VERR. L. III § 118.

Quo id iure atque adeo quo id more fecisti?

Sic scripsit Cicero breviter eleganterque. Annotavit aliquis *vel potius*, quo recte istud *atque adeo* explicatur. Sed misere locum corrupit qui illud *potius* in textu posuit inter *id* et *more*.

J. J. H.

Digitized by Google

DE PROPOSITIONE VICESIMA SEPTIMA LIBRI ARCHIMEDIS DE LINEIS SPIRALIBUS.

SCRIPSIT

J. A. VOLLGRAFF.

Inter philologos qui antiquis mathematicis operam dant, nullus certe magis excellit quam J. L. Heiberg Hauniensis. Merito dicit E. Hoppe [1]) ei imprimis deberi quod iam docti sibi persuasum habeant mathematicam disciplinam Archimedis ad tantam perfectionem pervenisse ut eius opera comparari possint cum optimis scriptis mathematicis saeculi septimi decimi vel duodevicesimi, quin etiam hanc scientiam recentiorem ex illis scriptis antiquis tamquam e fonte provenire.

Mathematicos tamen, nostrates saltem, qui opera Euclidis, Archimedis, Apollonii legant, paucos esse credo. Neque id mi-

1) E. Hoppe. „Mathematik und Astronomie im klassischen Altertum" 1911, p. 1—4: „Wenn in den letzten Jahren durch Heibergs bewundernswerte Bemühungen der Nachweis erbracht ist, dass die griechische Mathematik auf der Höhe ihrer Entwicklung bereits zu Anschauungen gelangt war, die wir sonst erst bei Leibniz finden und wenn man den Nachweis erbringen kann dass diese infinitesimalen Betrachtungen nicht nur etwa das Geheimnis des Entdeckers, Archimedes, geblieben sind, sondern auch den direkt von ihm abhängigen Mathematikern und Physikern zugänglich geworden sind, so ist der Zusammenhang zwischen der mathematischen Methode griechischen Forschens und der abendländischen vom Ausgange des Mittelalters bis zu Beginn des 18. Jahrhunderts, wo die neue Mathematik auf dem von Archimedes, Leibniz und Newton eroberten Boden ihre Entwicklung begann, evident ... Kopernikus, Kepler, Galilei und Newton knüpfen zum Teil dort direkt an, wo den Griechen der Faden der Entwicklung durch die rauhe Hand römischer Legionäre zerrissen war. Kopernikus an Aristarch, Galilei in mehreren seiner Entdeckungen an Heron, Leibniz an Archimedes anzuschliessen, bedarf keiner künstlichen Konstruktionen".

Digitized by Google

rum est. Vix enim quisquam nisi qui calculum differentialem et integralem didicit sicut nunc in Academiis nostris traduntur, satis capere potest quam longe methodi ingeniosae puta Archimedis a methodis hodiernis superentur; unde fit ut multa problemata ab antiquis mathematicis summa sagacitate soluta hodie ab admodum iuvenibus facillime solvi possint. Superfluum sane studium antiquorum cuique videri debet cuius unice interest problemata optimis methodis solvere. Nemo tamen negabit studium historiae scientiae ut partis historiae universalis magni esse momenti et eos philologos laudandos esse qui novis curandis editionibus mathematicis huius saeculi occasionem praebeant legendi opera antiqua quam optime emendata notisque illustrata.

Liber Archimedis de Lineis Spiralibus (περὶ ἑλίκων) vocatur a Cantore [1]) omnium quae extant operum Archimedis de geometria plana mirabilissimum. Hunc librum in editione Heibergii [2]) perlegenti propositio vicesima septima mihi falsa visa est. Consului deinde editiones antiquiores. Apparet alios auctores isti propositioni sensum tribuisse quem habere non possit, alios difficultatem non animadvertisse. Quaestio autem haec est.

Spiralis Archimedea linea est descripta a puncto aequabiliter se movente a termino manente in linea quadam recta quae in plano circa eum terminum aequabiliter circumagitur. Positio initialis huius lineae rectae sit O D (fig. 1). Propositione vicesima quarta demonstrat Archimedes spatium S_1 comprehensum spirali prima circumactione descripta et parte O A lineae O D tertiam partem esse circuli cuius radius O A. Propositione vicesima quinta spatium comprehensum spirali secunda circumactione descripta et linea secunda earum quae in principio circumactionis sunt (i. e. linea A B), ad circulum secundum (i. e. circulum cuius radius O B) eam habere rationem

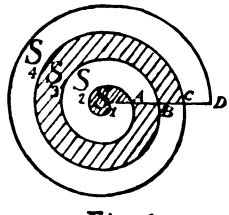

Fig. 1

1) M. Cantor „Vorlesungen über Geschichte der Mathematik" I, 1907, p. 306: „Die merkwürdigste uns erhaltene Schrift des Archimedes über einen Gegenstand der ebenen Geometrie ist das Buch von den Schneckenlinien".

2) J. L. Heiberg „Archimedis opera omnia" II, 1881.

Digitized by Google

quam 7 ad 12. Incertum videri potest utrum Archimedes dicere voluerit spatium $S_1 + S_2$ ad circulum cuius radius OB sese habere ut 7 ad 12, an solius spatii S_2 superficiem hac aequatione determinari [1]); sed *demonstratio* auctoris omne dubium tollit: de solo spatio S_2 loquitur et propositio sic intellecta, ut et Heiberg eam interpretatur, recte se habet [2]). Bonum etiam in corollario huius propositionis praeceptum datur calculandi spatium S_n comprehensum spirali qualibet circumactione descripta et linea eodem numero numerata; haec enim regula [3]) docet

$$S_n = 4\,a^2\,\pi^3\left(n^2 - n + \frac{1}{3}\right).$$

---

1) Verba Archimedis sunt: Τὸ περιλαφθὲν χωρίον ὑπό τε τᾶς ἕλικος τᾶς ἐν τᾷ δευτέρᾳ περιφορᾷ γεγραμμένας καὶ τᾶς εὐθείας τᾶς δευτέρας τᾶν ἐν τᾷ ἀρχᾷ τᾶς περιφορᾶς ποτὶ τὸν δεύτερον κύκλον τοῦτον ἔχει τὸν λόγον, ὃν ἔχει τὰ ζ′ ποτὶ τὰ ιβ′.

2) 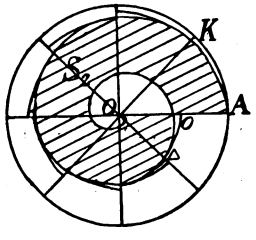

Fig. 2.

Spatio comprehenso spirali secunda circumactione descripta hic intellegi solum spatium S_2 e figura ad demonstrationem pertinente clarissime apparet: spatio de quo agitur circumscribitur figura e sectoribus circuli composita, quorum legimus maximum esse ΘAK, minimum autem ΘOΔ (fig. 2).

Aequatio spiralis Archimedeae est $r = a\,\phi$, ubi r designat radium vectorem, i.e. distantiam puncti cuiuslibet spiralis a puncto O (fig. 1), a magnitudinem constantem et ϕ angulum circumactionis rectae mobilis ad radium illum pertinentem. Spatia S_1, S_2 ... (fig. 1) calculari possunt hoc modo.

$$S_1 = {}^1/_2 \int_0^{2\pi} r^2\,d\phi = \frac{4\,a^2\,\pi^3}{3};$$

$$S_1 + S_2 = {}^1/_2 \int_0^{4\pi} r^2\,d\varphi = \frac{32\,a^2\,\pi^3}{3};\ \text{itaque}\ S_2 = \frac{28\,a^2\,\pi^3}{3} = \frac{7}{12}\ (16\,a^2\,\pi^3),$$

ubi $16\,a^2\,\pi^3$ superficies est circuli cuius radius $OB = 4\,a\,\pi$.

$$S_1 + S_2 + \ldots + S_n = {}^1/_2 \int_0^{2n\pi} r^2\,d\phi = \frac{4\,n^3\,a^2\,\pi^3}{3}.$$

Sequitur $S_1 : S_1 + S_2 : S_1 + S_2 + S_3 \ldots : S_1 + S_2 + \ldots + S_n = 1 : 8 : 27 \ldots : n^3$,
et $S_1 : S_2 : S_3 : S_4 \ldots : S_n = 1 : 7 : 19 : 37 \ldots : (3\,n^2 - 3\,n + 1)$.

3) Secundum regulam Archimedis

$$S_n : \pi\,(2\,n\,a\,\pi)^2 = 2\,n\,a\,\pi\,.\,2\,(n-1)\,a\,\pi + \frac{1}{3}\,(2\,a\,\pi)^2 : (2\,n\,a\,\pi)^2.$$

Itaque $$S_n = \frac{4\,a^2\,\pi^3}{3}\,(3\,n^2 - 3\,n + 1),$$

et $S_1 : S_2 : S_3 : S_4 \ldots : S_n = 1 : 7 : 19 : 37 \ldots : (3\,n^2 - 3\,n + 1)$, ut modo invenimus.

Digitized by Google

Propositionem vicesimam sextam hic considerari non opus est.

Tunc vero sequitur propositio vicesima septima his verbis expressa:

Τῶν χωρίων τῶν περιεχομένων ὑπό τε τᾶν ἑλίκων καὶ τᾶν εὐθειᾶν τᾶν ἐν τᾷ περιφορᾷ τὸ μὲν τρίτον τοῦ δευτέρου διπλάσιόν ἐστι, τὸ δὲ τέταρτον τριπλάσιον, τὸ δὲ πέμπτον τετραπλάσιον, καὶ ἀεὶ τὸ ἑπόμενον κατὰ τοὺς ἐξῆς ἀριθμοὺς πολλαπλάσιον τοῦ δευτέρου χωρίου, τὸ δὲ πρῶτον χωρίον ἕκτον μέρος ἐστὶ τοῦ δευτέρου.

Spatiorum comprehensorum spiralibus et lineis quae in circumactione sunt, tertium duplo maius est secundo, quartum vero triplo maius, quintum autem quadruplo maius, et semper deinceps insequens spatium totius multiplex erit quam spatium secundum, quoties indicant numeri ordine sequentes, primum autem spatium sexta pars est secundi (Heiberg).

Secundum Heibergium — et aliter interpretari vix possumus [1]) — Archimedes significat esse

$$S_1 : S_2 : S_3 : S_4 \ldots : S_n = \frac{1}{6} : 1 : 2 : 3 \ldots : (n-1)$$

sive $$S_1 : S_2 : S_3 : S_4 \ldots : S_n = 1 : 6 : 12 : 18 \ldots : 6\,(n-1),$$

quod falsum esse e propositionibus praecedentibus apparet.

Quaerendum est ipsine Archimedi hic error imputandus sit.

---

1) In editione latina Fr. Maurolici („Admiranda Archimedis Syracusani monumenta omnia mathematica quae extant" 1685) loco propositionum et demonstrationum Archimedis reperiuntur ipsius editoris propositiones et demonstrationes. Eius propositio vicesima septima (p. 221) est: „Spatiorum sub peripheriis spiralibus et rectis a revolutionum numero denominatis contentorum, primum quidem, quod circa initium spirae, est sexta pars secundi; secundum autem dimidium tertii; tertia vero pars quarti; quarta demum pars quinti; et sic deinceps secundum numeros crescentes". Sed demonstrat, quod verum est, primum spatium (S_1) sextam partem esse *differentiae* ($S_2 - S_1$); *differentiam* ($S_3 - S_1$) dimidium *differentiae* ($S_2 - S_2$); *differentiam* ($S_3 - S_2$) $= \frac{2}{3}$ *differentiae* ($S_4 - S_3$); *differentiam* ($S_4 - S_3$) $= \frac{2}{4}$ *differentiae* ($S_5 - S_4$). Eius verba sunt e. g. „Quo fit ut spirarum secundae, tertiae, quartae et quintae differentiae, *hoc est spatia sub spiralitus rectisque eorundem numerorum* sint ad invicem sicut <numeri 12, 18, 24>".

Si quid video „spatia sub peripheriis spiralibus et rectis a revolutionum numero denominatis contenta" vel „spatia comprehensa spiralibus et lineis quae in circumactione sunt" differentiae ($S_2 - S_1$), ($S_3 - S_2$), ($S_4 - S_3$) ... rationabiliter appellari non possunt. Praeterea *demonstratio* Archimedea docet propositionem vicesimam septimam sensum quem Maurolicus ei tribuit, non habere.

Digitized by Google

Iam diximus dubium non esse quin propositio vicesima quinta recte se habeat, ipsam tamen propositionem, nisi ad demonstrationem attendas, ambiguam esse; idem valet de corollario quod demonstratione caret: verbis *χωρίον ὑπό τε τᾶς ἕλικος τᾶς ἐν ὁποιᾳοῦν περιφορᾷ γεγραμμένας καὶ τᾶς εὐθείας τᾶς κατὰ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ταῖς περιφοραῖς λεγομένας* significatur spatium S_n, credere tamen possis intellegi spatium $S_1 + S_2 + \ldots + S_n$. In demonstratione propositionis vicesimae septimae falsus iste sensus et propositioni vicesimae quintae et eius corollario tribuitur [1]): e falsa propositione

$$S_1 + S_2 + S_3 + \ldots + S_n = \frac{4\,a^2\,\pi^3}{3}\,(3\,n^2 - 3\,n + 1)$$

facile derivatur altera falsa propositio

$$S_1 : S_2 : S_3 : S_4 \ldots : S_n = 1 : 6 : 12 : 18 \ldots : 6\,(n-1).$$

Vix credibile est ipsum Archimedem suam propositionem vicesimam quintam postea male interpretatum esse. At si hunc errorem ei tribuere nolumus, propositionem vicesimam septimam et demonstrationem eius spurias esse affirmare necesse est.

Loquitur Archimedes de spatiis S_n et in praefatione libri de Spiralibus. Ibi dicit:

Φαμὶ τοῦ χωρίου τοῦ ἐν τᾷ δευτέρᾳ περιφορᾷ ποτιλαφθέντος ὑπὸ τᾶς ἕλικος τὸ μὲν ἐν τᾷ τρίτᾳ ποτιλαφθὲν διπλάσιον ἐσσεῖσθαι, τὸ δὲ ἐν τᾷ τετάρτᾳ τριπλάσιον, τὸ δὲ ἐν τᾷ πέμπτᾳ τετραπλάσιον ... τὸ δὲ ἐν τᾷ πρώτᾳ περιφορᾷ ποτιλαφθὲν [2]) *χωρίου ἕκτον μέρος εἶμεν τοῦ ἐν τᾷ δευτέρᾳ περιφορᾷ ποτιλαφθέντος χωρίου.*

dico, spatio in secunda circumvolutione a spirali adiecto duplo maius fore spatium in tertia adiectum, triplo autem maius spatium in quarta adiectum, quadruplo autem spatium in quinta adiectum ... spatium vero in prima circumvolutione comprehensum [2]) sextam partem esse spatii in secunda adiecti (Heiberg).

---

1) Cum auctore propositionis vicesimae septimae eiusque demonstrationis ante Heibergium — vide eius notas ad p. 127, 129, 131 — erraverunt Commandinus („Archimedis opera nonnulla latina", 1558, p. 17), Rivaltus („Archimedis opera quae extant" 1615, p. 397), Sturm („Des unvergleichlichen Archimedis Kunstbücher", 1670, p. 423), Barrowius („Archimedis opera" 1675, p. 65—67), Torelli („Archimedis quae supersunt omnia", 1792, p. 251), Peyrard („Oeuvres d'Archimède traduites littéralement", 1807, p. 269), Nizze („Archimedes' vorhandene Werke übersetzt und erklärt", 1824, p. 148).

2) Rectissime Heiberg annotat: puto scribendum esse *περιλαφθέν* (comprehensum).

Digitized by Google

His verbis expressa propositio bonam interpretationem admittit. Spatium *adiectum* (προτιλαφθέν) in tertia circumvolutione significare potest *differentiam* ($S_3 - S_2$); hic igitur videtur proponi vera propositio

$$S_1 : (S_2 - S_1) : (S_3 - S_2) \ldots : (S_n - S_{n-1}) = \frac{1}{6} : 1 : 2 \ldots : (n - 1).$$

Credendum igitur est Archimedis propositionem vicesimam septimam intercidisse et in locum eius a mathematico qui sensum propositionis in praefatione enunciatae non intellexerit, alteram propositionem falsam interpolatam esse.

AD CICERONIS VERRINARUM L. II § 86 ET 89.

86 Oppidum Himeram Carthaginienses quondam ceperant, quod fuerat imprimis Siciliae clarum et ornatum. Scipio .... Siculis omnibus Carthagine capta quae potuit restituenda curavit. Himera deleta quos civis belli calamitas reliquos fecerat, ii se Thermis conlocarant in isdem agri finibus neque longe ab oppido antiquo, *et* se patrum fortunas et dignitatem recuperare arbitrabantur cum illa maiorum ornamenta in eorum oppido collocabantur.

Misere languet istud *et*, neque praestat altera lectio *ii*, immo propter proxime praecedens *ii* minus etiam ferenda. Pristinus praeclaro loco restituetur nitor, si *ibi* legetur et ante eam vocem semicolon ponetur.

89 Iratum Sthenio, priori hospiti, Verrem statim Sthenii inimici ad se invitant ut magis eum inflammarent. Sequuntur haec:

Hi autem erant [inimici] Agathinus, homo nobilis et Dorotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam, Agathini eius filiam; de qua iste audierat, itaque ad generum [Agathini] migrare maluit.

Viden duobus insulsissimis additamentis dehonestatam lepidissimam narrationem?

J. J. H.

Digitized by Google

AD TIMAEI GLOSSARIUM.

SCRIPSIT

I. E. KALITSUNAKIS.

In Timaei ad Platonem glossario non multa emendanda restant post curas Ruhnkenii, Bastii, qui codicem denuo exploravit, G. Hermanni. Sed tamen nonnulli loci etiamnunc valde sunt corrupti. Et quoniam glossarium in uno codice Parisino traditum est, non possumus varios codices inter se comparando manum auctoris efficere.

Nunc de quodam glossemate disputare in animo est. Glossema est in v. *ἀμόθεν γέ πόθεν*, i. e. *undecumque, ab aliqua parte, unde volueris*: „*ἀπό τινος μέρους ὁπόθεν θέλεις*" (Hesych.). Cuius vocabuli interpretatio in glossario haec est: „*ἀπό τινος μέρους ἰσημέρου*". In codice quidem traditum est *ἀποθέν γε ποθεν*, sed omnes consentiunt id non manui Timaei sed bibliographi scioli deberi; cf. Plat. Gorg. 492*d*: „*τὰς μὲν ἐπιθυμίας φῂς οὐ κολαστέον, ... ἐῶντα δὲ αὐτὰς ὡς μεγίστας πλήρωσιν αὐτοῖς ἀμόθεν γέ ποθεν ἑτοιμάζειν*" vel Leg. VII, 798*b*: „*μηχανὴν δὴ δεῖ τὸν νομοθέτην ἐννοεῖν ἀμόθεν γέ ποθεν, ὅντινα τρόπον τοῦτ' ἔσται τῇ πόλει*". Ineptam autem vocem *ἰσημέρου* Kusterus Ruhnkenius Hermannus ut supervacaneam delebant, Abreschius (Dilucid. Thucyd. auctar. p. 372) in *ἰσημοίρου* vel potius in *ἰσημεροῦς* mutabat, Toup denique, ut omnium virorum doctorum opiniones commemorem, *ἀπό τινος μέρους ἑτέρου* scribendum

Digitized by Google

putabat (v. Emend. in Suid. IV, 411) [1]). Res mihi facilior videtur. Auctorem nostrum Homerum satis cognitum habuisse ex aliis locis Glossarii apparet. Exempli gratia in v. τιμαλφέστατον fertur: „τιμὴν πολλὴν εὑρίσκον· τὸ γὰρ ἅλφειν εὑρίσκειν ἐστίν, ἐξ οὗ καὶ Ὅμηρος ἀλφεσιβοίας καλεῖ τὰς εὑρισκούσας κόρας εἰς τιμὴν βόας". Cf. etiam ὁμηρίδαι, ἤτρον, etc. Praeter Homerum autem et, ut exspectes, Platonem nullius alius auctoris tam frequenter in glossario mentio fit. Nostro quoque loco Timaeus Homeri versum (Od. α 10) „τῶν ἀμόθεν γε θεά, θύγατερ Διός, εἰπὲ καὶ ἡμῖν" citare volebat et simpliciter καὶ Ὅμηρος scripsit: K,OMHP, non ICHMЄP, quod toto coelo diversum est. Rara vox ἀμόθεν nonnisi hoc loco apud Homerum tradita est.

Haec iam scripta erant cum apud Photium in nova parte Lexici, quam quinto abhinc anno edidit Reitzenstein, haec inveni (p. 93), quae emendationem meam valde, ut opinor, firmant, omnes enim scimus Photium ex Timaei glossario hausisse: ἀμόθεν· ἀπό τινος μέρους, ὁπόθεν θέλεις· τῶν ἀμόθεν γε θεά, θύγατερ Διός, εἰπέ· δηλοῖ δὲ καὶ τὸ μοναχὸς καὶ καθ' ἕνα τινὰ τρόπον. Quis iam dubitet quin in voce corrupta ἰσημέρου nomen *Homeri* lateat?

1) Vox ἰσήμερος vel ἰσημέρινος quid sit apparet apud Theophr. de causis plantar IV, 11, 4: ἄτοπον δὲ καὶ ὑπεναντίον τὸ συμβαῖνον εἰ βαρεῖς οἱ ὀλιγοχρόνιοι (scil. πυροὶ) καθάπερ οἱ περὶ Αἶνόν φασι τοὺς ἰσημερίνους.

AD CICERONIS VERR. L. III § 112.

Ea est enim ratio *decumanorum* ut sine plurimis litteris confici non possit.

Absurde dictum. Lege *decumarum*.

Paulo post: ager *efficit* cum octavo.

Immo *effert* secundum constantem usum. Cf. paulo post (§ 113): „cum ager cum decumo *extulisset*".

Digitized by Google

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPSIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(*Continuantur ex Vol. XXXVIII pag.* 257).

CIII.

DE HEREDITATIS POSSESSORE.

Moribus apud Gallos receptum videtur, ut, quod ex lege habet rei mobilis possessor (*Cod. civ.* art. 2279), idem hereditatis possessori in re hereditaria competat, licet soli sit. Itaque rectissime, licet heres non sit, ex hereditate alienare poterit [1]), quod lege Austriaca (*B. G.-B.* § 823 sq.) tribuitur adiudicatario, id est, quem iudex in possessione hereditatis constituerit. Simile ius an apud Romanos umquam obtinuerit, quaeri potest, si quidem auctore Paulo [2]) hereditatis possessor fiduciario heredi rectissime comparatur, proinde illi hereditarias actiones *post evictam hereditatem*, ut huic post restitutam, denegandas esse significat.

1) Negat id quidem Troplong, *Comment. des priv. et hypoth.* no. 468, verum audiatur Besson, *Livres fonciers* (1891) p. 129: „*la cour de cassation et les cours d'appel ont jugé par une longue suite d'arrêts, que les aliénations .... émanées de l'héritier apparent .... au profit d'un tiers de bonne foi, doivent être respectées par l'héritier véritable. Cette interprétation, renouvelée des anciens parlements de Normandie, de Paris et de Toulouse est constante dans la pratique*" (cf. praeterea Brunetti, *Archivio giur.* 55 (1895) p. 116—120; de Berardinis, ibid. 73 (1904) p. 250—253).

2) L. 22 D. 13. 5.

Digitized by Google

Hereditatis autem possessor [1]), quo iure intendit hereditarias actiones, eodem corpora alienat, *e(sse)t enim absurdum ei, cui alienatio interdic(a)tur, permitti actiones exercere* [2]). Videtur autem intelligere Paulus non quemlibet hereditatis possessorem, sed *qui petitori satisded(er)it* pro praede litis et vindiciarum; talis enim possessor ex rescripto divi Pii, quod servavit nobis Callistratus [3]), *interim domini loco hab(e)tur* [4]), itaque nanciscitur actiones [5]) vel servat sibi, si ex alia causa [6]) eas habuit, donec iudicetur heredem eum non esse [7]); proinde, quia recte alienat [8]), tutus erit emptor, qui ab eo emerit, exceptione rei venditae et traditae, sive post defensionem emerit sive ante, nunc autem hereditatis possessor paratus sit ita defendere hereditatem, acsi res petitione hereditatis contineretur [9]). Similiter hereditatis possessori, postquam defendere coeperit, recte solvitur [10]), antea qui solverint, non liberantur, nisi ea pecunia ad petitorem pervenerit [11]). Hereditatis enim possessor ante non est domini loco, quam defendere coeperit, itaque ante satisdationem tradendo nihil

---

1) De herede fiduciario cf. l. 3 § 3, l. 26 (25) § 2, l. 72 (70) § 1 D. 36. 1; l. 104 D. 46 3, et ad l. 26 (25) § 2 cit. Schulting. Nam l. 89 § 7 D. 31 quo pertineat, docebit Windscheid (1891) § 648[14].

2) L. 7 § 2 D. 28. 8.

3) L. 15 § 2 D. 48. 18.

4) Rescribit Pius de hereditatis possessore. Idem observatum cupit Callistratus, vel certe Tribonianus, in singularum rerum iudicio.

5) Steph. sch. 3, 5, 7 ad Bas. 42. 1. 25, qui non ubique addit: *temporales*. Quod omnino requirit Wetzell, *Vindicationsproz.* p. 28/9 propter l. 49 D. 5. 3, quasi ad possessorem, qui caverit, pertineat ea.

6) Velut ex edicto Carboniano, de quo fuit caput harum observ. LXXIV.

7) L. 4 (i. f) D. 37. 10. Debet cavisse (l. 5 § 1 D. eod.) vel certe *nunc paratus (esse) cavere* (l. 6 § 6 D. eod.).

8) Steph. sch. 1 ad Bas. 42. 1. 41. Possessorem satisdedisse fingit *βουλόμενο(ν) ἐκποιῆσαί τινα τῶν νερεδιταρίων πραγμάτων.*

9) L. 25 § 17 (a voce *quid tamen*) D. 5. 3. Exceptio, quam *ex (sua) persona* emptor habet, esse non potest praeiudicii exceptio, hanc enim haberet ex persona auctoris. Quod vidit Faber (in Rationalibus). Sed est intelligenda, quam in textu nuncupavimus, exceptio: Quae tunc quoque competet (§ 17 cit), quum pretium, quod possessori solutum est, petitor exegerit. Nam videbitur ipsius voluntate res venisse.

10) L 26 § 11 D. 12. 6 (expunxi: *vel bonorum*. Similiter l. 95 § 8 D. 46. 3 cancellandum est: *bonorum*). — Ex diverso pactum possessoris petitori *neque nocere neque prodesse plerique putant* (l. 17 § 6 D. 2. 14).

11) L. 25 § 17 (a voce *nam et si*) D. 5. 3; l. 31 § 5 D. 5. 3; l. 34 § 9 D. 46. 3; cf. l. 61 D. 46. 3 (Windsch. (1891) § 342 not. 40).

Digitized by Google

praestat praeter usucapiendi causam [1]), actiones nullas habet eo excepto, quod possessor, si velit actiones intendere, audietur, quum sit periculum, ne *inter moras* [2]) intercidant [3]). Quod praedoni aeque praestabitur [4]), quocirca non debet turbare, quod scribit Ulpianus [5]): praedoni imputandum, quod *non exegit ... si exigere potuit.* Turbavit tamen Graecos propter Triboniani fraudem; ergo adnotat Stephanus [6]) vel ex novo vel ex veteri iure rem explicari posse. Ex novo, ut locutus videatur Ulpianus de eo, quod sine iudice exigi potuerit [7]), ex vetere, ut locutus videatur de eo, qui sine re acceperit bonorum possessionem, quasi huic competierint hereditariae actiones. Sed fallit, quia bonorum possessio, quamdiu hereditas evinci potest, nihil praestat praeter interdictum, quo non possunt conveniri debitores [8]) et, qua debitor conveniri potest is tantum, *qu(i) se dicat heredem* [9]), hereditatis petitionem [10]); actiones autem hereditarias bonorum sine re possessor non exercet [11]), nam heres quoque, quamdiu

---

1) L. 17 pr. D. 4. 6; l. 25 § 17 D. 5. 3. — Provocarem etiam ad l. 16 § 8 D. 5. 3, nisi Triboniano restituenda essent: *sed his casibus — vindicare.*

2) *Quoniam nonnullas moras exercitio iudicii habet* (l. 15 pr. (ia. l. 1 § 9) D. 36. 3; cf. Francke, *Commentar* etc. (1864) p. 29). Eaedem *mora(e)* intelliguntur l. 28 pr. D. 26. 7.

3) L. 49 D. 5. 3

4) L. 49 (i. f.) cit. (D. 5. 3) vv. *quid si nihil iuris habere se sciat?* Idcirco legis huius initio olim damnavimus *bonae fidei* (Mnemos. 27 (1899) p. 280).

5) L. 25 § 2 D. 5. 3. Cf. l. 25 § 17 eod.; l. 34 § 9 D. 46. 3. Contraria est l. 31 § 4 D. 5. 3, nisi ibi quoque *liberari et* debetur Triboniano.

6) sch. 5 ad Bas. 42. 1. 25.

7) Ex diverso Anonymus Ulpianum loqui censet *περὶ σκρίπτου νομέως τοῦ καὶ δυναμένου ἀπαιτεῖν* (sch. 9 ad Bas. 42. 1. 31), quod rursus intelligi potest aut de herede scripto, adversus quem movebitur inofficiosi actio, qui sine dubio actiones habet, aut de eo, qui ex edicto Hadriani mittitur (cf. Francke, *Commentar* etc. (1864) p. 277—280).

8) L. 2 D. 43. 2. 9) L. 42 D. 5. 3.

10) Hoc propterea concedamus necesse est, quia *in hoc iudicio* exceptionis vires *ex persona .... eius qui opponit aestima(n)tur* (l. 11 § 2 D. 37. 11). Ergo proficiet exceptio heredi, non proficiet extraneo, licet heredem se dicat.

11) Omni bonorum possessori dari hereditarias actiones, putant Fabricius, *Urspr. und Entw. der* bon. poss. (1837) p. 41; Vangerow II (1854) § 398 *Anm.* (p. 12); Wetzell, *Vindicationsprozess* (1845) p. 27[2]; Leist, *Serie* etc. I p. 359—366 (laudat l. 25 § 2 D. 5. 3 et scholion Stephani); II p. 302 (laudat, quod sinceri habet nihil, l. 23 pr. D. 28. 5); Girard, *Manuel* (1911) p. 910/1. Quin immo putat Leist, *Serie* etc. I p. 101/2, 109, fictitias actiones propter sine re bonorum possessorem introductas esse.

Digitized by Google

dari potest cum re bonorum possessio, quidquid petit defuncti nomine, exceptione repellitur [1]). Quocirca etiam Paulus in Sententiis [2]) videtur fallere, quum scribat ab herede sub condicione instituto idcirco cavendum substituto, *ne petita bonorum possessione res hereditarias deminuat*, quasi vero petita bonorum possessione nec satisdato ius deminuendi nanciscatur. Ex diverso nihil est quod miremur, cur censeat Gaius [3]) eum, qui sub ea condicione heres scriptus sit, *quam praetor remittit*, et hereditatem restituere iussus, cogendum, *ut ... petat bonorum possessionem secundum tabulas, ut ita nactus actiones transferat eas ex senatusconsulto*; erit enim hic remissa condicione is bonorum possessor, cui hereditas evinci non possit, sive iure facto testamento heres institutus est sive ideo non iure facto, *quod familia non venierit aut nuncupationis verba testator locutus non sit* [4]). Itaque possessor hereditatis, antequam rem defendat, nec habet actiones nec potest alienare praeterquam ex sola causa fideicommissi. Nam certum est ex Trebelliano senatusconsulto a possessore hereditatis ante litem transferri actiones et durare translatas, licet evincatur hereditas [5]). Multo magis igitur singulas res fideicommissas ad fideicommissarium transferet, idque causae est, cur Iuliano [6]) visum sit, *si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem vel singulas res praestiterit, peti ab eo hereditatem posse, quia habe(re)t condictionem* [7]). Habet autem condictionem, quia alienavit, etiamsi res mancipi propter fideicommissum non mancipata sed tradita est [8]), quia vel sic *in bonis* [9]) esse coepit legatarii, quod sufficere vidimus (cap. LIX) ad condictionem. Alioquin propter nudam possessionem Iulianus non daret condictionem [10]).

---

1) L. 25 D. 38. 2 (Leist, *Serie* etc. II p. 26); l. 15 D. 37. 4 (Leist, *Serie* etc. II p. 24, qui putat falso hanc exceptionem praeterito dari iure praeteriti. Datur enim (l. 25 cit.) cuilibet debitori).

2) V 9 § 1. Cf. l. 8 pr. D. 46. 5; l. 12 D. 2. 8; Wetzell, *Vindicationsproz.* p. 35/9; Lenel, *das* edictum § 281 (passim); Cuiac. Obs. IX 5 (i. f.).

3) L. 65 (63) § 9, § 10 D. 36. 1.

4) Gai. II § 149*a*.

5) L. 65 (63) § 2 D. 36. 1. Cf. l. 57 (55) § 5 eod.

6) L. 16 § 7 D. 5. 3.

7) Reliqua eius paragraphi, ni fallor, spuria sunt.

8) Cf. l. 3 D. 7. 6.

9) L. 65 (63) pr. D. 36. 1.

10) L. 33 D. 12. 6.

Digitized by Google

Labefactatur autem ius, quod hactenus exposuimus rescripto quodam divi Pii, quod servavit Ulpianus l. 5 pr. D. 5. 3: *prohibendum possessorem hereditatis, de qua controversia erit, antequam lis incho*[ar]*etur, aliquid ex ea distrahere.* Diximus enim, antequam defendat, possessorem hereditatis distrahere [1]) nondum posse. Prohiberi porro quid attinet eum, cui ius non est alienandi? Nam praetor, ubi vetat alienare, heredem vetat [2]) eumve, qui domini loco habeatur [3]); possessor autem, antequam defendat, domini loco non est. Sed potest quis hereditatem possidere et heres esse, potuit igitur divus Pius hoc statuere: prohibendum possessorem, licet re vera heres sit, alienare, antequam defendere coeperit, quod forsitan non expediat — ideo non expedit, quia petitoris nihil interest, nisi hoc modo potentiorem adversarium nanciscitur [4]), quam in rem alio modo prospectum est [5]) — sed absurdum non est [6]). Sane uno casu etiam expedit heredem possidentem ab alienatione prohiberi, donec satisdet, id est, si possideat is, cui possit evinci inofficiosi actione hereditas, huius enim interim est hereditas [7]), sicut eius adversus quem peti potest contra tabulas liberti bonorum possessio [8]). An igitur de hoc possessore rescripsit divus Pius? Facile crederem, nisi magis esset [9]), ut de hoc possessore fuerit edictum praetoris, quod interpretatus est Ulpianus libro XIV, suppresserunt autem Compilatores [10]), licet vestigia maneant l. 5 pr. D. 5. 3 (*deminutionem se concessurum praetor edixit* etc.). Nam, quod putat

---

1) Proprietatem transferendo.

2) L. 26 D. 18. 1; l. 7 pr. D. 28. 8; l. 7 § 5 D. 41. 4; l. 31 § 4 D. 42. 5.

3) L. 17 § 2 D. 44. 4 (ia. l. 5 § 1 D. 5. 3).

4) L. 3 D. 44. 6.

5) L. 1 pr. D. 4. 7 (cf. *Ztschr. der Sav.-St.* XXX p. 454).

6) Alio modo solvunt nodum Stephanus (sch. 1 ad Bas. 42. 1. 5) et Cuiacius, dum ita disputant, quasi non *prohibendum* alienare, sed alienare *non posse* hereditatis alienae possessorem divus Pius rescripserit. Est in eam sententiam scripta Graeca versio (Bas. 42. 1. 5: *μετὰ ἀμφισβήτησιν οὔτε πρὸ τῆς προκατάρξεως ὁ νομεὺς ἐκποιεῖν δύναται, εἰ μὴ ὑπὲρ ὕλης τῆς κληρονομίας δίδωσιν ἱκανά*). Sed eratne opus in eiusmodi quaestione rescripto?

7) L. 32, l. 33 pr. D. 5. 3.

8) L. 32 cit. (D. 5. 3). Hunc quidem prohiberi nihil attinet, quia petere sufficit adversus eum bonorum possessionem.

9) Ratio reddetur infra.

10) Lenel, *das* edictum (1907) p. 133/4.

Digitized by Google

Lenel: principale edictum [1]) pertinuisse ad eum possessorem, cui relinquatur possessio ob id, quod ne petitor quidem satisdet [2]), id refellitur, quia talis possessor domini loco non est, proinde nullus metus, ne alienet [3]). Itaque in hunc ferme modum edixerat [4]) praetor: (*eum, cum quo de inofficioso testamento agetur, nisi iusta causa esse videbitur, bona interea deminuere vetabo*). Ad clausulam „nisi iusta causa esse videbitur" exstat commentarius: *causa cognita .... deminutionem se concessurum praetor edixit,* et quae sequuntur [5]). De principali edicto Ulpianum adnotasse reor: praetorem de eo edixisse, quocum de inofficioso agendum esset, quod is interim dominus esset; ceteros hereditatium possessores aut non esse dominos, aut, si sint, ab alienatione prohiberi rescripto divi Pii. Qua ratione supervacaneum edictum praetoris rescripto principis factum est et intelligitur, cur edictum suppresserint, retinuerint rescriptum Compilatores. Quod adsecuti sumus statuendo non pertinere rescriptum ad eum heredem solum, quocum de inofficioso agendum esset, quam sententiam potius probaremus, nisi in causa esset edictum, quo fuerit oportet constitutio plenior. Aptaverunt autem Compilatores edicti clausulam de concedenda ex causa deminutione divi Pii rescripto; proinde hoc modo distinguenda est interpolatio [6]) l. 5 pr. cit.: *divus Pius rescripsit prohibendum possessorem hereditatis, de qua controversia erit, antequam lis incho*[ar]*etur, aliquid ex ea distrahere* [nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis vel rerum eius restitutione satisdare]. *Causa autem cognita* [etsi non talis data

---

1) Quo praetor prohibebat.

2) Paul. I 11 § 1; cf. l. 6 § 6 D. 37. 10.

3) Scribit quidem Lenel, *das* edictum (1907) p. 134 lin. 15: *„der cautionslose Besitz des Beklagten (brachte Gefahr) mit sich"*. Sed demonstrandum erat, ex alienatione damnum actori propositum esse.

4) Similiter C. Caesar olim *decreto* prohibuit auctionem, quam proscripserat M. Antonius heres ex testamento L. Rubrii, quocum de inofficioso acturus fratris erat filius (Cic. Philipp. II 16 § 41 sq., 29 § 73 sq.).

5) Quibuscum cf. l. 53 D. 5. 3 (Pal. Paul. 1819).

6) Rudorff, *Ztschr. f. gesch. Rechtsw.* IX (1838) p. 41: *„Offenbar sind die Worte*: nisi maluerit — satisdare, *dem alten Juristen fremd"*. Adstipulati sunt Gradenwitz, *Interpolationen* (1887) p. 67-70; Lenel, *das* edictum (1907) p. 132/3 (et in Palingenesia). Sed delet Gradenwitz praeterea: *etsi non talis — solita cautio*; ex diverso pro his rescribit Lenel: *etsi pro praede litis et vindiciarum satis datum sit.* Salvum cupit uterque: *etiam post litem coeptam.*

Digitized by Google

sit satisdatio, sed solita cautio [1]), etiam post litem coeptam] *deminutionem se concessurum praetor edixit,* et quae sequuntur. Non praetor edixit *etiam post litem coeptam* deminutionem se concessurum, qui respicere non potuit ad rescriptum divi Pii [2]), sed addiderunt *etiam post litem coeptam* Compilatores, ex abundanti licet, quia ne alienetur interdictum post litem coeptam iam non obtinet [3]), nisi forte cogitaverunt non divi Pii, sed ipsius Iustiniani interdictum c. ult. C. 8. 36 (37), qua vetatur hereditatis possessor *lite pendente vel actiones vel res quas possidet ad alium quemdam trans(ferre)*; licet enim ea constitutione non palam nominetur hereditatis possessor, tamen hic prae ceteris intelligendus est, quia quodammodo solus [4]) tamquam *iuris possessor* in rem actione tenetur ut *actiones ... restitu(at)*, eas quidem quas possessionis occasione nactus sit [5]). Scio sane c. ult. C. 8. 36 (37) iam ab Accursio [6]) sic explicari, quasi tollat actionum translationem petitori, corporum translationem

---

1) *Solita cautio* intelligitur alibi (l. 40 § 2 D. 3. 3) quidem iudicatum solvi satisdatio, sed hic, quia oppositur (*pro*) *restitutione* cautio, *solita* necessario intelligenda est, *quod* (*in*) *iudicio permaneat usque ad terminum litis* (§ 2 Inst. IV 11). Atque ita vertit Stephanus sch. 1 ad Bas. 42. 1. 5 (ἡ συνήθης τούτεστιν ἡ περὶ προσεδρίας), vertendum esse perspexit Rudorff (l.l. p. 40-42), cui temere obloquitur Wetzell, *Vindicationsprozess* p. 28[6] et item Francke, *Commentar* etc. p. 27[15], quorum alter superioris interpolationis rationem non habet, alter omnino interpolatum negat. Sed non perspexit Rudorff, e sua interpretatione quid sequatur. Sequitur autem, interpolata esse: *etsi non talis — solita cautio.*

2) Nec Stephanum ea res magnopere movit (sch. 1 ad Bas. 42. 1. 5: καὶ μετὰ προκάταρξιν ἐν ἐδίκτῳ φθάσας εἶπεν ὁ πραίτωρ κτλ.) nec Rudorffium (l.l. p. 40: „das ... *Rescript von Pius ... stellt ... die Regel auf* etc. *Der Prätor aber verspricht*" (Steph.: φθάσας εἶπεν = hatte versprochen) „*von dieser*" (= dieser zukünftigen) „*Strenge insofern abgehen zu wollen, als* etc."). Ottonem Lenel adeo rei absurditas commovit, ut illa omnia (*causa autem cognita — litem coeptam*) rescripto palam includeret (*das* edictum (1907) p. 133 lin. 1-4), praetori statim (lin 8/9) redditurus („*ohne Zweifel hies es in dem Edict*: si iusta causa esse videbitur"). Ex diverso Gradenwitz (*Interpol.* p. 69) non praetorem edixisse de eo quod *etiam post litem coeptam* concessurus esset, sed Ulpianum docet significare, quid ex edicto suo praetor *etiam post litem coeptam* concessurus sit. Quod refellere non est opus.

3) Id causae fuit Franckio, *Commentar* etc. p. 20/1, verba *causa autem cognita* rescripto applicandi. Quo nihil proficitur.

4) Cf quidem l. 17 § 1 D. 6. 1.

5) L. 16 § 4, § 5, § 7, l. 17, l. 18 pr., l. 20 § 17, l. 30, l. 35, l. 40 § 2 D. 5. 3. — Cf. l. 8 § 16 D. 5. 2; l. 2 § 1—l. 4 D. 12. 6; l. 22 D. 13. 5.

6) Ex recentioribus cf. Francke, *Commentar* etc. p. 47/8.

Digitized by Google

His verbis expressa propositio bonam interpretationem admittit. Spatium *adiectum* (ποτιλαφθέν) in tertia circumvolutione significare potest *differentiam* ($S_3 - S_2$); hic igitur videtur proponi vera propositio

$$S_1 : (S_2 - S_1) : (S_3 - S_2) \ldots : (S_n - S_{n-1}) = \frac{1}{6} : 1 : 2 \ldots : (n - 1).$$

Credendum igitur est Archimedis propositionem vicesimam septimam intercidisse et in locum eius a mathematico qui sensum propositionis in praefatione enunciatae non intellexerit, alteram propositionem falsam interpolatam esse.

AD CICERONIS VERRINARUM L. II § 86 ET 89.

86 Oppidum Himeram Carthaginienses quondam ceperant, quod fuerat imprimis Siciliae clarum et ornatum. Scipio .... Siculis omnibus Carthagine capta quae potuit restituenda curavit. Himera deleta quos civis belli calamitas reliquos fecerat, ii se Thermis conlocarant in isdem agri finibus neque longe ab oppido antiquo, *et* se patrum fortunas et dignitatem recuperare arbitrabantur cum illa maiorum ornamenta in eorum oppido collocabantur.

Misere languet istud *et*, neque praestat altera lectio *ii*, immo propter proxime praecedens *ii* minus etiam ferenda. Pristinus praeclaro loco restituetur nitor, si *ibi* legetur et ante eam vocem semicolon ponetur.

89 Iratum Sthenio, priori hospiti, Verrem statim Sthenii inimici ad se invitant ut magis eum inflammarent. Sequuntur haec:

Hi autem erant [inimici] Agathinus, homo nobilis et Dorotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam, Agathini eius filiam; de qua iste audierat, itaque ad generum [Agathini] migrare maluit.

Viden duobus insulsissimis additamentis dehonestatam lepidissimam narrationem?

J. J. H.

Digitized by Google

AD TIMAEI GLOSSARIUM.

SCRIPSIT

I. E. KALITSUNAKIS.

In Timaei ad Platonem glossario non multa emendanda restant post curas Ruhnkenii, Bastii, qui codicem denuo exploravit, G. Hermanni. Sed tamen nonnulli loci etiamnunc valde sunt corrupti. Et quoniam glossarium in uno codice Parisino traditum est, non possumus varios codices inter se comparando manum auctoris efficere.

Nunc de quodam glossemate disputare in animo est. Glossema est in v. *ἀμόθεν γέ πόθεν*, i. e. *undecumque, ab aliqua parte, unde volueris*: „*ἀπό τινος μέρους ὁπόθεν θέλεις*" (Hesych.). Cuius vocabuli interpretatio in glossario haec est: „*ἀπό τινος μέρους ἰσημέρου*". In codice quidem traditum est *ἄποθέν γε ποθεν*, sed omnes consentiunt id non manui Timaei sed bibliographi scioli deberi; cf. Plat. Gorg. 492*d*: „*τὰς μὲν ἐπιθυμίας φῂς οὐ κολαστέον, ... ἐῶντα δὲ αὐτὰς ὡς μεγίστας πλήρωσιν αὐτοῖς ἀμόθεν γέ ποθεν ἑτοιμάζειν*" vel Leg. VII, 798*b*: „*μηχανὴν δὴ δεῖ τὸν νομοθέτην ἐννοεῖν ἀμόθεν γέ ποθεν, ὅντινά τρόπον τοῦτ' ἔσται τῇ πόλει*". Ineptam autem vocem *ἰσημέρου* Küsterus Ruhnkenius Hermannus ut supervacaneam delebant, Abreschius (Dilucid. Thucyd. auctar. p. 372) in *ἰσημοίρου* vel potius in *ἰσημεροῦς* mutabat, Toup denique, ut omnium virorum doctorum opiniones commemorem, *ἀπό τινος μέρους ἑτέρου* scribendum

Digitized by Google

putabat (v. Emend. in Suid. IV, 411) [1]). Res mihi facilior videtur. Auctorem nostrum Homerum satis cognitum habuisse ex aliis locis Glossarii apparet. Exempli gratia in v. τιμαλφέστατον fertur: „τιμὴν πολλὴν εὑρίσκον· τὸ γὰρ ἅλφειν εὑρίσκειν ἐστίν, ἐξ οὗ καὶ Ὅμηρος ἀλφεσιβοίας καλεῖ τὰς εὑρισκούσας κόρας εἰς τιμὴν βόας". Cf. etiam ὁμηρίδαι, ἦτρον, etc. Praeter Homerum autem et, ut exspectes, Platonem nullius alius auctoris tam frequenter in glossario mentio fit. Nostro quoque loco Timaeus Homeri versum (Od. α 10) „τῶν ἀμόθεν γε θεά, θύγατερ Διός, εἰπὲ καὶ ἡμῖν" citare volebat et simpliciter καὶ Ὅμηρος scripsit: K,OMHP, non ICHMЄP, quod toto coelo diversum est. Rara vox ἀμόθεν nonnisi hoc loco apud Homerum tradita est.

Haec iam scripta erant cum apud Photium in nova parte Lexici, quam quinto abhinc anno edidit Reitzenstein, haec inveni (p. 93), quae emendationem meam valde, ut opinor, firmant, omnes enim scimus Photium ex Timaei glossario hausisse: ἀμόθεν· ἀπό τινος μέρους, ὁπόθεν θέλεις· τῶν ἀμόθεν γε θεά, θύγατερ Διός, εἰπέ· δηλοῖ δὲ καὶ τὸ μοναχὸς καὶ καθ' ἕνα τινὰ τρόπον. Quis iam dubitet quin in voce corrupta ἰσημέρου nomen *Homeri* lateat?

1) Vox ἰσήμερος vel ἰσημέρινος quid sit apparet apud Theophr. de causis plantar IV, 11, 4: ἄτοπον δὲ καὶ ὑπεναντίον τὸ συμβαῖνον εἰ βαρεῖς οἱ ὀλιγοχρόνιοι (scil. πυροὶ) καθάπερ οἱ περὶ Αἶνόν φασι τοὺς ἰσημερίνους.

AD CICERONIS VERR. L. III § 112.

Ea est enim ratio *decumanorum* ut sine plurimis litteris confici non possit.

Absurde dictum. Lege *decumarum*.

Paulo post: ager *efficit* cum octavo.

Immo *effert* secundum constantem usum. Cf. paulo post (§ 113): „cum ager cum decumo *extulisset*".

J. J. H.

Digitized by Google

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPSIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(*Continuantur ex Vol. XXXVIII pag.* 257).

CIII.

DE HEREDITATIS POSSESSORE.

Moribus apud Gallos receptum videtur, ut, quod ex lege habet rei mobilis possessor (*Cod. civ.* art. 2279), idem hereditatis possessori in re hereditaria competat, licet soli sit. Itaque rectissime, licet heres non sit, ex hereditate alienare poterit [1]), quod lege Austriaca (*B. G.-B.* § 823 sq.) tribuitur adiudicatario, id est, quem iudex in possessione hereditatis constituerit. Simile ius an apud Romanos umquam obtinuerit, quaeri potest, si quidem auctore Paulo [2]) hereditatis possessor fiduciario heredi rectissime comparatur, proinde illi hereditarias actiones *post evictam hereditatem*, ut huic post restitutam, denegandas esse significat.

1) Negat id quidem Troplong, *Comment. des priv. et hypoth.* no. 468, verum audiatur Besson, *Livres fonciers* (1891) p. 129: „*la cour de cassation et les cours d'appel ont jugé par une longue suite d'arrêts, que les aliénations .... émanées de l'héritier apparent .... au profit d'un tiers de bonne foi, doivent être respectées par l'héritier véritable. Cette interprétation, renouvelée des anciens parlements de Normandie, de Paris et de Toulouse est constante dans la pratique*" (cf. praeterea Brunetti, *Archivio giur.* 55 (1895) p. 116—120; de Berardinis, ibid. 73 (1904) p. 250—253).

2) L. 22 D. 13. 5.

Digitized by Google

Hereditatis autem possessor [1]), quo iure intendit hereditarias actiones, eodem corpora alienat, *e(sse)t enim absurdum ei, cui alienatio interdic(a)tur, permitti actiones exercere* [2]). Videtur autem intelligere Paulus non quemlibet hereditatis possessorem, sed *qui petitori satisded(er)it* pro praede litis et vindiciarum; talis enim possessor ex rescripto divi Pii, quod servavit nobis Callistratus [3]), *interim domini loco hab(e)tur* [4]), itaque nanciscitur actiones [5]) vel servat sibi, si ex alia causa [6]) eas habuit, donec iudicetur heredem eum non esse [7]); proinde, quia recte alienat [8]), tutus erit emptor, qui ab eo emerit, exceptione rei venditae et traditae, sive post defensionem emerit sive ante, nunc autem hereditatis possessor paratus sit ita defendere hereditatem, acsi res petitione hereditatis contineretur [9]). Similiter hereditatis possessori, postquam defendere coeperit, recte solvitur [10]), antea qui solverint, non liberantur, nisi ea pecunia ad petitorem pervenerit [11]). Hereditatis enim possessor ante non est domini loco, quam defendere coeperit, itaque ante satisdationem tradendo nihil

---

1) De herede fiduciario cf. l. 3 § 3, l. 26 (25) § 2, l. 72 (70) § 1 D. 36. 1; l. 104 D. 46 3, et ad l. 26 (25) § 2 cit. Schulting. Nam l. 89 § 7 D. 31 quo pertineat, docebit Windscheid (1891) § 648[14].

2) L. 7 § 2 D. 28. 8.

3) L. 15 § 2 D. 48. 18.

4) Rescribit Pius de hereditatis possessore. Idem observatum cupit Callistratus, vel certe Tribonianus, in singularum rerum iudicio.

5) Steph. sch. 3, 5, 7 ad Bas. 42. 1. 25, qui non ubique addit: *temporales*. Quod omnino requirit Wetzell, *Vindicationsproz.* p. 28/9 propter l. 49 D. 5. 3, quasi ad possessorem, qui caverit, pertineat ea.

6) Velut ex edicto Carboniano, de quo fuit caput harum observ. LXXIV.

7) L. 4 (i. f) D. 37. 10. Debet cavisse (l. 5 § 1 D. eod.) vel certe *nunc paratus (esse) cavere* (l. 6 § 6 D. eod.).

8) Steph. sch. 1 ad Bas. 42. 1. 41. Possessorem satisdedisse fingit *βουλόμενο(ν) ἐκποιῆσαί τινα τῶν ὑφεδιταρίων πραγμάτων.*

9) L. 25 § 17 (a voce *quid tamen*) D. 5. 3. Exceptio, quam *ex (sua) persona* emptor habet, esse non potest praeiudicii exceptio, hanc enim haberet ex persona auctoris. Quod vidit Faber (in Rationalibus). Sed est intelligenda, quam in textu nuncupavimus, exceptio: Quae tunc quoque competet (§ 17 cit), quum pretium, quod possessori solutum est, petitor exegerit. Nam videbitur ipsius voluntate res venisse.

10) L 26 § 11 D. 12. 6 (expunxi: *vel bonorum*. Similiter l. 95 § 8 D. 46. 3 cancellandum est: *bonorum*). — Ex diverso pactum possessoris petitori *neque nocere neque prodesse plerique putant* (l. 17 § 6 D. 2. 14).

11) L. 25 § 17 (a voce *nam et si*) D. 5. 3; l. 31 § 5 D. 5. 3; l. 34 § 9 D. 46. 3; cf. l. 61 D. 46. 3 (Windsch. (1891) § 342 not. 40).

Digitized by Google

praestat praeter usucapiendi causam [1]), actiones nullas habet eo excepto, quod possessor, si velit actiones intendere, audietur, quum sit periculum, ne *inter moras* [2]) intercidant [3]). Quod praedoni aeque praestabitur [4]), quocirca non debet turbare, quod scribit Ulpianus [5]): praedoni imputandum, quod *non exegit ... si exigere potuit.* Turbavit tamen Graecos propter Triboniani fraudem; ergo adnotat Stephanus [6]) vel ex novo vel ex veteri iure rem explicari posse. Ex novo, ut locutus videatur Ulpianus de eo, quod sine iudice exigi potuerit [7]), ex vetere, ut locutus videatur de eo, qui sine re acceperit bonorum possessionem, quasi huic competierint hereditariae actiones. Sed fallit, quia bonorum possessio, quamdiu hereditas evinci potest, nihil praestat praeter interdictum, quo non possunt conveniri debitores [8]) et, qua debitor conveniri potest is tantum, *qu(i) se dicat heredem* [9]), hereditatis petitionem [10]); actiones autem hereditarias bonorum sine re possessor non exercet [11]), nam heres quoque, quamdiu

---

1) L. 17 pr. D. 4. 6; l. 25 § 17 D. 5. 3. — Provocarem etiam ad l. 16 § 8 D. 5. 3, nisi Triboniano restituenda essent: *sed his casibus — vindicare.*

2) *Quoniam nonnullas moras exercitio iudicii habet* (l. 15 pr. (ia. l. 1 § 9) D. 36. 3; cf. Francke, *Commentar* etc. (1864) p. 29). Eaedem *mora(e)* intelliguntur l. 28 pr. D. 26. 7.

3) L. 49 D. 5. 3

4) L. 49 (i. f.) cit. (D. 5. 3) vv. *quid si nihil iuris habere se sciat?* Idcirco legis huius initio olim damnavimus *bonae fidei* (Mnemos. 27 (1899) p. 280).

5) L. 25 § 2 D. 5. 3. Cf. l. 25 § 17 eod.; l. 34 § 9 D. 46. 3. Contraria est l. 31 § 4 D. 5. 3, nisi ibi quoque *liberari et* debetur Triboniano.

6) sch. 5 ad Bas. 42. 1. 25.

7) Ex diverso Anonymus Ulpianum loqui censet *περὶ σκρίπτου νομέως τοῦ καὶ δυναμένου ἀπαιτεῖν* (sch. 9 ad Bas. 42. 1. 31), quod rursus intelligi potest aut de herede scripto, adversus quem movebitur inofficiosi actio, qui sine dubio actiones habet, aut de eo, qui ex edicto Hadriani mittitur (cf. Francke, *Commentar* etc. (1864) p. 277—280).

8) L. 2 D. 43. 2. 9) L. 42 D. 5. 3.

10) Hoc propterea concedamus necesse est, quia *in hoc iudicio* exceptionis vires *ex persona .... eius qui opponit aestima(n)tur* (l. 11 § 2 D. 37. 11). Ergo proficiet exceptio heredi, non proficiet extraneo, licet heredem se dicat.

11) Omni bonorum possessori dari hereditarias actiones, putant Fabricius, *Urspr. und Entw. der* bon. poss. (1837) p. 41; Vangerow II (1854) § 398 *Anm.* (p. 12); Wetzell, *Vindicationsprozess* (1845) p. 27²; Leist, *Serie* etc. I p. 359—366 (laudat l. 25 § 2 D. 5. 3 et scholion Stephani); II p. 302 (laudat, quod sinceri habet nihil, l. 23 pr. D. 28. 5); Girard, *Manuel* (1911) p. 910/1. Quin immo putat Leist, *Serie* etc. I p. 101/2, 109, fictitias actiones propter sine re bonorum possessorem introductas esse.

Digitized by Google

dari potest cum re bonorum possessio, quidquid petit defuncti nomine, exceptione repellitur [1]). Quocirca etiam Paulus in Sententiis [2]) videtur fallere, quum scribat ab herede sub condicione instituto idcirco cavendum substituto, *ne petita bonorum possessione res hereditarias deminuat*, quasi vero petita bonorum possessione nec satisdato ius deminuendi nanciscatur. Ex diverso nihil est quod miremur, cur censeat Gaius [3]) eum, qui sub ea condicione heres scriptus sit, *quam praetor remittit*, et hereditatem restituere iussus, cogendum, *ut ... petat bonorum possessionem secundum tabulas, ut ita nactus actiones transferat eas ex senatusconsulto*; erit enim hic remissa condicione is bonorum possessor, cui hereditas evinci non possit, sive iure facto testamento heres institutus est sive ideo non iure facto, *quod familia non venierit aut nuncupationis verba testator locutus non sit* [4]). Itaque possessor hereditatis, antequam rem defendat, nec habet actiones nec potest alienare praeterquam ex sola causa fideicommissi. Nam certum est ex Trebelliano senatusconsulto a possessore hereditatis ante litem transferri actiones et durare translatas, licet evincatur hereditas [5]). Multo magis igitur singulas res fideicommissas ad fideicommissarium transferet, idque causae est, cur Iuliano [6]) visum sit, *si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem vel singulas res praestiterit, peti ab eo hereditatem posse, quia habe(re)t condictionem* [7]). Habet autem condictionem, quia alienavit, etiamsi res mancipi propter fideicommissum non mancipata sed tradita est [8]), quia vel sic *in bonis* [9]) esse coepit legatarii, quod sufficere vidimus (cap. LIX) ad condictionem. Alioquin propter nudam possessionem Iulianus non daret condictionem [10]).

---

1) L. 25 D. 38. 2 (Leist, *Serie* etc. II p. 26); l. 15 D. 37. 4 (Leist, *Serie* etc. II p. 24, qui putat falso hanc exceptionem praeterito dari iure praeteriti. Datur enim (l. 25 cit.) cuilibet debitori).

2) V 9 § 1. Cf. l. 8 pr. D. 46. 5; l. 12 D. 2. 8; Wetzell, *Vindicationsproz.* p. 35/9; Lenel, *das* edictum § 281 (passim); Cuiac. Obs. IX 5 (i. f.).

3) L. 65 (63) § 9, § 10 D. 36. 1.

4) Gai. II § 149*a*.

5) L. 65 (63) § 2 D. 36. 1. Cf. l. 57 (55) § 5 eod.

6) L. 16 § 7 D. 5. 3.

7) Reliqua eius paragraphi, ni fallor, spuria sunt.

8) Cf. l. 3 D. 7. 6.

9) L. 65 (63) pr. D. 36. 1.

10) L. 33 D. 12. 6.

Digitized by Google

Labefactatur autem ius, quod hactenus exposuimus rescripto quodam divi Pii, quod servavit Ulpianus l. 5 pr. D. 5. 3: *prohibendum possessorem hereditatis, de qua controversia erit, antequam lis incho*[ar]*etur, aliquid ex ea distrahere.* Diximus enim, antequam defendat, possessorem hereditatis distrahere [1]) nondum posse. Prohiberi porro quid attinet eum, cui ius non est alienandi? Nam praetor, ubi vetat alienare, heredem vetat [2]) eumve, qui domini loco habeatur [3]); possessor autem, antequam defendat, domini loco non est. Sed potest quis hereditatem possidere et heres esse, potuit igitur divus Pius hoc statuere: prohibendum possessorem, licet re vera heres sit, alienare, antequam defendere coeperit, quod forsitan non expediat — ideo non expedit, quia petitoris nihil interest, nisi hoc modo potentiorem adversarium nanciscitur [4]), quam in rem alio modo prospectum est [5]) — sed absurdum non est [6]). Sane uno casu etiam expedit heredem possidentem ab alienatione prohiberi, donec satisdet, id est, si possideat is, cui possit evinci inofficiosi actione hereditas, huius enim interim est hereditas [7]), sicut eius adversus quem peti potest contra tabulas liberti bonorum possessio [8]). An igitur de hoc possessore rescripsit divus Pius? Facile crederem, nisi magis esset [9]), ut de hoc possessore fuerit edictum praetoris, quod interpretatus est Ulpianus libro XIV, suppresserunt autem Compilatores [10]), licet vestigia maneant l. 5 pr. D. 5. 3 (*deminutionem se concessurum praetor edixit* etc.). Nam, quod putat

---

1) Proprietatem transferendo.

2) L. 26 D. 18. 1; l. 7 pr. D. 28. 8; l. 7 § 5 D. 41. 4; l. 31 § 4 D. 42. 5.

3) L. 17 § 2 D. 44. 4 (ia. l. 5 § 1 D. 5. 3).

4) L. 3 D. 44. 6.

5) L. 1 pr. D. 4. 7 (cf. *Ztschr. der Sav.-St.* XXX p. 454).

6) Alio modo solvunt nodum Stephanus (sch. 1 ad Bas. 42. l. 5) et Cuiacius, dum ita disputant, quasi non *prohibendum* alienare, sed alienare *non posse* hereditatis alienae possessorem divus Pius rescripserit. Est in eam sententiam scripta Graeca versio (Bas. 42. 1. 5: *μετὰ ἀμφισβήτησιν οὔτε πρὸ τῆς προκατάρξεως ὁ νομεὺς ἐκποιεῖν δύναται, εἰ μὴ ὑπὲρ ὅλης τῆς κληρονομίας δίδωσιν ἱκανά*). Sed eratne opus in eiusmodi quaestione rescripto?

7) L. 32, l. 33 pr. D. 5. 3.

8) L. 32 cit. (D. 5. 3). Hunc quidem prohiberi nihil attinet, quia petere sufficit adversus eum bonorum possessionem.

9) Ratio reddetur infra.

10) Lenel, *das* edictum (1907) p. 133/4.

Digitized by Google

Lenel: principale edictum [1]) pertinuisse ad eum possessorem, cui relinquatur possessio ob id, quod ne petitor quidem satisdet [2]), id refellitur, quia talis possessor domini loco non est, proinde nullus metus, ne alienet [3]). Itaque in hunc ferme modum edixerat [4]) praetor: (*eum, cum quo de inofficioso testamento agetur, nisi iusta causa esse videbitur, bona interea deminuere vetabo*). Ad clausulam „nisi iusta causa esse videbitur" exstat commentarius: *causa cognita .... deminutionem se concessurum praetor edixit*, et quae sequuntur [5]). De principali edicto Ulpianum adnotasse reor: praetorem de eo edixisse, quocum de inofficioso agendum esset, quod is interim dominus esset; ceteros hereditatium possessores aut non esse dominos, aut, si sint, ab alienatione prohiberi rescripto divi Pii. Qua ratione supervacaneum edictum praetoris rescripto principis factum est et intelligitur, cur edictum suppresserint, retinuerint rescriptum Compilatores. Quod adsecuti sumus statuendo non pertinere rescriptum ad eum heredem solum, quocum de inofficioso agendum esset, quam sententiam potius probaremus, nisi in causa esset edictum, quo fuerit oportet constitutio plenior. Aptaverunt autem Compilatores edicti clausulam de concedenda ex causa deminutione divi Pii rescripto; proinde hoc modo distinguenda est interpolatio [6]) l. 5 pr. cit.: *divus Pius rescripsit prohibendum possessorem hereditatis, de qua controversia erit, antequam lis incho*[ar]*etur, aliquid ex ea distrahere* [nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis vel rerum eius restitutione satisdare]. *Causa autem cognita* [etsi non talis data

---

1) Quo praetor prohibebat.

2) Paul. I 11 § 1; cf. l. 6 § 6 D. 37. 10.

3) Scribit quidem Lenel, *das* edictum (1907) p. 134 lin. 15: „*der cautionslose Besitz des Beklagten* (*brachte Gefahr*) *mit sich*". Sed demonstrandum erat, ex alienatione damnum actori propositum esse.

4) Similiter C. Caesar olim *decreto* prohibuit auctionem, quam proscripserat M. Antonius heres ex testamento L. Rubrii, quocum de inofficioso acturus fratris erat filius (Cic. Philipp. II 16 § 41 sq., 29 § 73 sq.).

5) Quibuscum cf. l. 53 D. 5. 3 (Pal. Paul. 1819).

6) Rudorff, *Ztschr. f. gesch. Rechtsw.* IX (1838) p. 41: „*Offenbar sind die Worte*: nisi maluerit — satisdare, *dem alten Juristen fremd*". Adstipulati sunt Gradenwitz, *Interpolationen* (1887) p. 67-70; Lenel, *das* edictum (1907) p. 132/3 (et in Palingenesia). Sed delet Gradenwitz praeterea: *etsi non talis — solita cautio*; ex diverso pro his rescribit Lenel: *etsi pro praede litis et vindiciarum satis datum sit.* Salvum cupit uterque: *etiam post litem coeptam.*

Digitized by Google

sit satisdatio, sed solita cautio [1]), etiam post litem coeptam] *deminutionem se concessurum praetor edixit*, et quae sequuntur. Non praetor edixit *etiam post litem coeptam* deminutionem se concessurum, qui respicere non potuit ad rescriptum divi Pii [2]), sed addiderunt *etiam post litem coeptam* Compilatores, ex abundanti licet, quia ne alienetur interdictum post litem coeptam iam non obtinet [3]), nisi forte cogitaverunt non divi Pii, sed ipsius Iustiniani interdictum c. ult. C. 8. 36 (37), qua vetatur hereditatis possessor *lite pendente vel actiones vel res quas possidet ad alium quemdam trans(ferre)*; licet enim ea constitutione non palam nominetur hereditatis possessor, tamen hic prae ceteris intelligendus est, quia quodammodo solus [4]) tamquam *iuris possessor* in rem actione tenetur ut *actiones ... restitu(at)*, eas quidem quas possessionis occasione nactus sit [5]). Scio sane c. ult. C. 8. 36 (37) iam ab Accursio [6]) sic explicari, quasi tollat actionum translationem petitori, corporum translationem

---

1) *Solita cautio* intelligitur alibi (l. 40 § 2 D. 3. 3) quidem iudicatum solvi satisdatio, sed hic, quia opponitur (*pro*) *restitutione* cautio, *solita* necessario intelligenda est, *quod* (*in*) *iudicio permaneat usque ad terminum litis* (§ 2 Inst. IV 11). Atque ita vertit Stephanus sch. 1 ad Bas. 42. 1. 5 (ἡ συνήθης τοῦτεστιν ἡ περὶ προσεδρίας), vertendum esse perspexit Rudorff (l.l. p. 40-42), cui temere obloquitur Wetzell, *Vindicationsprozess* p. 28[6] et item Francke, *Commentar* etc. p. 27[15], quorum alter superioris interpolationis rationem non habet, alter omnino interpolatum negat. Sed non perspexit Rudorff, e sua interpretatione quid sequatur. Sequitur autem, interpolata esse: *etsi non talis — solita cautio.*

2) Nec Stephanum ea res magnopere movit (sch. 1 ad Bas. 42. 1. 5: καὶ μετὰ προκάταρξιν ἐν ἐδίκτῳ φθάσας εἶπεν ὁ πραίτωρ κτλ.) nec Rudorffium (l.l. p. 40: „*das ... Rescript von Pius ... stellt ... die Regel auf* etc. *Der Prätor aber verspricht*" (Steph.: φθάσας εἶπεν = hatte versprochen) „*von dieser*" (= dieser zukünftigen) „*Strenge insofern abgehen zu wollen, als* etc."). Ottonem Lenel adeo rei absurditas commovit, ut illa omnia (*causa autem cognita — litem coeptam*) rescripto palam includeret (*das* edictum (1907) p. 133 lin. 1-4), praetori statim (lin 8/9) redditurus („*ohne Zweifel hies es in dem Edict*: si iusta causa esse videbitur"). Ex diverso Gradenwitz (*Interpol.* p. 69) non praetorem edixisse de eo quod *etiam post litem coeptam* concessurus esset, sed Ulpianum docet significare, quid ex edicto suo praetor *etiam post litem coeptam* concessurus sit. Quod refellere non est opus.

3) Id causae fuit Franckio, *Commentar* etc. p. 20/1, verba *causa autem cognita* rescripto applicandi. Quo nihil proficitur.

4) Cf quidem l. 17 § 1 D. 6. 1.

5) L. 16 § 4, § 5, § 7, l. 17, l. 18 pr., l. 20 § 17, l. 30, l. 35, l. 40 § 2 D. 5. 3. — Cf. l. 8 § 16 D. 5. 2; l. 2 § 1—l. 4 D. 12. 6; l. 22 D. 13. 5.

6) Ex recentioribus cf. Francke, *Commentar* etc. p. 47/8.

Digitized by Google

possessori, sed praestat sic interpretari, quemadmodum nos fecimus, quia hoc modo èt suppletur quod deest l. 5 pr. D. 5. 3, èt fines reguntur inter nostram constitutionem et c. 2 eod., ut altera tollat petitori [1]) altera possessori alienandi potestatem, èt paretur ipsi constitutionis auctori, qui, quum fieri permisisset illic *divisiion(em) rerum hereditariarum*, docet alia constitutione [2]), iam tunc permisisse se, *ut, si lite de re litigiosa* [3]) *pendente pulsatum contigerit ab hac luce recedere*, heredibus eius *liceat divisionem rerum facere*, proinde significat ad solum *pulsatum* pristinam pertinere constitutionem. Coercet autem constitutio eum hereditatis possessorem, qui re vera heres est; nam qui non est, postquam iure Iustiniano exigi desiit *propter litis aestimationem* satisdatio [4]), domini loco nunquam habetur, proinde ipso iure alienare non potest. Sed quaeri video, quid iuris, si quis contra interdictum tamen alienaverit? Palam est nullius momenti esse traditionem, itaque nec dominia ex ea causa transferri [5]), nec in usucapionem succedi [6]), si quis sciens emerit, salva nihilominus emtori pretii condictione, quum sit *a (venditoris) parte irrita facta venditio* [7]). Sane ex c. ult. C. 8. 36, licet quis ignorans emerit, *vitio litigiosi contractus subiace(bit)*, itaque omnibus modis [8]) compelletur emptor *rem redhibere* venditori [9]), condictio autem, si sciens emit, caduca fit. Ex diverso venditor fisco debet pretium, id est, quanti vendiderit, poenae nomine, aut si donaverit, quanti res est; debet prae-

---

1) Hoc non est in c. 1 C. Th. 4. 5, unde c. 2 cit. translata est. Itaque illam Interpres de possessore intelligit.

2) Nov. 112 c. 1.

3) *De re litigiosa* abundat.

4) § 2 Inst. IV 11.

5) L. 26 D. 18. 1.

6) L. 7 § 5 D. 41. 4; l. 12 D. 41. 3. — Cf. l. 2 § 17 D. 41. 4.

7) L. 52 D. 18. 1. — Ergo senatusconsulto Hosidiano, quo iubetur emptor duplum pretium aerario inferre, quia a venditore condicit pretium, effectu res redit eo, *ut emptor et venditor singuli pretium ... praestent* (l. 48 D. 39. 2).

8) Expectandum quidem plerique censent (cf. Windscheid (1891) § 125 not. 6), donec actor litis principalis cum emptore agat (vv. *„auf Verlangen des Klägers"*), scilicet, quia parere nolunt (cf. ibid. not. 5 atque Voet, Comment. ad Pand. XLIV 6 § 1) Imperatori *omnibus instrumentis quae super hoc constituuntur* deroganti *nullam vim* exinde *obten(turis)*.

9) Cf. Windscheid (1879) § 125[e].

Digitized by Google

terea [1]) emptori, quem deceperit, tertiam pretii partem, praeter ipsum pretium quod condicitur. Quas puto subsistere poenas, etiamsi non heres vendiderit, Hosidiani senatusconsulti exemplo [2]), ut *factum notetur* [3]), quemadmodum in maritorum matrimoniis. Excipitur autem ab interdicto dos, et ante nuptias donatio et hereditatis divisio et legatorum solutio. Quibus addenda est ex debiti causa solutio [4]).

CIV.

AD EDICTUM DE INOFFICIOSO.

Rubrica est *de inofficioso testamento*, et quidem post rubricam *de iudiciis* ante rubricam *de hereditatis petitione* èt in Codice Theodosiano èt in Novo Codice èt in Digestis; deest eadem in Ottonis nostri edicto [5]). Scilicet nescit, quid praetori de inofficiosi actione edicendum fuerit, nisi forte de summa sponsionis edixerit propter legem Crepereiam. Videamus igitur nos, an praetori nihil de inofficioso testamento edicendum fuerit edictumve. Sed in primis, quod superiore capite (CIII) demonstravisse mihi videor, sanxerat, eum, cum quo de inofficioso agendum esset, ab alienatione sese prohibiturum. Δεύτερον, bonorum possessionem se daturum *litis ordinandae gratia* [6]), si cognatus de inofficioso agere vellet. Neque enim verum est, quod scribit Lenel, sufficere ordinariam [7]) possessionem, etiamsi maxime secundum tabulas vel contra tabulas petita sit, nec

---

1) Quaerit Accursius, utrum emptori et fisco simul poenam debeat, et utrum triens emptoris fisco imputandus sit. Quod placet Voetio, Comment. ad Pand. XLIV 6 § 2.

2) L. 52 (i. f.) D. 18. 1.

3) L. 13 § 4 D. 3. 2.

4) c. 12 § 1*a* C. 3. 31.

5) Cf. *das* edictum (1907) p. 137/8. Ipsum verbum *de inofficioso* retinent Chabrun, *Essai sur la* querela (1906) p. 29 ima; Jobbé-Duval, *Mélanges Gérardin* (1907) p. 362, rubricam non audent.

6) Eo pertinent l. 6 § 2, l. 7, l. 8 pr. D. 5. 2; c. 2 C. 3. 28.

7) Cf. § 7 (6) Inst. III 9.

Digitized by Google

umquam ordinariae obstare possessioni, quod alia petita sit [1]). Quae sententia sane est mirifica, quum nominatim doceat Ulpianus [2]), ita demum posse competere intestati bonorum possessionem, *si neque secundum tabulas neque contra tabulas bonorum possessio agnita sit* [3]). Magis dici posset, tunc hoc obtinere, quum prior possessio iure data sit; alioquin, si ipsa non competierit, posteriorem nequaquam excludi, nisi prior petitor Carboniano decreto se defendat [4]); sic in proposita specie priorem possessionem ideo non obstare, quia docebit actor non valere tabulas quasi a demente factas. Pro qua sententia etiam facit, quod potest adiri hereditas ab intestato, quam adiit heres scriptus, ne tum quidem rescisso testamento sola spe rescindendi [5]). Nihilominus verior videtur contraria sententia, inprimis, quia bonorum possessio ordinaria numquam ut appellaretur *litis ordinandae gratia* [6]) futurum fuisset; deinde quia pertinere ea non videtur ad edictum successorium, nam transire constat actore mortuo ius petendae eius ad ipsius heredem, modo coeperit accusare [7]), quocirca non dubito, quin ipsi perpetuo [8]) competat. Quam si post omissam ordinariam acceperit heresve eius, possessionem per interdictum ad se non transferet, licet heredes scripti aeque omiserint [9]). Τρίτον *de praescriptionibus*: post quinquennium [10]) ad sacramentum se non admissurum praeterquam ex magna et iusta causa, sed ne eum quidem qui legatum accepisset, quive litem deseruisset. Has enim praescriptiones ex iurisdictione proficisci, sane est verisimile, nisi praescriptio adversus eum, qui legatum accepisset, communis est [11]). Τέταρτον de huius litis

1) Ita disputat in edicto (1907) p. XIV adversus clarissimum Jobbé-Duval, quem verum vidisse reor.

2) L. 1 § 2 D. 38. 6.

3) Itaque fit iure singulari, quod scribit Ulpianus l. 1 § 1 D. 38. 14: *numquam bonorum possessio(nem), quae ex alia parte edicti agnita (si)t, impedi(re)* dandam legibus *bonorum possessionem.*

4) L. 12 D. 37. 10; l. 42 § 2 D. 38. 2.

5) L. 7 D. 5. 2.

6) L. 8 pr. D. 5. 2.

7) L. 6 § 2 D. 5. 2.

8) Salva quinquennii praescriptione.

9) Ad eiusmodi speciem refero c. 2 C. 3. 28. Cf. l. 20 D. 5. 2.

10) Nihil expresserat de quinquennii initio (c. 36 § 2 C. 3. 28).

11) Dictum est capite harum observ. XCVI.

Digitized by Google

praeparatione [1]): ut sibi libellus daretur, adversario ad se denuntiaretur [2]), quemadmodum aliquando Masinissae senatus imperavit: *ut de iis, de quibus Carthaginienses quer(ere)ntur, legatos quam primum ad senatum mitt(eret) denunti(are)tque Carthaginiensibus, ut ad disceptandum veni(re)nt* [3]). Paulo aliter agebatur in potioris nominatione, ubi requiruntur quidem libelli et denuntiatio, sed libelli tunc demum, *cum denuntiaveri(s) et non venerit* [4]). Rursus in excusando sese a tutela adversario denuntiasse sufficit [5]), potest postea per libellos de plano offerendos titulum excusationis datus tutor expromere sed etiam πρὸ βήματος ἢ ἄλλως ἐπὶ ὑπομνημάτων [6]). Quodsi sint feriae, non denuntiabit et dabit libellos *contestatorios* [7]). A ceteris muneribus qui appellat, solemnitate impleta (ποιήσας τὰ ἐπὶ τῇ ἐκκλήτῳ δέοντα) vacationis tiiulum ἐπὶ ὑπομνημάτων deponere, tunc deinde a suo iudice iuberi potest adversario denuntiare [8]). Ceterum fieri potest, ut de bonorum possessione, de praescriptionibus, de praeparatione litis nihil nominatim edicto comprehensum fuerit, sed parum refert, quia ius honorarium, ut civile, non tantum scripto constat sed etiam *instituto* [9]), id est, consuetudine. Itaque, sive ea, quae dixi, verbis etiam conclusa omnia fuerint, sive instituto pro parte servata, ad iurisdictionem omnibus modis pertinuisse videri debent.

(*Continuabuntur*).

---

1) L 6 § 2, l. 7, l. 15 § 1 D. 5. 2.

2) L. 7 D. 5. 2. — Aliter hunc locum interpretatur Kipp, *die Litisdenuntiation* (1887) p. 167-170. Adnotaverat Dernburg, *die* bonorum emtio (1850) § 5[4]: „*es ist ... durchaus nichts Auffallendes, dass Denuntiation als Präparation des ordentlichen Prozesses erwähnt wird* fr. 7 D. de inoff. test."

3) Liv. XLII c. 24.

4) Vat. 167*a*.

5) Vat. 156.

6) L. 13 § 10 27. 1. Quidni obstet l. 25 eod, dicet Rudorff, *Recht der Vormundschaft* II (1833) § 103 (p. 200/1).

7) Vat. 156 (i. f.) Cf. l. 38 D. 27. 1 (*quinquaginta dierum spatium ... ad contestandas excusationum causas pertinet*).

8) Hoc didicimus ex novo Pap. Oxyrrh. 1204 lin. 8-10.

9) Cf. Cic., Accus. IV 17 § 41; 42 § 102 (i. f.).

Digitized by Google

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur ex huius Vol. pag.* 346.)

QUOMODO ADULATOR AB AMICO INTERNOSCATUR.

Si usquam, hic certe operam dedit ut libellus suus locupletem haberet patronum: dedicatus est Antiocho Philopappo, viro haud dubie praediviti. Qui regnum quidem nunc habet nullum, provinciam enim iam Vespasianus Commagenen fecerat (Suet. 8), sed non legimus ei ab imperatore patrias esse ademptas opes, quod si factum esset non reticuisset Suetonius, qui tam accurate describere soleat quaecunque ille egregius quidem sed paulo avarior imperator fecit ad arcam suam implendam. Et ingentes illas fuisse iure suspicamur: apud eundem enim illum Suetonium legimus a Caligula (c. 16) Antiochum Commagenes regem non restitutum solum in regnum, sed ei etiam totum suum redditum patrimonium, quod non minus decem milionum Belgicorum fuerit florenorum. Huius nepos noster Antiochus, Plutarchi amicus et patronus, fuisse videtur, et in promptu est suspicari eum ideo mirum istud Philopappi sumpsisse cognomen ut gratum testaretur animum adversus virum qui illas a Caligula acceptas opes bene administravisset sibique, auctas fortasse etiam, reliquisset. Nepos ergo ille avi amantissimus nunc privatus vivit ubi libet, sed prae ceteris ei Athenae placuisse videntur, ubi etiamnunc superest monumentum sepulcrale, quamquam pristino spoliatum splendore, honores commemorans ab eo imperante

Digitized by Google

Traiano gestos. Testimonio ergo illud quodammodo est ab ostentatione quadam gloriae eum omnino non fuisse alienum; sed haec ei maxima fuisse videtur gloria, potentem haberi patronum artium disciplinarumque. Neque hercle ut illam obtineret impensis pepercit. Legimus enim (Probl. Conv. I, 10 initio) Serapionem, Plutarchi amicum, opiparas parasse epulas propter victoriam Athenis reportatam in agone scenico; et iure paravit, insignis enim illa fuerat: omnes phylae Atticae (12 tunc erant) de more inter se certabant, suos quaeque habebat poetas cantoresque eosque exornabat. Quae res permagna stare solebat pecunia. Sed tunc Philopappus totam rem susceperat eaque functus erat splendide magnificeque. „Atque" Plutarchi haec verba sunt quibus tamquam vivum ante oculos nobis hominem ponit „accumbebat nobiscum Philopappus ipse, nostrasque de rebus priscis audiebat narrationes atque etiam ipse suas addidit, non *philanthropia* solum ductus sed et discendi amore". Novimus antiquam illam philanthropiam, quae in conviviis et in sermonibus inter pocula habitis cernebatur. Philanthropus is erat qui talium conviviorum ferebat sumptus; quodsi praeterea etiam mentium afferebat nutrimenta, tum insignem inter philanthropos obtinebat locum. Num quisquam excogitari potest magis idoneus libelli patronus, iamiam in vitae lucem emittendi, quam „exsul rex" ille; num ullus ei honor esse potuit optatior quam in prima eius pagina suas legere laudes? Noli tamen propter honorem illum opulento regi habitum in turpis adulationis vocare crimen Plutarchum: quamvis et libro et eius scriptori gratus regis profuerit animus, ipsi regi liber ille multo prodesse poterat magis, dummodo legere et praecepta, quae ibi dabantur, fideliter observare vellet. Admonere enim liber eum poterat illius periculi, cui maxime obnoxii sunt viri quales fuit Philopappus: ne spolientur ab amicis simulatis. Hoc, si bene Plutarchum meum novi, primarium eius fuit consilium, quo librum suum Philopappo dedicavit; indignabundus quotidie regem illum, laudis tam appetentem, benignum illum bonarum artium patronum, a callidis oppugnari videbat adulatoribus, verborum artificibus, sophistis denique, qui se amicos esse simulabant eius, cuius regali frui cupiebant munificentia.

Sed licet dedicatus uni fuerit viro liber, scriptus est eo ser-

Digitized by Google

mone quo qui in multiplici sunt hominum recitandi contione. Minime incredibile mihi videtur maiorem certe eius partem a nostro mentium medico adhibitam ad Chaeronensem suum gregem docendum, quique praeterea verae virtutis sapientiaeque cupidi eodem essent conventuri. Non nego paulo esse longiorem, sed habet suas sibi virtutes quibus publicae fit recitationi aptissimus. Quam maxime „popularis" est et abundat facetissimis ornamentis. Annon lepidissimus ille est flosculus oratorius quo παρρησία comparatur cum ... hasta Peliae, quam vibrare solus Achilles poterat: „sic" ait „vera dicendi libertate tantummodo vir fortis gravisque potest uti"? Et nonne hic locus eius praesertim ferit animum qui *auribus* eum accipit: „deos pleraque sua beneficia clam praebere opinor, quia ipsa eorum natura fert ut bene faciendo delectentur"?

Et narratiunculis abundat liber utilissimis, neque nimis decantatis. Duas tantummodo tribus hic indico verbis: de Arcesilao ita pauperi amico subveniente ut gratias agere non posset ille; de Lacyda, Arcesilai discipulo, amico clam in iudicio certam afferente salutem. Sed unam addo, qua cum Plutarcho ad ipsum redeo libri patronum: „equitare, hoc unum est" ait Carneades, „quod bene discunt divitum filii; in schola iis blanditur magister, in palaestra se ab iis vinci patitur adversarius; sed equus simulare nescit et deiicit imperitum equitem."

Atque omnium exemplorum narrationumque hoc Carneadis dictum in clarissima est positum luce. Nonne nunc videmus non tam sui commodi causa Plutarchum Philopappo hunc obtulisse librum quam ut illi ipsi quam maxime prodesset? An non illi regi nostro maximum afferunt periculum adulatores qui *ingenium* eius, quamvis tenue illud sit, extollunt? Audite modo quae Carneadis illi sententiae praemittuntur: „sunt homines qui Stoicos ferre non possint clamantes sapientem solum esse divitem, pulchrum, nobilem, regem; sed adulatores ipsis Stoicis sunt importuni magis: homini opulento dant nomen oratoris et poetae, si cupit etiam pictoris vel tibicinis; velocem eum vocant et robustum; luctantes cum eo sponte decidunt, in cursus certamine de industria retardant impetum. Sic in certamine cum Alexandro egit Criso Himeraeus, sed aegre tulit rex."

Nunc, ut opinor, ipse rex, de suo detrusus solio, nobis stat

Digitized by Google

ante oculos; iam regno caret, mox, nisi providebit, etiam divitias suas amittet; famelici enim eum undique cingunt sophistae auro eius inhiantes.

Iam videamus possimusne hic illic laboranti libello ferre opem, vel inde protrahere aliquid quod postea in usum nostrum convertamus.

48 F Nostri amor ille, quo laboramus omnes, *τῷ κόλακι πολλὴν μεταξὺ τῆς φιλίας εὐρυχωρίαν δίδωσι.*

Illud *μεταξὺ τῆς φιλίας* sic vertit Wyttenbachius: „in media amicitia in quam se induere possit". Multis verbis utitur vir praestantissimus ad rem illustrandam; mallem unum locum indicasset ubi simili modo *μεταξύ* positum est, quod sua natura *duos* requirit genitivos particula *καὶ* iunctos; nisi vis excipere Arist. Ach. 433 et paucos alios locos ubi altera pars facile e contextu efficitur. Quod hic quoque fieri opinor. Falsum enim duco Wyttenbachianum illud „in media amicitia", et sic locum accipio: ab hac parte est adulator, ab illa amicitia (i. e. homo cuius amicitiam ille appetit); inter utrumque iacet sui amor ille omnibus hominibus communis; satis magnum illud spatium est ut ibi vires suas colligere seque ad impetum faciendum parare adulator possit.

49 E Amicus, tamquam nummus, sit probatus antequam tibi opus eo est: *οὐ γὰρ δεῖ βλαβέντας αἰσθέσθαι ἀλλ' ὅπως μὴ βλαβῶμεν ἐμπειρίαν λαβεῖν καὶ κατανόησιν τοῦ κόλακος.*

Et hiatus vitabitur et sententiae consuletur si istud *αἰσθέσθαι* deleverimus: adulatoris experimentum nobis est faciendum non damno accepto sed ne damnum accipiamus. Mnem. 1909, 229.

Alioqui *ταὐτὸ πεισόμεθα τοῖς αἰσθανομένοις τῷ προγεγεῦσθαι τῶν θανασίμων φαρμάκων εἰς τὴν κρίσιν ἀπολλύντες ἑαυτοὺς καὶ διαφθείροντες.*

Ipsa praepositio *προ* legentem poterat monere absurda haec: si *antea* gustando est factum periculum, nemo letale ebibet poculum. Quid sit legendum docebit *passivum προγεγεῦσθαι*, nempe *τῷ μὴ προγεγεῦσθαι*, i. e. quia non ante est gustatum. Qui venenum pro medicamento sibi dari suspicatur, id prius gustandum cani dabit, vel, si dominus est inhumanus, vili mancipio. Id *si factum non est* ipse dominus in se periculum faciet, sed tum letale illud esse sentiet.

Digitized by Google

50 C Primum scriptor nobis depingit adulandi artifices, qui verae amicitiae specie fallere homines callent; tum iis opponit *τοὺς αὐτοληκύθους τούτους λεγομένους καὶ τραπεζέας καὶ μετὰ τὸ κατὰ χειρὸς ὕδωρ ἀκουομένους.*

Ultima vox nata est ex *ἀκούοντας* eique adscripta annotatio *λεγομένους*, quae alio aberravit. Ipse Plutarchus sic scripsit: non mirabimur saepe amicitiae praeripere palmam adulationem *ἂν τὸν ἀληθινὸν κόλακα καὶ μετὰ δεινότητος καὶ τέχνης ἁπτόμενον τοῦ πράγματος διώκωμεν, ἀλλὰ μή, καθάπερ οἱ πολλοί, τοὺς αὐτοληκύθους τούτους καὶ τραπεζέας καὶ μετὰ τὸ κατὰ χειρὸς ὕδωρ ἀκούοντας μόνους* [*ὡς τις εἶπε*] *κόλακας νομίζωμεν.* Addendum enim est *μόνους*. Plutarchi discipulus artifices illos deprehendere poterit; vulgus *tantummodo* illos adulatores putabit qui lepide dicuntur *mensarii* et *cenae appositae comites*. Mnem. 1909, 229.

50 F Hoc vel praecipuum habet malum adulatio quod *ἀναπίμπλησι καὶ τὴν ἀληθινὴν Φιλίαν ἀπιστίας συνεμπίπτουσαν αὐτῇ πολλάκις.*

Ain vero: sincera amicitia *simul* cum adulatione *irrepit*? Nihil enim aliud esse *συνεμπίπτειν* potest. Sed lege *συνεκπίπτουσαν*, egregiam habebis sententiam: homo ab adulatore deceptus facile eo adducitur ut et verum amicum foras eiiciat. Vide quod mox sequitur (51 A): *μή πως ἢ τῷ κακῷ τὸ χρησιμὸν συνεκβάλωμεν* et quae illud illustrat imaginem: ideo difficile est a tritico secernere grana agrestia quae eandem habent formam, quia si vannum adhibemus aut *οὐ διεκπίπτει τῶν στενοτέρων πόρων ἢ συνεκπίπτει διὰ τῶν ἀραίων*. Mnem. 1907, 385.

51 B „Idem velle atque idem nolle, ea demum vera est amicitia" confidentius dicitur quam verius. Certe non sic Plutarcho visum; huic multo rectius illud videtur esse *τὸ μάλιστα Φιλίας ἀρχὴν παρέχον*. Ita est: studiorum consortium primam *praebet* notitiam, unde dis iuvantibus amicitia nasci potest. Sed corrupit sententiam librarius, qui sequentibus: „ea res *πρῶτον εἰς ταὐτὸ συνάγει καὶ συνίστησι*" deceptus hic quoque *συνέχον* dedit. Mnem. 1909, 299.

51 E Citatis versibus quibus notum istud „senex sene, iuvenis iuvene, aeger aegro lubentissime utitur" illustratur sic pergit: *εἰδὼς οὖν ὁ κόλαξ ὅτι τὸ χαίρειν τοῖς ὁμοίοις καὶ τὸ χρῆσθαι καὶ ἀγαπᾶν ἔμφυτόν ἐστι* hac via accedere solet.

Digitized by Google

Vides quam ingrate, immo quam vitiose hic subiecta cumulentur: *τὸ χαίρειν καὶ τὸ χρῆσθαι καὶ ἀγαπᾶν*. Cur duo eorum articulum habent, tertium non habet? Et cui insitum est triplex illud? Frustra dativum quaeris. Parietis rimam fidelia obtegit interpres Didotianus sic vertens: „ergo adulator sciens a natura insitum esse ut consimilibus gaude*amus*, ut*amur*, eaque amplec*tamur*". Nos labentem fulcire malumus, quod non magnae molis est. Pro *τό* legamus *τῷ*, ut hoc dicat Plutarchus: „rerum similium studio insitum est *τὸ χρῆσθαι καὶ ἀγαπᾶν* i. e. ipsa natura fert ut iis qui iisdem rebus quibus nos delectantur utamur eosque amplectamur". Sic simul illum quem quaerimus dativum habemus et cur ultimus infinitivus articulo careat intelligemus.

52 B Simius eo quod hominem imitatur capitur *ὁ δὲ κόλαξ αὐτὸς ἑτέρους ἐπάγεται καὶ παλεύει, μιμούμενος οὐχ ὁμοίως ἅπαντας κτἑ.*

Virgula, quae nunc post *παλεύει* legitur, post *μιμούμενος* ponendo iustam obtinebis oppositionem: simius imitando capitur: adulator imitando allicit capitque alios. Mnem. 1909, 229.

52 D Postquam narravit quomodo alios ceperint mores Siculi praesente Platone, alios cum abiisset ille, sic pergit: *μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὰ τῶν μεγάλων ἔργα κολάκων καὶ τὰ τῶν δημαγωγῶν ὧν ὁ μέγιστος Ἀλκιβιάδης* qui Athenis liberrime vivebat, Spartae gravitatem affectabat.

Viros, qui magnam in republica habent potestatem, *magnos adulatores* vocare lepidissimum est salsissimumque, dicti acumen eosdem *demagogos* appellando tollere vix est sani hominis. Si tamen nil nisi *καὶ δημαγωγῶν* adderetur, utcunque possemus ferre, at istud *καὶ τὰ τῶν δημαγωγῶν* nimis redolet sciolum. Delevit H., sed „mihi sana videntur" annotat editor. Tuam vicem doleo, vir praestantissime!

53 A *τοιοῦτος γὰρ οἷος, εἰ ψέγοις τινὰ τῶν φίλων πρὸς αὐτόν, εἰπεῖν „βραδέως πεφώρακας τὸν ἄνθρωπον· ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐδὲ πρότερον ἤρεσκεν". ἂν δ' αὖ πάλιν ἐπαινῇς μεταβαλόμενος, νὴ Δία φήσει συνήδεσθαι καὶ χάριν ἔχειν ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πιστεύειν".*

Aut ego caecutio, aut omnes illi infinitivi ab *οἷος* pendere debent, qua de re Theophrastum cito testem locupletissimum. Ergo delendum est *φήσει* et post *ἤρεσκεν virgula* ponenda. Sed nondum locus persanatus est: adulatoris est si quem amicorum

Digitized by Google

tuorum reprehendis, dicere: haud miror, mihi enim semper iste homo displicuit; quodsi mutato animo eundem laudas, *ecce subito* (hanc vim istud *νὴ Δία* habet; indignabundus et admirans id Plutarchus addit) tibi gratulatur, pro illo amico (cui nuper maledixit) gratias tibi agit, denique .... quid? Fidem habet? Cui, obsecro? Amico illi? At hoc non est huius loci. An tibi? Hoc etiam absurdius. Requiritur aliquid quod eiusdem sit naturae atque *συνήδεσθαι* et *χάριν ἔχειν* sed ita ab illis differat ut gradatio nascatur quaedam. Hoc habebimus si *πίστιν διδόναι* vel, ut etiam ante semicolon hiatus vitetur, *διδόναι πίστιν* legemus. Nunc venustissimus evasit locus: de amico aliquo praesente adulatore quereris: „haud miror" ille ait „semper mihi fuit iste suspectus". Postea laudas eundem: ecce „gratulor tibi" clamat „qui cum illo redieris in gratiam, gratias tibi pro eo ago, fidemque meam obligo nunquam fore ut te poeniteat".

53 B Hoc genere adulationis pertractato sic ad aliud transit: *εἷς μὲν οὖν τῶν ἐλέγχων τρόπος τοιοῦτός ἐστιν· ἕτέραν δὲ δεῖ ταῖς ὁμοιώσεσι τοιαύτην παραφυλάττειν διαφοράν* (inter amicum et adulatorem).

Immo *ἐν ταῖς ὁμοιώσεσι*. An tantus tenuit hiatus Plutarchum metus ut vitiose scribere mallet et non intelligi? Conferantur verba quibus totum hoc caput clauditur:

ἐν μὲν οὖν ταῖς ἐξομοιώσεσι τοιαῦταί τινες εἰσιν αἱ τοῦ κόλακος διαφοραὶ πρὸς τὸν φίλον.

54 F Tamquam exempla pravitatis afferuntur *οἱ Διονυσίου κόλακες ἀμβλυωποῦντες ἐμπίπτοντες ἀλλήλοις καὶ τὰς παροψίδας ἐν τῷ δειπνεῖν καταβάλλοντες.*

Hic quoque perdidi operam .... et me perdidisse gaudeo. Nam nunc certo scio recte me (Mnem. 1909, 229) coniecisse *ἀμβλυωποῦντος* quod et apud Wyttenbachium (in textu et in annotationibus) et in Didotiana legitur.

54 B Postquam *versutum* depinxit adulatorem, qui in *omnibus* rebus imitatur eum cuius frui cupit benignitate, haec etiam addit Plutarchus:

οὕτως ἄπειρος ἦν κόλακος ὁ νομίζων τὰ ἰαμβεῖα ταυτὶ τῷ καρκίνῳ μᾶλλον ἢ τῷ κόλακι προσήκειν

γαστὴρ ὅλον τὸ σῶμα, πανταχῇ βλέπων
ὀφθαλμός, ἕρπον τοῖς ὀδοῦσι θηρίον

Digitized by Google

παρασίτου γὰρ ὁ τοιοῦτος εἰκονισμός ἐστι
τῶν περὶ τάγηνον καὶ μετ' ἄριστον Φίλων
ὡς Εὔπολίς φησιν.

Corrupta verba, sed vel sic Plutarchi apparet ratiocinatio: „errant qui versus illos de cancro ad *adulatorem* designandum adhibent; confundunt enim inter se *adulatorem* et *parasitum*, quorum hic solas epulas captat, ille multo magis est varius et multiplex". Quis autem *error* in verbis Graecis, quae citavi, refellitur? Nullus ut opinor, nam ét qui hos versus attulit dicitur *adulatorem* totum esse ventrem negasse et negat Plutarchus, qui non in adulatorem sed in parasitum et eos, „qui" (secundum Eupolim) „sunt amici prandii et sartaginis" illam quadrare cum cancro contendit comparationem. Sed erravit qui dixit iambos illos *τῷ κόλακι μᾶλλον ἢ τῷ καρκίνῳ προσήκειν*, atque sic legendum. Nam sic eum refutat Plutarchus: „non in *adulatorem* (adulandi artificem) sed in edacem *parasitum*, hominem, utpote stultum stolidumque, multo minus metuendum versus isti conveniunt". Quae cum ego, re diu pensitata, primus mihi exputasse viderer.... sic et a Wyttenbachio et in Didotiana legi vidi. Nunc ergo tota mea disputatio antiquam lectionem haud inepte, ut opinor, defendit.

54 D Sic versutus ille Regem captat: *εὐφυής εἰμι ποιητὴς καὶ στίχον οὐ φαυλότατον γράφω*, at tu praeclarus es vates.

L. *οὐ τὸν φ. γ.* ut hoc habeas: „versus mei satis sunt boni, tuos vero caelestes appello".

55 B Medicus modo dulcibus iucundisque utitur medicamentis modo asperis et amaris *οὔτ' ἐνταῦθα τὸ ἀηδὲς οὔτ' ἐκεῖ τὸ ἡδὺ ποιούμενος τέλος, ἀλλ' ἐφ' ἓν δι' ἀμφοτέρων [ἐπὶ τὸ συμφέρον] ἄγων τὸν θεραπευόμενον.*

Ecquid dubitari potest quin inclusa e margine in textum irrepserint? Quid quod ne accuratam quidem loci continent explicationem. Utrumque medicamentorum genus aegrotantem *ducit ad sanitatem*, sed *τὸ συμφέρον* secum *affert*. Cf. quod statim sequitur *ἄγει πρὸς τὸ καλόν*.

ib. Sic et amicus *ἔστι μὲν ὅτε σὺν ἐπαίνῳ καὶ χάριτι μεγαλύνων καὶ εὐφραίνων ἄγει πρὸς τὸ καλόν*, at alio tempore eodem ducit vituperando.

Adverbium *ἀεί*, quod post *μεγαλύνων* legebatur, H. delevit.

Digitized by Google

Rectissime, ut opinor: manifestum hic tenemus exemplum annotationis, *eiusque pravae*, quae in *alienam* textus sedem aberravit. Adscriptum enim istud *ἀεί* fuit ad *ἔστιν ὅτε*.

55 D *ὥσπερ ἁρμονικὸς ὁ Φίλος [τῇ πρὸς τὸ καλὸν καὶ συμφέρον μεταβολῇ] τὰ μὲν ἐνδιδοὺς ἃ δ' ἐπιτείνων πολλάκις μὲν ἡδὺς ἀεὶ δ' ὠφέλιμός ἐστιν.*

Et imaginem et disputandi rationem perturbant inclusa; annotatio est eiusdem qui modo *ἐπὶ τὸ συμφέρον* adscripsit. Praeterea videndum annon *τὰ μὲν ... τὰ δέ* sit legendum.

ib. *δεῖ τὸ εὐφραῖνον καὶ χαριζόμενον ἡγεῖσθαι φιλικόν, ἂν καὶ λυπεῖν ποτε δύνηται καὶ ἀντιτείνειν, τὴν δὲ συνεχῆ ταῖς ἡδοναῖς καὶ τὸ πρὸς χάριν ἔχουσαν ἄκρατον ἀεὶ καὶ ἄδηκτον ὁμιλίαν ὑπονοεῖν.*

Male haec cohaerent; sincera existat syntaxis si *οὖσαν* post *ἡδοναῖς* inseras, sed sic pessumdetur sententiae structura quam Plutarchus voluit et metuo ut dativus ille recte habeat. Bene procedent omnia si *συνεχεῖς τὰς ἡδονάς* legeris, ut omnes illi accusativi *συνεχεῖς τὰς ἡδονάς, τὸ ἄκρατον* et *ἄδηκτον* ab *ἔχουσαν* pendeant.

55 E *τοῖς μὲν οὖν ταύροις τὸν οἶστρον ἐνδύεσθαι παρὰ τὸ οὖς λέγουσι καὶ τοῖς κυσὶ τὸν κρότωνα· τῶν δὲ φιλοτίμων ὁ κόλαξ τὰ ὦτα κατέχων ... δυσαπότριπτός ἐστιν.*

Quid hic legendum sit nescio, popularem enim istam zoologiam non magis quam veram didici unquam. Sed pro certo mihi constat pro *οὖς* aliud quid requiri. Semper enim et ubique Plutarchus eiusmodi comparationes adhibet ut sibi transitum pariat ad *diversi* aliquid. Sed hic eadem sunt omnia aut tantum non omnia: asilus *iuxta aurem* tauri se insinuat, at adulator *aures* occupat. Non solet sic scribere Plutarchus. Conferatur quod mox sequitur (5C A): *ὅσοι μὲν οὖν ἢ πρᾶξιν ἢ λόγον ... εὐχερῶς ἐπαινοῦσι — εἰς τὸ παρόν εἰσιν οὗτοι ... βλαβεροὶ μόνον· ὅσοι δὲ πρὸς τὸ ἦθος ἐξικνοῦνται κτέ.*

56 B Ii ergo adulatores qui in hominis mentem ipsam penetrant similes sunt servorum qui „segetem defrudant" *σπέρμα γὰρ τῶν πράξεων οὖσαν τὴν διάθεσιν καὶ τὸ ἦθος διαστρέφουσι.*

Egregia haec: „corrumpunt mentem quae quodammodo actionum seges est". Sed corrupit sententiam sciolus qui post *ἦθος* alteram comparationem inseruit *ἀρχὴν καὶ πηγὴν τοῦ βίου*, qua et ipsa verborum structura pessumdatur.

Digitized by Google

56 E Parum abfuit quin Romanorum *rempublicam* — aliquo enim modo efficiendum ut ilam in locum inepti illius ἤθη quod traditum est introducamus, nam de *populis* et *civitatibus* perditis hic sermo esse debet; cf. quod praecedit ἐπέτριψε Σικελιώτας et Αἴγυπτον ἀπώλεσε — perderet ἔπαινος τὰς Ἀντωνίου τρυφὰς καὶ ἀκολασίας καὶ πανηγυρισμοὺς ἱλαρὰ παίγματα (egregie sic H. pro πράγματα) καὶ φιλάνθρωπα χρωμένης ἀφθόνως αὐτῷ δυνάμεως καὶ τύχης ὑποκριζόμενος.

Recte me αὐτῇ emendasse (Mnem. 1909, 229) sciet qui Wyttenbachium viderit traditam lectionem explicantem, simulque cognoverit iam Mezeriacum idem suasisse; sed in longa Wyttenbachii annotatione illius latet emendatio: „ioci sunt" (dixerat adulator) „ista potentiae libere utentis *se ipsa*" i. e. suis facultatibus.

57 A Nihil remittit in laudando adulator cum εὐπαρύφου τινὸς ἢ ἀγροίκου λάβηται φορίνην παχεῖαν φέροντος.

Lepide hic iunguntur purpuratus et rusticus pelle indutus; hi enim inter homines stolidissimi esse solent. Qui in mentem venire potuerit Wyttenbachio hic φορίνην de cute hominis adhiberi, ut rusticus ille dicatur esse παχυδέρματος ut elephas, non intelligo. De *vestimento* hic agi verbum φέρειν liquido demonstrat.

57 E ἂν δ' ἤ τις οἰόμενος πολὺν ἔχειν νοῦν καὶ βουλόμενος αὐστηρὸς εἶναι καὶ αὐθέκαστος ὑπὸ δή τινος ὀρθότητος ἀεὶ προβάλληται τὸ

Τυδείδη, μήτ' ἄρ με μάλ' αἴνεε μήτε τι νείκει.

cautius accedit adulator.

Quorsum istud ἤ vertam nescio: totam sententiae structuram turbat. Quodsi deleamus iure roget aliquis unde natum sit. Ecquid ἂν δὲ δή τις legamus, huc retracto δή, quo in sequentibus lubenter caremus?

58 A Aulici qui se Mithridati urendos secandosque praebebant re non verbis ei adulabantur: μαρτυρεῖσθαι γὰρ ἐμπειρίαν ἐδόκει πιστευόμενος ὑπ' αὐτῶν.

Sententiam hinc utcunque extundo aptam: „quod sibi fides ab iis haberetur peritiae ei videbatur testimonium!" Sed structurae nusquam alibi visae adstupes. Annotasset, ut opinor Wyttenbachius, alios locos, ubi μαρτυροῦμαί τι est: „testimonium mihi alicuius rei datur", si in promptu habuisset.

Digitized by Google

ib. Adulatorem, identidem de variis rebus consulentem atque sic tecte tuam laudantem sapientiam, redarguere oportet ἐπίτηδες ἀτόπους ἐκτάττοντα συμβουλίας.

Recte Hirschigius πλάττοντα coniecit. Nec minus recte Reiskius in sequentibus: „πρὸς μηδὲν γὰρ ἀντιλέγων ἀλλὰ πᾶσι συνεπινεύων καὶ δεχόμενος πάντα deprehendetur adulator" pro δεχόμενος dedit ἀποδεχόμενος, *probans*, quod recte coniungitur cum eo quod est *annuens*, et oppositum habet ἀντιλέγων.

59 B Reprehenditur Bionis dictum hoc:

εἰ τὸν ἀγρὸν ἔμελλεν ἐγκωμιάζων εὔφορον ποιεῖν καὶ εὔκαρπον, εἶτ' οὐκ ἂν ἁμαρτάνειν ἐδόκει τοῦτο μὴ ποιῶν μᾶλλον ἢ σκάπτων καὶ πράγματα ἔχων; οὐ τοίνυν οὐδ' ἄνθρωπος ἄτοπος ἂν ἐπαινῶν εἴη, εἰ τοῖς ἐπαινουμένοις ὠφέλιμός ἐστι καὶ πάμφορος.

Aliquam partem veritatis vidit editor ὁ ἐπαινῶν coniiciens, sed inepte nunc quoque *agricola* et *homo* inter se opponuntur. Potestne ulla esse dubitatio quin recte Dobraeus ἀνθρώπους emendaverit, ut *homines* opponantur *agro*? Sed nondum persanatus locus et alia adhibenda medela quam quae ab editore proponitur. Omnia in *primam personam* sunt transferenda et praeterea supplenda lacuna. Integrum Bionis dictum fuit:

εἰ τὸν ἀγρὸν ἔμελλον ἐγκωμιάζων εὔφορον ποιεῖν καὶ εὔκαρπον, εἶτ' οὐκ ἂν ἁμαρτάνειν ἐδόκουν τοῦτο μὴ ποιῶν μᾶλλον ἢ σκάπτων καὶ πράγματα ἔχων; οὐ τοίνυν οὐδ' ἀνθρώπους ἄτοπος ἂν ἐπαινῶν εἴην εἰ τοῖς ἐπαινοῦσιν ὁ ἐπαινούμενος ὠφέλιμός ἐστι καὶ πάμφορος.

Salsa hercle verba et faceta, iustoque severior adversus Bionem fuit Plutarchus, nam Bio quoque contemnit eos qui adulatoribus praebent aurem et adulatores ipsos odit. Sed *leniter*, ut solet, et *urbane* utrosque perstringit dum alteros (adulatores) laudare videtur qui facultate lucri faciendi oblata tam prudenter utantur. Nonne vel ex uno hoc loco apparet, id quod antea dixi, nullam unquam Bionis paginam ab Horatio lectam qui nobis *sal nigrum* eius venditet? Sed non placet eiusmodi εἰρωνεία Chaeronensi mentium medico; non ridet ille cum homines admonet periculi quotidie imminentis et quod tam pulchra specie absconditur et celatur. Et fortasse ne perspexit quidem Borysthenitae mentem putavitque eum *ex animi sententia* adulatoris commendare artem ut neque turpem et utilissimam ad arcem implendam.

Digitized by Google

ib. Quidam adulatores ceteris omnibus callidiores, omni missa scurrilitate, *εἰς ὀφρῦν αἴρουσιν ἤδη τὸ πρᾶγμα.*

Mire dictum hoc, sed sensus utcunque perlucet quoniam sequitur *καὶ κολακεύουσιν ἐσκυθρωπακότες.* Sed sanum esse *αἴρουσιν* non possum credere; requiritur fere: ad supercilium rem revocant, i. e. a supercilio petunt opem.

60 A Adulator regis sui magna vitia negligit sed parvis adhaeret; sic Ptolemaeo docti famam affectanti *περὶ γλώσσης καὶ στιχιδίου μαχόμενοι καὶ ἱστορίας μέχρι μέσων νυκτῶν ἀπέτεινον.*

Quo sensu hic *ἱστορίας* dictum? Potestne illa unquam rebus vilibus adnumerari? Suspicor hic latere participium quod recte cum *μαχόμενοι* iungatur. Fortasse ipsum *ἱστοροῦντες* illud est quod quaerimus: per totam noctem cum rege *disputabant* de aliquo versiculo vocabulove docteque in talia inquirebant.

Sed eiusdem regis crudelitates non reprehendebant *τυμπανίζοντος καὶ τελοῦντος.* Acute Gatakerus *στρεβλοῦντος*, nec dubium quin eiusmodi aliquid Plutarchus scripserit.

60 B *ἔτι δὲ τούτων ἕτεροι πανουργότεροι καὶ πρὸς ἡδονὴν χρῶνται τῷ παρρησιάζεσθαι.*

Ut bene decurrat sententia, *καί* deleatur.

60 D Libere loquentis speciem affectans adulator quidam Tiberii nimios labores nimiasque pro patria curas reprehendebat scilicet. Tum Cassius Severus:

αὕτη τοίνυν ἡ παρρησία τὸν ἄνθρωπον ἀποκτενεῖ.

Sauppius *οὐκ ἀποκτενεῖ.* Talia non sunt, ut opinor, in calce paginae commemoranda sed quantocius in ipsum textum recipienda. Ipsum enim Plutarchum legere cupimus.

60 E Ex eo genere etiam est *ὁ τὸν εὐήθη καὶ βλᾶκα καὶ ἀβέλτερον ὡς δεινόν τινα καὶ πανοῦργον καὶ φυλάττεσθαι καὶ δεδιέναι προσποιούμενος.*

Paenultimum istud *καὶ* utique delendum: aut enim sententiae pessumdat structuram aut plane inutilem nobis praebet duplicis *καί* emphasin.

60 F Tales adulatores cum vident homines cum fratribus litigantes, despicientes parentes suos *ἢ πρὸς γυναῖκας ὑπεροπτικῶς ἔχοντας* eos non vituperant.

Recte Wyttenbachius *ὑπόπτως* coniecit (non, ut tradit editor, *ὑπερόπτως*). Non *superbus* sed *suspicax* maritus hic requiritur.

Digitized by Google

62 A Si quem poenitet quod pecuniam se mutuam daturum vel largiturum promiserit neque tamen aperte fidem fallere audet *τῇ χείρονι ῥοπῇ προστιθεὶς ἑαυτὸν ὁ κόλαξ ἐπέρρωσε τὴν εἰς τὸ βαλλάντιον γνώμην.*

Vocabula quae sunt *ῥοπή* et *γνώμη* mutare inter se locum iussi Mnem. 1909, 229. Non fuerat opus, idem enim iam Wyttenbachius suaserat.

62 B Quodsi non nosmet ipsos nostra fallunt mala, non fugiet nos adulator: *ἔστι γὰρ συνηγορῶν ἀεὶ τούτοις τοῖς πάθεσι.*

Inaudita structura, cuius non facile aliud apud Plutarchum invenies exemplum. Hic eum *πάρεστι* scripsisse opinor.

Additur: *καὶ περὶ τὰς τούτων ἐκβάσεις παρρησιαζόμενος.*

Non, quemadmodum refert editor, *ἐντάσεις* hic Wyttenbachius coniecit sed *ἐνστάσεις*, et recte coniecit dummodo simul *πρὸς* pro *περὶ* legas: adest adulator vitiis nostris opem ferens eorumque cohibitiones *impudenter dissuadens* (nam hoc fere est *παρρησιάζεσθαι πρός τι*).

62 Amicorum nemo *γίγνεται συνεργός, εἰ μὴ γεγένηται σύμβουλος πρότερον, ἀλλ' ὅταν δοκιμάσῃ καὶ συγκαταστήσῃ τὴν πρᾶξιν εἰς τὸ πρέπον ἢ τὸ συμφέρον.*

Hic *καὶ συγκαταστήσῃ* est *apodosis*, sed quia nullus *medio* locus, corrigatur *συγκαταστήσει*. Amicus cum consilium tuum probaverit, etiam te adiuvabit in re ad felicem honestumve perducenda exitum. Quid vero adulator? Etiamsi eum rogaveris sententiam, sine ulla dubitatione te incitabit ad id quod te velle facere suspicatur.

63 D Verus amicus in ope ferenda nulla utitur ostentatione sed *ὥσπερ ἰατρὸς λαθὼν ἐθεράπευσε, καὶ φίλος ὠφέλησεν ἐντυχὼν ἢ διαλυσάμενος.*

Istud *διαλυσάμενος* Didotianus vertit „creditoribus dissolvens". Quo iure nescio, sed illud non esse huius loci certo scio. Quid autem recte cum *ἐντυχών* coniungitur? Ut opinor *καταλυσάμενος*. Amicus opem fert amico cui forte obviam venit vel ad quem in itinere devertit. Mnem. 1909, 309.

64 A Adulatoris simile est *ζωγράφημα περίεργον ἀναιδέσι φαρμάκοις καὶ κεκλασμέναις στολίσι καὶ ῥυτίσι καὶ γωνίαις ἐναργείας φαντασίαν ἐπαγόμενον.*

De multis aliis hic dubito, sed non dubito quin Wyttenbachii

Digitized by Google

coniectura μορφαῖς pro Φαρμάκοις utique commemoranda fuerit.

Etenim solet adulator tam multa narrare de molestiis quas tua causa in aliqua re sit perpessus ὥστ' εἰπεῖν „οὐκ ἄξια ταῦτ' ἐκείνων". Nonne perspicua haec: „tanti non erat res mea", sive „nollem mea causa tantum suscepisses negotii" vel quaecunque sunt ex hoc genere? Non videtur sic locum accipere editor; omittit enim signa quibus significatur non scriptoris sed alicuius, quem loquentem inducit ille, ea verba esse, sed quo modo accipiat frustra quaero.

64 E Simius ad nullam rem utilis est, ὕβριν οὖν φέρει καὶ βωμολοχίαν καὶ παιδιᾶς ἀνέχεται.

Sanusne genitivus ille? Nullum aliud apud Plutarchum inveni exemplum. In indice Wyttenbachiano citatur praeterea I, 417 B, ubi nihil ex eo genere legitur.

ib. Adulator stat paratus ad opem ferendam ἐν ταῖς ὑπὸ μάλης πράξεσιν.

Ludicrum hoc exemplum exquisitae locutionis quam haud intellectam ad suam exornandam orationem adhibuit Plutarchus. Raro in eum quadrat graculi Aesopei exemplum. Conferri fere potest De Tuenda sanitate c. 6 (p. 124 E): „Socrates cavere iubet a cibo qui non esurientes ad edendum, a potu qui non sitientes ad bibendum pellicit, non hercle ut prorsus iis abstineamus sed ut tantummodo ubi opus est iis utamur, utilitatem praeponentes suavitati ὥσπερ οἱ τὰ θεωρικὰ ποιοῦντες ἐν ταῖς πόλεσι στρατιωτικά". Quam suaviter risisset Demosthenes si *legem* a se latam in *praeceptum* reipublicae gerendae converti vidisset!

65 B ἐλαφρὸς καὶ ἐπίκτητος καὶ ἀπατηλός.

Ad adulatorem describendum vocabulis hic utitur scriptor quibus aurum adulterinum significatur. Egregie ἐπίτηκτος reposuit primus Wyttenbachius, non Iacobsius, ut refert editor.

65 C κρυφίου δὲ λόγου κνήσαντος ἕλκος, κἂν μὴ παντελῶς εὐθὺς ἐξεργάσηται, (adulator) τὸ τοῦ Μηδίου φυλάττει μεμνημένος.

Certe non meliorem locum reddidit editor simplex verbum pro composito ἐξεργάσηται reponens. Nam hoc tamen utcunque intelligo: „etiamsi non plane id quod voluit *perfecerit* statim". Quamquam aegre hic obiectum aliquod desidero.

ib. ἦν δ' ὁ Μήδιος τοῦ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον χοροῦ τῶν κολάκων

Digitized by Google

50 C Primum scriptor nobis depingit adulandi artifices, qui verae amicitiae specie fallere homines callent; tum iis opponit τοὺς αὐτοληκύθους τούτους λεγομένους καὶ τραπεζέας καὶ μετὰ τὸ κατὰ χειρὸς ὕδωρ ἀκουομένους.

Ultima vox nata est ex ἀκούοντας eique adscripta annotatio λεγομένους, quae alio aberravit. Ipse Plutarchus sic scripsit: non mirabimur saepe amicitiae praeripere palmam adulationem ἂν τὸν ἀληθινὸν κόλακα καὶ μετὰ δεινότητος καὶ τέχνης ἁπτόμενον τοῦ πράγματος διώκωμεν, ἀλλὰ μή, καθάπερ οἱ πολλοί, τοὺς αὐτοληκύθους τούτους καὶ τραπεζέας καὶ μετὰ τὸ κατὰ χειρὸς ὕδωρ ἀκούοντας μόνους [ὡς τις εἶπε] κόλακας νομίζωμεν. Addendum enim est μόνους. Plutarchi discipulus artifices illos deprehendere poterit; vulgus *tantummodo* illos adulatores putabit qui lepide dicuntur *mensarii* et *cenae appositae comites*. Mnem. 1909, 229.

50 F Hoc vel praecipuum habet malum adulatio quod ἀναπίμπλησι καὶ τὴν ἀληθινὴν Φιλίαν ἀπιστίας συνεμπίπτουσαν αὐτῇ πολλάκις.

Ain vero: sincera amicitia *simul* cum adulatione *irrepit*? Nihil enim aliud esse συνεμπίπτειν potest. Sed lege συνεκπίπτουσαν, egregiam habebis sententiam: homo ab adulatore deceptus facile eo adducitur ut et verum amicum foras eiiciat. Vide quod mox sequitur (51 A): μή πως ἢ τῷ κακῷ τὸ χρησιμὸν συνεκβάλωμεν et quae illud illustrat imaginem: ideo difficile est a tritico secernere grana agrestia quae eandem habent formam, quia si vannum adhibemus aut οὐ διεκπίπτει τῶν στενοτέρων πόρων ἢ συνεκπίπτει διὰ τῶν ἀραίων. Mnem. 1907, 385.

51 B „Idem velle atque idem nolle, ea demum vera est amicitia" confidentius dicitur quam verius. Certe non sic Plutarcho visum; huic multo rectius illud videtur esse τὸ μάλιστα Φιλίας ἀρχὴν παρέχον. Ita est: studiorum consortium primam *praebet* notitiam, unde dis iuvantibus amicitia nasci potest. Sed corrupit sententiam librarius, qui sequentibus: „ea res πρῶτον εἰς ταὐτὸ συνάγει καὶ συνίστησι" deceptus hic quoque συνέχον dedit. Mnem. 1909, 299.

51 E Citatis versibus quibus notum istud „senex sene, iuvenis iuvene, aeger aegro lubentissime utitur" illustratur sic pergit: εἰδὼς οὖν ὁ κόλαξ ὅτι τὸ χαίρειν τοῖς ὁμοίοις καὶ τὸ χρῆσθαι καὶ ἀγαπᾶν ἔμφυτόν ἐστι hac via accedere solet.

Digitized by Google

Vides quam ingrate, immo quam vitiose hic subiecta cumulentur: *τὸ χαίρειν καὶ τὸ χρῆσθαι καὶ ἀγαπᾶν*. Cur duo eorum articulum habent, tertium non habet? Et cui insitum est triplex illud? Frustra dativum quaeris. Parietis rimam fidelia obtegit interpres Didotianus sic vertens: „ergo adulator sciens a natura insitum esse ut consimilibus gaude*amus*, uta*mur*, eaque amplecta*mur*". Nos labentem fulcire malumus, quod non magnae molis est. Pro *τό* legamus *τῷ*, ut hoc dicat Plutarchus: „rerum similium studio insitum est *τὸ χρῆσθαι καὶ ἀγαπᾶν* i. e. ipsa natura fert ut iis qui iisdem rebus quibus nos delectantur utamur eosque amplectamur". Sic simul illum quem quaerimus dativum habemus et cur ultimus infinitivus articulo careat intelligemus.

52 B Simius eo quod hominem imitatur capitur *ὁ δὲ κόλαξ αὐτὸς ἑτέρους ἐπάγεται καὶ παλεύει, μιμούμενος οὐχ ὁμοίως ἅπαντας κτἑ.*

Virgula, quae nunc post *παλεύει* legitur, post *μιμούμενος* ponendo iustam obtinebis oppositionem: simius imitando capitur: adulator imitando allicit capitque alios. Mnem. 1909, 229.

52 D Postquam narravit quomodo alios ceperint mores Siculi praesente Platone, alios cum abiisset ille, sic pergit: *μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὰ τῶν μεγάλων ἔργα κολάκων καὶ τὰ τῶν δημαγωγῶν ὧν ὁ μέγιστος Ἀλκιβιάδης* qui Athenis liberrime vivebat, Spartae gravitatem affectabat.

Viros, qui magnam in republica habent potestatem, *magnos adulatores* vocare lepidissimum est salsissimumque, dicti acumen eosdem *demagogos* appellando tollere vix est sani hominis. Si tamen nil nisi *καὶ δημαγωγῶν* adderetur, utcunque possemus ferre, at istud *καὶ τὰ τῶν δημαγωγῶν* nimis redolet sciolum. Delevit H., sed „mihi sana videntur" annotat editor. Tuam vicem doleo, vir praestantissime!

53 A *τοιοῦτος γὰρ οἷος, εἰ ψέγοις τινὰ τῶν φίλων πρὸς αὐτόν, εἰπεῖν „βραδέως πεφώρακας τὸν ἄνθρωπον· ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐδὲ πρότερον ἤρεσκεν". ἂν δ' αὖ πάλιν ἐπαινῇς μεταβαλόμενος, νὴ Δία φήσει συνήδεσθαι καὶ χάριν ἔχειν ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πιστεύειν".*

Aut ego caecutio, aut omnes illi infinitivi ab *οἷος* pendere debent, qua de re Theophrastum cito testem locupletissimum. Ergo delendum est *φήσει* et post *ἤρεσκεν virgula* ponenda. Sed nondum locus persanatus est: adulatoris est si quem amicorum

Digitized by Google

tuorum reprehendis, dicere: haud miror, mihi enim semper iste homo displicuit; quodsi mutato animo eundem laudas, *ecce subito* (hanc vim istud *νὴ Δία* habet; indignabundus et admirans id Plutarchus addit) tibi gratulatur, pro illo amico (cui nuper maledixit) gratias tibi agit, denique .... quid? Fidem habet? Cui, obsecro? Amico illi? At hoc non est huius loci. An tibi? Hoc etiam absurdius. Requiritur aliquid quod eiusdem sit naturae atque *συνήδεσθαι* et *χάριν ἔχειν* sed ita ab illis differat ut gradatio nascatur quaedam. Hoc habebimus si *πίστιν διδόναι* vel, ut etiam ante semicolon hiatus vitetur, *διδόναι πίστιν* legemus. Nunc venustissimus evasit locus: de amico aliquo praesente adulatore quereris: „haud miror" ille ait „semper mihi fuit iste suspectus". Postea laudas eundem: ecce „gratulor tibi" clamat „qui cum illo redieris in gratiam, gratias tibi pro eo ago, fidemque meam obligo nunquam fore ut te poeniteat".

53 B Hoc genere adulationis pertractato sic ad aliud transit: *εἷς μὲν οὖν τῶν ἐλέγχων τρόπος τοιοῦτός ἐστιν· ἑτέραν δὲ δεῖ ταῖς ὁμοιώσεσι τοιαύτην παραφυλάττειν διαφοράν* (inter amicum et adulatorem).

Immo *ἐν ταῖς ὁμοιώσεσι*. An tantus tenuit hiatus Plutarchum metus ut vitiose scribere mallet et non intelligi? Conferantur verba quibus totum hoc caput clauditur:

ἐν μὲν οὖν ταῖς ἐξομοιώσεσι τοιαῦταί τινες εἰσιν αἱ τοῦ κόλακος διαφοραὶ πρὸς τὸν φίλον.

54 F Tamquam exempla pravitatis afferuntur *οἱ Διονυσίου κόλακες ἀμβλυωποῦντες ἐμπίπτοντες ἀλλήλοις καὶ τὰς παροψίδας ἐν τῷ δειπνεῖν καταβάλλοντες.*

Hic quoque perdidi operam .... et me perdidisse gaudeo. Nam nunc certo scio recte me (Mnem. 1909, 229) coniecisse *ἀμβλυωποῦντος* quod et apud Wyttenbachium (in textu et in annotationibus) et in Didotiana legitur.

54 B Postquam *versutum* depinxit adulatorem, qui in *omnibus* rebus imitatur eum cuius frui cupit benignitate, haec etiam addit Plutarchus:

οὕτως ἄπειρος ἦν κόλακος ὁ νομίζων τὰ ἰαμβεῖα ταυτὶ τῷ καρκίνῳ μᾶλλον ἢ τῷ κόλακι προσήκειν

γαστὴρ ὅλον τὸ σῶμα, πανταχῇ βλέπων
ὀφθαλμός, ἕρπον τοῖς ὀδοῦσι θηρίον

Digitized by Google

παρασίτου γὰρ ὁ τοιοῦτος εἰκονισμός ἐστι
τῶν περὶ τάγηνον καὶ μετ' ἄριστον φίλων
ὡς Εὔπολίς φησιν.

Corrupta verba, sed vel sic Plutarchi apparet ratiocinatio: „errant qui versus illos de cancro ad *adulatorem* designandum adhibent; confundunt enim inter se *adulatorem* et *parasitum*, quorum hic solas epulas captat, ille multo magis est varius et multiplex". Quis autem *error* in verbis Graecis, quae citavi, refellitur? Nullus ut opinor, nam ét qui hos versus attulit dicitur *adulatorem* totum esse ventrem negasse et negat Plutarchus, qui non in adulatorem sed in parasitum et eos, „qui" (secundum Eupolim) „sunt amici prandii et sartaginis" illam quadrare cum cancro contendit comparationem. Sed erravit qui dixit iambos illos *τῷ κόλακι μᾶλλον ἢ τῷ καρκίνῳ προσήκειν*, atque sic legendum. Nam sic eum refutat Plutarchus: „non in *adulatorem* (adulandi artificem) sed in edacem *parasitum*, hominem, utpote stultum stolidumque, multo minus metuendum versus isti conveniunt". Quae cum ego, re diu pensitata, primus mihi exputasse viderer.... sic et a Wyttenbachio et in Didotiana legi vidi. Nunc ergo tota mea disputatio antiquam lectionem haud inepte, ut opinor, defendit.

54 D Sic versutus ille Regem captat: *εὐφυής εἰμι ποιητὴς καὶ στίχον οὐ φαυλότατον γράφω*, at tu praeclarus es vates.

L. *οὐ τὸν φ. γ.* ut hoc habeas: „versus mei satis sunt boni, tuos vero caelestes appello".

55 B Medicus modo dulcibus iucundisque utitur medicamentis modo asperis et amaris *οὔτ' ἐνταῦθα τὸ ἀηδὲς οὔτ' ἐκεῖ τὸ ἡδὺ ποιούμενος τέλος, ἀλλ' ἐφ' ἓν δι' ἀμφοτέρων [ἐπὶ τὸ συμφέρον] ἄγων τὸν θεραπευόμενον.*

Ecquid dubitari potest quin inclusa e margine in textum irrepserint? Quid quod ne accuratam quidem loci continent explicationem. Utrumque medicamentorum genus aegrotantem *ducit ad sanitatem*, sed *τὸ συμφέρον* secum *affert*. Cf. quod statim sequitur *ἄγει πρὸς τὸ καλόν*.

ib. Sic et amicus *ἔστι μὲν ὅτε σὺν ἐπαίνῳ καὶ χάριτι μεγαλύνων καὶ εὐφραίνων ἄγει πρὸς τὸ καλόν*, at alio tempore eodem ducit vituperando.

Adverbium *ἀεί*, quod post *μεγαλύνων* legebatur, H. delevit.

Digitized by Google

Rectissime, ut opinor: manifestum hic tenemus exemplum annotationis, *eiusque pravae*, quae in *alienam* textus sedem aberravit. Adscriptum enim istud *ἀεί* fuit ad *ἔστιν ὅτε*.

55 D *ὥσπερ ἀρμονικὸς ὁ Φίλος [τῇ πρὸς τὸ καλὸν καὶ συμφέρον μεταβολῇ] τὰ μὲν ἐνδιδοὺς ἃ δ' ἐπιτείνων πολλάκις μὲν ἡδὺς ἀεὶ δ' ὠφέλιμός ἐστιν.*

Et imaginem et disputandi rationem perturbant inclusa; annotatio est eiusdem qui modo *ἐπὶ τὸ συμφέρον* adscripsit. Praeterea videndum annon *τὰ μὲν ... τὰ δέ* sit legendum.

ib. *δεῖ τὸ εὐφραῖνον καὶ χαριζόμενον ἡγεῖσθαι φιλικόν, ἂν καὶ λυπεῖν ποτε δύνηται καὶ ἀντιτείνειν, τὴν δὲ συνεχῆ ταῖς ἡδοναῖς καὶ τὸ πρὸς χάριν ἔχουσαν ἄκρατον ἀεὶ καὶ ἄδηκτον ὁμιλίαν ὑπονοεῖν.*

Male haec cohaerent; sincera existat syntaxis si *οὖσαν* post *ἡδοναῖς* inseras, sed sic pessumdetur sententiae structura quam Plutarchus voluit et metuo ut dativus ille recte habeat. Bene procedent omnia si *συνεχεῖς τὰς ἡδονάς* legeris, ut omnes illi accusativi *συνεχεῖς τὰς ἡδονάς, τὸ ἄκρατον* et *ἄδηκτον* ab *ἔχουσαν* pendeant.

55 E *τοῖς μὲν οὖν ταύροις τὸν οἶστρον ἐνδύεσθαι παρὰ τὸ οὖς λέγουσι καὶ τοῖς κυσὶ τὸν κρότωνα· τῶν δὲ φιλοτίμων ὁ κόλαξ τὰ ὦτα κατέχων ... δυσαπότριπτός ἐστιν.*

Quid hic legendum sit nescio, popularem enim istam zoologiam non magis quam veram didici unquam. Sed pro certo mihi constat pro *οὖς* aliud quid requiri. Semper enim et ubique Plutarchus eiusmodi comparationes adhibet ut sibi transitum pariat ad *diversi* aliquid. Sed hic eadem sunt omnia aut tantum non omnia: asilus *iuxta aurem* tauri se insinuat, at adulator *aures* occupat. Non solet sic scribere Plutarchus. Conferatur quod mox sequitur (50 A): *ὅσοι μὲν οὖν ἢ πρᾶξιν ἢ λόγον ... εὐχερῶς ἐπαινοῦσι — εἰς τὸ παρόν εἰσιν οὗτοι ... βλαβεροὶ μόνον· ὅσοι δὲ πρὸς τὸ ἦθος ἐξικνοῦνται κτέ.*

56 B Ii ergo adulatores qui in hominis mentem ipsam penetrant similes sunt servorum qui „segetem defrudant" *σπέρμα γὰρ τῶν πράξεων οὖσαν τὴν διάθεσιν καὶ τὸ ἦθος διαστρέφουσι.*

Egregia haec: „corrumpunt mentem quae quodammodo actionum seges est". Sed corrupit sententiam sciolus qui post *ἦθος* alteram comparationem inseruit *ἀρχὴν καὶ πηγὴν τοῦ βίου*, qua et ipsa verborum structura pessumdatur.

Digitized by Google

56 E Parum abfuit quin Romanorum *rempublicam* — aliquo enim modo efficiendum ut ilam in locum inepti illius ἤθη quod traditum est introducamus, nam de *populis* et *civitatibus* perditis hic sermo esse debet; cf. quod praecedit ἐπέτριψε Σικελιώτας et Αἴγυπτον ἀπώλεσε — perderet ἔπαινος τὰς Ἀντωνίου τρυφὰς καὶ ἀκολασίας καὶ πανηγυρισμοὺς ἱλαρὰ παίγματα (egregie sic H. pro πράγματα) καὶ φιλάνθρωπα χρωμένης ἀφθόνως αὐτῷ δυνάμεως καὶ τύχης ὑποκριζόμενος.

Recte me αὐτῇ emendasse (Mnem. 1909, 229) sciet qui Wyttenbachium viderit traditam lectionem explicantem, simulque cognoverit iam Mezeriacum idem suasisse; sed in longa Wyttenbachii annotatione illius latet emendatio: „ioci sunt" (dixerat adulator) „ista potentiae libere utentis *se ipsa*" i. e. suis facultatibus.

57 A Nihil remittit in laudando adulator cum εὐπαρύφου τινὸς ἢ ἀγροίκου λάβηται φορίνην παχεῖαν φέροντος.

Lepide hic iunguntur purpuratus et rusticus pelle indutus; hi enim inter homines stolidissimi esse solent. Qui in mentem venire potuerit Wyttenbachio hic φορίνην de cute hominis adhiberi, ut rusticus ille dicatur esse παχυδέρματος ut elephas, non intelligo. De *vestimento* hic agi verbum φέρειν liquido demonstrat.

57 E ἂν δ' ἤ τις οἰόμενος πολὺν ἔχειν νοῦν καὶ βουλόμενος αὐστηρὸς εἶναι καὶ αὐθέκαστος ὑπὸ δή τινος ὀρθότητος ἀεὶ προβάλληται τὸ

Τυδείδη, μήτ' ἄρ με μάλ' αἴνεε μήτε τι νείκει.

cautius accedit adulator.

Quorsum istud ἤ vertam nescio: totam sententiae structuram turbat. Quodsi deleamus iure roget aliquis unde natum sit. Ecquid ἂν δὲ δή τις legamus, huc retracto δή, quo in sequentibus lubenter caremus?

58 A Aulici qui se Mithridati urendos secandosque praebebant re non verbis ei adulabantur: μαρτυρεῖσθαι γὰρ ἐμπειρίαν ἐδόκει πιστευόμενος ὑπ' αὐτῶν.

Sententiam hinc utcunque extundo aptam: „quod sibi fides ab iis haberetur peritiae ei videbatur testimonium!" Sed structurae nusquam alibi visae adstupes. Annotasset, ut opinor Wyttenbachius, alios locos, ubi μαρτυροῦμαί τι est: „testimonium mihi alicuius rei datur", si in promptu habuisset.

Digitized by Google

ib. Adulatorem, identidem de variis rebus consulentem atque sic tecte tuam laudantem sapientiam, redarguere oportet *ἐπίτηδες ἀτόπους ἐκτάττοντα συμβουλίας.*

Recte Hirschigius *πλάττοντα* coniecit. Nec minus recte Reiskius in sequentibus: *„πρὸς μηδὲν γὰρ ἀντιλέγων ἀλλὰ πᾶσι συνεπινεύων καὶ δεχόμενος πάντα* deprehendetur adulator" pro *δεχόμενος* dedit *ἀποδεχόμενος*, *probans*, quod recte coniungitur cum eo quod est *annuens*, et oppositum habet *ἀντιλέγων.*

59 B Reprehenditur Bionis dictum hoc:

εἰ τὸν ἀγρὸν ἔμελλεν ἐγκωμιάζων εὔφορον ποιεῖν καὶ εὔκαρπον, εἶτ' οὖκ ἂν ἁμαρτάνειν ἐδόκει τοῦτο μὴ ποιῶν μᾶλλον ἢ σκάπτων καὶ πράγματα ἔχων; οὐ τοίνυν οὐδ' ἄνθρωπος ἄτοπος ἂν ἐπαινῶν εἴη, εἰ τοῖς ἐπαινουμένοις ὠφέλιμός ἐστι καὶ πάμφορος.

Aliquam partem veritatis vidit editor *ὁ ἐπαινῶν* coniiciens, sed inepte nunc quoque *agricola* et *homo* inter se opponuntur. Potestne ulla esse dubitatio quin recte Dobraeus *ἀνθρώπους* emendaverit, ut *homines* opponantur *agro*? Sed nondum persanatus locus et alia adhibenda medela quam quae ab editore proponitur. Omnia in *primam personam* sunt transferenda et praeterea supplenda lacuna. Integrum Bionis dictum fuit:

εἰ τὸν ἀγρὸν ἔμελλον ἐγκωμιάζων εὔφορον ποιεῖν καὶ εὔκαρπον, εἶτ' οὐκ ἂν ἁμαρτάνειν ἐδόκουν τοῦτο μὴ ποιῶν μᾶλλον ἢ σκάπτων καὶ πράγματα ἔχων; οὐ τοίνυν οὐδ' ἀνθρώπους ἄτοπος ἂν ἐπαινῶν εἴην εἰ τοῖς ἐπαινοῦσιν ὁ ἐπαινούμενος ὠφέλιμός ἐστι καὶ πάμφορος.

Salsa hercle verba et faceta, iustoque severior adversus Bionem fuit Plutarchus, nam Bio quoque contemnit eos qui adulatoribus praebent aurem et adulatores ipsos odit. Sed *leniter*, ut solet, et *urbane* utrosque perstringit dum alteros (adulatores) laudare videtur qui facultate lucri faciendi oblata tam prudenter utantur. Nonne vel ex uno hoc loco apparet, id quod antea dixi, nullam unquam Bionis paginam ab Horatio lectam qui nobis *sal nigrum* eius venditet? Sed non placet eiusmodi *εἰρωνεία* Chaeronensi mentium medico; non ridet ille cum homines admonet periculi quotidie imminentis et quod tam pulchra specie absconditur et celatur. Et fortasse ne perspexit quidem Borysthenitae mentem putavitque eum *ex animi sententia* adulatoris commendare artem ut neque turpem et utilissimam ad arcem implendam.

Digitized by Google

ib. Quidam adulatores ceteris omnibus callidiores, omni missa scurrilitate, *εἰς ὀφρῦν αἴρουσιν ἤδη τὸ πρᾶγμα.*

Mire dictum hoc, sed sensus utcunque perlucet quoniam sequitur *καὶ κολακεύουσιν ἐσκυθρωπακότες.* Sed sanum esse *αἴρουσιν* non possum credere; requiritur fere: ad supercilium rem revocant, i. e. a supercilio petunt opem.

60 A Adulator regis sui magna vitia negligit sed parvis adhaeret; sic Ptolemaeo docti famam affectanti *περὶ γλώσσης καὶ στιχιδίου μαχόμενοι καὶ ἱστορίας μέχρι μέσων νυκτῶν ἀπέτεινον.*

Quo sensu hic *ἱστορίας* dictum? Potestne illa unquam rebus vilibus adnumerari? Suspicor hic latere participium quod recte cum *μαχόμενοι* iungatur. Fortasse ipsum *ἱστοροῦντες* illud est quod quaerimus: per totam noctem cum rege *disputabant* de aliquo versiculo vocabulove docteque in talia inquirebant.

Sed eiusdem regis crudelitates non reprehendebant *τυμπανίζοντος καὶ τελοῦντος.* Acute Gatakerus *στρεβλοῦντος*, nec dubium quin eiusmodi aliquid Plutarchus scripserit.

60 B *ἔτι δὲ τούτων ἕτεροι πανουργότεροι καὶ πρὸς ἡδονὴν χρῶνται τῷ παρρησιάζεσθαι.*

Ut bene decurrat sententia, *καί* deleatur.

60 D Libere loquentis speciem affectans adulator quidam Tiberii nimios labores nimiasque pro patria curas reprehendebat scilicet. Tum Cassius Severus:

αὕτη τοίνυν ἡ παρρησία τὸν ἄνθρωπον ἀποκτενεῖ.

Sauppius *οὐκ ἀποκτενεῖ.* Talia non sunt, ut opinor, in calce paginae commemoranda sed quantocius in ipsum textum recipienda. Ipsum enim Plutarchum legere cupimus.

60 E Ex eo genere etiam est *ὁ τὸν εὐήθη καὶ βλᾶκα καὶ ἀβέλτερον ὡς δεινόν τινα καὶ πανοῦργον καὶ φυλάττεσθαι καὶ δεδιέναι προσποιούμενος.*

Paenultimum istud *καὶ* utique delendum: aut enim sententiae pessumdat structuram aut plane inutilem nobis praebet duplicis *καί* emphasin.

60 F Tales adulatores cum vident homines cum fratribus litigantes, despicientes parentes suos *ἢ πρὸς γυναῖκας ὑπεροπτικῶς ἔχοντας* eos non vituperant.

Recte Wyttenbachius *ὑπόπτως* coniecit (non, ut tradit editor, *ὑπερόπτως*). Non *superbus* sed *suspicax* maritus hic requiritur.

Digitized by Google

62 A Si quem poenitet quod pecuniam se mutuam daturum vel largiturum promiserit neque tamen aperte fidem fallere audet τῇ χείρονι ῥοπῇ προστιθεὶς ἑαυτὸν ὁ κόλαξ ἐπέρρωσε τὴν εἰς τὸ βαλλάντιον γνώμην.

Vocabula quae sunt ῥοπή et γνώμη mutare inter se locum iussi Mnem. 1909, 229. Non fuerat opus, idem enim iam Wyttenbachius suaserat.

62 B Quodsi non nosmet ipsos nostra fallunt mala, non fugiet nos adulator: ἔστι γὰρ συνηγορῶν ἀεὶ τούτοις τοῖς πάθεσι.

Inaudita structura, cuius non facile aliud apud Plutarchum invenies exemplum. Hic eum πάρεστι scripsisse opinor.

Additur: καὶ περὶ τὰς τούτων ἐκβάσεις παρρησιαζόμενος.

Non, quemadmodum refert editor, ἐντάσεις hic Wyttenbachius coniecit sed ἐνστάσεις, et recte coniecit dummodo simul πρὸς pro περὶ legas: adest adulator vitiis nostris opem ferens eorumque cohibitiones *impudenter dissuadens* (nam hoc fere est παρρησιάζεσθαι πρός τι).

62 Amicorum nemo γίγνεται συνεργός, εἰ μὴ γεγένηται σύμβουλος πρότερον, ἀλλ' ὅταν δοκιμάσῃ καὶ συγκαταστήσῃ τὴν πρᾶξιν εἰς τὸ πρέπον ἢ τὸ συμφέρον.

Hic καὶ συγκαταστήσῃ est *apodosis*, sed quia nullus *medio* locus, corrigatur συγκαταστήσει. Amicus cum consilium tuum probaverit, etiam te adiuvabit in re ad felicem honestumve perducenda exitum. Quid vero adulator? Etiamsi eum rogaveris sententiam, sine ulla dubitatione te incitabit ad id quod te velle facere suspicatur.

63 D Verus amicus in ope ferenda nulla utitur ostentatione sed ὥσπερ ἰατρὸς λαθὼν ἐθεράπευσε, καὶ φίλος ὠφέλησεν ἐντυχὼν ἢ διαλυσάμενος.

Istud διαλυσάμενος Didotianus vertit „creditoribus dissolvens". Quo iure nescio, sed illud non esse huius loci certo scio. Quid autem recte cum ἐντυχών coniungitur? Ut opinor καταλυσάμενος. Amicus opem fert amico cui forte obviam venit vel ad quem in itinere devertit. Mnem. 1909, 309.

64 A Adulatoris simile est ζωγράφημα περίεργον ἀναιδέσι φαρμάκοις καὶ κεκλασμέναις στολίσι καὶ ῥυτίσι καὶ γωνίαις ἐναργείας φαντασίαν ἐπαγόμενον.

De multis aliis hic dubito, sed non dubito quin Wyttenbachii

Digitized by Google

coniectura μορφαῖς pro Φαρμάκοις utique commemoranda fuerit.

Etenim solet adulator tam multa narrare de molestiis quas tua causa in aliqua re sit perpessus ὥστ' εἰπεῖν „οὐκ ἄξια ταῦτ' ἐκείνων". Nonne perspicua haec: „tanti non erat res mea", sive „nollem mea causa tantum suscepisses negotii" vel quaecunque sunt ex hoc genere? Non videtur sic locum accipere editor; omittit enim signa quibus significatur non scriptoris sed alicuius, quem loquentem inducit ille, ea verba esse, sed quo modo accipiat frustra quaero.

64 E Simius ad nullam rem utilis est, ὕβριν οὖν φέρει καὶ βωμολοχίαν καὶ παιδιᾶς ἀνέχεται.

Sanusne genitivus ille? Nullum aliud apud Plutarchum inveni exemplum. In indice Wyttenbachiano citatur praeterea I, 417 B, ubi nihil ex eo genere legitur.

ib. Adulator stat paratus ad opem ferendam ἐν ταῖς ὑπὸ μάλης πράξεσιν.

Ludicrum hoc exemplum exquisitae locutionis quam haud intellectam ad suam exornandam orationem adhibuit Plutarchus. Raro in eum quadrat graculi Aesopei exemplum. Conferri fere potest De Tuenda sanitate c. 6 (p. 124 E): „Socrates cavere iubet a cibo qui non esurientes ad edendum, a potu qui non sitientes ad bibendum pellicit, non hercle ut prorsus iis abstineamus sed ut tantummodo ubi opus est iis utamur, utilitatem praeponentes suavitati ὥσπερ οἱ τὰ θεωρικὰ ποιοῦντες ἐν ταῖς πόλεσι στρατιωτικά". Quam suaviter risisset Demosthenes si *legem* a se latam in *praeceptum* reipublicae gerendae converti vidisset!

65 B ἐλαφρὸς καὶ ἐπίκτητος καὶ ἀπατηλός.

Ad adulatorem describendum vocabulis hic utitur scriptor quibus aurum adulterinum significatur. Egregie ἐπίτηκτος reposuit primus Wyttenbachius, non Iacobsius, ut refert editor.

65 C κρυφίου δὲ λόγου κνήσαντος ἕλκος, κἂν μὴ παντελῶς εὐθὺς ἐξεργάσηται, (adulator) τὸ τοῦ Μηδίου φυλάττει μεμνημένος.

Certe non meliorem locum reddidit editor simplex verbum pro composito ἐξεργάσηται reponens. Nam hoc tamen utcunque intelligo: „etiamsi non plane id quod voluit *perfecerit* statim". Quamquam aegre hic obiectum aliquod desidero.

ib. ἦν δ' ὁ Μήδιος τοῦ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον χοροῦ τῶν κολάκων

Digitized by Google

οἷον ἔξαρχος καὶ σοφιστὴς κορυφαῖος ἐπὶ τοὺς ἀρίστους συντεταγμένος.

Ducis esse συντάττειν, exercitus συντάττεσθαι et συντετάχθαι putabam. Lege ergo συντεταγμένων. Plane aberravit a loci sententia Didotianus sic vertens: „fuit is Medius chori adulatorum qui Alexandrum cingebat veluti princeps et sophistarum summus *praestantissimis impositus*". Immo vero instructus erat ille adulatorum exercitus *in optimos* i. e. ut optimum quemque impugnarent potissimum. Praestat autem — neque id propter hiatum solum: ab ἐκέλευεν incipit sententia sequens — συντεταγμένων, non συντεταγμένου. Missam enim scriptor *chori* facit imaginem et transit ad *exercitum* (συντάττειν ἐπί).

65 E Enumeratis adulatoribus quibus se Alexander tradidit, haec addit:

οὕτω μεγάλην ἔχει τὸ πρὸς χάριν δύναμιν, καὶ μεγίστην ὡς ἔοικεν ἐν τοῖς μεγίστοις εἶναι δοκοῦσι· τὸ γὰρ οἴεσθαι τὰ κάλλιστα μετὰ τοῦ βούλεσθαι πίστιν ἅμα τῷ κόλακι καὶ θάρσος δίδωσι.

Ipsa nocte obscuriora mihi haec sunt; unum hoc video in errorem nos induci ab interprete Didotiano qui ἐν τοῖς μεγίστοις εἶναι δοκοῦσι sic vertit: „*apud eos* qui maximi putantur". Sic praepositione παρά opus foret, nam nunc hoc habemus: „*in rebus* quae maximae (maximi momenti) putantur".

65 E Quo quisque locus magis est editus eo difficiliorem habet aditum hostibus:

τὸ δ' ἐν ψυχῇ νοῦν οὐκ ἐχούσῃ δι' εὐτυχίαν ὕψος ... μάλιστα βάσιμόν ἐστι.

Post εὐτυχίαν etiam traditum est ἢ δι' εὐφυΐαν, sed hoc una litura Wyttenbachius delevit et sic sanum sensum restituit. Possis etiam οὐ δι' εὐφυΐαν: „locus editus, quo stultus aliquis pervenit felici aliquo casu non felici indole (τὸ δι' εὐτυχίαν οὐ δι' εὐφυΐαν ὕψος)".

65 F Primum omnium ex animo nostro τὴν φιλαυτίαν evellamus:

αὕτη γὰρ ἡμᾶς προκολακεύουσα μαλακωτέρους ποιεῖ τοῖς θυραίοις κόλαξιν ὡς ἑτοίμους ὄντας.

Nimis tria illa vocabula languent frigentque quam ut hic ullo modo ferri possint, neque quidquam proficimus lectione, quam cod. F in margine habet ὡς τινας ὄντας, vel ea quam

Digitized by Google

Wyttenbachius suadere videtur ὥς τι ὄντας. Tale enim aliquid non est huius loci. Una litura delenda censeo; nata videntur ex annotatione καὶ ἑτοιμοτέρους ad μαλακωτέρους adscripta.

ib. Alexander duabus potissimum in rebus erat ἀγεννέστερος καὶ παθητικώτερος αὐτοῦ.

Restitue solemnem formulam αὐτὸς αὐτοῦ, Plutarcho non ignotam; omisso αὐτός absurdi nascitur aliquid.

66 A Cum vitia nostra erroresque reputaverimus, nosmet ipsos deprehendemus οὐκ ἐπαινοῦντος Φίλου καὶ κατευλογοῦντος δεομένους, ἀλλ' ἐλέγχοντος καὶ παρρησιαζομένου καὶ ψέγοντος ἡμᾶς ἰδίᾳ κακῶς πράττοντας.

Rem acu Wyttenbachius tetigit pro ἰδίᾳ coniciens νὴ Δία et optime quam in enumerationibus haberet vim exclamatio illa ultimo adiecta membro (de qua re ipsi egimus ad p. 34 F) exposuit. Sed totam loci venustatem non perspexit vir praestantissimus. Etenim κακῶς πράττοντας vertit *male affectos, vitiis laborantes*. Est enim, et sic illud νὴ Δία duplex quodammodo accipit pondus, „nos quorum mala est conditio, sors misera, sive (ut magis etiam perspicue rem declarem) *qui pauperes simus*". Et quae sit illa paupertas egregie docemur iis quae continuo sequuntur: ὀλίγοι μὲν γὰρ ἐκ πολλῶν εἰσιν οἱ παρρησιάζεσθαι μᾶλλον ἢ χαρίζεσθαι τοῖς Φίλοις τολμῶντες. Licet opulentus sibi aliquis videatur, quem multi sibi expetunt, revera pauper est, nam multos quidem habet adulatores, paucissimos amicos.

66 D Absurdissimum est in amicum tuum, ne blandiri ei videaris, acerbe invehi

ὥσπερ ἀπελεύθερον ἐν κωμῳδίᾳ τὴν κατηγορίαν ἰσηγορίας ἀπόλαυσιν ἡγούμενον.

„Huiusmodi liberti maledicam personam in veterum comoediis non videre nos meminimus" Wyttenbachius ait, neque post Wyttenbachium inventum opinor fragmentum quod talem eam exhiberet. Tamen fuisse eam frequentissimam in nova Comoedia res ipsa clamat. Quae enim in fabula privatam privatorum vitam depingente aptior ad risus movendos figura quam libertini qui, laetus se iam eadem qua ingenuos dicendi uti libertate, ita se nova illa *voluptate satiet* ut in obvios invehatur *maledictis*. Nam non puto hominis illiterati esse *accusatoris* grave onus in se suscipere.

Digitized by Google

Utique ergo pro *κατηγορίαν* cum Mezeriaco *κακηγορίαν* legendum.

66 F *ὁ Ἀγαμέμνων τὸν Ἀχιλλέα παρρησιάζεσθαι δοκοῦντα μετρίως οὐχ ὑπέμεινε*

quia ipsius Achillis causa agitur.

In *praesenti* tempore hic sunt ponenda omnia. Vide modo contrarium quod sequitur exemplum:

τοῦ δὲ Ὀδυσσέως καθαπτομένου πικρῶς ... εἴκει καὶ καρτερεῖ

quia scit eum communi causae prospicere. [Ubi admodum insolite *tamquam synonyma* inter se iunguntur vocabula quorum natura potius ut inter se *opponantur* ferre videtur: *cedere* et *perseverare*. Sed forte eiusmodi hic locus est ut recte fiat illud: cedit Ulyssi Agamemnon eiusque maledicta aequo fert animo.]. Legendum ergo *ὑπομένει*.

67 B Si quis vero in amico reprehendendo quas ipse ab eo iniurias accepit reticet negligitque

ἄλλας δέ τινας αὐτοῦ πλημμελείας ἐλέγχων καὶ δάκνων ἐφ' ἑτέροις καὶ μὴ φειδόμενος, ἄμαχος ὁ τόνος τῆς παρρησίας οὗτός ἐστι καὶ τῇ γλυκύτητι τοῦ νουθετοῦντος ἐπιτείνων τὸ πικρὸν καὶ αὐστηρὸν τῆς νουθεσίας.

Duplici vitio haec laborant. Primum nemo mortalium unquam quid sit *δάκνειν ἐπί τινι* intelliget. Sed ante *ἐλέγχων* pone verba *ἐφ' ἑτέροις*, primum legitimam habebis structuram: „alia quaedam eius *in alios* peccata", deinde pulcherimam gradationem: „arguens, mordaciter reprehendens, nihil remittens". Tum ratio est reddenda *cur* eiusmodi loquendi libertas sit inexpugnabilis. Habebis hoc si *καί*, quod inter *ἐστι* et *τῇ γλυκύτητι* legitur, deleveris. En pulcherrimus evasit locus: „inexpugnabilis ea est simplicitas, *utpote quae* censoris suavitate (qui suas iniurias negligat) reprehensionis acerbitatem augeat intendatque".

67 F Urbanitate in reprehendendo opus est, *θρασύτης δὲ καὶ βδελυρία καὶ ὕβρις προσοῦσα πάνυ διαφθείρει καὶ ἀπόλλυσι.*

Quasi vero aliquis *modice* possit *perdere* et *pessumdare*! Praeterea nunc obiecto carent verba illa, neque e praecedentibus elicere ullum potes. Satisne ergo certum est Reiskium recte *πάντα* reposuisse?

68 B Timagenes Caesaris excidit amicitia semper et ubique, ubi minime opus esset, *αἰτίαν φιλίας ὥσπερ σόφισμα λοιδορίας προφερόμενος.*

Digitized by Google

Nihili est tam *αἰτίαν φιλίας* quam *σόφισμα λοιδορίας*. Sed genitivos illos locum inter se mutare iube, egregii aliquid obtinebis: quavis ille maledicendi utebatur occasione tamquam si sic amicitiam novo quodam condiret artificio. Mnem. 1909, 309.

68 D Nihil est absurdius quam in hilari convivio graves movere de rebus gravibus quaestiones:

εὐδίᾳ γὰρ ἐπάγει νέφος ὁ κινῶν ἐν παιδιᾷ καὶ φιλοφροσύνῃ λόγον ὀφρῦν ἀνασπῶντα καὶ συνιστάντα τὸ πρόσωπον, ὥσπερ ἀντιταττόμενον τῷ Λυαίῳ θεῷ καὶ „λύοντι τὸ τῶν δυσφόρων σκύνιον μεριμνᾶν" κατὰ Πίνδαρον.

Qui sic in convivio agit, *ipse* ut opinor, se Baccho opponit. Lege ergo *ἀντιταττόμενος* et, ut omnia bene cohaereant, *τῷ* pro ultimo *καί*. Mnem. 1909, 340.

ib. Sic disputationem suam de hoc argumento claudit scriptor:

καὶ ὅλως οὐκ ἔστι γενναῖον οὐδὲ θαρραλέον ἀλλ' ἄνανδρον ἐν τῷ νήφειν ἀπαρρησιάστου τὸ παρρησιάζεσθαι παρὰ τράπεζαν.

Genitivi illius ratio haudquaquam constat et omnino claudicat sententia. Sed lege *ἀπαρρησίαστον ὄντα*, egregie procedent omnia: „inter pocula libertate loquendi uti, cum sobrius non audes aperire mentem, turpe est et ignaviae documentum". Mnem. 1909, 340.

68 F *δεῖ μάλιστα παρρησιαζομένων φίλων τοῖς εὐτυχοῦσι καὶ τὸ ἄγαν ὑφιέντων τοῦ φρονήματος.*

Cur non sit huius loci *ὑφιέναι τοῦ φρονήματος* et quando recte illud dicatur exemplis quam maxime idoneis docet Wyttenbachius, cuius emendationem *ἀφαιρούντων* utique recipiendam censeo.

69 F Vehementi oratione est utendum cum opus est *ἀπροσεξίαν ἀνασχεῖν ἀνόητον*.

Nonne *κατασχεῖν* legendum est? Eiusmodi supinam negligentiam vi *continere* oportet et reprehensionis vinculo constringere. Sequentis vocabuli prima syllaba, ut saepe in Plutarchi textu, vitium peperit.

70 D Sincerus amicus et hoc argumento adversus peccantem utetur amicum: „propter inimicos pone vitia tua, quod si feceris, illi neque *στόμα διᾶραι* contra te poterunt, neque quidquam *προσειπεῖν*".

Digitized by Google

Absurde hic *salutandi* infertur vocabulum, quod in editoris quoque residebit coniectura προσεπειπεῖν, qua nihil proficimus. Unice verum est Reiskii προφέρειν.

70 F Socrates quendam vehementer ἐπὶ ταῖς τραπέζαις vituperabat.

Quid illud est? An: in foro, ubi sunt *mensae argentariorum*? Aptum illud huic loco sit, nam sequitur monuisse eum Platonem ut ἰδίᾳ potius id faceret. Sed exemplum in promptu non est.

71 D Aristomenes Ptolemaei magister parum urbane discipulum excitavit legatis praesentibus obdormiscentem. Tum adulatores regis:

εἰ τοσαῦτα κοπιῶν καὶ ἀγρυπνῶν κατηνέχθης ἰδίᾳ σε νουθετεῖν ὀφείλομεν, οὐκ ἐναντίον ἀνθρώπων τοσούτων προσφέρειν τὰς χεῖρας.

Ad id solum quod *illo fiebat tempore* dictum illud adulatorum pertinet, quod vel maxime ex κατηνέχθης (obdormivisti) apparet. Lege ergo ὤφειλεν. Mnem. 1909, 272.

ib. Ἀριστοφάνης δὲ καὶ τὸν Κλέωνα τοῦτ' ἐγκαλεῖν φησιν ὅτι

ξένων παρόντων τὴν πόλιν κακῶς λέγει

καὶ παροξύνει τοὺς Ἀθηναίους.

Plane absurdus foret Cleon, si vitio dedisset Aristophani, non quod rempublicam Atheniensium in hospitum adduxisset contemptionem, sed quod Athenienses irritasset. Sed hoc dicit Aristophanes: „Vitio mihi dat Cleon quod praesentibus hospitibus maledixerim reipublicae, et sic Athenienses in me irritat". Rectissime ergo Wyttenbachius παροξύνειν, quam emendationem ne commemorat quidem editor.

71 E Quod Corinthios de se dicentes facit Thucydides ὡς ἄξιοί εἰσιν ἑτέροις ἐπενεγκεῖν ψόγον, οὐ κακῶς εἰρημένον, ἔδει παρεῖναι τοῖς παρρησιαζομένοις.

Non, ut opinor, ea re carent omnes qui libertate loquendi utuntur; sed quicunque alium vituperat hoc habere debet. Lege ergo δεῖ.

71 E Exemplo allato mordacis in Megarenses dicti: οἱ λόγοι ὑμῶν πόλεως δέονται, sic noster pergit: „παρρησία δὲ παντὸς ἀνδρὸς ἤθους ἴσως δεῖται, sed maxime eius qui alium castigat".

Quis hic *dubitationi* locus sit non video; certissimum enim illud est *bonis moribus* esse oportere eum qui libere quae sentiat

Digitized by Google

velit proloqui. Sed neque nudo ἦθος *boni* mores indicantur. Suspicor ergo istud ἴσως in vocabuli quale est χρηστοῦ irrepsisse sedem.

72 B Inutilem suam ipse reddit admonitionem qui omni labe purus videri tentat. ὅθεν οὐχ ἁπλῶς ὁ Φοίνιξ ἐνέβαλε τὰ περὶ αὐτὸν ἀτυχήματα.

Aptissimam praebent interpretes sententiam sic vertentes: „haud abs re" et „haud temere" et „non sine causa", sed simul sic aptissimum praebent argumentum coniecturae meae ἄλλως pro ἁπλῶς quam proposui Mnem. 1909, 340.

73 A Qui in omnibus rebus, etiam levissimis, adversus amicum non lenem se benevolumque amicum sed tristem severumque praebuit magistrum ἀμβλὺς ἐν τοῖς μεγίστοις νουθετῶν ἔσται καὶ ἄπρακτος, ὥσπερ ἰατρὸς δριμὺ φάρμακον ἢ πικρὸν ἀναγκαῖον δὲ καὶ πολυτελὲς εἰς πολλὰ καὶ μικρὰ καὶ οὐκ ἀναγκαῖα διελὼν τῇ παρρησίᾳ κατακεχρημένος.

Ad διελών Wyttenbachius annotat abesse illud posse et abesse in multis mss. Sed sic ipsa perturbatur disiiciturque syntaxis. Alia vero mihi non abesse *posse* sed *debere* videntur: τῇ παρρησίᾳ κατακεχρημένος: „in gravissimis rebus omni carebit successu talis monitor, ut medicus qui medicamentum in multas partes divisit (ita ut omnem vim amitteret)". Est illud medicamentum vel acerbum vel amarum, sed est necessarium et magno constat (ita ut parce eo sit utendum doleamusque si frustra pereat). Poteratne ulla excogitari metaphora elegantior aptiorque ad depingendam parrhesiam, simulque perspicua magis? Quid ergo eam corrumpamus inutilem addendo interpretationem?

73 B Continuo sic pergit:

αὐτὸς μὲν οὖν σφόδρα φυλάξεται τὸ συνεχὲς καὶ φιλαίτιον.

Si vero alium viderit levissima quaeque severe castigantem, hac utetur occasione ad graviora notanda.

Quod ad sententiam pertinet rectissime (ut fere semper) Reiskius τὸ συνεχὲς τοῦ φιλαιτίου proposuit. Lenius tamen sit τὸ συνεχὲς φιλαίτιον. An id non est Graecum et συνεχῶς legendum?

Atque sic ineptum illum censorem alloquitur: „quid hic de amici ludis iocisque, in quibus aut nihil aut non multum mali est, loquimur?"

Digitized by Google

ἀποπεμψάσθω τὴν ἑταίραν ἢ παυσάσθω κυβεύων, καὶ τἄλλα θαυμαστὸς ἡμῖν ἄνθρωπός ἐστιν.

Editoris est, ut equidem opinor, non in calce paginae annotare H. quendam hic ἔσται coniecisse, sed emendationem eius, ut egregiam certamque, cum grati animi testificatione in textum recipere.

73 E οὔτ' ἀρνουμένους δεῖ πικρῶς ἐξελέγχειν οὔτε κωλύειν ἀπολογουμένους, ἀλλὰ καὶ προφάσεις εὐσχήμονας ἀμωσγέπως συνεκπορίζειν καὶ τῆς χείρονος αἰτίας ἀφισταμένους αὐτοὺς ἐνδιδόναι μετριωτέραν.

Praeclarum hoc humanissimumque praeceptum prorsus pessumdat editor in textum recipienda Hauptii coniectura ἀφισταμένοις, qua nihil excogitari potest falsius. Quam sincerum esset ἀφισταμένους docuit Wyttenbachius annotando: „referendum ad reprehendentes non ad reprehensos" et deinde illud ἀφίστασθαι vertendo: „desistere a". Paulo tamen accuratius fortasse fuerit: „missam facere". Nam humanus ille censor missam faciet causam peccati turpiorem et ex honestiore illud causa natum finget. Sic Hector fecit cum Paridem fingeret non ignavia sed ira motum e proelio recessisse.

74 A Lenioribus vocabulis in castigando est utendum, non suo sunt nomine vitia appellanda:

τοιοῦτον γὰρ ἡ θεραπευτικὴ παρρησία ζητεῖ τρόπον, ἡ δὲ πρακτικὴ τὸν ἐναντίον.

Nunquam vidi duas res ineptius inter se oppositas quam τὸ θεραπευτικόν et τὸ πρακτικόν. Quasi vero non nunc quoque θεραπεία dicatur ea disciplina qua tota medici πρᾶξις nitatur. Prorsus idem ergo est θεραπευτικόν esse et πρακτικόν. Sed quae παρρησία recte illi opponitur quae θεραπεύει, id est quae hoc sibi habet propositum ut curet, levet, tollat morbum? Ut opinor ea quae Demeae Terentiani instar: *clamat* saepe „Micio

cur perdis adolescentem nobis, cur amat
cur potat, cur tu his rebus sumptum suggeris?"

Demea enim conviciis onerare filium vult, de sanando eo ne cogitat quidem. Missum ergo faciamus editoris ἐπακτική, quod quid sibi velit non video, et lenissima emendatione κρακτική legamus. Mnem. 1910, 50.

Ib. Inde ad aliud boni et sinceri monitoris transit artificium.

Digitized by Google

„Saepe deficientes" ait „incitare debemus turpi causa cur deficiant fingenda; dummodo sint veri honoris amantes sic certe excitabuntur e somno suo". Sic agere nos oportet *ὅταν .... ἢ μέλλοντας ἁμαρτάνειν ἐκκροῦσαι δεήσῃ ἢ πρὸς ὁρμήν τινα βίαιον ἱσταμένους ἐξ ἐναντίας φερομένην ἢ πρὸς τὰ καλὰ μαλακῶς καὶ ἀπροθύμως ἔχοντας ἐντεῖναι καὶ παρορμῆσαι θελήσωμεν.*

Nonne haec recte inter se opponuntur? Alii a peccato sunt repellendi, alii, qui haesitant pavitantve, incitandi. Quid ergo sibi vult editor ἤ (ante *πρὸς ὁρμήν*) delendo? An ne hiatus existat, sensu cassa Plutarcho obtrudamus? De *ἱσταμένους* dubitari potest. Requiritur enim aliquid quod homines significet adversus molestias metu ignaviaque subsistentes neque progredi audentes; et *ἵστασθαι πρός τι* contrarium potius significat. Vide exempla disertissima apud Wyttenbachium. Ecquid *ὑφισταμένους*?

Sic apud Sophoclem Ulysses Achillem incitans eum *οὔ φησιν ὀργίζεσθαι διὰ τὸ δεῖπνον ἀλλ'*

„ἤδη" φησί „τὰ Τροίας εἰσορῶν ἐδώλια
δέδοικας".

Nollem hic Wyttenbachius cogitasset de reponendis vocabulis quibus *nomen fabulae* indicaretur. Nam utique nobis opus est *causa* aliqua quae recte apteque *turpi metus causae* opponatur, quae versui citato inest. Qualem autem illam esse oportet? Ut opinor, levem aliquam et ludicram. Perquam ergo mihi verisimile videtur id quod reicit Wyttenbachius: „nisi ergo" ait „ut in Satyrico dramate, hoc ridiculi causa finxit poeta, pro celebrata illa irae causa propter raptam Briseidem frustrationem coenae aut similem iocularem causam substituens; nisi, inquam, hoc fecerit poeta, de quo statuere non possumus, haud inepta sit suspicio, haec verba a Plutarcho ita *ἐν τῷ Δείπνῳ* nomini *Σοφοκλεῖ* subiecta, vel a quodam librario profecta fuisse".

Non *inepta* certe; talia in Wyttenbachii suspiciones non cadunt vocabula! Sed minime utilis. Quidni enim hoc fingamus? Et, ut iam dixi, deleta *causae alicuius* significatione totus locus sensu cassus fit.

74 C „Oportet aut, si quis salvus esse vult", Diogenes ait „amicos habeat bonos aut inimicos vehementes: illi enim docent, hi arguunt". In deliciis Plutarcho hoc dictum fuisse videtur, quod modo Diogeni assignat modo Antistheni, modo sic refert

Digitized by Google

ut unus amicus et unus inimicus commendetur, modo ut plures. Insigne hoc exemplum — quandoquidem de re hic agitur quam prae ceteris ei cordi fuisse apparet — quam parvi semper et ubique Plutarchus fecerit doctam *ἀκρίβειαν*. Sed hoc *ἐν παρέργῳ*. Philosophi Cynici dicto haec adiicit ipse:

βέλτιον δὲ τὰς ἁμαρτίας φυλάττεσθαι τοῖς συμβουλεύουσι πειθόμενον ἢ μετανοεῖν ἁμαρτάνοντα διὰ τοὺς κακῶς λέγοντας.

„Seram" dicere poenitentiam cuiusvis est, tam docti quam indocti. Neque Plutarcho aliter visum unquam crediderim. Sed nunc a communi omnium opinione recedit qui poenitentia aliquem affici faciat *dum peccat*; recedit? Immo invitissimus abstrahitur. Nam in Didotiana et apud Wyttenbachium recte *ἁμαρτόντα* legitur, apud novum editorem *ἁμαρτάνοντα*. Illud ergo quantocius in integrum restituamus! Quid enim certius quam sic a Plutarcho illustrari Cynici dictum: „sed praestat non peccare bene monentibus obtemperantem, quam postquam peccaveris poenitentia affici, non solum sera sed ne vera quidem, quandoquidem non te pudet peccasse sed tantummodo reprehensionem metuis".

Operarii errorem, ut opinor, deprehendimus in iis quae statim adduntur:

καὶ διὰ τοῦτο δεῖ καὶ περὶ τὴν παρρησίαν φιλοτεχνεῖν, ὅσῳ μέγιστόν ἐστι καὶ κράτιστον ἐν φιλίᾳ φάρμακον, εὐστοχίας τε καιροῦ μάλιστα καὶ κράσεως μέτρον ἐχούσης ἀεὶ δεομένην.

Praeclara profecto sententia! „Oportet dicendi libertatem tamquam artem subtilissimam artificiose tractare; nam quo efficacius illud est medicamentum, eo accuratius opera danda est ut suo adhibeatur tempore et suam sibi habeat temperationem". Sed sensu cassa fit lectione *δεομένη* quam novus editor praebet.

QUOMODO QUIS SUOS IN VIRTUTE SENTIAT PROFECTUS.

En doctam docti diatriben! Nimirum scripsit eam philosophus philosopho, senex seni, Sossio Senecioni, qui consul fuit et aliis annis et 107. Ergo et paulo impeditior difficiliorque oratio,

Digitized by Google

praesertim in septem capitibus primis. Operam enim dat scriptor ut quam maxime idonea refutet disputatione philosophos illos quos, quamvis multa cum iis habeat communia, prorsus ferre non possit, Stoicos. Accusat eos quod totam philosophiam πολλῶν ἀτοπιῶν ἐμπεπλήκασι. Sic enim legendum ut et 1089 D, ubi Epicurei inducuntur suarum ipsi αἰσθόμενοι ἀτοπιῶν. Nam quod traditum est ἀποριῶν, eas neque Plutarchus neque quisquam antiquorum philosophorum metuit unquam. Immo quo plures ἀπορίαι eo plures λύσεις, eoque maior laus.

Atque omnes illae Stoicorum *ineptiae* inde nascuntur quod proverbium illud ceteroquin prudens verumque:

lapides ad amussim dirige, haud amussim ad hos

ad philosophiam transferunt ideoque non, quemadmodum oportebat, e rebus quas observant normam quandam efficiunt, sed res ipsas distrahunt torquentque ut normae respondeant, quam excogitarunt ipsi [1]).

Longe ab isto rigore Stoico lenis noster placidusque mentium medicus afuit semper. Sed nusquam magis quam hic mite suum et amabile prodit ingenium. In hoc enim libello legitur sententiola illa, qua nulla in omnibus illis voluminibus invenitur aptior ad legentium animos deleniendos permulcendosque. An non amemus philosophum qui sic disputavit (p. 85 D): „tum vel maxime aliquis se in virtute profecisse intelligit, cum subito ei in mentem venit sic secum loqui: quam vellem pater me meus talem videre potuisset"?

Profecto nunc tota illa gens Chaeronensis nobis stat ante oculos, progenies illa Lampria, omnium quotquot fuerunt senum lepidissimo, digna.

Sed omnino, quemadmodum iam dicebam, est docta docti diatribe et viro docto scripta est. Desunt flosculi illi oratorii, quibus capiuntur *auditores*; non abundant narratiunculae. Et quae proponuntur — duae illae sunt: de Diogene quem mures ad sanam mentem redegerint (77 E) et de Stilpone ipsum deum feliciter

1) Paulo verbosius hic initium capitis 2 ἀλλ' ὀρθῶς μὲν ... ἐμπεπλήκασι τὴν φιλοσοφίαν retuli, quia periculum est ne prave accipiatur. Bene ab interprete Didotiano intellectum affirmare non ausim. Sic decurrit illud: „recte *quidem* habet proverbium, *sed* Stoici ita agentes philosophiam impleverunt ineptiis". In deliciis Plutarcho haec transitionis figura.

Digitized by Google

vituperante (83 D) lepidissimae quidem sunt sed minime decantatae. Sed — et sic ad haec usque tempora salvus evasit libellus — patronum nactus est potentem opulentumque, qui laetus honore quo affectus esset a claro philosopho, neque ipsum, ut opinor, scriptorem sine honore dimiserit, et a servis suis literatis multa libelli describi exemplaria iusserit, quo factum est ut in multorum perveniret doctorum manus. Nunc nos operam demus ut paulo saltem „emendatior" prodire possit „editio".

75 C „Quid" sic fere ratiocinandi facit initium noster „discere prodest si non sentis stultitiam tuam imminui, quid curari si non levaris morti pondere?" Tum haec exempla sic in suum usum convertit:

ἀλλ' ὥσπερ ἐν τούτοις οὐ προκόπτουσιν, ἂν προκόπτοντες ἀνέσει τοῦ βαρύνοντος οἷον ἐπὶ ζυγοῦ πρὸς τοὐναντίον ἀναφερόμενοι μὴ γιγνώσκωσι τὴν μεταβολήν, οὕτως ἐν τῷ φιλοσοφεῖν κτέ.

Impeditior, ut saepe in hisce paginis, structura; sic enim decurrit sententia: ἂν μὴ γιγνώσκωσι τὴν μεταβολήν, ἀνέσει ... ἀναφερόμενοι. Sed non, ut opinor, ita se verbis suis ipse impedivit Plutarchus ut se sibimet ipsi obloqui non sentiret. Quid enim absurdius cogitari potest quam hoc: „hi vel illi homines *non proficiunt*, si *proficientes* non sentiunt mutationem"? Quantocius illud προκόπτοντες expunge. Quam sit inepta lectio tradita documento sunt interpretis Didotiani verba: „sed ut in his rebus *profectus nullus* est, nisi *inter proficiendum* ... mutatio sentiatur". Sed et in Graecis ipsa vicinia verborum οὐ προκόπτουσιν et προκόπτοντες manifesto prodit falsarium.

75 D Sapiens ille Stoicus

ἀκαρῆ χρόνου a summa pravitate ad summam pervenit virtutem.

Sic, et ἀκαρεί, est in codicibus. Editor Graecus ἀκαρές dedit. Nonne lenior meliorque foret emendatio ἐν ἀκαρεῖ? Novimus omnes Aristophanem illud:

γυμνὸς θύραζ' ἐξέπεσον ἐν ἀκαρεῖ χρόνου.

Idem ille ἧς οὐδ' ἐν χρόνῳ πολλῷ μέρος ἀφεῖλε κακίας ἅμα πᾶσαν ἐξαίφνης ἐκπέφευγε. De ἀφεῖλε dubito. Ad sensum recte vertit Didotianus: „cuius vitiositatis partem ... *abiecerit*". Sed num ἀφεῖλε illud significare potest? Nonne ἀφεῖκε legendum? Nam et perfecto hic opus esse videtur.

Digitized by Google

Sed non dubito quin iusto exilius sit μέρος. Non pars, sed *parva* pars hic requiritur. Habebimus hanc et eleganter quidem enuntiatam, si post πολλῷ restituerimus πολλοστόν: „magno temporis spatio ne minimam quidem partem".

76 A „Maxima vero Stoicorum ἀτοπία ea est quae, uno illo perfecto sapiente excepto, omnes homines in una *collocat* pravitate". (Quo iure hic medium τιθεμένης legatur non video; exspectem τιθείσης). Hanc ergo ἀτοπίαν sic describit:

ὑφ' ἧς αἴνιγμα γέγονεν ἡ λεγομένη προκοπή, μικρὸν ἀπολείπουσα ἀφροσύνης ἐσχάτης.

Si recte haec intelligo, *vocabulo* quidem, quod est προκοπή, utuntur Stoici sed hoc sensu ut *subitus* eo indicetur *transitus* a summa pravitate ad ipsam virtutem. Sed dubito, augeturque dubitatio duro hiatu ἀπολείπουσα ἀφροσύνης.

76 B Plutarcho auctore *sensim* emendatur homo

τοῦ λόγου διαφωτίζοντος ἀτρέμα τὴν ψυχήν.

Fortiter et *firmiter* potius ἀτρέμα significat quam, quo hic opus est, *sensim* leniterque. Lege ergo ἠρέμα.

76 D αἱ δ' ἀνωμαλίαι καὶ ἀμβλύτητες τῶν Φιλοσοφούντων οὐ μόνας ποιοῦσιν ἐποχὰς ὥσπερ ἐν ὁδῷ τῆς προκοπῆς, ἀλλὰ καὶ ἀναλύσεις.

„Non solum ... sed etiam". Si hoc Plutarchus voluisset, haud dubie οὐ μόνον scripsisset. Sed non voluit, verum id quod acutissime vidit Wyttenbachius: οὐ μονὰς ποιοῦσιν οὐδ' ἐποχάς.

76 E ἂν οὖν ... συνίδῃς σεαυτὸν ἡμέρας τε καὶ νύκτωρ ἀεὶ τῇ κακίᾳ διαμεμαχημένον.

Si Reiskii est, ut refert editor, istud συνίδῃς, hic, quod raro acutissimo accidit viro, locum sanum corrupit. Rectissime enim codices συνειδῇς praebent. *Conscientiam* hic significari opus est.

Sic locus continuatur:

ἢ μὴ πολλάκις γε τὴν Φρουρὰν ἀνεικότα μηδὲ συνεχῶς παρ' αὐτῆς οἱονεὶ κήρυκας ἡδονάς τινας ἢ ῥᾳστώνας ἢ ἀσχολίας ἐπὶ σπονδαῖς προσδεδεγμένον

bono tibi animo pergere licet.

Primum hic ab Emperio recipiendum συχνῶς est: „non saepe vel frequenter". Hoc requiritur; nam qui *perpetuo* relabitur ad pravitatem, is nihil proficit. Sed et alia opus est emendatione ut imaginis constet ratio: qui in virtute remittit, intervallum

Digitized by Google

quoddam fieri patitur per quod voluptates ad ipsum accedant (sic vel maxime sentis, lector, quam necessaria sit Emperii emendatio modo commemorata: etenim si *perpetuum* illud fit intervallum, ad virtutem reditur *nunquam*); illud intervallum comparatur cum induciis, *per quas* hostis praecones (hostis autem vitium est, eius praecones sunt voluptates) admittuntur. Iam *sunt* induciae, non *de* induciis agitur. Lege ergo ἐν σπονδαῖς.

Tum haec opponit scriptor modo dictis:

οὐ μὴν ἀλλὰ κἂν ᾖ διαλείμματα γιγνόμενα τοῦ Φιλοσοφεῖν, τὰ δ' ὕστερα τῶν πρότερον ἑδραιότερα καὶ μακρότερα

hoc quoque signum est sensim a te expelli pravitatem.

Manifestum huius loci vitium sic abscondit interpres Didotianus: „quin etiam si feceris aliquas philosophandi intercapedines, ita tamen ut posteriora *tua studia* prioribus constantiora fuerint ac prolixiora". Quo facto sanum quidem sensum praebet, sed sumit aliquid a scriptore quod non offert ille. Ubinam enim istud *tua studia* legitur? Nusquam ut opinor; sed ut nunc se locus habet, comparativos istos ἑδραιότερα et μακρότερα ad ὕστερα διαλείμματα referre cogimur, ita ut contrarium obtineamus eius quo opus est. Miros enim *profectus* facit iste qui semper *longiora* admittit intervalla virtutis. Neque alio modo sanari locus potest quam hac transpositione: τὰ δὲ πρότερα τῶν ὑστέρων.

77 B τῷ δ' εὖτε πτερὰ γίγνετο

ei nimirum qui nunc opponitur illis qui deficiunt quoniam nullos sentiunt profectus.

Cur autem illi alae crescunt? δι' ὠφέλειαν φερομένῳ καὶ διακόπτοντι τὰς προφάσεις quia profectum sentiens fortis fit et impletur spe. Sed quid est δι' ὠφέλειαν φέρεσθαι? Nihil, ut opinor. Editor ne commemorat quidem Wyttenbachii emendationem, quae in textum fuerat recipienda δι' ἀσφάλειαν. Hoc opus est: illi homines firmo incedunt pede et in cursu suo, sive volatum dicere mavis, non remittunt.

ib. Quemadmodum incipientis amoris indicium est τὸ δάκνεσθαι καὶ ἀλγεῖν ἀποσπώμενον (ab eo quod amat), οὕτως ἄγονται μὲν ὑπὸ φιλοσοφίας πολλοὶ καὶ σφόδρα γε φιλοτίμως ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ μανθάνειν δοκοῦσιν, ἂν δ' ἀπέλθωσιν ὑπὸ πραγμάτων ἄλλων καὶ ἀσχολιῶν non graviter ferunt; contra qui vere amat philosophiam e. q. s.

Digitized by Google

Quidni e praecedentibus repetamus verbum et ἀποσπασθῶσιν legamus? Nam neque ἀπιέναι fit ab invito et ἀπέλθωσιν ὑπὸ πραγμάτων absurdum est.

Vere ergo qui amat philosophiam quamdiu philosophatur lenis est placidusque, ὅταν δὲ ἀποσπασθῇ (iure hic quoque illud verbum legitur) θεῷ Φλεγόμενον καὶ ἀδημονοῦντα καὶ δυσκολαίνοντα πᾶσι πράγμασι καὶ ἀσχολίαις, λήθῃ δὲ φίλων ὥσπερ ἄλογος ἐλαύνεται πόθῳ τῷ πρὸς Φιλοσοφίαν.

Egregius hic locus, qualem eum exhibent editiones Wyttenbachiana et Didotiana; praeclara vero ultima: „amicorum suorum *immemor* tamquam insanus solo philosophiae desiderio propellitur". Quid ergo sibi velit editor pro λήθῃ nobis μνήμῃ obtrudens mysterii mihi instar est.

ib. Oportet πείνῃ τινι καὶ δίψῃ πάθος ὅμοιον ἐν τοῖς ἀποσπασμοῖς πάσχοντας ἔχεσθαι τοῦ προκόπτοντος ἀληθῶς sive nuptiae sivè divitiae alio vocant.

Immo vero τοὺς προκόπτοντας ἀληθῶς, ut ad ἔχεσθαι mente suppleatur τῆς Φιλοσοφίας. Nam τὸ προκόπτον ἀληθῶς nihil est.

77 D Antiquissimum profectus signum praebet Hesiodus, (τὸ) μηκέτι προσάντη καὶ ὄρθιον ἄγαν ἀλλὰ ῥᾳδίαν καὶ λείαν καὶ δι' εὐπετείας εἶναι τὴν ὁδόν, οἷον ἐκλειαινομένην τῇ ἀσκήσει καὶ Φῶς ἐν τῷ Φιλοσοφεῖν καὶ λαμπρότητα ποιοῦσαν ἐξ ἀπορίας καὶ πλάνης καὶ μεταμελειῶν.

Rectene ὁδὸς Φῶς ποιεῖν dicitur? Quid tamen leni mutatione pro ποιοῦσαν legi possit non invenio.

77 F Ceteris omnibus Atheniensibus feriarum tempore genio indulgentibus, Diogenes in suo angulo solus iacens

ἐνέπιπτεν εἰς λογισμοὺς τρέποντας αὐτὸν οὐκ ἀτρέμα καὶ θραύοντας.

Non, ut opinor, illae cogitationes eum *vertebant*, nihili enim istud, sed animum eius *torquebant* vulnerabantque. Lege ergo στρέφοντας (Mnem. 1910, 126). Et videndum annon hic quoque ἠρέμα requiratur: οὐκ ἠρέμα, non leniter, recte cum torquendi vulnerandique vobis iungitur.

78 A οὐ μόνον ἐξ αὐτῶν τὰ κατασείοντα καὶ στρέφοντα πρὸς τοὐναντίον ὑπ' ἀσθενείας ἐπιτείνεται τοῖς Φιλοσοφοῦσιν.

Pro ἐπιτείνεται, cui nullus hic locus — absurde enim illud ὑπ' ἀσθενείας fieri dicitur — editor recepit Iunii coniecturam ἐπι-

Digitized by Google

γίγνεται. Malim ἐγγίγνεται: ex ipsis oritur, *in ipsis* nascitur.

78 B Etiam a recta via abducunt φίλων συμβουλαὶ μετὰ σπουδῆς καὶ διαφόρων ἀντιλήψεις ἐν γέλωτι καὶ παιδιᾷ γιγνόμεναι.

De διαφόρων dubito. Significanturne sic *aliter sentientes*? Nusquam alibi hoc sensu mihi vox lecta illa. An forte ἀδιαφόρων legendum, ut sit: „eorum qui nihili faciunt philosophiam, qui nullo eius amore tanguntur"? Non possum quidem locum afferre ubi ἀδιάφορος genere masculino vel feminino legatur, sed Stoicorum ἀδιαφορία πρός τι satis *homines* quoque ἀδιαφόρους tutatur. Neque minus bonum praebet sensum lectio nostra, si ἀδιαφόρων accipimus tamquam *neutrius generis* genitivum pluralem; nam etiam *res mediae*, quae sunt fere quotidiani labores vulgaresque occupationes, saepe nos retinent (ἀντιλαμβάνονται) a philosophia, idque cum risu iocoque. Neque incredibile Plutarchum, licet Stoicos hic impugnet, tamen illud ab iis sumere vocabulum. Denique: quod traditum est διαφόρων aptum sensum non praebet, et καὶ διαφόρων in κἀδιαφόρων mutare certe lenissima est emendatio. Quapropter nolui silentio premere quod in mentem venerat.

79 A Plerique adolescentes ab iis philosophiae partibus faciunt initium unde nihil emolumenti capiunt, donec tandem aliquando κατάστασιν ὑγιεινὴν ἡ κρίσις λαβοῦσα τοῖς ἤθος ἐμποιοῦσι καὶ μέγεθος ἄρξηται συμφέρεσθαι.

In Graeca editione omissum est ὑγιεινήν, errore, ut opinor, nam carere eo prorsus non possumus. Ultimum quod citavi verbum significat: *versari in aliqua re.*

79 B ὁ Σοφοκλῆς ἔλεγε τὸν Αἰσχύλου διαπεπαιχὼς ὄγκον εἶτα τὸ πικρὸν καὶ κατάτεχνον τῆς αὐτοῦ κατασκευῆς τρίτον ἤδη τὸ τῆς λέξεως μεταβάλλειν εἶδος ὅπερ ἠθικώτατόν ἐστι καὶ βέλτιστον.

Pro διαπεπαιχώς Herwerdenus διαπεπαικώς, recte, si „excutiendi" vim illud verbum recipit. Sed et aliis vitiis hic laborat locus. Primum πικρόν (acerbum, haud maturum) Aeschyli *incultum rudemque* notat apparatum, ergo cum κατάτεχνον, quod *nimis artificiosum* significat, haudquaquam iungi potest. Sed hoc quidem nullo negotio emendatur: solito enim in Plutarchi textu vitio natum est e vocabuli κατασκευῆς vicinia et κἄτεχνον resti tuendum. Deinde post κατασκευῆς excidit aliquod participium perfectum verbi quod *excolere* significet. Ipsum verbum non praesto, sed iam additum fingamus id quo hic opus est (ἐκτε-

Digitized by Google

θεραπευκώς vel eiusmodi aliquid). Videamus de reliquis. Dubium non est quin μεταβάλλειν significet: „mutando assumere", ut hoc dicat Sophocles: „excusso fastu Aeschyli, excultoque eius apparatu nimis rudi, tertium assumo sermonis genus quod personarum moribus depingendis maxime est accommodatum". Egregie haec procedunt omnia. Sed additur etiam καὶ βέλτιστον quo quid faciam nescio. Nimis languidum illud, immo sensu cassum, esse constat et requiri aliquod adiectivi ἠθικώτατον synonymum. Haud opus videtur cum Bernhardyo μεταλαβεῖν legere pro μεταβάλλειν, nam hoc quoque verbum illud „mutando assumere", quo hic opus est, significare potest, et quidni Sophoclem narrantem faciamus de re quam, non *perfecerit*, sed cum maxime *faciat* atque adeo *facere incipiat*?

79 F Maxime proficiunt homines non solum, ut ait Thucydides, μετὰ κινδύνων ποιούμενοι τὰς μελέτας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡδονὰς καὶ πρὸς ἔριδας καὶ περὶ κρίσεις καὶ συνηγορίας καὶ ἀρχὰς οἷον ἀπόδειξιν αὐτοῖς τῶν δογμάτων διδόντες.

Varietas ista praepositionum quid sibi velit non video. Deleto περί locus fit elegantior magisque perspicuus.

80 A ὡς τούς γε μανθάνοντας ἔτι καὶ πραγματευομένους καὶ σκοποῦντας ὃ λαβόντες ἐκ φιλοσοφίας εὐθὺς εἰς ἀγορὰν ἢ νέων διατριβὴν ἢ βασιλικὸν συμπόσιον ἐκκυκλήσουσι non oportet *philosophos* dicere, quemadmodum neque medicos appellamus qui medicamenta venditant.

Sermo est de iis qui, *dum discunt* etiam, iam deliberant quomodo doctrinam illam in usum suum, immo in lucrum et delectationem, possint convertere. Tum eos hic habebis descriptos si καί, quod post ἔτι legitur, deleveris. Raro scioli intactum reliquerunt locum ubi participium participio esset „subordinatum".

80 B Nosmet ipsos observemus εἰ χρώμεθα τῷ λόγῳ πρὸς ἑαυτοὺς μὲν χρηστικῶς πρὸς ἑτέρους δὲ μὴ δόξης εἰκαίας ἕνεκα, μηδ' ἐκ φιλοτιμίας, ἀλλὰ μᾶλλον ἀκοῦσαί τι καὶ διδάξαι βουλόμενοι.

Is revera sapientiam sibi parare studet qui audire (et discere) mavult *quam* docere alios. Lege ergo ἀκοῦσαί τι ἢ διδάξαι. Vitium natum e proxime sequentibus, ubi salsissime litigiosi disceptatores cum pugilibus comparantur, utpote τῷ πατάξαι καὶ καταβαλεῖν μᾶλλον ἢ τῷ μαθεῖν τι καὶ διδάξαι χαίροντες, ubi καί rectissime habet: qui revera philosophantur in dispu-

Digitized by Google

tationibus dant operam ut doceant adversarium et ab eo discant, sed imitatatores isti de nulla alia re quam de victoria reportanda cogitant.

80 D Tum nostros in dicendo sentimus profectus cum non, orationem ad populum habentes, dum vocabulum quaerimus, ipsam rem nobis elabi sinimus, *οἷα περὶ Δημοσθένους λέγουσι καὶ Ἀλκιβιάδου.* Is enim (Alcibiades) saepe explosus est quia vocabulum quaerens haerebat. Opponitur Homerus qui sua fretus facultate *τὸν πρῶτον οὐ διηνέχθη τῶν στίχων ἐξενεγκὼν ἄμετρον.* Hic *οὐ διηνέχθη* equidem latine verterim: *non curavit* (= *οὐ διήνεγκεν αὐτῷ* cf. Dem. Phil. 3 § 8: *Φάσκειν δ' εἰρήνην ἄγειν, εἰ βούλεσθε, ὥσπερ ἐκεῖνος, οὐ διαφέρομαι* i. e. per me licet pacem hoc agere dicatis, non intercedo). Sed haud dubie post narrationem de Alcibiade (ergo post vocem *ἐξέπιπτεν*) *lacunae* fuerat ponendum signum. Iure enim Wyttenbachius observat excidisse id quod de Demosthene tradidit Plutarchus.

81 A *ἔστιν οὖν τοῦ προκόπτοντος,* quidquid recte et ordine fecit secum servare; *οὗτος γὰρ αὐτὸς εὐδοκιμῶν παρ' αὐτῷ μὴ καταφρονῶν ἀλλὰ χαίρων κἀγαπῶν ὡς ἱκανὸς ὢν μάρτυς ἅμα καὶ θεατὴς τῶν καλῶν,* documentum dat bene fundatae et confirmatae sapientiae.

Locum pulcherrime structum disturbavit editor *οὕτω* pro *οὗτος* legendo.

81 F *τῶν νοίνυν δεομένων ἰατρείας οἱ μὲν ὀδόντα πονοῦντες ἢ δάκτυλον αὐτόθεν βαδίζουσι παρὰ τοὺς θεραπεύοντας, οἱ δὲ πυρέττοντες οἴκαδε καλοῦσι καὶ δέονται βοηθεῖν,* sed qui mentis laborant morbo ne admittunt quidem ad se medicos.

Aut veram lectionem *αὐτοί* hic servavit Basilius, quem citat Wyttenbachius, aut *αὐτόθεν* significat *sponte,* ut utrique, tam qui ad medicum eunt quam qui eum arcessunt *sponte* agere dicantur.

82 A Certum est proficientis signum *τὸ τὴν μοχθηρίαν ἀποκαλύπτειν.*

Sic recte ét Wyttenbachius ét Didotiana legunt. Absurdum nobis compositum *διακαλύπτειν* novus praebet editor.

82 B *ἄχρι δ' οὗ τις ἐπιδεικνύμενος ῥύπον ἢ κηλῖδα χιτῶνος ἢ διερρωγὸς ὑπόδημα καλλωπίζεται πρὸς τοὺς ἐκτός,* vel etiam de sua iocatur statura, *sed* mentis vitia abscondere studet, enm nihil profecisse apparet.

Digitized by Google

Ut recte hic res inter se *opponantur* et omnino ut totius sententiae constet ratio, utique post ἐπιδεικνύμενος inserenda est particula μέν, quae haplographia excidit.

82 C Oportet quidem et *famam* vitare malam:

ὁ δὲ τὴν οὐσίαν μᾶλλον τῆς μοχθηρίας ἢ τὴν ἀδοξίαν δυσχεραίνων οὐ φεύγει τὸ κακῶς ἀκοῦσαι καὶ εἰπεῖν ἐπὶ τῷ βέλτιον γενέσθαι.

Verbo *maledicendi* hic nullus locus; sed non opus est delendis vocabulis καὶ εἰπεῖν admittere hiatum; persanatur enim morbus *addendo* ἑαυτόν post εἰπεῖν. Hoc opus esse proxime praecedentia docent ubi primum esse dicitur τὸ ἑαυτὸν ἀλγύνειν ἁμαρτάνοντα (l. ἁμαρτόντα) καὶ κακίζειν, secundum semet vituperandum praebere aliis.

ib. Nulla re magis commendatur Plutarchi philosophia quam suavissimis illis narratiunculis quibus praecepta sua condit. Habent illae non solum ad rem de qua agitur illustrandam permultum utilitatis sed etiam propriam quandam et peculiarem venustatem. Quapropter qui amabilem illum mentium medicum bene cognitum habere cupit, is inter legendum semper sedulo observet quo ille iocorum et facetiarum genere maxime sit delectatus. Velut ea, ad quam iam pervenimus, revera est πλουταρχειοτάτη. Neque usquam alibi invenitur illa nisi in *Vitis X oratorum* p. 847 E, qui liber est e pseudo-Plutarcheis illis, qui non scripti quidem sunt a Plutarcho sed tamen illum praecipuum habent auctorem. Sed inepte mutilata illa est, et sic etiamnunc circumfertur, licet dudum sit inventa medicina, qua sola sanari possit. Prae tradita lectione spernitur ille et prae doctis remediis in quibus boni nihil est. Considebat adolescens quidam *in caupona* (ἐν καπηλείῳ); qui cum accedentem cerneret Diogenem, magistrum suum, confugit „in cauponam" (sic enim legitur εἰς τὸ καπηλεῖον). Conspexerat tamen eum philosophus et: „heus tu" clamabat „sic efficis ut magis etiam *in caupona* sis". Sensit librorum vitium editor Graecus, sed quam ille proponit emendationem εἰς τὸ καπηλεῖον ἔσω, ea non minus balbutientem nobis Plutarchum exhibet quam Wyttenbachianum illud εἴσω τοῦ καπηλείου. An sic narrasse lepidissimum praeceptorem Chaeronensem putemus: νεανίσκον ὀφθέντα μὲν ἐν καπηλείῳ καταφυγόντα δ' εἰς τὸ καπηλεῖον ἔσω, vel ὀφθέντα μὲν ἐν καπηλείῳ, καταφυγόντα δ' εἴσω τοῦ καπηλείου, vel denique ὀφθέντα μὲν

Digitized by Google

πρὸς καπηλείῳ καταφυγόντα δ' εἰς τὸ καπηλεῖον, quod eidem Wyttenbachio in mentem venit? Quem non, Graece haud nescium, ipse ille secundi membri *articulus*, quo prius caret, monere potest nullum aliud illic ferri *posse* substantivum quam quo *pars* cauponae significetur, atque illa quidem sine qua ne cogitari quidem caupona possit, denique eiusmodi substantivum quo ad eam partem notandam quivis uti soleat? Quae autem pars illa est? Opinor, *cella vinaria*. Quae cum semper et ubique sit *subterranea*, quid aptius loco nostro quam ὀφθέντα μὲν ἐν καπηλείῳ καταφυγόντα δ' εἰς τὸ κατάγειον, quod felicissimo acumine invenit Reiskius? Et quae potuit laboranti loco lenior adhiberi medicina? Sed Wyttenbachius quo quaeque erat Reiskii certior emendatio eo illam spernere solebat pertinacius.

„Mentium medicum" primus mortalium Plutarchum appellavit Lévèquius praeclaro illo libello, quem ante 8 annos seorsum edendum curavi [1]). Et egregie quidem in Chaeronensem nostrum convenit nomen illud, sed ipse eum alio tamen ornare nomine soleo, quod, nisi me fallit animus, magis in eum convenit. Quotiescunque enim in narratiunculam qualis haec est incido, ex eo genere quod prae ceteris in deliciis fuisse Plutarcho certa mihi stat sententia, intelligere mihi videor qua ratione ille gregem suae curae commissum abducere a vitio, adducere ad virtutem sit solitus. Et ante oculos meos exsurgunt egregii illi viri, quos puer vidi, amavi, suspexi, bonos fidosque plebis rusticanae pastores, et prae ceteris pater ipse meus. Stabat „pastoria domus" ad aggerem maris saepe tumultuantis arcentem impetus, et nulla ei vicina magis erat quam unica pagi caupona, illa quoque distans inde trecentos fere passus. Satis sobrii erant agricolae, quibus pater praeerat, modo unus eorum Baccho iusto magis erat deditus. Nunquam tamen ille in locum sibi praecipue dilectum veniebat quin ad fenestram consideret unde ad „pastoriam" liber esset prospectus, ita inter fenestram poculumque posito pileo, ut si forte pater intraret cum aedium magistra — quae eadem erat ludimagistri uxor — collocuturus, illud oculis eius posset subtrahere.

---

1) *Caroli Lévèquii* libellum aureum de Plutarcho mentis medico denuo edendum curavit J. J. H. L. B. apud Sythoffium a. 1903.

Digitized by Google

Memini me quondam solito maiores ibidem videre turbas solitoque maiores audire clamores cachinnosque. Anxie, tamquam si vitae instaret periculum, clamantem audiebamus seniorem quendam, e pagi patribus, fracti vitrei strepitus in cauponae fiebat vestibulo, carpentum avolabat, flagellum huc illuc agitabat magister. Quid enim factum erat? Ad mercatum rusticus ille gravis et venerandus erat profectus sed in via substiterat ad sitim pellendam. Vix poculum manibus tenebat cum retro flectens oculos ex aedibus exeuntem patrem meum conspicit et „domina, domina, accipe" clamat „pastor venit". Sed de industria non audit domina, ludibrio habere hominem cupit. Qui de ebibendo poculo ne cogitans quidem illud quanta vi potest in ipsum abiicit vestibulum et caballum suum, mirantem, opinor, et ipsum, voce et flagris admonet ut nunc saltem currat, repere solitus. Quid deinde sit factum quaeris. Sat scio hominem domum reversum eodem a patre meo derisum modo quo discipulum suum derisit Diogenes ille Plutarcheus.

82 E *καὶ μὴν τά γε Βίαντος καὶ Πύρρωνος οὐ προκοπῆς ἄν τις ἀλλὰ μείζονος ἕξεως σημεῖα θεῖτο καὶ τελειοτέρας.*

Qui sit status et quae condicio mentis *maior* nescio, neque quaero. Nam video corruptum esse istud *μείζονος* utpote quod certe cum *τελειοτέρας* nullo modo iungi possit. Secunda sede mentio fit status *perfectioris*, quid priore legi potest? Ut opinor aliquod adiectivum quod idem significet sed lenius, ita ut fieri possit *gradatio* ad ipsum illud *perfectioris*. Illud „maioris" non est, sed est quid? Nondum *perfectus* aliquis est, sed tamen iam ... *melior* quam ut satis sit eum *profecisse* dicere. Lege ergo *ἀλλ' ἀμείνονος* pro *ἀλλὰ μείζονος*.

83 A Etiam somnia mentem hominis produnt: *τοῦτο δὲ καὶ Πλάτων συνιδὼν πρότερος ἐξεμόρφωσε καὶ διετύπωσε τῆς φύσει τυραννικῆς ψυχῆς τὸ φανταστικὸν καὶ ἄλογον οἷα κατὰ τοὺς ὕπνους δρᾷ.*

Non cohaerent haec. Sed quid fecit Plato? Tyrannicae mentis adumbravit imaginem *iis rebus usus* quas tyrannus in somno perpetrat. Lege ergo *οἷς* pro *οἷα*. (Mnem. 1908, 215).

83 D Lepidissimo lepidissime narrato Stilponis somnio sic pergit: si tam placida sunt somnia *ταῦτα τῆς προκοπῆς ἀπαυγασμούς τινας εἶναι λέγουσι.*

Digitized by Google

Qui hoc dicunt? Nulli in praecedentibus sunt commemorati ad quos illud λέγουσι ullo referri modo possit. Ipse Plutarchus hanc summam ex allatis conficit exemplis. Dubiumne ergo esse potest quin recte λέγομεν pro λέγουσι coniecerit Reiskius?

83 E Citato Platonis de somniis tyranni loco, allatoque Stilponis cum Neptuno colloquio sic fere noster hanc partem disputationis concludit: „aio ergo (οὖν) quorum tam sunt placida somnia quam fuit illud Stilponis, eos fecisse progressum qui quodammodo ex ipsis somniis resplendescat (τῆς προκοπῆς ἀπαυγασμούς τινας εἶναι), at qui nocte diris perturbatur spectaculis sic dat documentum se nondum propriam sibi fecisse virtutem sed formari etiam opinionibus et legibus, quibus per noctem solutus rursus in pristinum statum relabatur". Sed praeterea haec adduntur:

ταῦτα μὲν οὖν συνεπισκόπει καὶ αὐτός, εἴτε προκοπῆς ἐστιν εἴτε τινὸς ἕξεως ἤδη βεβαιότητα καὶ κράτος ἐχούσης ἐπὶ τοῖς λόγοις ἀσάλευτον

et tum denique ad alia transit (ἐπεὶ δέ).

Fuit cum putarem hic non Plutarchum loqui sed a lectore eum interpellari qui non *profectus* ista esse signa contendat sed mentis iam paene perfectae, utpote quae ad firmitatem pervenerit. Sed fortasse semet ipsum Plutarchus sic corrigit: „immo vero, ipse considera annon sint mentis haec maius aliquid quam est progressus consecutae". Atque ad maius illud describendum utitur imagine navis, quae in mediis fluctibus manet inconcussa (ἀσάλευτον). Apta profecto imago et nunc quoque usitatissima. Sed unum hic verbum non concoquo λόγοις. Quae est enim illa mentis condicio quae ἐπὶ τοῖς λόγοις inconcussum habet robur? Praepositio ἐπί documento est cum imagine nobis rem esse: quemadmodum solida navis ἐπὶ τοῖς κύμασι inconcussa manet, sic mens sapientis manet inconcussa ἐπὶ τοῖς κύμασι τοῦ βίου vel τῶν ἔργων vel aliud quid in eandem sententiam. Suspicor ergo λόγοις irrepsisse in vocabuli ἔργοις vel alicuius huic cognati locum, vel pro τοῖς λόγοις legendum esse ταῖς πράξεσιν. Cf. 84 B τοὺς λέγους μὴ λόγους ἐᾶν ἀλλὰ πράξεις ποιεῖν et 85 A βαδίζοντας ἐπὶ πράξεις τινας.

84 C „Non iudicio contentos nos esse oportet sed ad opus illud transferre". Hanc sententiam sic illustrat: „ceteri omnes admirabantur tantummodo Miltiadis virtutem":

Digitized by Google

Θεμιστοκλῆς δ' εἰπὼν ὡς οὐκ ἐᾷ καθεύδειν αὐτὸν ἀλλ' ἐκ τῶν ὕπνων ἀνίστησι τὸ Μιλτιάδου τρόπαιον, οὐκ ἐπαινῶν μόνον οὐδὲ θαυμάζων καταΦανὴς ἦν εὐθὺς ἀλλὰ καὶ ζηλῶν καὶ μιμούμενος.

Non sunt profecto obscura haec et tamen semper ego hic haerebam. Sed cur haesissem antiquioribus demum inspectis editionibus intellexi, in quibus inde a *τρόπαιον* sic sunt disposita verba: *οὐκ ἐπαινῶν μόνον, οὐδὲ θαυμάζων, ἀλλὰ καὶ ζηλῶν καὶ μιμούμενος εὐθὺς ἦν καταΦανής.* Quae cur conturbaverit editor Graecus scire pervelim. Hunc enim sibi locum adverbium *εὐθύς* flagitat ubi simul cum *ζηλῶν καὶ μιμούμενος* et cum *καταΦανὴς ἦν* iungi possit: „*statim* documentum dedit se imitari velle" et: „iam tum, cum haec dicebat, imitari quodammodo incipiebat".

85 C Alexander nihil optabat magis quam ut in vitam rediret Homerus, qui suas res gestas cantaret: *νέῳ δ' ἀνδρὶ βελτιουμένῳ τὸ ἦθος οὐδενὸς ἔρως ἐμΦύεται μᾶλλον ἢ καλοῖς καγαθοῖς ἀνδράσιν ἐγκαλλωπίσασθαι.*

Insere *τοῦ* post *ἤ*. Est enim *οὐδενὸς μᾶλλον ἢ τοῦ ἐγκ.*

85 E Qui unquam se divites futuros desperant nihili faciunt parvas impensas, *μηδὲν οἰόμενοι ποιήσειν μέγα τὸ μικρῷ τινι προστιθέμενον.*

Optimo iure Reiskius *τὸ μακρὸν μικρῷ*, licet spernat id quoque Wyttenbachius. Nemo enim tam insanit ut credat rem parvam *nunquam* fieri magnam etiamsi addas ei quam maximam.

De sequentibus repetam hic quae scripsi Mnem. 1908, 216:

„Sed quo quisque propius accessit ad opulentiam eo fit parcior. Sic qui sibi ne minimorum quidem peccatorum veniam dat

δῆλός ἐστιν ἤδη τι καθαρὸν κτώμενος ἑαυτῷ καὶ οὐδ' ὁπωσοῦν ἀξιῶν ῥυπαίνεσθαι.

Lege *ἐν ἑαυτῷ*, deinde observa quam inepte nunc bis idem dicatur et quam sit contorta structura. Utrique simul malo medeberis et venustissimam Plutarcho reddes sententiam *ἀξιοῦν* legendo: *καθαρόν τι καὶ οὐκ ἀξιοῦν ῥυπαίνεσθαι*, puri aliquid et quod pollui dedignetur".

Quae nunc quoque vera videntur.

Opponit deinde modo citatis haec scriptor:

τὸ δὲ μηδὲν οἴεσθαι καταισχύνειν μέγα μηδ' ἔχειν εὐχερεῖς ποιεῖ καὶ ὀλιγώρους πρὸς τὰ μικρά.

Sic Wyttenbachius qui *καταισχύνειν* bene interpretatur *dede-*

Digitized by Google

corare et sic Didotiana. Quid suo κατ' αἰσχύνην velit editor Graecus prorsus me latet. Verba μηδ' ἔχειν Reiskius in μηδὲ δεινόν mutavit; coniectura tanto critico indigna. Lenissima emendatione sic locus in integrum restituatur:

τὸ δὲ μηδὲν οἴεσθαι καταισχύνειν ἔχειν μέγα εὐχερεῖς ποιεῖ καὶ ὀλιγώρους πρὸς τὰ μικρά. „Nihil se magni habere putare quod dedecorare possint hoc est quod homines adversus parva reddit negligentes" sive: „qui nihil se magni habere putant quod dedecorare possint, ii adversus parva fiunt negligentes". Hiatus post μέγα minime durus videtur.

DE CAPIENDA EX INIMICIS UTILITATE.

Huius libelli originem indagare opus non est; ipse scriptor declarat (p. 85 D) se quae nuper *ex tempore* dixerit, *tantum non* (id hic et saepe alibi Plutarchus verbis ὁμοῦ τι significat) iisdem verbis chartae mandare omissis, quantum fieri possit, iis quae et in *Praeceptis reipublicae gerendae* dixerit, „quoniam" ait „video te illum libellum frequenter habere prae manibus".

Ubique ergo libello patronum et editorem quaesivit, et invenit quam maxime idoneum. Dedicati enim sunt Cornelio Pulchro, viro tam illustri ut, nisi nota eius esset omnibus comitas, vix quisquam ad eum accedere sit ausurus. Sed prius utramque *ex tempore* habuit orationem, et hanc quidem, ut equidem censeo, ad gregem suum Chaeronensem, non ad solos discipulos. Plena enim est praeceptorum ad vitam bene instituendam utilissimorum. Et noster quidem libellus etiamnunc multa eaque certissima orationis *ex tempore* habitae servat vestigia. Identidem semet ipsum interpellat orator formulis quales hae sunt: τί δὲ τοῦτ' ἔστι; (p. 87 B) τοῦτ' οὖν ὠφέλιμόν ἐστι; (87 D) ἔτι τοίνυν πρόσλαβε (88 B), et omnino vide elocutionem capitis quarti in priore parte. Nemo sic loquitur nisi qui *ex tempore* loquitur. Neque usquam saepius locos sibi dilectos promit mentium medicus quam hoc septendecim paginarum libello:

Digitized by Google

p. 88 F altercationem Alcmeonis cum Adrasto.

p. 89 B sapiens dictum: „aut fido opus est amico aut acri adversario".

p. 90 A Platonis dictum: *τυφλοῦνται τὸ φιλοῦν περὶ τὸ φιλούμενον.*

p. 92 E Solonis versus: *ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ διαμειψόμεθα κτέ.* Hos enim flosculos semper prae ceteris habuit in deliciis Plutarchus. Denique, quod saepe observamus in omnibus eius libris, etiam iis qui maxime orationis habitae prae se ferunt speciem, non splendida aliqua „peroratione" finem facit orator, sed subito, cum sat bene moniti ei videntur auditores, dicere desinit.

Iam ut ad singulos veniamus locos, de hisce habeo quae in medium proferre velim:

86 D Olim homines cum feris bellum gerebant hoc uno consilio ut se ab iis defenderent; postea eorum opera uti iisque vesci didicerunt (ita ut pleraeque iam aut domitae sint aut interemptae). Sed sic novum nascitur periculum:

μὴ τῶν θηρίων ἐπιλιπόντων τῷ ἀνθρώπῳ θηριώδης ὁ βίος αὐτοῦ γένηται καὶ ἀνήμερος.

Sententia lepidissima, quae tamen corrumpitur languidissimo isto *αὐτοῦ*. Legendum puto *αὖθις*, denuo, qualis primorum fuit hominum. Nata corruptela est e voce *βίος* non intellecta. Est enim „collectiva" illa significatque „homines hoc tempore viventes", quemadmodum egregie docet Hemsterhusius ad Lucianum. Simili sensu Latine „vita" dicitur. Luculentissimum praebet exemplum notissimus Phaedri versiculus:

duplex libelli dos est: quod risum movet
et quod prudenti *vitam* consilio monet.

87 A Ignis male utenti nocet, sed prodest bene utenti:

σκόπει δὴ καὶ τὸν ἐχθρόν, εἰ βλαβερὸς ὢν τἄλλα καὶ δυσμεταχείριστος, ἀμωσγέπως ἀφὴν ἐνδίδωσιν αὐτοῦ καὶ χρῆσιν οἰκείαν.

Egregia haec et venuste enuntiata. Sed corrupit omnia qui adiecit *καὶ ὠφέλιμός ἐστι*. Neminemdum vidisse annotationem hanc esse scioli est quod mireris.

87 B *πρῶτον μὲν οὖν δοκεῖ μοι τῆς ἔχθρας τὸ βλαβερώτατον ὠφελιμώτατον ἂν γένέσθαι τοῖς προσέχουσι.*

Nonne post *βλαβερώτατον* excidit *ἄλλως* vel eiusmodi aliquid? Mihi certe absurdissimum hoc videtur: *quod maxime nocet* utilissimum fit recte utentibus.

Digitized by Google

88 D Oratorem *audis* et in hisce:

ἐνδύου τῇ ψυχῇ, περισκόπει τὰ σαθρά, μή τίς σοί ποθεν ὑποφθέγγηται κακία τὸ τοῦ τραγῳδοῦ

ἄλλων ἰατρὸς αὐτὸς ἕλκεσι βρύων.

Ubi recte observavit H. molestam esse vocem *κακία*. Non *vitium* aliquod haec exclamans fingitur sed aliquis *ex auditoribus*. Praeterea videndum annon *τραγῳδοῦ* ex male suppleto *τραγ.* natum sit et legendum *τραγικοῦ*. Poetae tragici, non actoris versus est. En bellum senarium Phaedrianum!

88 F *Λέων ὁ Βυζάντιος ὑπὸ κυρτοῦ λοιδορηθεὶς εἰς τὴν τῶν ὀμμάτων ἀσθένειαν „ἀνθρώπινον" ἔφη „πάθος ὀνειδίζεις, ἐπὶ τοῦ νώτου φέρων τὴν νέμεσιν".*

Frustra mecum multos quaerere opinor istud *ἀνθρώπινον* quid sibi velit. Sed quodcunque hic adiectivum legeris, locum corruperis. *Nudo* substantivo *νέμεσιν nudum πάθος* opponatur. Legendum est: *„ἄνθρωπε, τί μοι" ἔφη κτἑ.*

90 A Si quid tibi obiicitur quod verum non sit, non oportet contemnere illud *ἀλλὰ σκοπεῖν τί τῶν ὑπὸ σοῦ λεγομένων ἢ πραττομένων ἢ σπουδαζομένων ἢ συνόντων ὁμοιότητα τῇ διαβολῇ παρέσχηκε, καὶ τοῦτο διευλαβεῖσθαι καὶ φεύγειν.*

Illud *συνόντων* Didotianus vertit *sodalium tuorum*, neque quidquam aliud ex eo vocabulo extundi potest. Apparet ergo non esse huius loci. Fuit cum putarem *σοι προσόντων* esse legendum, sed supervacuum hoc languidumque. Una litura nunc istud *ἢ συνόντων* delere malim.

90 C Lingua compesci non potest *ἂν μή τις ἀσκήσει καὶ μελέτῃ καὶ φιλοπονίᾳ τὰ κάκιστα τῶν παθῶν, οἷόν ἐστιν ἡ ὀργή, κατεργάσηται.*

Immo *ὧν*. Iracundia pessimorum affectuum unus est.

Sic pergit: dicere aliquid, cuius postea poeniteat *ἐπιγίγνεται δι' ἀσθένειαν θυμοῦ, δι' ἀκρατῆ γνώμην, διαίτῃ θρασείᾳ.*

Post duplex illud *διά* cum accusativo male in tertio membro dativus infertur, neque *victui* hic locus. Non sufficit ergo Reiskii *δι' ἀγωγὴν θρασεῖαν*, nam de *ἀγωγή* idem dici potest quod de *δίαιτα*. Quid sit legendum non invenio.

90 E Non male quidem uxoris intemperiem ferebat Socrates, hanc adhibens meditationem ad aliorum perferendas iniurias; *πολὺ δὲ βέλτιον ἐχθρῶν καὶ ἀλλοτρίων ἐγγυμνασάμενον βδελυρίαις*

Digitized by Google

καὶ ὀργαῖς καὶ σκώμμασι καὶ λοιδορίαις ἐθίσαι τὸν θυμὸν ἡσυχίαν ἄγειν μηδ' ἀσχάλλειν ἐν τῷ λοιδορεῖσθαι.

Ultima vocabula ex male suppleta lacuna nata esse mihi constat. Quae est enim ista ratiocinatio: „Socrates sua uxore utebatur cuius iniuriis alienorum perferre iniurias disceret; haud male, sed multo praestat alienorum iniurias perferre ut assuescas aequo animo *ferre contumelias*"? Quis non videt hic requiri aut ἐν τοῖς φίλοις aut ἐν ταῖς φίλων λοιδορίαις? Haud mala Socratis erat ratio, sed contraria multo praestat.

ib. Initio capitis IX nunc sic disputatur: „mansuetudinis facilius dare documenta potes *in inimicitiis* (ταῖς ἔχθραις), animi vero magnitudinis *in amicitiis* (ταῖς φιλίαις). Nam bene facere amico non tam pulchrum est quam turpe est non facere cum ei opus illa re est. Sed de inimico vel poenam sumendi facultatem omittere laudi habetur, si vero etiam beneficiis eum afficis, iustam omnium hominum moves admirationem". Res ergo eo redit ut facile in inimico ostendere possis animi magnitudinem siquidem eam iam ostendis non sumenda poena, in amico vix ullo modo possis, siquidem, cum turpissimum existimetur non bene facere amico, cui auxilio opus est, nemo te laudabit quod ei bene feceris, ipsa enim res te facere loquitur. Et verissimum illud; ut paucis verbis dicam: nulla est animi magnitudo *adversus amicum*, sed est tantummodo *adversus inimicum*. Ipse illorum vocabulorum quae sunt *animi magnitudo* usus certus et constans illud docet. Nonne ergo luce est clarius vocabula ἔχθραις et φιλίαις locum inter se mutare debere? In inimicitiis locus est magnitudini animi, in amicitiis tantummodo mansuetudini.

Sed iure *admirantur* omnes et alios qui beneficia praestant inimicis et τὸν ... παισὶν ἐχθροῦ καὶ οἰκείοις πραγμάτων ἐν χρείᾳ γενομένοις σπουδήν τινα καὶ προθυμίαν ἐνδειξάμενον.

Trygaeus ille Aristophaneus fuit οὐ συκοφάντης οὐδ' ἐραστὴς πραγμάτων. Alii amant negotia (i. e. lites et iudicia), sed hominem cui *opus* iis *fuerit* nemo vidit unquam. Repone id, quo saepissime opus est mortalibus, et in quo ipsum illud *opem ferre* suum sibi habet locum certum legitimumque: χρημάτων (Mnem. 1908, 210).

91 A Praecepti: οὐδ' ἐπαίνου φειστέον οὐδὲ τιμῆς περὶ ἀνδρὸς ἐχθροῦ δικαίως εὐδοκιμήσαντος hoc affert argumentum:

Digitized by Google

ἔπαινόν τε γὰρ Φέρει μείζονα τοῖς ἐπαινοῦσι, καὶ πίστιν ἔχει πάλιν ἐγκαλῶν ὡς οὐ τὸν ἄνδρα μισῶν ἀλλὰ τὴν πρᾶξιν ἀποδοκιμάζων.

Haec quoque sententiola negligentius structa, in qua prius verbum (*Φέρει*) subiectum habet τοῦτο (sc. τὸ ἐχθρὸν ἐπαινεῖν), secundum ὁ ἐπαινῶν, utrumque mente supplendum, orationis *ex tempore* habitae vestigia servat.

91 C Quemadmodum quae saepe in bello fiunt, necessaria sed prava, si in consuetudinem verterunt, non facile ex animo removentur, sic etiam inimicitia cum odio invidiam adducens in animo pravos relinquit affectus:

πρὸς δὲ τούτοις καὶ πανουργία καὶ ἀπάτη καὶ ἐπιβουλή, δοκοῦσα μὴ Φαῦλον εἶναι μηδ' ἄδικον πρὸς ἐχθρόν, ἂν ἐγγένηται, παραμένει δυσαπάλλακτος· εἶτα χρῶνται πρὸς τοὺς Φίλους αὐτοὺς ὑπὸ συνηθείας, ἂν μὴ Φυλάξωνται πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

Sincerus fiet locus simulque venustus, si pro αὐτούς repositum erit αὐταῖς (sc. πανουργίᾳ, ἀπάτῃ, ἐπιβουλῇ).

ib. Pythagoras discipulos in brutis animalibus assuefaciens clementes esse ὀρνέων τε θηρευτὰς παρῃτεῖτο καὶ βόλους ὠνούμενος ἰχθύων ἐκέλευεν ἀΦιέναι.

Recipienda erat quam H. proposuit lectionem θήρας. Pythagoras *aucupia* proscripsit et fieri vetuit. Sed θηρευτὰς παραιτεῖσθαι nihili est.

92 B Repetam hic quae scripta sunt in Mnem. 1908, 341:

Bonus hortulanus rosis violisque porrum et caepe apponit, quae quidquid humus acre habeat et male olens ad se trahant. Sic amicis te leniorem et in eorum re secunda minus invidum faciet ὁ ἐχθρὸς ἀναλαμβάνων καὶ περιέπων τὸ κακόηθες καὶ βάσκανον.

Nullus hic locus verbo q. e. περιέπειν, sed quid requiratur totus clamat contextus: vitia illa inimicus non solum in se recipit sed etiam (nam sic demum prodest) *retinet*. Lege ergo περιστέλλων et confer *de Virtute et vitio* p. 100 C: ἣν ὁ ἄνθρωπος ἀναδίδωσιν ἐξ ἑαυτοῦ θερμότητα ταύτην ἡ ἐσθὴς τῷ σώματι προσπεσοῦσα συνέχει καὶ περιστέλλει.

92 C Si quis putat *fortunam* solam esse causam cur suus inimicus in omnibus rebus felici utatur successu, invidia macerabitur, quae nihil ei proderit:

Digitized by Google

ὁ δὲ μὴ τυφλούμενος περὶ τὸ μισούμενον ἀλλὰ καὶ βίου καὶ ἤθους καὶ λόγων καὶ ἔργων γιγνόμενος θεατὴς δίκαιος τὰ πλεῖστα κατόψεται τῶν ζηλουμένων, ἐξ ἐπιμελείας καὶ προνοίας καὶ πράξεων χρηστῶν περιγιγνόμενα τοῖς κεκτημένοις.

In omnibus editionibus virgula ista post ζηλουμένων legitur, qua totus locus corrumpitur; deleta aptissima hac nascitur apodosis: „videbit maiorem partem earum quibus invidet rerum iis qui illas habent industria et sedulitate obtigisse" cui tum hoc fere additur: „et cum illis virtutibus in certamen descendens suum pulchri honestique excitabit amorem". Nunc demum egregia et praeclara omnia.

DE AMICORUM MULTITUDINE.

E quo genere librorum hunc esse dicam libellum nescio. Eandem prae se fert indolem quam qui praecedit „de capienda ex inimicis utilitate", sed neque ad patronum aliquem est missus neque ulla servat „actionis" (sic enim orationem in contione, iudicio simm. habitam appellamus) vestigia. Suspicari licet Plutarchum hoc quasi corollarium addidisse libro qui in simili versaretur argumento, qualis est ille *de adulatore et amico*.

De singulis locis haec annoto:

93 B Menonem, qui quid virtus esset rogatus, multa virtutum genera enumeraret, ludibrio Socrates habuit οὐ κακῶς τεκμαιρόμενος ὅτι μηδεμίαν εἰδὼς ἀρετὴν ἄνθρωπος πολλὰς ὠνόμαζεν.

Rectissime H. correxit ἄνθρωπος. Pondus enim sententiae sustinent verba μηδεμίαν εἰδὼς ἀρετήν, totaque sententia sic est vertenda: „haud male coniiciens *ideo* ab isto homine multas virtutes nominari *quia nullam sciret virtutem*" i. e. quia omnino quid esset virtus nesciret.

93 C ἐναντίον δὲ μετὰ πολλῶν ἄλλων οὐχ ἥκιστα εἰς φιλίας κτῆσιν ἡ τῆς πολυφιλίας ὄρεξις, ὥσπερ ἀκολάστων γυναικῶν τῷ πολλάκις καὶ πολλοῖς συμπλέκεσθαι τῶν πρώτων κρατεῖν μὴ δυναμένοις ἀμελουμένων καὶ ἀπορρεόντων.

Hic pro εἰς H. legit πρός, quod certe praestat, quamquam et

Digitized by Google

de ἐναντίον πρός dubito. Sed hoc mitto. Post ὥσπερ Madvigius inseruit ἔρως, quo facto ei δυναμένοις in δυνάμενος fuit mutandum. Habet haec coniectura, ut aliae multae, *probabilitatem* quandam *palaeographicam*, sed praeterea boni nihil. Sententiae enim primum est consulendum, deinde palaeographiae habenda ratio. Velut Madvigii coniectura nobis exhibetur ἔρως μὴ δυνάμενος κρατεῖν, quod nihili est. Utique δυναμένοις servandum, nam *ipsi homines* amicos retinent aut non retinent. Equidem locum corruptum censeo ab imperito homine qui nesciret saepe ὥσπερ secum habere *nominativum* etiam cum coniungatur cum genitivo, dativo, accusativo. Insigne huius structurae exemplum praebet *Cons. ad Ux.* 610 B: πολὺ γὰρ ἀμβλύνεται καὶ χαλᾶται τοῦ λυποῦντος, ὥσπερ ἐν εὐδίᾳ κῦμα τῇ γαλήνῃ τοῦ σώματος διαχεσμένου. Scripsit ergo me iudice hic Plutarchus: ἐναντίον δὲ μετὰ πολλῶν ἄλλων οὐχ ἥκιστα πρὸς (?) Φιλίας κτῆσιν ἡ τῆς πολυφιλίας ὄρεξις, ὥσπερ ἀκόλαστοι γυναῖκες τῷ πολλάκις καὶ πολλοῖς συμπλέκεσθαι τῶν πρώτων κρατεῖν μὴ δυναμένοις ἀμελουμένων καὶ ἀπορρεόντων. Cum multis aliis rebus hoc (nonnullis hominibus) quominus veram obtineant amicitiam obstat quod multos habere amicos student; nam quoniam, ut impudicae mulieres, cum multis rem habent, retinere non possunt quos primos nacti sunt amicos: negliguntur enim hi ideoque dilabuntur.

93 D Allatis suavissimis versiculis de Hypsipyles alumno modo hunc modo illum carpente florem sic pergit:

οὕτως ἕκαστον ἡμῶν διὰ τὸ φιλόκαινον καὶ ἀψίκορον ὁ πρόσφατος ἀεὶ καὶ ἀνθῶν ἐπάγεται καὶ μετατίθησι πολλὰς ὁμοῦ καὶ ἀτελεῖς ἀρχὰς πράττοντας φιλίας.

Aut nihili aut certe languidissimum est istud ἀρχὰς πράττειν φιλίας. Suspicor olim hunc locum disertum praebuisse exemplum eius rei qua in *usu metaphorarum* Graeci Latinique scriptores poetaeque omnes a recentioribus discrepant: imaginis partem quandam retinent etiam cum de ipsa re loquuntur propter quam imago adhibetur. Sic hic πλέκοντας scripsisse Plutarchum tantum non certum est. Certe sic habemus aliquid quod venustissimum sit et optimae Graecitatis.

93 E τὸ ἄλλον αὐτὸν ἡγεῖσθαι τὸν φίλον καὶ προσαγορεύειν ἑταῖρον ἕτερον οὐδέν ἐστιν ἢ μέτρῳ φιλίας τῇ δυάδι χρωμένων.

Praeclara est Wyttenbachii emendatio inter duo illa vocabula

Digitized by Google

simillima inserentis ὡς. Verum sic Plutarchum restituimus, cui nihil magis in deliciis quam Platonica illa et Stoica etymologice demonstrandi ratio. Sed spernit eam editor Graecus et ne commemorat quidem; pro ea nobis suum ἑτέρων οὐδενός commendat. Sibi habeat!

94 A Longior hic mihi locus est exscribendus:

τὸν δὲ Φίλον ἡμεῖς „μοῦνον" μὲν οὐκ ἀξιοῦμεν εἶναι, μετ' ἄλλου δὲ τηλύγετός τις καὶ ὀψίγονος ἔστω, τὸν θρυλούμενον ἐκεῖνον χρόνῳ τῶν ἁλῶν συγκατεδηδοκὼς μέδιμνον, οὐχ ὥσπερ νῦν πολλοὶ Φίλοι λεγόμενοι συμπίόντες ἅπαξ ἢ συσφαιρίσαντες ἢ συγκυβεύσαντες ἢ συγκαταλύσαντες, ἐκ πανδοκείου καὶ παλαίστρας καὶ ἀγορᾶς φιλίαν συλλέγουσιν.

Istud μετ' ἄλλου editoris Graeci esse videtur, nam ét Wyttenbachiana ét Didotiana μετ' ἄλλων praebent, neque ullam variam lectionem commemorant. Et sic utique legendum: μετ' ἄλλων enim est: „*cum aliis rebus* (hoc habeat ut sit sero natus)." In loco modo citato ἐναντίον μετὰ πολλῶν ἄλλων οὐχ ἥκιστα πρὸς φιλίας κτῆσιν ἡ πολυφιλίας ὄρεξις, verba μετὰ πολλῶν ἄλλων significant: *inter multa alia* (hoc vel maxime obstat). Tum χρόνῳ in textum irrepsisse videtur e margine, ubi sciolus illud annotaverit ut significaret illo proverbio *temporis spatium* indicari. Nam ista τὸν θρυλούμενον ἐκεῖνον τῶν ἁλῶν συγκατεδηδοκὼς μέδιμνον tam plena sunt et perfecta ut addi nihil possit quin corrumpatur: (is sit amicus) qui secundum proverbium salis medimnum nobiscum comederit. Denique quantocius eiicienda verba Φίλοι λεγόμενοι quibus praeripitur scriptori id quod in fine demum sententiae dicere volebat: „non quemadmodum nunc multi postquam semel cum aliquo potarunt, pila luserunt aleave, aut ibidem deversati sunt, e caupona, palaestra, foro amicitias colligunt". (φιλίαν an φιλίας? Hoc melius cum *colligendi* verbo coniungitur).

94 C λιμέσι προβάλλουσιν ἕρκη καὶ χώματα.

Pro προβάλλουσιν H. coniecit περιβάλλουσιν, vix recte, ut opinor: non enim contra maris impetum portus moenibus cingimus, sed in ipsum mare extendimus *propugnacula*.

94 D „Debet esse amicitia ὀρθῶς καὶ βεβαίως ἐξετασθεῖσα· τῶν δ' ἀνεξετάστως παραρρυέντων ὥσπερ νομισμάτων ἀδοκίμων ἐλεγχομένων

gaudent carentes, vult carere qui tenet

ut ait poeta".

Digitized by Google

Falsi illi et adulterini amici non παραρρέουσι, quod est *defluunt* vel *decidunt*. Quae verba non sunt huius loci. Sed leni emendatione lege παρεισρέουσι, omnia bene decurrent et imaginis constabit ratio.

94 E δεῖ μὴ ῥᾳδίως προσδέχεσθαι μηδὲ κολλᾶσθαι τοῖς ἐντυγχάνουσι.

Novi Testamenti non Plutarchi est *simplex* κολλᾶσθαι hoc sensu positum. Hic requiritur προσκολλᾶσθαι quod haplographia quadam corruptum est.

ib. Ad oleam vitemque tendimus dimotis calcatisque quae nos morantur plantas:

οὕτως ἀεὶ μὴ τὸν εὐχερῶς περιπλεκόμενον ποιεῖσθαι συνήθη καλόν, ἀλλά κτἑ.

Pro ἀεί egregie δεῖ reposuit Wyttenbachius; minus probo quod pro καλόν legit καὶ Φίλον. Nam postquam semel δεῖ in ἀεί abiit, ut tamen sententia nasceretur, sciolus istud καλόν inseruit, quod nunc una est delendum litura. Hiatum *ante virgulam* non moror.

Sequuntur haec: τοῖς ἀξίοις σπουδῆς καὶ ὠφελίμοις αὐτοὺς περιπλέκεσθαι δοκιμάζοντες.

Ecquid dubitari potest quin hic quoque de more recte correxerit Reiskius δοκιμάσαντας? Amplexamur et retinemus verum amicum *iam probatum* nobis.

94 F Nobilis pictor longam aetatem quae *futura* est multaque cogitat saecula; sic Φιλίαν δεῖ καὶ συνήθειαν σῴζειν παραλαβόντας ἐν πολλῷ κριθεῖσαν.

Non servamus amicitiam *postquam* longo tempore probata *est*, sed *ut* longo tempore *probetur*. Parum recte longioris vocabuli compendium expletum est; legendum enim κριθησομένην. Praeterea videndum annon χρόνῳ sit inserendum post πολλῷ.

95 B Ubi multae sunt amicitiae nulla facile coalescit vel firma fit: τοῦτο δὲ εὐθὺς ὑποβάλλει καὶ τὴν περὶ τὰς ὑπουργίας ἀνωμαλίαν καὶ δυσωπίαν.

Pro ultimo vocabulo δυσκολίαν legere voluit Emperius. Vereor ut locum recte intellexerit criticus egregius. Si unum (paucosve) habemus amicum, semper et ubique (ὁμαλῶς) ad opem ferendam sumus parati, neque ullus metus pudorve nobis in ea re obstat. Sed si multis amicis utimur, modo huic modo illi sine ulla

Digitized by Google

lege, sine ullo ordine opitulamur (haec est ἀνωμαλία illa), et inepto pudore impedimur: alii enim amico opem ferre veremur ne alius tangatur invidia (haec est illa δυσωπία).

De inepto illo pudore deinde sic disputat (95 D): τὰς ἀμελείας καὶ ῥᾳθυμίας τῶν Φίλων πρᾳότερον Φέρουσι.

Ante Φέρουσι excidisse Φίλοι opinor.

ὁ δὲ λέγων „οὐ παρέστην σοι δίκην ἔχοντι, παριστάμην γὰρ ἑτέρῳ Φίλῳ" non tollit reprehensionem sed addit ζηλοτυπίαν.

Pro παριστάμην equidem aliud exspectem verbum. Ingrata enim haec repetitio. Quanto elegantius quod sequitur: πυρέττοντά σ' οὐκ εἶδον, τῷ δεῖνι γὰρ Φίλους ἐστιῶντι συνησχολούμην! Negligitur amici necessitas propter *aliam* alius necessitatem.

95 E Quemadmodum Briareo, quoniam quinquaginta habebat ventres, centum manus nihilo utiliores erant quam nobis singulos habentibus ventres binae, οὕτως ἐν τοῖς Φίλοις χρήσιμον καὶ τὸ λειτουργεῖν πολλοῖς ἔνεστι.

Optime haec sic Halmius correxit: οὕτως ἐν τῷ πολλοῖς Φίλοις χρῆσθαι καὶ τὸ λειτουργεῖν πολλοῖς ἔνεστι. Sic saepe in Moralibus paulo audaciores sunt adhibendae emendationes, quae tamen haud parvam habent probabilitatem.

96 A Pythagorae praeceptum μὴ πολλοῖς ἐμβάλλειν δεξιάν sic explicatur: μὴ πολλοὺς ποιεῖσθαι Φίλους μηδὲ πολύκοινον μηδὲ πάνδημον ἀσπάζεσθαι Φιλίαν καὶ πρὸς ἐναντίην ἡ μετὰ πολλῶν παθῶν εἰσιοῦσαν, ὧν τὸ μὲν συναγωνιᾶν καὶ συνάχθεσθαι καὶ συμπονεῖν καὶ συγκινδυνεύειν πάνυ δύσοιστον τοῖς ἐλευθέροις καὶ γενναίοις ἐστί.

Locus, quem multi conclamatum dixerunt, sat leni emendatione restitui in integrum potest: pro πρὸς ἐναντίην ἡ legatur προσέτι. Tum pro ὧν reponatur οἷς. Denique μέν natum est e male intellecto δέ in eo quod continuo sequitur post verba citata: τὸ δὲ τοῦ σοφοῦ Χίλωνος ἀληθές („qui nullum habet inimicum nullum habet amicum"); non enim ea particula significat *opponi* aliquid praecedentibus, sed potius praecedentium afferri *argumentum*; pro illo ergo μέν legendum est μή. Sic aptissima haec nascitur sententia: „*praeterquam* quod ista multorum amicitia *communis* et *publica* (et iam ob eam solam causam improbanda) est, etiam multos variosque (multorum istorum amicorum) affectus secum trahit, quibus *non tangi* res est quam generosa et ingenua mens respuat".

Digitized by Google

96 D Sine aliqua similitudine non nascitur amicitia: *ὅπου γὰρ καὶ τὰ ἄψυχα τὰς μίξεις πρὸς τὰ ἀνόμοια ποιεῖται μετὰ βίας ἀναγκαζόμενα καὶ ὀκλάζει καὶ ἀγανακτεῖ φεύγοντα ἀπ' ἀλλήλων.*

Primum verum non est quod refert editor Graecus Wyttenbachium pro *ἄψυχα* coniecisse *ἄλογα*. Immo vero *ἄψυχα* defendit Wyttenbachius et satis inepte quidem, me iudice, defendit. Annotat enim: „*bruta* sic dici novum nec adhuc observatum; fortasse Stoicis aliquando usurpatum, certe licebat. Et Plutarchus in Crasso p, 544 A *ἄψυχα* opponit *ἀνθρώποις*, *servos* significans". In illo loco Plutarchus, sicut semper fecerunt omnes qui Graece scripserunt, inter se opponit *τὰ ἄψυχα* et *τὰ ἔμψυχα*, quae vita carent et quae vitam habent, et nunc quidem suo iure, quoniam de servis loquitur, hos *ἔμψυχα ὄργανα* dicit, sed poterat eodem nomine et equos, boves, canes, omnia denique *animalia* indicare. Ex tota ergo Wyttenbachii annotatione apparet neminem unquam bruta dixisse *ἄψυχα*. Nam quod de Stoicis commiscitur de nihilo fictum est. Neque quidquam fingi potuit quod minus esset verisimile. Stoicos enim novimus ipso illo *ἀλόγων* nomine usos esse ad duram inhumanamque defendendam sententiam: *prorsus* carere ratione bruta, ideoque *ἄλογα* dici; nihil ergo cum hominibus habere commune, igitur nihil non hominibus adversus ea licere.

In eiusmodi disputationem eos ad *bruta* significanda introduxisse nomen a vulgari usu recedens quis credat? Omnes semper homines, sed prae ceteris Stoici, *ἄψυχα* tantummodo ea nominarunt quae vita carerent; *bruta*, quamvis ea contemnerent, non minus quam homines, *τοῖς ἐμψύχοις* adnumerarunt. Apparet ergo, cuiuscunque ea sit, veram et necessariam emendationem esse *ἄλογα*. Praeterea e textu removendae sunt annotationes *ἀναγκαζόμενα* (quod post *μετὰ βίας* moleste abundat) et *φεύγοντα ἀπ' ἀλλήλων* (quod locum prorsus pessumdat: etenim *ἀγανακτεῖ φεύγοντα ἀπ' ἀλλήλων* non potest aliter quam sic accipi: „moleste ferunt cum inter se aufugiunt"; atqui contrarium hic exspectamus. Iam remotis vitiis sordibusque locum sic correctum compara cum iis quae statim opponuntur:

τοῖς δὲ συγγενέσι καὶ οἰκείοις ὁμοπαθεῖ κεραννύμενα καὶ προσίεται τὴν κοινωνίαν λείως καὶ μετ' εὐμενείας

Digitized by Google

singula aptissime et elegantissime inter se respondere videbis. Fuit cum retinendum *ἀναγκαζόμενα* sed in locum ubi nunc *φεύγοντα ἀπ' ἀλλήλων* legitur traducendum putarem; hiatus metus me retinuit.

96 E Ars musica *δι' ἀντιφώνων ἔχει τὸ σύμφωνον .... τῆς δὲ φιλικῆς συμφωνίας ταύτης καὶ ἁρμονίας οὐδὲν ἀνόμοιον οὐδ' ἀνώμαλον οὐδὲ ἄνισον εἶναι δεῖ μέρος, ἀλλ' ἐξ ἁπάντων ὁμοίως ἐχόντων ὁμολογεῖν καὶ ὁμοβουλεῖν καὶ ὁμοδοξεῖν καὶ συνομοπαθεῖν.*

Satis dure hic mente supplendum est *δεῖ αὐτήν* ut infinitivorum constet ratio. Neque tamen apto loco addere vocabula illa possum, neque vellem si possem. Credo enim pro infinitivis illis indicativos (*ὁμολογεῖ, ὁμοβουλεῖ, ὁμοδοξεῖ, συνομοπαθεῖ*) esse legendos. Vide enim quam eleganter hi indicativi opponantur praecedenti *ἔχει*.

96 F *τοῦ πολύποδος αἱ μετάβολαὶ βάθος οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ περὶ αὐτὴν γίγνονται τὴν ἐπιφάνειαν, στυφότητι καὶ μανότητι τὰς ἀπορροὰς τῶν πλησιαζόντων ἀναλαμβάνουσαν.*

Mire eadem res hic simul *στυφότητα* et *μανότητα* habere dicitur. An sic locus accipiendus ut *rara* dicatur polypodis superficies (pellis), *constricta* et *dura* rupes cui adhaeret? Haud negaverim id licere, additum tamen *αὖθις* (*καὶ αὖθις μανότητα*) malim.

97 A *Πρωτέως τινὸς οὐκ εὐτυχοῦς οὐδὲ πάνυ χρηστοῦ τὸ ἔργον, ἀλλ' ὑπὸ γοητείας ἑαυτὸν εἰς ἕτερον εἶδος ἐξ ἑτέρου μεταλλάττοντος ἐν ταὐτῷ πολλάκις.*

Ut nunc res se habet, frustra quaeris quodnam *ἔργον* hic significetur. Sed dele *ἀλλά* cum praecedente virgula, aptissimam hanc habebis sententiam: qui (quoniam multos habet amicos) nunc hanc nunc illam sumit speciem, Protei fungitur labore, sed improbus aliquis fit Proteus simulque miser.

DE FORTUNA.

Neque oratiuncula haec est, quam dimissa iam contione chartae mandaverit philosophus, neque epistola ad amicum literatum potentemque, qui eam, laetus suum ibi nomen in fronte legi,

Digitized by Google

in publicam esset editurus lucem suumque auctori habiturus honorem, sed docta de controversia saepe agitata diatribe, quam ipse Plutarchus divulgavit. Quo modo id fecerit scire pervelim. Si nostra vixissit aetate, paratum ad eam quaestionem haberemus responsum. Scriptam enim hanc diceremus disputatiunculam ut bibliothecae alicui insereretur, quam ad philosophiae studium promovendum quotannis vel quot mensibus colligendam Plutarchus curaret. Sed tales tunc collectiones, certis temporis intervallis in lucem prodeuntes, nullae fuisse videntur. Neque tamen dubium est quin aliquo modo ea quoque aetate communibus doctorum sit consultum commodis. Non fuerint Plutarchi tempore diaria philosophia, exstitisse tunc quoque aliquid cuius eadem esset natura idemque consilium sumere nobis licet. Sed quocunque modo se ea res habet, documento nobis hic libellus multique alii ex eodem genere — magnus enim eorum est numerus — esse possunt quanta inter aequales fama floruerit Plutarchus, qui quamvis exiguum libellum e Chaeronensi suo promere posset otio, haud dubitans quin suos sibi emptores lectoresque esset inventurus. Satis sincerus ille ad nos pervenit, paucis tamen locis etiamnunc manum exspectare emendatricem videtur.

98 B Fac dicere aliquem τύχῃ τὰ τῶν βλεπόντων πράγματα (non visus oculique), καὶ τύχῃ τὰ τῶν ἀκουόντων (non auditus auresque) καλὸν ἦν, ὡς ἔοικεν, εὐλαβεῖσθαι τὴν αἴσθησιν.

Cur hic editor Graecus ἦν, quod est in Wyttenbachiana Didotianaque, in δέ mutaverit, neque dicit neque apparet. Immo vero ipsa res illud unice verum esse clamat. Etenim post protasin qualis haec est: „si quis hoc vel illud diceret", quaenam legitima magis est apodosis quam haec: „oportebat, decebat (nos)"? Esto, illud ἦν utique retinemus. Num reliqua sana nunc sunt? Non opinor. Quid enim nos facere oportet tam absurda audientes? Num *cavere* sensus? Immo fortiter firmiterque eos *defendere*. In hanc sententiam illud εὐλαβεῖσθαι corrigendum est. Nam quod dat interpres: „quis non vereatur hoc modo sensibus detrahere?", satis quidem aptum huic loco est sed e verbis Graecis extorqueri nullo modo potest. Ipsum verbum non praesto, sed semel pro εὐλαβεῖσθαι reposito verbo quod *defendere* significet, optime sic fere pergitur: „atqui sensus sunt mentis instru-

Digitized by Google

menta, ergo etiam mens exstat: An „ironice" dictum totum illud καλὸν ἦν, ὡς ἔοικεν, εὐλαβεῖσθαι τὴν αἴσθησιν putemus ut hoc dicat Plutarchus: „praeclara, hercle, foret sapientia, tali argumento motum, dicere non audere ullos esse sensus"? Interpretis Didotiani ea fuisse sententia videtur. Sed omnino neque hic neque usquam toto libello quidquam acerbi habet scriptoris vox et, ni fallor, pro ὡς ἔοικεν requireretur οἶμαι praecedente γε vel, quod in deliciis est Plutarcho ἥπου (ante καλόν ponendum). Denique metuo ut ullo modo εὐλαβεῖσθαι significare quidquam possit aliud quam *cavere aliquam rem*, et apodosis illa „ironica" postularet *reiicere*.

98 F In omnibus rebus quae viribus vel velocitate corporis peraguntur brutorum sors melior quam nostra est; ἐμπειρίᾳ δὲ καὶ μνήμῃ καὶ σοφίᾳ καὶ τέχνῃ κατ' Ἀναξαγόραν σφῶν τ' αὐτῶν χρώμεθα καὶ βλίττομεν καὶ ἀμέλγομεν καὶ φέρομεν καὶ ἄγομεν συλλαμβάνοντες.

Quis dubitare potest quin Sauppius pro σφῶν reponens ἔργῳ ipsum illud dederit quod Plutarchus voluerit? Legi nunquam poterunt Moralia, si nullas nisi lenes in textum recipere emendationes audebimus.

99 B Postquam narrationem retulit de pictore qui spumam equi saepe frustra pingere conatus tandem spongiam in tabulam iratus iniecerit, quae forte ipsum illud effecerit quod ars non potuerit, sic pergit:

τοῦτ' ἔντεχνον τύχης μόνον ἱστορεῖται. κανόσι καὶ σταθμοῖς καὶ μέτροις καὶ ἀριθμοῖς πανταχοῦ χρῶνται.

Non cohaerent haec; sed ante κανόσι inserendum est τἄλλα δέ vel eiusmodi aliquid ut obtineamus id quod contextui convenienter dat interpres: „*ceterum* artifices regulis, ponderibus, mensuris ac numeris ubique utuntur".

99 C Artes sunt humanae mentis fragmenta parva quaedam vitae usibus inspersa, ὥσπερ αἰνίττεται τὸ πῦρ ὑπὸ τοῦ Προμηθέως μερισθὲν ἄλλο ἄλλῃ διασπαρῆναι.

Semel tantummodo praeterea apud Plutarchum verbum αἰνίττεσθαι *passive* ponitur, sed in *perfecto* tempore, ut insoliti habeat nihil. Cic. 14 s. f. τούτων ... ᾐνιγμένων ὑπ' αὐτοῦ. Hic vero, ut existat illud quod recte interpres praebet: „quod ignis Promethei aenigma innuit hinc inde dispersus" deleto μερισθέν legendum est διασπαρέν.

Digitized by Google

99 C ἐπιτάσει μὲν καὶ ἀνέσει χορδῶν εὐβουλία τις ἔνεστιν ἣν μουσικὴν καλοῦσι, καὶ περὶ ἄρτυσιν ὄψων ἣν μαγειρικὴν ὀνομάζομεν.

Inserere hic quam mente supplere ἔστι τις ante περὶ ἄρτυσιν malim.

99 E Indignabundus rogat scriptor num quisquam ét aliis paratis vitae luxusque instrumentis ét κλίνας προσθέμενος πολυτελεῖς καὶ τραπέζας putet ea sibi felicitatem praestitura non accedente bona mente.

Quantocius reponatur προθέμενος quemadmodum habent Wyttenbachiana Didotianaque, cf. *de esu carnium* I in. νεκρῶν σωμάτων καὶ ἑώλων προθέμενος τραπέζας. Lenissimum zeugma κλίνας προθέμενος καὶ τραπέζας, sed κλίνας προσθέσθαι nihili est. Si praecederet τραπεζῶν mentio, probari προσθεῖς κλίνας posset, non vero προθέμενος.

AD CICERONIS VERR. L. III § 3.

Crassum poenitere solebat quod Carbonem olim in iudicium vocavisset. Quantopere illud exemplum ceteros homines ab accusandi munere deterrere debeat sic Cicero demonstrat:

atque ille his praesidiis ingenii fortunaeque munitus tamen hac cura continebatur, quam sibi nondum confirmato consilio sed ineunte aetate susceperat, *quo* minus etiam *percipitur* eorum virtus et integritas qui ad hanc rem adolescentuli quam qui firmata aetate descendunt,

(quid si maturior Carbonem accusasset?).

Locum varie tentatum sic in integrum restituendum arbitror: pro *quo* legatur *qua*, pro *percipitur praecipitur* (cum excerptis Harleianis: ea praepositione opus esse totus disputationis nexus clamat). Denique totum istud *adolescentuli quam qui firmata iam aetate* expunge. Unde natum additamentum quaeris? Res est perspicua. Non intellexit sciolus *minus* fere idem esse quod *non* (ergoque *minus etiam* fere idem quod *nondum*) sed suum sibi *quam* requirere putavit. Ergo supplevit, ut sibi videbatur. Adverbii *minus* usum illum egregie illustrat de Div. I § 24: „at nonnumquam ea quae praedicta sunt minus eveniunt".

J. J. H.

Digitized by Google

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

S. A. NABER, J. VAN LEEUWEN J.F., J. J. HARTMAN.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. Holwerda, H. T. Karsten, J. C. Naber,
M. C. Valeton, J. Woltjer.

NOVA SERIES.
VOLUMEN QUADRAGESIMUM. PARS IV.

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1912.

Digitized by Google

INDEX

Pag.

Spicilegium criticum ad Flori Epitomas, scripsit P. H. DAMSTÉ. 347—363.

De invectivis quae tamquam Sallustii et Ciceronis traditae sunt, scripsit ALPHONSUS KURFESS . . . . . 364—380.

Ad Ciceronis Verr. L. III § 118, scripsit J. J. H. . . . . 380.

De propositione vicesima septima Libri Archimedis de Lineis Spiralibus, scripsit J. A. VOLLGRAFF. . . . . 381—386.

Ad Ciceronis Verrinarum L. III § 86 et 89, scripsit J. J. H.. 386.

Ad Timaei glossarium, scripsit I. E. KALITSUNAKIS . . . . 387—388.

Ad Ciceronis Verr. L. III § 122, scripsit J. J. H. . . . . 388.

Observatiunculae de iure Romano (*contin. ex Vol. XXXVIII pag. 431*), scripsit J. C. NABER S. A. FIL. . . . . 389—399.

Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (*contin. ex huius Vol. pag. 346*), scripsit J. J. HARTMAN . . . . . 400—450.

Ad Cic. Verr. L. III § 3, scripsit J. J. H.. . . . . 450.

Digitized by Google

Bibliotheca Philologica Batava quater in anno prodibit Calendis Ianuariis, Aprilibus, Iuliis, Octobribus.

Pretium annuum erit floren. 5.25.

Singuli fasciculi separatim non venibunt.

Digitized by Google

Sumptibus E. J. BRILL prodierunt:

C. G. Cobet, Variae lectiones, quibus continentur observationes criticae in scriptores Graecos. Editio secunda auctior. 1873. 8°. *f* 7.—.

—— Miscellanea Critica, quibus continentur observationes criticae in scriptores Graecos praesertim Homerum et Demosthenem. 1876. - 7.—.

—— Collectanea critica, quibus continentur observationes criticae in scriptores Graecos. 1877. 8°. . . . . - 7.—.

—— Hyperidis Orationes duae ὁ ἐπιτάφιος λογος et ὑπερ ευξενιππου. Editio altera auctior et emendatior. 8°. 1877. - 1.50.

—— Observationes criticae et palaeographicae ad Dionysii Halicarnassensis antiquitates Romanas. 1877. 8°. . . . . - 3.50.

—— De Philostrati libello περι γυμναστικης. 1859. 8°. . . - 1.25.

—— Cornelii Nepotis vitae excellentium imperatorum. In usum scholarum. Editio tertia, quam curavit H. W. van der Mey. 1893. 8°. - 0.60.

—— Xenophontis Expeditio Cyri. In usum scholarum. Editio sexta, quam curavit S. J. Warren. 1898. 8°.. . . . . - 1.20.

—— Xenophontis Historia Graeca. In usum scholarum. Editio quinta, quam curavit L. Punt. 1907. 8°. . . . . - 1.20.

J. J. Cornelissen, Oratio inauguralis. 1879. 8°. . . . . - 0.45.

—— Coniectanea Latina. 8°. . . . . - 0.60.

—— Cornelii Taciti de vita et moribus Iulii Agricolae. 1881. 8°. - 0.75.

—— Opus idem. In usum scholarum. 1881. kl. 8°. . . . - 0.30.

—— Minucii Felicis Octavius. 1882. kl. 8°. . . . . - 0.90.

J. J. Hartman, De Ovidio Poeta commentatio. 1905. 8°. . - 1.75.

—— Analecta Tacitea. 1905. 8°. . . . . - 4.20.

H. T. Karsten, De Commenti Donatiani ad Terenti fabulas origine et compositione. 8°. . . . . - 2.20.

H. van Herwerden, Lectiones Rheno-Traiectinae . . . . - 1.50.

Lysiae Orationes. In usum studiosae iuventutis textum constituit C. G. Cobet. Editio quarta, quam novis curis recensuit J. J. Hartman. (Editio maior prolegomenis, fragmentis, indice nominum aucta). 1905. 8°.. . . . . - 2.40.

—— Editio minor. . . . . - 1.20.

E. Mehler, Luciani dialogi quatuor (Timon, Philopseudes, Verae historiae, Gallus). In usum scholarum . . . . . - 1.90.

Mnemosyne. — Bibliotheca philologica Batava. Edid. C. G. Cobet, T. J. Halbertsma, H. G. Hamaker, E. J. Kiehl, etc. 1852—62. 11 vol. et Appendix ad vol. 2—7. 8°. (*f* 56.50) . . . . . - 30.—.

—— Nova series. Scripserunt C. G. Cobet, C. M. Francken, H. van Herwerden, S. A. Naber, W. G. Pluygers, J. J. Cornelissen, J. van Leeuwen J. f., I. M. J. Valeton, alii; Vol. I—XIV colleg. C. G. Cobet, H. W. van der Mey, Vol. XV—XL colleg. S. A. Naber, J. van Leeuwen J. f., I. M. J. Valeton, J. J. Hartman, 1873—1912. 8°. pro vol. . . . . - 5.25.

Ex officina typographica et bibliopolio quae antehac E. J. Brillii fuerunt.

Digitized by Google

lege, sine ullo ordine opitulamur (haec est ἀνωμαλία illa), et inepto pudore impedimur: alii enim amico opem ferre veremur ne alius tangatur invidia (haec est illa δυσωπία).

De inepto illo pudore deinde sic disputat (95 D): τὰς ἀμελείας καὶ ῥᾳθυμίας τῶν Φίλων πρᾴότερον φέρουσι.

Ante φέρουσι excidisse φίλοι opinor.

ὁ δὲ λέγων „οὐ παρέστην σοι δίκην ἔχοντι, παριστάμην γὰρ ἑτέρῳ φίλῳ" non tollit reprehensionem sed addit ζηλοτυπίαν.

Pro παριστάμην equidem aliud exspectem verbum. Ingrata enim haec repetitio. Quanto elegantius quod sequitur: πυρέττοντά σ' οὐκ εἶδον, τῷ δεῖνι γὰρ φίλους ἑστιῶντι συνησχολούμην! Negligitur amici necessitas propter *aliam* alius necessitatem.

95 E Quemadmodum Briareo, quoniam quinquaginta habebat ventres, centum manus nihilo utiliores erant quam nobis singulos habentibus ventres binae, οὕτως ἐν τοῖς Φίλοις χρήσιμον καὶ τὸ λειτουργεῖν πολλοῖς ἔνεστι.

Optime haec sic Halmius correxit: οὕτως ἐν τῷ πολλοῖς Φίλοις χρῆσθαι καὶ τὸ λειτουργεῖν πολλοῖς ἔνεστι. Sic saepe in Moralibus paulo audaciores sunt adhibendae emendationes, quae tamen haud parvam habent probabilitatem.

96 A Pythagorae praeceptum μὴ πολλοῖς ἐμβάλλειν δεξιάν sic explicatur: μὴ πολλοὺς ποιεῖσθαι Φίλους μηδὲ πολύκοινον μηδὲ πάνδημον ἀσπάζεσθαι Φιλίαν καὶ πρὸς ἐναντίην ἡ μετὰ πολλῶν παθῶν εἰσιοῦσαν, ὧν τὸ μὲν συναγωνιᾶν καὶ συνάχθεσθαι καὶ συμπονεῖν καὶ συγκινδυνεύειν πάνυ δύσοιστον τοῖς ἐλευθέροις καὶ γενναίοις ἐστί.

Locus, quem multi conclamatum dixerunt, sat leni emendatione restitui in integrum potest: pro πρὸς ἐναντίην ἡ legatur προσέτι. Tum pro ὧν reponatur οἷς. Denique μέν natum est e male intellecto δέ in eo quod continuo sequitur post verba citata: τὸ δὲ τοῦ σοφοῦ Χίλωνος ἀληθές („qui nullum habet inimicum nullum habet amicum"); non enim ea particula significat *opponi* aliquid praecedentibus, sed potius praecedentium afferri *argumentum*; pro illo ergo μέν legendum est μή. Sic aptissima haec nascitur sententia: „*praeterquam* quod ista multorum amicitia *communis* et *publica* (et iam ob eam solam causam improbanda) est, etiam multos variosque (multorum istorum amicorum) affectus secum trahit, quibus *non tangi* res est quam generosa et ingenua mens respuat".

Digitized by Google

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

DATE DUE

DEC 2 3 2000

OCT 2 7 2000

Digitized by Google

BODLEIAN LIBRARY
APR 26 1912

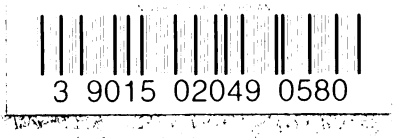

Digitized by Google

in publicam esset editurus lucem suumque auctori habiturus honorem, sed docta de controversia saepe agitata diatribe, quam ipse Plutarchus divulgavit. Quo modo id fecerit scire pervelim. Si nostra vixissit aetate, paratum ad eam quaestionem haberemus responsum. Scriptam enim hanc diceremus disputatiunculam ut bibliothecae alicui insereretur, quam ad philosophiae studium promovendum quotannis vel quot mensibus colligendam Plutarchus curaret. Sed tales tunc collectiones, certis temporis intervallis in lucem prodeuntes, nullae fuisse videntur. Neque tamen dubium est quin aliquo modo ea quoque aetate communibus doctorum sit consultum commodis. Non fuerint Plutarchi tempore diaria philosophia, exstitisse tunc quoque aliquid cuius eadem esset natura idemque consilium sumere nobis licet. Sed quocunque modo se ea res habet, documento nobis hic libellus multique alii ex eodem genere — magnus enim eorum est numerus — esse possunt quanta inter aequales fama floruerit Plutarchus, qui quamvis exiguum libellum e Chaeronensi suo promere posset otio, haud dubitans quin suos sibi emptores lectoresque esset inventurus. Satis sincerus ille ad nos pervenit, paucis tamen locis etiamnunc manum exspectare emendatricem videtur.

98 B Fac dicere aliquem τύχῃ τὰ τῶν βλεπόντων πράγματα (non visus oculique), καὶ τύχῃ τὰ τῶν ἀκουόντων (non auditus auresque) καλὸν ἦν, ὡς ἔοικεν, εὐλαβεῖσθαι τὴν αἴσθησιν.

Cur hic editor Graecus ἦν, quod est in Wyttenbachiana Didotianaque, in δέ mutaverit, neque dicit neque apparet. Immo vero ipsa res illud unice verum esse clamat. Etenim post protasin qualis haec est: „si quis hoc vel illud diceret", quaenam legitima magis est apodosis quam haec: „oportebat, decebat (nos)"? Esto, illud ἦν utique retinemus. Num reliqua sana nunc sunt? Non opinor. Quid enim nos facere oportet tam absurda audientes? Num *cavere* sensus? Immo fortiter firmiterque eos *defendere*. In hanc sententiam illud εὐλαβεῖσθαι corrigendum est. Nam quod dat interpres: „quis non vereatur hoc modo sensibus detrahere?", satis quidem aptum huic loco est sed e verbis Graecis extorqueri nullo modo potest. Ipsum verbum non praesto, sed semel pro εὐλαβεῖσθαι reposito verbo quod *defendere* significet, optime sic fere pergitur: „atqui sensus sunt mentis instru-

Digitized by Google

menta, ergo etiam mens exstat: An „ironice" dictum totum illud καλὸν ἦν, ὡς ἔοικεν, εὐλαβεῖσθαι τὴν αἴσθησιν putemus ut hoc dicat Plutarchus: „praeclara, hercle, foret sapientia, tali argumento motum, dicere non audere ullos esse sensus"? Interpretis Didotiani ea fuisse sententia videtur. Sed omnino neque hic neque usquam toto libello quidquam acerbi habet scriptoris vox et, ni fallor, pro ὡς ἔοικεν requireretur οἶμαι praecedente γε vel, quod in deliciis est Plutarcho ἦπου (ante καλόν ponendum). Denique metuo ut ullo modo εὐλαβεῖσθαι significare quidquam possit aliud quam *cavere aliquam rem*, et apodosis illa „ironica" postularet *reiicere*.

98 F In omnibus rebus quae viribus vel velocitate corporis peraguntur brutorum sors melior quam nostra est; ἐμπειρίᾳ δὲ καὶ μνήμῃ καὶ σοφίᾳ καὶ τέχνῃ κατ' Ἀναξαγόραν σφῶν τ' αὐτῶν χρώμεθα καὶ βλίττομεν καὶ ἀμέλγομεν καὶ φέρομεν καὶ ἄγομεν συλλαμβάνοντες.

Quis dubitare potest quin Sauppius pro σφῶν reponens ἔργῳ ipsum illud dederit quod Plutarchus voluerit? Legi nunquam poterunt Moralia, si nullas nisi lenes in textum recipere emendationes audebimus.

99 B Postquam narrationem retulit de pictore qui spumam equi saepe frustra pingere conatus tandem spongiam in tabulam iratus iniecerit, quae forte ipsum illud effecerit quod ars non potuerit, sic pergit:

τοῦτ' ἔντεχνον τύχης μόνον ἱστορεῖται. κανόσι καὶ σταθμοῖς καὶ μέτροις καὶ ἀριθμοῖς πανταχοῦ χρῶνται.

Non cohaerent haec; sed ante κανόσι inserendum est τἄλλα δέ vel eiusmodi aliquid ut obtineamus id quod contextui convenienter dat interpres: „*ceterum* artifices regulis, ponderibus, mensuris ac numeris ubique utuntur".

99 C Artes sunt humanae mentis fragmenta parva quaedam vitae usibus inspersa, ὥσπερ αἰνίττεται τὸ πῦρ ὑπὸ τοῦ Προμηθέως μερισθὲν ἄλλο ἄλλῃ διασπαρῆναι.

Semel tantummodo praeterea apud Plutarchum verbum αἰνίττεσθαι *passive* ponitur, sed in *perfecto* tempore, ut insoliti habeat nihil. Cic. 14 s. f. τούτων ... ᾐνιγμένων ὑπ' αὐτοῦ. Hic vero, ut existat illud quod recte interpres praebet: „quod ignis Promethei aenigma innuit hinc inde dispersus" deleto μερισθέν legendum est διασπαρέν.

Digitized by Google

99 C ἐπιτάσει μὲν καὶ ἀνέσει χορδῶν εὐβουλία τις ἔνεστιν ἣν μουσικὴν καλοῦσι, καὶ περὶ ἄρτυσιν ὄψων ἣν μαγειρικὴν ὀνομάζομεν.

Inserere hic quam mente supplere ἔστι τις ante περὶ ἄρτυσιν malim.

99 E Indignabundus rogat scriptor num quisquam ét aliis paratis vitae luxusque instrumentis ét κλίνας προσθέμενος πολυτελεῖς καὶ τραπέζας putet ea sibi felicitatem praestitura non accedente bona mente.

Quantocius reponatur προθέμενος quemadmodum habent Wyttenbachiana Didotianaque, cf. *de esu carnium* I in. νεκρῶν σωμάτων καὶ ἑώλων προθέμενος τραπέζας. Lenissimum zeugma κλίνας προθέμενος καὶ τραπέζας, sed κλίνας προσθέσθαι nihili est. Si praecederet τραπεζῶν mentio, probari προσθείς κλίνας posset, non vero προθέμενος.

AD CICERONIS VERR. L. III § 3.

Crassum poenitere solebat quod Carbonem olim in iudicium vocavisset. Quantopere illud exemplum ceteros homines ab accusandi munere deterrere debeat sic Cicero demonstrat:

atque ille his praesidiis ingenii fortunaeque munitus tamen hac cura continebatur, quam sibi nondum confirmato consilio sed ineunte aetate susceperat, *quo* minus etiam *percipitur* eorum virtus et integritas qui ad hanc rem adolescentuli quam qui firmata aetate descendunt,

(quid si maturior Carbonem accusasset?).

Locum varie tentatum sic in integrum restituendum arbitror: pro *quo* legatur *qua*, pro *percipitur praecipitur* (cum excerptis Harleianis: ea praepositione opus esse totus disputationis nexus clamat). Denique totum istud *adolescentuli quam qui firmata iam aetate* expunge. Unde natum additamentum quaeris? Res est perspicua. Non intellexit sciolus *minus* fere idem esse quod *non* (ergoque *minus etiam* fere idem quod *nondum*) sed suum sibi *quam* requirere putavit. Ergo supplevit, ut sibi videbatur. Adverbii *minus* usum illum egregie illustrat de Div. I § 24: „at nonnumquam ea quae praedicta sunt minus eveniunt".

J. J. H.

Digitized by Google

MNEMOSYNE.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

S. A. NABER, J. VAN LEEUWEN J.F., J. J. HARTMAN.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. Holwerda, H. T. Karsten, J. C. Naber,
M. C. Valeton, J. Woltjer.

NOVA SERIES.
VOLUMEN QUADRAGESIMUM. PARS IV.

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1912.

Digitized by Google

INDEX

	Pag.
Spicilegium criticum ad Flori Epitomas, scripsit P. H. DAMSTÉ.	347—363.
De invectivis quae tamquam Sallustii et Ciceronis traditae sunt, scripsit ALPHONSUS KURFESS	364—380.
Ad Ciceronis Verr. L. III § 118, scripsit J. J. H.	380.
De propositione vicesima septima Libri Archimedis de Lineis Spiralibus, scripsit J. A. VOLLGRAFF.	381—386.
Ad Ciceronis Verrinarum L. III § 86 et 89, scripsit J. J. H..	386.
Ad Timaei glossarium, scripsit I. E. KALITSUNAKIS	387—388.
Ad Ciceronis Verr. L. III § 122, scripsit J. J. H.	388.
Observatiunculae de iure Romano (*contin. ex Vol. XXXVIII pag. 431*), scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	389—399.
Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (*contin. ex huius Vol. pag. 346*), scripsit J. J. HARTMAN	400—450.
Ad Cic. Verr. L. III § 3, scripsit J. J. H..	450.

Digitized by Google

Bibliotheca Philologica Batava quater in anno prodibit Calendis Ianuariis, Aprilibus, Iuliis, Octobribus.

Pretium annuum erit floren. 5.25.

Singuli fasciculi separatim non venibunt.

Digitized by Google

Sumptibus E. J. BRILL prodierunt:

C. G. Cobet, Variae lectiones, quibus continentur observationes criticae in scriptores Graecos. Editio secunda auctior. 1873. 8°. *f* 7.—.

—— Miscellanea Critica, quibus continentur observationes criticae in scriptores Graecos praesertim Homerum et Demosthenem. 1876. - 7.—.

—— Collectanea critica, quibus continentur observationes criticae in scriptores Graecos. 1877. 8°. . . . . - 7.—.

—— Hyperidis Orationes duae Ὁ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΛΟΓΟΣ et ΥΠΕΡ ΕΥΞΕΝΙΠΠΟΥ. Editio altera auctior et emendatior. 8°. 1877. - 1.50.

—— Observationes criticae et palaeographicae ad Dionysii Halicarnassensis antiquitates Romanas. 1877. 8°. . . . . - 3.50.

—— De Philostrati libello ΠΕΡΙ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ. 1859. 8°. . - 1.25.

—— Cornelii Nepotis vitae excellentium imperatorum. In usum scholarum. Editio tertia, quam curavit H. W. van der Mey. 1893. 8°. - 0.60.

—— Xenophontis Expeditio Cyri. In usum scholarum. Editio sexta, quam curavit S. J. Warren. 1898. 8°.. . . . . - 1.20.

—— Xenophontis Historia Graeca. In usum scholarum. Editio quinta, quam curavit L. Punt. 1907. 8°. . . . . - 1.20.

J. J. Cornelissen, Oratio inauguralis. 1879. 8°. . . . . - 0.45.

—— Coniectanea Latina. 8°. . . . . - 0.60.

—— Cornelii Taciti de vita et moribus Iulii Agricolae. 1881. 8°. - 0.75.

—— Opus idem. In usum scholarum. 1881. kl. 8°. . . . - 0.30.

—— Minucii Felicis Octavius. 1882. kl. 8°. . . . . - 0.90.

J. J. Hartman, De Ovidio Poeta commentatio. 1905. 8°. . - 1.75.

—— Analecta Tacitea. 1905. 8°. . . . . - 4.20.

H. T. Karsten, De Commenti Donatiani ad Terenti fabulas origine et compositione. 8°. . . . . - 2.20.

H. van Herwerden, Lectiones Rheno-Traiectinae . . . . - 1.50.

Lysiae Orationes. In usum studiosae iuventutis textum constituit C. G. Cobet. Editio quarta, quam novis curis recensuit J. J. Hartman. (Editio maior prolegomenis, fragmentis, indice nominum aucta). 1905. 8°.. . . . . - 2.40.

—— Editio minor. . . . . - 1.20.

E. Mehler, Luciani dialogi quatuor (Timon, Philopseudes, Verae historiae, Gallus). In usum scholarum . . . . . - 1.90.

Mnemosyne. — Bibliotheca philologica Batava. Edid. C. G. Cobet, T. J. Halbertsma, H. G. Hamaker, E. J. Kiehl, etc. 1852—62. 11 vol. et Appendix ad vol. 2—7. 8°. (*f* 56.50) . . . . . - 30.—.

—— Nova series. Scripserunt C. G. Cobet, C. M. Francken, H. van Herwerden, S. A. Naber, W. G. Pluygers, J. J. Cornelissen, J. van Leeuwen J. f., I. M. J. Valeton, alii; Vol. I—XIV colleg. C. G. Cobet, H. W. van der Mey, Vol. XV—XL colleg. S. A. Naber, J. van Leeuwen J. f., I. M. J. Valeton, J. J. Hartman, 1873—1912. 8°. pro vol. . . . . - 5.25.

Ex officina typographica et bibliopolio quae antehac E. J. Brillii fuerunt.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

DATE DUE

DEC 2 8 2000

OCT 27 2000

Digitized by Google

APR 26 1912

Digitized by Google

Digitized by Google

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

DATE DUE

DEC 2 8 2000

OCT 27 2000

Digitized by Google

BOSTON PUBLIC LIBRARY

APR 26 1912

3 9015 02049 0580

Digitized by Google